

ตลาดในกรุงเทพฯ การขยายตัวและพัฒนาการ

เกียรติ จิวะกุล

จาตุรนต์ วัฒนพาสุก

สุวัฒนา ธาดานิติ

ชวัญสรอง อติโพธิ

ชมพูนุท นาดีรักษ์

เนตรนภิต นาควัชร

รายงานผลการวิจัย เงินทุนเพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาประสิทธิภาพทางวิชาการ
เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

ตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและพัฒนาการ

โดย

เกียรติ จิระกุล
จาตุรนต์ วัฒนผาสุก
สุวัฒนา ชาติานิติ
ขวัญสรวง อติโพธิ
ชมพูนุท นาศิริรักษ์
เนตรนภิศ นาควัชรระ

2525

งานวิจัยนี้ได้รับทุนจากฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี

ตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและการพัฒนาการ

หัวหน้าโครงการ : ดร. เกียรติ จิระกุล

ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้วิจัย :

- จาตุรนต์ วัฒนผาสุก

ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- สุวัฒนา ธาดานิติ

ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ขวัญสรวง อติโพธิ

ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ชมพูนท นาควีรักษ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตปทุมวัน

- เนตรนภิศ นาควีระ

ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานวิจัยนี้ได้รับทุนจากฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี

Markets in Bangkok : Expansion and Development

Project Leader : Dr. Kiat Chivakul
Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture,
Chulalongkorn University

Researchers : - Jaturon Watanapasuk
Department of Architecture,
Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

- Suwattana Thadaniti
Department of Urban and Regional Planning,
Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

- Kwansuang Atibodhi
Department of Urban and Regional Planning,
Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

- Chompoonut Nakeerak
Department of History,
Srinakarin Viroth University, Patumwan Campus Geography

- Netnapit Nakavachara
Department of Geography,
Faculty of Arts, Chulalongkorn University

The Project was supported by Office of Research Affairs, Chulalongkorn University,
to commemorate the Ratanakosin Bicentennial 1982 AD.

คำนำ

ในโอกาสที่กรุงเทพมหานครมีอายุครบ 200 ปีในพุทธศักราช 2525 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นสมควรที่จะร่วมเฉลิมฉลองโอกาสอันเป็นมหามงคลนี้ในทางวิชาการ ศิลปและวัฒนธรรม อาทิเช่น การปาฐกถา การอภิปราย การสัมมนา นิทรรศการ การประชุมนานาชาติ ในทางวิชาการ รวมทั้งด้านศิลป วัฒนธรรม โดยจัดให้มีการจัดตั้งหอจดหมายเหตุ การออกเอกสารและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และการประกวดศิลปะ เป็นต้น ในการนี้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการปฏิบัติการกิจชุด ต่าง ๆ ขึ้น เพื่อพิจารณาโครงการวิจัยต่าง ๆ เช่น คณะอนุกรรมการปฏิบัติการวิจัยเรื่องศิลปวัฒนธรรม ไทยในรอบ 200 ปีแห่งกรุงเทพมหานครและพัฒนากาทางด้านวิชาการของแต่ละสาขาในรอบ 200 ปีแห่ง กรุงเทพมหานคร ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาและติดตามผลงานของโครงการวิจัยต่าง ๆ

เพื่อการนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดสรรเงินอุดหนุนเพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาประสิทธิภาพ ทางวิชาการประจำปี 2524 จากเงินผลประโยชน์ของมหาวิทยาลัยให้เป็นทุนสำหรับโครงการวิจัยทั้งสอง ดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งสิ้น 27 โครงการ

สำหรับโครงการวิจัยเรื่องศิลปวัฒนธรรมไทยในรอบ 200 ปีแห่งกรุงเทพมหานครนั้น เรื่อง **ตลาด ในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการ** เป็นหนึ่งในโครงการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงของตลาดในรอบ 200 ปีที่ผ่านมา โดยพิจารณาถึงที่ตั้ง การกระจายตัว ลักษณะทาง สถาปัตยกรรม บทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างตลาดและชีวิตชาวไทย เป็นสำคัญ

ผลงานวิจัยเรื่องนี้คงจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจ และทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของตลาด ตลอดจนความสำคัญของตลาดที่มีต่อบ้านเมือง ต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมและสภาวะแวดล้อมอันจะนำไปสู่ความรู้และความเข้าใจชีวิตแบบไทย จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอขอบคุณรองอธิการบดีฝ่ายต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยและคณะอนุกรรมการ ปฏิบัติการกิจโครงการวิจัยศิลปวัฒนธรรมไทยในรอบ 200 ปี แห่งกรุงเทพมหานครที่มีบทบาทสำคัญ และให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ยังผลให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทนสมเจตนารมย์ของมหาวิทยาลัย ที่จะร่วมสมโภชน์กรุงเทพมหานคร 200 ปีในครั้งนี้

เกษม สุวรรณกุล

(ศาสตราจารย์ ดร. เกษม สุวรรณกุล)

อธิการบดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขายตัวและพัฒนาการ สำเร็จลงได้ก็เพราะได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งจัดตั้งคณะกรรมการปฏิบัติการโครงการวิจัยพัฒนาการของศิลปะและวัฒนธรรมไทยในรอบ 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อพิจารณาและเสนอความเห็นไปยังคณะกรรมการวิจัยของมหาวิทยาลัยในการอนุมัติให้ทุนทำการวิจัยเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณฝ่ายต่าง ๆ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและโครงการไทยศึกษาไว้ ณ ที่นี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี ดูก ผู้อำนวยการโครงการไทยศึกษา ซึ่งอำนวยความสะดวกให้กับคณะผู้วิจัยในการปฏิบัติงานทุกประการและหมั่นติดตามโครงการวิจัยนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี นอกจากนี้คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อศาสตราจารย์อ้น นิมมานเหมินท์ ศาสตราจารย์อุปการะคุณแห่งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผู้ซึ่งให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ตลอดจนความห่วงใยที่มีต่อคณะผู้วิจัย และคณะผู้วิจัยรู้สึกขอบคุณนิสิตปัจจุบันหลายคนของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ได้แก่ นายคิน แยมน้อย นายธวัช บุญวงศ์ศรี น.ส.เตือนจิต สุนทรสารทูล นายสุกิจ ทรัพย์เพิ่มพูน นายประสิทธิ์ มังคสกุล นายไกรสิทธิ์ ชมอุดม นายสมหวัง ลีวานิชกุล นายศุภชัย จรรยาสวัสดิ์ นายปรีดาพนธ์ บัณฑิตยานนท์ นายวิทย์ อนันต์ชนะชัย และนายสมศักดิ์ วัชรภาส สำหรับการช่วยเหลือทำแผนที่และงานกราฟฟิคทางด้านผังเมืองและสถาปัตยกรรม ตลอดจนการสำรวจและการถ่ายภาพตลาด

การศึกษาที่เป็นประโยชน์และเป็นพื้นฐานสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ได้แก่การสำรวจและการศึกษาตลาดสดของนิสิตปริญญาโท ภาควิชาผังเมือง ตั้งแต่รุ่นที่ 3 ถึงรุ่นที่ 6 ประจำปีการศึกษา 2521-2525 โดยได้ทำการสำรวจและศึกษาตลาดสดของกรุงเทพฯซึ่งยกมาเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ทั้งหมด นิสิตทุกคนศึกษาด้วยความอดทนและบากบั่นพยายาม เพื่อความเข้าใจอันสมบูรณ์ถึงองค์ประกอบของเมืองและพื้นฐานสังคมไทย คณะผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษด้วย

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ นายวชิระ ขอบแตง ม.ร.ว. เปรมศิริ เกษมสันต์ น.ส. สาวิตรี ทัพพะสุต น.ส. อรดี หงษ์สืบชาติ และเพื่อน ๆ น.ส. กอบแก้ว พลเจริญ นายจักรเรศ พิทยาคม และน.ส. อรไท อุ่นสกุล ซึ่งได้ช่วยเหลือผู้วิจัยในงานหลายอย่างหลายประการจนงานต่าง ๆ เสร็จสิ้นตามวัตถุประสงค์การวิจัย

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณเทพชู ทับทอง แห่งหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ที่กรุณาเอื้อเพื่อให้สัมภาษณ์ในอดีตบางส่วน

ท้ายที่สุดนี้ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณต่อความช่วยเหลือของอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และขอขอบคุณอย่างยิ่งต่อ ร.ศ. ปิยนารถ บุณนาค ผ.ศ. ผุสดี ทิพทัส และ ผ.ศ. มานพ พงศทัตต่อการเอาใจช่วยในความสำเร็จของงานวิจัยชิ้นนี้

ตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและพัฒนาการ

ในการศึกษาวิจัยเรื่องตลาดในกรุงเทพฯ ร่วมในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี เป็นการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ควบคู่กับการศึกษาจากสภาพปัจจุบันโดยกรณีศึกษา ในลักษณะสหสาขาวิชา ได้แก่ สาขาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การผังเมืองและสถาปัตยกรรม ร่วมกันศึกษาความเป็นมาของตลาดที่สัมพันธ์กับวิวัฒนาการการเติบโตของกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงการขยายตัวของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ในลักษณะประสานแนวความคิดด้านวิวัฒนาการที่ผ่านมา 200 ปีกับแนวโน้มของการพัฒนาในอนาคต

ผลจากการศึกษาปรากฏว่าตลาดซึ่งเป็นแหล่งบริการสินค้าที่เป็นอาหารการกินประจำวันและเครื่องใช้ต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ จะมีวิวัฒนาการไปตามการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐาน โดยครั้งแรกจะเป็นการค้าขายโดยเรือพายหรือตลาดน้ำตามริมแม่น้ำลำคลองที่มีการตั้งบ้านเรือนหนาแน่น และเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ลักษณะของตลาดได้มาเป็นตลาดที่ถาวรบริเวณริมคลองที่สำคัญ ๆ ต่อมาการตั้งถิ่นฐานขยายตัวห่างไกลจากแม่น้ำลำคลองโดยเกาะกลุ่มตามแนวถนน ซึ่งเป็นเทคนิคการขนส่งที่แพร่เข้ามาจากประเทศตะวันตก ถนนได้เข้ามามีบทบาทแทนแม่น้ำลำคลองมากขึ้นทุกที ตลาดและร้านค้าจึงปรากฏหนาแน่นตามริมถนน และกระจุกตัวเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ๆ ดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ส่วนรูปแบบการค้าขายก็เปลี่ยนแปลงไปมากจากเรือเร่ในลำคลองเป็นหาบเร่และแผงลอยริมถนนและแผงลอยในตลาด จากห้างร้านในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ได้เปลี่ยนแปลงเป็นศูนย์สรรพสินค้าขนาดใหญ่ และตลาดสดก็เปลี่ยนแปลงจากตลาดเปิดโล่งเป็นการรวมตัวของแผงสินค้าขนาดเล็กภายใต้หลังคาเดียวกัน และถูกล้อมรอบด้วยตึกแถวที่เกิดแทรกขึ้นมาติดถนนทั่วไป พร้อมทั้งมีหาบเร่แผงลอยเป็นส่วนประกอบสำคัญของตลาด สิ่งเหล่านี้ทำให้รูปแบบของตลาดทั่วไปคล้ายคลึงกัน และเนื่องด้วยตลาดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ตลาดทุกวันนี้จึงเผชิญหน้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมและปัญหาอื่น ๆ เช่นเดียวกับกรุงเทพฯ ที่สำคัญคือเรื่องของความแออัด ไร้ระเบียบ และไม่ถูกสุขลักษณะอนามัย

ในอนาคตตลาดยังคงมีความสำคัญและมีความสัมพันธ์อยู่กับชีวิตคนไทยตราบเท่าที่อาหารยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิต แต่ด้วยเทคโนโลยีและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ตลาดบางแห่งอาจถูกแทนที่ด้วยซูเปอร์มาร์เก็ตและศูนย์การค้า เพราะความไม่สะดวกและข้อบกพร่องของตลาดปัจจุบันที่เป็นอยู่ จึงควรที่จะมีการเอาใจใส่ปรับปรุงบำรุงรักษาตลาดที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพราะการเปลี่ยนแปลงสภาพและรูปแบบของตลาดในลักษณะตลาดสดเข้าสู่ลักษณะแหล่งการค้าแบบตะวันตก จัดว่าเป็นการสูญเสียเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชีวิตไทย ๆ

Markets in Bangkok : Expansion and Development

The research on markets in Bangkok is one of the studies contributed for Bangkok Bicentennial celebration. The study is based on historical documents together with empirical observations and case studies. It is also interdisciplinary in its nature which includes the following subject; geography, history, architecture and urban planning. Its contents show the historical development of the markets in Bangkok in relation to the growth and expansion of Bangkok during the past 200 years, and the examination of the trend for future development.

The results of the study show that the markets in Bangkok have the evolution (development) in accordance with the expansion of the settlements. Formerly, the trading was in the form of paddle boats used along the canals where houses were densely situated. During that period the form of the market changed from the markets held at the stated time and places (Talad-Nad) to permanent markets situated at the side of main canals. Later on, the road system has becoming to play more important role than the canal system as a result of the diffusion of western technology. Since then, the new settlements and markets in Bangkok have been built away from the canals, and instead, clustered along the road sides. The form of trading has changed from the paddle boats moving along the canals to hawkers and stalls near the road sides. Some of the markets occurred since the reign of King Rama IV & V have changed into modern shopping centres & department stores. Each of markets for selling fresh foods (Talad Sod) which mainly consist of stalls and hawkers and used to be held in open space, are now under one big roof and mostly surrounded by shophouses. This is the typical scene of the markets in Bangkok today. Regrettably, the markets which is the main part of community lives in Bangkok have confronted with environmental problems such as crowding atmosphere physical disorganization and poor sanitation.

In the future the markets will still maintain their importance and close relation to the lives of the Thais. Moreover, it helps to create identity for Bangkok. Unfortunately, a lot of markets have been replaced by modern shopping centres and department stores because of their existing deficiencies. This change has brought about the loss of identity of Bangkok. In order to maintain this unique characteristic of Bangkok, it is proposed here that the markets should be improved and well taken care of.

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
บทนำ	
บทที่ 1 ความเป็นมาของตลาด	
- ตลาดสมัยสุโขทัย	1
- ตลาดสมัยอยุธยา	3
- ตลาดสมัยกรุงธนบุรี	3
- ตลาดสมัยรัตนโกสินทร์	4
1. ตลาดสด	5
2. ตลาดบก	6
3. ตลาดแหล่งผลิตสินค้า	8
4. ตลาดสินค้าจากต่างเมือง	9
ลักษณะของตลาด	4
- ตลาดสมัยการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ และ	13
การปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ	14
ตลาดสด	15
ย่านการค้าใหม่ตามการขยายตัวของเส้นทางคมนาคม	18
ลักษณะของตลาด	23
บทที่ 2 ตลาดกับชุมชน	
- ชุมชนคืออะไร	27
- ตลาดกับชุมชน	38
- ตลาดระดับชุมชนขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก	41
- ตลาดระดับกลุ่มชุมชนริมถนนสายสำคัญ	45
- ตลาดระดับสี่มุมเมือง	50
บทที่ 3 ตลาดในปัจจุบัน	
- การกระจายตัวของตลาด	57
- รูปแบบการกระจายตัวของตลาดในเขตชั้นใน ชั้นกลางและชั้นนอกของ กทม.	57
- ที่ตั้งของตลาดใหญ่	69
- ตลาดและการขยายตัวของกรุงเทพฯ	70
- การใช้ที่ดินประเภทย่านพาณิชยกรรมในกรุงเทพฯ	71

บทที่ 4	สภาพและลักษณะรูปแบบของตลาดในกรุงเทพฯ-กรณีศึกษา	หน้า
-	กรณีศึกษากลุ่มตลาดย่านปากคลองตลาด	86
	ตลาดยอดพิมาน	86
	การดำเนินการสำรวจ	86
	ผลจากการสำรวจตลาดยอดพิมาน	86
	สภาพทางกายภาพ	86
	สภาพสังคม	87
	การใช้พื้นที่ตลาด	89
	สรุป	89
	ข้อสังเกต	89
	ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	90
	การดำเนินการสำรวจ	90
	ผลจากการสำรวจตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	90
	สภาพทางกายภาพ	90
	สภาพสังคม	91
	ลักษณะพิเศษของตลาด	93
	สรุป	93
	ตลาดสดปากคลองตลาด	94
	เวลาการสำรวจ	94
	ลักษณะทางกายภาพ	94
	สภาพทางสังคม	95
	เปรียบเทียบตลาดยอดพิมาน ส่งเสริมเกษตรไทยและตลาดสดปากคลองตลาด	98
	ลักษณะร่วม	98
	รูปแบบการขาย	99
	ลักษณะเฉพาะของแต่ละตลาด	99
	เวลาดำเนินการของตลาด	99
	สินค้า	99
	การใช้ที่ดิน	99
	สรุป	99
-	กรณีศึกษากลุ่มตลาดย่านประตูน้ำ	124
	ขั้นตอนการดำเนินการ	124
	สภาพทั่วไปของตลาดเฉลิมลาภและตลาดเฉลิมโลก	126
	ตลาดเฉลิมลาภ	127
	ตลาดเฉลิมโลก	128
	ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสองตลาด	130

	หน้า
ปัญหาของตลาด	131
- กรณีศึกษากลุ่มตลาดย่านสะพานควาย	142
การศึกษาตลาดย่านสะพานควาย	142
โครงสร้างของตลาดโดยทั่วไป	143
โครงสร้างของตลาดพระพิณิจ	143
ลักษณะทางกายภาพ	143
โครงสร้างตลาดศรีไทย	144
ลักษณะทางกายภาพ	144
ลักษณะการขายสินค้า	144
โครงสร้างของตลาดจอมมาลี	145
สรุปโครงสร้างตลาดย่านสะพานควาย	146
โครงสร้างของหาบเร่	145
ความหลากหลายของสินค้าและบริการ (วิเคราะห์เฉพาะแผงลอย)	147
สรุปตลาดสะพานควาย	148
- กรณีศึกษากลุ่มตลาดวงเวียนใหญ่	158
ลักษณะทางกายภาพของตลาดวงเวียนใหญ่	158
ลักษณะการใช้พื้นที่และการประกอบกิจกรรมของตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ (เงินวิจิตร)	159
ความหลากหลายของสินค้าในตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ	159
สัดส่วนลักษณะการประกอบกิจกรรมของตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ	160
ปัญหาของตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ	160
ลักษณะการใช้พื้นที่และการประกอบกิจกรรมของตลาดวงเวียนใหญ่ใต้	161
ความหลากหลายของสินค้าตลาดวงเวียนใหญ่ใต้	161
สัดส่วนลักษณะการประกอบกิจกรรมตลาดวงเวียนใหญ่ใต้	162
ปัญหาของตลาดวงเวียนใหญ่ใต้	163
บทสรุปตลาดวงเวียนใหญ่ (ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือและตลาดวงเวียนใหญ่ใต้)	163
ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดวงเวียนใหญ่เหนือและวงเวียนใหญ่ใต้	164
แนวโน้มในอนาคตของการขยายตัว	164
- กรณีศึกษาตลาดเก่า	178
วิธีการสำรวจ	178
โครงสร้างของตลาด	178
แผงลอยในตลาดสด	179
แผงลอยในตึกแถว	179
ตึกแถวในตลาด	179
ตึกแถวนอกตลาด	179
สรุป	179

- กรณีศึกษาตลาดท่าเรือคลองเตย	186
วิธีการสำรวจ	186
โครงสร้างของตลาดท่าเรือคลองเตย	186
ตลาดท่าเรือคลองเตยในวันธรรมดา	187
ตลาดท่าเรือคลองเตยในวันตลาดนัด	188
ตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืน	189
สรุป	191
- กรณีศึกษาตลาดนัดสนามหลวง	198
สนามหลวง สนามประวัติศาสตร์	198
การสำรวจและศึกษาการใช้พื้นที่บริเวณตลาดนัดสนามหลวง	203
ปัญหาซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการมีตลาดนัดสนามหลวง	204
ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหามบางประการ	204
สรุปผลการศึกษา	204
- กรณีศึกษาตลาดสามย่าน	210
- กรณีศึกษาตลาดเจริญผล	212
- กรณีศึกษาตลาดสะพานเหลือง	213
วิเคราะห์ตลาดสะพานเหลือง	215
ข้อเปรียบเทียบโดยสรุป ตลาดสะพานเหลือง	
ตลาดสามย่านและตลาดเจริญผล	217
- กรณีศึกษาตลาดกลางไข่ ปทุมวัน	222
รายละเอียด	222
สภาวะของการผลิตไข่ป้อนเข้าสู่ตลาดกลางไข่	224
ข้อเท็จจริงของตลาดกลางไข่	226
ข้อมูลเกี่ยวกับบรรพบุรุษไข่เปิด	228
- สรุปสภาพและลักษณะรูปแบบของตลาด	231
บทที่ 5 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของตลาด	
- แนวทางการวิจัยในด้านสถาปัตยกรรม	239
- ลักษณะที่ตั้งของตลาด	239
- ลักษณะการจัดตลาด	244
- ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	250
- อาคารพาณิชย์-พักอาศัยรอบบริเวณตลาด	256
- ส่วนประกอบอื่นๆ	256
- การให้แสงสว่าง	257
- ลักษณะด้านสาธารณูปโภค	257
ระบบไฟฟ้า	257

	หน้า
ระบบประปา	258
โทรศัพท์	258
ห้องน้ำสาธารณะ	258
การจัดทำของเสีย	259
- แนวโน้มของสถาปัตยกรรมตลาดในอนาคต	277
บทสรุป	282
บรรณานุกรม	284
ภาคผนวก	286
ภาคผนวก ก. ข้อคิด ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับตลาด	
ภาคผนวก ข. ผังบริเวณตลาด	361
ภาคผนวก ค. รายละเอียดแบบสถาปัตยกรรมอาคารตลาด	392
ภาคผนวก ง. บัญชีรายชื่อตลาด	410

สารบัญแผนที่

ลำดับแผนที่		หน้า
แผนที่ 1	แสดงที่ตั้งของกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียงโดยรอบ	73
แผนที่ 2	แสดงการกระจายตัวของตลาดในกรุงเทพฯ (2523)	74
แผนที่ 3	แสดงความหนาแน่นประชากร ระดับแขวงของกรุงเทพฯ (2516)	75
แผนที่ 4	แสดงศูนย์กลางชุมชนและเขตที่อยู่ในอิทธิพลกรุงเทพมหานคร (2516)	76
แผนที่ 5	แสดงความหนาแน่นประชากร ระดับแขวงของกรุงเทพฯ (2522)	77
แผนที่ 6	แสดงศูนย์กลางชุมชนและเขตที่อยู่ในอิทธิพลกรุงเทพมหานคร (2522)	78
แผนที่ 7	แสดงทิศทางการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร (2515)	79
แผนที่ 8	ที่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์	80
แผนที่ 9	การขยายตัวของ BUILT-UP AREA ในกรุงเทพฯ	81
แผนที่ 10	การกระจายตัวของตลาดในกรุงเทพมหานคร ระหว่างปี 2443-2514	82
แผนที่ 11	การขยายตัวของกรุงเทพฯ (2523)	83
แผนที่ 12	แสดงกลุ่มตลาดปากคลองตลาด	106
แผนที่ 13	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดยอดพิมาน แสดงการเข้าถึง	107
แผนที่ 14	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดยอดพิมาน แสดงการใช้ที่ดิน	108
แผนที่ 15	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดยอดพิมาน แสดงสัดส่วนของรูปแบบการค้า	109
แผนที่ 16	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดยอดพิมาน แสดงสัดส่วนของผู้ประกอบการ	110
แผนที่ 17	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดยอดพิมาน แสดงสัดส่วนของสินค้า	111
แผนที่ 18	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดยอดพิมาน แสดงสัดส่วนของสินค้า	112
แผนที่ 19	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย แสดงการเข้าถึง	113
แผนที่ 20	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย แสดงการใช้ที่ดิน	114
แผนที่ 21	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย แสดงสัดส่วนของสินค้า	115
แผนที่ 22	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย แสดงสัดส่วนผู้ประกอบการ	116
แผนที่ 23	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย แสดงสัดส่วนของสินค้า	117

แผนที่		หน้า
แผนที่ 24	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย แสดงสัดส่วนรูปแบบการค้า	118
แผนที่ 25	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดสดปากคลองตลาด แสดงการเข้าถึง	119
แผนที่ 26	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดสดปากคลองตลาด แสดงสัดส่วนของชนิดสินค้า	120
แผนที่ 27	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดสดปากคลองตลาด แสดงสัดส่วนของผู้ประกอบการ	121
แผนที่ 28	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดสดปากคลองตลาด แสดงสัดส่วนของแรงงาน	122
แผนที่ 29	ตลาดย่านปากคลองตลาด-ตลาดสดปากคลองตลาด แสดงการใช้ที่ดิน	123
แผนที่ 30	ตลาดเฉลิมโลก สัดส่วนพื้นที่และสัดส่วนรายผู้ประกอบการ จำแนกตามลักษณะ การเสนอขาย	138
แผนที่ 31	ตลาดเฉลิมโลก สัดส่วนกิจกรรมรวมจำแนกตามหมวดสินค้า	139
แผนที่ 32	ตลาดเฉลิมโลก สัดส่วนพื้นที่และสัดส่วนรายผู้ประกอบการ จำแนกตามลักษณะ การเสนอขาย	140
แผนที่ 33	ตลาดเฉลิมโลก สัดส่วนกิจกรรมรวมจำแนกตามหมวดสินค้า	141
แผนที่ 34	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดพระพิณิจ ตลาดจอมมาลี แสดงจำนวนรายและความ หลากหลายของสินค้าและบริการ	149
แผนที่ 35	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดพระพิณิจ ตลาดศรีไทย ตลาดจอมมาลี แสดงกิจกรรม และการใช้ที่ดินบริเวณข้างเคียงเพื่อกำหนดขอบเขตการศึกษา	150
แผนที่ 36	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดพระพิณิจ ตลาดศรีไทย ตลาดจอมมาลี แสดงกิจกรรม และการใช้ที่ดินบริเวณโดยรอบเขตพื้นที่การศึกษา	151
แผนที่ 37	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดพระพิณิจ ตลาดศรีไทย ตลาดจอมมาลี แสดงการติดต่อ สัมพันธ์ของกิจกรรมโดยโครงสร้างการติดต่อ	152
แผนที่ 38	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดพระพิณิจ ตลาดศรีไทย ตลาดจอมมาลี แสดงประเภท สินค้าและการบริการของตลาด	153
แผนที่ 39	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดพระพิณิจ ตลาดศรีไทย ตลาดจอมมาลี แสดงประเภท สินค้าและการบริการของตลาด (ต่อ)	154
แผนที่ 40	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดพระพิณิจ แสดงประเภทสินค้าและการบริการของตลาด	155
แผนที่ 41	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดศรีไทย แสดงประเภทสินค้าและการบริการของตลาด	156
แผนที่ 42	ตลาดย่านสะพานควาย-ตลาดจอมมาลี แสดงประเภทสินค้าและการบริการของตลาด	157
แผนที่ 43	ตลาดวงเวียนใหญ่แสดงที่ตั้งทั่วไป	170
แผนที่ 44	ตลาดวงเวียนใหญ่ แสดงทิศทางและปริมาณการสัญจร	171

แผนที่ 45	ตลาดวงเวียนใหญ่ แสดงการกระจายตัวของหาบเร่	172
แผนที่ 46	ตลาดวงเวียนใหญ่ แสดงที่มาของผู้ประกอบการ	173
แผนที่ 47	ตลาดวงเวียนใหญ่ แสดงที่มาของสินค้าแต่ละหมวด	174
แผนที่ 48	ตลาดวงเวียนใหญ่ แสดงจำนวนผู้ประกอบการและพื้นที่ตลาดเหนือ	175
แผนที่ 49	ตลาดวงเวียนใหญ่ แสดงจำนวนผู้ประกอบการและพื้นที่ตลาดใต้	176
แผนที่ 50	ตลาดวงเวียนใหญ่ แสดงจำนวนผู้ประกอบการและพื้นที่ตลาดเหนือ-ใต้	177
แผนที่ 51	ตลาดเก่า (เยาวราช) แสดงสินค้าที่ขายทั้งหมดของตลาด	182
แผนที่ 52	ตลาดเก่า (เยาวราช) แสดงสินค้าที่ขายในตึกแถวด้านใน	183
แผนที่ 53	ตลาดเก่า (เยาวราช) แสดงสินค้าที่ขายในแผงลอยในตลาด	184
แผนที่ 54	ตลาดเก่า (เยาวราช) แสดงสินค้าที่ขายในตึกแถวด้านนอก	185
แผนที่ 55	ตลาดท่าเรือคลองเตย แสดงลักษณะการใช้ที่ดิน	193
แผนที่ 56	ตลาดท่าเรือคลองเตย แสดงประเภทของสินค้าและบริการของตลาดนัด (ตามจำนวนราย)	194
แผนที่ 57	ตลาดท่าเรือคลองเตย แสดงประเภทของสินค้าและบริการของตลาดเวลากลางวัน	195
แผนที่ 58	ตลาดท่าเรือคลองเตย แสดงประเภทของสินค้าและบริการของตลาดเวลากลางคืน	196
แผนที่ 59	ตลาดท่าเรือคลองเตย แสดงประเภทของสินค้าและบริการทั้งหมด	197
แผนที่ 60	ตลาดนัดสนามหลวง แสดงผังบริเวณและการติดตั้งหาบเร่ แผงลอย และสัดส่วน จำนวนรายของสินค้าและบริการต่าง ๆ	206
แผนที่ 61	ตลาดนัดสนามหลวง ZONE A แสดงประเภทสินค้าและบริการของตลาด	207
แผนที่ 62	ตลาดนัดสนามหลวง ZONE B แสดงประเภทสินค้าและบริการของตลาด	208
แผนที่ 63	ตลาดนัดสนามหลวง ZONE C แสดงประเภทสินค้าและบริการของตลาด	209

ตารางประกอบ

	หน้า
ตารางที่ 1 การกระจายตัวและการจัดกลุ่มขนาดของตลาดในกรุงเทพฯแบ่งตามจำนวนแผง	61
ตารางที่ 2 จำนวนประชากรต่อตลาดและจำนวนประชากรต่อแผงในรายเขต	68
ตารางที่ 3 แสดงขนาดพื้นที่ที่พัฒนาแล้วและจำนวนประชากร	70
ตารางที่ 4 การใช้ที่ดินในกรุงเทพฯจำแนกประเภทต่าง ๆ	72
ตารางที่ 5 ตารางสรุปการสำรวจตลาดยอดพิมาน (ภายใน)	101
ตารางที่ 6 ตารางสรุปการสำรวจตลาดยอดพิมาน (ภายนอก)	102
ตารางที่ 7 ตารางสำรวจตลาดส่งเสริมเกษตรไทย (รวมทั้งตลาด)	103
ตารางที่ 8 ตารางสรุปการสำรวจตลาดสดปากคลองตลาด (ภายใน)	104
ตารางที่ 9 ตารางสรุปการสำรวจตลาดสดปากคลองตลาด (ภายนอก)	105
ตารางที่ 10 แสดงจำนวนกิจการ จำนวนผู้ประกอบการ พื้นที่ (ตารางเมตร) เวลาที่ขาย (เริ่ม-เลิก) ที่มาของสินค้า ที่มาของผู้ประกอบการ จำแนกตามประเภทสินค้าและอัตราส่วนร้อยละ ของตลาดเฉลิมโลก	132
ตารางที่ 11 แสดงจำนวนกิจการ จำนวน จำนวนผู้ประกอบการ พื้นที่ (ตารางเมตร) เวลาที่ขาย (เริ่ม-เลิก) ที่มาของสินค้า ที่มาของผู้ประกอบการ จำแนกตามประเภทสินค้าและอัตราส่วนร้อยละ ของตลาดเฉลิมโลก	133
ตารางที่ 12 แสดงจำนวนกิจการ จำนวนผู้ประกอบการ พื้นที่ (ตารางเมตร) จำแนกตามประเภทสินค้าและอัตราส่วนร้อยละ ของตลาดเฉลิมโลก-เฉลิมโลก	134
ตารางที่ 13 แสดงสัดส่วนของหาบเร่และแผงลอยตามชนิดของสินค้าบริเวณตลาดวงเวียนใหญ่ใต้	165
ตารางที่ 14 แสดงสัดส่วนของจำนวนรายและสัดส่วนของผู้ประกอบการแบ่งตามลักษณะของที่ตั้ง กิจกรรมในประเภทของสินค้าต่าง ๆ	166
ตารางที่ 15 แสดงจำนวนรายและพื้นที่ของการขายสินค้าประเภทต่าง ๆ	
ตารางที่ 16 แสดงจำนวนรายและพื้นที่ของการขายสินค้าประเภทต่าง ๆ	167
ตารางที่ 17 แสดงภาพรวมชนิดสินค้าของตลาดวงเวียนใหญ่ (วงเวียนใหญ่เหนือและใต้)	168
ตารางที่ 18 ตารางแสดงจำนวนรายที่ขายสินค้าชนิดต่าง ๆ ในตลาดเก่าเยาวราช	169
ตารางที่ 19 ตลาดท่าเรือคลองเตย แสดงจำนวนรายที่ขายสินค้าประเภทต่าง ๆ	181
ตารางที่ 20 แสดงกิจกรรมรวมทั้งหมดในสนามหลวง	192
ตารางที่ 21 ตารางเปรียบเทียบคุณลักษณะของตลาดสามย่านและตลาดเจริญผล	205
ตารางที่ 21.1 สถิติเปรียบเทียบแสดงปริมาณและราคาไข่เป็ดสด ณ ตลาดกลางไข่	219
ตารางที่ 22 สรุปลักษณะและขนาดของตลาด จำแนกตามโครงสร้างของสินค้าและจำนวนรายผู้ประกอบการ พ.ศ. 2525	230 235

รูปภาพประกอบ

หน้า

ภาพที่ 1	องค์ประกอบของชุมชน	29
ภาพที่ 2	“บ้าน” แสดงการจัดแบ่งแยกที่ว่าง	30
ภาพที่ 3	“เมือง” แสดงถนนหนทาง ตึกแถว บ้านช่องและกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่	30
ภาพที่ 4	การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการเดินทางของชาวเมือง	31
ภาพที่ 5-6	แสดงการเปรียบเทียบโดยสมมุติระหว่างโล่แก้วล้อม “เมืองกรุงเทพฯ” และโล่แก้วล้อม “หมู่บ้านในชนบท”	32
ภาพที่ 7	ชีวิตชาวบ้านไทยกับแม่น้ำลำคลอง	33
ภาพที่ 8	เรือนานาชนิดที่ปรากฏอยู่ตามท้องน้ำในสมัยรัชกาลที่ 5	34
ภาพที่ 9	จิตรกรรมจีนโบราณแสดงชีวิตบนถนนในเมืองเป่ียนเหลียง	35
ภาพที่ 10	สภาพ “ตรอก” บริเวณสำเพ็ง ย่านคนจีนในสมัยรัชกาลที่ 5	36
ภาพที่ 11	จิตรกรรมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์แสดง “ห้องแถว” ยุคแรก	36
ภาพที่ 12	รถรานาชนิดบนท้องถนนในกรุงเทพฯ ปัจจุบัน	37
ภาพที่ 13	สินค้าอุปโภคบริโภคบนานาชนิด	39
ภาพที่ 14	บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน	42
ภาพที่ 15	จักรยานของชาวหมู่บ้านจัดสรร	42
ภาพที่ 16	ที่พักรถเมล์ปากทางเข้าหมู่บ้าน	42
ภาพที่ 17-18	ลักษณะการขายสินค้าแบบตลาดสดบริเวณหน้าปากทางเข้าหมู่บ้านจัดสรร	43
ภาพที่ 19-20	ขนมครกและกล้วยแขกหน้าปากซอย	43
ภาพที่ 21-22	ร้านขายของอุปโภคบริโภค	44
ภาพที่ 23-24	บริเวณเพิงขายอาหารหวานคาวสำเร็จรูป และบริเวณขาย “อาหารปรุงแล้วนั่งกิน”	44
ภาพที่ 25	ชีวิตบ้าน	44
ภาพที่ 26	ตึกแถวทางเข้าตลาดสด	46
ภาพที่ 27	บริเวณทางเข้าสู่ตัวตลาดสดริมถนน	46
ภาพที่ 28	บริเวณเพิงขายอาหารสด	46
ภาพที่ 29	ลักษณะพื้นฐานของบริเวณริมถนนหน้าตลาด	47
ภาพที่ 30	กิจกรรมค้าขายของตึกแถวที่ล้นออกมาจากร้าน	47
ภาพที่ 31	รถสองแถวที่จอดรอคิว	47
ภาพที่ 32	ตึกแถวและป้ายการค้า	48
ภาพที่ 33	ร้านค้าเฟอร์นิเจอร์	48
ภาพที่ 34	แก๊สหุงข้าว	48
ภาพที่ 35	“โฮมอีเล็คตริก แอนด์เครดิท”	49
ภาพที่ 36	โรงหนัง-กิจกรรมด้านบันเทิงมหรสพ	49

	หน้า
ภาพที่ 37, 38, 39, 40 แสดงสภาพบริเวณตลาดสะพานควาย	51
ภาพที่ 41 บริเวณขึ้นลงรถเมล์ฝั่งขาออกจากกรุงเทพฯ	52
ภาพที่ 42 การค้าขายในตึกแถวอาคารพาณิชย์	52
ภาพที่ 43 บริเวณแผงลอยขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป	52
ภาพที่ 44 ลูกค้านักช้อปปิ้งหลายตา หลายความต้องการ หลายรสนิยม หลายวัย และหลายฐานะ	53
ภาพที่ 45-46 แผงลอย	53
ภาพที่ 47 การค้าในตึกแถว	53
ภาพที่ 48-49 ความจริงของกรุงเทพฯ	54
ภาพที่ 50-51 อดีตที่ยังเป็นปัจจุบัน	55
ภาพที่ 52-53-54 กิจกรรมของตลาดที่ขยายตัวออกมายังบริเวณรอบ ๆ ตลาด	241
ภาพที่ 55-56-57 สภาพความจอแจโดยรอบบริเวณตลาด	242
ภาพที่ 58-59-60 ตัวตลาดซึ่งมีลักษณะเป็นศูนย์กลางสินค้า	243
ภาพที่ 61-62-63 สภาพแผงสินค้าภายในตลาดทั่วไป	245
ภาพที่ 64-65-66 สภาพแผงสินค้าภายในตลาด	246
ภาพที่ 67-68-69 การจัดแผงสินค้าประเภทเครื่องนุ่งห่ม และของใช้ส่วนตัว	247
ภาพที่ 70-71-72 อาคารพาณิชย์-พักอาศัยที่อยู่รายล้อมตัวตลาด	248
ภาพที่ 73-74-75 ที่ว่างซึ่งใช้ในกิจกรรมของตลาดได้อย่างเป็นประโยชน์	249
ภาพที่ 76-77-78 ลักษณะโครงสร้างตัวตลาดที่เป็นโครงไม้	252
ภาพที่ 79-80-81 ลักษณะโครงสร้างตัวตลาดที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก	253
ภาพที่ 82-83-84 ลักษณะโครงสร้างตัวตลาดที่เป็นโครงเหล็ก	254
ภาพที่ 85-86-87 โครงสร้างตัวตลาดที่เป็นโครงเหล็ก	255
ภาพที่ 88-89-90 ลักษณะอาคารพาณิชย์ที่ล้อมรอบตัวตลาด	261
ภาพที่ 91-92-93 ลักษณะอาคารพาณิชย์ที่รายล้อมรอบตัวตลาด	262
ภาพที่ 94-95-96 ลักษณะการใช้ที่ว่างรอบ ๆ บริเวณตลาด	263
ภาพที่ 97-98-99 ลักษณะการใช้ที่ว่างรอบ ๆ บริเวณตลาด	264
ภาพที่ 100-101-102 การให้แสงสว่างโดยการนำแสงธรรมชาติมาใช้	265
ภาพที่ 103-104-105 การให้แสงสว่างโดยการนำแสงธรรมชาติมาใช้	266
ภาพที่ 106-107-108 การให้แสงสว่างโดยใช้ไฟฟ้า	267
ภาพที่ 109-110-111 ไฟฟ้าที่ใช้ทั้งในรูปแบบไฟฟ้าแสงสว่างและไฟฟ้ากำลัง	268
ภาพที่ 112-113-114 ลักษณะของระบบประปาที่ขาดความเป็นระเบียบมักจะพบได้ทั่ว ๆ ไป	269
ภาพที่ 115-116-117 สภาพของห้องน้ำ-ส้วม ที่มีทั้งสะอาด และขาดความเอาใจใส่	270
ภาพที่ 118-119-120 ลักษณะท่อระบายน้ำ ภายในบริเวณตลาด	271
ภาพที่ 121-122-123 สภาพน้ำเสียที่เกิดการกักขังบริเวณตลาด	272
ภาพที่ 124-125-126 ขยะที่กองทิ้งไว้รอรับการขนโดยการนำคนออกมาภายนอก	273
ภาพที่ 127-128-129 ที่รองรับขยะมูลฝอย ที่ทางกทม.นำมาตั้งไว้ริมถนน	274

ภาพที่ 130-131-132	ลักษณะรักษาความปลอดภัย ของคนและทรัพย์สิน	275
ภาพที่ 133-134-135	ลักษณะการป้องกันทรัพย์สินนอกเวลาทำการค้า	276
ภาพที่ 136-137-138	กิจกรรมของตลาดซึ่งยังคงจะดำเนินต่อไปอีกนาน	279
ภาพที่ 139-140-141	ลักษณะการคมนาคมหลักของผู้ขาย	280
ภาพที่ 142-143-144	ลักษณะการคมนาคมหลักของผู้ซื้อ	281

แผนภาพประกอบ

แผนภาพที่ 1	แสดงการดำเนินไปของชีวิตบ้านและชีวิตเมือง	30
แผนภาพที่ 2	แสดงการเปลี่ยนแปลงของความสามารถในการเดินทางของมนุษย์ในเมือง	31
แผนภาพที่ 3	พื้นที่ชุมชนของแต่ละตลาด	39

แผนภูมิประกอบ

แผนภูมิแสดงจำนวนกิจการจำแนกตามหมวดสินค้า ตลาดเฉลิมโลก ตลาดเฉลิมลาภ	135
แผนภูมิแสดงจำนวนรายและผู้ประกอบการ จำแนกตามประเภทสินค้าและการเสนอขาย ตลาดเฉลิมโลก ตลาดเฉลิมลาภ	136
แผนภูมิแสดงจำนวนรายและผู้ประกอบการ จำแนกตามประเภทสินค้าและการเสนอขาย ตลาดเฉลิมโลก ตลาดเฉลิมลาภ	137

บทนำ

ความเป็นมา ความหมาย และความสำคัญของปัญหา

ในการศึกษาวิจัยเรื่องตลาดในกรุงเทพฯ ร่วมในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี ครั้งนี้ ได้ศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ควบคู่กับการศึกษาจากสภาพปัจจุบันในลักษณะสหสาขาวิชา โดยมีสาขาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การผังเมือง และสถาปัตยกรรม ร่วมกันศึกษาความเป็นมาของตลาดที่สัมพันธ์กับวิวัฒนาการการเติบโตของกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงการขยายตัวของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ในลักษณะประสานแนวความคิดด้านวิวัฒนาการที่ผ่านมา 200 ปีกับแนวโน้มของการพัฒนาในอนาคต

เนื่องจากตลาดมีความหมายกว้างขวาง ตั้งแต่ความหมายที่กว้างที่สุดซึ่งหมายถึงอุปสงค์และอุปทาน ในแขนงเศรษฐกิจแขนงใดแขนงหนึ่ง ไปจนถึงความหมายของตลาดที่สามัญชนทั่วไปเข้าใจ ซึ่งหมายถึง สถานที่ที่มีการซื้อขายสินค้าในรูปของวัตถุติบและสำเร็จรูปเป็นประจำเพื่อการบริโภคและอุปโภคในการดำรงชีวิตของประชาชนทั้งในเขตเมืองและชนบท การวิจัยครั้งนี้จึงจำกัดความหมายของตลาดในความหมายถึง สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งหรือหลายสถานที่ที่ตั้งอยู่ใกล้กันบริเวณใดบริเวณหนึ่งที่มีทำเลเหมาะสมเป็นองค์ประกอบของพื้นที่ชุมชนในด้านเป็นย่านศูนย์กลาง (Central place) มีหน้าที่ใช้สอยเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเป็นประจำเป็นเรื่องราวทางเศรษฐกิจ การทำมาหากิน และการจับจ่ายใช้สอยของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้ให้ความสนใจตลาด ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ และความคิดต่าง ๆ เนื่องจากเป็นสถานที่แห่งเดียวที่ประชาชนแทบทุกชนชั้นมีส่วนร่วมในการใช้สอย ตลาดจึงสามารถสะท้อนให้เห็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและกายภาพที่ผสมผสานกันอยู่ รวมทั้งวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงทำเลที่ตั้งของกิจกรรมในพื้นที่

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏว่าตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี มีตลาดที่เรียกว่า ตลาดปสาน เป็นศูนย์กลางของการซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้าต่าง ๆ ทั้งสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิต และสิ่งของที่มาจากเมืองอื่น ๆ โดยที่ตั้งของตลาดในสมัยนั้นอยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง หรือแถวประตูเมือง ซึ่งเป็นแหล่งชุมชน ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตลาดสำคัญมักอยู่ตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำ และตลาดได้มีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจและสังคมเช่นกัน อย่างไรก็ตามทั้งในสมัยกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตลาดซื้อขายยังคงเป็นตลาดที่แคบอยู่ ตลาดได้ขยายตัวและพัฒนามากขึ้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี ค.ศ. 1855 ที่ทำให้ระบบการผลิตของไทยเปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งเมื่อรวมไปกับการเพิ่มของประชากร การเติบโตของกรุงเทพฯ การพัฒนาของเส้นทางคมนาคม การพัฒนาของอุตสาหกรรม ตลอดจนนโยบายของรัฐบาลในแต่ละสมัย ได้มีผลต่อการขยายตัวและการพัฒนาของตลาดอย่างมาก อนึ่ง ในทางกลับกัน ผลจากการขยายตัวและการพัฒนาของตลาด ก็ได้มีผลกระทบต่อสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของกรุงเทพฯ ได้เช่นกัน ฉะนั้นการศึกษาเรื่องการขยายตัวและการพัฒนาของตลาดในกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการขยายตัวและการพัฒนาสูง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของตลาด ตั้งแต่เมื่อก่อตั้งกรุงเทพฯ เป็นราชธานีจนถึงปัจจุบัน ตามหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้
 - 1.1 ที่ตั้งและขอบเขตการบริการของตลาด
 - 1.2 ขนาดของตลาด
 - 1.3 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของตลาด
 - 1.4 ประเภทของตลาด
2. เพื่อศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งเชื่อว่ามีผลต่อการขยายตัวและการพัฒนาของตลาดทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น การคมนาคม การตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของเมือง ระบบเศรษฐกิจและนโยบายของรัฐบาล
3. เพื่อศึกษาถึงบทบาทและความสำคัญของตลาดที่มีต่อสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม
4. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาตลาดในกรุงเทพมหานครในอนาคต

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับการขยายตัว และการพัฒนาของตลาดยังไม่มีใครศึกษามาก่อน ดังนั้นผลการศึกษาจะเป็นงานริเริ่มซึ่งจะเป็นผลในทางสร้างสรรค์แก่วงการวิชาการ
2. ทำให้ได้รับความรู้ในเรื่อง การขยายตัว และการพัฒนาของตลาดในกรุงเทพฯ ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการดังกล่าว
3. ทำให้รู้ถึงผลซึ่งเกิดจากการขยายตัวและการพัฒนาของตลาด
4. ทำให้เป็นประโยชน์ต่อทั้งภาคเอกชน และภาครัฐบาลในการวางแผนพัฒนาตลาดในอนาคต เพื่อให้ได้รับประโยชน์สูงสุด

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทราบประวัติศาสตร์ของตลาด เป็นข้อมูลเอกสารทั้งเอกสารขั้นต้นและขั้นรอง
2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวัดในปัจจุบัน เป็นข้อมูลจากเอกสาร บทความ สถิติ ตลอดจนรูปภาพ ภาพถ่ายและแผนที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. ข้อมูลจากการสังเกตการณ์และจากการสำรวจภาคสนามเฉพาะตลาดที่ได้รับการสุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับข้อมูลของตลาดปัจจุบัน ในด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์และผังเมือง

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ได้นำมาวิเคราะห์และแยกเป็นหัวข้อตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา
2. ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร บทความ สถิติ หรือผลจากการสำรวจ ได้ทำการสรุปผลและนำเสนอทั้งในรูปบรรยาย การทำแผนที่ แผนภูมิ ภาพวาด ภาพถ่าย และทำตารางสถิติต่าง ๆ ประกอบตามความเหมาะสม

บทที่ 1

ความเป็นมาของตลาด

ตลาดอันหมายถึงแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของคนไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ทั้งในด้านที่ตั้ง รูปแบบ ตลอดจนประเภทของสินค้า ตามสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีซึ่งเปลี่ยนไปในแต่ละสมัย โดยมีความเป็นมาดังนี้

สมัยสุโขทัย

จากหลักฐานปรากฏว่าตลาดในสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่เป็นตลาดบก เนื่องจากสุโขทัยมีไข้เมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ (ตัวเมืองสุโขทัยเก่าอยู่ห่างจากลำน้ำยมประมาณ 10 กม.) ตลาดสำคัญในตัวเมืองคือ ตลาด-ปสาน ซึ่งเป็นทั้งตลาดประจำและตลาดนัดอยู่ทางเหนือของตัวเมือง¹ ซึ่งเป็นแหล่งชุมชน ส่วนตลาดย่อยคงมีกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง กษัตริย์สุโขทัยทรงมีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนจากหัวเมืองต่าง ๆ เข้ามาค้าขายที่สุโขทัย นโยบายนี้คือการไม่เก็บภาษีจังกอบ (ภาษีผ่านด่าน) สำหรับผู้นำมาผลิตผลและสินค้าเข้ามาจำหน่ายในสุโขทัย แสดงว่าผู้ปกครองสุโขทัยเห็นความสำคัญของการเป็นตลาดการค้า ซึ่งจะอำนวยความสะดวกด้านความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ อันส่งผลถึงความมั่นคงทางการเมืองของสุโขทัยด้วย

สมัยอยุธยา

สภาพที่ตั้งของอยุธยามีความเหมาะสมต่อการเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรอย่างยิ่ง ทั้งในด้านยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจ เนื่องจากมีสภาพเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบและอยู่กลางทุ่งโล่งจึงสามารถใช้ธรรมชาติเป็นปราการได้ ขณะเดียวกันสภาพเช่นนี้ทำให้สามารถเพาะปลูกได้ผลดีเพราะมีน้ำใช้ในการเกษตรกรรมได้ตลอดปี และที่นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งคือ อยุธยาตั้งอยู่ไม่ไกลจากปากน้ำนัก รวมทั้งเป็นที่ชุมนุมของแม่น้ำถึง 3 สาย คือ เจ้าพระยา ป่าสัก และลพบุรี ดังนั้นจึงทำให้อยุธยาเป็นศูนย์กลางของการติดต่อระหว่างหัวเมืองภาคเหนือกับปากอ่าว (อันได้แก่หัวเมืองภาคใต้ชายฝั่งทะเลตะวันออก และชนชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาค้าขายทางเรือด้วย) คือเป็นตลาดใหญ่นั้นเอง พ่อค้าชาวเอเชียรู้จักแหล่งค้านี้ตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรอยุธยาแล้ว ส่วนพ่อค้ายุโรปเริ่มเข้ามาค้าขายตั้งห้างร้านโรงเรือนเริ่มจากสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 กษัตริย์ไทยทรงให้การอนุเคราะห์แก่พ่อค้าต่างชาติเป็นอย่างดี เช่น ทรงอนุญาตให้เข้ามาค้าขายรับราชการ ตลอดจนตั้งถิ่นฐานและเผยแพร่ศาสนาได้ จึงปรากฏมีชุมชนของชาวต่างชาติอยู่รอบ ๆ กรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่ง ๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ทางใต้ของตัวเกาะอยุธยาลงไป ที่เป็นเขตใหญ่ที่สุดคือชุมชนชาวจีนที่ตำบลบางกะจะ ซึ่งเป็นตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประเทศที่สำคัญด้วย เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตที่อาศัย ตลาดนี้จึงมีลักษณะเป็นอาคารถาวร² คือ มีห้างร้านโกดังขนาดใหญ่อยู่ตามแนวริมแม่น้ำ

ทางราชการได้จัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบในการค้าและควบคุมดูแลชาวต่างชาติ อันได้แก่กรมท่า และกรมพระคลังสินค้า กรมท่ามีหน้าที่ควบคุมดูแลและเจรจากับชาวต่างชาติ ส่วนกรมพระคลังสินค้ามีหน้าที่ในการแต่งสำเภาหลวงไปค้าต่างแดน และควบคุมการค้าระหว่างประเทศ คือ ทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างพ่อค้าต่างชาติกับพ่อค้าภายใน ฉะนั้นจึงมีการสร้างโกดังหลวงไว้เก็บสินค้าที่ได้จากอากรส่วยหรือรวบรวมจากแหล่งผลิตตามหัวเมืองไว้ในบริเวณกำแพงเมือง เพื่อความสะดวกในการจำหน่ายให้แก่พ่อค้าต่างชาติ

นอกจากตลาดกลางซึ่งเป็นแหล่งค้าขายสินค้ากับต่างประเทศและหัวเมืองต่าง ๆ แล้ว ในกรุงศรีอยุธยายังมีตลาดสดจำนวนมากตามแหล่งชุมชนทั่วไป และจากการที่ประชากรส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานกันตามริมฝั่งแม่น้ำเป็นสำคัญ ทำให้การขนของหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ประมาณว่ามีเรือนแพประมาณ 2 หมื่นเศษ ตลาดทั่วไปส่วนใหญ่จึงกระจายกันตามริมฝั่งแม่น้ำมากกว่าตามเส้นทางบก อนึ่งตลาดที่สำคัญอีกประเภทหนึ่ง คือ ตลาดซึ่งมีลักษณะเป็นย่านการผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง ทั้งสินค้าประเภทอาหาร เครื่องใช้ เครื่องมือ สินค้าประเภทหัตถกรรม และศิลปกรรมต่าง ๆ อันเป็นลักษณะการสืบทอดความรู้ ความชำนาญในกลุ่มเครือญาติ ย่านสำคัญต่าง ๆ ตามหลักฐานในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมเอกสารของบัวหลวง³ว่า

“....ถนนย่านป่าขนมชาวบ้านย่านนั้นทำขนมขาย.....ขนมกรูปขนมพิมพ์ถั่ว ขนมสำปะนี้ และขนมแห้งต่าง ๆ ชื่อ ตลาดป่าขนม 1 ถนนย่านป่าเตรียมมีร้านขายตะลุ่มพุก ตะลุ่มกระจกแลมูกแกมเนื้อ ตะลุ่มเขียนทองกานกำมะลอกลานเลวกลานหมาก ชื่อ ป่าเตรียม 1 ถนนย่านป่าถ่าน มีร้านตลาดขายของสรรพผลไม้ ส้ม กล้วยของสวนในแลสวนนอกต่าง ๆ แลมีร้านขายของสดเข้าเย็น ชื่อ ตลาดป่าถ่าน 1.....”

สมัยกรุงธนบุรี

พระเจ้าตากได้ก่อตั้งอาณาจักรมีศูนย์กลางแห่งใหม่ที่กรุงธนบุรี ถึงแม้ว่าเมืองนี้จะตั้งอยู่ใกล้ปากอ่าวมากกว่ากรุงศรีอยุธยา และในอดีตก็เคยเป็นเมืองด่านภาษี (สมัยอยุธยามีธรรมเนียมการเก็บภาษีจึงกอบจากเรือสินค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขาย โดยการจัดตั้งด่านไว้เป็นระยะ ๆ ตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านสำคัญคือด่านบางกอก ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีการสร้างป้อมปราการแบบตะวันตกไว้ที่เมืองนี้ คือป้อมวิชัยนรินทร์ทางฝั่งซ้าย และป้อมวิชัยประสิทธิ์ทางฝั่งขวา ซึ่งกองทหารฝรั่งเศสได้ขยายเป็นเมืองป้อมปราการขึ้นในสมัยนั้น) เป็นที่รู้จักดีของต่างชาติมาก่อน แต่ธนบุรีไม่ได้เป็นศูนย์กลางตลาดการค้าใหญ่ เช่นอยุธยา ทั้งนี้อาจมาจากสาเหตุสำคัญคือการสงครามที่ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา ทำให้พ่อค้าต่างชาติที่เคยเข้ามาค้าขายมีความหวาดเกรงไม่กล้ามาติดต่ออีก การค้ากับต่างชาติจึงหยุดชะงักลงชั่วคราว ยกเว้นพ่อค้าชาวจีนที่ยังคงมีเข้ามาอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอทั้งพ่อค้าเก่าและใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากพระเจ้าตากทรงมีเชื้อสายจีน ประกอบกับพระองค์ได้จัดส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฮ่องเต้แห่งราชวงศ์ไคซิง ทำให้ชาวจีนเกิดความมั่นใจว่าตนจะอยู่ได้อย่างปลอดภัย และคงได้รับความสะดวกไม่ด้อยไปกว่าสมัยอยุธยา นอกจากนี้ชาวจีนในอยุธยาที่แตกงานชานเซ็นไปเมื่อครั้งเสียกรุง ก็คงจะหวนกลับมาเป็นกำลังสมทบให้กับพระเจ้าตากมิใช่น้อย พระเจ้าตากทรงดำเนินนโยบายปกครองชนต่างชาติเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา สำหรับชาวจีนซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่สุดนั้น ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้ามพระราชวังในเขตแนวคูพระนครเดิม ฉะนั้นตลาดใหญ่น่าจะอยู่ในบริเวณนี้ อีกแหล่งหนึ่งคือ บริเวณด้านใต้ของปากคลองบางหลวงลงมาจนถึงแถบวัดกัลยาณมิตร หรือเขตกะตี่จีน⁴

แม้ว่าในสมัยกรุงธนบุรีจะมีตลาดบกแต่ตลาดในสมัยนี้คงกระจายอยู่ตามริมแม่น้ำและลำคลองต่าง ๆ เป็นลำดับ เช่น คลองบางหลวงบางกอกน้อย แต่คงมีไม่มากเท่าสมัยอยุธยา เพราะมีพื้นที่สำหรับจอดเรือแพน้อยกว่า ประกอบกับสถานการณ์ของประเทศยังไม่มั่นคง ต้องทำศึกสงครามตลอดเวลา ฉะนั้นการค้าขายก็ยังมีเฉพาะสิ่งที่จำเป็น ดังปรากฏในรายงานของสังฆราชเลอบองว่า ใน พ.ศ. 2318 อาหารการกินในกรุงธนบุรียังแพงอยู่มาก จนปลายรัชกาลเสียอาหารจึงกลับบริบูรณ์ ทั้งนี้เพราะประชาชนมีเวลาที่จะผลิต และดำเนินการค้าขายให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น

สมัยรัตนโกสินทร์

การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของตลาดในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้แยกเป็นแต่ละช่วงตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ในแต่ละสมัย คือ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ตลาดในช่วงระหว่างรัชกาลที่ 1-3 สมัยการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ และการปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ตลาดในช่วงระหว่างรัชกาลที่ 4-6 และสมัยการปกครองระบอบประชาธิปไตยจนปัจจุบัน ซึ่งจะเน้นเรื่องตลาดในสมัยปัจจุบันรวมทั้งในส่วนของการศึกษาจะแยกกล่าวเป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี พ.ศ. 2325 ได้โปรดให้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาอยู่ทางปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้ามกับราชธานีเดิม ทำพิธียกเสาหลักเมืองในวันอาทิตย์ ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 6 เริ่มการก่อสร้างพระราชวังและเมืองใหม่เป็นการชั่วคราวก่อน และทรงย้ายมาประทับตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2325⁵ ส่วนอาคารถาวรนั้นได้ดำเนินการก่อสร้างสำเร็จสมบูรณ์ พ.ศ. 2328

ราชธานีใหม่มีทำเลที่เหมาะสมยิ่งเพราะมีแม่น้ำล้อมรอบทั้งทางเหนือ ตะวันตก และด้านใต้ ส่วนด้านตะวันออกใช้คูเมืองเดิมเป็นคูพระนครชั้นใน และได้ ขุดคูเมืองชั้นนอกเพิ่มขึ้นอีกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่วัดบางลำภู (วัดสังเวชฯ) มาออกแม่น้ำอีกด้านหนึ่งที่วัดเชิงเลน (วัดบพิตรพิมุข) เรียกชื่อว่าคลองโอ่งอ่างหรือคลองบางลำภู สร้างกำแพงเมืองล้อมรอบถัดจากแนวคลองเข้ามา ภายในเขตพระนครบริเวณชั้นในเป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล วังเจ้านายและบ้านเรือนขุนนางบางส่วน (ส่วนใหญ่ยังคงพำนักอยู่ที่เคหะสถานเดิมทางฝั่งธนบุรี อาจเพราะความรักถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษหรืออาจเพราะพื้นที่ทางปากตะวันออกยังคงเป็นที่ลุ่มเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับพื้นที่ทางปากตะวันออกนั้นจะสร้างวังหรือบ้านเรือนได้ต่อเมื่อได้รับพระราชทาน ซึ่งทางการอาจจะเรียกคืนได้หากผู้ที่ได้รับพระราชทานนั้นหาชีวิตไม่แล้ว) นอกจากนั้นก็เป็นวัดทั้งที่สร้างหรือสถาปนาและบูรณะปฏิสังขรณ์จากของเก่า เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน วัดสลัก (วัดมหาธาตุ) ส่วนเขตพระนครชั้นนอกจัดเป็นเขตที่อยู่อาศัยทั้งของคนไทยและชาวต่างชาติที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าพำนักตั้งแต่แผ่นดินก่อน ที่เปลี่ยนแปลงไปก็มีแต่ชุมชนชาวจีนซึ่งถิ่นที่อาศัยเดิมนั้นทางการได้ใช้เป็นเขตพระบรมมหาราชวัง (อาจเพราะว่าเป็นที่ดอนและอยู่กึ่งกลางพระนคร) จึงให้ย้ายชุมชนชาวจีนไปอยู่ ณ แหล่งใหม่นอกเขตพระนคร

ด้านใต้ ระหว่างคลองวัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ถึงคลองวัดสามเพ็ง (วัดปทุมคงคา)⁶ นับว่าเป็นการคาดคะเนที่ดีในการขยายเขตชุมชนใหญ่ และการวางรากฐานทางเศรษฐกิจ เพราะพื้นที่ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ มีท่าจอดเรือสำเภาได้มากและเป็นแหล่งที่มีพื้นที่กว้างขวางยังไม่ได้มีการใช้ประโยชน์อีกด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นช่วงระยะของการก่อร่างสร้างเมืองโดยเลียนแบบความเจริญรุ่งเรืองในสมัยอยุธยา ดังนั้น โบราณสถาน ถาวรวัตถุ ตลอดจนศิลปวัตถุ ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นจึงไม่ได้ต่างจากสมัยอยุธยา นอกจากนั้น วิธีการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ การตั้งถิ่นฐานของคนกรุงเทพฯ ก็คล้ายกับในสมัยอยุธยา ตลาดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงไม่แตกต่างจากสมัยอยุธยา เส้นทางสัญจรทางน้ำไม่ว่า แม่น้ำ หรือ ลำคลอง มีบทบาทที่สำคัญที่สุดในการคมนาคมขนส่งและการค้า ดังปรากฏในหนังสือเล่าเรื่องกรุงสยามของ มงเซญูร์ ปาลเลกัวซ์⁷

“ราชอาณาจักรสยามน่าจะเป็นประเทศแห่งการค้าโดยธรรมชาติ..... ลำคลองแม่น้ำเป็นเส้นทางสัญจรของเรือเป็นอันมากสับสน ซึ่งนำสินค้ามาถ่วงลงในร้านค้าหรือคลังสินค้าในพระนครภายในประเทศ การค้า มักจะดำเนินไปด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพวกคนอื่น.....”

จากความสำคัญของเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ไม่ว่า แม่น้ำ หรือลำคลองดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ตลาดที่สำคัญ ทั้งตลาดสด ตลาดแหล่งผลิตสินค้า หรือ ตลาดสินค้าจากต่างแดน เกิดขึ้นตามริมฝั่งแม่น้ำ ลำคลองในบริเวณซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานของประชากรหนาแน่น

1. ตลาดสด

ตลาดสดที่เป็นแหล่งซื้อขายสินค้าทั้งของสด ทั้งเนื้อสด ปลา ผัก ผลไม้ และอาหารแห้งต่าง ๆ เช่น พริก หอม กระเทียม กะปิ เครื่องเทศ เกลือ น้ำตาล ขนมหอม พืช ต่าง ๆ ได้ปรากฏทั่วไปในชุมชนของกรุงเทพฯ ทั้งในรูปของตลาดน้ำ และ ตลาดบก

1.1 ตลาดน้ำ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตลาดสดในรูปของตลาดน้ำปรากฏทั่วไปตามแม่น้ำ ลำคลอง และเป็นลักษณะตลาดสดที่สำคัญที่สุดในสมัยนี้ ตลาดน้ำในลักษณะนี้อาจเป็นตลาดในลักษณะคล้ายตลาดหาบเร่บนบก แต่ใช้เรือแพเป็นพาหนะนำสินค้าต่าง ๆ ทั้ง อาหารสด ทั้งเนื้อสด ปลา ผัก ผลไม้ และอาหารแห้ง เช่น พริก หอม กระเทียม เครื่องเทศ น้ำปลา เกลือ น้ำตาล ขนมหอม ยาสูบ ตลอดจนเครื่องจักสานต่าง ๆ ไปส่งยังแหล่งรับซื้อหรือจุดนัดพบ แต่ในระหว่างทางอาจหยุดและขายตามรายทางไปด้วย ตลาดน้ำจะติดในเวลาเช้ามืดและมักใช้ประโยชน์จากน้ำขึ้นน้ำลง ในการล่องเรือไปตามหลังน้ำเพื่อเป็นการทุ่นแรง ผู้ขายส่วนใหญ่มักจะเป็นแม่ค้าเนื่องจากผู้ชายจะถูกเกณฑ์แรงงานตามชนบทไพร่ (ธรรมเนียมการปกครองของไทยแต่สมัยโบราณ ที่ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุประมาณ 18-60 ปี ต้องเข้ารับราชการทหารเวลาเกิดศึกสงคราม หรือยามสงบก็เข้าประจำยังหน่วยสังกัดตามระยะเวลาที่กำหนดไว้)

นอกจากเรือเร่ขายดังกล่าวข้างต้น ยังมีพวกเรือประเภทที่บรรทุกผลิตผลมาจากคลองซึ่งอยู่ลึกเข้าไปและนำผลิตผลมาขายแก่พ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดเพื่อนำไปจำหน่ายต่อตามแหล่งอื่น ๆ อีกทอดหนึ่ง ตลาดซึ่งเป็นศูนย์กลางของการจำหน่ายสินค้าข้างต้นและจากเรือเร่ขายสินค้า มักจะเกิดขึ้นตามบริเวณปากคลองหรือบริเวณจุดติดของคลองซอยต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นแหล่งชุมนุมของเรือที่นำสินค้าผลิตผลมาขาย นอกจากนั้น เรือแพซึ่งอยู่ในบริเวณแหล่งชุมนุมของเรือก็จะเป็นตลาดแบบประจำเกิดขึ้น โดยที่มักเกิดจากการรับฝากขายสินค้าของเรือ และนานเข้าเรือแพเหล่านี้ก็จัดหาสินค้าจำพวกเครื่องอุปโภค บริโภคต่าง ๆ

มาวางขาย ที่สำคัญคือ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น มีด พร้า หม้อ ไห เต่า เทียนไข ชีได้ ยาตั้ง ยาฝอย หมาก พลุ ปืน แบ่กระแจะ ดินสอพอง น้ำอบไทย และประเภทของแห้ง เช่น กะปิ น้ำปลา เกล็ด เครื่องแกง ฟิน ข้าวสาร ถ่าน พริกไทย น้ำตาลปึก น้ำตาลปีป ของชำต่าง ๆ เครื่องจักสาน เสื้อ เสื้อผ้า ฯลฯ โดยที่ผู้ขายไปรับมาจากแหล่งผลิตตามย่านต่าง ๆ นอกจากนี้บางแห่งก็ยังสามารถรับอาหารสดมาจำหน่ายด้วย ดังนั้น เรือนแพดังกล่าวจึงเป็นศูนย์กลางที่มีสินค้ามากมาย เป็นลักษณะของพ่อค้ารายย่อยที่สำคัญ

ตลาดน้ำที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏกระจายตามแม่น้ำและลำคลองต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ตลาดน้ำบางกอกน้อย ตลาดน้ำคลองบางหลวง ตลาดน้ำวัดทอง ตลาดน้ำคลองดาวคะนอง ตลาดน้ำท่าเตียน ตลาดน้ำคลองมหานาค และบริเวณตลาดน้ำ คลองคูพระนครเดิม โดยที่ตลาดมักจะปรากฏขึ้นตามคลองต่าง ๆ ดังกล่าว แต่ตลาดใหญ่จะปรากฏตามบริเวณปากคลอง ส่วนตลาดที่อยู่ในคลองมักเป็นตลาดขนาดเล็ก

อนึ่ง หลักฐานสำคัญที่บรรยายถึงตลาดน้ำในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏตามวรรณกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ นิราศ ต่าง ๆ เช่น

ก. นิราศพระแท่นดงรังของสุนทรภู่⁸

มาตะบึงถึงคลองบางกอกน้อย
โหม่นสกลัดกลุ้มถึงพุ่มพวง
เห็นตลาดท้องน้ำประจำขาย

ยังเศร้าสร้อยเสียใจเป็นใหญ่หลวง
จนเลยล่วงครุไรเข้าไปในคลอง
บ้างแจวพายอิงอ้อมมาซื้อของ

ข. นิราศพระปฐม ของสุนทรภู่และศิษย์⁹

อรุณรุ่งเรืองแสงแจ้งกระจ่าง

เข้าคลองบางกอกน้อยละห้อยหา

.....
.....

.....
.....

ดูชาวแพแซ่ซ้องชนของชาย
ทั้งเรือนเรือทอดจอดเป็นพรวน
ทั้งสองแถวแจวไปมิใคร่ตลอด
ทั้งไทยจีนฝรั่งแขกแปลกแปลกแล
ขายเครื่องแก้วเครื่องทองของทั้งหลาย
เสื่อกระเปาะขาวม้าผ้าสบง

ที่เรือพายขึ้นล่องนั้นของสวน
ตลาดล้นจ้านจัดออกอัดแอ
ต้องเลี้ยวลอดหลักลัดฉวัดแฉว
พวกชาวแพสารพันจะบรรจง
ทั้งผ้าลายม่วงแพและระหง
ที่รูปทรงสำอวเป็นช่างเย็บ

.....

ถึงวัดทองหมองคล้ำสลับสลาย

ไม่เหมือนสายสร้อยทองผ่องจรัส

.....

.....

ดูแม่ค้ามาขายกันหลายเหลือ
น้ำเต้าแดงแพ่งพึกและผักดอง
ข้าวเหนียวเหลืองเครื่องขนมกุยถั่ว

ทั้งบนเรือเรียงรายล้นชายของ
เที่ยวเร่ร้องตามตลาดไม่ขาดคราว
กินไม่หวนสีกว่าหน้าขาวขาว

ค. นีราศเกาะจาน ของสุนทรภู่และศิษย์¹⁰

ก็เลยล่องเข้าคลองบางกอกใหญ่	ทั้งจีนไทยแซ่เสียงสำเนียงมี
.....	
.....	
ในลำคลองบ้างก็ร้องขายขนม	ทั้งกล้วยส้มหลายอย่างต่างจัดสรร
เที่ยวเร่ร้องก้องเสียงสำเนียงครั้น	ทั้งหวานมันแม่เอ๋ยอย่าเฉยไป

ง. นีราศถาง ของสุนทรภู่และศิษย์¹¹

ได้ถูกขังยามนฤหีสก่าจัดภัย	ก็ล่องไปจากท่าหน้าวัดโพธิ์
ถึงตลาดท้องน้ำระกำหวน	พี่ชมชวนชูปักตร์ลงอักโข
.....	
.....	
เห็นพวกแม่ค้านาวาพาย	ออกเกียกกายเยียดย้อยอุ๊ตแอ

กระทั่งถึงดาวคนองมีคลองน้อย	แม่ค้าลอยขายของร้องประสาน
บ้างก็หยุดจัดของที่ต้องการ	นำสังสารสาวสาวลูกชาวบาง

จ. นีราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่¹²

ถึงอารามนามวัดประโคนหัก	ไม่เห็นหลักลือเล่าว่าเสาหิน
.....	
.....	
.....	
ไปพันวัดทัศนาริมท่าน้ำ	แพประจำจอดรายเขาชายของ
มีแพรผ้าสารพัดสีม่วงทอง	ทั้งสิ่งของชาวเหลืองเครื่องสำเภา

2. ตลาดบก

สันนิษฐานว่าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตลาดบกคงจะมีความสำคัญด้อยกว่าตลาดน้ำ เนื่องจากความไม่สะดวกในการคมนาคมขนส่ง ตลาดบกคงจะเกิดจากการที่กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในเขตกำแพงพระนคร รับซื้อสินค้าจากตลาดน้ำหรือผู้ผลิตซึ่งขนส่งตามท่าริมน้ำ (ท่าน้ำที่สำคัญทางฝั่งบางกอกในเขตกำแพงพระนครคือ ท่าคลองตลาด ท่าวัดโพธิ์ ท่าเตียน ท่าขุนนาง ท่าช้างวังหลวง ท่าช้างวังหน้า ท่าหน้าโรงไหม ท่าพระอาทิตย์ ท่าพระจันทร์) ทั้งนี้เพราะการที่จะบรรทุกสินค้าเข้ามาในเขตกำแพงพระนครอาจมีปัญหายุ่งยากจากกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ ตลาดบกที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้จึงเป็นตลาดขนาดเล็ก มีสินค้าจำนวนของสดของแห้งและของชำเพียงไม่กี่ชนิด และติดตลาดเฉพาะช่วงเช้าเท่านั้น ส่วนตลาดอีกประเภทหนึ่งอาจเป็นการเคลื่อนย้ายมาจากตลาดน้ำที่อยู่ริมแนวคลองคูเมืองหรือแม่น้ำ พวกพ่อค้าแม่ค้าต้องการหาแหล่งจำหน่ายประจำบนบก จึงปลูกเป็นเพิงหรือสร้างแพจำหน่ายสินค้าของตนไม่ต้องวนเวียนไปมา แต่เพิงค้าเหล่านี้ พวกพ่อค้าแม่ค้ามักไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ส่วนใหญ่เป็นการเช่าจากเจ้าของที่ดินซึ่งได้แก่เจ้านาย ขุนนาง หรือจากวัด ตลาดบกที่ปรากฏหลักฐานในสมัยนี้ได้แก่ ตลาดบ้านหม้อ ตลาดเสาชิงช้า ตลาดท้ายวัง ตลาดประตูผี ตลาดสะพานหัน¹³ ฯลฯ

3. ตลาดแหล่งผลิตสินค้า

ชนบทไทยลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการผลิตสินค้าหรืองานช่างต่าง ๆ ถือเป็นระบบอุตสาหกรรมในครอบครัว กล่าวคือบรรพบุรุษมีความสามารถชำนาญทางด้านใด ก็มักจะอบรมบุตรหลานให้มีฝีมือประกอบอาชีพแบบตนสืบต่อเป็นตระกูล หากมีชื่อเสียงก็อาจมีผู้มาสมัครเป็นศิษย์เข้ามาอยู่ในแวดวงเดียวกัน ประกอบกับธรรมเนียมไทยผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นเครือญาตินิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน ฉะนั้นผู้ที่ประกอบอาชีพแบบเดียวกันจึงมักอยู่รวมกันเป็นชุมชนตามแหล่งต่าง ๆ มาตั้งแต่สมัยโบราณเรียกว่า ย่านหรือป่า

การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นการพยายามสร้างให้คล้ายคลึงกับกรุงศรีอยุธยาประกอบกับความเคยชินในการอยู่รวมกันเป็นย่านต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นชุมชนช่างฝีมือแต่ละแห่งก็จะอยู่รวมกันเป็นแหล่งผลิตสินค้าจำพวกเครื่องมือ เครื่องใช้สิ่งของต่าง ๆ ตามความถนัด ทั้งในเขตกำแพงพระนครทางฝั่งบางกอก และฝั่งธนบุรี ซึ่งในปัจจุบันยังมีย่านผลิตจริง และชื่อย่านผลิตในอดีตปรากฏในชื่อของตำบลและถนนต่าง ๆ¹⁴ ดังตัวอย่างเช่น

บ้านพานถม	ผลิตเครื่องถม จำพวกขันน้ำ พานรอง อยู่ข้างวัดสระเกศ ริมคลองรอบกรุง (คลองโอ่งอ่าง)
บ้านบาตร	ผลิตบาตรพระ อยู่ถัดจากบ้านพานถมลงมา
บ้านดอกไม้	ผลิตดอกไม้ไฟชนิดต่าง ๆ อยู่ริมคลองรอบกรุงในพระนคร หน้าวัดสระเกศ
บ้านหม้อ	ผลิตเครื่องปั้นดินเผา อยู่ริมคลองคูเมืองเดิม ใกล้ปากคลองตลาด
บ้านดินสอ	ผลิตดินสอพอง อยู่ใกล้โบสถ์พราหมณ์ (เสาชิงช้า)
บ้านนางเลิ้ง	ผลิตตุ่มน้ำ (โอเลี้ยง-ตุ่มขนาดใหญ่) นอกเขตพระนคร
บ้านท่ากระดาน	ผลิตกระดาน
บ้านบุ	ผลิตขันน้ำ อยู่ในคลองบางกอกน้อย
บ้านปูน	ผลิตปูน (ปูนแดง) อยู่ในเขตบางยี่ขัน
บ้านช่างหล่อ	หล่อพระพุทธรูป ระฆัง เครื่องทองเหลือง อยู่ทางฝั่งธนบุรี หลังวัดระฆัง
บ้านขมิ้น	ผลิตผงขมิ้น อยู่ถัดจากบ้านช่างหล่อ
บางยี่ขัน	ผลิตเหล้า
ย่านตีทอง	ผลิตทองคำเปลว อยู่ข้างวัดสุทัศน์
ตลาดพลู	แหล่งกลางในการจำหน่ายหมากพลู อยู่ในคลองบางหลวง
คลองโอ่งอ่าง	แหล่งกลางจำหน่ายโอ่ง อ่าง ไห ดินเผา โดยชาวมอญจากเมืองนนท์
คลองบางลำภู	จำหน่ายเรือสำปั้น เรือประทุน เรือขนาดเล็ก และผลไม้สวน เช่น ทุเรียน
คลองบางหลวง	จำหน่ายเรือขนาดเล็ก มีโรงต่อเรืออยู่หลายแห่ง

นิราศของสุนทรภู่ได้กล่าวถึงย่านผลิตบางแห่งไว้ เช่น :-

นิราศพระแท่นดงรัง	: ถึงบ้านบุขุนสนั่นก้อง เขาหลอมทองเทถ่ายละลายไหล ¹⁵
นิราศภูเขาทอง	: ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง มีคันทองผูกสายไว้ปลายเสา ¹⁶
นิราศทวาราวดี	: ถึงบ้านปูนปูนนี้ก็ลึกลับ ช่างอาภัพจริงนะปูนมักสูญหาย ¹⁷ แต่หมากพลูชู้ชื่อน้ำขี้จาย ปูนไม่วายอดสูญด้วยคูเบา

ในคริสตศาสนา เช่น วัดกะละหว่า (Calvaire) และที่ขาดไม่ได้คือแหล่งบันเทิงต่าง ๆ เช่น โรงจิว โรงน้ำชา โรงฝิ่น โรงบ่อน โรงหวย เหลา และโรงโคเมเชียว แหล่งบันเทิงเหล่านี้ชาวไทยนิยมไปหาความสนุกสนาน ไม่แพ้ชาวจีน

การควบคุมชาวจีน ชาวจีนในสามฝั่งส่วนใหญ่เป็นพวกออกเกี้ยนและแต้จิ๋ว มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ประมาณ 3-4 หมื่นคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีทั้งลูกจีนที่เกิดในไทยและคนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ อันเนื่องมาจากกิตติศัพท์ที่ว่าเมืองไทยอุดมสมบูรณ์สามารถประกอบอาชีพสร้างฐานะได้โดยง่าย ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จะมีชาวจีนเดินทางเข้ามามากโดยอาศัย “เก้าเก้” ในเมืองไทยเป็นผู้ออกทุนเดินทางให้²¹ พวกนี้ต้องทำงานให้เปล่าแก่เจ้าเก้ชดใช้ค่าเดินทางชั่วระยะเวลาหนึ่ง จึงจะมีอิสระประกอบอาชีพของตนเอง เช่น เป็นกุสรีรับจ้างหรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ก่อนในระยะแรก แต่ด้วยความขยันขันแข็งและการเกื้อกูลในกลุ่มชาวจีนด้วยกันเอง ชาวจีนบางส่วนสามารถสร้างฐานะได้รับการยกย่องเป็น “เจ้าสัว” ขยายกิจการค้าใหญ่โตเป็นเจ้าของกิจการค้าสำเภามีห้างร้าน โรงสีข้าว โรงเลื่อยจักร โรงทำน้ำตาลทราย หรือเป็นเจ้าภานุนายอากร อาชีพเหล่านี้มีส่วนช่วยผลักดันให้ชุมชนขยายลงไปทางใต้ตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้ง 2 ฟากมากขึ้นทุกที

ระบบการควบคุมชาวต่างชาติสมัยอยุธยาขึ้นอยู่กับกรมท่า ซึ่งจัดแบ่งเป็นกรมท่าขวา ดูแลการค้าและชาวต่างชาติที่มาจากปากตะวันตกของอ่าวไทย เช่น มลายู อินเดีย และอาหรับ มีเจ้าพนักงานเป็นมุสลิม หัวหน้าจะได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระจุฬาราชมนตรี ส่วนกรมท่าซ้าย ดูแลชาวต่างชาติซึ่งอยู่ปากตะวันออกของอ่าวไทยคือชาวจีนและญวน มีหัวหน้าคัดเลือกจากผู้อาวุโสและมีความสามารถเป็นที่ยำเกรงในหมู่ชาวต่างชาตินั้นควบคุมดูแลปกครองกันเอง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระโศภิตราชเศรษฐี²² สมัยรัตนโกสินทร์ไทยยังคงสืบทอดระบบการควบคุมชาวต่างชาติเช่นนี้ หากแต่หัวหน้าชุมชนส่วนใหญ่จะมีบรรดาศักดิ์สูงขึ้นเป็นชั้นพระยา นอกจากนี้พวกเจ้าภานุนายอากรมักจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทยเช่นกัน และที่สำคัญคือจีนเก่าเหล่านี้จะมีความเกี่ยวเนื่องปะปนสายเลือดกับชนชั้นสูงของไทย คือถวายธิดาเข้าเป็นเจ้าจอมหม่อมห้ามของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย หรือแต่งงานกับขุนนางไทย ชาวจีนเก่าเหล่านี้จะค่อย ๆ กลายเป็นไทยในที่สุด มีความจงรักภักดีต่อราชวงศ์และเมืองไทย เพราะถือว่าตนก็มีส่วนในการสร้างชาติ บุตรหลานส่วนใหญ่จะเข้ารับราชการกลายเป็นขุนนางไทยอย่างสมบูรณ์

สินค้าที่จำหน่ายในเขตสามฝั่งล้วนแล้วแต่นำมาจากเมืองจีนโดยเรือสำเภาก็เป็นของชาวจีนแทบทั้งสิ้น ยกเว้นบางส่วนที่นำเข้ามาโดยสำเภาลองและสำเภาของเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ (สำเภาของชาวจีนจะจอดเรียงแถวตามยาวจากแนวปากคลองรอบกรุงลงไปทางใต้เรื่อย ๆ ถ้ามีมากล้าก็จอดซ้อนเรียงเป็น 2 แถว ส่วนสำเภาลองจะจอดบริเวณท่าช้างวังหลวงขึ้นไป) บางครั้งการซื้อขายก็ดำเนินไปในลำสำเภานั่นเอง สินค้าที่นำมาจำหน่ายแบ่งเป็นหลายประเภท²³ เช่น

ผลไม้สด	ลิ้นจี่ ลูกพลับ ลูกท้อ ลูกไหนด สาลี่ เกาลัด องุ่น แอปเปิ้ล
ผลไม้แห้ง	ลูกพลับแห้ง ลำไยแห้ง พุทราแห้ง บัวยเค็ม บัวยหวาน เม็ดกวยจี๊
ผลไม้ดอง	ลิ้นจี่ดอง ลูกท้อดอง บัวย สมอ มะพร้าว กระเทียมดอง มะนาวดอง
อาหารของชา	เต้าหู้ยี้ เต้าเจี้ยว หน่อเล็บบ ซีอิ้ว ฟองเต้าหู้ เห็ดหูหนู ดอกไม้จีน หน่อไม้จีน หอมหัวใหญ่ เกี่ยมฉ่าย กังฉ่าย ซีเช็กฉ่าย ตังฉ่าย หัวใจโป้ว หนูลาม กระเพาะปลา เป้าฮื้อ ปลิงทะเล ปลาหมึกแห้ง ไข่เยี่ยวม้า วุ้นเส้น

4. ตลาดสินค้าจากต่างเมือง

ที่สำคัญคือ สามเพ็ง สะพานหัน ตลาดเก่า ตลาดน้อย ซึ่งเป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวจีน เนื่องจากการสร้างพระนครใหม่ชุมชนชาวจีนต้องย้ายออกไปอยู่นอกเขตกำแพงพระนครตามนโยบายควบคุมชนหมู่น้อยของไทย อันได้แก่บริเวณทางด้านใต้ของพระนครริมแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างคลองวัดสามปลื้มและคลองวัดสามเพ็ง (คำว่าสามเพ็ง กาญจนาคพันธุ์ได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้ว่าอาจจะมาจากมีคนชื่อเพ็ง 3 คนอยู่ในบริเวณนี้หรือในหนังสือเล่าเรื่องเก่าของไทยของสมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ได้สันนิษฐานว่าเป็นเพราะบริเวณสามเพ็งเป็นที่สวนมีคลองขวางทั้ง 2 คลอง คือคลองเหนือวัดสามเพ็งกับคลองวัดสามปลื้ม ทำให้พื้นที่แบ่งออกเป็น 3 ตอน หรือ 3 แผ่น ซึ่งคนจีนเรียกเพี้ยนเป็นสามเพ็ง) ชุมชนชาวจีนได้ขยายออกไปทุกทิศทางตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและตามความจำเป็นของการค้า กล่าวคือทางเหนือมาถึงสะพานหันริมคลองรอบกรุงทางตะวันตกไปจนถึงแม่น้ำ ทางตะวันออกขยายออกไปไม่มากนัก อาจเพราะอยู่ลึกเข้าไปจากท่าน้ำมาก และมีสภาพเป็นทุ่งนาไม่เหมาะกับการประกอบอาชีพ ผิดกับทางใต้ซึ่งชุมชนจะขยายลงมาเรื่อย ๆ จนถึงบ้านทวาย

สภาพพื้นที่ภายในเขตชุมชนชาวจีนนับจากประตูเมืองริมคลองรอบกรุงที่ชื่อว่าประตูสะพานหันจีนเรียกซาเพ็งเซียมั้ง¹⁸ นับได้ว่าเป็นประตูที่มีคนผ่านเข้าออกมากที่สุด (ประตูที่มีคนผ่านเข้าออกร่องลงไปคือประตูสามยอดและประตูบางลำภู) ได้ชื่อว่าสะพานหันเพราะมีสะพานไม้ทอดข้ามคลอง สามารถกระดกหรือหันได้เพื่อความสะดวกแก่เรือแพที่ผ่านเข้าออก กล่าวกันว่ามีการตั้งแตแรกสร้างกรุง แต่เนื่องจากเป็นสะพานไม้จึงชำรุดหักพัง พระยาราชเศรษฐีเจ้าเมืองพุทไธมาศซึ่งเข้ามาบริหารราชการในกรุงเทพฯ และมีเคหสถานอยู่ในบริเวณนี้จึงได้ซ่อมขึ้นใหม่ ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยฯ ใช้สะพานไม้พาดตรง ๆ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้สร้างขึ้นใหม่เป็นสะพานโครงเหล็ก มีร้านขายของทำเป็นห้อง ๆ อยู่ทั้ง 2 ฝากของสะพาน คล้ายกับสะพานริอัลโตที่นครเวนิซ (Rialto of Venice) และสะพานปองเตเวคิโอ ที่นครฟลอเรนซ์¹⁹ อิตาลี (Ponte Vecchio of Florence) ใช้ประโยชน์สืบต่อมาอีกหลายสิบปีจากประตูสะพานหันตัดเป็นแนวทางตรงออกไปเรื่อย ๆ เว้นตรงกลางเป็นถนน มีบ้านร้านโรงเรือนทั้ง 2 ฝาก ส่วนมากอยู่ทางฝั่งขวา มีตรอกหรือซอยลงไปทำน้ำซึ่งเป็นท่าจอดสำเภา

อาคารโรงงานต่าง ๆ สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมจีน มีลักษณะคล้ายเมืองจินภาคใต้ ปลูกประชิดกันอย่างแออัด ทั้งนี้เพราะเป็นย่านการค้าสำคัญที่ดินมีราคาแพง เจ้าของที่ดินจึงต้องหาทางใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังคำพังเพยที่ว่า “ไก่บินได้ไม่ตก” คือหมายความว่าไก่สามารถบินจากหลังคาบ้านหลังหนึ่งไปยังหลังอื่นต่อไปได้ตลอด นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งโดยเฉพาะเวลาเกิดเพลิงไหม้เพราะไฟลุกลามไปเรื่อย ๆ สร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวง (ปรากฏเป็นสำนวนเปรียบเปรยเชิงล้อเลียนผู้ที่ชอบแสดงอาการตั่นตระหนกกว่า “ราวกับไฟไหม้สำเพ็ง”) กรณีไฟไหม้ชุมชนชาวจีนนี้มีเสมอทุกรัชกาล²⁰ แต่เมื่อสร้างขึ้นใหม่ก็ยังคงเค้าโครงสถาปัตยกรรมแบบเดิม อาคารต่าง ๆ ในเขตนี้จึงไม่ค่อยเปลี่ยนรูปทรงไปนัก

ในเขตสามเพ็งนอกจากอาคารที่อยู่อาศัยและร้านโรงค้าแล้ว ยังมีอาคารอื่น ๆ เช่น สำนักงานทนายความ เพราะมีคดีวิวาทเรื่องการค้ากันอยู่เสมอ โรงรับจำนำและห้างประกันสินค้า (สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ กิจกรรมนี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นระบบธนาคารและห้างประกันภัย) รวมทั้งยังมีศาลเจ้าต่าง ๆ ปะปนอยู่ทั่วไปกับวัดในพุทธศาสนา นิกายมหายาน ซึ่งเป็นที่นับถือของชาวจีน เช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าเซียวซือกัง ศาลเจ้าปุนเต้ากั๋ง ศาลเจ้าตันไทร วัดเล่งเน่ยยี่ (วัดมังกรกมลาวาส) ฯลฯ ในภายหลังจึงมีโบสถ์

ขนม	จันอับ ขนมเปี๊ยะ น้ำตาลกรวด
ยาจีน	เครื่องยาจีนต่าง ๆ โสม ใบชา ยาฝอย
สุราจีน	
ผืน	ผืนและอุปกรณ์ในการสุมผืน
เมล็ดพันธุ์ผัก	โดยเฉพาะผักใบเขียว และถั่ว
ผ้า	ผ้าไหม ผ้าแพร (ที่มีชื่อเสียงคือแพรเซี่ยงไฮ้) ผ้ากำมะหยี่ ผ้านอก ผ้านสัตว์ พรหม ไหมดิบ ผ้ายดิบ
เครื่องเคลือบ	เครื่องลายคราม เครื่องกังไส เครื่องเบญจรงค์ และเครื่องกระเบื้องเคลือบธรรมดา ส่วนใหญ่จะทำเป็นภาชนะถ้วยชาม จาน จานเชิง แจกัน โถ กระโถน กระถาง เซิงเทียน บ้านน้ำชา ถ้วยน้ำชา ไปจนถึงตุ๊กตาเคลือบรูปคน สัตว์ต่าง ๆ แผ่นกระเบื้องเคลือบลายและสี ปีกกระเบื้อง
เครื่องประดับบ้าน	โต๊ะ-เก้าอี้มุก โต๊ะ-เก้าอี้หินอ่อน โต๊ะ-เก้าอี้ไม้ไผ่ เตียง ตู้ หีบ กำป็น ฉาก ลับแล ม่านไม้ไผ่ มู่ลี่ ภาพวาด ตุ๊กตาหิน เครื่องหยก เครื่องเงิน
เครื่องประดับร่างกาย	เครื่องหยก เครื่องมุก เครื่องทองรูปพรรณ
โลหะ	ทองคำ เงิน
เบ็ดเตล็ด	พัด หมวก ร่ม โคม ประทัด ตะเกียบ ขวดแก้ว กระจกสี ดินไม้ตัด ปลาตู้ ตาฮั่ว ลูกคิด หมึกจีนและอุปกรณ์ ภูกัน

สินค้าที่จำหน่ายในแหล่งนั้นนอกจากสินค้าที่นำมาจากเมืองจีนแล้ว ก็ยังมีสินค้าจากแหล่งผลิตในประเทศ เช่น พระพุทธรูปหล่อ ระฆัง เครื่องทองเหลือง เครื่องถวายพระ รูป-เทียน อุบะมาลัย น้ำอบไทย แป้งนวล น้ำมันหอม หมากพลู ปูน บุหรี่ ยาฝอย-ยาดัง ผลไม้ไทยต่าง ๆ ทั้งตามฤดูกาลและนอกฤดู รวมทั้งผ่านานาชนิดจากอินเดียซึ่งพวกพ่อค้าอินเดียนำเข้ามำจำหน่าย ชาวอินเดียเหล่านี้จะมีห้างร้านแทรกอยู่ในหมู่ชาวจีนในเขตสามเพ็งและแถววัดเกาะอีกบริเวณที่มีมากคือในเขตกำแพงพระนครจากประตูสะพานหันเข้ามา (สันนิษฐานว่าพวกนี้คงอพยพเข้ามาอาศัยและตั้งหลักแหล่งมากขึ้นในช่วงหลังจากที่ไทยทำสัญญาพาณิชย์และไมตรีกับอังกฤษ)

ในเขตสามเพ็งมีตลาดสดอยู่หลายแห่งเช่นตรอกเจ้าสัวเนียม (เล่งบ๊วยเอี้ยะ) จัดว่าเป็นตลาดใหญ่มีอาหารทุกชนิดทั้งของสดและของแห้งจากเมืองจีนจำหน่าย ตลาดใหญ่รองลงมาก็มีตลาดเก่า จีนเรียกเล่าต๊ตลัด²⁴ (สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเริ่มตัดถนนเข้ามาในบริเวณนี้ ที่ดินที่ตั้งตลาดเป็นของพระยาอิศรานุภาพ ตรอกตลาดเก่าจึงมีชื่อเป็นทางการว่า “ตรอกอิศรานุภาพ” เป็นแหล่งจ่ายซื้ออาหารของพ่อครัวชาวจีน ตลาดใหม่กรมภู (ตลาดกรมภูเรศรัการศักดิ์) จีนเรียกซินต๊ตลัด ตลาดน้อย จีนเรียกต๊ตลัดเกียะหรือตลาดเกียะ สันนิษฐานว่าชาวจีนในบริเวณนี้คงจะมาจากชุมชนชาวจีนที่เคยตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตลาดน้อยกรุงศรีอยุธยา จึงคงชื่อเดิมไว้ แต่บางท่านก็ค้านว่าได้ชื่อเช่นนี้เพราะตลาดสามเพ็งใหญ่เป็นอันดับหนึ่ง ส่วนตลาดนี้ใหญ่รองลงมาจึงเป็นตลาดน้อย กล่าวกันว่าสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงพระราชทานที่ดินบริเวณนี้ให้แก่เจ้าสัวอ่องไต้ย เจ้าสัวผู้นี้จึงสร้างเป็นตลาดการค้าทั้งตลาดสดและตลาดสินค้าขายปลีกส่งจากเมืองจีน²⁵

เขตชุมชนจีน นอกจากจะเป็นแหล่งส่งสินค้าจากเมืองจีนเข้ามาจำหน่ายแล้ว ยังเป็นแหล่งส่งออกที่สำคัญด้วย กล่าวคือเมื่อเรือสำเภาบรรทุกสินค้าจากเมืองจีนเข้ามาจำหน่ายหมดแล้วก็จะบรรทุกสินค้าพื้นเมืองจากไทยส่งไปขายที่เมืองจีนหรือเมืองตามรายทาง สินค้าพื้นเมืองเหล่านี้บรรดาเจ้าสัวจะกว้านซื้อจากแหล่งผลิตในประเทศ จากกรมพระคลังสินค้า หรือมีฉะนั้นก็มีเรือบรรทุกสินค้าเหล่านี้ล่องมาขายจากทางเหนือ ส่วนใหญ่เป็นของป่า เช่น ไม้เบญจพรรณ ฝรั่ง ผาง รงค์ ชีผึ้ง แก่นไม้หอม หนั่งสัตว์ เขาสัตว์ กระดุกสัตว์ ปลาแห้ง ปลาเค็ม รังนก เครื่องเทศ ตลอดจนแร่ดีบุก²⁶ ฯลฯ ฉะนั้นตามแนวริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้ง 2 ฝั่ง จึงมีการสร้างห้างร้านโกดังไว้เก็บสินค้าทั้งที่ส่งเข้าและส่งออก ภายหลังเมื่อทางการไทยอนุญาตให้มีการส่งน้ำตาลทราย ข้าวและไม้สักออกนอกประเทศได้ พวกพ่อค้าได้จัดตั้งโรงสี โรงเลื่อยขึ้นตามแนวแม่น้ำทั้งตอนบนและล่าง รวมทั้งมีการจัดตั้งบริษัทส่งออกและสั่งเข้า

วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่ได้กล่าวถึงย่านสำเพ็งและกิจกรรมของย่านนี้ไว้ เช่น		
นิราศเมืองแกลง ²⁷	ถึงสำเพ็งเก้งตั้งริมฝั่งน้ำ	แพประจำจอดเรียงเคียงขนาน
	มีซุ้มชอยตรอกนางจ้างประจาน	ยังสำราญร้องขับไม่หลับลง
นิราศกลาง ²⁸	ถึงสำเพ็งเล็งแลแพตลอด	ไม่เห็นยอดกัลยาณีจาเอ๋ย
.....		
	ไอ้สำเภาเหล่านี้ถึงปีเข้า	บรรทุกเอาสินค้าเข้ามาขาย
	พี่เคยซื้อของเล่นไม้เว่นวาย	ไอ้เสียตายที่จะไปสำเภา

อนึ่ง นอกจากตลาดประจำดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีตลาดไม่ประจำซึ่งจัดขึ้นเป็นครั้งคราว หรือเป็นระยะ ๆ ตามสถานที่ และเวลาที่กำหนด ซึ่งเรียกว่า ตลาดนัดอีกด้วย โดยทั่วไปตลาดประเภทนี้มักปรากฏในบริเวณที่ประชากรอยู่กันเบาบางและอุปสงค์มีระดับต่ำเกินกว่าที่จะเกิดตลาดแบบประจำขึ้นได้ ซึ่งเป็นการหมุนเวียนของตลาดตามสถานที่และเวลาที่กำหนดเป็นประจำ และเมื่อมีอุปสงค์เพียงพอ ตลาดนัดจึงจะพัฒนาขึ้นเป็นตลาดแบบประจำในที่นั้น ๆ นอกจากนั้นแล้วยังมีตลาดนัดซึ่งจัดขึ้นตามเทศกาลที่สำคัญ ในทางพุทธศาสนาและทางราชการ ในวันนักขัตฤกษ์ สถานที่จัดมักเป็นบริเวณวัด ทั้งนี้พ่อค้าแม่ค้าได้ถือโอกาสที่ประชาชนพากันมาชุมนุมที่วัดเพื่อทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรม หรือ จัดการละเล่นต่าง ๆ นำสินค้าของตนเองเข้ามาจำหน่าย ซึ่งส่วนมากเป็นประเภทเครื่องอุปโภค และอาหารขบเคี้ยวนานาชนิด พ่อค้าแม่ค้าดังกล่าวมาจากทั้งย่านผลิตภายในตัวเมือง และจากหัวเมืองทั้งที่อยู่ใกล้และไกล รวมทั้งสินค้าที่มาจากต่างแดนด้วย

ลักษณะของตลาด

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ตลาดยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอนเฉพาะตัว ส่วนมากจะใช้เคหะสถานที่อยู่อาศัยเป็นที่ค้าขายด้วยอันได้แก่อาคารเรือนไทยนั่นเองแต่มีการดัดแปลงให้ใช้สอยประโยชน์ได้มากขึ้น เช่น ถ้าเป็นตลาดบกก็ทำให้เรือนเตี้ยลงมีนอกชานกว้างขวางจะได้วางสินค้าได้มากชนิด และผู้ซื้อสามารถยืนเลือกซื้อได้สะดวกไม่ต้องขึ้นบันไดไปบนเรือน หรือถ้าหากเป็นสินค้าประเภทของหนัก มีขนาดใหญ่เกะกะพื้นที่ผู้ค้าก็อาจจะปลูกเป็นเพิงติดดินไว้ผลิตหรือเก็บสินค้า และมีแคร่หรือตั้งไวนั่งเจรจาซื้อขาย นอกจากนี้ร้านค้าประเภทนี้จะมีประตูปิดมิดชิดเพื่อป้องกันคนมาลักขโมยสินค้าของตน ซึ่งต่างจากเรือนไทยทั่ว ๆ ไปที่มักจะเปิดโล่ง แต่ประตูดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะแบบบาน

ประตูหน้าต่างบ้านเรือนทั่ว ๆ ไป กล่าวคือสำหรับพวกเพิงจะใช้เป็นฝาแบบแผงที่สามารถยกเปิดขึ้นได้ตลอดและใช้ไม้ค้ำยันไว้ หรือถ้าเป็นเรือนไม้ก็ใช้ไม้กระดานเป็นแผ่น ๆ มาเรียงปิดตามแนวตั้งและถอดออกได้โดยสะดวกแบบที่เรียกว่า “เปิด-ปิดหน้าต่าง” การที่ร้านค้ามีลักษณะเช่นนี้คงเพราะผู้ค้าต้องการให้มีเนื้อที่ด้านหน้าเปิดโล่งตลอดเพื่อต้อนรับลูกค้า และให้ดูโล่งโปร่งตามนิสัยความเคยชินของคนไทย แต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้วตลาดบกที่เป็นตลาดสดจะนิยมจัดขึ้นในบริเวณลานที่โล่งใกล้ ๆ หมู่บ้านซึ่งอาจจะเป็นแถวลานวัด หรือลานกลางหมู่บ้าน ตลาดแบบนี้จะมีลักษณะเป็นแผงติดพื้นดินโดยใช้ใบตองหรือวัสดุอื่นปูรองสินค้าไว้ เพราะมิใช่เป็นตลาดประจำทั้งวันหากจำหน่ายเพียงช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้นในแต่ละวัน จึงไม่จำเป็นต้องสร้างอาคารถาวรไว้ประกอบกับลานนั้นเป็นที่สาธารณะจะต้องใช้สอยประโยชน์ด้านอื่น ๆ ด้วย ส่วนตลาดน้ำก็มักจะนิยมสร้างเป็นเรือนแพไว้ทั้งในน้ำและริมตลิ่ง ซึ่งใช้สอยประโยชน์แบบเดียวกับตลาดบกคือเป็นที่อยู่อาศัยพร้อมกับจำหน่ายสินค้านานาชนิด นอกจากนั้นก็เป็นเรือเร่ขายขึ้นล่องตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามมีตลาดบางประเภทที่มีลักษณะเฉพาะตัว ได้แก่ ตลาดของชาวต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นชาวจีน ชาวอาหรับ หรือชาวยุโรป ซึ่งปรากฏหลักฐานทั้งทางด้านเอกสารเก่าและด้านโบราณคดีอยู่มากโดยเฉพาะคือตั้งแต่สมัยอยุธยาลงมา ชาวต่างชาติเหล่านี้นิยมสร้างอาคารตามแบบสถาปัตยกรรมของตนที่สำคัญ คือ ชาวจีน ส่วนชาวยุโรป พื้นอาคารร้านค้าคงไม่เป็นแบบตะวันตกแท้จริงนัก คงเป็นลักษณะผสมระหว่างยุโรปไทยและจีน เนื่องจากพวกนี้เข้ามาค้าขายทีหลังชาวจีนมาก แหล่งที่อยู่ก็อยู่ใกล้เคียงชาวจีน และการค้าก็ต้องอาศัยการติดต่อกับชาวจีนมาตลอด ประกอบกับชาวยุโรปในยุคนั้น ยังต้องการผลประโยชน์ทางการค้ามากกว่าความสะดวกสบายในการตั้งหลักแหล่ง จึงต้องอนุโลมตามความนิยมของชาวพื้นเมืองในท้องถิ่นนั้น ๆ ฉะนั้นลักษณะของตลาดแบบจีนจึงเด่นเป็นพิเศษกว่ากลุ่มอื่น ๆ มีทั้งตลาดของสด ของแห้ง เครื่องอุปโภค โดยเฉพาะคือสินค้าที่มาจากเมืองจีน และเนื่องจากหมู่บ้านชาวจีนเป็นชุมชนขนาดใหญ่บริเวณดังกล่าวจึงคล้ายกับเป็นการจำลองสังคมความเป็นอยู่ แหล่งการค้า แหล่งบันเทิงของประเทศจีนมาไว้ ดังปรากฏชื่อตลาดต่าง ๆ ของชาวจีนอยู่ในเอกสารขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เช่น ตลาดน้อย ตลาดใหญ่ย่านในไก่ ตลาดประตูจีน ฯลฯ ตลาดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงมีรูปแบบเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา

สมัยการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ และการปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไทยเริ่มการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวให้ทันสมัยแบบตะวันตก ทั้งนี้เนื่องจากความจำเป็นด้านการเมืองระหว่างประเทศ เพราะชาติมหาอำนาจตะวันตกใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมหาทางเข้ายึดครองดินแดนอื่นเป็นอาณานิคมของตน ดังเห็นตัวอย่างกรณีของจีน ญี่ปุ่น และพม่า ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงติดตามข่าวคราวการเคลื่อนไหวของชาติมหาอำนาจเหล่านี้ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงผนวชแล้ว ยิ่งกว่านั้นในตอนปลายแผ่นดินก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงใช้นโยบายต่างประเทศด้านปิดคือ ไม่ยอมแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำกับต่างประเทศ ฉะนั้นเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์จึงทรงเห็นว่าไทยจำเป็นต้องปรับปรุงตนให้ทันสมัยเพื่อมิให้ชาติตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการข่มขู่ไทย โดยเฉพาะคือการปรับปรุงด้านวัตถุ ซึ่งสามารถทำได้รวดเร็วและเห็นผลชัดเจนกว่าการปรับปรุงด้านความรู้สึกนึกคิดและวิชาการที่จะต้องค่อย ๆ ดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน

การปรับปรุงในสมัยนี้เป็นการพัฒนาสภาพบ้านเมืองให้เป็นระเบียบสวยงาม ที่สำคัญคือการขยายพระนครโดยขุดคลองผดุงกรุงเกษม (จากเทเวศร์มาออกแม่น้ำเจ้าพระยาอีกด้านหนึ่งที่สี่พระยา) เป็นคู

พระนครชั้นนอก รวมทั้งสร้างกำแพงพระนครเพิ่มขึ้นอีกชั้น นอกจากนี้คือการพัฒนาด้านคมนาคม เช่น ขุดคลองและตัดถนนแบบใหม่โดยเริ่มจากคำขอของชาวต่างประเทศ เช่น ถนนตรง (ถนนพระรามสี่ป จากรม คลองผดุงกรุงเกษมตำบลวังลำโพง (หัวลำโพง) เป็นเส้นตรงไปที่บางนา ซึ่งพวกพ่อค้าตะวันตกคิดจะใช้ เป็นที่ตั้งห้างร้านโรงสินค้าแห่งใหม่ของตน ถนนที่ตัดใหม่แบบมาตรฐานตะวันตกคือถนนเจริญกรุง²⁹ ซึ่ง แบ่งเป็น 2 ตอน คือตอนนอกจากคูพระนครชั้นกลาง (คลองรอบกรุง) ตรงสามยอดไปทางวัดสามจีน (วัด ไตรมิตร) ข้ามคลองผดุงกรุงเกษมที่หลังวัดตะเคียน (วัดมหาพฤฒาราม) ไปทางแถวบ้านฝรั่ง (บางรัก) เลียบ แม่น้ำเจ้าพระยาไปจดแม่น้ำที่ตำบลดาวคะนอง และยังมีสายย่อยแยกจากถนนสายนี้ที่สามแยกข้ามคลอง ผดุงกรุงเกษมไปต่อกับถนนตรง ส่วนตอนในเริ่มจากสามยอดตรงเข้าไปในเขตพระนครถึงมุมระหว่างวัด พระเชตุพนกับพระบรมมหาราชวัง ถนนตอนในนี้ได้โปรดให้สร้างตึกแถวชั้นเดียวเลียนแบบตึกแถวที่สิงคโปร์ พระราชทานให้เป็นสมบัติแก่พระโอรสธิดาไว้ใช้ประโยชน์ ส่วนถนนอีก 2 สาย ที่สร้างในเขตพระนครคือ ถนนบำรุงเมือง ซึ่งเป็นการขยายจากถนนเสาชิงช้ายาว 29 เส้น 14 วา 3 คอก กว้าง 3 วา มีการก่ออิฐกันข้าง ถนนและทำทอระบายน้ำ ถนนเพื่องนครตัดขวางจากบ้านหม้อผ่านถนนเจริญกรุงตอนในถนนบำรุงเมือง ไปถึงวัดบวรนิเวศวิหาร ยาว 50 เส้น กว้าง 10 คอก สร้างตึกแถวอุทิศถวายเป็นสมบัติของวัดบวรฯ ฝากหนึ่ง และวัดราชประดิษฐ์อีกฝากหนึ่ง การก่อสร้างใช้วิศวกรชาวอังกฤษ และว่าจ้างแรงงานชาวจีนแทนระบบ เกณฑ์แรงงานที่เคยใช้สมัยก่อนโดยใช้เงินผูกมัดชาวจีนมาเป็นค่าจ้าง

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดให้มีการซ่อมแซมและตัดถนนแบบใหม่เพิ่มเติมอีก หลายสายทั้งในและนอกเขตพระนคร เช่น ขยายถนนบำรุงเมืองให้กว้างและตรงเสมอกันทั้งสาย ส่วนตึก แถวที่จำหน่ายสินค้าซึ่งเป็นของเอกชนหลายรายนั้น ได้โปรดให้สร้างใหม่ให้เรียบร้อย กำหนดหลังคาให้สูง เสมอกันให้เหมือนแบบหลวงที่ทางการได้กำหนดทำขึ้นไว้ก่อน โดยจะพระราชทานเงินทุนพระคลังข้างที่ ออกเป็นค่าสร้างให้ก่อนเพื่อมิให้เจ้าของที่เดือดร้อน และทางการจะเก็บเงินค่าเช่าไปก่อนจนกว่าจะครบเท่า ทุนโดยไม่คิดกำไรและดอกเบี้ย เมื่อครบแล้วจะคืนสิทธิให้แก่เจ้าของที่เดิม³¹ (แต่เก็บจริงเพียงแค่ พ.ศ. 2435) ถนนสายสำคัญคือ ถนนราชดำเนินใน ราชดำเนินกลาง และราชดำเนินนอก ซึ่งตัดมุ่งไปสู่พระราชวัง สวนอัมพร สวนดุสิต ถนนสามเสน เลียบแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปทางเหนือ ถนนราชวิถีตัดไปสู่วังพญาไท ถนนมหาไชย ถนนมหाराช ถนนดินสอ ถนนอนุสาวรีย์ ถนนจักรเพชร ถนนตรีเพชร ถนนตีทอง ถนน พาหุรัด ถนนเยาวราช ถนนราชวงศ์ ถนนทรงวาด ถนนข้าวสาร ถนนตะนาว ฯลฯ การขยายพระนครและ ตัดถนนเพิ่มเติมเช่นนี้เป็นการขยายแหล่งชุมชนไปตามเส้นทางบกเพิ่มขึ้น ผลที่ตามมาคือมีแหล่งการค้าต่าง ๆ เพิ่มขึ้น มิใช่มีแต่ย่านชาวจีนแถบสามเพ็ง หากมีทั้งชาวตะวันตก ชาวไทยและชาวจีน ซึ่งสามารถอยู่กระจัด กระจายไปทั่วพระนครแล้ว ทั้งนี้เพราะเขตพระนครใหม่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมแหล่งที่อยู่ เก้าของชาวจีน จึงไม่จำเป็นต้องใช้นโยบายควบคุมไว้นอกพระนครเหมือนแต่ก่อน

1 ตลาดสด

จากการพัฒนาประเทศทางด้านคมนาคม ทั้งทางน้ำในรูปของการขุดคลองใหม่ ๆ และทางบกใน รูปของการตัดเส้นทางถนน ตลอดจนการเพิ่มของประชากรทำให้กรุงเทพฯ ขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคม ที่ได้รับการพัฒนาขึ้น เกิดชุมชนใหม่ ๆ ตามคลอง และ เส้นทางถนนดังกล่าว ตลาดสดใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นตาม ชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายของตลาดสดเป็นไปในรูปของตลาดบกตามเส้นทาง

ถนนมากกว่าในรูปของตลาดน้ำดังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสิ่งแปลกใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และยังคงถือเป็นแบบอย่างหรือวิวัฒนาการไปจากเดิมบ้างในปัจจุบันนี้ คือ รูปแบบของตลาดซึ่งมีการพัฒนาให้ทันสมัยมากขึ้นตามมาตรฐานตะวันตก ทั้งทางด้านความสะดวก การบริการด้านไฟฟ้า ตลอดจนลักษณะตลาดสด รวมทั้งการสร้างอาคารร้านค้าอื่น ๆ ในละแวกตลาดสด

ตลาดสดสำคัญในสมัยนี้ ได้แก่

ตลาดท่าเตียน เดิมที่ดินบริเวณนี้คือตั้งแต่หน้าวัดพระเชตุพนไปจนถึงท้ายประตูแดง ในสมัยกรุงธนบุรีใช้เป็นอุ้งเก็บเรือหลวง ทางกรจึงห้ามปลูกสร้างเรือนแพในบริเวณดังกล่าวเพราะเกรงจะเป็นเชื้อไฟ จึงกลายเป็นที่โล่ง สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ บริเวณนี้ใช้สร้างเป็นวังของกรมขุนอิศราธิราช สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงพระราชทานให้กรมหมื่นสุรินทรรักษา สืบเรื่อยมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พ.ศ. 2400 เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ที่หลังวัดพระเชตุพน สันนิษฐานว่าต้นเพลิงเกิดจากโรงเก็บสินค้าของพระองค์เจ้ามหาหงษ์ เพลิงไหม้โรงของพระองค์เจ้ามหาหงษ์วังกรมหมื่นสุรินทรรักษา เรือนข้าราชการและราษฎรจนเรียบบราบ ทางด้านเหนือถึงกำแพงโรงไหม้ใกล้พระคลังสินค้า ส่วนด้านใต้ถึงฉนวนวัดพระเชตุพน³² บริเวณนี้จึงได้ชื่อว่า “ท่าเตียน” เพราะเป็นท่าจอดเรือข้ามฟากไปคลองบางหลวงและวัดอรุณอยู่แล้ว ต่อมาทางการเห็นว่าบริเวณนี้มีทำเลที่เหมาะสมที่จะตั้งตลาดรับสินค้าจากในสวนทางฝั่งธนบุรีคือจากในคลองบางหลวงและบางกอกน้อย ตลอดจนอาหารทะเลและสินค้าต่างเมืองได้ เพราะอยู่ริมแม่น้ำมีท่าจอดเรือ อยู่กลางใจเมืองเขตชุมชนและไม่มีเจ้าของ ฉะนั้นทางการจึงให้ริ้อบ้านร้านโรงค้าที่ยังเหลือจากไฟไหม้ และย้ายตลาดสนม (ตลาดท้ายวัง) ซึ่งเป็นตลาดบกมาตั้งรวมไว้ที่ริมแม่น้ำ ณ บริเวณที่โล่งนี้ จึงได้ชื่อว่า “ตลาดท่าเตียน” นับเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ทั้งอาหารสด ผัก ผลไม้ และสินค้านานาชนิด มีเรือจอดติดกันเป็นแพออกไปเกือบครึ่งแม่น้ำ เรียกกันแต่เดิมว่าตลาดท้องน้ำ³³ เวลาติดตลาดคือ ตั้งแต่รุ่งสางจนถึงเพล ตลาดก็เริ่มวาย มีเรือสินค้าจากหัวเมืองไกล ๆ ขนสินค้ามาขายและซื้อสินค้าอื่นกลับไปยังตลอดเวลา ภายหลังจึงเกิดอาคารถาวรขึ้นทั่วไปในบริเวณนี้

ตลาดเสาชิงช้า เดิมเป็นตลาดเก่าขนาดเล็กอยู่ใกล้กับโบสถ์พราหมณ์ (ปัจจุบันคือบริเวณตึกแถวตรงสามแยกเสาชิงช้า) ภายหลังสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้โปรดให้ย้ายมาปลูกสร้างใหม่อย่างถูกหลักสุขภาพที่บริเวณโรงประทีปลม ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเสาชิงช้า ใน พ.ศ. 2433³⁴ (เดิมโรงประทีปลมอยู่ในเขตพระบรมมหาราชวัง ต่อมาเกิดระเบิดขึ้นจึงย้ายมาอยู่ตรงข้ามวัดสุทัศน์จนเมื่อมีไฟฟ้าใช้จึงให้ริ้อโรงประทีปลมสร้างเป็นตลาดขึ้นแทน ปัจจุบันเป็นบริเวณสนามกีฬาหน้า กทม.) บริเวณเสาชิงช้าเดิมเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าจำพวกเครื่องประดับ เช่น กำไล สายสร้อย แหวน ตุ้มหู หากแต่ทำด้วยทองเหลืองจนเรียกกันติดปากว่า “ทองเสาชิงช้า” ตลาดที่สร้างขึ้นใหม่นี้เป็นตลาดใหญ่มีตึกแถวยาวหักวกมาติดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบ เว้นช่องตรงกลางเป็นประตูเข้าออกตลาดทุกด้าน ตึกแถวทุกห้องมีประตูเปิดออกสู่ตลาดได้ ในตลาดมีแท่นก่ออิฐถือปูนสูงราว 2 คอก สำหรับเป็นที่นั่งวางของขายเป็นช่อง ๆ มีทางระบายน้ำ ในตลาดมีของสดทุกอย่างจำหน่าย จัดวางอย่างเป็นระเบียบและสะอาด เปิดขายตั้งแต่เช้ามีถึง 5 โมงเช้าช่วงหนึ่งและบ่าย 2 โมงถึงเย็นอีกระยะหนึ่ง ตลาดนี้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมสุขาภิบาลและเจ้าของตลาด³⁵ ตึกแถวด้านหน้าเป็นร้านของชาวจีนจำหน่ายของชำหรือของแห้งเบ็ดเตล็ด นอกจากนี้ใกล้ ๆ ตลาดยังมีโรงบ่อนเบี้ยขนาดใหญ่อีกด้วย

ตลาดบางลำพู บริเวณนี้เมื่อแรกสร้างกรุงยังมีสภาพเป็นเขตที่ลุ่ม จะมีน้ำท่วมขังลึกถึงเอว จึงไม่

ค่อยมีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงเขตนี้นคงเป็นพวกต่างชาติที่ทางการให้เข้ามาตั้งหลักแหล่ง ตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี และครั้งสร้างกรุง เช่น พวกมอญแถบวัดทองปู้ (วัดชนะสงคราม) พวกแขกตานีแถว ถนนตานีในปัจจุบัน แต่อาจมีคนไทยและไทย-จีนอาศัยเป็นกลุ่ม ๆ แทรกอยู่ทั่วไปด้วย ดังปรากฏภูมิบ้าน ชื่อนทอยทัพพี บ้านบุแถววัดสังเวช โรงทำขนมจีนแถวถนนสิบสามห้างในปัจจุบัน³⁶ แหล่งชุมชนเหล่านี้ ขยายเจริญขึ้นบ้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เพราะมีการสร้างวัดขนาดใหญ่คือวัดบวรนิเวศวิหารแต่ชุมชนบริเวณนี้คงไม่ค่อยมีฐานะดีนักเพราะปรากฏว่ามีชาวบ้านบางกลุ่มสร้างที่อยู่อาศัยอย่างไม่ค่อยเป็นระเบียบแถวกำแพงเมืองโดยใช้กำแพงเป็นผนังบ้าน การติดตลาดก็คงเป็นบริเวณข้าง ๆ วัดนั่นเอง (บริเวณตลาดยอด) และคงจะเรียกชื่อตามท้องถนนนั้นว่า ตลาดบางลำภู แต่คงไม่ใช่ตลาดใหญ่มีความสำคัญเท่าใดนัก จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีการตัดถนนเพื่อกนครมาถึงวัดบวรนิเวศเกิดร้านค้าตึกแถว วังและบ้านเรือนขนานขึ้นประปราย ถึง พ.ศ. 2412 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่บริเวณบางลำภูจากถนนสิบสามห้างข้างคลองรอบกรุงและกำแพงเมืองไปถึงวัดสังเวช³⁷ ดังนั้นชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ภายหลังก็คงจะสร้างอย่างมีระเบียบขึ้น รวมทั้งตลาดบางลำภูซึ่งคงจะสร้างขึ้นใหม่ ณ แหล่งเดิม แต่ยังคงเป็นตลาดขนาดเล็กดังปรากฏในบันทึกความทรงจำบางเรื่องของ มจ.หญิงสมประสงค์ บริพัตร (พระชายาของกรมหลวงนครสวรรค์ศักดิพินิต) ว่าเมื่อเสด็จไปประทับที่วังสามเสน ต้องเสด็จมาจ่ายตลาดที่บางลำภูหรือมิฉะนั้นก็ตลาดเสาชิงช้า เพราะที่บางลำภูเป็นตลาดเล็กมากไม่ค่อยมีสินค้าดี ๆ ให้เลือกซื้อหามากนัก

พ.ศ. 2445 ทางการได้ซื้อตลาดบางลำภู และจัดสร้างเป็นตลาดใหม่แบบทันสมัยให้ถูกสุขอนามัย และสะอาดมีที่ระบายน้ำ เช่นเดียวกับตลาดเสาชิงช้าให้ชื่อว่า ตลาดยอดมีทางเข้าออกถนนใหญ่ 2 ทาง คือด้านถนนสามเสนและถนนพระสุเมรุ ต่อมาเริ่มมีอาคารร้านค้าขึ้นในบริเวณรอบ ๆ ตลาด จำหน่ายสินค้าประเภทต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ทุบ-เทียน แป้ง กระจะ น้ำอบไทย-เครื่องหอม ขนมไทยชนิดต่าง ๆ ห้างขายทองรูปพรรณ ร้านขายอาหารมุสลิม ร้านขายเครื่องถ้วยชาม ร้านขายเครื่องหนัง ร้านขายผ้า ฯลฯ เป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญในระยะตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เป็นต้นมา (ปัจจุบันการค้าขายออกมาทางด้านถนนสิบสามห้าง ถนนตานีไปจนถึงถนนข้าวสารและถนนดินสอ รวมทั้งแยกซอยต่าง ๆ จำหน่ายสินค้าประเภทผ้า เสื้อสำเร็จรูป เครื่องหนัง เครื่องแบบนักเรียน ร้านสรรพสินค้า มีทั้งที่จำหน่ายในห้างร้านไปจนถึงหาบเร่แผงลอยตามบาทวิถีทั่วไป)

ตลาดบางรัก เดิมชื่อตลาดหลวงนาวา เนื่องจากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่ดินบริเวณนี้ซึ่งอยู่ในเขตตำบลบางรักริมถนนเจริญกรุงตอนใต้ เป็นของชาวจีนผู้หนึ่งซึ่งเป็นเจ้าภาษีปากเรือ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงนาวาเกณิศร ก่อตั้งตลาดสดขึ้น ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นเพิงหลังคาจากมีอาคารถาวรอยู่ไม่มาก จนถึง พ.ศ. 2425 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เกิดเพลิงไหม้ตลาดนี้ ประกอบกับหลวงนาวาค้างชำระภาษี จึงทำเรื่องขอยกที่ดินและตลาดให้แก่ทางการชดเชยชำระหนี้ค่าภาษี นอกจากนี้หลวงนายสิทธิ (จุ) บุตรพระยาโชฎีกราชเศรษฐี ยังได้ยกที่ดินเขตโรงบ่อนซึ่งอยู่ทางขวามือของตลาด ทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงทรงใช้เงินพระคลังข้างที่ซื้อที่ดินดังกล่าว พระราชทานแด่พระโอรสเจ้าฟ้ายุคลฑิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ได้มีการจัดสร้างและซ่อมแซมอาคารเพิ่มเติม สร้างเป็นตลาดใหญ่ให้พ่อค้าเช่าทำประโยชน์ต่อไป³⁹ ตลาดบางรักนับเป็นตลาดสำคัญในชุมชนใหม่ เพราะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและตั้งห้างร้านของชาวตะวันตก ในตลาดนี้จะจำหน่ายอาหารทั้งของสด ของแห้ง

ผัก ผลไม้แปลก ๆ สำหรับประกอบอาหารฝรั่งโดยเฉพาะ เช่น เนื้อสัตว์แช่แข็งจากต่างประเทศ ได้แก่ นก กระต่าย เนื้อแกะ เนื้อกวาง รวมทั้งเนื้อวัวเค็ม เนื้อหมูเค็ม และเนื้อแกะเค็มเป็นต้น เวลาติดตลาดในตอนบ่ายถึงค่ำ

2. ย่านการค้าใหม่ตามการขยายตัวของเส้นทางคมนาคม

ผลจากสนธิสัญญาเบาริง (Bowring) ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวออกไป และได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า ในสมัยนี้ ร้านค้าต่าง ๆ เกิดขึ้นตามริมคลองและถนนซึ่งตัดใหม่ โดยที่ประเภทของอุตสาหกรรมหรือร้านค้ามักเลือกที่ตั้งโดยคำนึงถึงการคมนาคมขนส่งเป็นสำคัญ เช่น พวกโรงสี โกดังสินค้า ห้างร้านขายเครื่องมือเครื่องใช้ในการก่อสร้าง เครื่องเหล็กต่าง ๆ โรงขายไม้กระดาน ไม้เสา ไม้ไผ่ ทั้งของพ่อค้าจีน และพ่อค้าชาวตะวันตก เกิดขึ้นตามริมคลองผดุงกรุงเกษมทางด้านสี่พระยาเข้าไปถึงแยกคลองมหานาคและในครองนี้ด้วย⁴⁰ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีน้ำหนักมาก การขนส่งทางเส้นทางน้ำเป็นวิธีการที่สะดวกที่สุด ย่านการค้าประเภทนี้จึงยังต้องเลือกที่ตั้งตามริมน้ำ ใกล้ท่าเรือขนส่งสินค้าซึ่งตั้งเรียงรายจากบางรักไปจนถึงวัดพระยาไกร

ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจการค้า การคมนาคม ตลอดจนการเพิ่มของประชากร รวมทั้งการขยายตัวของเมือง ได้เกิดย่านการค้าที่สำคัญตามเส้นทางคมนาคมทางบกทั้งที่เป็นกิจการของคนไทยและคนต่างชาติจำนวนมาก

ย่านการค้าใหม่ตามเส้นทางคมนาคมต่าง ๆ ในสมัยการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่และการปรับปรุงประเทศ ได้เคยวิเคราะห์เป็นสองส่วน ทั้งนี้เพื่อให้เห็นบทบาทของชาวตะวันตกต่อการค้าของไทยเริ่มสำคัญขึ้นจากสมัยนี้เป็นต้นมา

2.1 ย่านการค้าของคนไทยและชาติอื่น ๆ

ย่านการค้าของคนไทยและชาติอื่น ๆ เช่น คนจีน และอินเดีย ก็คงนิยมอยู่กันเป็นแหล่ง ๆ และที่สำคัญก็คือ กระจายกันแถบในเขตมหานครเท่านั้น ย่านการค้าที่สำคัญ ได้แก่

ถนนบำรุงเมือง ตั้งแต่สี่กั๊กเสาชิงช้าไปถึงประตูสำราญราษฎร์นับเป็นย่านการค้าสำคัญทำนองย่านป่าผ้าเหลืองสมัยอยุธยา คือเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องอัฐบริวารเครื่องใช้สอยของพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งสินค้านานาชนิดที่เกี่ยวกับวัดวาอาราม⁴¹ อาทิเช่น สบง จีวร สังฆาฏิ ผ้าห่ม ผ้าอาบน้ำฝน รัตประคต อาสนะ หมอนขวาน หมอน มุ้ง ร่ม เสื้อ ตาลบัตร บาตร ย่าม ตะกร้อ มีด หม้อกรองน้ำ ป้านน้ำชา ถ้วยชา กาน้ำร้อน ถ้วย จาน ชาม ช้อน แจกัน กระโถน กระถางรูป เชิงเทียน โคมแก้ว ด้าย เข็ม สายสิญจน์ หิ้งพระ โต๊ะหมู่บูชา ตู้แกะสลัก ตู้มุก ตู้ไม้ หีบพระธรรม ธรรมมาสน์ ชันน้ำ-พานรอง พุทธรูปขนาดต่าง ๆ ระฆัง หนังสือธรรม ไปจนถึงเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับงานอวมงคล สินค้าเหล่านี้คงจะมีจำหน่ายมาก่อนการสร้างตึกแถว เพราะเป็นเขตใกล้วัดริมถนนเสาชิงช้าเก่า และอยู่ใกล้ประตูสำราญราษฎร์ (ชาวบ้านเรียกประตูผี เพราะเป็นเส้นทางเดียวที่จะนำประชาชนที่เสียชีวิตออกจากเมืองส่วนใหญ่ไปฝังหรือเผาที่วัดสระเกศ) ฉะนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ครอบครัวของผู้ตาย จึงมีการนำสินค้ามาจำหน่ายในเขตนี้ ปัจจุบันบริเวณนี้ก็ยังคงมีสินค้าแบบสมัยก่อนจำหน่าย รวมทั้งยังเหลือตึกแถวสมัยแรกสร้างอยู่บ้างคือ มีเค้าโครงสถาปัตยกรรมแบบที่จำลองมาจากตึกแถวที่สิงคโปร์ ลักษณะเป็นตึกแถว 2 ชั้น กำแพงหนา ขอบประตูตอนบนโค้งมน เมื่อแรกสร้างเว้นทางเดินไว้ภายในตัวอาคารทะลุติดต่อกันตลอด แต่ภายหลังอาคารแต่ละห้องกันผนังเพิ่มเติมพื้นที่ภายในของตน

ถนนเฟื่องนคร แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ตามแนวตัดของถนน คือตอนที่ติดกับถนนเจริญกรุงเรียกสี่กั๊กพระยาครี (ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเรียกว่าสี่กั๊กบ้านพระยาครีเพ็ง) ตอนที่ติดกับถนนบำรุงเมืองเรียกสี่กั๊กเสาชิงช้า หรือสี่แยกเชิงสะพานช้างโรงสี ช่วงที่มีร้านค้ามากคือจากสี่กั๊กพระยาครีถึงสี่กั๊กเสาชิงช้า เลี้ยวต่อมาทางบ้านตะนาว มีทั้งห้างฝรั่ง คนจีน แหกเปอร์เซียและร้านคนไทย จำหน่ายสินค้าจากต่างประเทศ ร้านทำเครื่องประดับ ร้านตัดเสื้อผ้าเครื่องแบบ ร้านขายเครื่องหม้าย เครื่องหนัง และโรงพิมพ์เอกสาร⁴² ส่วนจากสี่กั๊กพระยาครีถึงบ้านหม้อในระยะต่อมาเป็นแหล่งเจียรไนพลอย ร้านผลิตและจำหน่ายเครื่องเพชรพลอยและทองรูปพรรณของชาวจีน นอกจากนั้นก็เป็นร้านอาหารแทรกอยู่ทั่วไป

ถนนพาหุรัด บริเวณนี้กลายเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญคือ จำหน่ายผ้าขนานชนิดจากอินเดียและยุโรป ผู้ประกอบการค้าเป็นพ่อค้าจากอินเดีย (ส่วนใหญ่เป็นแขกซิกข์) กิจการค้าผ้าได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางเข้าไปในเขตสะพานหันและสามเพ็ง (ปัจจุบันบริเวณนี้ยังมีความสำคัญในการจำหน่ายผ้า เสื้อผ้าสำเร็จรูป ทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ แต่มีชาวจีนเข้ามาดำเนินกิจการอยู่ไม่ใช่น้อย) ทางฝั่งขวาของพาหุรัดเป็นตลาดมิ่งเมือง ซึ่งเป็นตลาดเฉพาะการตัดเย็บเสื้อผ้าทั้งของบุรุษและสตรี (ตลาดนี้จัดสร้างพร้อมกับศาลาเฉลิมกรุง เนื่องในวาระฉลองพระนครครบ 150 ปี) เป็นการสนองความต้องการของประชาชนที่ไม่สามารถจะไปตัดเสื้อผาราคาแพงตามห้างใหญ่ของชาวต่างชาติได้ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณด้านหน้าของตลาดมิ่งเมืองเริ่มมีร้านจำหน่ายอุปกรณ์ในการนอน เช่น ที่นอน มุ้ง หมอน ผ้าห่ม ปลอกหมอน ผ้าปูที่นอน เสื้อเตียง ฯลฯ ส่วนจากสี่แยกพาหุรัดไปทางบ้านหม้อ เป็นร้านค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ มีร้านจำหน่ายเครื่องเขียน ร้านจำหน่ายทองรูปพรรณและเพชรพลอย จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณนี้จึงกลายเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องประดับเพชรพลอยที่สำคัญจนปัจจุบัน

ถนนอุณากรรณ หลังวังบูรพาส่วนใหญ่เป็นร้านค้าของชาวอินเดีย จำหน่ายสินค้าจากยุโรป เช่น เครื่องตกแต่งประดับบ้าน เครื่องแก้ว เครื่องกระเบื้อง น้ำหอม ฯลฯ แต่ภายหลังทางด้านที่ติดกับถนนเจริญกรุงกลายเป็นย่านจำหน่ายอาวุธปืนและกระสุน

ถนนเจริญกรุงตอนใน จากเชิงสะพานมอญถึงสี่กั๊กพระยาครี ถึงสะพานสนามน้ำจืด (สี่แยกเจริญกรุง) มีร้านค้าของชาวตะวันตกอยู่มากและมีร้านของชาวญี่ปุ่นด้วย จำหน่ายสินค้านานาชนิด ตั้งแต่เสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องตกแต่งบ้านเรือน ไปจนถึงเครื่องมือเครื่องจักรต่าง ๆ รวมทั้งร้านถ่ายรูปและร้านแพทย์ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้มีการจัดสร้างตลาดบำเพ็ญบุญขึ้นในบริเวณเขตวังเก่าของสมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ (เดิมเป็นวังของพระองค์เจ้าอุณากรรณพระเชษฐาของกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ) ตรงข้ามกับสนามจืด ด้านนอกของตลาดเป็นร้านอาหาร ร้านหนังสือ โรงพิมพ์ ร้านค้าเบ็ดเตล็ด ด้านในเป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นตลาดสด ส่วนชั้นบนเป็นโรงระบำ⁴³ (ด้านหลังไปทะลุคลองวัดราชบพิธตรงสะพานถ่านซึ่งเป็นแหล่งบันเทิงของผู้ชาย) ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุงขึ้นตรงบริเวณสนามน้ำจืด เนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองพระนครครบ 150 ปี (พ.ศ. 2475)

ถนนเจริญกรุงตอนนอก จากเชิงสะพานดำรงสถิต ด้านซ้ายมือจะเป็นบริษัทห้างร้านของชาวตะวันตก ด้านขวามือเรียกว่าเวียงท่ามเลื่อนฤทธิ์หรือเวียงนครเขมร ทั้งนี้เพราะในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้มีการสร้างโรงละครนครเขมรขึ้นภายในเวียงนี้ ร้านค้าภายในบริเวณเวียงส่วนใหญ่จะจำหน่ายพวกของเก่า

เช่น เฟอร์นิเจอร์และเครื่องประดับบ้าน ตลอดจนโบราณวัตถุต่าง ๆ ทั้งที่มีค่าสูงและสิ่งของธรรมดา เช่น พุทธรูป เทวรูป งานศิลป์ โต๊ะ ตู้ เตียง เครื่องถ้วยชาม เครื่องเคลือบ เครื่องแก้ว เครื่องถม เครื่องทองเหลือง เครื่องมุก ฯลฯ ส่วนทางด้านที่ติดกับถนนเจริญกรุงจะเป็นร้านขายของเก่าจำพวกเครื่องประดับ เช่น สร้อย แหวน นาฬิกา ฯลฯ ถัดจากสี่แยกไปถึงสามแยกทั้ง 2 ฟาก ส่วนใหญ่จะเป็นร้านทำฟัน ร้านแพทย์ ร้านขายยาทั้งจีนและยาฝรั่ง ซึ่งเป็นของชาวจีนทั้งสิ้น ส่วนใหญ่พวกชาวจีนนี้จะมาจากฮองกงหรือแผ่นดินใหญ่จีน เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ นอกจากนั้นก็มีร้านค้าของอินเดียแทรกอยู่บ้างประปราย

ถนนเยาวราช ร้านค้าต่าง ๆ ก็คือการขายตัวของชุมชนชาวจีนเก่าในเขตสามฝั่งออกมาตั้งห้างร้านริมถนนใหม่นั้นเอง จากจุดตัดระหว่างถนนเยาวราชและราชวงศ์คือสี่แยกวัดตึกไปถึงตลาดเก่า นอกจากร้านจำหน่ายสินค้านานาชนิดจากเมืองจีนแล้ว ที่สำคัญคือร้านจำหน่ายและรับซื้อทองแท่งทองรูปพรรณ เป็นศูนย์กลางสำคัญตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2.2 ย่านการค้าของชาวตะวันตก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ่อค้าตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ หากเป็นการค้าในลักษณะขายคือนำสินค้าจำพวกอาวรุปีนและกระสุนเข้ามาจำหน่ายและรับซื้อสินค้าพื้นเมืองของไทยกลับไป จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรตุเกส เป็นชาติแรกที่เข้ามาตั้งห้างร้านและมีกงสุลอยู่ประจำ⁴⁴ แต่การค้าของชาวตะวันตกก็คงจะต้องอาศัยการติดต่อกับพ่อค้าชาวจีน ดังปรากฏว่าแม้แต่การสร้างเรือนของกงสุลก็อยู่ในเขตชุมชนชาวจีนแถววัดเกาะ พ่อค้าตะวันตกชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาภายหลังส่วนมากจะมีห้างร้านอยู่แถว ๆ นั้น หรือมีจะงอยอยู่ทางใต้ลงไปแถวบางรัก หรือที่ชุมชนชาวจีนอีกแห่งหนึ่งคือแถวเกตุจีน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการติดต่อธุรกิจการค้า ประกอบกับมีโบสถ์คริสต์ตั้งอยู่แล้ว เช่น โบสถ์อัสสัมชัญที่บางรัก โบสถ์คัลแวร์ที่สี่พระยา และโบสถ์ซานคาโรสที่เกตุจีน⁴⁵ สามารถประกอบศาสนพิธีสำหรับพ่อค้าแคธอลิกได้ ส่วนกลุ่มโปรเตสแตนท์ก็ไม่มีปัญหา เพราะมีพวกมิชชันนารีและศาสนาจารย์อเมริกันเป็นจำนวนมากเดินทางเข้ามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ สามารถทำตัวสนิทสนมอยู่ทั้งในกลุ่มชาวจีนมอญและไทยตั้งโรงสวดอยู่ทั่วไป แต่ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในย่านการค้าชาวจีนเช่นกัน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญาเบอนิ่งกับอังกฤษ พ.ศ. 2369 เป็นสนธิสัญญาทางพาณิชย์และไมตรี หลังจากนั้นมีการตกลงทำสนธิสัญญาในทำนองเดียวกันกับสหรัฐ เป็นผลให้มีพ่อค้าอังกฤษและอเมริกันเดินทางเข้ามาค้าขายในไทยเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะพ่อค้าอังกฤษจำนวนพ่อค้าต่างชาติและมิชชันนารีทวีขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เนื่องจากไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญานับใหม่กับอังกฤษและนานาชาติ โดยเริ่มจากสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2397 กับอังกฤษเป็นผลให้ไทยต้องยกเลิกระบบการค้าผูกขาด เก็บภาษีการค้าได้เพียงร้อยละสามต้องอนุญาตให้ต่างชาติจัดตั้งสถานกงสุล และมีศาลกงสุลในกรุงเทพฯ ได้ซึ่งเท่ากับไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทางการศาล⁴⁶

2.2.1 ย่านการค้าของชาวตะวันตกนอกเขตพระนคร พวกพ่อค้าตะวันตกเริ่มการสร้างชุมชนของตนต่อจากย่านคนจีนแถวตลาดน้อยลงไป คือจากสี่พระยาลงไปทางบางรัก จึงเท่ากับมีโบสถ์อัสสัมชัญอยู่

ตรงกลาง ตอนต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พวกพ่อค้าตะวันตกพยายามหาแหล่งการค้าของตนเพิ่ม โดยมีแผนการจะจัดสร้างโกดังสินค้าขึ้นใหม่ที่บางนา ถึงกับทูลขอเส้นทางคมนาคมเป็นทางลัดเข้าสู่พระนคร (คือคลองถนนตรงหรือคลองหัวลำโพงและถนนตรง) แต่ที่สุดพวกพ่อค้าตะวันตกเห็นว่าไกลเกินไปจึงยังคงค้าขายในเขตเดิมต่อไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้โปรดให้อำนวยความสะดวกแก่พ่อค้าต่างชาติโดยการตัดถนนเจริญกรุงผ่านเข้าไปในบริเวณใกล้เคียงชุมชนชาวตะวันตกซึ่งเรียกว่าบ้านฝรั่ง ฉะนั้นชุมชนชาวตะวันตกจึงขยายตามแนวแม่น้ำลงไปเรื่อย ๆ จนถึงวัดพระยาไกร ส่วนใหญ่ตามริมแม่น้ำจะเป็นโกดังสินค้า ห้างร้าน โรงแรม กิจการธุรกิจ อยู่ต่อเรือ และท่าเรือต่าง ๆ ส่วนที่อยู่ลึกเข้ามาภายในเขตที่อยู่อาศัย สถานกงสุล⁴⁷ นับเป็นเขตชุมชนใหม่ที่มีระเบียบไม่จอแจแออัดเหมือนเขตเก่า

บริษัทการค้าเหล่านี้มีทั้งบริษัทส่งเข้าและส่งออก และบริษัทที่ส่งเข้ามาจำหน่ายเอง บริษัทเหล่านี้จะมีห้างร้านอยู่ในเขตพระนครอีกแห่งเพื่อความสะดวกแก่ลูกค้า อันได้แก่ทางการ และพวกชนชั้นสูงในระดับเจ้านาย ขุนนางซึ่งนิยมว่าสินค้าของพวกฝรั่งเป็นของดีมีคุณภาพ แปลก สวยงาม ไม่มีผู้ใดเหมือน ถึงแม้ราคาจะสูงก็ไม่เป็นปัญหา กิจการธุรกิจจึงดำเนินไปด้วยดี มีพ่อค้าตั้งห้างร้านมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษและเยอรมัน รวมทั้งพ่อค้าอื่นและอินเดียซึ่งบางส่วนเริ่มหันมาประกอบอาชีพส่งสินค้าจากยุโรปเข้ามาจำหน่ายแข่งขันด้วย พ่อค้าจีนสามารถดึงการค้าและควบคุมเศรษฐกิจเข้าอยู่ในวงการของตนไปทีละน้อย โดยเฉพาะช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ไทยประกาศสงครามกับฝ่ายอักษะเป็นผลให้บริษัทห้างร้านของชาวเยอรมันต้องปิดกิจการ ถึงแม้ว่าเมื่อสงครามยุติเจ้าของกิจการเดิมจะกลับมาดำเนินการใหม่ก็ไม่มั่นคงรุ่งเรืองเหมือนเดิม การค้าในเขตนี้ดำเนินไปอย่างรุ่งเรืองดังปรากฏว่ามีการจัดตั้งกิจการธนาคารซึ่งเป็นสาขาของธนาคารใหญ่ในต่างประเทศขึ้นในบริเวณนี้ เช่น ธนาคารชาเตอร์แบงค์ ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ และธนาคารของชาวจีนอีกมาก นอกจากนี้ยังมีการก่อตั้งโรงแรม เพื่อไว้ต้อนรับพ่อค้านักธุรกิจชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อการค้า เช่น โรงแรมโอเรียนเต็ล ไฮเต็ลยุโรป ฯลฯ ทางราชการไทยได้อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้ เช่น ตั้งสถานีดับเพลิง แบบทันสมัยไว้ใกล้เคียงสถานกงสุลฝรั่งเศส ชาวตะวันตกเหล่านี้ได้นำความเจริญด้านวัตถุเข้ามาเผยแพร่ เช่น กิจการโทรเลขไปรษณีย์ ไฟฟ้า ประปา รถไฟ รถยนต์ เครื่องจักรกลต่าง ๆ ฯลฯ

บริษัทการค้าที่มีชื่อเสียงในย่านสี่พระยา บางรัก ส่วนใหญ่เริ่มกิจการสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ แต่บางบริษัทก็เริ่มมาตั้งแต่รัชกาลก่อน⁴⁸ อาทิเช่น

บริษัทบอร์เนียว เป็นบริษัทที่ได้รับสัมปทานป่าไม้ทางภาคเหนือ และยังได้ตั้งห้างร้านที่กรุงเทพฯ แถวสี่พระยา จำหน่ายสินค้านานาชนิดจากยุโรป ส่วนใหญ่เป็นพวกเครื่องจักร เครื่องเขียน อาหารกระป๋อง เหล้า น้ำหวาน

บริษัท หลุยส์ ดี เลียวโนเวนส์ ที่สี่พระยา ห้างแอ่งโกลสยาม ห้างบอมเบย์ เบอรมา บริษัทเหล่านี้ส่วนหนึ่งดำเนินกิจการป่าไม้อยู่ทางภาคเหนือ และได้ตั้งบริษัทศูนย์กลางอยู่ในกรุงเทพฯ ส่งสินค้าจากยุโรปเข้ามาจำหน่าย มีทั้งพวกเครื่องจักร เครื่องมือชนิดใหม่ รถจักรยานยนต์ ไปจนถึงรถยนต์ หรือมีจะนั้นก็จำหน่ายสินค้าต่าง ๆ แบบห้างสรรพสินค้าปัจจุบัน

ห้างโอเรียนตัลสโตร์ เป็นแบบห้างสรรพสินค้า จำหน่ายอาหารกระป๋อง นม เนย เหล้า บุหรี่ เครื่องหุงต้ม เครื่องแก้ว เครื่องเขียน เครื่องใช้ในการเดินทาง ฯลฯ

ห้างนักแอนด์ไบเด็ก หรือห้างสิงโต เป็นของชาวเยอรมันขายผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากเยอรมัน เล็ก
กิจการในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1

ห้างบี อาร์ โกดาด จำหน่ายสินค้าจำพวกเครื่องนุ่งห่ม เสื้อ-กางเกง หมวก รองเท้า ร่ม ไม้เท้า ฯลฯ
บริษัทอินด์เซอร์ หรือห้างสีดา จำหน่ายเครื่องสีข้าว เครื่องจักร เป็นเอเยนต์ส่งเครื่องจักร รถไฟ
เรย์นาร์ด เรย์นาร์ด

บริษัท แอฟ เอช ซูเล จำหน่ายเครื่องจักรสีข้าว

ห้างคอมดอร์ฟรังแซวกูเซียม ที่สี่พระยา จำหน่ายเครื่องถ้วยชาม เครื่องแก้ว เสื้อผ้า ภาชนะอะลู-
มิเนียม ร่ม อาหารกระป๋อง เครื่องถ่ายรูป เครื่องไฟฟ้า และ เครื่องจักรกล จากฝรั่งเศส

ห้างเปอร์เซอร์แอนนีฟ ที่สี่พระยา ผลิตน้ำหวานและโซดา

อุบลกอกต๊อค อยู่เลยบางรักลงไป เป็นอู่ต่อเรือและซ่อมแซมเรือ (ทางราชการไทยเคยให้รับ
เหมาต่อให้แก่ทางการเสมอ) เอเยนต์จำหน่ายเครื่องจักรสีข้าว มอเตอร์ใช้ในโรงสี โรงเลื่อย เครื่องไฟฟ้า
เครื่องยนต์ อุปกรณ์รถยนต์ ยางรถ และรับซ่อมแซมเครื่องยนต์

บริษัทอีสเอเชียติก เป็นบริษัทเดินเรือ มีท่าเรืออยู่เลยบางรักลงไป

ห้างไวทอเวย์ เป็นห้างสรรพสินค้าอยู่ที่มณฑลสี่พระยา

2.2.2 ย่านการค้าของชาวตะวันตกในเขตพระนคร⁴⁸

ห้างปิกริมแอนด์โก เดิมอยู่ปากคลองตลาด ต่อมาย้ายไปเช่าตึกแถวมณฑลมหาไชยเชิงสะพาน
ดำรงสถิต ถูกปิดระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 หลังจากสงครามได้มาเช่าตึกแถวในท่าเลเดิม ปัจจุบันเปิด
ดำเนินกิจการอยู่ที่ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ จำหน่ายสินค้าจำพวกยาโรคา อวรุท เอเยนต์ส่งเครื่องจักรมา
จัดตั้งโรงงานต่าง ๆ ตลอดจนอุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องมือสื่อสารโทรคมนาคม

ห้างแคเรลิตแอนด์โก ถนนตะนาว หน้าวังกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ ทำเครื่องทองและทอง
รูปพรรณของหลวง และจำหน่ายแก่เอกชนทั่ว ๆ ไปด้วย (อาศัยที่ดินของกรมหลวงสรรพศาสตร์ฯ เพราะ
เสด็จในกรมพระองค์นี้ทรงกำกับราชการกรมช่างมหาดเล็กหรือช่างทองหลวงอยู่ในขณะนั้นด้วย)

ห้าง ผ.ร. อันเดส ถนนตะนาวของชาวเยอรมัน จำหน่ายสินค้าเยอรมันและเครื่องเพชรพลอยต่าง ๆ

ห้างเอส. ทิสแมน แอนด์โก ถนนเฟื่องนคร จำหน่ายและรับซ่อมนาฬิกาชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้
ยังจำหน่ายภาชนะเครื่องเงินจากอังกฤษ เครื่องเพชรพลอย หีบเสียง เครื่องกะโหลกทอง เครื่องรถและ
อานม้าจากอังกฤษ

ห้างรัตนโกสินทร์วิสาหะการบริษัท สังกัดพระยาศรี จำหน่ายเครื่องแต่งตัวบุรุษ-สตรี ตั้งแต่เสื้อ
กางเกง ถุงเท้า รองเท้า กระโปรง หมวก ผ้าพันคอ ผ้าต่าง ๆ เครื่องใช้สำหรับการเดินทาง รวมทั้งรับจ้าง
ตัดเย็บเสื้อผ้าราชการ ทหาร มีชาวต่างชาติเป็นเจ้าของ พนักงานตัดเย็บและจำหน่ายด้วย

ห้างซีปายาโนปูลิส มุมสี่กั๊กเสาชิงช้า จำหน่ายบุหรี่ยี่ห้อจากต่างประเทศ ที่เรียกว่ายาอียิปต์เขียน

ห้างไซแอมอิมพอร์ต และไซทอมมอเตอร์เวอร์กิส บริเวณสี่กั๊กพระยาศรี เป็นบริษัทจำหน่าย
รถยนต์ และรับซ่อมเครื่องยนต์

ห้างเพาปิกเค้นปิก ของเยอรมัน ถนนเจริญกรุงตอนใน จำหน่ายสินค้าจากเยอรมัน

ห้างแอล ยี รีกันต์ จำหน่ายเครื่องเพชรพลอย และนาฬิกาชนิดต่าง ๆ

ห้างโรเบิร์ตแลนซ์แอนด์โก จำหน่ายเครื่องเพชรพลอย พระยาศรี เป็นร้านถ่ายรูป จำหน่ายกล้องถ่ายรูปและอุปกรณ์การถ่ายรูป กรอบรูปต่าง ๆ เจ้าของกิจการคือนายโรเบิร์ตแลนซ์ ก็เป็นช่างภาพประจำพระองค์ด้วย

ห้างแบคแมนแอนด์โก ของอังกฤษ เดิมอยู่เชิงสะพานข้างโรงสี หัวถนนบำรุงเมือง ต่อมาย้ายไปอยู่ตึกสร้างใหม่ 3 ชั้น ที่เชิงสะพานย่านพิภพลีลา (หลังจากทางการได้ตัดถนนราชดำเนินในราชดำเนินกลางและราชดำเนินนอกแล้ว) หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ตึกนี้ใช้เป็นที่ทำการของกรมประชาสัมพันธ์ ห้างแบคแมนไปตั้งกิจการใหม่ที่มณฑลนครสวรรค์ต่อถนนเจริญกรุง แต่กิจการไม่เจริญเหมือนก่อน จึงล้มเลิกไปในที่สุด ห้างแบคแมนจำหน่ายสินค้าชั้นดีมีราคาแพง เป็นที่นิยมของชนชั้นสูงในไทยมาก เช่น เฟอร์นิเจอร์ เครื่องประดับบ้าน เครื่องเขียน เครื่องตั้งโต๊ะ นาฬิกา เครื่องถ้วยชาม เครื่องแก้ว เครื่องประดับเครื่องแต่งกาย ผ้า และรับตัดเสื้อผ้าแบบทันสมัย ตลอดจนเครื่องแบบยูนิฟอร์มต่าง ๆ ทั้งของทหารและพลเรือน

ห้างยอนแฮมสันของอังกฤษ เดิมตั้งอยู่ที่ตึกถนนอัษฎางค์ เชิงสะพานอุบลรัตน์ รับตัดเสื้อผ้าแบบยุโรป ไม่มีสินค้าอื่นจำหน่ายมากเหมือนห้างแบคแมน ยกเว้นเครื่องแต่งบ้าน ภายหลังห้างนี้ย้ายมาอยู่ตึกสร้างใหม่ที่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ แต่ดำเนินกิจการจนถึงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เลิกกิจการ ตึกนี้จึงได้กลายเป็นที่ทำการของกรมโยธาเทศบาล

การเข้ามาค้าขายและตั้งหลักแหล่งของชาวตะวันตกซึ่งเริ่มจากชาวอังกฤษและชาวเยอรมันได้มีบทบาทสำคัญในสมัยนี้ ต่อมาได้มีความสำคัญลดลงอันเนื่องจากพ่อค้าชาวจีน อาหรับ และอินเดียได้พยายามเข้าไปมีบทบาทแทรกแซงและควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจกลับคืนมาตามเดิม สาเหตุอีกประการหนึ่งเนื่องจากพ่อค้าชาวตะวันตกบางคนไม่สามารถจะตั้งหลักแหล่งแทรกอยู่ในสังคมของชาวพื้นเมืองเดิมได้ หรือบางครั้งครอบครัวของพ่อค้าพ่อขายเหล่านี้ก็ไม่ยอมเข้ามารับของดำเนินงานต่อหรืออาจเนื่องจากเหตุผลทางการเมืองเช่นในกรณีของชาวเยอรมันที่ตกในฐานะเชลยศึกระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้กิจการของชาวเยอรมันซบเซาลงจึงเป็นโอกาสให้พ่อค้าชาวจีนเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการค้ามากขึ้นจนสืบเนื่องต่อมาจนทุกวันนี้

ลักษณะของตลาด

ลักษณะของตลาดในสมัยการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่และการปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาขึ้นกว่าเดิมทั้งในด้านรูปแบบ การจัดระเบียบ ความสะอาด การบริการด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดสด ซึ่งมีการจัดสร้างโรงอาคารถาวรยกพื้นสูงแบ่งเป็นช่อง สำหรับจำหน่ายสินค้าประเภทอาหารสด แห้ง ผัก ผลไม้ โดยรอบของตลาดหรือด้านหน้าจะมีอาคารถาวรจำหน่ายสินค้าประเภทอื่น ส่วนใหญ่เป็นเครื่องอุปโภค เช่น ด้าย ผ้า เครื่องมือ เครื่องใช้ ภาชนะต่าง ๆ และมีร้านของชำแทรกอยู่ทั่วไป ตัวอย่างของตลาดใหม่เช่น ตลาดเสาชิงช้า ตลาดบางลำพู ตลาดบางรัก ส่วนตลาดขายสินค้าต่างชาติและสินค้าหัตถกรรมที่ผลิตจากแหล่งต่าง ๆ ตึกแถวได้ปรากฏขึ้นใช้ประโยชน์ด้านการค้าอย่างกว้างขวางประชาชนไม่จำเป็นต้องไปซื้อสินค้าจากย่านผลิตหรือจากแถวสามเพ็งอีกต่อไป เนื่องจากจะมีพ่อค้ารับสินค้าประเภทต่าง ๆ ไปจำหน่ายกระจายอยู่หัวพระนคร โดยเฉพาะตามตึกแถวริมถนนที่ทางราชการและเจ้าของที่ดินร่วมกันสร้างขึ้นใหม่รับกับโครงการพัฒนาประเทศ การขยายตัวของร้านค้าตึกแถวริมถนน

ยังมีมากขึ้นเมื่อมีพ่อค้าตะวันตกเข้ามาตั้งห้างร้านจำหน่ายสินค้าจากประเทศของตนโดยตรงไม่ผ่านพ่อค้าจีนเหมือนสมัยก่อน ๆ ร้านค้าของชาวจีนตะวันตกเหล่านี้มีทั้งเป็นผู้จำหน่ายและผลิต อาทิเช่น ร้านตัดเสื้อผ้าแบบยุโรป ร้านถ่ายรูป ร้านทำเครื่องประดับ ตู้ต่อเรือ ร้านจำหน่ายและซ่อมแซมเครื่องจักรยนต์ นาฬิกา ฯลฯ ห้างร้านเหล่านี้มีทั้งที่อยู่ในเขตพระนครตามริมถนนสายสำคัญ ๆ เช่น ถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง เพ็ญนคร มหาไชย ยะวราช ฯลฯ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นอกจากนี้ร้านค้าอีกกลุ่มใหญ่จะอยู่นอกแนวคลองผดุงกรุงเกษมลงไปตามริมแม่น้ำทางด้านใต้ของพระนคร นับเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งการค้าใหม่ทั้งของชาวจีน ชาวจีนตะวันตก และชนชั้นสูงของไทย

จึงกล่าวได้ว่า ในสมัยการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่และการปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ ตลาดหรือย่านการค้าได้มีการพัฒนาพร้อม ๆ กับการพัฒนาประเทศในด้านอื่น ๆ ด้วย ได้เกิดย่านการค้าต่าง ๆ ขึ้นมากมายตามเส้นทางถนนตัดใหม่ ทั้งที่เป็นกิจการของคนไทย ของจีน และชาวจีนตะวันตก ตลาดและย่านการค้าบางแห่ง ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และตลาด หรือย่านการค้าบางแห่งได้ซบเซา หรือเสื่อมสลายไป ตัวอย่างสำคัญที่ ตลาดและย่านการค้าแถบเสาชิงช้า ถนนบำรุงเมือง และเพ็ญนคร ซึ่งเคยเป็นย่านการค้าและตลาดตั้งอยู่ในกลางเมือง ที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 4-5 และจนกระทั่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จนสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการที่กรุงเทพฯ ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตลาดและย่านการค้าใหม่ ๆ ได้เกิดขึ้นตามการขยายตัวของเมือง ตามเส้นทางคมนาคมทางบกเป็นสำคัญ และได้รับการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านกายภาพ และ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม

เชิงอรรถ

- 1 กรมศิลปากร, “จารึกหลักสุโขทัยที่ 1” ประชุมพงศาวดารเล่ม 1 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), หน้า 166
- 2 ปรีดา ศรีชลาลัย, “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวงตอนที่ 2” แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี, ปีที่ 3 เล่ม 2 พฤษภาคม 2512, หน้า 22
- 3 ด. หน้า 21
- 4 ชัย เรื่องศิลป, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ, (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 18
- 5 กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2478), หน้า 8
- 6 ด. หน้า 8
- 7 สันต์ ท.โกมลบุตร, เล่าเรื่องกรุงสยาม ขอม มงเซอเมอร์ ปาลเลอกัวซ์, (กทม : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2520), หน้า 305
- 8 วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่, “นิราศพระแท่นดงรัง” (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2513) หน้า 249
- 9 ด. “นิราศพระปฐม”, หน้า 166-168
- 10 ด. “นิราศเกาะจาน”, หน้า 276-277
- 11 ด. “นิราศถลาง”, หน้า 338-339
- 12 ด. “นิราศภูเขาทอง”, หน้า 203

- 13 ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม (กรุงเทพ : บ้านเรื่อง ศิลป์, 2517 หน้า 298
- 14 ชัย เรื่องศิลป์, ล.ด. หน้า 303-304
เทพฤดี นฤมล, “แหล่งดังของปี่มะพร้าว”, ความรู้คือประทีป อ้างจากขุนอินทรประสาท, สรุปรวิทยา รศ. 127, ปีที่ 14 ฉบับที่ 3 หน้า 6-7
- 15 วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่, “นิราศพระแท่นดงรัง”, หน้า 249
- 16 ด. “นิราศภูเขาทอง”, หน้า 203
- 17 ด. “นิราศทวาราวดี”, หน้า 215
- 18 กาญจนาคพันธุ์, “สามเพ็ง”, วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 5 ฉบับที่ 6 (สิงหาคม-กันยายน 2522) หน้า 75
- 19 สยามตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ถึงสมัยปัจจุบัน (กรุงเทพ : โรงพิมพ์กรุงเทพเดลิเมิร์, 2470) หน้า 186
- 20 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ - เกิดเพลิงไหม้ตั้งแต่วัดสามปลื้มไปถึงวัดสามเพ็งและตลาดน้อย
สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน - เกิดเพลิงไหม้สะพานหัน
สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ - เกิดเพลิงไหม้ตั้งแต่สามเพ็งไปถึงตลาดน้อย
สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯและ - เกิดเพลิงไหม้ในบริเวณสามเพ็งอยู่เสมอนจนถึงที่สุดทาง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ การต้องตัดถนน และซอยแยกอีกมาก ทั้งนี้เนื่องจากจะ
ขยายเส้นทางคมนาคมแล้ว ยังเพื่อความสะดวกในการ
เข้าไปดับเพลิงด้วย
- 21 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์, นิทานโบราณคดี (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2513) หน้า 266-267
- 22 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515) หน้า 233-234
- 23 วิลเฮล์ม เครดเนอร์, “ตลาดและเมือง”, เยอรมันมองไทย รวบรวมโดยเคลาส์เวงค์ และเคลาส์โรสเซ็นแบร์ก (พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2520) หน้า 155
- Claudine Salmon, “The Contribution of the Chinese to the Development of Southeast Asia : A New Appraisal” JS AS, Vol XII, No.1 March 1981. P.262
- 24 กาญจนาคพันธุ์, ล.ด. หน้า 64
- 25 ส.พลายน้อย, “สามเพ็ง”, เล่าเรื่องบางกอก (กรุงเทพ : แพร่พิทยา, 2518) หน้า 210-211
- 26 กรมศิลปากร, เอกสารของครอว์ฟอร์ด, แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (นครหลวง : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515) หน้า 100-105
มัลลิกา เรื่องระพี, “บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์”(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2518) หน้า 25
- 27 วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่, “นิราศเมืองแกลง” หน้า 2
- 28 ด. “นิราศถลาง”, หน้า 338
- 29 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504) หน้า 239-241

- 30 เทพชู ทับทอง, “บารุงเมือง-เฟื่องนคร”, *ความรู้คือประทีป*, กรกฎาคม-กันยายน, 2520, หน้า 6
- 31 ด. หน้า 9
- 32 ชัย เรื่องศิลป์, *ล.ด.* หน้า 298-299
- 33 กาญจนาคพันธ์, “ถนนราชดำเนิน” *วารสารเมืองโบราณ*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (สิงหาคม-พฤศจิกายน พ.ศ. 2523) หน้า 100
- 34 เทพชู ทับทอง, *ล.ด.* หน้า 9
- 35 ส.พลายน้อย, “บารุงเมือง-เสาชิงช้า”, *เล่าเรื่องบางกอก* หน้า 171 อ้างถึงจดหมายเหตุพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 พระราชทานกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ และเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ฉบับลงวันที่ 25 มีนาคม รศ. 119
- 36 ด. หน้า 218 อ้างถึงจดหมายเหตุพระยาทิพโกษา พ.ศ. 2412
- 37 ส.พลายน้อย, “ชื่อตำบลในบางกอก” *บางกอก* (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2503) หน้า 217
- 38 กองจดหมายเหตุ “พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระราชทานเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ฉบับวันที่ 30 พฤศจิกายน รศ. 120” เอกสาร ยธ. 9/62
- 39 กองจดหมายเหตุ “พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เอกสาร ร.ที่ 120/45 จศ. 1245
- 40 ถัด พรหมานพ, “ทำเลการค้าขายและสินค้าสำคัญบางอย่าง”, *ภูมิศาสตร์มณฑลกรุงเทพ* (พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2474) หน้า 72-74
- 41 ส.พลายน้อย, *เล่าเรื่องบางกอก*, หน้า 210
- 42 กาญจนาคพันธ์, “กรุงเทพเมื่อ 70 ปีก่อน”, *เมื่อวานนี้* (กทม : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2520) หน้า 54-64
- 43 ด. หน้า 89-90
- 44 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504) หน้า 14-15
- 45 สันต์ ท.โกมลบุตร, *ล.ด.* หน้า 798-800
- 46 ทรงศรี อาจอรุณ, *สถิติสภาพนอกอาณาเขต* (พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2406) หน้า 66
- 47 วิลเฮล์ม เครดเนอร์, *ล.ด.* หน้า 156
- 48 สยามตั้งแต่ยุคคึกคักถึงสมัยปัจจุบัน, หน้า I-CXII
- 49 กาญจนาคพันธ์, “กรุงเทพเมื่อ 70 ปีก่อน”, *เมื่อวานนี้*, หน้า 21-27, 60-64 และ 87-89
จดหมายเหตุแสงอรุณ, เล่ม 11 ฉบับที่ 8+9 พฤศจิกายน รศ. 121 หน้า 1-8 .

บทที่ 2

ตลาดกับชุมชน

ชุมชน (COMMUNITY)

ชุมชน (Community) คืออะไร คำถามนี้ย่อมมีแง่มุมให้เลือกถามเลือกตอบกันได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นแง่สังคมวิทยาอันว่าด้วยสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ หรือว่าในแง่ของเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องของการผลิต และการแบ่งแยกแจกจ่ายหน่วยผลผลิตภายในชุมชน

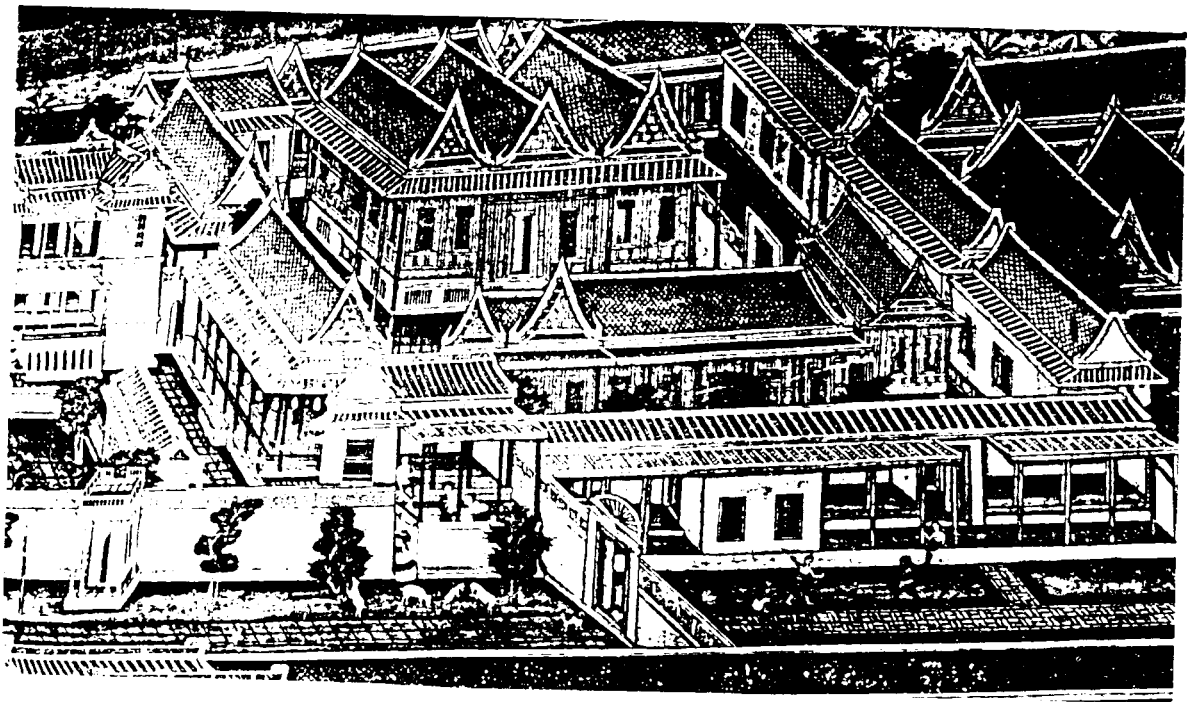
ในแง่ของผังบ้านผังเมืองแล้ว ก็จะมองชุมชนในแง่ที่ว่าเป็นโลกแวดล้อมทางกายภาพ เป็นบ้าน เมือง อันมี ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่ดำเนินเป็นประจำวันในชุมชนนั้นเป็นเบื้องหลัง การมองชุมชนให้เห็นเป็นร่างกาย เป็นระบบ เป็นโครงสร้าง อันเกี่ยวข้องกับระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเช่นนี้นั้น อาจจะอธิบายสรุปได้ดังต่อไปนี้ กล่าวคือ

การดำเนินไปของชีวิตบ้านชีวิตเมือง กล่าวได้ว่าเกิดจากการร่วมกันของเหตุของปัจจัยหลัก 4 ประการคือ ผู้คน อันได้แก่ ชาวบ้านชาวเมืองที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในที่ว่าง (space) ในบ้านในช่องในเมือง ในโลกแวดล้อมกายภาพที่ตนเองสร้างขึ้น การทั้งหมดนี้ดำเนินไปในวันเวลา ไม่ว่าจะเป็น รายชั่วโมง รายวัน หรือรายเดือน เวลาเช่นว่านี้ต้องหมดไปผ่านไปในในการทำกิจกรรมแต่ละอย่าง หรือว่าใช้ไปในการเดินทางระหว่างกิจกรรมต่าง ๆ นั้นเอง ปัจจัยสุดท้ายก็คือ ระดับความเก่ง ความสามารถทางเทคโนโลยีของมนุษย์เอง เช่น ด้วยการเกิดเทคโนโลยีใหม่ ๆ และการนำมาใช้ มนุษย์จึงมีกิจกรรมแปลก ๆ ใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาในชีวิตเมือง มนุษย์จะสร้างบ้านสร้างเมืองได้แปลกได้ใหม่ขึ้นอย่างที่เคยสร้างไม่ได้ สร้างไม่เป็น หรือนึกไม่ถึงว่าจะมีตึกราบบ้านช่องและการใช้สอยเช่นนั้นได้ด้วยซ้ำไป หรือว่าในเรื่องความสามารถในการเดินทางไปมาในพื้นที่และการติดต่อสื่อสาร การค้นพบและการนำมาใช้ได้ของเทคโนโลยีแบบใหม่ก็ช่วยให้ทำได้รวดเร็วกว้างขวางทั่วถึงยิ่งขึ้น (ดูแผนภาพที่ 2) ปัจจัยทั้งสี่ประการนี้ คือ ผู้คนและกิจกรรมต่าง ๆ , วันเวลา, ที่ว่างอาคารบ้านเรือน และระดับความสามารถทางเทคโนโลยีจะเป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวข้องกันอยู่เสมอไป (ดูแผนภาพที่ 1, 2 และภาพที่ 2, 3, 4, 5 และ 6)

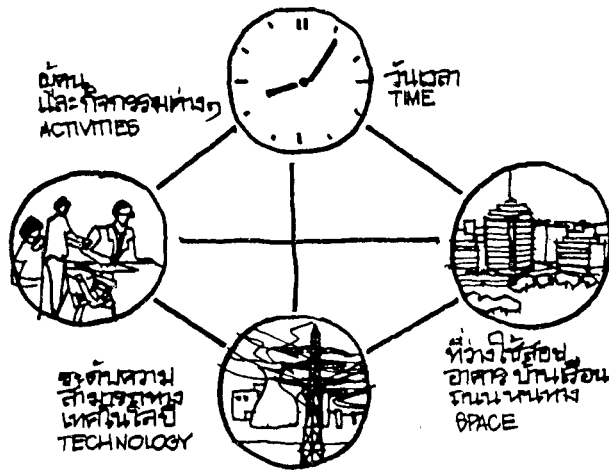
ชีวิตชุมชนดังกล่าวนี้ถ้าได้บังเกิด ได้ “วัฒนา” ขึ้นมาในพื้นที่หนึ่ง ๆ ก็จะบังเกิดเป็นวัฒนธรรม การกินการอยู่ อันมีลักษณะเฉพาะตัวขึ้นมาได้ อาทิเช่น ชีวิตของชุมชนไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งผูกพันแยกไม่ออกจากแม่น้ำลำคลอง (ดูภาพที่ 7 และ 8) หรือความเคยชินของคนจีนที่จะตั้งชุมชนอยู่บนบก อยู่กับถนน กับตรอกชอกชอย เช่น ย่านคนจีน ตั้งแต่สมัยแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ แถบสำเพ็ง สะพานหัน ตลาดน้อย (ดูภาพที่ 9, 10 และ 11)

ย้อนกลับมาพิจารณาภาพที่ 5 ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการซื้อขายจับจ่าย เป็นกิจกรรมหลักอย่างหนึ่งในกิจกรรมทั้งหลายภายในเมือง (ทำงาน, พักอาศัย, พักผ่อน, ศึกษาเล่าเรียน..... ฯลฯ), บริเวณตลาด (อาคารตลาดสด, ถนน, ทางเท้า, ดึงแถว.... ฯลฯ) ก็เป็นลักษณะอาคารบ้านช่องประเภทหนึ่งภายในเมือง เวลาในวันหนึ่ง ๆ ของชาวเมืองก็ต้องเสียไปมีใช้น้อยในการซื้อขายจับจ่ายสินค้า ลักษณะการ

ผลิตและค้าขายสินค้ากับลักษณะและวิธีการขนส่ง หรือการก่อสร้าง โรงร้านตลาดก็ขึ้นอยู่กับความสามารถทางเทคโนโลยีของสังคมนั้น จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า “ตลาด” เป็นเพียง “ส่วนหนึ่งของเมือง” เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรม เวลา ที่ว่างกายภาพ และเทคโนโลยี ดังนั้นในการพิจารณาถึงตลาดกับชุมชน จึงต้องคำนึงไว้เสมอว่า จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงตลาดในฐานะเป็น “ส่วนหนึ่ง” ของชุมชน คือเกี่ยวข้องกับ กิจกรรมอื่น เวลาอื่น บริเวณอื่น อยู่เสมอ การที่ทราบว่าการตลาดสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับส่วนอื่นภายในชุมชนอย่างไรกลับจะเป็นการอธิบายตัวตลาดนั่นเองเสียอีก ความสัมพันธ์ของตลาดกับพื้นที่โดยรอบ จึงเป็นกุญแจสำคัญอันหนึ่งในการพิจารณาดตลาดในงานวิจัยชิ้นนี้

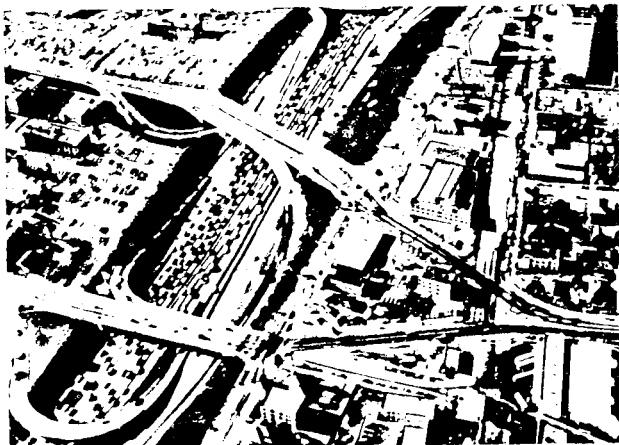
ภาพที่ 1 ชุมชนย่อมจะประกอบไปด้วย ผู้คนและกิจกรรมต่าง ๆ ของเขาค้นดำเนินไปเป็นประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมในเชิงเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตต่าง ๆ นานาเช่นนี้ ย่อมจะต้องมีบ้าน มีเมือง มีโลกแวดล้อมทางกายภาพรองรับ

แผนภาพที่ 1 แสดงการดำเนินไปของชีวิตบ้าน ชีวิตเมือง อันเกิดขึ้นโดยอาศัยปัจจัยหลักสี่ประการ คือ ผู้คนอันกระทำกิจกรรมต่าง ๆ, ระยะเวลา, โลกแวดล้อมทางกายภาพ และความสามารถทางเทคโนโลยีของมนุษย์

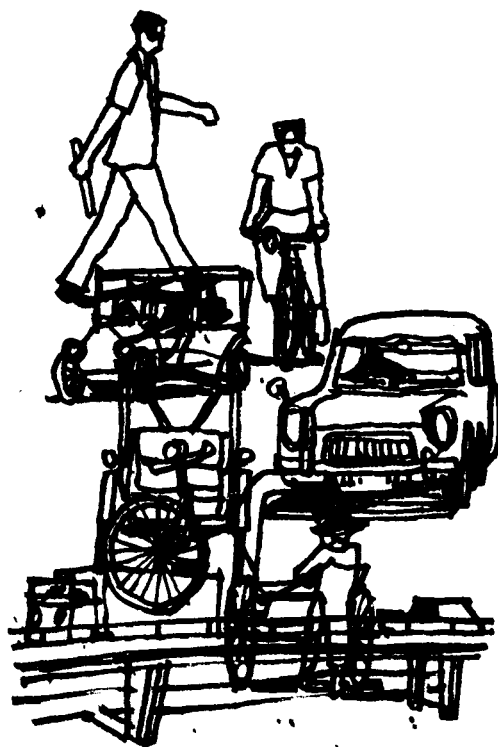

ภาพที่ 2 “บ้าน” แสดงการจัดแบ่งแยกที่ว่างออกเป็นสัดส่วน เป็นห้องหับต่าง ๆ พร้อมทั้งกิจกรรมที่ดำเนินไปของผู้อยู่อาศัยในที่ว่างอันจัดแบ่งไว้แล้วนั้น

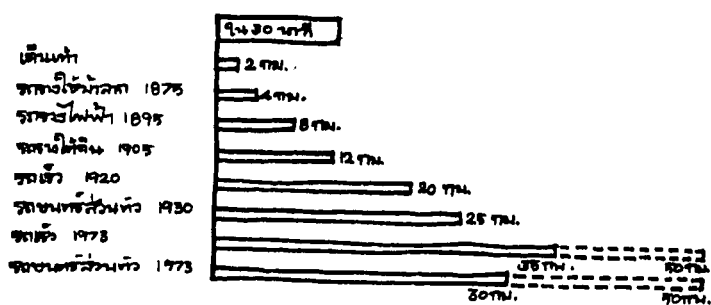
ภาพที่ 3 “เมือง” แสดง ถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง กิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ การเคลื่อนไหวเดินทางของผู้คนระหว่างประกอบกิจกรรมต่าง ๆ

ศูนย์ข้อมูลสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

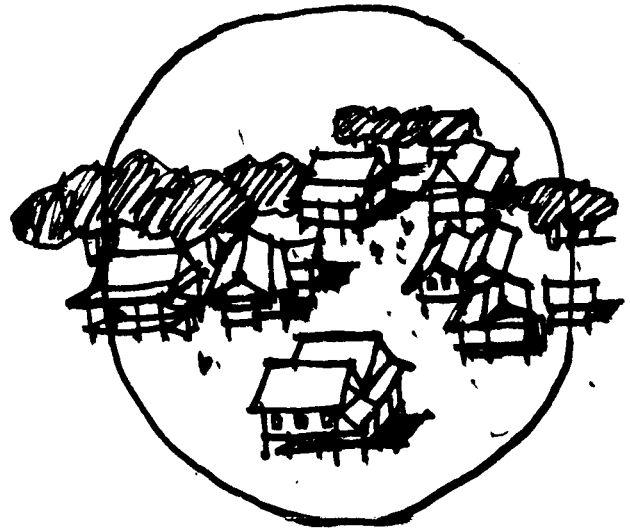
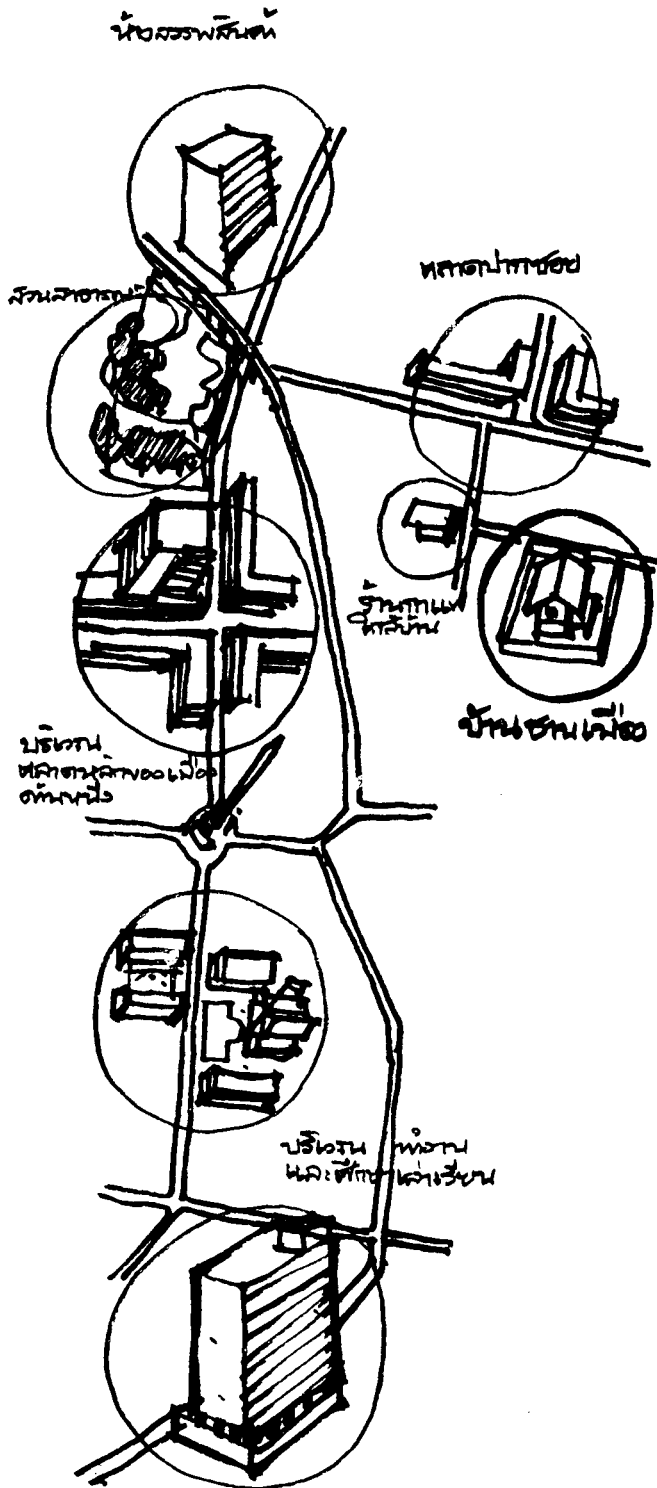

ภาพที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการเดินทางของชาวเมือง นับตั้งแต่การเดินเท้า จักรยาน รถลาก รถสามล้อ.....มาจนถึง ทางด่วน สะท้อนให้เห็นถึงขนาดและรูปแบบของชุมชนที่เปลี่ยนไป

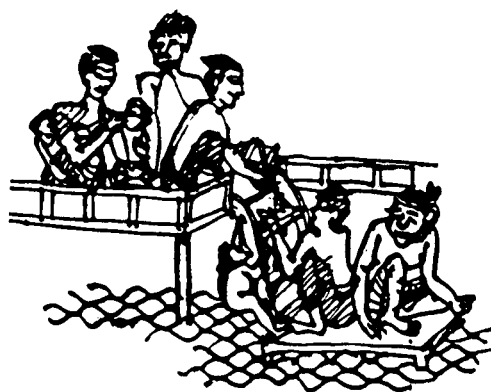
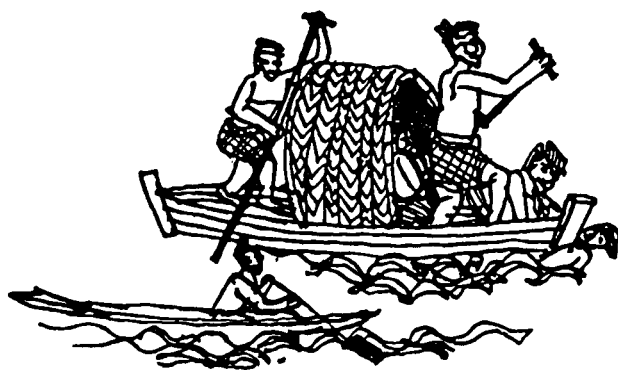
อัตราส่วนระหว่างระยะทางและเวลาในการเดินทางในเมือง

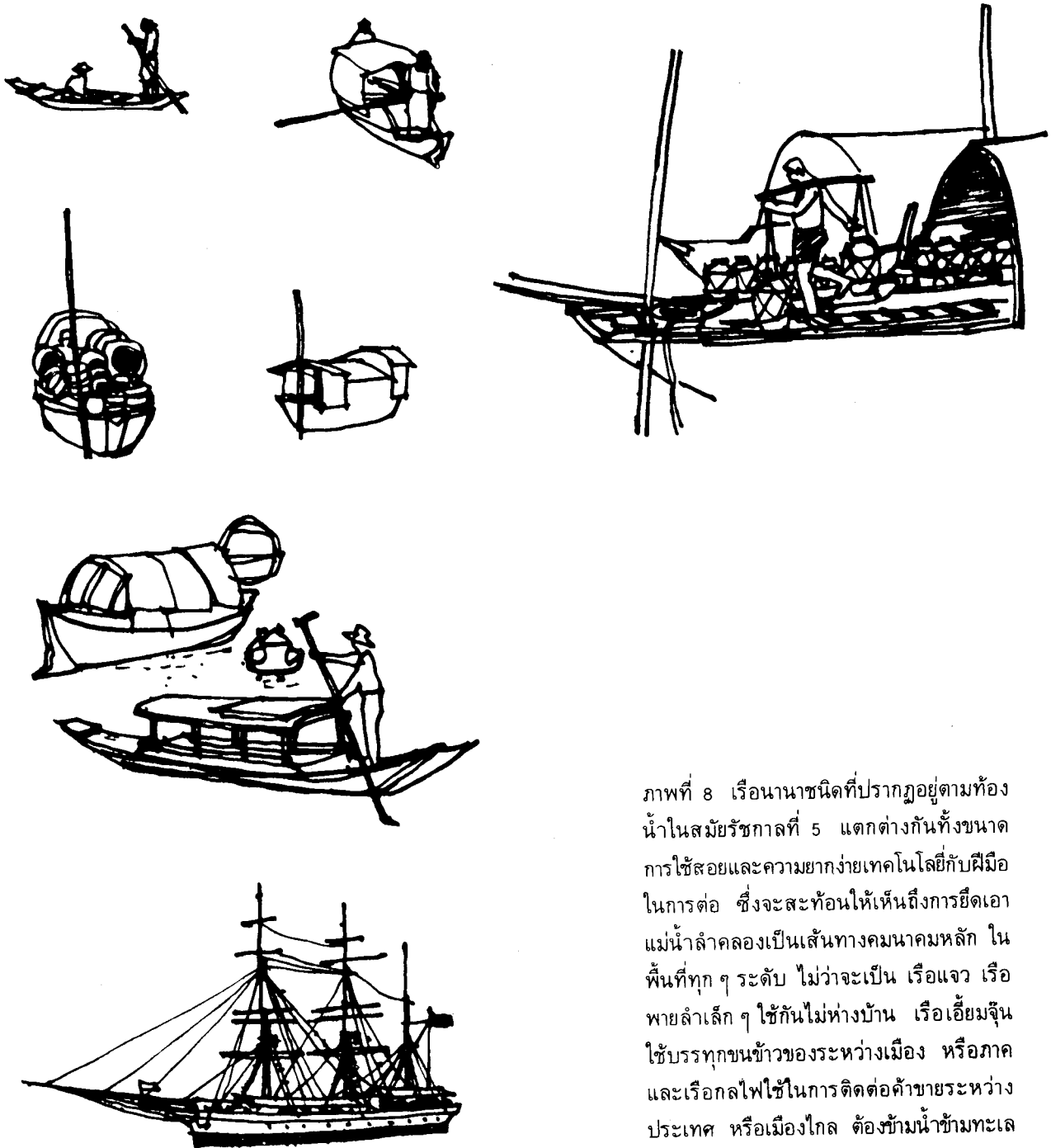
แผนภาพที่ 2 แสดงการเปลี่ยนแปลงของความสามารถในการเดินทางของมนุษย์ในเมือง อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการประดิษฐ์คิดค้น ยานพาหนะต่าง ๆ (อาศัยตัวอย่างจากลำดับความเปลี่ยนแปลงในเมืองของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน)

ภาพที่ 5 และภาพที่ 6 แสดงการเปรียบเทียบ โดยสมมุติระหว่างโลกแวดล้อม “เมืองกรุงเทพฯ” และโลกแวดล้อม “หมู่บ้านในชนบท” จะเห็นและรู้สึกได้ชัดเจนถึงความแตกต่างของผู้คนและกิจกรรมในชุมชนเมืองและชุมชนหมู่บ้าน, ของการใช้เวลาที่ผ่านมาในวันหนึ่ง ๆ, ของสภาพบ้านช่องบ้านเมือง ตลอดจนระดับความสามารถทางเทคโนโลยีที่มี การดำเนินไปของชีวิตในเมืองจะแบ่งแยกแยะการใช้พื้นที่ออกเป็นส่วนตัวส่วนตัวไปเสียหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแบ่งแยกเป็นพื้นที่พักอาศัย และพื้นที่ทำงานซึ่งต่างกันไป กับหมู่บ้านที่กิจกรรมทุกอย่างดูยังจะดำเนินอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเสียทั้งหมด

ภาพที่ 7 ชีวิตชาวบ้านไทยกับแม่น้ำลำคลอง
ชุมชนของชาวบ้านไทยบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้า-
พระยานี้ดูจะแยกกันไม่ออกจากแม่น้ำลำคลอง
“ชีวิต” (กิจกรรม, เวลา, บ้านเมือง, และ
เทคโนโลยี) เกี่ยวพันกับ “น้ำ” ไปหมด ไม่
ว่าจะเป็นกิจกรรมคนส่งด้วยเรือแพนานา
ชนิด การค้าการขายติดตลาดกันในห้องน้ำ
ชีวิตบ้าน ชีวิตครอบครัว ตลอดจนการอาศัย
แม่น้ำลำคลอง เป็นบริเวณเปิดโล่งตามธรรม-
ชาติ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ “ระดับหน้าบ้าน”
ใช้กันได้ทุกวัน

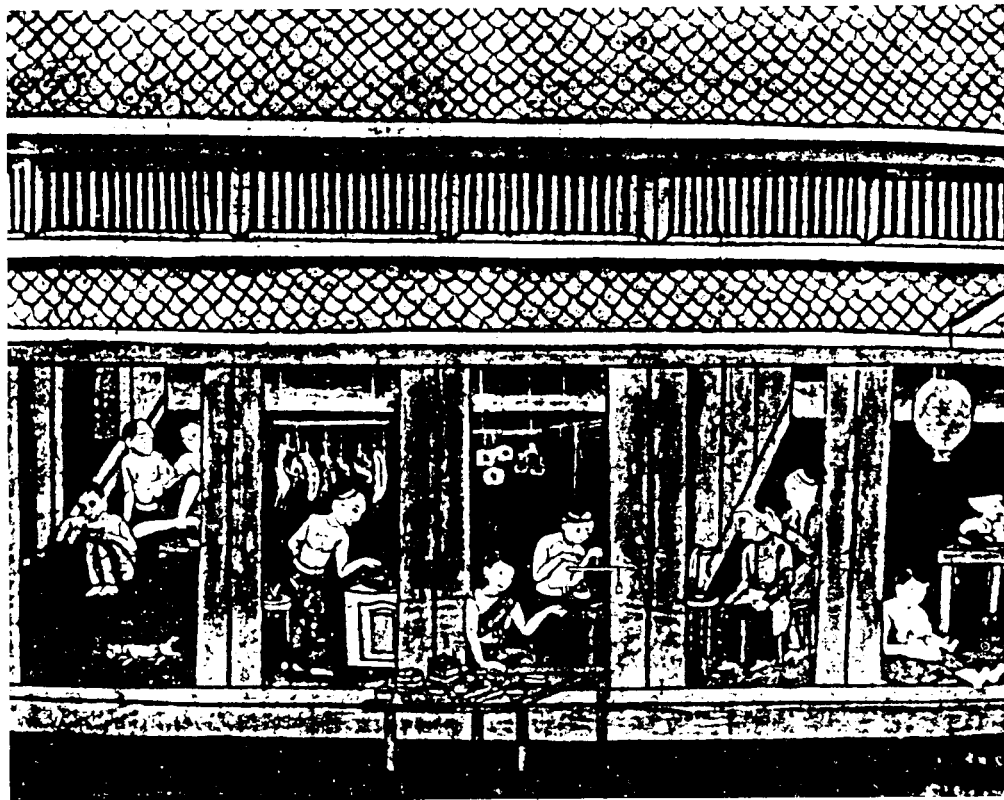
ภาพที่ 8 เรือนานาชนิดที่ปรากฏอยู่ตามท้อง
น้ำในสมัยรัชกาลที่ 5 แตกต่างกันทั้งขนาด
การใช้สอยและความยากง่ายเทคโนโลยีกับฝีมือ
ในการต่อ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการยึดเอา
แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ใน
พื้นที่ทุก ๆ ระดับ ไม่ว่าจะเป็น เรือแจว เรือ
พายลำเล็ก ๆ ใช้กันไม่ห่างบ้าน เรือเอี่ยมจิ้น
ใช้บรรทุกขนข้าวของระหว่างเมือง หรือภาค
และเรือกลไฟใช้ในการติดต่อค้าขายระหว่าง
ประเทศ หรือเมืองไกล ต้องข้ามน้ำข้ามทะเล

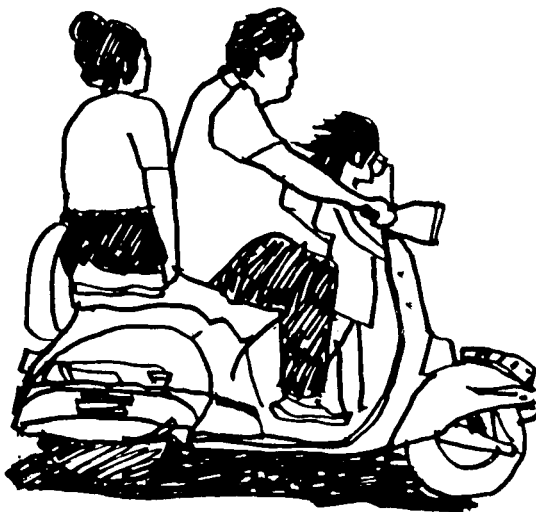
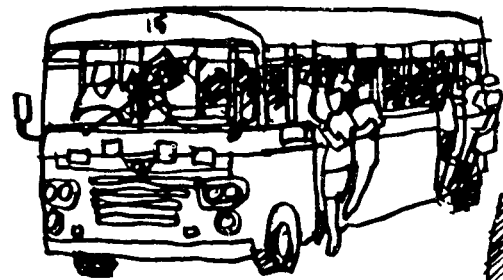
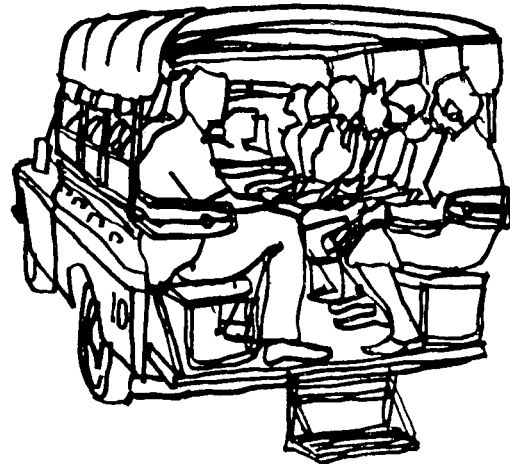
ภาพที่ 9 จิตรกรรมจีนโบราณ แสดงชีวิตบนถนนในเมืองเปียนเหลียง (ปัจจุบันคือเมืองไคเฟิง จังหวัดเหอหนาน) สมัยราชวงศ์ซ้อง กิจกรรมบนถนนสะท้อนให้เห็นถึงความเคยชินของคนจีนในการดำเนินชีวิตชุมชน “บนบก” บนถนนตรอกซอกซอย

ภาพที่ 10 สภาพ “ตรอก” บริเวณสำเพ็ง,
ย่านคนจีนในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 11 จิตรกรรมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แสดง “ห้องแถว” ยุคแรก อันเป็นลักษณะการ
ทำมาค้าขายบนบกของคนจีน

ภาพที่ 12 รถรاناชนิดบนท้องถนนในกรุงเทพฯปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบกับภาพที่ 7 และ 8 แล้ว จะเห็นได้ว่า ชีวิต ชุมชนในกรุงเทพฯ ได้ละทิ้งคูลอง แม่น้ำ มาดำเนินอยู่บนถนนโดย เต็มตัว

ตลาดกับชุมชน

ตลาด เป็นบริเวณที่กิจกรรมซื้อขายสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคมากมายหลายชนิดในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนจะบังเกิดขึ้น สินค้ามากมายชนิด ราคามากน้อยต่างกัน จำนวน เช่นนี้ บรรจุแทรกปรากฏลงบนพื้นที่ชุมชนได้อย่างไร (ดูภาพที่ 13 และแผนภาพที่ 3)

สินค้าเหล่านี้ต้องมีระบบ มีเหตุมีผลในการวางขายปรากฏตัวลงบนพื้นที่ เพราะเหตุว่า

- สินค้าชนิดหนึ่ง ๆ มีระดับความจำเป็นต้องใช้แตกต่างกันไป คือมีคนใช้มากใช้น้อยแตกต่างกันไป
- สินค้าชนิดหนึ่ง ๆ มีฤดูกาลมีแพลงต่าง ๆ กันไป จึงมีคนซื้อได้หรือซื้อไม่ไหวแตกต่างกันไป
- สินค้าชนิดหนึ่ง ๆ มีอายุการใช้งานนานแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารที่มีอายุการ

เสื่อมการเสียเฉพาะตัว เช่น ปลาและผักจะเน่าง่าย เสียง่าย

- สินค้าชนิดหนึ่ง ๆ มี “ความถี่” ในการใช้สอยมากน้อยต่าง ๆ กันไป เช่น น้ำแข็งในหน้าร้อนจะขายดี และต้องอยู่ใกล้ ๆ บ้านผู้บริโภค ไม่เช่นนั้นจะละลายไปเสียหมด

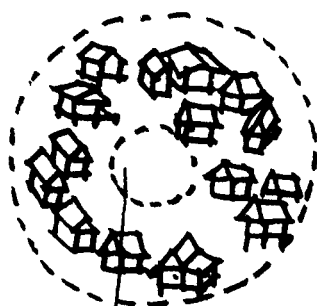
- พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งมีคนอยู่มากอยู่น้อย หนาแน่นมากหรือเบาบางต่าง ๆ กันไป
- พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งมีสภาพการเดินทางไปมาหาสู่สะดวกหรือไม่สะดวกต่างกัน
- พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง มีการจับกลุ่มอยู่ของคนฐานะต่าง ๆ ต่างกันไป กำลังซื้อ นิัยการซื้อ การ

กินการอยู่ของผู้คนในแต่ละพื้นที่ จึงไม่เหมือนกัน

วุลว

ภาพที่ 13 สินค้า อุปโภค บริโภค นานาชนิด มาก
ราคา มากจำนวน เหล่านี้จะปรากฏลงบนพื้นที่ มี
วางขายขึ้นตามตลาดประจำชุมชนต่าง ๆ ก็ด้วยเหตุ
ด้วยผลอันละเอียดสลับซับซ้อน

ตลาด (ที่พัก, รูปแบบ และ)
- สรรพภาพ
- บ่อมีน้ำอยู่ใกล้กับลานหน้าพื้นที่
และชุมชนรอบ

แผนภาพที่ 3 ตลาดแต่ละตลาดย่อมมีพื้นที่ชุมชน
ที่รับบริการของตนเอง ซึ่งพื้นที่รอบ ๆ นี้เองจะเป็น
ปัจจัยกำหนดขนาดและรูปแบบของตลาดนั้น

ด้วยเหตุอันมากมายและละเอียดอ่อนดังกล่าว ตลาดแหล่งการซื้อขายที่ปรากฏอยู่ในเมืองประจำอยู่ตามชุมชนทั่วไป จึงมีขนาด รูปแบบการค้า ประเภทของสินค้า และสภาพกายภาพที่ต่างกันไป ส่วนการวิเคราะห์วิจัยถึงลักษณะดังกล่าวของแต่ละตลาดนั้นเป็นเรื่องละเอียดและซับซ้อน ทั้งแต่ละตลาดมักจะมีลักษณะเป็นการเฉพาะตัว เกินที่จะกล่าวโดยทั่ว ๆ ไปได้ ดังนั้นในบท “ตลาดกับชุมชน” ซึ่งต้องการจะปูพื้นฐานของความเข้าใจความสัมพันธ์ของตลาดกับพื้นที่กับชุมชนโดยรอบ เป็นการทั่วไป จึงใคร่จะขอแต่เพียงยกตัวอย่างสภาพกายภาพ และชีวิตตลาดของตลาดในบริเวณชานเมืองกรุงเทพฯ จำนวน 3 ตลาด ทั้งนี้ เพื่อให้พอจะเห็นภาพและรู้สึกได้ถึงลักษณะของ “ตลาดกับชุมชน” เช่นที่กล่าวมา

เหตุที่ได้เลือกเอาตลาดบริเวณชานเมืองด้านเหนือของกรุงเทพฯ มาเป็นตัวอย่างก็ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1) ลักษณะการอยู่ตามชานเมือง ในแบบ “หมู่บ้านจัดสรร” นี้ แม้จะเป็นของที่เริ่มกันมาไม่นานนัก แต่ก็เห็นสภาพการกินอยู่ที่คนกรุงเทพฯ จะคุ้นเคยกันดีแล้ว ลักษณะของตลาดที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแบบชานเมืองนี้จะเป็นอย่างไร จึงเป็นเรื่องน่าสนใจ

2) เนื่องจากชานเมืองกรุงเทพฯ ขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ ในทุกทิศทุกทาง พื้นที่แถบนี้พิจารณาจากจากใจกลางเมืองออกไป จึงมี “ความเก่า-ความใหม่” ปรากฏออกมาให้เห็นชัดในรูปของพัฒนาการของรูปแบบชุมชนที่ต่างกัน ตลาดในพื้นที่เก่าหรือใหม่ ใกล้หรือไกลจากศูนย์กลางเมืองออกไปจะมีสภาพหรือพัฒนาการตามชุมชนแวดล้อมอย่างไร จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และการที่ได้เลือกเอาพื้นที่ชานเมืองด้านทิศเหนือของกรุงเทพฯ นั้นก็เพราะพื้นที่ทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ ในรอบหลายปีที่ผ่านมาประสบกับการขยายตัวเปลี่ยนแปลงมากที่สุด เมื่อเทียบกับพื้นที่กรุงเทพฯ ในทิศทางอื่น ๆ

บริเวณตลาดที่ได้นำเสนอมาเป็นตัวอย่างนั้นมีด้วยกัน 3 ตลาดคือ

1) “ตลาดระดับปากซอย” ได้แก่ บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านประชานิเวศน์ 2 ถนนประชาชื่น ปากเกร็ด นนทบุรี

2) “ตลาดระดับกลุ่มชุมชน” ได้แก่ บริเวณตลาดพงษ์เพชร ริมถนนงามวงศ์วาน ปากเกร็ด นนทบุรี

3) “ตลาดระดับسيمเมือง” ได้แก่ บริเวณสี่แยกสะพานควาย ดุสิต กรุงเทพฯ

1. ตลาดระดับชุมชนขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก

ตลาดระดับนี้อาจจะเรียกกันติดปากคนไทยได้ว่า “ตลาดหน้าปากซอย” ทั้ง ๆ ที่อันที่จริงบริเวณหน้าปากตรอกปากซอยนี้อาจจะยังไม่จำเป็นต้องติดเป็นตลาดเป็นโรงเป็นร้านอะไร หากแต่เป็นเพียงบริเวณค้าขายเล็ก ๆ ขายสินค้าอุปโภคบริโภคจำนวนน้อย ๆ แต่มากชนิด และมักจะเป็นสินค้าที่ต้อง “ใกล้บ้าน” เช่น น้ำแข็ง กาแฟ บุหรี่ ถ่าน กล้วยแขก ขนมครก อะไรทำนองนั้น

สำหรับตลาดระดับชุมชนที่เลือกมานี้เป็น “บริเวณค้าขาย” อยู่ตรงทางเข้าหมู่บ้านประชาโนวณ 2 ริมถนนประชาชื่น ไม่ห่างจากคลองประปาเท่าไรนัก เป็นหมู่บ้านที่ดำเนินการโดยการเคหะแห่งชาติ มีขนาด 624 ครัวเรือน อายุของชุมชนประมาณได้ 4 ปีมาแล้ว

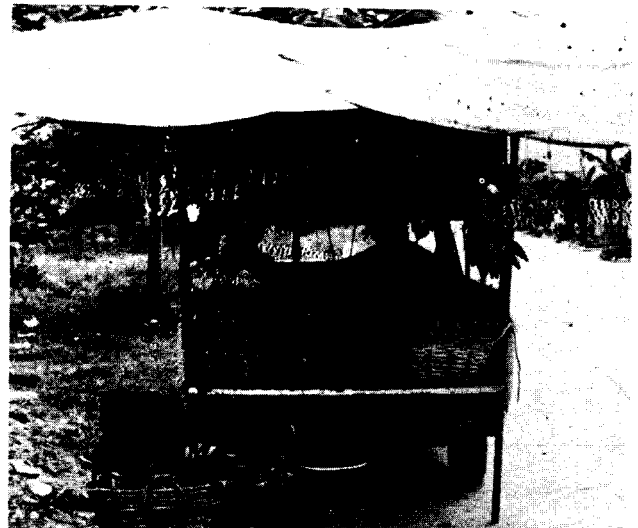
ภาพที่ 14 บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน
ลักษณะกายภาพ คือ ร้านค้า ร่มไม้
บาทวิถี และถนน กับชีวิตและกิจกรรม
เช่น การซื้อ การขาย การพบปะพูดคุย
การเคลื่อนไหว ประกอบกันเป็นส่วน
ประกอบของชุมชนอันคึกคัก

ภาพที่ 15 จักรยานที่ชาวหมู่บ้านจอด
เรียงกันไว้ก่อนที่จะต่อรถเมล์ปากทาง
ไปทำงานในตอนเช้า และในตอนขา
กลับก็อาจจะแวะซื้อหาข้าวของที่ขาด
บ้าน ขาดครัว ติดตัวนำเข้าไปด้วย

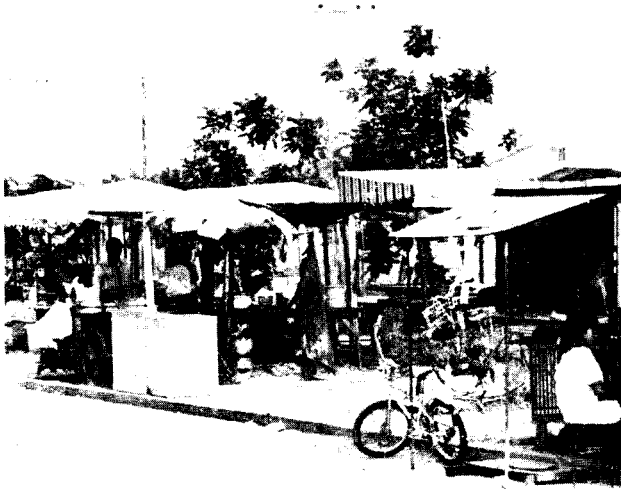

ภาพที่ 16 ที่พักรถเมล์ ปากทางเข้า
หมู่บ้าน รถเมล์ในภาพจะวิ่งมุ่งใต้ผ่าน
กรุงเทพด้านเหนือจนไปสุดทางที่
สนามหลวง เป็นการติดต่อระหว่างหมู่
บ้านชานเมืองของกรุงเทพฯสมัยใหม่
ปัจจุบันกับศูนย์กลางของกรุงรัตนโก-
สินทร์ เมืองที่สร้างขึ้นเมื่อ 200 ปีมา
แล้ว กรุงเทพฯได้ขยายตัวมาเป็นอย่างมาก
ในวันเวลาที่ผ่านมา

ภาพที่ 17 และ 18 ลักษณะการขายสินค้าแบบตลาดสดบริเวณ หน้าปากทางเข้าหมู่บ้าน จากภาพทั้งสองจะสังเกตเห็นได้ชัดว่า “ตลาด” จะต้องเป็นฝ่ายปรับตัวตาม “บ้าน” โดยเฉพาะสำหรับสินค้าพวกผักสด ปลาทุ ผลไม้ จะจำเป็นต้องรักษาลักษณะระยะ “การเดินทางไปจ่ายกับข้าวใกล้ๆ บ้านไว้ให้ได้” นอกจากรถกระบะเล็กๆ นำผลไม้มาจอดขายดังภาพที่ 18 แล้ว ปัจจุบันคนกรุงเทพฯ ก็คงจะรู้จัก “รถยนต์เร่” ที่เข้ามาแทน “หาบเร่” สมัยก่อนกันได้ดี รถยนต์เร่เหล่านี้มักจะนำสินค้าอะไรก็ได้ ตั้งแต่ข้าวสาร โอ่งมังกร ไปจนกล้วยเชื่อม มาบริการถึงหน้าบ้านของคนในเมืองเหล่านี้ โครงสร้างชุมชนได้เปลี่ยนไปมากแล้ว ผู้คนอยู่กระจัดกระจายเบาบางกันมากจนขนาดของหาบ กำลังของคนและแรงเสียงประกาศขายสินค้า “แม่เอ๊ย” ต่าง ๆ ของแม่ค้าหาบเร่แต่เดิมไม่คุ้มไปเสียแล้ว ต้องเปลี่ยนไปเป็นขนาดของรถกระบะเล็กๆ กำลังสิ่งของ เครื่องยนต์ และแรงเสียงของเครื่องกระจายเสียง

ภาพที่ 19 และ 20 ขนมหครกและกล้วยแขกหน้าปากซอย ของกินประจำวันที่ขาดไม่ได้ของบ้านไทย เดินผ่านก็เลยแวะซื้อ นึกอยากก็ออกมาซื้อ ไม่ยุ่งยากอะไร

ภาพที่ 21 และ 22 ร้านขายของอุปโภคบริโภคสาระพัด สินค้าเหล่านี้มุ่งให้บริการแก่ “ชีวิตบ้าน” โดยตรง ไม่ว่าจะลูกกวาด หลอดเด็ก เครื่องใช้ประจำครัว ห้องน้ำ ตู้เย็น..... ๆ คือขาย ตั้งแต่ยาสีฟันในตอนตื่นนอนตอนเข้าไปจนถึงยาสีฟันในตอนกลางคืนกันเลยทีเดียว

ภาพที่ 23 และ 24 บริเวณแผงขายอาหารหวานคาวสำเร็จรูป และบริเวณขาย “อาหารปรุงแล้วนั่งกิน” เช่น ก๋วยเตี๋ยว บะหมี่ เย็นตาโฟ ข้าวหมูแดง.....ฯ ก็กิจการอาหารนอกบ้านเช่นนี้ดู จะทวีความสำคัญขึ้นทุกทีสำหรับชีวิตบ้านสมัยใหม่ที่ “ครัว” นี้ความหมายน้อยลงทุกวัน

ภาพที่ 25 “อาหารซื้อกลับบ้าน” ความจำเป็นของคนทำงาน ไกลบ้าน

2. ตลาดระดับกลุ่มชุมชน ริมถนนสายสำคัญ

ตลาดระดับกลุ่มชุมชนนี้เป็นบริเวณค้าขายที่เริ่มเรียกกันได้อย่างจริงจังว่าเป็นตลาดที่เป็นกิจลักษณะ คือ ประกอบไปด้วย อาคารตลาดสด ดึงแถว อาคารพาณิชย์ และหาบเร่แผงลอย สินค้าและบริการในบริเวณตลาดระดับนี้จะเริ่มหลากหลายและเฉพาะเจาะจงขึ้นมาได้ เช่น บริเวณตลาดสดผักและผลไม้ที่ไม่ไปปรากฏวางขายที่ “หน้าปากซอย” ก็จะมาวางขายกันในบริเวณนี้ เด็กที่ริเริ่มเป็นแม่ค้าแม่ขายขายมะนาวอย่างเดียว เป็นกลุ่ม ๆ กอง ๆ ก็จะมาดำเนินการค้าที่ตลาดระดับนี้ได้ (ขายบริเวณ “ปากซอย” นั้นไม่คุ้ม) สำหรับเด็กแถวที่ประกอบการค้าขาย ผลิตและให้บริการ ก็มักจะเป็นกิจการที่จะต้องเกี่ยวข้องกับบ้านกับชีวิตประจำวันให้มากเข้าไว้ เช่น จำหน่ายเครื่องสุขภัณฑ์ เฟอร์นิเจอร์ เครื่องไฟฟ้าพื้นฐาน ยา ร้านอาหาร ฯลฯ ตลาดระดับกลางนี้จะต้องอยู่ไม่ห่างจากตลาดระดับแรกนัก เช่นประมาณ 15-20 นาที และต้องตั้งอยู่บนเส้นทางหลัก ที่ผู้คนจะต้องผ่านไปและผ่านมาเป็นประจำ

สำหรับตลาดระดับกลุ่มชุมชนที่ได้เลือกมานี้ คือ “ตลาดพงษ์เพชร” ริมถนนงามวงศ์วาน ใกล้ ๆ กับสี่แยกงามวงศ์วาน-ประชาชื่น ตลาดนี้จึงเป็นตลาดที่ครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงนี้คือพื้นที่ระหว่างสี่แยกเกษตรกับสามแยกแคสยา และแถบถนนประชาชื่นริมคลองประปาด้านเหนือ บริเวณค้าขายตรงทางเข้าหมู่บ้านประชานิเวศน์ 2 ในตัวอย่างที่แล้วนั้นก็เป็นบริเวณใต้อิทธิพลของตลาดพงษ์เพชรนี้โดยตรง

ภาพที่ 26 ดึกแถว ทางเข้าตลาดสด
หาบเร่แผงลอย รถราทั้งวิ่งและจอด
ประกอบกันเป็นสภาพบริเวณหน้า
ตลาด รถมอเตอร์ไซด์ (ซิดฟิ่งซ้าย
มือขว้างออกจากกรุงเทพฯ) เป็นเรื่อง
น่าสนใจที่ว่าตลาดซานเมืองเหล่านี้มัก
จะตั้งอยู่ทางซ้ายมือ เวลาเดินทางออก
จากกรุงเทพฯทั้งนั้น ลักษณะนี้ น่าจะ
แสดงให้เห็นได้ว่า “กิจกรรมตลาด”
ได้เลื่อนช่วงเวลาของการมาเยือนของ
ผู้คนจากการ “ไปจ่ายตลาดตอนเช้า
หรือสายจากบ้าน” มาเป็น “แวะซื้อ”
ตอนขากลับจากทำงานในตอนเย็น”
ไปแล้ว

ภาพที่ 27 บริเวณทางเข้าสู่ตัวตลาด
สดริมถนน สังเกตความพยายามและ
ความสามารถในการปรับตัวสูงของ
แผงลอยที่จะตั้งเพิง ตั้งร่ม ตั้งโต๊ะ ลัง
ไม้ เพื่อการจัดวางเสนอขายสินค้า เรื่อง
สำคัญ คือ ให้คนเดินผ่านมองเห็นให้
มากที่สุด

ภาพที่ 28 บริเวณเพิงขายอาหารสด
ที่ล้นออกมารอบ ๆ อาคารตลาดสด

ภาพที่ 29 ลักษณะพื้นฐานของบริเวณ
ริมถนนหน้าตลาด, ดึกแถว, กันสาด,
เพิงที่ต่อเพิ่มเติมออกมา, รั้วกันแดด
ฝน และที่จอดรถ

ภาพที่ 30 กิจกรรมค้าขายของดึกแถว
ที่ล้นออกมา หาบเร่แผงลอยที่เรียงกัน
ไป โปรดสังเกตไม้กวาดสามสีอย่าง
ที่ มาวางขาย ฟังว่าสินค้าในตลาดระดับ
นี้ จะต้องมุ่งบริการแก่ “ชีวิตบ้าน” อยู่

ภาพที่ 31 รถสองแถวที่จอดรอคิววิ่ง
รับผู้คนไปส่งตามชุมชนใกล้เคียง ที่
รถเมล์ยังวิ่งไปไม่ถึงหรือไม่ก็วิ่งทับสาย
รถเมล์ไปแล้วก็ทำกันเป็นธรรมดา ปัจจัย
สำคัญยิ่งของ “การติดตลาด” ก็คือ
โอกาสการผ่านไปผ่านมาของผู้คนเป็น
ประจำวัน คิวรถ, ป้ายรถเมล์สำคัญ ๆ
จึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของตลาด
ริมถนน

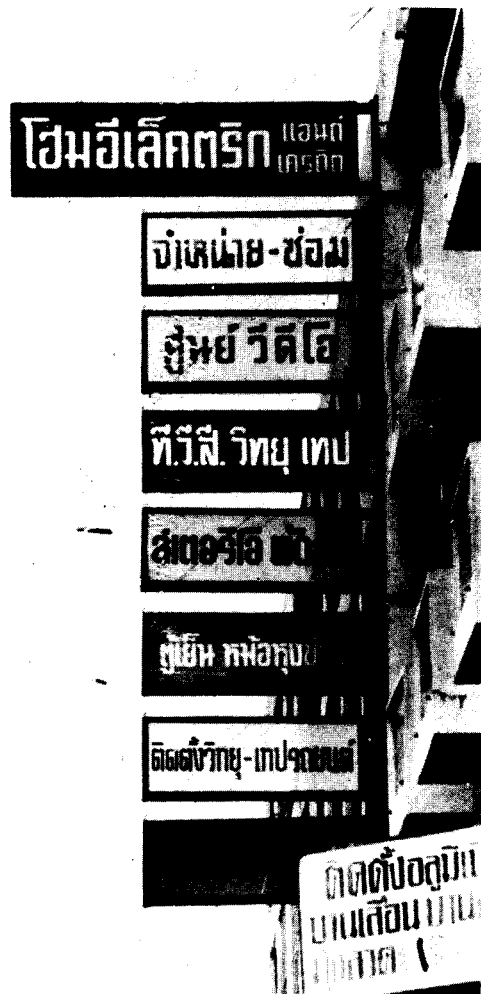
ภาพที่ 32 ดึกแถวและป้ายการค้า ซึ่ง
ยังปรากฏมีไม่ดับคั้งนักเมื่อเปรียบเทียบกับ
ภาพที่ 42

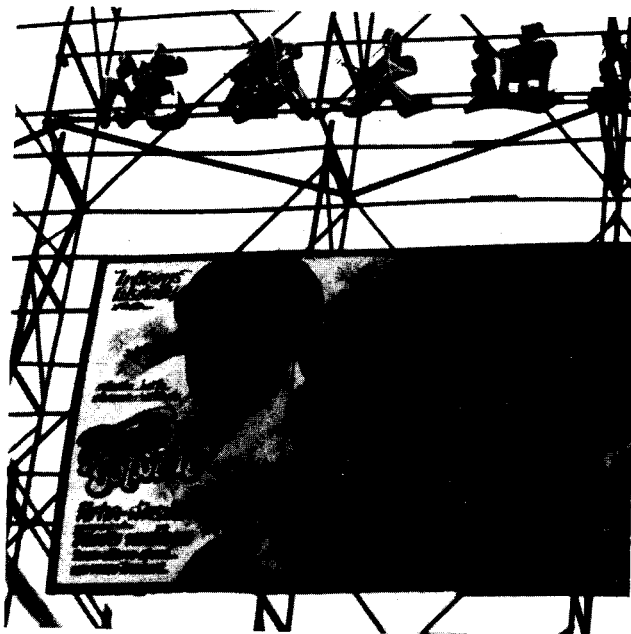
ภาพที่ 33 ร้านค้าเฟอร์นิเจอร์ดูจะเป็น
เครื่องชี้ให้เห็นถึงความเป็นสภาพชน
เมืองได้เป็นอย่างดี เพราะร้านค้าประเภท
นี้มักจะมาปรากฏดำเนินการอยู่ตาม
แถบชานเมือง ด้วยเหตุที่ว่าผู้คนแถบๆ
นี้เพิ่งมาอยู่กันใหม่ บ้านช่องยังไม่ลงตัว
ต้องค่อยๆ ซื้อม่อหาจัดแต่งกันไป
เรื่อยๆ จะอุตสาหกรรมเข้าไปซื้อไปเลือก
หรือแบกขนมาจากในเมืองก็เป็นการ
ลำบากไกลหาล สู้แวะชม แวะซื้อ และ
สั่งเอาบริเวณ ไม่ห่างบ้านนักจะดีกว่า

ภาพที่ 34 แกะหุงข้าว สินค้าจำเป็น
ประจำบ้านอีกประเภทหนึ่ง ในตลาด
ระดับนี้มักจะมี “ศูนย์บริการ” ของ
สินค้าชนิดนี้มาปรากฏอยู่ แม้บ้านจะ
แหวะบอกหรือโทรศัพท์สั่งทางศูนย์ก็จะ
จัดส่งให้ถึงบ้าน

ภาพที่ 35 “โฮมอีเล็คทริกแอนด์เครดิต”
ถ้ารวบรวมสินค้าได้หลากหลายพอ มี
บริการรับซ่อมพร้อมกันไป แถมยัง
ตกลงกันได้ถ้าจะซื้อแบบผ่อนส่ง ร้าน
ค้าขายเครื่องไฟฟ้าอำนวยความสะดวก
ประจำบ้าน ก็พอจะมาปรากฏขายอยู่
ในตลาดระดับนี้แข่งกับการเสนอขาย
ภายในเมืองได้

ภาพที่ 36 โรงหนัง กิจกรรมด้านบันเทิง
มหรสป ซึ่งมักจะตามตลาดมาตั้งคู่เคียง
กันไป

3. ตลาดระดับ 4 มุมเมือง

กรุงเทพมหานครเจริญเติบโตขยายตัวออกไปตามชนเมืองในทุกทิศทุกทางอย่างรวดเร็วก็เมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้วนี้เอง การที่ผู้คนจำนวนมากทยอยกันไปอยู่อาศัยตามชนเมือง ห่างไกลจากตัวเมืองในตอนแรกออกไปทุกที ก็เป็นเหตุให้เกิดศูนย์กลางการค้าและบริการที่มีขนาดใหญ่เด่นชัดในบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ ขึ้นมาเพื่อรับหน้าที่ให้บริการแก่พื้นที่ชนเมืองในทิศทางต่าง ๆ และด้วยเหตุที่ชนเมืองในบ้านเรานั้นจะเกิดพรุ้งฟูไปตามถนนสายหลักระดับภาคที่วิ่งออกไปจากกรุงเทพฯ เช่น ถนนสุขุมวิท พหลโยธิน หรือเพชรเกษม หรือถนนสายหลักระดับเมืองที่เชื่อมกรุงเทพฯ กับชุมชนโดยรอบ เช่น ถนนงามวงศ์วาน ถนนสายกรุงเทพ-นนทบุรี ถนนตากสิน ฯลฯ บริเวณศูนย์กลางหลักเหล่านี้จึงปรากฏตัวตั้งตัวอยู่ตามถนนสายหลัก ๆ ที่กล่าวมา เช่น ด้านตะวันออกก็ได้แก่บริเวณตลาดพระโขนง ริมถนนสุขุมวิท ด้านใต้ก็ได้แก่พระประแดง ด้านตะวันตกได้แก่บริเวณตลาดบางแค ริมถนนเพชรเกษม และด้านเหนือก็ได้แก่บริเวณตลาดสะพานควาย อันเกาะยึดอยู่กับบริเวณสี่แยกพหลโยธิน-ประดิพัทธ์-สุทธิสาร ศูนย์กลางหลักเหล่านี้ได้เคยมีท่านผู้รู้ลองวัดตรวจสอบดูแล้วปรากฏว่ามีระยะห่างจากจุดศูนย์กลางคือตัวกรุงรัตนโกสินทร์เป็นระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตรเท่า ๆ กัน

สำหรับตลาดระดับ 4 มุมเมืองนี้ แน่นนอนที่ว่าไม่จำเป็นต้องมี 4 ตลาดประจำอยู่ 4 ทิศ หากแต่ว่าคำว่า 4 มุมเมืองนี้ ให้ความรู้สึกและหมายถึงขนาดของตลาดระดับนี้ได้ดีที่สุดที่สุดคือ เป็นตลาดที่รับหน้าที่เป็นศูนย์กลางของพื้นที่เมืองใหญ่ ๆ แบ่งเป็นส่วน ๆ เป็นทิศเป็นทางกันไปได้ ตลาดระดับนี้มักจะประกอบไปด้วยตลาดสดหลาย ๆ ตลาด, ดึงแถว อาคารพาณิชย์เป็นร้อย ๆ ห้อง, หาบเร่แผงลอย นับจำนวนไม่ถ้วน กิจกรรมขนส่งจราจรจะคับคั่งอยู่ได้ทั้งวัน กิจกรรมค้า ผลิตและบริการจะทวีตัวหลากหลาย และเฉาะอย่างมากขึ้นไปอีกกว่าตลาดระดับที่แล้ว และอาจจะรับหน้าที่เฉพาะตัวเกาะกลุ่มกันเป็นย่านไปเลยก็ได้ เช่นบริเวณ ดัดและขายเสื้อผ้า รองเท้า ด้านถนนประดิพัทธ์ สะพานควาย อาคารใช้สอยอื่น ๆ กิจกรรมค้าขายที่จำกัดตัวเฉพาะจริง ๆ ก็จะมาปรากฏให้เห็น-เช่น ร้านทอง โรงมหรสพ โรงรับจำนำ คลินิกเฉพาะโรค โรงพยาบาลเอกชน ฯลฯ

ภาพที่ 37, 38, 39 และ 40 แสดงสภาพบริเวณตลาดสะพานควายตามแนวถนนพหลโยธินและถนนประดิพัทธ์ จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการค้าขายและบริการต่าง ๆ ของสะพานควาย ได้แผ่เป็นอาณาบริเวณคลุมสี่แยกสะพานควายออกไปในทุกทิศทุกทาง ยากแก่การชี้กำหนดลงไปได้ว่าตลาดสะพานควายนั้นเริ่มและสิ้นสุดในบริเวณไหน สภาพกายภาพและกิจกรรมที่ปรากฏแสดงตัวออกมาอย่างคึกคักคับคั่งไม่ว่าจะเป็น อาคารพาณิชย์นับจำนวนไม่ถ้วนร้าน พร้อมด้วยป้ายแจ้งบอกกิจการนับร้อยนับพัน , หาบเร่แผงลอย จำนวนมากและผู้คน que เดินกันขวักไขว่ บนถนนก็ปรากฏรถราหนาแน่นติดขัดกันทั่วไปเป็นธรรมดา

ภาพที่ 41 บริเวณขึ้นลงรถเมล์ฝั่งขาออกจากกรุงเทพฯ ผู้คนที่ขึ้นรถเมล์กลับบ้านทางสถานีเมืองด้านเหนือของกรุงเทพฯ แทบทั้งหมดจะต้องผ่านหรือไม่กี่ขึ้นลงแะสะพานควาย หรือเปลี่ยนรถต่อรถที่บริเวณป้ายนี้

ภาพที่ 42 การค้าการขายในตึกแถวอาคารพาณิชย์ที่หลากหลายมากชนิดละเอียดซับซ้อน

ภาพที่ 43 บริเวณแผงลอยขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป เนื่องจากความใหญ่โตของตลาด ความมากมายของลูกค้า สินค้าแต่ละชนิด แต่ละประเภท จึงวางค้าวางขายกันได้เป็นการเฉพาะตัว รวมกลุ่มแบ่งขายกันชนิดเดียวประเภทเดียวแต่หลากหลายรูปแบบ สีสรร และจำนวน

ภาพที่ 44 ลูกค้าที่มากหน้าหลายตา หลายความต้องการ หลายรสนิยม หลายวัยและหลายฐานะ ประกอบกันเป็นลูกค้าที่รองรับตลาดขนาดใหญ่เช่นนี้

ภาพที่ 45 และ 46 แผงลอยขายรองเท้าแตะและผ้าเช็ดตัว แสดงการเฉพาะตัวได้ของสินค้า-ธรรมดา ๆ อย่างเดียว

ภาพที่ 47 การค้าในตึกแถวที่ต้องปฏิบัติตามกฎของตลาดใหญ่ ๆ เช่นกัน คือการเลือกค้าเลือกขาย สินค้าเฉพาะประเภท

ภาพที่ 48 และ 49 ความจริงของกรุงเทพฯ, คุณยาย คนเล็ก ๆ เก่า ๆ พร้อมด้วยกระจัดพลาสติก และชามสองสามก้า ที่มานั่งค้ำนั่งขายเคียงกับ ศูนย์การค้าทันสมัยใหญ่โต

ภาพที่ 50 และ 51 อดีตที่ยังเป็นปัจจุบัน
เปรียบเทียบคนยุคนี้กับแม่ค้า
บริเวณตลาดภายในกำแพงพระนคร
สมัยรัชกาลที่ 5 การเปรียบเทียบเช่น
นี้น่าจะชวนให้คิดกันจริงๆ ว่า กรุงเทพฯ
เมื่อ 200 ปี อันที่จริงแล้วเป็นอย่างไร

จากการยกตัวอย่างตลาด ระดับต่าง ๆ ที่ผ่านมา จะเห็นและรู้สึกได้ชัดเจนว่า พิจารณาจากรูปแบบและขนาดของตลาด ตลาดจะมีลักษณะ “ลำดับชั้น” (HIERARCHY) โดยแนชัด ซึ่งก็ได้กล่าวมาแล้วว่าลำดับชั้นของตลาดก็คือลักษณะตลาดที่ใหญ่โตหลากหลายต่างกันไปอันเกิดจากพื้นที่และชุมชนโดยรอบ ที่จะกำหนดตัวตลาดนั่นเอง ส่วนจะปกคลุมพื้นที่ขนาดไหน ระดับไหนนั้นเป็นเรื่องของการวิเคราะห์วิจัยเป็นกรณีเฉพาะกันไป เช่นใน “กรณีศึกษา” ในลำดับต่อไป

บทที่ 3

ตลาดในปัจจุบัน

ตลาดซึ่งเป็นแหล่งบริการสินค้าที่เป็นอาหารการกินประจำวันและเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ จะมีวิวัฒนาการไปตามการขยายตัวของกาตั้งถิ่นฐานดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้น ปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานขยายตัวห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง โดยเกาะกลุ่มตามแนวถนนโดยเนื่องมาจากเทคนิคการขนส่ง ถนนเข้ามามีบทบาทแทนแม่น้ำลำคลองมากขึ้น ตลาดและร้านค้าจึงปรากฏตัวหนาแน่นตามริมถนน และกระจุกตัวเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ๆ ดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ส่วนรูปแบบการค้าขายก็เปลี่ยนแปลงไปจากเรือเร่ในลำคลองในอดีตเป็นหาบเร่แผงลอยอยู่ริมถนนและแผงลอยในตลาดสด จากห้างร้านในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ได้เปลี่ยนแปลงเป็นศูนย์สรรพสินค้าขนาดใหญ่ ตลาดสดเองก็เปลี่ยนแปลงจากตลาดเปิดโล่งเป็นการรวมตัวของแผงสินค้าขนาดเล็ก ภายใต้หลังคาเดียวกันและถูกล้อมรอบด้วยตึกแถวที่เกิดแทรกขึ้นมาติดถนนทั่วไปในภายหลังจนทำให้รูปแบบของตลาดทั่วไปคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ยังพบว่าในระยะเวลาประมาณ 20 ปีที่ผ่านมาตลาดสดบางแห่งที่ทำเลเปลี่ยนไปมากก็ได้พัฒนาเป็นตลาดสินค้าเครื่องอุปโภคและอาหารสำเร็จรูป หรือสินค้าเครื่องอุปโภคที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวมากยิ่งขึ้น ตลอดจนตลาดนัดขนาดใหญ่ที่มีสินค้าหลากหลาย และดึงดูดลูกค้าอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต ซึ่งในบทนี้จะเน้นในเรื่องการกระจายตัวและขนาดของตลาดสดที่สัมพันธ์กับการขยายตัวของกรุงเทพฯ ส่วนรูปแบบและประเภทของตลาดจะกล่าวถึงรายละเอียดในการฝึกศึกษาและลักษณะทางสถาปัตยกรรมต่อไป

เมื่อกรุงเทพมหานครมีอายุถึงสองศตวรรษ มหานครมีเนื้อที่ทั้งสิ้น 980,460 ไร่ แบ่งการปกครองออกเป็น 24 เขต และมีตลาดสดกระจายตัวอยู่ในพื้นที่นี้เป็นจำนวน 220 ตลาด¹ (ดูแผนที่ 1)

การกระจายตัวของตลาด

จะเห็นได้ว่าตลาดทั้ง 220 แห่งนี้มีได้กระจายตัวอย่างสม่ำเสมอทั่วทั้งกรุงเทพฯ แต่หนาแน่นและเบาบางในบางเขต สำนักงานตลาด กทม. ได้รายงานสถิติจำนวนตลาดในแต่ละเขต ในเดือนเมษายน 2523 ดังแสดงรายละเอียดไว้ในตารางที่ 1²

รูปแบบการกระจายตัวของตลาดในเขตชั้นใน ชั้นกลาง และชั้นนอกของกทม.

การศึกษาการกระจายตัวของตลาดในพื้นที่การปกครองของกทม. นั้น อาจพิจารณาได้จากการแบ่งพื้นที่ตามความหนาแน่นของประชากรซึ่งกองผังเมืองสำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร ได้แบ่งออกเป็นเขตชั้นใน ชั้นกลาง และชั้นนอกดังนี้³

เขตชั้นในมี 11 เขต ได้แก่ เขตพระนคร ป้อมปราบศัตรูพ่าย สัมพันธวงศ์ ปทุมวัน บางรัก พญาไท ดุสิต ห้วยขวาง บางกอกใหญ่ ธนบุรี และคลองสาน มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 96.5 ตารางกิโลเมตร คิดเป็น 60,290 ไร่ มีประชากรในเขตนี้ 2,462,266 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 33 คนต่อไร่ เฉพาะเขตพระนคร ป้อมปราบศัตรูพ่าย และสัมพันธวงศ์อาจแยกออกเป็นเขตชั้นในสุด มีความหนาแน่นเฉลี่ย 73 คนต่อไร่

เขตชั้นกลาง 7 เขตได้แก่เขตราชบุรีบูรณะ ภาษีเจริญ บางกอกน้อย บางกะปิ บางเขน พระโขนง และยานนาวา มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 591.7 ตารางกิโลเมตร คิดเป็น 369,859 ไร่ มีประชากรในเขตนี้ 2,227,910 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 6 คนต่อไร่

เขตชั้นนอก หรือเขตชานเมือง มี 6 เขต การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เพื่อการเกษตรกรรม มีพื้นที่ 843.59 ตารางกิโลเมตร หรือ 527,243 ไร่ ได้แก่เขตมีนบุรี หนองจอก ลาดกระบัง บางขุนเทียน ดลิ่งชัน และหนองแขม ความหนาแน่นของประชากรเท่ากับ 0.8 คนต่อไร่ บริเวณนี้จัดได้ว่าเป็นเขตเกษตรกรรมของกรุงเทพฯ

จากแบบแผนความหนาแน่นของประชากรในกรุงเทพฯ ดังกล่าวมาแล้ว ได้นำมาศึกษาถึงเขตอิทธิพลของกรุงเทพฯ เป็นรายแขวง โดยใช้ความหนาแน่นของประชากรในปี 2516 และ 2522 เป็นตัวกำหนด เขตชั้นในจะเป็นใจกลางกรุงเทพฯ โดยมีเขตชั้นกลาง และเขตชั้นนอกอยู่ในเขตอิทธิพลดังที่แสดงในแผนที่ 2, 3, 4, 5, 6, และ 7⁵

จากการวิเคราะห์ที่แสดงผลในแผนที่ข้างต้น เราจะเห็นประเด็นสำคัญของการตั้งถิ่นฐานและการกระจายตัวของคนกรุงเทพฯ ซึ่งจะนำมาสัมพันธ์กับการกระจายตัวของตลาดได้ดังนี้

1. การตั้งถิ่นฐานประชากรจะหนาแน่นสูงสุดในเขตชั้นใน และลดลงในรัศมีที่ห่างไกลออกมาจากเขตชั้นในจนเบาบางมากที่สุด ในเขตพื้นที่เกษตรกรรมของกรุงเทพฯ
2. เขตชั้นในเป็นเขตใจกลางเมือง โดยมีเขตชั้นกลางและเขตชั้นนอกอยู่ในโครงข่ายอิทธิพล
3. ศูนย์กลางใหญ่ (ลำดับที่หนึ่ง) จะอยู่ใจกลางเมือง โดยมีศูนย์กลางย่อยขนาดใหญ่ (ลำดับที่สอง) อยู่ในเขตชั้นกลาง และศูนย์กลางรอง (ลำดับที่สาม) อยู่ในเขตชั้นนอก
4. แบบแผนการตั้งถิ่นฐานในเขตชั้นใน ชั้นกลางและชั้นนอกมีลักษณะคงเดิมจากปี 2516 ถึง 2522 แสดงถึงแนวโน้มเช่นเดียวกันในอดีต

เมื่อนำที่ตั้งของตลาดทั้ง 220 แห่งในปัจจุบันมาทับซ้อนกับพื้นที่พัฒนาแล้ว (built-up area) ของกรุงเทพฯ (แผนที่ 7) จะเกิดรูปแบบดังนี้ (จากสถิติในปี 2523)

จำนวนตลาดในเขตชั้นใน :

ตลาดในเขตพระนคร	12	ตลาด
ตลาดในเขตสัมพันธวงศ์	7	„
ตลาดในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย	7	„
ตลาดในเขตปทุมวัน	10	„
ตลาดในเขตบางรัก	4	„
ตลาดในเขตพญาไท	14	„
ตลาดในเขตดุสิต	18	„
ตลาดในเขตห้วยขวาง	10	„
ตลาดในเขตบางกอกใหญ่	5	„
ตลาดในเขตธนบุรี	15	„
ตลาดในเขตคลองสาน	11	„
รวม	113	ตลาด

จำนวนตลาดในเขตชั้นกลาง :

ตลาดในเขตรามบุรีบูรณะ	5	ตลาด
ตลาดในเขตภาษีเจริญ	5	„
ตลาดในเขตบางกอกน้อย	15	„
ตลาดในเขตบางกะปิ	7	„
ตลาดในเขตบางเขน	16	„
ตลาดในเขตพระโขนง	28	„
ตลาดในเขตยานนาวา	16	„
รวม	92	ตลาด

จำนวนตลาดในเขตชั้นนอก :

ตลาดในเขตมีนบุรี	2	ตลาด
ตลาดในเขตหนองจอก	1	„
ตลาดในเขตลาดกระบัง	2	„
ตลาดในเขตบางขุนเทียน	8	„
ตลาดในเขตตลิ่งชัน	-	
ตลาดในเขตหนองแขม	2	„
รวม	15	ตลาด

การกระจายตัวของตลาดจะพบว่าร้อยละ 51.4 อยู่ในเขตชั้นในเพื่อบริการประชากรกรุงเทพฯ 2,462,266 คนคิดเป็นร้อยละ 48 ของคนกรุงเทพฯทั้งหมด และ 47.8 อยู่ในเขตชั้นกลางสำหรับคนกรุงเทพฯ 43 เปอร์เซ็นต์ และร้อยละ 6.8 เท่านั้นที่อยู่ในเขตชั้นนอกเพื่อบริการประชาชน 9 เปอร์เซ็นต์ที่อยู่ในเขตชานเมือง

อย่างไรก็ตามเนื่องจากเส้นทางคมนาคมของกรุงเทพฯที่มีศูนย์กลางในใจกลางเมือง ความสัมพันธ์ของตลาดในแต่ละแห่งจึงเชื่อมโยงกันในลักษณะของลำดับชั้น (hierarchy) เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เขตชั้นกลางและเขตชั้นนอกผูกพันอยู่ในเขตอิทธิพลของใจกลางเมือง ลูกค้าในเขตรอบนอกจึงเป็นลูกค้าของตลาดใจกลางเมืองด้วย⁶ ทั้งหมดนี้เป็นสภาวะที่มีอิทธิพลต่อสภาพลักษณะของตลาดที่กล่าวถึงในบทต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนแผงและขนาดของตลาด

การศึกษาขนาดของตลาดในที่นี้จะศึกษาตามจำนวนแผงที่มีอยู่ในแต่ละตลาด จากการพิจารณาตลาดทั้ง 220 ตลาด ปรากฏว่า ตลาดในเขตชั้นในมีจำนวนแผงทั้งสิ้น 18,580 แผง ในเขตชั้นกลาง 133,18 แผง และเขตชั้นนอก 1,580 แผง คิดเป็นจำนวนแผงต่อตลาดในเขตชั้นในเท่ากับ 164 แผงต่อตลาด เขตชั้นกลาง 144 แผงต่อตลาด และเขตชั้นนอกเท่ากับ 105 แผงต่อตลาด โดยอัตราเฉลี่ยของตลาดทั้งกรุงเทพฯเท่ากับ 152.17 แผงต่อตลาด แสดงให้เห็นว่าตลาดในเขตชั้นในและเขตชั้นกลางของกรุงเทพฯเป็นตลาดขนาดใหญ่ โดยเฉพาะเขตชั้นในมีจำนวนแผงต่อตลาดสูงกว่าอัตราค่าเฉลี่ยของจำนวนแผงต่อตลาดของกรุงเทพฯ

นอกจากนี้ยังได้ศึกษาขนาดของตลาดในรายละเอียดของแต่ละแผงโดยนำจำนวนตลาดทั้งหมดมา

แบ่งกลุ่มตามจำนวนแผง ปรากฏว่าตลาด 220 แห่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ขนาดดังนี้

ก. ขนาดใหญ่มาก ได้แก่ตลาดที่มีแผงมากกว่า 600 แผงขึ้นไป มีอยู่ 5 ตลาด ได้แก่ตลาดยอดพิมาน ตลาดองค์การปกครองตลาดในเขตพระนคร ตลาดยิ่งเจริญในเขตบางเขน ตลาดบางกะปิในเขตบางกะปิ ตลาดเทวราชกุญชรในเขตดุสิต

ข. ตลาดขนาดใหญ่ ได้แก่ตลาดที่มีแผงตั้งแต่ 300-600 แผง มีทั้งหมด 8 ตลาด ได้แก่ ตลาดส่งเสริมเกษตรไทยในเขตพระนคร ตลาดสามย่านในเขตปทุมวัน ตลาดบางรักในเขตบางรัก ตลาดศรีไทยในเขตพญาไท ตลาดท่าเรือคลองเตยในเขตพระโขนง และตลาดไทยณรงค์ในเขตบางเขน ตลาดห้วยขวางในเขตห้วยขวาง ตลาดคลองสานในเขตคลองสาน

ค. ตลาดขนาดกลาง ได้แก่ตลาดที่มีแผงตั้งแต่ 150-300 แผง ประกอบด้วย 69 ตลาดคือ ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือและตลาดท่าเตียนในเขตพระนคร ตลาดนางเลิ้ง ตลาดวังมหรานาค ตลาดศรีวรจักรในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ตลาดสวนหลวง สะพานเหลือง เจริญผล เจริญเมืองและคลองเตยในเขตปทุมวัน ตลาดวัดแขกในเขตบางรัก ตลาดเพชรบุรี ศรีทองคำ ศรีดินแดง และตลาดเฉลิมโลกในเขตพญาไท ตลาดเก่า ตลาดกรมภูเรศและตลาดสวัสดิ์ในเขตสัมพันธวงศ์ ตลาดหัวหมาก ตลาดอินทราภิรักษ์ ตลาดคลองสาน และตลาดลาดพร้าวสะพาน 2 ในเขตบางกะปิ ตลาดท่าเรือคลองเตย 2 ตลาดอรรถวิ ตลาดประกอบ ตลาดใหม่พระโขนง ตลาดพุทธทรัพย์ ตลาดสี่แยกบางนา ตลาดท่าเรือคลองเตย และตลาดกล้วยน้ำไทในเขตพระโขนง ตลาดบางเขน ตลาดอมรพันธ์และตลาดลาดพร้าวอุดมลาภในเขตบางเขน ตลาดผดุงกรุงเกษม ตลาดราชวัตร ตลาดประจวบ ตลาดทรัพย์สินบางซื่อ ตลาดสดมณีพิมาน ตลาดศรียานและตลาดสดเตาปูนในเขตดุสิต ตลาดพญาไทและตลาดยอดขวัญในเขตห้วยขวาง ตลาดเงินวิจิตรและตลาดคลองถมในเขตคลองสาน ตลาดวัดอัมรินทร์ ตลาดบางกอกน้อย ตลาดพรานนก ตลาดพงษ์ทรัพย์ ตลาดอู่จตุรมิตร และตลาดนครหลวง ในเขตบางกอกน้อย ตลาดน้ำวัดไทรเขตบางขุนเทียน ตลาดศูนย์การค้าบางแคและตลาดทวีทรัพย์ในเขตภาษีเจริญ ตลาดอุดมผลและตลาดศูนย์การค้าลาดกระบังพัฒนาในเขตลาดกระบัง และตลาดหนองจอกในเขตหนองจอก

ง. ตลาดขนาดเล็ก ได้แก่ตลาดที่มีจำนวนแผงไม่เกิน 150 แผง มีเป็นจำนวนทั้งสิ้น 138 ตลาด นอกเหนือจากที่กล่าวชื่อมาแล้ว

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าตลาดขนาดใหญ่ที่สุดจะมีน้อยที่สุด โดยตั้งอยู่ในใจกลางเมือง หรือที่ตั้งที่มีการเข้าถึงสูงสุด (maximum accessibility) ตลาดจะมีจำนวนมากขึ้นตามขนาดที่ลดลง และตลาดขนาดเล็กที่สุดจะปรากฏอยู่มากที่สุด ในลักษณะนี้ถ้านำเอาจำนวนแผงของตลาดมาหาสัดส่วนการบริการต่อจำนวนประชากรจะพบว่าตลาดในเขตชั้นในจะมีจำนวนประชากรต่อแผงน้อยกว่าในเขตชั้นกลางและเขตชั้นนอก ดังแสดงในตารางที่ 2 ซึ่งปรากฏค่าเฉลี่ยจำนวนแผงต่อประชากรเท่ากับ 153.9 แต่ในเขตชั้นในจะมีค่าเฉลี่ยจำนวนแผงต่อประชากรเป็น 136.8 ในเขตชั้นกลางเท่ากับ 166.6 และในเขตชั้นนอกเท่ากับ 287.1 ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับจำนวนค่าเฉลี่ยประชากรต่อตลาด โดยสัดส่วนประชากรชั้นในแต่ละตลาดจะน้อยกว่าค่าเฉลี่ยจำนวนประชากรต่อตลาดในเขตชั้นกลางและเขตชั้นนอก การวิเคราะห์ในขั้นนี้ จึงพอจะสรุปได้ ตลาดใหญ่ในกรุงเทพฯ โดยทั่วไปจะกระจุกตัวอยู่ในเขตชั้นในและเขตชั้นกลาง ซึ่งตลาดในเขตดังกล่าวนี้จะมีจำนวนประชากรต่อตลาดและต่อแผงเฉลี่ยแล้วน้อยกว่าในเขตชานเมือง

ตารางที่ 1 การกระจายตัวและการจัดกลุ่มขนาดของตลาดในกรุงเทพฯ แบ่งตามจำนวนแผง

เขต	ขนาดใหญ่มาก (มากกว่า 600 แผงขึ้นไป)	ขนาดใหญ่ (301-600 แผง)	ขนาดกลาง (151-300 แผง)	ขนาดเล็ก (0-150 แผง)
1 พระนคร	ตลาดยอดพิมาน (1230) องค์การปกครองตลาด (1360)	ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย (372) ตลาดบ้านพานถม (512)	ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ (162) ตลาดท่าเตียน (218)	ตลาดยอด (150) ตลาดเทเวศน์ (49) ตลาดวันชาติ (37) ตลาดสำราญราษฎร์ (67) ตลาดบ้านหม้อ (108) ตลาดปากคลองโอ่งอ่าง (114)
2 ป้อมปราบฯ			ตลาดนางเลิ้ง (238) ตลาดวังมหานาค (180) ตลาดศรีวรจักร (156)	ตลาดโรงเลื่อยเด็ก (150) ตลาดมหานาค (100) ตลาดวรจักร (112) ตลาดสวนกวางตุ้ง (81)
3 ปทุมวัน		ตลาดสามย่าน (310)	ตลาดสวนหลวง (282) ตลาดสะพานเหลือง (160) ตลาดเจริญผล (202) ตลาดเจริญเมือง (169) ตลาดคลองเตย (230)	ตลาดสามง่าม (62) ตลาดชุชีพ (82) ตลาดธรรมมา (82) ตลาดปทุมวัน (108)
4 ยานนาวา				ตลาดสวนพลู (71) ตลาดใหม่วัดพระยาไกร (120) ตลาดวันจันทร์ (40) ตลาดวัดราชสิงขร (80) ตลาดใหม่บางคอแหลม (58)

เขต	ขนาดใหญ่มาก (มากกว่า 600 แผงขึ้นไป)	ขนาดใหญ่ (300-600 แผง)	ขนาดกลาง (150-300 แผง)	ขนาดเล็ก (0-150 แผง)
				ตลาดสุธรรมมา (50) ตลาดตรอกจันทร์สะพาน 3 (42) ตลาดแก่นจันทร์ (150) ตลาดบางโพธิ์พาง (90) ตลาดวัดดอกไม้ (50) ตลาดสาธุประดิษฐ์ (40) ตลาดนนทรี (90) ตลาดนางลิ้นจี่ (85) ตลาดยานนาวา (84) ตลาดเซนต์หลุยส์ (45) ตลาดศรทิพย์ (100)
5 บางรัก		ตลาดบางรัก (343)	ตลาดวัดแขก (176)	ตลาดพระราม 4 (100) ตลาดสว่างไพศาล (60)
6 พญาไท		ตลาดศรีไทย (570)	ตลาดเพชรบุรี (192) ตลาดศรีทองดำ (160) ตลาดศรีดินแดง (180) ตลาดเฉลิมโลก (274)	ตลาดสนามเป้า (107) ตลาดศรีวิชัย (63) ตลาดประแจจีน (130) ตลาดเฉลิมลาภ (112) ตลาดมิ่งขวัญบ้านนา (144) ตลาดสายฝน (81) ตลาดสาธิตวิภาค (64) ตลาดจอมมลิ (24) ตลาดอารี (60)
7 สัมพันธวงศ์			ตลาดเก่า (165) ตลาดกรมดุสิต (148) ตลาดสวัสดี (162)	ตลาดปรีชา (111) ตลาดหัวลำโพง (149) ตลาดน้อย (90) ตลาดนางลอย (88)
8 บางกะปิ	ตลาดบางกะปิ 1-2 (652)		ตลาดหัวหมาก (168) ตลาดอินทราภิรักษ์ (180) ตลาดคลองจั่น (216) ตลาดลาดพร้าวสะพาน 2 (269)	ตลาดแอปเปิ้ลแลนด์ (150) ตลาดเสนานิเวศน์ (80)

	ขนาดใหญ่มาก (มากกว่า 600 แผงขึ้นไป)	ขนาดใหญ่ (300-600 แผง)	ขนาดกลาง (150-130 แผง)	ขนาดเล็ก (0-150 แผง)
9 พระโขนง		ตลาดท่าเรือคลองเตย 1 (428)	ตลาดท่าเรือคลองเตย 2 (192) ตลาดอรรถวิ (200) ตลาดประกอบ (170) ตลาดใหม่พระโขนง (200) ตลาดพุทธทรัพย์ (216)	ตลาดแสงทิพย์ 1 (70) ตลาดบางนาออก (132) ตลาดบางจาก (146) ตลาดสายน้ำทิพย์ (140) ตลาดรุ่งอรุณ (118) ตลาดอโศก (150) ตลาดกลางซอยทองหล่อ (72) ตลาดอุดมสุขพัฒนา (134) ตลาดเอื้ออารีย์ (43) ตลาดแสงทิพย์ (96) ตลาดสดคลองตัน (116)

เขต	ขนาดใหญ่มาก	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
			ตลาดสี่แยกบางนา (250) ตลาดท่าเรือคลองเตย (254) ตลาดกล้วยน้ำไท (192)	ตลาดวรรณโณทัย (116) ตลาดสุขุมวิท (83) ตลาดเอกมัย (120) ตลาดอุดมสุข (144) ตลาดแสงทิพย์ (120) ตลาดแสนอุดม (100) ตลาด 77 (70) ตลาดสดเพชรรัตน์ (1124)
10 บางเขน	ตลาดยิ่งเจริญ (1061)	ตลาดไทยนคร (346)	ตลาดบางเขน (182) ตลาดอมรพันธ์ (176) ตลาดตลาดพร้าวอุดมลาภ (196)	ตลาดมงคลไชย (58) ตลาดใหม่ดอนเมือง (50) ตลาดวิวัฒนานันท์ (72) ตลาดศรีเสนา (82) ตลาดบางบัว (85) ตลาดศูนย์การค้าเกษตร (67) ตลาดพงษ์เพชร (125) ตลาดปากทางลาดพร้าว (105) ตลาดเกษมสุข (71) ตลาดขององค์การเกษตร-เพื่อเกษตรกร (100) ตลาดกรุงสยาม (สะพานใหม่) (40)
11 ดุสิต	ตลาดเทวราชกุญชร (1,031)		ตลาดราชวัตร (240) ตลาดประจวบ (168) ตลาดทรัพย์สินบางซื่อ (212) ตลาดสดมณีพินัน (269) ตลาดศรียาน (200) ตลาดสดเตาปูน (216) ตลาดคตวงศ์เกษม (158)	ตลาดจันทน์ประวีตร (50) ตลาดเอเซีย (79) ตลาดเกียกกายวัฒนา (50) ตลาดจันทน์สโมสร (128) ตลาดศรีเขมา (50) ตลาดสดบางโพ (110) ตลาดถนนนครไชยศรี (60) ตลาดผดุงกรุงเกษม (158) ตลาดประชานิเวศน์ (112)

เขต	ขนาดใหญ่มาก	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
12 ห้วยขวาง		ตลาดห้วยขวาง (579)	ตลาดพญาไท (165) ตลาดยอดขวัญ (230)	ตลาดเปรมประชากร (75) ตลาดใหม่บางซื่อ (123) ตลาดอยู่เจริญ (90) ตลาดขวัญพัฒนา (148) ตลาดอยู่ถาวร (50) ตลาดกลางดินแดง (46) ตลาดรุ่งเรืองฤทธิ์อิม (130) ตลาดสุทธิสาร (95) ตลาดลาดพร้าว (102)
13 คลองสาน		ตลาดคลองสาน (522)	ตลาดเงินวิจิตร (250) ตลาดคลองถม (197)	ตลาดเจริญฤกษ์ (63) ตลาดวงเวียนใหญ่ตอนเหนือ (115) ตลาดวงเวียนใหญ่ตอนใต้ (125) ตลาดท่าดินแดง (130) ตลาดสมเด็จพระเจ้าพระยา (112) ตลาดศิริรินทร์ (31) ตลาดลาดหญ้า (56) ตลาดเจริญนคร (110)
14 ธนบุรี				ตลาดมะลิทอง (22) ตลาดเจริญดี (51) ตลาดวัดกลาง (110) ตลาดบางสะพานนอก (28) ตลาดดาวคะนอง (112) ตลาดประทีปสินธุ์ (20) ตลาดบุคคโล (30) ตลาดเสะเวช (30) ตลาดสำเหร์ (เก่า) (45) ตลาดศรีธน (10) ตลาดสำเหร์ (ใหม่) (35) ตลาดสี่แยกบ้านแขก (32) ตลาดหิรัญประดิษฐ์ (25) ตลาดนกกกระจอก (46) ตลาดบางยี่เรือ (25)

เขต	ขนาดใหญ่มาก	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
15 บางกอกน้อย			ตลาดวัดอัมรินทร์ (300) ตลาดบางกอกน้อย (155) ตลาดพรานนก (220) ตลาดพงษ์ทรัพย์ (180) ตลาดนครหลวง (239) ตลาดอรุณอัมรินทร์ (227)	ตลาดกรุงธน (150) ตลาดบางเสาธง (43) ตลาดเจริญพรผล (111) ตลาดบ้านหมื่น (90) ตลาดวัดวิเศษการ (48) ตลาดบางอ้อ (109) ตลาดสามแยกไฟฉาย (93) ตลาดวัดสุวรรณาราม (100) ตลาดปิ่นมณี (65)
16 บางกอกใหญ่				ตลาดท่าพระรุ่งเรือง (76) ตลาดท่าพระ (91) ตลาดชาติชาย (83) ตลาดโพธิ์สามต้น (56) ตลาดเจริญพาศน์ (90)
17 บางขุนเทียน			ตลาดน้ำวัดไทร (300)	ตลาดนางนอง (นุชเวช) (30) ตลาดใหม่จอมทอง (128) ตลาดบางขุนเทียน (116) ตลาดกิตติอนุสรณ์ (32) ตลาดบางบอน (42) ตลาดโพธิ์ทอง (120) ตลาดสดบางขุนเทียน (35)
18 ภาษีเจริญ			ตลาดศูนย์การค้าบางแค (256) ตลาดทวีทรัพย์ (200)	ตลาดรางบัว (88) ตลาดทวีทรัพย์ (40) ตลาดเจริญศรี (140)
19 ราษฎร์บูรณะ				ตลาดราษฎร์บูรณะ (114) ตลาดขุนทองแก้ว (53) ตลาดวัดราษฎร์บูรณะ (72) ตลาดสุขสวัสดิ์ (125) ตลาดศูนย์การค้าบางปะกอก (132)
20 หนองแขม				ตลาดสุขาภิบาลหนองแขม (43)

เขต	ขนาดใหญ่มาก	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
				ตลาดสมพรชัย (58)
21 ตลาดกระบี่			ตลาดอุดมผล (170) ตลาดศูนย์การค้าตลาดกระบี่ พัฒนา (180)	
22 มีนบุรี				ตลาดสดมีนบุรี (98) ตลาดมีนบุรี (96)
23 หนองจอก			ตลาดหนองจอก (167)	

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรต่อตลาดและจำนวนประชากรต่อแพ่งในรายเขต

ลำดับ	เขต	จำนวนตลาด (แห่ง)	จำนวนแพ่ง (แพ่ง)	ค่าเฉลี่ย แพ่ง/ตลาด	ประชากร (คน)	ค่าเฉลี่ย ประชากร/ตลาด	ค่าเฉลี่ย ประชากร/แพ่ง
1	พระนคร	12	4,379	365	123,109	10,259	28.1
2	ป้อมปราบฯ	7	1,017	145	190,450	27,207	187.3
3	ปทุมวัน	10	1,687	169	235,647	23,564	139.7
4	บางรัก	4	679	170	131,542	32,885	193.7
5	พญาไท	14	2,161	154	519,869	37,133	240.5
6	สัมพันธวงศ์	7	963	138	77,112	1,102	80.1
7	ดุสิต	18	3,331	185	479,659	26,647	143.9
8	ห้วยขวาง	10	1,056	106	201,334	20,133	190.6
9	คลองสาน	11	1,711	156	140,249	12,750	81.9
10	ธนบุรี	15	621	41	262,097	17,473	422.0
11	บางกอกใหญ่	5	396	79	101,198	20,239	255.6
12	ภาษีเจริญ	5	724	149	183,385	36,677	253.3
13	บางกอกน้อย	15	2,130	142	382,621	25,508	179.6
14	ราษฎร์บูรณะ	5	496	99	113,769	22,754	229.4
15	บางกะปิ	7	1,765	252	255,552	36,507	144.8
16	บางเขน	16	2,816	176	388,333	24,270	137.9
17	พระโขนง	28	4,242	152	523,831	18,708	123.5
18	ยานนาวา	16	1,195	75	380,416	23,776	318.3
19	หนองจอก	1	167	167	51,224	51,224	306.7
20	มีนบุรี	2	194	97	55,369	27,864	285.4
21	ลาดกระบัง	2	350	175	42,567	21,283	121.6
22	บางขุนเทียน	8	803	100	204,434	25,554	254.6
23	ตลิ่งชัน	-	-	-	67,746	-	-
24	หนองแขม	2	101	51	42,386	21,193	419.7
รวม	-	220	33,478	152	5,153,902	23,426	153.9

ที่ตั้งของตลาดใหญ่

เนื่องจากตลาดมีลักษณะเป็นศูนย์กลางชุมชน การศึกษาที่ตั้งที่สำคัญของตลาดจึงสะท้อนให้เห็นความสำคัญของชุมชนนั้นด้วย ในการแบ่งขนาดของตลาด ปรากฏว่าตลาดขนาดเล็กกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเขตชั้นใน ชั้นกลางและชั้นนอก แต่ตลาดขนาดใหญ่จะมีที่ตั้งโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้จึงได้ศึกษาที่ตั้งของตลาดใหญ่แต่ละตลาด โดยพิจารณาจากตลาดที่มีตั้งแต่ 300 แผงขึ้นไป

ตลาดขนาดใหญ่มาก

1. ตลาดยอดพิมาน มีจำนวนแผง 1230 แผง ตั้งอยู่ที่ถนนจักรเพชร วังบูรพา แขวงวังบูรพาภิรมย์ ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ทำปากคลองตลาด และติดกับตลาดองค์การปากคลองตลาด
2. ตลาดองค์การปากคลองตลาด มีจำนวนแผง 1360 แผง ตั้งอยู่ต่อจากตลาดยอดพิมาน ตลาดทั้งสองแยกออกจากกันโดยมีถนนกัน และมีเจ้าของต่างกันโดยนายวงศ์ วงศ์ทองศรีเป็น เจ้าของตลาดยอดพิมาน และกระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าของตลาดองค์การปากคลองตลาด
3. ตลาดยิงเจริญ มีจำนวนแผง 1061 แผง ตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธิน แขวงคลองถนน เขตบางเขน
4. ตลาดเทวราชกุญชร มีสถานที่ตั้งอยู่ปากคลองผดุงกรุงเกษม ข้างวัดเทวราชกุญชร เขตดุสิต มีจำนวนแผง 1031 แผง
5. ตลาดบางกะปิ 1-2 ตั้งอยู่ที่ถนนลาดพร้าว ใกล้ที่ว่าการเขตบางกะปิ มีจำนวนแผงทั้งสิ้น 652 แผง

ตลาดขนาดใหญ่

1. ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย มีจำนวนแผง 372 แผง ตั้งอยู่ที่ถนนจักรเพชร แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร
 2. ตลาดบ้านพานถม ตั้งอยู่แขวงบ้านพานถม หลังวัดศรีเทพ เขตพระนคร มีจำนวนแผง 512 แผง
 3. ตลาดสามย่าน มีจำนวนแผง 310 แผง ตั้งอยู่ที่จุฬาลงกรณ์ 5 ถนนพระราม 4 แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน
 4. ตลาดบางรัก มีจำนวนแผง 343 แผง ตั้งอยู่ที่ถนนเจริญกรุง แขวงบางรัก
 5. ตลาดศรีไทย ตั้งอยู่บริเวณย่านสะพานควาย ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท มีจำนวนแผง 570 แผง
 6. ตลาดท่าเรือคลองเตย 1 ประกอบด้วยจำนวนแผง 428 แผง ตั้งอยู่ที่ถนนสุนทรโกษา คลองเตย เขตพระโขนง
 7. ตลาดไทยนคร ตั้งอยู่ในเขตบางเขน ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 108/331 ถนนพหลโยธิน แขวงคลองถนน เขตบางเขน ประกอบด้วย 346 แผง
 8. ตลาดห้วยขวาง ตั้งอยู่ในเขตห้วยขวาง หน้าโรงเรียนสามเสนนอก มีจำนวนแผง 579 แผง
 9. ตลาดคลองสาน ประกอบด้วย 522 แผง ตั้งอยู่ตรงข้ามวัดสุวรรณ ถนนเจริญนคร
- จากการสำรวจปรากฏว่าตลาดขนาดใหญ่ทั้ง 14 แห่งจะตั้งอยู่ในบริเวณที่มีการกระจุกตัวของประชากรดังที่แสดงมาแล้วแต่ต้น กล่าวคือเป็นบริเวณที่มีประชากรหนาแน่น ประมาณ 70% ของตลาดขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในเขตชั้นในของกรุงเทพฯ และที่เหลืออยู่ในเขตชั้นกลาง ในเขตชั้นนอกซึ่งจัดเป็นเขตที่

ประชากรเบาบางที่สุดไม่ปรากฏว่ามีตลาดขนาดใหญ่ตั้งอยู่เลย นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าในบรรดาตลาดใหญ่ในเขตชั้นในทั้งหมด ร้อยละ 50 หรือครึ่งหนึ่งจะต้องอยู่ในเขตพระนครเพียงเขตเดียวเมื่อศึกษาความหนาแน่นประชากรจะพบว่าตลาดขนาดใหญ่เหล่านี้อยู่ในพื้นที่ประชากรหนาแน่นสูง จากการศึกษาขนาดและการกระจายตัวของประชากร การเปลี่ยนแปลงความหนาแน่นประชากรรายแขวงเปรียบเทียบระหว่างปี 2516 และปี 2522 และทิศทางการขยายตัวของชุมชนกรุงเทพฯ จะได้ภาพรวมความสำคัญของที่ตั้งตลาดใหญ่ดังนี้

1. ตลาดใหญ่จะตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนหนาแน่นสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกรุงเทพฯ ได้แก่เขตพระนครในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ (ดูแผนที่ 8)⁸ และบริเวณเขตชั้นในที่ต่อเนื่องจากบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์หรือเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานขยายตัวออกมาจากจุดแรกเริ่มของกรุงเทพฯ ได้แก่ตลาดในเขตปทุมวัน บางรัก ดุสิต และพญาไท และทางฝั่งธนบุรีได้แก่เขตคลองสาน
2. ตลาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในเขตชั้นกลางจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่อยู่ในทิศทางการขยายตัวของกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางใหม่ของพระนครที่ทำให้เกิดการกระจายตัวของชุมชนออกจากศูนย์กลางเดิม ได้แก่ตลาดที่อยู่ในเขตบางกะปิและพระโขนง
3. ตลาดใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่อยู่ระหว่างพื้นที่รอบนอกและใจกลางเมือง ได้แก่ตลาดในเขตห้วยขวาง

ด้วยเหตุนี้จะเห็นได้ว่า การขยายตัวของชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการขยายตัวของตลาด อาจกล่าวได้ว่าสำหรับกรุงเทพมหานครแล้ว การขยายตัวและพัฒนาการของตลาดในรอบ 200 ปีที่ผ่านมา ก็คือการขยายตัวและพัฒนาการของเมืองนั่นเอง

ตลาดและการขยายตัวของกรุงเทพฯ

จากการที่ตลาดในกรุงเทพฯ ขยายตัวควบคู่ไปกับการขยายตัวของชุมชนกรุงเทพฯ การศึกษาความเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานครในด้านขนาดและทิศทางนิยมแสดงให้เห็นแบบแผนการขยายตัวของตลาดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการศึกษาเพื่อให้ได้แบบแผนดังกล่าวทำโดยวิธีการหาขอบแผนที่มีการกระจายตัวของตลาดในปัจจุบันลงบนแผนที่การขยายตัวของพื้นที่พัฒนาแล้ว (Built-up area) ในเขตกรุงเทพฯ จาก พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2514 (ดูแผนที่ 9, 10 และ 11)

ตารางที่ 3 แสดงขนาดพื้นที่พัฒนาแล้วและจำนวนประชากร

พุทธศักราช	ประชากร (คน)	พื้นที่ (ไร่)
2325-2328	-	2,589
2443	550,000	8,330
2479	650,000	26,970
2496	964,000	41,735
2501	1,622,000	60,230
2514	2,716,710	181,250
2523	5,153,902	214,118

แผนที่ 10 ได้แสดงการขยายตัวของตลาดระหว่างปี พ.ศ. 2443-พ.ศ. 2514 จะเห็นได้ว่าตลาดตั้งแต่เมื่อเริ่มสร้างกรุงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิจารณาจากแผนที่ พ.ศ. 2443) จะกระจุกตัวอยู่ทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ ในพื้นที่ตอนในและบริเวณรอบนอกเกาะรัตนโกสินทร์ ส่วนทางฝั่งตะวันตกจะมีตลาดปรากฏใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ต่อจากนั้นจนถึงปัจจุบันตลาดจะขยายตัวอย่างรวดเร็วตามการขยายตัวของเมืองโดยขยายตัวออกไปทางทิศเหนือ ทางใต้และทางตะวันออกในฝั่งพระนครในลักษณะติดตามการสร้างถนนสายสำคัญได้แก่เส้นทางสายสุขุมวิทและพลโยธินและทางตะวันตกได้แก่ถนนจรัลสนิทวงศ์และถนนเพชรเกษม และในที่สุดตลาดปรากฏขึ้นกระจุกกระจายทั่วไปเช่นเดียวกับลักษณะการเติบโตที่ขาดระเบียบของชุมชนกรุงเทพฯ ในระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันตลาดเพิ่มจำนวนขึ้นกว่าสองเท่าตัว เพื่อบริการประชาชนที่เพิ่มขึ้นประมาณสามเท่าตัว

การใช้ที่ดินประเภทย่านพาณิชยกรรมในกรุงเทพฯ

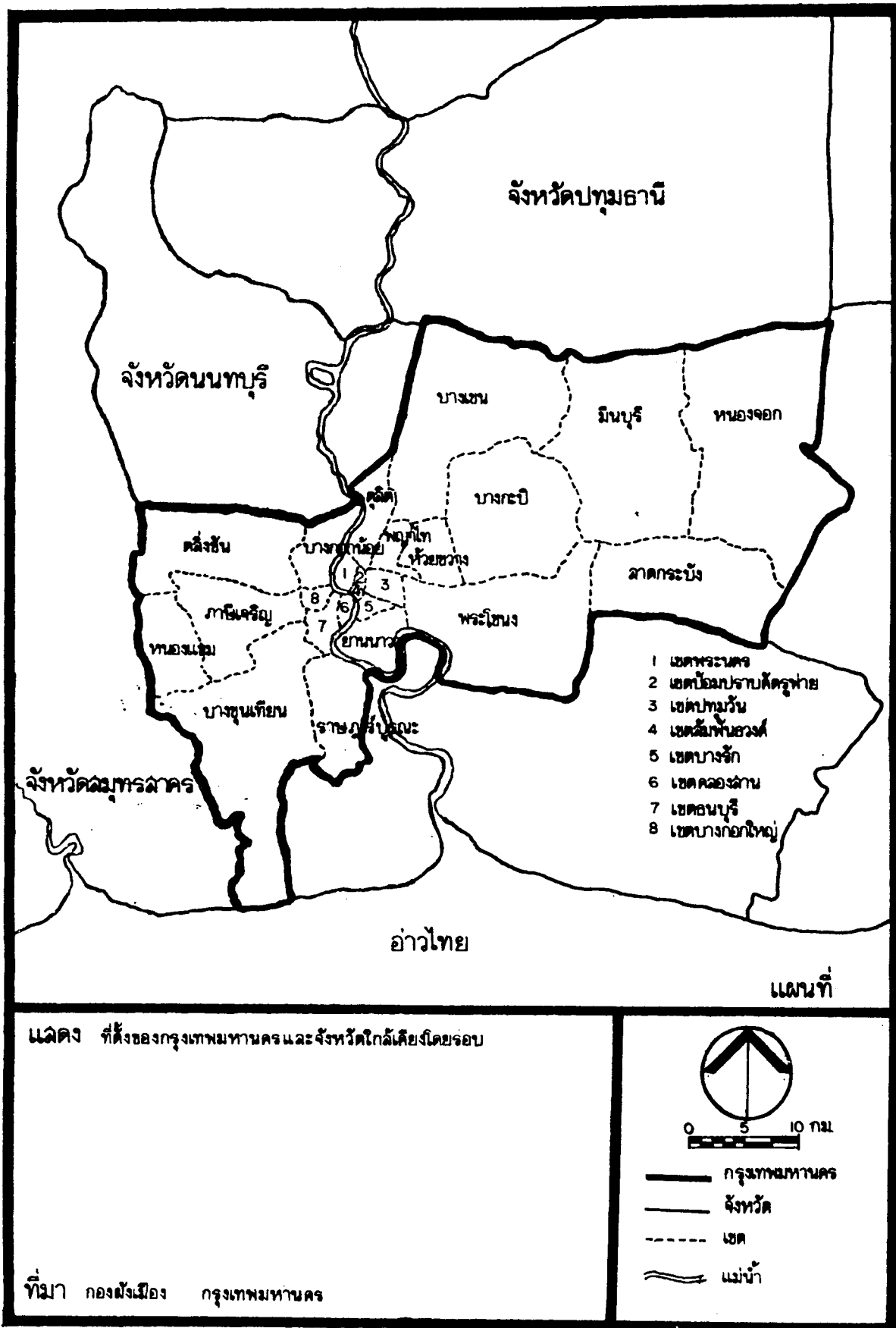
ตารางที่ 4 แสดงการใช้ที่ดินจำแนกประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่พ.ศ. 2501 จนถึงพ.ศ. 2523 ซึ่งเป็นสถิติล่าสุด จะเห็นได้ว่าการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมเมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนการใช้ที่ดินประเภทอื่นปรากฏเป็นสัดส่วนไม่มากนัก แต่ถ้าพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงสัมพัทธ์ของย่านพาณิชยกรรมแต่ละช่วงเวลาแล้ว จะเห็นได้ว่าการใช้ที่ดินประเภทนี้ได้เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2501-2523 เป็นขนาดถึง 514% ในช่วงระยะเวลา 22 ปี ตลาดและตึกแถวนับเป็นการใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมที่มีมากที่สุด และเป็นสาเหตุหนึ่งของความหนาแน่นในชุมชนเพราะบริเวณตลาดและตึกแถวของกรุงเทพฯ จะซ้อนทับอยู่ด้วยย่านพักอาศัยควบคู่ไปด้วย พาณิชยกรรมในรูปของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่แม้จะเป็นที่รู้จักและนิยมกันในศตวรรษที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การใช้ที่ดินประเภทนี้ยังมีสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับย่านพาณิชยกรรมดั้งเดิมของคนไทย

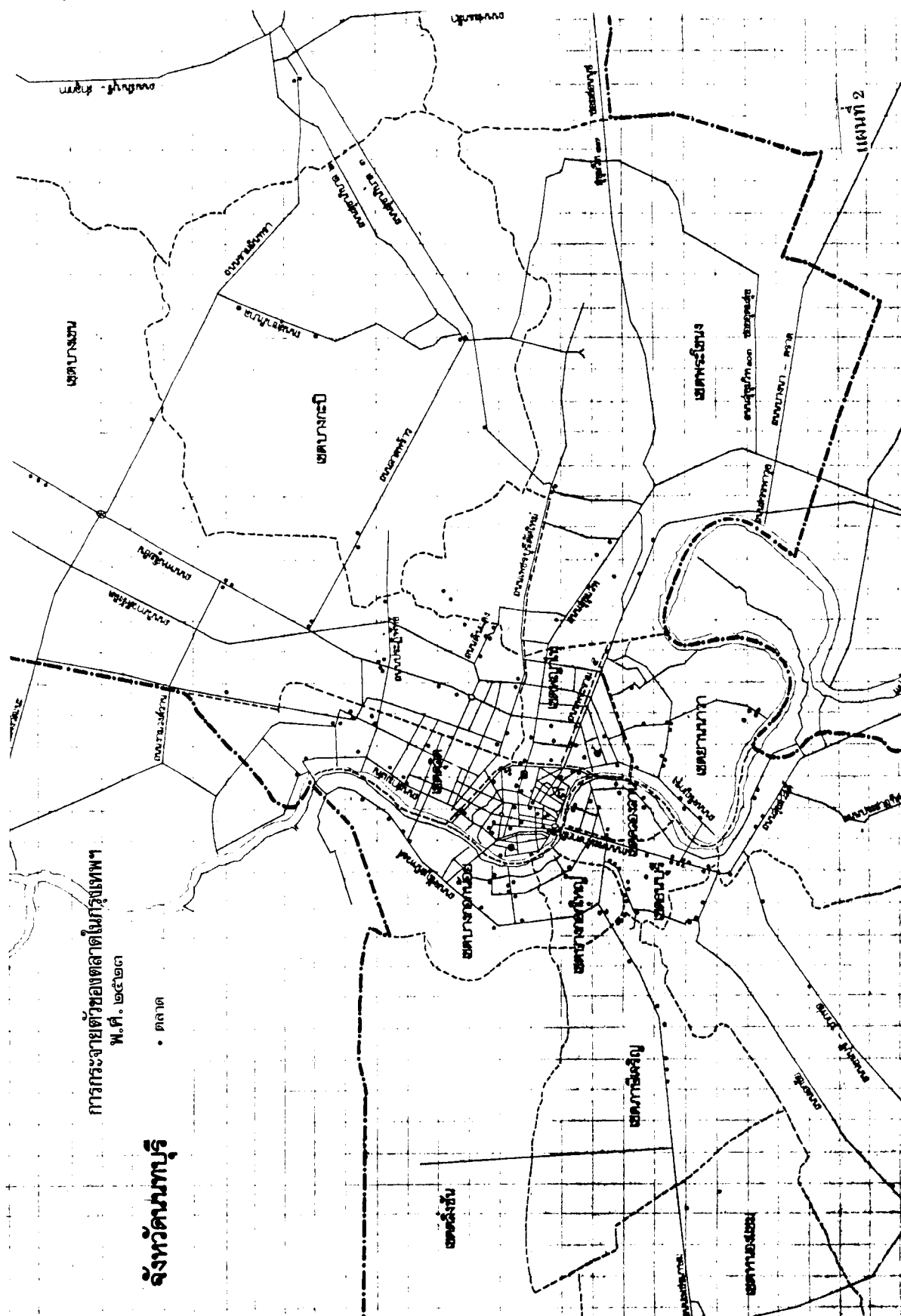
ตารางที่ 4 การใช้ที่ดินในกรุงเทพฯ จำแนกประเภทต่าง ๆ

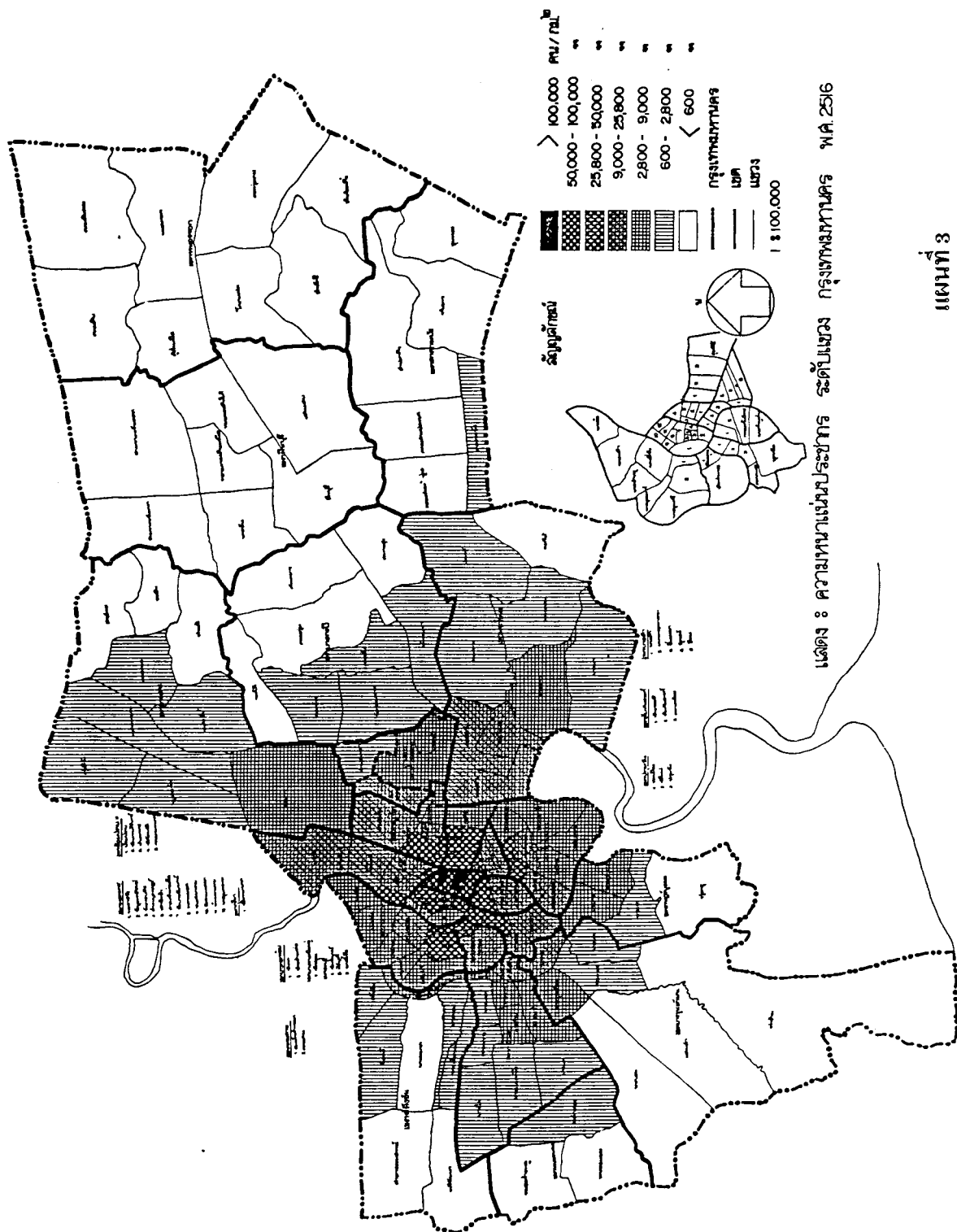
การใช้ที่ดิน	พ.ศ. 2501 ไร่ (ร้อยละ)	พ.ศ. 2511 ไร่ (ร้อยละ)	พ.ศ. 2523 ไร่ (ร้อยละ)
1. พักอาศัย	26,508 (55.60)	37,134 (56.00)	153,415 (68.70)
2. พาณิชยกรรม	2,743 (5.80)	6,154 (9.30)	16,867 (7.60)
3. อุตสาหกรรม, คลังสินค้า	3,746 (8.00)	5,631 (8.50)	13,751 (5.60)
4. สาธารณูปโภค	1,714 (3.60)	2,840 (4.30)	3,299 (1.50)
5. สถาบันราชการ	11,374 (23.90)	13,125 (19.80)	28,065 (12.60)
6. สวนสาธารณะ	1,501 (3.10)	1,447 (2.10)	8,835 (4.00)
รวม	47,586 (100)	66,331 (100)	224,232 (100)

ที่มา : สำนักผังเมือง

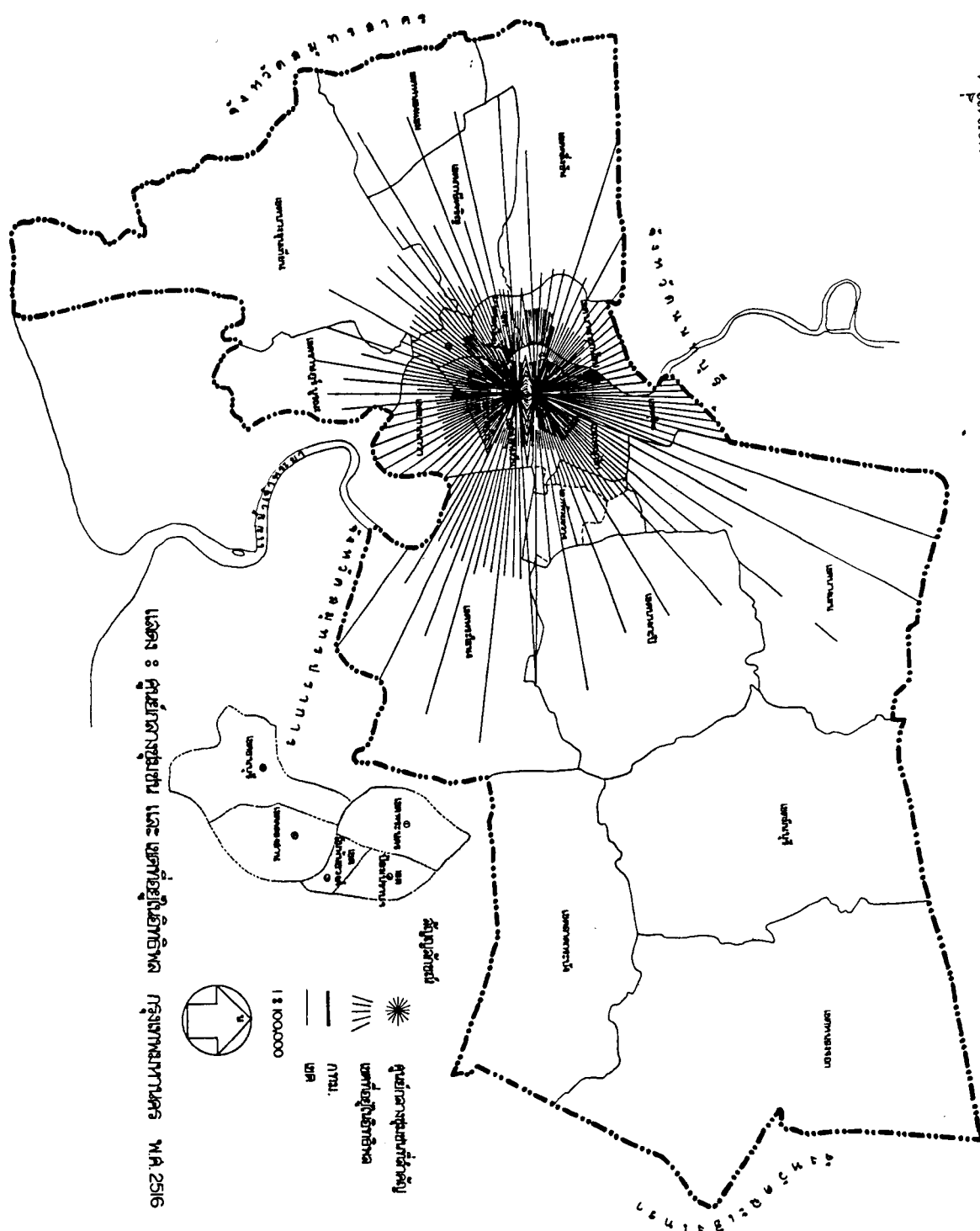
โดยทั่วไปกล่าวได้ว่าตลาดในปัจจุบันกำลังขยายตัวอย่างไม่มีขอบเขตเพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชนใหม่ทั้งขนาดใหญ่และย่อย ตลาดได้เปลี่ยนแปลงตนเองทั้งในด้านรูปลักษณะและกิจกรรมเพื่อสนองความต้องการของชุมชนในปัจจุบันการขยายตัวอย่างรวดเร็วของตลาดทำให้ตลาดบางแห่งที่มีอยู่เดิมและไม่สามารถปรับปรุงตนเองได้ต้องตกอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม ถูกละทิ้ง กลายเป็นสภาพแวดล้อมเมืองที่สร้างปัญหาให้กับชุมชนกรุงเทพฯ และตลาดที่เกิดขึ้นใหม่นี้ก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมั่นคงเนื่องจากขาดฐานทางเศรษฐกิจรองรับ การขยายตัวและพัฒนาการของตลาดจึงต้องการการวางแผนที่รอบคอบและเหมาะสมกับสภาพทางกายภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

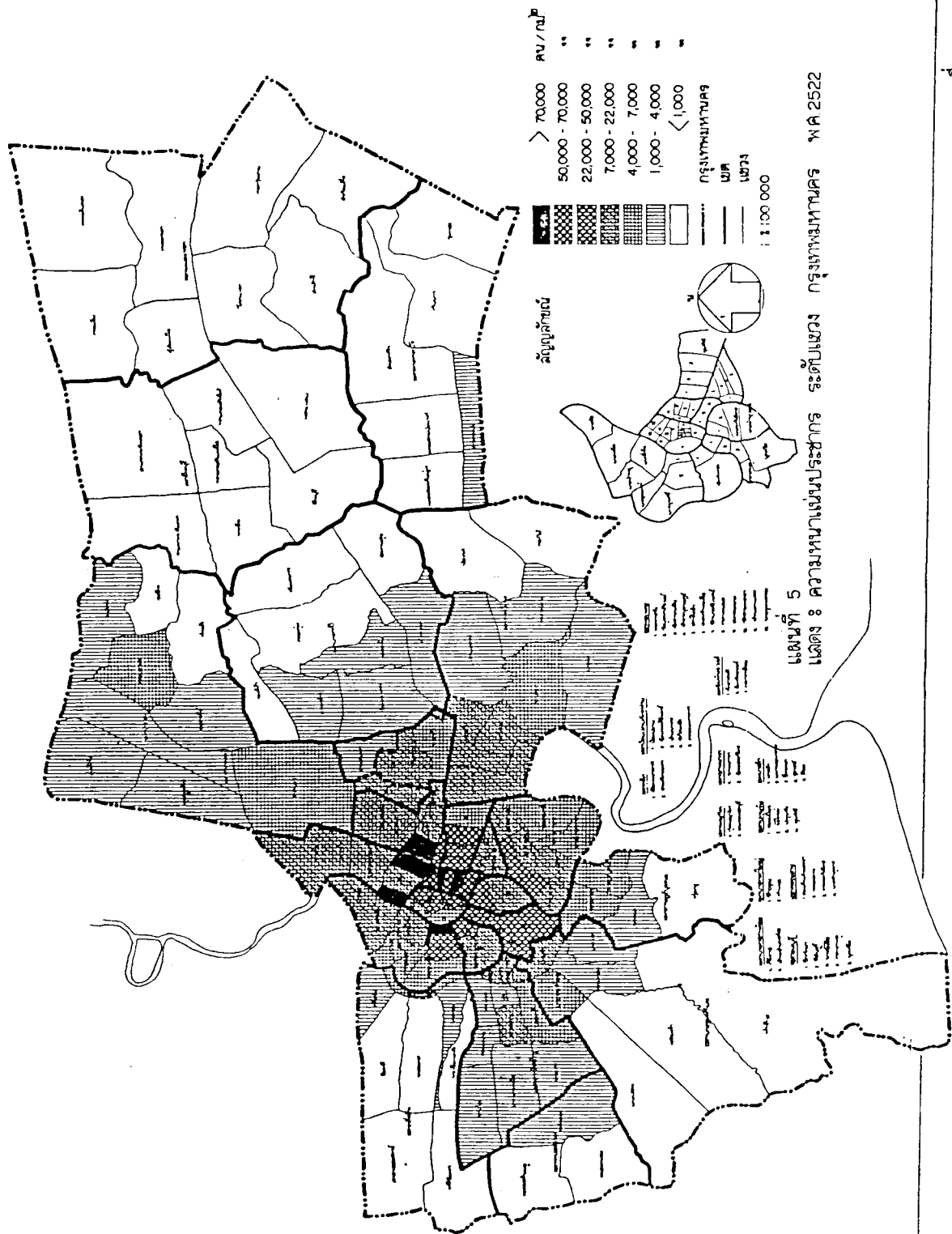

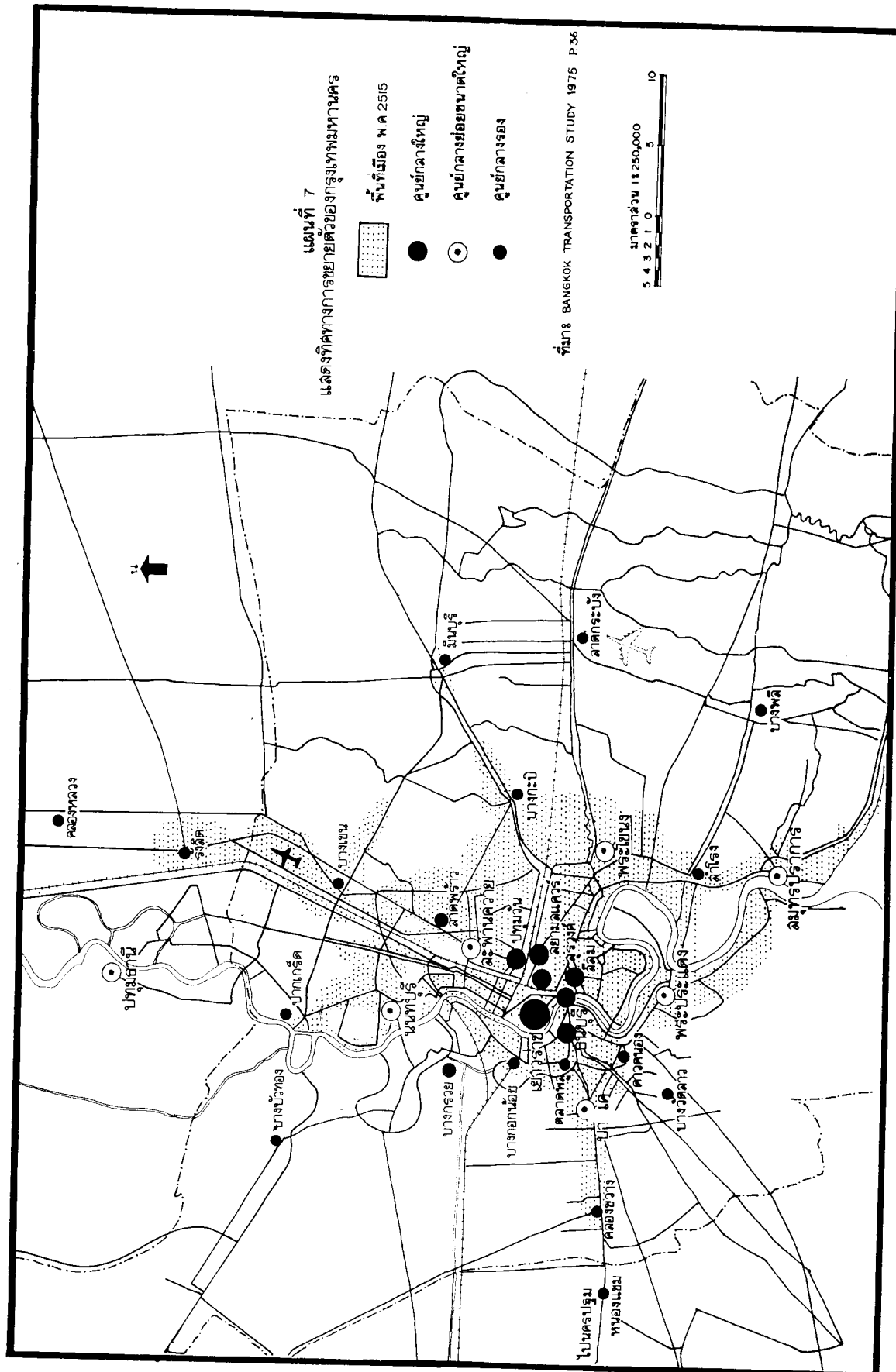
แผนที่ 3

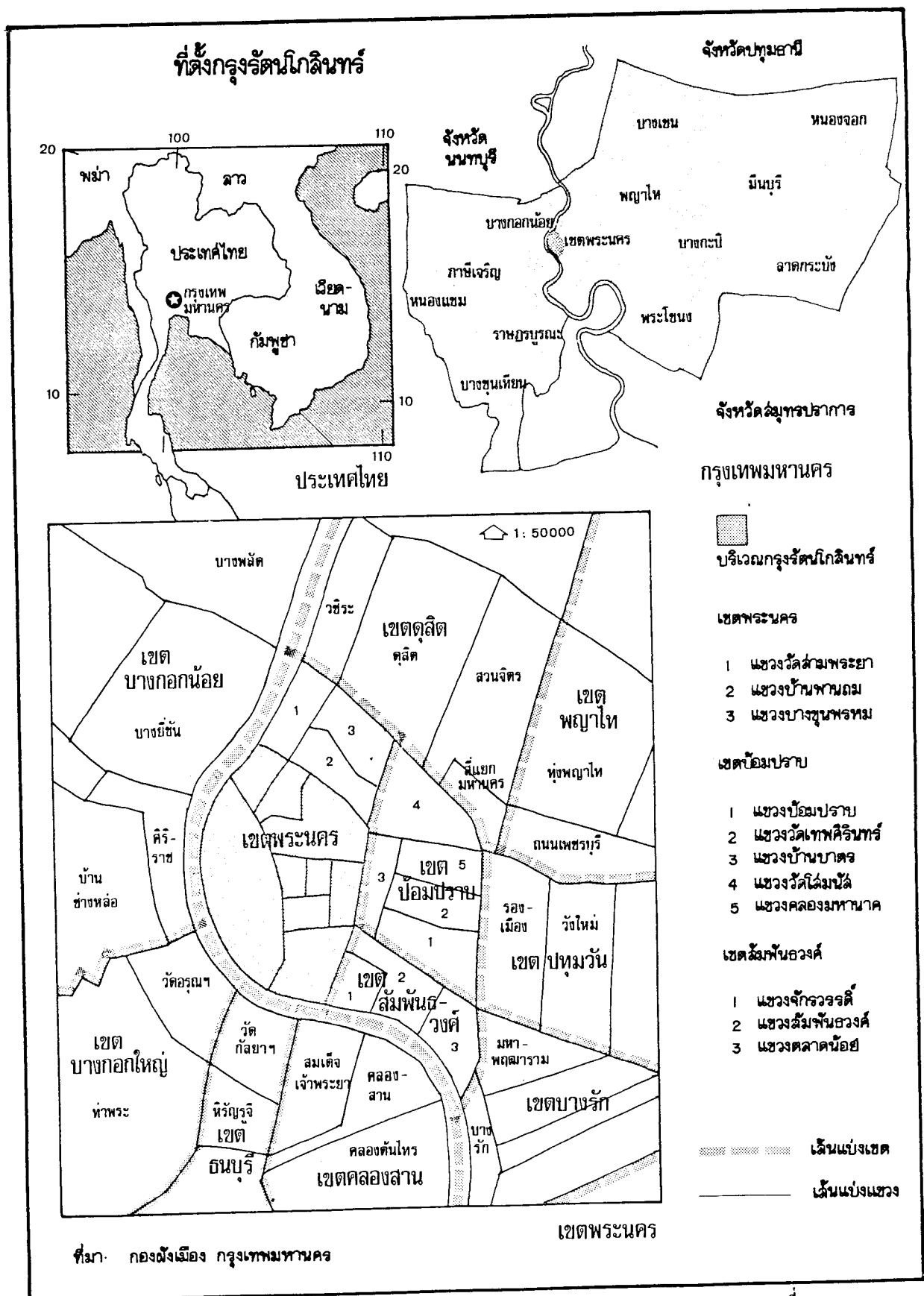

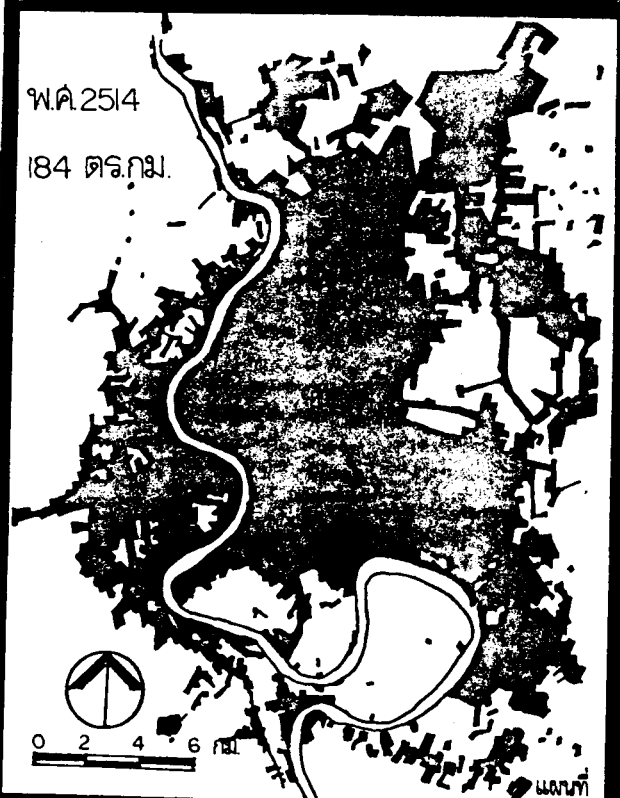
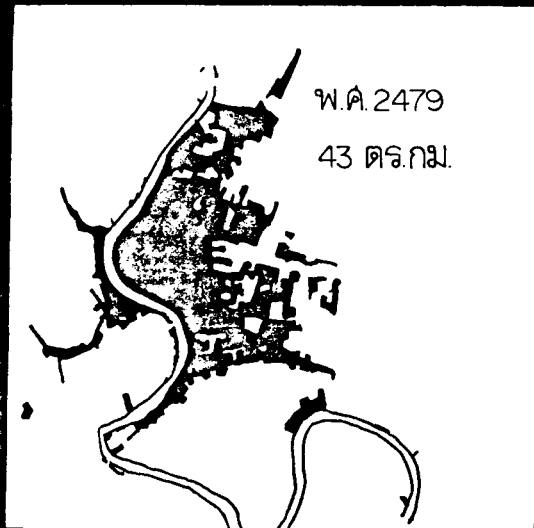
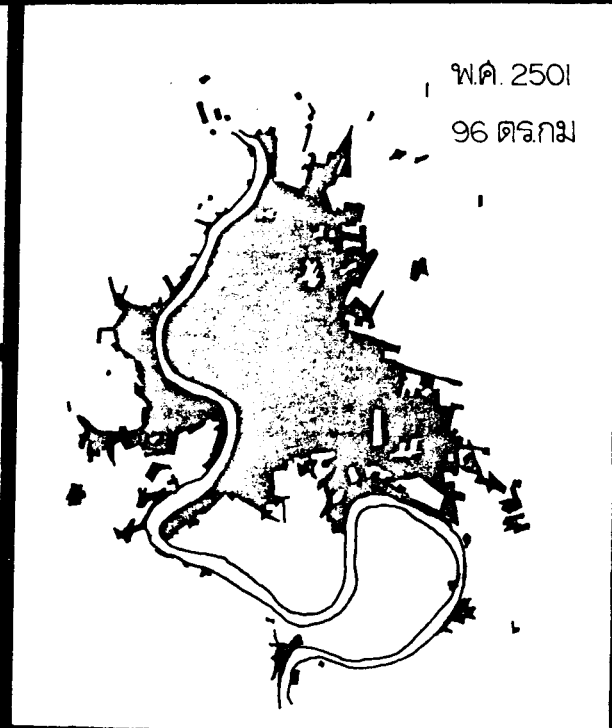
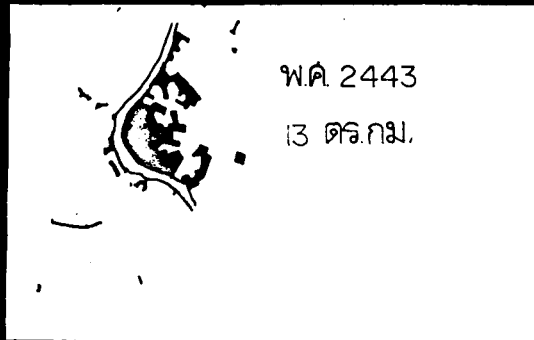
๙. แผนภูมิ

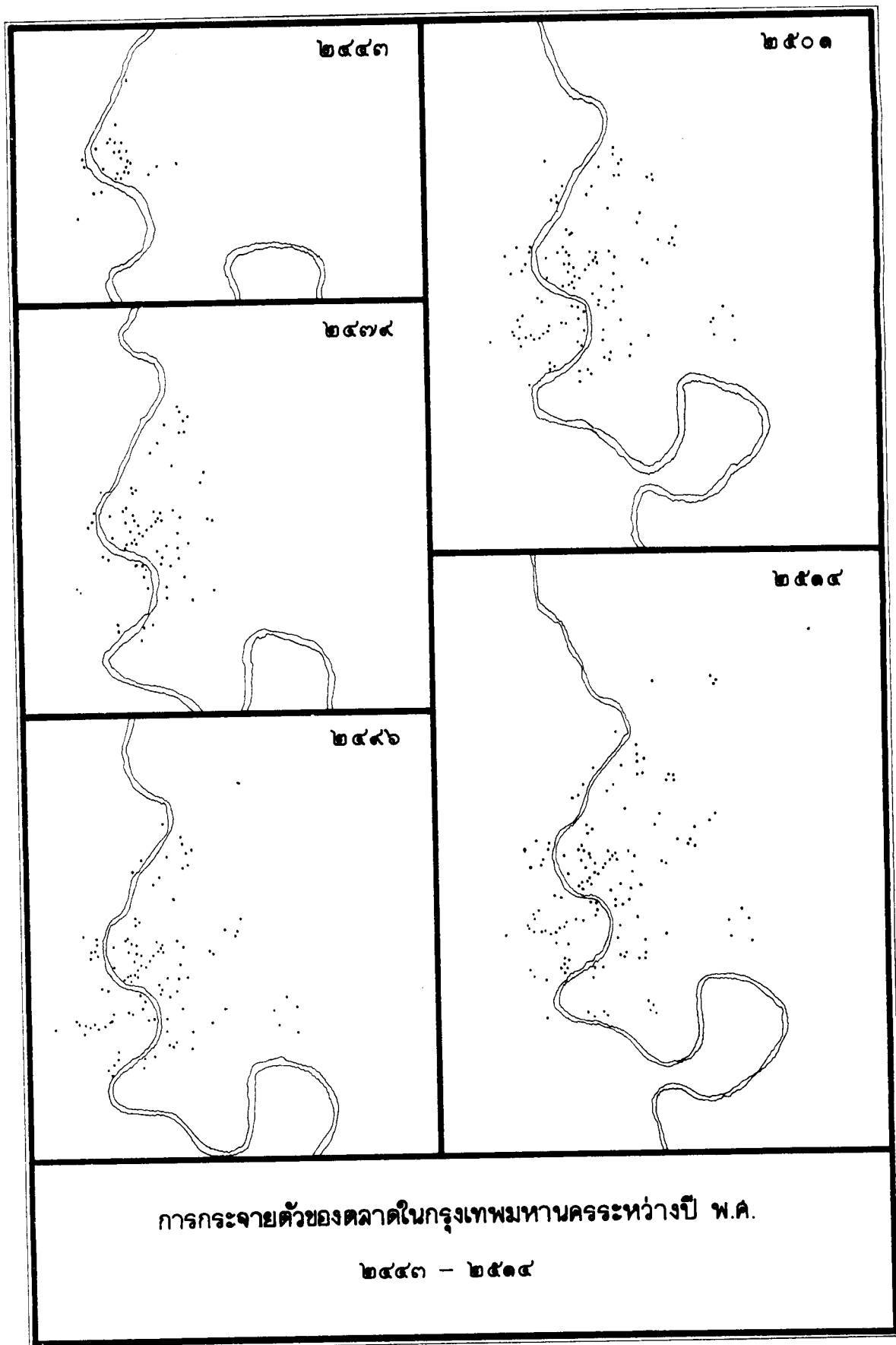

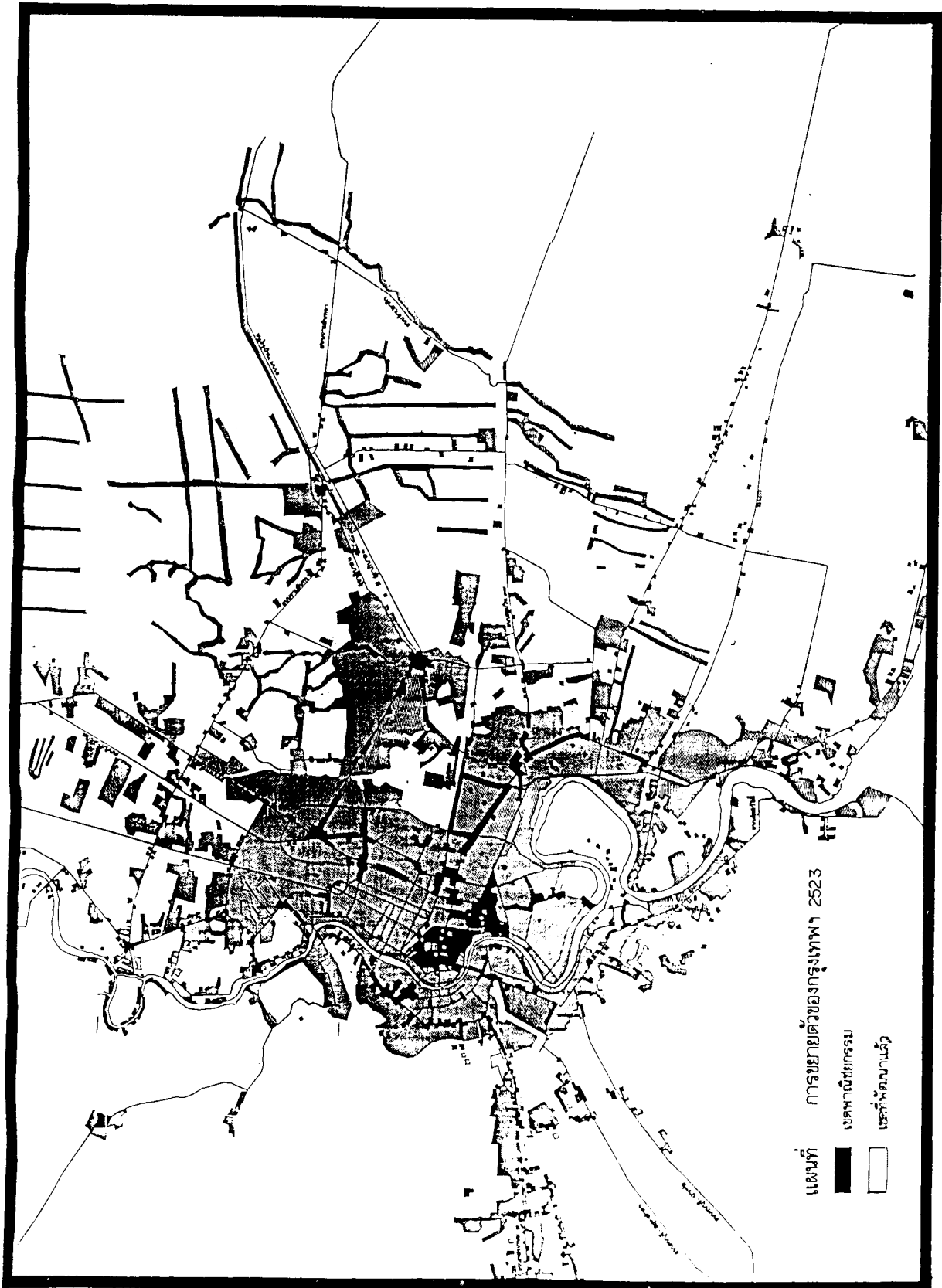

การขยายตัวของ BUILT-UP AREA ในเขตกรุงเทพมหานคร(พ.ศ.2443-2514)

ที่มา: LARRY STERNSTEIN, THAILAND, THE ENVIRONMENT OF MODERNIZATION (SYDNEY McGRAW-HILL BOOK COMPANY 1976) P.108

กรณีศึกษากลุ่มตลาดย่านปากคลองตลาด

กลุ่มตลาดย่านปากคลองตลาดประกอบด้วย

1. ตลาดยอดพิมาน
2. ตลาดสดปากคลองตลาด
3. ตลาดส่งเสริมการเกษตรและตลาดส่งเสริมเกษตรไทย

เวลาที่ใช้ทำการสำรวจ ในแต่ละตลาดใช้เวลาศึกษาทั้งในวันธรรมดาและวันเสาร์-อาทิตย์ เฉลี่ยประมาณ 3-4 วัน การศึกษาและสำรวจแต่ละตลาดมีรายละเอียดดังนี้

ตลาดยอดพิมาน

การดำเนินการสำรวจ

- วันและเวลาทำการสำรวจ
วันศุกร์ที่ 18-วันเสาร์ที่ 19-วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2524
เวลาเฉลี่ย 07.00-08.30 น.
- ความคลาดเคลื่อนที่อาจจะมี
 1. หาบเร่และแผงลอยมีการเข้าแผงร่วมกันและผลัดเปลี่ยนกันขายตลอดวัน เมื่อรายแรกขายหมดก็จะมียารอื่นมาขายแทนในที่ดั้งเดิม ทำให้จำนวนที่ทำการแจกนับอาจคลาดเคลื่อนได้
 2. ผู้ประกอบการค้าบางรายไม่ได้ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เนื่องจากในช่วงเวลาที่ทำการสำรวจเป็นช่วงเวลาที่กำลังต้องติดพันอยู่กับการติดต่อกับลูกค้า ทำให้ไม่มีเวลาตอบข้อสอบถามได้
 3. ห้องแถวบางคูหาปิดเป็นโกดังเก็บสินค้า ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าเป็นโกดังเก็บสินค้าชนิดใด
 4. ไม่สามารถมั่นใจได้ว่าที่มาของสินค้าและผู้ประกอบการค้าถูกต้องทุกราย เพราะผู้ประกอบการค้าหรือผู้ตอบไม่ได้สำนึกถึงความสำคัญของการเก็บข้อมูล จึงให้ข้อมูลโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องมากนัก

ผลจากการสำรวจตลาดยอดพิมาน

สภาพทางกายภาพ ตลาดยอดพิมานตั้งอยู่ในเขตพระนคร ระหว่างถนนจักรเพชร และแม่น้ำเจ้าพระยา โดยหันด้านหน้าให้ถนนจักรเพชร ด้านซ้ายติดซอยโรงยาเก่า ด้านขวาติดซอยท่ากลาง และด้านหลังติดทำขึ้นสินค้าจากแม่น้ำเจ้าพระยา มีพื้นที่ทำการค้าทั้งภายในและภายนอกตลาดรวมทั้งสิ้นประมาณ 9,264 ตารางเมตร แยกเป็นพื้นที่ภายในตลาด โดยกำหนดเอาบริเวณตัวอาคารตลาดตรงกลาง และตึกแถวที่หันหน้าเข้าหาตัวอาคารตลาด มีพื้นที่ประมาณ 6,512 ตารางเมตร คิดเป็น 70.29% ของพื้นที่ตลาดทั้งหมด และพื้นที่ภายนอกตลาดโดยกำหนดเอาบริเวณตึกแถวที่ล้อมตัวอาคารตลาดอยู่ และหันหน้าออกด้านนอก มีพื้นที่ประมาณ 2,752 ตารางเมตร หรือ 29.70% ของพื้นที่ตลาดทั้งหมด

บริเวณตัวอาคารตลาดแยกออกเป็น 2 อาคาร ด้านหน้าเป็นอาคารใหญ่ ภายในเป็นแผงลอยขายสินค้าจำพวกผลไม้ ด้านหลังเป็นอาคารขนาดเล็กกว่า ภายในเป็นแผงลอยขายสินค้าจำพวกผัก ส่วนที่ว่างรอบตัวอาคารตลาดหรือที่ว่างรอบ ๆ ที่ไม่มีอาคารปกคลุมส่วนใหญ่จะเป็นแผงลอยดอกไม้ และใช้เป็นเส้นทาง

ทางรถเข็นขนถ่ายสินค้า นอกจากนี้ก็จะมีแผงลอยผักและแผงลอยผลไม้แทรกอยู่บ้างทางตอนท้าย ๆ ตลาด
การคมนาคมขนส่งมาสู่ตลาด สามารถแยกย่อยได้ ดังนี้

1. ผู้ประกอบการค้า สามารถขนส่งสินค้าทางรถยนต์มาทางถนนจักรเพชร และเลี้ยวเข้าไปจอด
ขนถ่ายสินค้าได้ในซอยโรงยาเก่า ตลอดจนอ้อมไปทางด้านหลังตลาดซึ่งติดอยู่กับทำน้ำ วกเข้าซอยท่ากลางได้
บริเวณในซอยดังกล่าวจะเป็นที่จอดรถขนถ่ายสินค้ากันอย่างจอบแฉตลอดวัน นอกจากนี้สามารถขนถ่ายสินค้า
มาทางเรือโดยใช้เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยามาขึ้นที่ท่าหน้าบริเวณหลังตลาดได้

2. ผู้ซื้อสินค้า สามารถเดินทางมาโดยรถประจำทางผ่านถนนจักรเพชร หรือนำรถยนต์มาขนถ่าย
สินค้าได้ในบริเวณซอยโรงยาเก่าและซอยท่ากลาง

สภาพสังคม สภาพสังคมโดยทั่วไปของตลาดแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ได้ ดังนี้

1. **เวลาดำเนินการของตลาด** ถ้าแบ่งตามลักษณะผู้ประกอบการค้าแล้ว จะได้เวลาดำเนินการของ
ตลาดเป็น 3 ช่วง ซึ่งจะต่างกันเฉพาะเวลาที่เริ่มต้นเท่านั้น คือ

แผงลอย เวลาดำเนินการระหว่าง 03.00-18.00 น.

หาบเร่ เวลาดำเนินการระหว่าง 06.00-18.00 น.

ห้องแถว เวลาดำเนินการระหว่าง 07.00-18.00 น.

ทั้งนี้เพราะแผงลอยส่วนใหญ่จะเป็นการค้าประเภทขายส่ง สินค้าก็เป็นจำพวกผัก ผลไม้ และ
ดอกไม้ จึงต้องเริ่มขายแต่ 03.00 น. เพราะมีผู้มาซื้อไปขายปลีกต่อทั้งในตลาดยอดพิมาน หรือนำไปขายปลีกที่
ตลาดอื่น ๆ ส่วนหาบเร่เป็นการขายปลีก จึงต้องมีเวลาเตรียมการกับสินค้าและลูกค้าซื้อปลีกก็ไม่ได้มาซื้อหา
สินค้าแต่เช้าตรู่กัน สำหรับห้องแถวนั้นมักเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคและมีทำเลที่ตั้งแน่นอน จึงเปิดขายล่า
ช้ากว่าการค้าประเภทอื่น ๆ

2. **ผู้ประกอบการ** ภายในกิจกรรมของตลาดยอดพิมาน จะแบ่งผู้ประกอบการหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
โดยตรงกับกิจกรรมของตลาดได้ 3 กลุ่ม คือ

2.1 ผู้ประกอบการค้าหรือผู้ขาย ถ้าเป็นผู้ขายประเภทตึกแถวจะพำนักอยู่ที่ตึกแถวนั้นเลย
นอกจากนั้นส่วนใหญ่ของผู้ขายทั้งประเภทแผงลอยและหาบเร่จะมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตใกล้เคียงกับตลาด
ส่วนที่เหลือจะมีผู้ขายที่นำสินค้ามาจากแหล่งผลิตมาขายที่ตลาดเลย เช่นพวกผักและดอกไม้ ซึ่งจะเป็นผู้
ขายที่มีภูมิลำเนาในฝั่งธนบุรี เช่น เขตภาษีเจริญ เขตบางกอกน้อย เขตบางกอกใหญ่ เขตตลิ่งชัน เขตบาง
ขุนเทียน และเขตหนองแขม เป็นส่วนใหญ่

2.2 ผู้ซื้อ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ซื้อรายใหญ่ คือ ซื้อแล้วจะนำไปขายต่อยังตลาดหรือที่อื่น ๆ โดยเฉพาะ
สินค้าพวกผัก ผลไม้ และดอกไม้ นอกนั้นเป็นผู้ซื้อรายย่อยซึ่งหมายถึงซื้อแล้วไปบริโภคเองหรือไปปรุงแต่ง
ให้ผู้อื่นบริโภคต่อ เช่น ร้านอาหาร และร้านจัดดอกไม้ เป็นต้น ที่มาของผู้ซื้อส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตใกล้เคียง
กับตลาด แต่ก็มีผู้ซื้อบางส่วนมาจากเขตทั่ว ๆ ไปของกรุงเทพฯ

2.3 ผู้ขนส่ง จะมีทั้งผู้ขับรถรับจ้างขนส่งถ่ายสินค้าทั้งที่นำมาจากแหล่งผลิตมาสู่ตลาด และ
นำจากตลาดไปสู่ตลาดย่อยอื่น ๆ พร้อมทั้งไปสูที่ที่อยู่ของผู้ซื้อ นอกจากนี้ก็มีผู้รับจ้างอีกจำนวนหนึ่งรับขน
ถ่ายสินค้าโดยรถเข็นจากรถบรรทุกมาสู่โกดังเก็บสินค้าและแผงลอยให้กับผู้ขาย หรือขนถ่ายสินค้าจากตลาด
ไปสู่รถบรรทุกให้กับผู้ซื้อ

3. สินค้า

ชนิดของสินค้า จะแบ่งตามพื้นที่การสำรวจตลาดยอดพิมานทั้งภายในและภายนอกตลาดได้ คือ พื้นที่ตลาดภายในมีผู้ประกอบการค้าทั้งหมด 251 ราย มีสินค้าและการบริการอยู่ 7 ชนิด คือ

1. อาหารโปรตีนอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ สัตว์น้ำเค็มตากแห้ง ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร มีจำนวนรายผู้ขายเพียง 1.19% ของทั้งหมด

2. ผัก ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากต่างจังหวัด เช่น จังหวัดทางภาคเหนือ จังหวัดใกล้เคียง และเขตต่าง ๆ ผังธนบุรี ทั้งนี้จะมีผู้ขายส่วนหนึ่งเป็นคนกลางรับซื้อสินค้าอยู่ที่ตลาด ซึ่งได้แก่เจ้าของตึกแถวรอบ ๆ ตลาด จำนวนรายผู้ขายมีถึง 37.85% นับว่าเป็นจำนวนสูงสุดของทั้งหมด

3. ผลไม้ ที่มาของสินค้าและผู้ขายเหมือนกับผัก มีจำนวนรายผู้ขาย 24.30% นับเป็นอันดับที่ 3 ของทั้งหมด

4. ดอกไม้ ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากเขตจังหวัดใกล้เคียง คือ จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดนครปฐม และเขตต่าง ๆ ผังธนบุรี มีจำนวนรายผู้ขาย 25.81% นับเป็นอันดับที่ 2 ของทั้งหมด

5. ของชำ ที่มาของสินค้ามาจากที่ต่าง ๆ กันหลายแห่ง แต่ผู้ขายจะอาศัยอยู่ที่ตลาดนี้เอง มีจำนวนรายผู้ขาย 5.98% ของทั้งหมด

6. อาหารคาว ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากย่านปากคลองตลาดนั่นเอง มีจำนวนรายผู้ขาย 3.98% ของทั้งหมด จะเป็นการให้บริการกับผู้ขายในตลาดนั่นเอง

7. อาหารหวาน ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากย่านปากคลองตลาดนั่นเอง มีจำนวนผู้ขายเพียง 1.19% ของทั้งหมด นับเป็นจำนวนรายที่น้อยที่สุดเท่ากับอาหารโปรตีนอื่น ๆ จะบริการให้ผู้ขายในตลาดเช่นกัน

พื้นที่ตลาดภายนอก มีผู้ประกอบการค้าทั้งหมด 176 ราย มีสินค้าและการบริการอยู่ 8 ชนิด คือ

1. อาหารโปรตีนอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ สัตว์น้ำเค็มตากแห้ง ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร มีจำนวนรายผู้ขายเพียง 3.41% นับเป็นจำนวนรายน้อยที่สุดของทั้งหมด

2. ผัก ที่มาของสินค้าและผู้ขายมีทั้งจากต่างจังหวัด เขตต่าง ๆ ในผังธนบุรี และเป็นคนกลางรับซื้อสินค้าอยู่ที่ตลาด มีจำนวนรายผู้ขาย 8.52% ของทั้งหมด

3. ผลไม้ ที่มาของสินค้าและผู้ขายเหมือนกับผัก มีจำนวนรายผู้ขาย 13% ของทั้งหมด

4. ดอกไม้ ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากเขตจังหวัดใกล้เคียง คือ จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดนครปฐม และเขตต่าง ๆ ผังธนบุรี มีจำนวนรายผู้ขายเป็นอันดับ 3 ของทั้งหมด คือ 14.77% ของทั้งหมด

5. อาหารคาว ที่มาของสินค้าและผู้ขายมาจากย่านปากคลองตลาดนั่นเอง มีจำนวนรายผู้ขาย 1.70% นับเป็นจำนวนน้อยที่สุดของทั้งหมด

6. อาหารหวาน ที่มาของสินค้าและผู้ขายเหมือนอาหารคาว มีจำนวนรายผู้ขาย 10.78% ของทั้งหมด

7. เครื่องอุปโภคบริโภค ที่มาของสินค้ามาจากที่ต่าง ๆ หลายแห่ง แต่ผู้ขายจะอาศัยอยู่ที่ตลาดนั่นเอง มีจำนวนรายผู้ขาย 24.42% นับว่าเป็นจำนวนมากที่สุดของทั้งหมด

8. อื่น ๆ เป็นพวกโกดังเก็บสินค้าพวกผักและผลไม้ มีจำนวนรายผู้ประกอบการ 23.29% นับเป็นอันดับที่ 2 ของทั้งหมด

4. รูปแบบการซื้อขายสินค้า

การซื้อขายสินค้าของตลาดยอดพิมานส่วนใหญ่จะเป็นการขายส่งในพื้นที่ตลาดภายใน เป็นสินค้า

พวกผัก ผลไม้ และของชำ ส่วนในพื้นที่ตลาดภายนอก ส่วนใหญ่จะขายปลีกในสินค้าทุกชนิด จะมีขายส่งปะปนอยู่บ้างเล็กน้อย

ลักษณะการขายสินค้าจะดำเนินการเป็น 3 รูปแบบ คือ แผงลอย หาบเร่ และตึกแถว ซึ่งแบ่งจำนวนตามบริเวณพื้นที่ตลาด ได้ดังนี้

1. พื้นที่ตลาดภายใน มีผู้ประกอบการทั้งหมด 251 ราย แบ่งเป็นแผงลอย 191 ราย หรือ 76.09% หาบเร่ 19 ราย หรือ 7.56% และตึกแถว 41 ราย หรือ 16.33%

2. พื้นที่ตลาดภายนอก มีผู้ประกอบการทั้งหมด 176 ราย แบ่งเป็นหาบเร่ 40 ราย หรือ 22.72% แผงลอย 34 ราย หรือ 19.31% และตึกแถว 102 ราย หรือ 57.95%

ลักษณะการขายนั้น ส่วนใหญ่ของแผงลอย ตึกแถวจะขายส่ง แต่หาบเร่จะขายปลีก

5. การใช้พื้นที่ตลาด แบ่งตามรูปแบบการขายสินค้า ได้ดังนี้

1. พื้นที่ตลาดภายใน มีพื้นที่ทั้งหมด 6,512 ตารางเมตร แบ่งเป็นแผงลอย 5,444 ตารางเมตร หรือ 83.59% หาบเร่ 38 ตารางเมตร หรือ 0.58% และตึกแถว 1,038 ตารางเมตร หรือ 15.81%

2. พื้นที่ตลาดภายนอก มีพื้นที่ทั้งหมด 2,752 ตารางเมตร แบ่งเป็นแผงลอย 109 ตารางเมตร หรือ 3.96% หาบเร่ 68 ตารางเมตร หรือ 2.47% และตึกแถว 2,575 ตารางเมตร หรือ 93.56%

6. สรุป

ในการศึกษาตลาดยอดพิมาน ในด้านพื้นที่การใช้ประโยชน์เป็นไปโดยการประมาณ แต่ในด้านรายและจำนวนผู้ประกอบการค้าหรือผู้ขายนั้น ได้มีการแจกแจงนับค่อนข้างสมบูรณ์ จึงแบ่งลักษณะกิจกรรมของตลาดยอดพิมานออกตามรายและจำนวนผู้ขาย กับกลุ่มชนิดของสินค้า ดังนี้

จะมีผู้ขายทั้งหมด 835 คน คิดเป็นรายได้ 427 และแบ่งตามกลุ่มชนิดสินค้า ชนิดใกล้เคียงกันได้ 6 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเนื้อและอาหารโปรตีนอื่น ๆ มีผู้ขาย 12 คน หรือ 1.43% คิดเป็นรายได้ 9 รายหรือ 2.1%
2. กลุ่มผัก ผลไม้ และดอกไม้ มีผู้ขาย 591 คน หรือ 70.77% คิดเป็นรายได้ 284 ราย หรือ 66.51%
3. กลุ่มเครื่องปรุงและของชำ มีผู้ขาย 45 คน หรือ 5.38% คิดเป็นรายได้ 15 ราย หรือ 3.51%
4. กลุ่มอาหารคาวหวาน มีผู้ขาย 60 คน หรือ 7.18% คิดเป็นรายได้ 35 ราย หรือ 8.19%
5. กลุ่มเครื่องอุปโภคบริโภค มีผู้ขาย 127 หรือ 15.20% คิดเป็นรายได้ 43 หรือ 10.07%
6. กลุ่มโกดังเก็บสินค้า ผู้ประกอบการไม่สามารถแจกแจงได้ แต่แจกแจงรายได้ 41 ราย หรือ 9.60%

ข้อสรุปของตลาดยอดพิมาน ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมขายส่งพวกผัก ผลไม้ และดอกไม้เป็นสำคัญ นอกจากนี้ก็มีกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นธรรมชาติของตลาดทั่ว ๆ ไปประกอบอยู่ด้วย ส่วนในการใช้พื้นที่นั้น ส่วนใหญ่ใช้เป็นแผงลอยและตึกแถว แต่หาบเร่จะมีอยู่เฉพาะริมบาทวิถีถนนจักรเพชรเท่านั้น เพราะเป็นการขายปลีกแก่ลูกค้าที่สัญจรผ่านไปมา ส่วนพื้นที่ภายในและตอนหลังของตลาดทั้งที่เป็นตึกแถวและแผงลอย จะเป็นการขายส่ง จึงต้องการใช้พื้นที่เก็บสินค้า และที่จอดรถในบริเวณชอยภายในเพื่อขนถ่ายสินค้าได้

ข้อสังเกต

จากการสังเกตสภาพทั่วไปของตลาดยอดพิมาน พบว่ามีสภาพเก่า ขาดการบำรุงรักษา โดยเฉพาะไม่มีการรักษาความสะอาดที่ดี ไม่มีที่ทิ้งขยะมูลฝอยเพียงพอ ท่อระบายน้ำทึ่ก็อุดตัน ทำให้น้ำทิ้งเงินอง

ในบางบริเวณ เช่น ตอนด้านหลังของตลาด นอกจากนี้การจอตกรับส่งผู้โดยสารและสินค้าบริเวณหน้าตลาด และรถเข็นสินค้าเข้า-ออกในตลาดก็ก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดในบริเวณถนนใหญ่ด้านหน้าตลาด สำหรับหาบเร็นบาทวิถีริมถนนจักรเพชรก็เป็นปัญหาสำคัญ เพราะมีจำนวนมากและวางสินค้าไว้เกะกะทางสัญจรไปมาหน้าตลาด ซึ่งทางตำรวจเทศกิจมักมาไล่และจับปรับอยู่เสมอ แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาหรือจัดให้เป็นระเบียบได้

ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย

การดำเนินการสำรวจ

- วันและเวลาทำการสำรวจ

วันเสาร์ที่ 19 กันยายน 2524 เวลา 14.30-18.00 น.

วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน 2524 เวลา 7.00-13.00 น.

วันเสาร์ที่ 26 กันยายน 2524 เวลา 8.30-10.00 น.

- ความคลาดเคลื่อนที่อาจจะมี

1. ผู้ประกอบการค้าไม่ค่อยมีเวลาว่างที่จะให้สัมภาษณ์ เนื่องจากมีภารกิจการค้าขายรัดตัวจึงมีบางรายที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการตอบข้อซักถาม

2. ผู้ประกอบการบางรายเกรงว่าผู้สัมภาษณ์จะเป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการจึงไม่ประสงค์จะให้ข้อเท็จจริง แม้จะอธิบายแล้วก็ตาม

3. ผู้ประกอบการบางรายอาจตอบข้อซักถามไม่ตรงความเป็นจริง เช่นถามว่า บ้านอยู่เขตไหน ก็มักจะตอบว่า อยู่ปากคลองตลาด เช่นนี้เป็นต้น

4. กิจกรรมของตลาดเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อรายแรกขายหมดก็จะมีรายอื่นมาขายแทนในที่เดิม อาจทำให้จำนวนที่ทำการจแนบคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้

5. ห้องแถวบางคูหาปิดล็อก เป็นเหตุให้ไม่สามารถระบุได้ว่า ทำกิจกรรมใด

ผลจากการสำรวจตลาดส่งเสริมเกษตรไทย

สภาพทางกายภาพ ตลาดส่งเสริมเกษตรไทยตั้งอยู่ในเขตพระนคร เป็นตลาดที่มีถนนล้อมรอบทุกด้าน โดยหันหน้าสู่ถนนจักรเพชร ด้านซ้ายติดถนนบ้านหม้อ ด้านขวาติดถนนอัษฎางค์ และด้านหลังติดกับซอยท่ากลาง เป็นตลาดในกลุ่มปากคลองตลาดที่อยู่ตรงกันข้ามกับตลาดยอดพิมาน และตลาดสดปากคลองตลาด โดยมีถนนจักรเพชรกั้น มีพื้นที่ทำการค้า ทั้งภายในและภายนอกตลาดรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 6,753 ตารางเมตร (ไม่รวมพื้นที่ถนนภายในตลาด) แยกเป็นพื้นที่ทำการค้าในตลาดประมาณ 4,248 ตารางเมตร คิดเป็น 62.91% ของพื้นที่ทำการค้าทั้งหมดและพื้นที่ทำการค้านอกตลาดประมาณ 2,505 ตารางเมตร คิดเป็น 37.09% ของพื้นที่ทำการค้าทั้งหมด

บริเวณตัวตลาดที่มีหลังคาคลุมแยกเป็น 2 อาคาร อาคารแรกด้านซ้ายมือติดกับถนนบ้านหม้อ อยู่ห่างถนนจักรเพชรประมาณ 30 เมตร ภายในเป็นแผงลอยขายดอกไม้จัดแต่ง เช่นดอกไม้สำหรับงานมงคล และงานศพเป็นส่วนใหญ่ ด้านขวามือเป็นอาคารซึ่งใหญ่กว่า มีกิจกรรมขายส่งผักเป็นส่วนใหญ่ รอบ ๆ ตัวอาคารมีถนนรายรอบกันระหว่างตัวอาคารตลาดกับตึกแถวซึ่งหันหน้าเข้าสู่ตลาด ถนนที่รายรอบนี้ ทั้งสองฟากถนนเต็มไปด้วยแผงลอยซึ่งพ่อค้าแม่ค้าเช่าจากเจ้าของตลาดหรือเจ้าของตึกแถวแล้วแต่กรณี เพื่อขายสินค้าซึ่งโดยมากจะเป็นผัก ทั้งขายปลีกและขายส่ง แต่จะมีช่องว่างตรงกลางไว้สำหรับให้คนเดินและรถเข็นสินค้าผ่านไป

การคมนาคมขนส่งและการเข้าถึง

1. ผู้ประกอบการค้าและผู้ซื้อสินค้าสามารถขนส่งสินค้าผ่านทางถนนอัมรินทร์เลี้ยวเข้าสู่ด้านหลังตลาดซึ่งเป็นที่รับส่งสินค้าทางชอยกลาง เส้นทางนี้เป็นที่นิยมใช้กันมาก หรืออาจเข้าทางถนนบ้านหม้อก็ได้ การขนส่งสินค้ามาตามลำน้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันไม่ค่อยเป็นที่นิยม

2. ผู้ซื้อสินค้าสามารถเดินทางมาซื้อสินค้าและเดินทางกลับได้โดยรถโดยสารประจำทางที่ผ่านถนนจักรเพชรได้สะดวก เนื่องจากมีรถโดยสารผ่านหลายสายทั้งยังอยู่ใกล้ต้นสายของรถโดยสารประจำทางหลายสาย (เชิงสะพานพุทธฯ) ซึ่งทำให้สะดวกในการเดินทางเมื่อกลับจากซื้อสินค้า

สภาพสังคม สภาพสังคมโดยทั่ว ๆ ไปของตลาด อาจแยกกล่าวได้ดังนี้

1. เวลาดำเนินการของตลาด อาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ

- ส่วนที่เป็นตลาดขายดอกไม้จัดแต่ง จะเริ่มเปิดบริการตั้งแต่ประมาณ 02.00 น.-16.00 น. ดอกไม้ทำทั่วไปจะเริ่มประมาณ 03.00 น.-15.00 น.

- ส่วนที่เป็นตลาดผักจะเริ่มประมาณ 11.00 น.-18.00 น. เนื่องจากสินค้าส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัดและผู้ซื้อมักจะเป็นผู้ที่มาจากต่างจังหวัดซึ่งจะนำสินค้าไปขายในเช้าวันรุ่งขึ้น ดังนั้นผู้ที่เข้ามาซื้อสินค้าในตลาดนี้ หากมาในตอนเช้าก็จะเสียเวลาเปล่าเพราะไม่มีสินค้าที่ต้องการ

- กรณีหาบเร่จะเริ่มกิจกรรมประมาณ 5.00 น. - 18.00 น.

- ตึกแถวนอกตัวตลาดจะเปิดประมาณ 7.00 น.-18.00 น. หรือกว่านั้น (21.00 น.)

2. ผู้ดำเนินการ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของตลาดส่งเสริมเกษตรไทยอาจแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

2.1 ผู้ประกอบการค้าหรือผู้ขาย

- แผงลอย ผู้ขายมีทั้งที่มาจากเขตต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครโดยเฉพาะฝั่งธนบุรี เช่น เขตภาษีเจริญ ดลิ่งชัน หนองแขม บางขุนเทียน เป็นต้น และจังหวัดใกล้เคียง เช่น นครปฐม สมุทรสาคร นครบุรี เป็นต้น หรือแม้จังหวัดที่ไกลออกไปเช่น ประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งจากการสอบถามพบว่าเจ้าของสินค้าเป็นผู้ผลิตเองด้วยจำนวนไม่น้อย โดยจะขนส่งสินค้ารวมกันมาหลาย ๆ เจ้าในรถคันเดียวกัน จากท้องที่เดียวกัน และมาเช่าแผงลอยอยู่ใกล้กันหรือเช่าร่วมกันเพื่อประหยัดค่าเช่า ผู้ประกอบการค้าประเภทแผงลอยนี้มีอยู่ทั้งสิ้น 288 คน ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าเป็นตัวเลขที่ได้จากอะไร แง่ไหน ประมาณการ เพราะปรากฏในข้อที่ระบุความคลาดเคลื่อนว่าในที่เดียวกันมีการผลัดเปลี่ยนเมื่อรายหนึ่งขายหมดรายต่อไปเข้าขายแทนที่ ซึ่งคิดเป็น 27.61% ของผู้ประกอบการทั้งหมด แยกได้เป็นผู้ประกอบการในตลาดจำนวน 284 คน และนอกตลาดจำนวน 4 คน

- หาบเร่ ผู้ขายมักจะมีที่อยู่ปัจจุบันในเขตใกล้ ๆ ปากคลองตลาด เช่นเขตธนบุรี เขตพระนคร มีจำนวนไม่มากนัก โดยมีผู้ประกอบการค้าหาบเร่ทั้งสิ้น 144 คน คิดเป็น 13.81 ของผู้ประกอบการทั้งหมด แยกได้เป็น ในตลาด 34 คน นอกตลาด 110 คน

- ดึงแถว ผู้ขายประเภทที่ใช้ดึงแถวเป็นสถานที่ประกอบการค้ามักจะอยู่อาศัยชั้นบนของตัวตึกแถวนั่นเอง เจ้าของตึกแถวในตลาดที่หันหน้าเข้าสู่ตัวตลาดมักจะให้เช่าสถานที่วางสินค้าซึ่งนับว่ามีรายได้ดีมากเพราะมีผู้มาใช้บริการจำนวนมาก ผู้ประกอบการประเภทตึกแถวมีอยู่ทั้งสิ้น 611 คน คิดเป็น 58.58% ของผู้ประกอบการทั้งหมด แยกได้เป็นในตลาด 345 คน และนอกตลาด 266 คน

2.2 ผู้ซื้อ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ซื้อประเภท ซื้อไปขายต่อยังตลาดแห่งอื่น ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานคร เช่นตลาดวงเวียนใหญ่ บางแค และสะพานควาย เป็นต้น และต่างจังหวัดโดยเฉพาะสินค้าประเภทผัก ผลไม้ ดอกไม้ ทั้งยังมีที่ซื้อไปขายปลีกในตลาดปากคลองตลาดก็มี นอกจากนี้ยังมีผู้ซื้อรายย่อย ซึ่งซื้อไปบริโภคเอง หรือนำไปประกอบปรุงแต่งเพื่อจำหน่าย เช่น ร้านอาหาร ร้านจัดดอกไม้ เป็นต้น

2.3 ผู้ขนส่งในบริเวณตลาดจะมีทั้งผู้ขับรถยนต์รับจ้างส่งสินค้า ทั้งจากแหล่งผลิตมาสู่ตลาด และนำสินค้าจากตลาดไปสู่ตลาดอื่น หรือที่อยู่ของผู้ซื้อ นอกจากนี้ยังมีพวกที่ทำหน้าที่รับจ้างขนสินค้า โดยรถเข็นจากรถบรรทุกมาสู่ตลาด หรือจากตลาดไปสู่รถบรรทุก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการรับจ้างเข็นโดยทั่วไป ไม่ได้เป็นลูกจ้างของเจ้าของแผงโดยเฉพาะ

3. สินค้าและบริการที่สำคัญในตลาดส่งเสริมเกษตรไทย อาจจำแนกได้ดังนี้

3.1 ภายในตลาด มีสินค้าที่สำคัญ คือ

- ผัก เป็นสินค้าหลักของตลาด มีจำนวนผู้ขายถึง 163 ราย หรือ 56.01% มีทั้งที่มาจากในเขตกรุงเทพมหานคร เช่นเขตภาษีเจริญ ดลิ่งชัน หนองแขม และที่มาจากจังหวัดใกล้เคียง เช่นสมุทรสาคร นครปฐม นนทบุรี ตลอดจนจังหวัดที่อยู่ไกลออกไป เช่น เชียงใหม่ นครศรีธรรมราช และสินค้าจากต่างประเทศ เช่น เนเธอร์แลนด์ เป็นต้น

- ดอกไม้ นับเป็นสินค้าสำคัญอีกชนิดหนึ่งของตลาด มีทั้งดอกไม้สด (ดอกไม้ก้าทั่วไป) กล้วยไม้ และดอกไม้จัดแต่งสำหรับใช้ในพิธีต่าง ๆ มีจำนวนผู้ขายถึง 40 ราย หรือ 13.75% มีทั้งมาจากทั้งในกรุงเทพมหานคร เช่นเขตภาษีเจริญ หนองแขม ดลิ่งชัน ตลอดจนจังหวัดใกล้เคียง เช่น สมุทรสาคร นครปฐม นนทบุรี เป็นต้น

- เครื่องปรุง สินค้าชนิดนี้มีอยู่มากเป็นอันดับ 3 คือมีอยู่ 32 ราย หรือ 11% ซึ่งมีทั้งที่เป็นเครื่องจิ้ม เครื่องแกง และเครื่องเทศ ที่สำคัญได้แก่พริกต่าง ๆ มีทั้งมาจากจังหวัดต่าง ๆ เช่น ประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น

- ผลไม้ เป็นสินค้าที่มีอยู่ไม่มากนักในตลาดนี้ คือมีอยู่ 21 ราย หรือ 7.22% เท่านั้น

3.2 พื้นที่ตลาดภายนอก มีสินค้าที่สำคัญ คือ

- ดอกไม้ มีอยู่ถึง 91 ราย ที่ขายสินค้าประเภทนี้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นดอกไม้ก้าทั่วไป คิดเป็น 59.09% จึงอาจกล่าวได้ว่า ในบรรดากิจกรรมบนพื้นที่ตลาดภายนอก การค้าดอกไม้มีมากที่สุดสำหรับที่มาของสินค้า มาจากแหล่งเดียวกับดอกไม้ในตลาด รวมทั้งอาจซื้อจากภายในตลาดเอามาขายด้วย

- เครื่องอุปโภคและบริการ มีอยู่ถึง 42 ราย หรือ 27.7% ของกิจกรรมการค้าภายนอก กิจกรรมส่วนใหญ่ เป็นการค้าสินค้าผลิตภัณฑ์เคมีการเกษตร เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช เป็นต้น และยังมีบริการขนส่งสินค้าไปต่างจังหวัด อยู่แถบริมถนนอัมรินทร์ด้วย

4. รูปแบบการซื้อ-ขายสินค้า

การซื้อขายสินค้าของตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ส่วนใหญ่จะเป็นการขายส่ง โดยเฉพาะผักสำหรับดอกไม้จัดแต่ง มักจะขายปลีก แต่อย่างไรก็ตาม สินค้าเกือบทุกชนิดในตลาดจะมีแม่ค้าขายปลีกเข้ามาดำเนินการโดยซื้อจากพ่อค้าขายส่งมาขายปลีกในตลาดด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะขายอยู่ใกล้ปากทางเข้าออกตลาด

ลักษณะหรือรูปแบบการขายสินค้า มีการดำเนินการใน 3 รูปแบบ คือ แผงลอย หาบเร่ และตึกแถว

- พื้นที่ตลาดภายในมีผู้ประกอบการซื้อขาย แบ่งเป็น แผงลอย 189 ราย คิดเป็น 64.95% หาบเร่ 27 ราย คิดเป็น 9.28% และตึกแถว 75 ราย คิดเป็น 25.77%

- พื้นที่ตลาดภายนอกมีผู้ประกอบการซื้อขาย แบ่งเป็น แผงลอย 2 ราย คิดเป็น 1.30% หาบเร่ 96 ราย หรือ 62.34% และตึกแถว 56 ราย คิดเป็น 36.36%

ลักษณะการขายในแผงลอยและตึกแถวมีทั้งการขายส่งและขายปลีก ส่วนหาบเร่เป็นการขายปลีกเท่านั้น

5. การใช้พื้นที่ตลาด แบ่งตามรูปแบบการค้า ได้ดังนี้

5.1 พื้นที่ตลาดภายใน มีพื้นที่ทั้งหมดที่ใช้ในกิจการค้าประมาณ 4,248 ตารางเมตร แบ่งเป็น แผงลอย 13×17 ตารางเมตร คิดเป็น 31% หาบเร่ 57 ตารางเมตร คิดเป็น 1.34% และตึกแถว 2,874 ตารางเมตร หรือ 67.66%

5.2 พื้นที่ตลาดภายนอก มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 2,505 ตารางเมตร แบ่งเป็นแผงลอย 6 ตารางเมตร หรือ .24% หาบเร่ 159 ตารางเมตร หรือ 6.35% และตึกแถว 2,340 ตารางเมตร หรือ 93.41%

6. ลักษณะพิเศษของตลาด

6.1 บริเวณทางเดินเข้าตลาด จะเป็นที่ย้ายดอกไม้ในตอนเช้าและเป็นตลาดผักตั้งแต่ประมาณตีหนึ่งเป็นต้นไป

6.2 แผงลอยในตลาดไม่ได้ยกสูงจากพื้นดิน แต่จะกองสินค้าไว้บนพื้นซีเมนต์ซึ่งแบ่งกันล็อคด้วยการตีเส้นแบ่งเขต

6.3 ภายในตัวตลาด มีหาบเร่จำนวนน้อยมาก เนื่องจากมีกิจกรรมการค้าหนาแน่นอยู่แล้ว ทางเดินคับแคบ เนื่องจากมีแผงลอยมาตั้งเต็มไปหมด มีเฉพาะช่องเดินตรงกลางเท่านั้น

6.4 ตึกแถวในตลาดมักจะให้เช่าวางสินค้าหรือเช่าเป็นแผงขายของโดยคูหาหนึ่ง ๆ จะแบ่งให้เช่าหลายราย แทนที่จะประกอบกิจการเอง และมีเพียงจำนวนน้อยที่ขายอาหารเครื่องดื่มในตลาด ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเป็นกิจกรรมเพียงเพื่อการบริการคนที่มาทำกิจกรรมในตลาดเป็นส่วนใหญ่

6.5 ด้านหลังของตลาดเป็นสถานที่รับส่งสินค้า เนื่องจากเข้าออกได้สะดวก ด้านหน้าตลาดรถยนต์เข้าออกไม่ได้ เนื่องจากมีการตั้งแผงลอยอย่างหนาแน่น

6.6 ลักษณะที่ไม่ดีอันหนึ่งของตลาดนี้ก็คือ ความเปียกชื้นและน้ำเห็บหมัดของผักต่าง ๆ ที่ถูกบดด้วยล้อรถเข็นตามแนวทางเดิน

7. สรุป จากการศึกษาตลาดส่งเสริมเกษตรไทยครั้งนี้ ทำให้ได้ทราบถึงลักษณะของตลาดแห่งนี้ว่าเป็นตลาดกลางที่ให้บริการสินค้าประเภทผัก ผลไม้ ดอกไม้ ที่สำคัญของประเทศ พ่อค้าแม่ค้าตลอดจนลูกค้าจากที่ต่าง ๆ ได้มารวมกันในตลาดนี้เพื่อประกอบกิจกรรมการค้าระหว่างกัน ผู้ซื้อผู้ขายมีทั้งที่มาจากในเขตทพ.นี้เอง ตลอดจนอยู่ไกลถึงภาคเหนือหรือภาคใต้ก็มี สินค้าต่าง ๆ จะถูกกระจายไปสู่ภูมิภาคเกือบ

จะเรียกได้ว่าทั่วประเทศ สถานที่นี้ได้ก่อให้เกิดการจ้างงานต่าง ๆ เช่น พวกรับจ้างเข็นรถส่งสินค้าในตลาด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้ทราบว่าปริมาณสินค้ามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เป็นเหตุให้พื้นที่ในบริเวณตลาดไม่เพียงพอแก่การวางสินค้าในช่วงเวลาที่มีสินค้าเข้ามามาก เช่นระหว่างเวลา 11.00 น.- 14.00 น. ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่า หากผู้ขายสินค้านำสินค้ามาสู่ตลาดในช่วง 6.00 น.- 9.00 น. ก็น่าที่จะทำได้ แต่อย่างไรก็ตามในอนาคตตลาดนี้อาจจะมีพื้นที่ไม่พอเพียงสำหรับรองรับสินค้าก็เป็นได้ แนวโน้มต่อไปอาจจะมีการนำสินค้าไปขายในตลาดอื่นเนื่องจากพื้นที่นี้อาจจะขยายต่อไปอีกได้

ตลาดสดปากคลองตลาด

เวลาการสำรวจ - เวลา :

- 1) ศุกร์ 11 กันยายน 2524
- 2) เสาร์ 12 กันยายน 2524
- 3) อาทิตย์ 13 กันยายน 2524
- 4) เสาร์ 19 กันยายน 2524

จากการสำรวจ

การสำรวจตลาดสดปากคลองตลาด แบ่งออกเป็นสองด้าน คือ

- 1) สภาพทางกายภาพ Physical
- 2) สภาพทางสังคม Social

สภาพทางกายภาพ (ดูแผนผังประกอบ)

1) **ที่ตั้ง-ขอบเขต**

ทิศเหนือ - ถนนอังสวาล (เลียบบคลองหลอด)

ทิศตะวันตก - ถนนเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศตะวันออก - ถนนจักรเพชร

ทิศใต้ - ซอยท่ากลาง

2) **พื้นที่** ประมาณ 14,000 ม² (ประมาณ 8.75 ไร่)

3) **การเข้าถึง**

- รถยนต์ รถบรรทุก แล่นได้รอบทั้ง 4 ทิศ (one-way)
- เรือเทียบท่า (3 ท่า) ด้านทิศตะวันตก (แม่น้ำเจ้าพระยา)
- ด้านถนนอังสวาล เข้า-ออก 2 ทาง
- ด้านถนนเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา เข้า-ออก 3 ทาง
- ด้านถนนจักรเพชร เข้า-ออก ทางเดียว
- ด้านซอยท่ากลาง เข้า-ออก ทางเดียว

4) SHELTER, ENCOUNTER & SPACE

- “ตลาดส่วนใน” ถูกตรึงรอบทั้ง 4 ด้านด้วยตึกแถว
- “ตึกแถวแนวนอก” ทั้งสี่ด้าน (หันหน้าออกถนนทั้ง 4 ด้าน) รวมหาบเร่บน foot-path ด้วย เรียกว่า “ตลาดส่วนนอก”
- “ตึกแถวแนวใน” 3 ด้าน (หันหน้าเข้าด้านใน : ด้านถนนเลียบแม่น้ำฯ ไม่มี “ตึกแถวแนวใน”) รวมกับ ทางเดิน, ศาลเจ้า ณ. ใจกลางตลาด, และ platforms 3 ผืน เรียกว่า “ตลาดส่วนใน”
- foot-path 2 ด้านคือ ด้านถนนจักรเพชร และด้านซอยท่ากลาง มีหาบเร่วางอยู่จำนวนมาก โดยไม่มี shelter ปกคลุม (นอกจากกันสาดของตัวตึกแถวเอง ซึ่งยื่นออกมาเพียงเล็กน้อย)
- ด้านถนนจักรเพชรเป็น “หาบเร่แท้” (มาจากที่อื่น)
- ด้านซอยท่ากลางเป็น “หาบเร่เทียม” (เจ้าของร้าน-ตึกแถว-นำสินค้าของตน-พืชผักผลไม้-ออกมาวางไว้หน้าร้านของตนโดยส่วนใหญ่บรรจุเชิง-ร้านละหลาย ๆ ใบ)
- “ตลาดส่วนใน” ส่วนที่เป็น platform ขนาดใหญ่ 3 ผืน มี shelter ขนาดใหญ่ 3 ผืนปกคลุม โดยส่วนใหญ่แล้วไม่มี encounter ที่ fixed แต่บางส่วนมี movable encounter แบ่งแยกแต่ละส่วน, แต่ละร้านออกจากกัน

สภาพทางสังคม

- 1) **เวลาดำเนินการของตลาด** จากการสอบถามพบว่า
 - ตลาดส่วนใน : ส่วนใหญ่เริ่มเปิดดำเนินการในระหว่าง 05.00-07.00น .
 - ตลาดส่วนนอก : ด้านซอยท่ากลางเริ่มเปิดดำเนินการในระหว่าง 05.00 น.-06.00 น.
: ด้านอื่น ๆ เริ่มเปิดดำเนินการในระหว่าง 07.00 น.-08.00 น.
: “หาบเร่แท้” ทางด้านถนนจักรเพชรเริ่มเปิดดำเนินการในระหว่าง 08.00น.-10.00 น.
- 2) **ผู้ดำเนินการ** แบ่งออกได้ตามลักษณะกิจกรรม (activities) ที่บุคคลนั้น ๆ กระทำดังนี้ :-
 - 1 การแลกเปลี่ยน (exchange) แบ่งออกได้ตามสถานภาพและบทบาท (status & role) คือ
 - 1 ผู้ขาย - “หาบเร่แท้” ทั้งหมด (หรือเกือบทั้งหมด-ถ้าไม่ทั้งหมด) “ผู้ขาย” และ “เจ้าของกิจการ” เป็นบุคคลเดียวกัน ซึ่งมีทั้งมาจากละแวกใกล้เคียงในเขต (อำเภอ) เดียวกันกับ “ปากคลองตลาด” (เขตพระนคร) ทั้งที่มาจากเขตอื่นของกทม. (เช่น บางนา, กิ่งเพชร, ตลาดพลู ฯลฯ) และทั้งที่มาจากนอกเขต กทม. (เช่น สมุทรสาคร อยุธยา ฯลฯ)
 - **แผงลอยขนาดเล็ก** มีทั้งที่ผู้ขายเป็น “เจ้าของกิจการเอง” และที่ผู้ขายเป็น “ลูกจ้าง” ผู้ขายในประเภทนี้มี “ที่มา” เหมือนประเภทแรก(หาบเร่แท้)
 - **แผงลอยส่วนที่เหลือ** (ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ของแผงลอย) ผู้ขายส่วนใหญ่เป็น “ลูกจ้าง” โดยมี “เจ้าของกิจการ” หรือ “นายจ้าง” (และญาติพี่น้องของนายจ้าง) เป็น “ผู้คุมการเงิน” ที่มาของ “ผู้ขายที่เป็นเจ้าของ” มีทั้งที่มาจากเขตอื่น ๆ และที่อยู่

อาศัยในตึกแถวรอบ ๆ ตลาดเอง ส่วน “ผู้ขายที่เป็นลูกจ้าง” ส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัด

- ตึกแถวรอบตลาด ผู้ขายส่วนใหญ่เป็น “ลูกจ้าง” โดยมี “เจ้าของกิจการ” (และญาติพี่น้อง) เป็น “ผู้คุมการเงิน” ที่มาของ “ลูกจ้าง” ส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัด ส่วน “นายจ้าง” มีทั้งที่มาจากเขตอื่น ๆ ของกทม. มาจากต่างจังหวัด และที่อยู่อาศัยในเขตพระนครอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม “นายจ้าง” ส่วนใหญ่ในปัจจุบันอยู่อาศัยณ.ตึกแถวคูหาอื่น ๆ ของตนด้วยสะดวกในการ “ประกอบกิจการ” ของตน

หมายเหตุ “หาบเร่” ในที่นี้ หมายถึง กิจกรรมการขายประเภทที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ต่างกับแผงลอยซึ่งติดที่ (fixed) : สำหรับตลาดส่วนนอก กิจกรรมการขายทั้งหมดบนทางเท้าเป็นกิจกรรมที่ไม่ถูกกฎหมาย จึงจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายได้ ดังนั้นทั้งหมดที่อยู่บนทางเท้าของตลาดส่วนนอก จึงเรียกเป็น “หาบเร่” ส่วนแผงลอยจะพบในตลาดส่วนใน สำหรับตลาดสดปากคลองตลาดนี้ “หาบเร่” ในตลาดส่วนในพบน้อยมาก

2. **ผู้ซื้อ** แบ่งเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ผู้ซื้อที่นำไปบริโภคเองภายในครอบครัว
2. ผู้ซื้อที่นำไปขายต่ออีกทีหนึ่ง (คนกลาง)

เนื่องจากลักษณะของตลาดนี้เอง ซึ่งเป็น “ตลาดขายส่ง” เป็นหลัก ผู้ซื้อประเภทหลังจึงเป็น “ผู้ซื้อหลัก” ของตลาดแห่งนี้ อย่างไรก็ตามฟังกล่าวด้วยว่า ผู้ซื้อประเภทนี้แบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ

1. ผู้ซื้อที่เป็นลูกจ้าง (“ถูกใช้” ให้มาซื้อ)
2. ผู้ซื้อที่เป็นเจ้าของกิจการเอง (“ใช้ตนเอง”)

2 **การขนส่ง (transportation) ผู้ขนส่ง** แบ่งออกได้ตามลักษณะการขนส่ง ดังนี้ :-

1. **ผู้ขนส่งที่ซื้อและขนส่งเอง** กล่าวคือ หอบหิ้ว เดิน และขึ้นรถประจำทาง (หรือรถยนต์ส่วนตัว) ด้วยตนเอง
2. **ผู้ขนส่งที่ถูกว่าจ้างให้ขนส่ง** ได้แก่ กรรมกรขนส่งของตลาดแห่งนี้เอง ซึ่งส่วนใหญ่ใช้รถเข็นเป็นหลัก อีกส่วนหนึ่งคือ “ผู้ควบคุมยวดยาน” สำหรับขนส่งสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็น “ผู้ถูกว่าจ้าง” (รถบรรทุก รถสามล้อ รถแท็กซี่ รถของบริษัทห้างร้าน) รวมทั้ง “เด็กส่งของ” ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย

3) **สินค้า** มีอยู่ 3 ประเด็นที่ควรกล่าวถึง คือ

- ชนิด
- ปริมาณ
- การขนส่ง

1 **ชนิดสินค้า** ผู้สำรวจได้สำรวจชนิดสินค้าตาม check list format โดยแบ่งออกเป็นชนิดและกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้ :-

1. แบ่ง

2. เนื้อ	}	2	ตลาด
3. อาหารโปรตีนอื่น ๆ			
4. ผัก	}	3	ตลาด
5. ผลไม้			
6. ดอกไม้			
7. เครื่องปรุง	}	4	ตลาด
8. สินค้าของชำ			
9. อาหารคาว	}	5	ตลาด
10. อาหารหวาน-เครื่องดื่ม			
11. เครื่องอุปโภค-บริการ		6	ตลาด
12. อื่น ๆ		7	ตลาด

รายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับ “ชนิดสินค้า” ดูตาราง

2 ปริมาณสินค้า ปริมาณสินค้าแต่ละชนิด-แต่ละกลุ่ม infer จาก :

1. จำนวนรายการ (กิจกรรมการขาย)
2. จำนวนแรงงาน (ผู้ประกอบการขายในกิจกรรมการขายประเภทนั้น ๆ)

และ 3. พื้นที่ประกอบการ

3 การขนส่งสินค้า แบ่งออกได้เป็นสองส่วนใหญ่ ๆ คือ

1. การขนส่งจากทุก ๆ ภาคของประเทศมายังตลาดแห่งนี้

ส่วนใหญ่แล้วใช้การขนส่งโดยรถบรรทุกขนาดใหญ่ และขนาดกลาง (เป็นหลัก)

ส่วนน้อยเป็นการขนส่งโดยทางเรือ (เป็นรอง)

2. การขนส่งจากตลาดแห่งนี้ไปยังส่วนอื่น ๆ (ซึ่งส่วนใหญ่ขนส่งแจกจ่ายอยู่ภายในเขตกทม.)

ส่วนใหญ่แล้วใช้การขนส่งโดยรถบรรทุกขนาดเล็ก รถปิคอัพ, และรถสามล้อ (เป็นหลัก) ส่วนน้อยเป็นการขนส่งโดย เรือ, รถแท็กซี่, และรถโดยสารประจำทาง (เป็นรอง)

4) รูปแบบการซื้อ-ขายสินค้า ประเด็นที่ฟังกล่าวถึงมี 2 ประเด็น คือ

1 การขายปลีก-การขายส่ง กล่าวได้ว่าส่วนใหญ่ของตลาดนี้เป็นการขายส่ง และมีการขายปลีกเป็นส่วนน้อย เนื่องจากผลิตผลหลัก (สินค้าหลัก) ของตลาดแห่งนี้ คือ ผลผลิตทางการเกษตรจากภาคต่าง ๆ ของประเทศ ซึ่ง “ระดม” เข้ามายังศูนย์กลาง (ราชธานี) ของประเทศ

2 รูปแบบการขาย - หาบเร่แผงลอย	ขายปลีกเป็นหลัก	
- แผงลอย	}	ขายส่งเป็นหลัก
- ดึงแถว		

ดู : pie chart เปรียบเทียบสัดส่วนแรงงานในแต่ละรูปแบบการขาย ทั้ง

- ตลาดส่วนใน
- ตลาดส่วนนอก
- ตลาดส่วนรวมทั้งหมด

5) **ZONING : สะท้อนลักษณะการใช้ที่ดิน และสะท้อนรูปแบบการขาย** จาก chart แสดงการใช้ที่ดินของตลาด จะเห็นได้ว่า

- 1 ด้านถนนจักรเพชร และ main access
 - ดึงแถวจะเป็นส่วนขายเครื่องอุปโภคเป็นหลัก
 - ทางเท้าหน้าดึกแถวจะเป็นส่วนขายเครื่องอุปโภค (ส่วนน้อย) และขายเนื้อและอาหารโปรตีน (ส่วนใหญ่) ในรูปแบบ “หาบเร่แท้”
 - platform 2 ผืนหน้า (ผืนเล็ก) ส่วนขอบทางเดินทางเท้าจะเป็นส่วนขายอาหารคาว-หวาน และอาหารประเภทเนื้อ-โปรตีน

ส่วนนี้จึงมีลักษณะ “ตลาดสด-ขายปลีก” เป็นหลัก
- 2 ด้านถนนเลียบบแม่น้ำ และด้านถนนอัษฎางค์
 - ดึงแถวปรากฏลักษณะการใช้ที่ดินแบบหลากหลาย
 - ทางเท้าหน้าดึกแถวจะไม่ปรากฏ “หาบเร่”

ส่วนนี้จึงมีลักษณะ “ตลาดขายส่ง-ปลีก-ทั้งบริการ-ทั้งพักอาศัย”
- 3 ด้านถนนซอยท่ากลาง และ platform ผืนใหญ่
 - ดึงแถวจะเน้นขายส่งพืชผักผลไม้เป็นหลัก และปรากฏ “หาบเร่เทียม” อยู่ตลอดทางเท้า ด้วยต้องการ “จุใจ” และ “ขนส่งโดยสะดวก” เป็นสำคัญ
 - platform ผืนใหญ่เน้นขายส่งพืชผักผลไม้เป็นหลักและยังใช้งานในลักษณะ “โกดังเก็บพืชผล” อีกด้วย

ส่วนนี้จึงมีลักษณะ “ตลาดขายส่ง” เป็นหลัก
- 4 ดึงแถวรอบใน (แนวที่สอง) ทั้ง 3 ด้าน ปรากฏลักษณะการใช้ที่ดินแบบหลากหลายเช่นเดียวกับข้อ 2

หมายเหตุ ข้อ 1 เป็นข้อเดียวที่เน้นขายปลีกอย่างชัดเจน และถือเป็นด้านหน้าของตลาด

เปรียบเทียบตลาดทั้ง 3

ลักษณะร่วม

ตลาดยอดพิมาน ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย และตลาดสดปากคลองตลาด นอกจากจะสามารถจัดเป็นกลุ่มเดียวกันด้วยสภาพทางกายภาพ (มีที่ตั้งใกล้เคียงกัน) แล้ว ตลาดทั้ง 3 ยังมีสภาพทางสังคมร่วมกันบางประการ ได้แก่ :-

สินค้า สินค้าหลักของตลาดทั้ง 3 คือผลผลิตทางการเกษตร อันได้แก่ ผัก, ผลไม้ และดอกไม้ (ดู pie chart แสดงสัดส่วนของชนิดสินค้านับจากจำนวนราย และ pie chart แสดงสัดส่วนของผู้ประกอบการในแต่ละกลุ่มสินค้า ของแต่ละตลาด) การขนส่งสินค้าเหล่านี้เป็นไปในลักษณะเดียวกันคือใช้ทางบกโดยรถบรรทุกเป็นส่วนใหญ่ ขนส่งทางน้ำเป็นส่วนน้อย เฉพาะจากบริเวณใกล้เคียงคือภาคกลาง

รูปแบบการขาย ทั้ง 3 ตลาดจะประกอบไปด้วย หาบเร่ แผงลอย ด็กแถว (แผงลอยอยู่ใจกลาง ด็กแถวรายล้อม และหาบเร่มักจะมีเฉพาะตลาดส่วนนอกเท่านั้น) และมีทั้งการขายส่ง-ขายปลีก โดยมีการขายส่งเป็นหลักทั้ง 3 ตลาด

ลักษณะเฉพาะของแต่ละตลาด

นอกจากลักษณะร่วมข้างต้นแล้ว ตลาดทั้ง 3 ยังมีความแตกต่างกันในบางประการ ได้แก่ :-

เวลาดำเนินการของตลาด ด็กแถว และหาบเร่ของตลาดทั้ง 3 มีเวลาดำเนินการใกล้เคียงกัน แต่แผงลอยจะมีลักษณะต่างกัน คือ

แผงลอยของตลาดยอดพิมาน และของตลาดส่งเสริมเกษตรไทยส่วนที่ขายผักผลไม้ จะเริ่มดำเนินการประมาณ 3.00 น. แผงลอยของตลาดสดปากคลองตลาดจะเริ่มดำเนินการประมาณ 5.00 น. แต่แผงลอยของตลาดส่งเสริมเกษตรไทยส่วนที่ขายดอกไม้ จะเริ่มดำเนินการประมาณ 11.00 น. ส่วนเวลาเลิกดำเนินการนั้นใกล้เคียงกันคือประมาณ 18.00 น.

สินค้า ส่วนที่แตกต่างกันคือ ตลาดยอดพิมานจะเป็นตลาดที่มีปริมาณสินค้ามากที่สุด และขายส่งทั้งผัก, ผลไม้, ดอกไม้สด ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ขายส่งผัก, ผลไม้ และดอกไม้จัดแต่ง ตลาดสดปากคลองตลาด ขายส่งเฉพาะผัก ส่วนผลไม้และดอกไม้ (จัดแต่ง) นั้นเป็นการขายปลีกโดยหาบเร่

การใช้ที่ดิน จากผังแสดงการใช้ที่ดินของตลาดทั้ง 3 จะเห็นได้ว่าตลาดยอดพิมานและตลาดส่งเสริมเกษตรไทย มีสีเขียวเป็นส่วนใหญ่ และมีความหลากหลายของสีไม่มาก แต่ตลาดสดปากคลองตลาดแม้ว่าจะมีสีเขียวเป็นส่วนใหญ่ แต่มีความหลากหลายของสีมาก ทั้งนี้เพราะ ตลาดยอดพิมาน และตลาดส่งเสริมเกษตรไทย เป็นตลาดขายส่ง ที่ขายปลีกเฉพาะหาบเร่บนทางเท้าของตลาดส่วนนอก แต่ตลาดสดปากคลองตลาดเป็นตลาดที่ทั้งขายส่งและขายปลีก (ด้านหนึ่งของแผงลอยส่วนนอกเป็นการขายปลีกในลักษณะตลาดสดทั่ว ๆ ไป)

สรุป

ตลาดทั้ง 3 ต่างก็เป็นตลาดรวมสินค้าทางการเกษตรจากจังหวัดต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศ ไปสู่ตลาดย่อยต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร และใกล้เคียง รูปแบบการขายจึงเป็นการขายส่งเป็นหลัก เฉพาะตลาดสดปากคลองตลาดมีรูปแบบขายปลีก เพื่อให้บริการในลักษณะตลาดสดทั่ว ๆ ไปสำหรับประชาชนในท้องถิ่นด้วย โดยมีตลาดยอดพิมานเป็นตลาดที่รวมสินค้าในปริมาณมากที่สุดทั้ง ผัก ผลไม้ และดอกไม้สด ส่วนตลาดส่งเสริมเกษตรไทยมีการขายดอกไม้จัดแต่งเป็นลักษณะเฉพาะของตลาด เวลาดำเนินการของตลาดทั้ง 3 ส่วนที่ขาย “วัตถุดิบ” มีเวลาดำเนินการใกล้เคียงกัน คือ เริ่มประมาณ 3.00-5.00 น. และเลิกประมาณ 18.00 น.

ความสัมพันธ์ในลักษณะพื้นผิวของตลาดทั้ง 3 มีน้อยมาก ที่มีจะอยู่เฉพาะในรูปของกิจกรรมประเภทหาบเร่ (ขายปลีก) ซึ่งซื้อวัตถุดิบจากตลาดอื่นในตลาดทั้ง 3 มาขายต่อในรูปของสินค้าสำเร็จรูป เช่น

ดอกไม้จัดแต่งของตลาดสดปากคลองตลาด ซื้อมาจากตลาดส่งเสริมเกษตรไทย

การที่มีตลาดถึง 3 ตลาดในบริเวณนี้ นอกจากลักษณะเฉพาะของตลาดทั้ง 3 แล้ว คาดว่าเป็นเพราะสถานที่จำกัดของพื้นที่ จึงมีการขยายพื้นที่ออกไปในรูปของการเพิ่มตลาด ดังที่ตลาดส่งเสริมเกษตรไทยได้เปิดดำเนินการภายหลังตลาดยอดพิมาน และตลาดสดปากคลองตลาด คือประมาณ 10 ปีมานี้เอง

ตารางที่ 5สรุปการสำรวจตลาดยอดพืชมาน (ภายใน)

ชนิดสินค้า-บริการ	251 ราย 100%	จำนวน (ราย)			จำนวนผู้ประกอบการ (คน)			พื้นที่ที่ใช้ประกอบการ (ม ²)			ที่มาของผู้ประกอบการ			ที่มาของสินค้า			เวลาประกอบการ (เริ่ม-เลิก)		
		แหล่ง	หาบเร่	ตึกแถว	แหล่ง	หาบเร่	ตึกแถว	แหล่ง	หาบเร่	ตึกแถว	แหล่ง	หาบเร่	ตึกแถว	แหล่ง	หาบเร่	ตึกแถว	แหล่ง	หาบเร่	ตึกแถว
1 แป้ง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2 เนื้อ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3 อาหารโปรตีนอื่น ๆ	1.19	3	-	-	(2)	6	-	(4)	12	-	สมุทรสาคร	-	-	สมุทรสาคร	-	-	3.00-18.00	-	-
4 ผัก	37.85	91	-	4	(3)	273	(2)	(40)	3640	(25)	ปากคลอง	-	ปากคลอง	ต่างจังหวัด	-	-	3.00-18.00	-	5.00-18.00
5 ผลไม้	24.30	37	13	11	(3)	111	(3)	(40)	1480	(25)	เขตต่าง ๆ	-	ปากคลอง	ปากคลอง	-	-	3.00-18.00	6.00-18.00	5.00-18.00
6 ดอกไม้	25.81	54	-	10	(1)	54	(2)	(3)	162	(25)	สมุทรสาคร	-	ปากคลอง	สมุทรสาคร	-	-	3.00-12.00	-	4.00-18.00
7 เครื่องปรุง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8 ของชำ	5.98	-	-	15	-	-	(3)	-	-	(25)	ปากคลอง	-	ปากคลอง	ที่ต่าง ๆ	-	-	-	-	6.00-18.00
9 อาหารคาว	3.93	5	4	1	(3)	15	(3)	(25)	125	(30)	ปากคลองตลาด	-	ปากคลองตลาด	ปากคลองตลาด	-	-	5.30-14.00	5.30-12.00	5.30-12.00
10 อาหารหวาน	1.19	1	2	-	(4)	4	(1)	(25)	25	-	ปากคลอง	สมุทรสาคร	-	ปากคลองตลาด	-	-	5.30-14.00	5.30-12.00	-
11 เครื่องอุปโภค-บริโภค	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		191	19	41	463	19	109	5444	38	1030	กลุ่มชนิดสินค้า			%	คน	ราย	%	คน	%
		รวม 251 ราย									กลุ่มชนิดสินค้า			%	คน	ราย	%	คน	%
											1			-	-	13	5.17	28	4.73
											2+3			3	1.19	6	1.01	11	-
											4+5+6			220	87.95	512	36.83	12	-
											7+8			15	5.98	45	7.6	-	-
											รวม 6512 ม ²			-	-	-	-	-	-
											รวม 591 คน			-	-	-	-	-	-
											รวม 251 ราย			7.56%	16.33%	18.34%	3.21%	18.44%	15.81%
											รวม 591 คน			76.09%	7.56%	16.33%	18.34%	3.21%	18.44%

หมายเหตุ : เลขในวงเล็บ (-) เป็นจำนวนเฉลี่ยต่อราย

ตารางที่ 6 สรุปการสำรวจตลาดยอดพืชมาน (ภายนอก)

ชนิดสินค้า-บริการ	176 ราย 100%	จำนวน (ราย)			จำนวนผู้ประกอบการ (คน)			พื้นที่ที่ใช้ประกอบการ (ม ²)			ที่มาของผู้ประกอบการ			ที่มาของสินค้า			เวลาประกอบการ (เริ่ม-เลิก)		
		แหล่ง	หัวไร่	ดักแด้	แหล่ง	หัวไร่	ดักแด้	แหล่ง	หัวไร่	ดักแด้	แหล่ง	หัวไร่	ดักแด้	แหล่ง	หัวไร่	ดักแด้	แหล่ง	หัวไร่	ดักแด้
2 เนื้อ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3 อาหารโปรตีนอื่น ๆ	3.41	-	6	-	-	(1)	-	-	(2)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4 ผัก	8.52	-	-	15	-	-	(2)	-	-	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5 ผลไม้	13.07	16	7	-	(1)	7	-	(3)	(2)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6 ดอกไม้	14.77	15	11	-	(1)	11	-	(3)	(2)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7 เครื่องปรุง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8 ของชำ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9 อาหารดาว	1.70	-	-	3	-	-	(4)	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10 อาหารหวาน	10.78	8	10	1	(1)	10	2	(2)	(2)	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11 เครื่องอุปโภค-บริโภค	24.42	1	-	42	-	-	(3)	(2)	-	1075	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12 อื่น ๆ (โกดัง)	23.29	-	-	41	-	-	-	-	-	1025	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		40	34	103	-	31	171	109	68	2575									
		รวม 176 ราย			รวม 244 คน			รวม 2752 ม ²											
		22.72%	19.31%	57.95%	15.98%	13.93%	70.08%	3.96%	2.47%	93.56%									

หมายเหตุ : เลขในวงเล็บ (-) เป็นจำนวนเฉลี่ยต่อราย

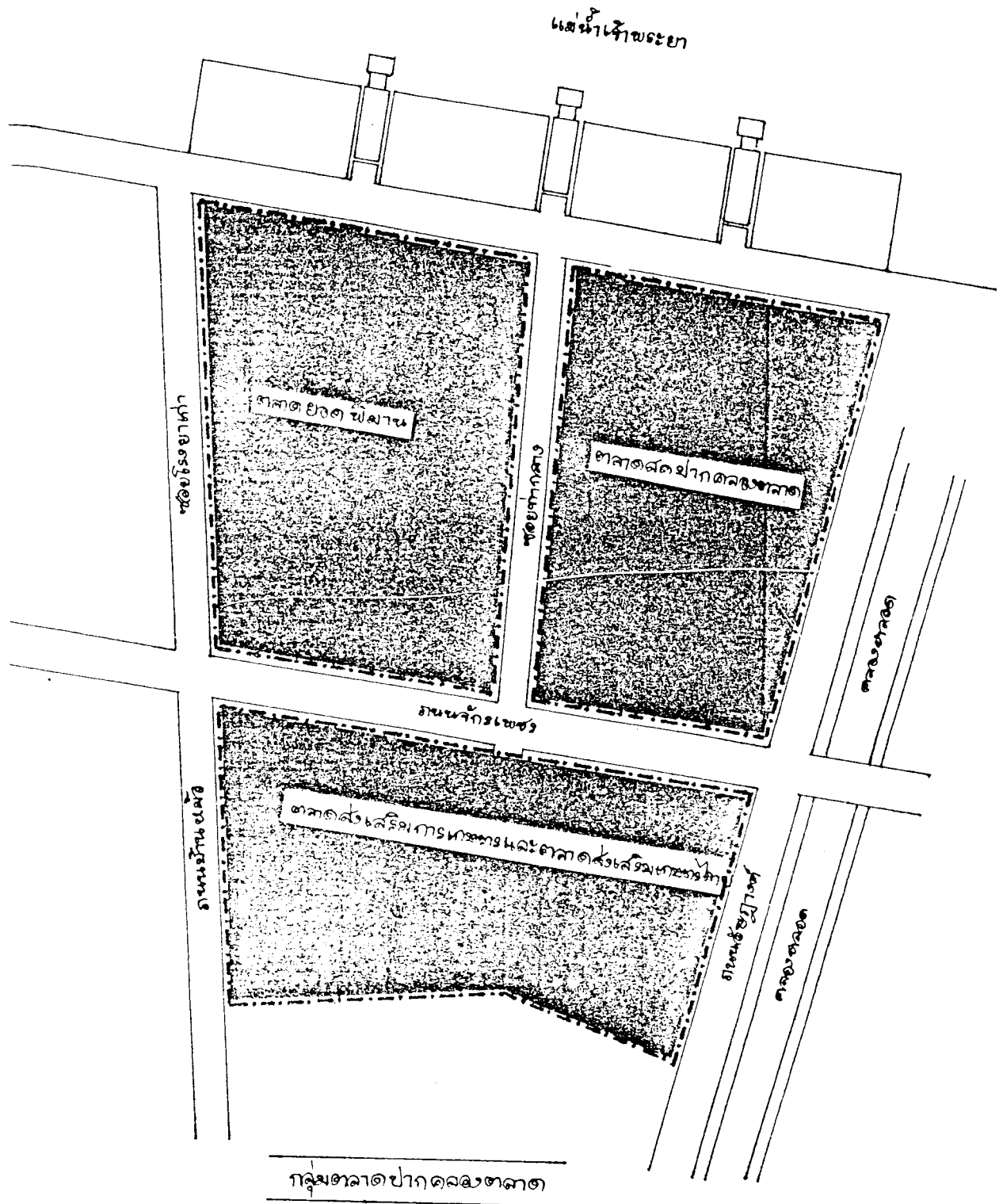
ตารางที่ 7 สํารวจตลาดส่งเสริมเกษตรไทย (รวมทั้งตลาด)

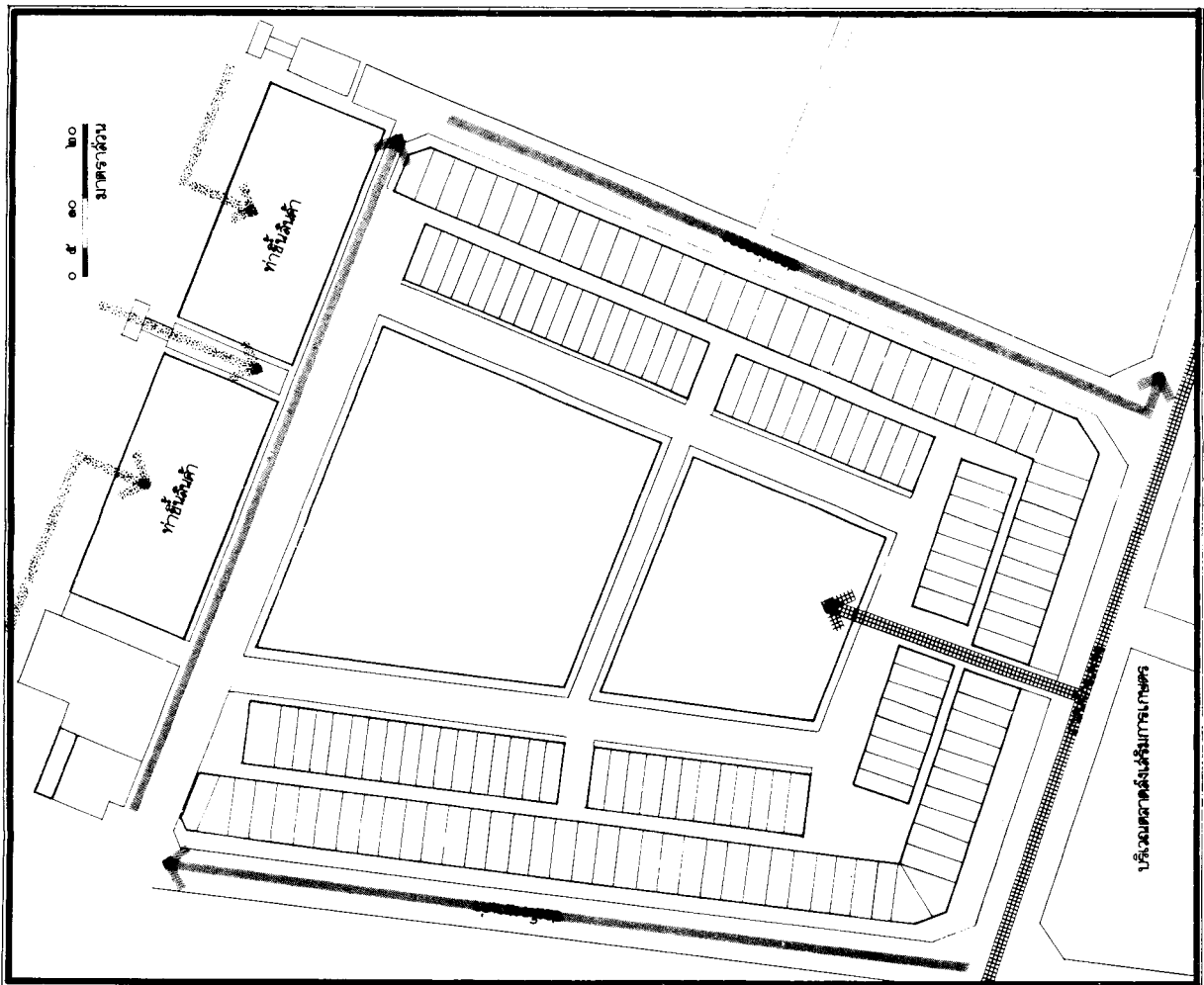
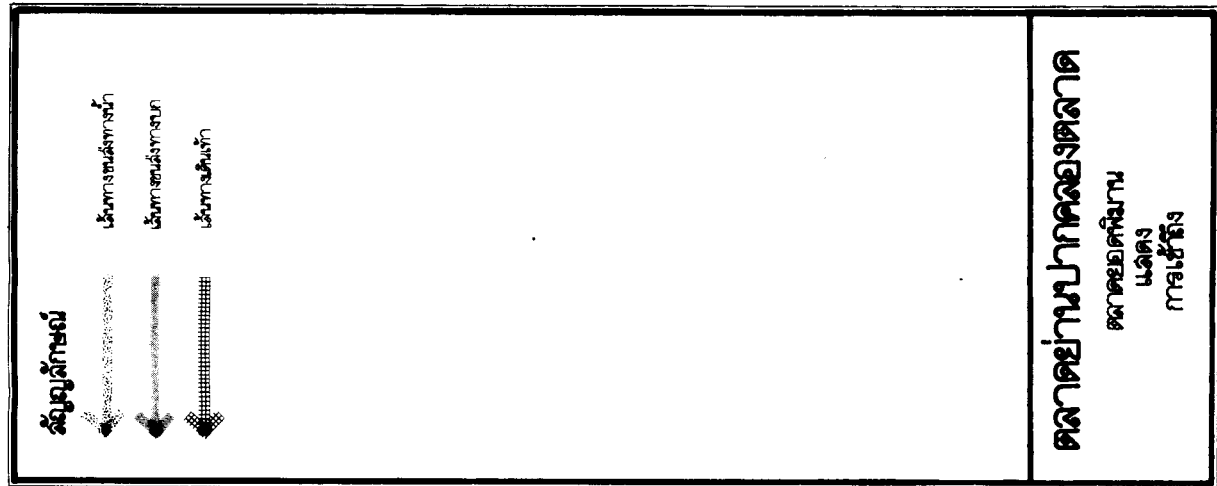
ชนิดสินค้า-บริการ	จำนวนราย			รวม	%	จำนวนผู้ประกอบการ			รวม	%	ขนาดพื้นที่ใช้			รวม	%
	แฉงลย	หำบร	ดักแฉว			แฉงลย	หำบร	ดักแฉว			แฉงลย	หำบร	ดักแฉว		
1 แบ่ง	-	1	1	2	.45	-	1	5	6	.58	-	2	36	38	.56
2 เนื้อ	-	1	-	1	.22	-	1	-	1	.09	-	2	-	2	.03
3 โปรตีนอื่น ๆ	-	1	-	1	.22	-	1	-	1	.09	-	1	-	1	.02
4 ผัก	126	3	35	164	36.85	203	3	267	473	45.35	835	5	1224	2064	30.56
5 ผลไม้	13	8	2	23	5.17	13	9	11	33	3.16	49	13	72	134	1.98
6 ดอกไม้	24	104	3	131	29.44	24	123	6	153	14.67	212	187	52	451	6.68
7 เครื่องปรุง	23	1	10	34	7.64	40	1	50	91	8.72	204	1	524	729	10.80
8 สีนํ้าของร้ํา	-	-	6	6	1.35	-	-	18	18	1.73	-	-	216	216	3.20
9 อาหารคาว	3	-	4	7	1.58	5	-	20	25	2.40	20	-	190	210	3.11
10 อาหารหวาน-เครื่องดื่ม	2	1	1	4	.90	3	1	2	6	.58	3	1	36	40	.59
11 เครื่องอุปโภค-บริการ	-	3	42	45	10.11	-	4	232	236	22.63	-	4	1892	1896	28.08
12 อื่น ๆ	-	-	27	27	6.07	-	-	-	-	-	-	-	972	972	14.39
	191	123	131	443	100	288	144	611	1043	100	1328	216	5214	6753	100

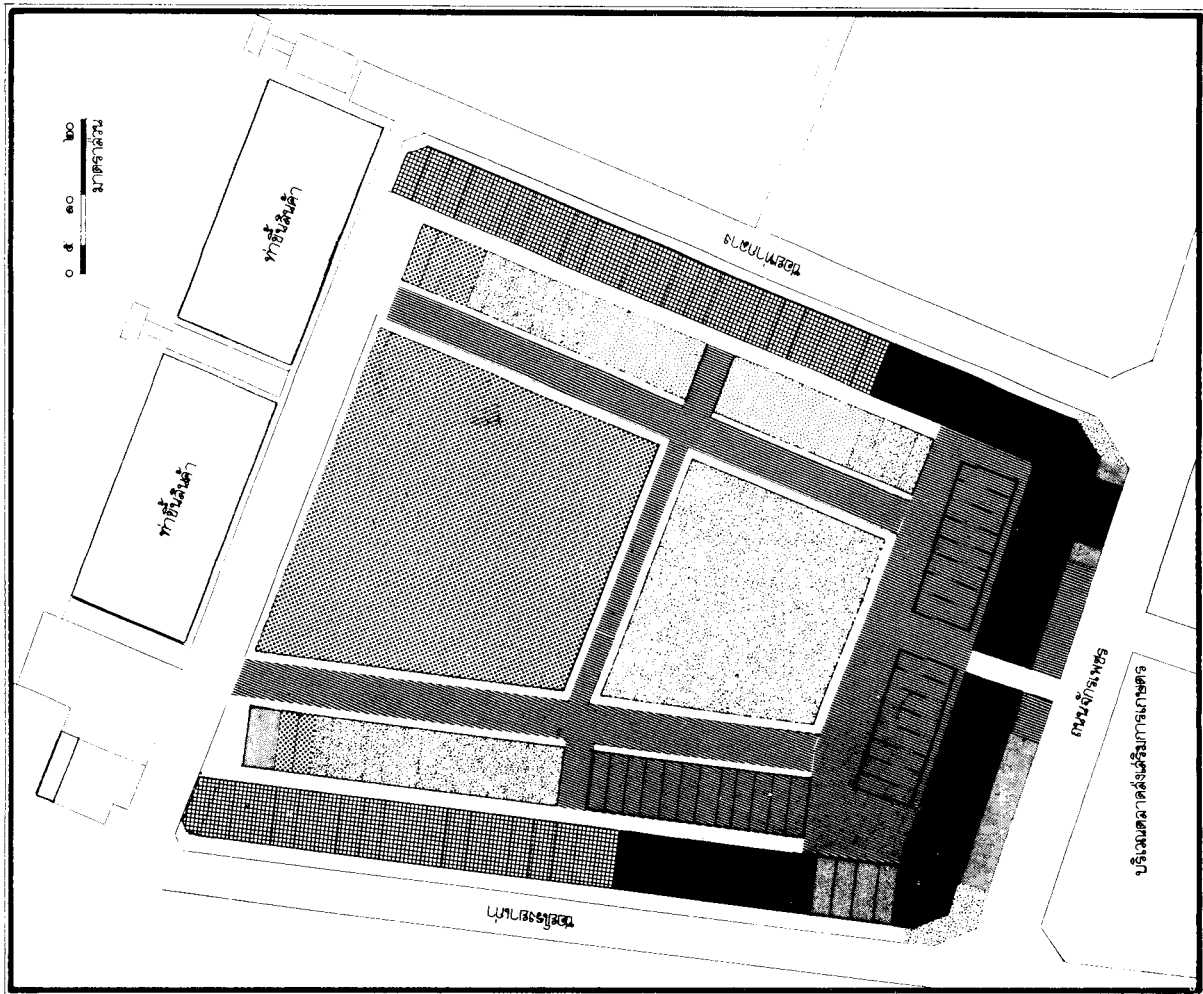
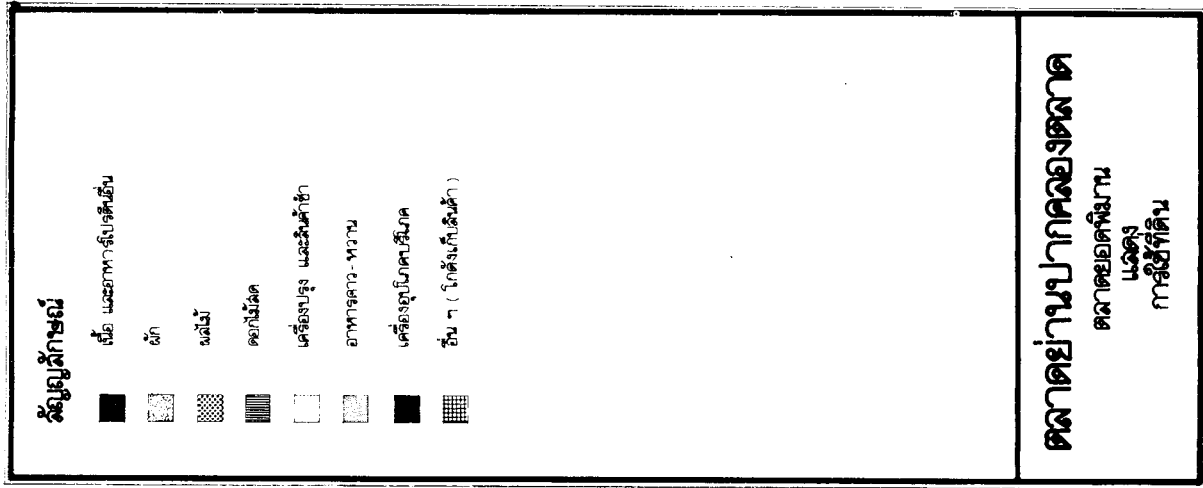
ชนิดสินค้า-บริการ	165 ราย 100%	จำนวน (ราย)			จำนวนผู้ประกอบการ (คน)			พื้นที่ใช้ประกอบการ (ม ²)			ที่มาของผู้ประกอบการ			ที่มาของเงินกู้			เวลาประกอบการ (เริ่ม-เลิก)					
		หาบเร่	แผงลอย	จิกแถว	หาบเร่	แผงลอย	จิกแถว	หาบเร่	แผงลอย	จิกแถว	หาบเร่	แผงลอย	จิกแถว	หาบเร่	แผงลอย	จิกแถว	หาบเร่	แผงลอย	จิกแถว			
1 แป้ง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
2 เนื้อ	10.9	-	18	-	(1-5) 27	-	-	(8.78) 158.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
3 อาหารประเภทอื่นๆ	6	-	9	1	(1) 9	(2) 2	(32.00) 32.00	(4.00) 36.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
4 ผัก	26	-	41	2	(2.2) 90	(3.5) 7	(64.00) 128.00	(16.76) 687.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
5 ผลไม้	12	-	14	6	(2.9) 41	(2.5) 15	(37.33) 224.00	(19.70) 276.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
6 ดอกไม้	3.6	-	6	-	(2.5) 15	-	-	(5.33) 32.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
7 เครื่องปรุง	4.2	-	2	5	(2) 4	(2.8) 14	(38.40) 192.00	(12.50) 25.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
8 ของทำ	4.8	-	6	2	(2.33) 14	(2) 4	(64.00) 32.00	(16.33) 96.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
9 อาหารดาว	3.0	-	5	-	(1) 5	-	-	(8.4) 42.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
10 อาหารหวาน-เครื่องดื่ม	10.3	-	14	3	(1.64) 23	(4) 12	(42.67) 128.00	(14.57) 204.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
11 เครื่องอุปโภค-บริการ	2.4	-	1	3	(3) 3	(2.33) 7	(32.00) 96.00	(12.00) 12.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
12 อื่น ๆ	16.8	-	-	27	-	?	(36.15) 976.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
		-	116	49	231	61	1840.00	1570.00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
		รวม 165 ราย			รวม 292 คน			รวม 3410.00 ม ²														
		-	70%	30%	79%	21%	46.0%	54%														

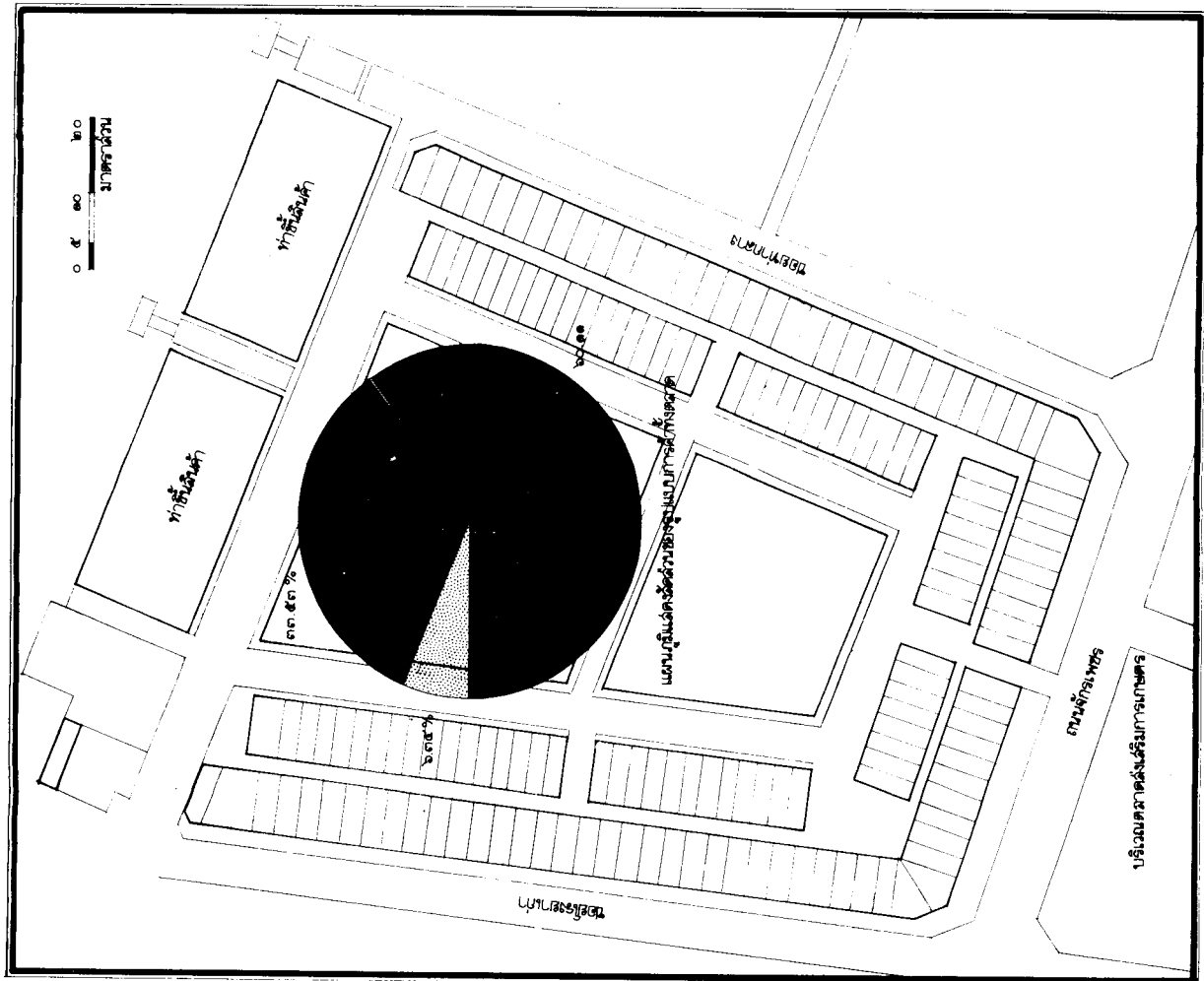
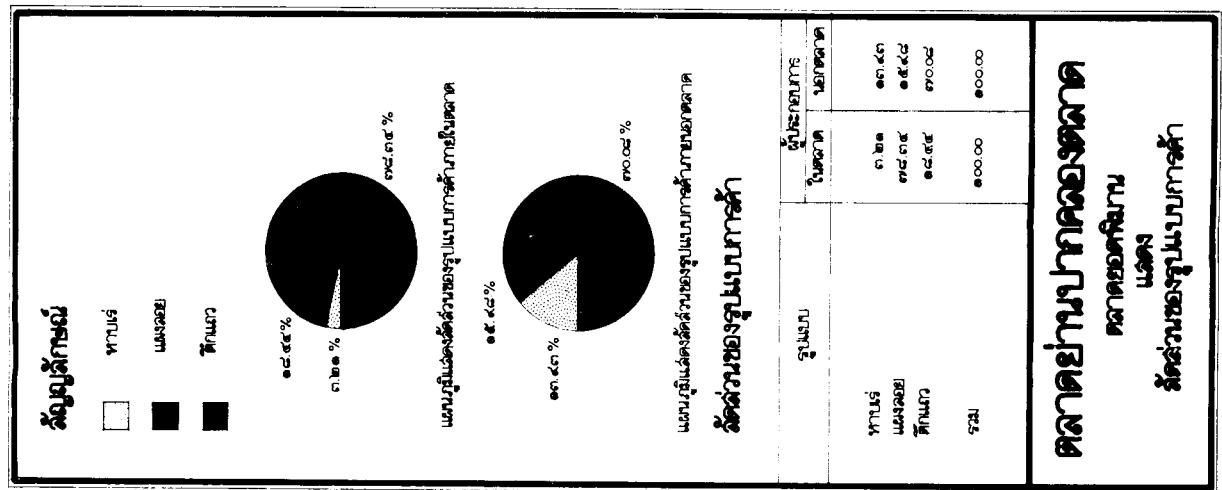
ตารางที่ 9 สรุปการสำรวจตลาดสดปากคลองตลาด (ภายนอก)

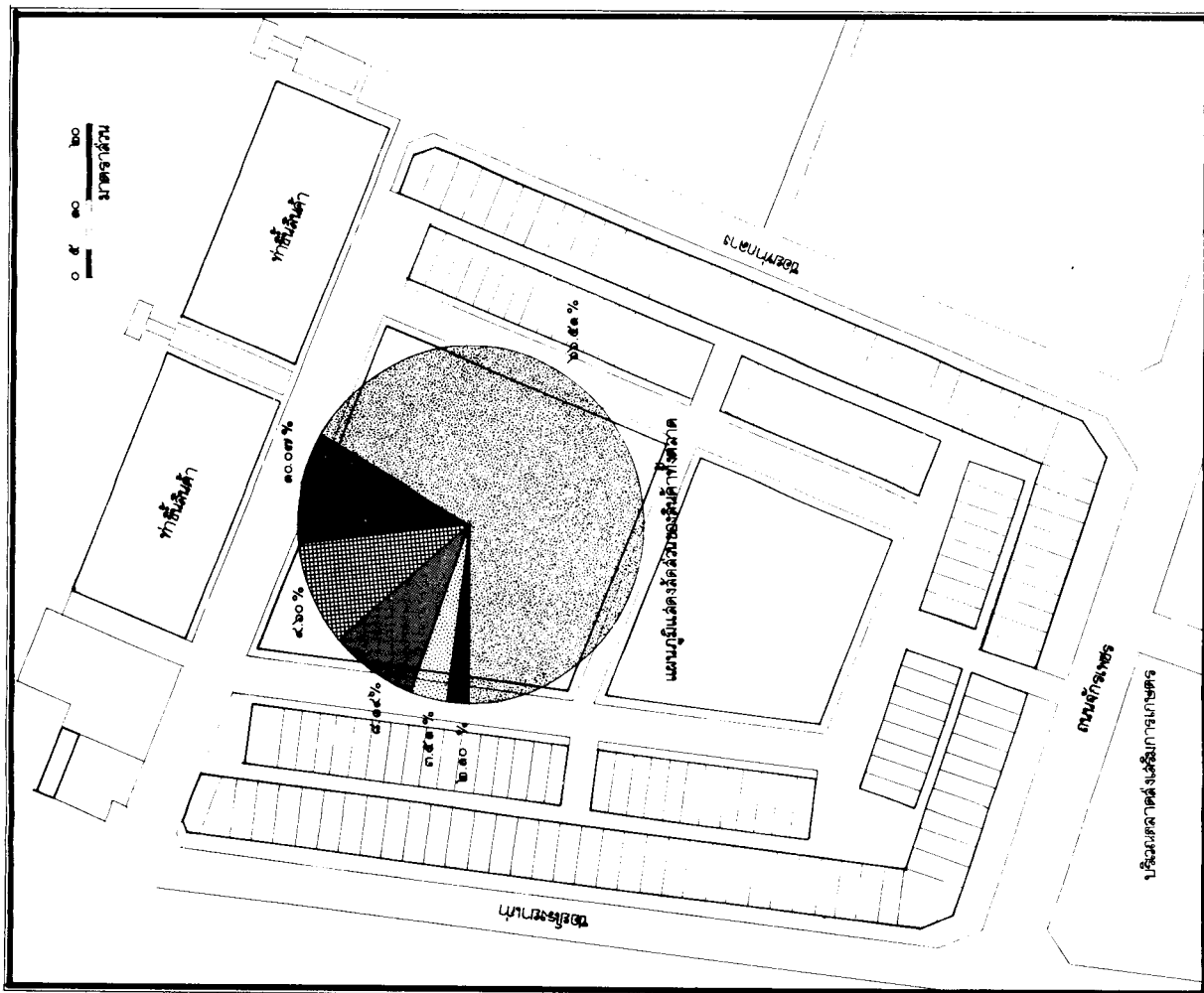
ชนิดของสินค้า-บริการ	195 ราย	จำนวน (ราย)			จำนวนผู้ประกอบการ (คน)			พื้นที่ที่ใช้ประกอบการ (ม ²)			ที่มาของผู้ประกอบการ			ที่มาของสินค้า			เวลาประกอบการ (เริ่ม-เลิก)																								
		ห้ามเร่	แผงลอย	ตึกแถว	ห้ามเร่	แผงลอย	ตึกแถว	ห้ามเร่	แผงลอย	ตึกแถว	ห้ามเร่	แผงลอย	ตึกแถว	ห้ามเร่	แผงลอย	ตึกแถว	ห้ามเร่	แผงลอย	ตึกแถว																						
1 แป้ง	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-																						
2 เนื้อ	8.2	16	-	-	(1)	16	-	(1.17)	19.0	-	สมุทรสาคร	-	-	สมุทรสาคร	-	-	8.00-19.00	-	-																						
3 อาหารโปรตีนอื่นๆ	0.5	-	-	1	-	-	(2)	2	-	(32.0)	-	-	ปากคลอง	-	-	อยุธยา	-	-	7.00-18.00																						
4 ผัก	29.2	19	-	38	(1)	19	(7)	(1.94)	37.0	(32.0)	ปากคลอง	ธนบุรี	-	ปากคลอง	ปากคลอง	ต่างจว.	หลายแห่ง	5.00-19.00	-	5.00-18.00																					
5 ผลไม้	15.9	31	-	-	(1)	31	-	(1.94)	60.00	-	ธนบุรี	-	-	-	ปากคลอง	-	-	5.00-19.00	-	-																					
6 ดอกไม้	1.0	2	-	-	(1)	2	-	(1.0)	2.0	-	ปากคลอง	-	-	-	คลองสร้างเสริมการเกษตร	-	-	5.00-18.00	-	-																					
7 เครื่องปรุง	5.1	10	-	-	(1)	10	-	(1.0)	10.0	-	ปากคลอง	-	-	-	ปากคลอง	-	-	8.00-18.00	-	-																					
8 ของชำ	3.6	-	-	7	-	-	(3)	21	-	(32.0)	-	-	ปากคลอง	-	-	หลายแห่ง	-	-	7.00-19.00	-																					
9 อาหารคาว	11.3	17	-	5	(2)	34	(4)	(6.0)	102.0	(32.0)	ปากคลอง	ฝั่งธน	-	ปากคลอง	ปากคลอง	-	ปากคลอง	9.00-19.00	-	6.00-20.00																					
10 อาหารหวาน-เครื่องดื่ม	12.3	18	-	6	(1)	18	(4)	(2.0)	36.0	(53.0)	ปากคลอง	-	-	ปากคลอง	ปากคลอง	-	หลายแห่ง	9.00-19.00	-	8.00-20.00																					
11 เครื่องอุปโภค-บริการ	12.9	10	-	15	(1)	10	(2.26)	(1.3)	13.0	(40.1)	ปากคลอง	-	-	ปากคลอง	กรุงเทพฯ	-	หลายแห่ง	9.00-18.00	-	8.00-20.00																					
		123	-	72	140	-	373	278.54	-	2551.5																															
		รวม 195 ราย			รวม 513 คน			รวม 2830.0 ม ²																																	
		63%	-	37%	27.3%	-	72.7%	9.8%	-	90.2%																															
												กลุ่มชนิดสินค้า			ผู้ประกอบการ			รวม			ผู้ประกอบการ																				
												จำนวน			%			จำนวน			%																				
												1			0			0			7+8			17			8.7			31			6								
												2+3			17			8.7			18			3.5			9+10			46			23.6			96			18.7		
												4+5+6			90			46.1			62			11			25			12.9			50			9.8					

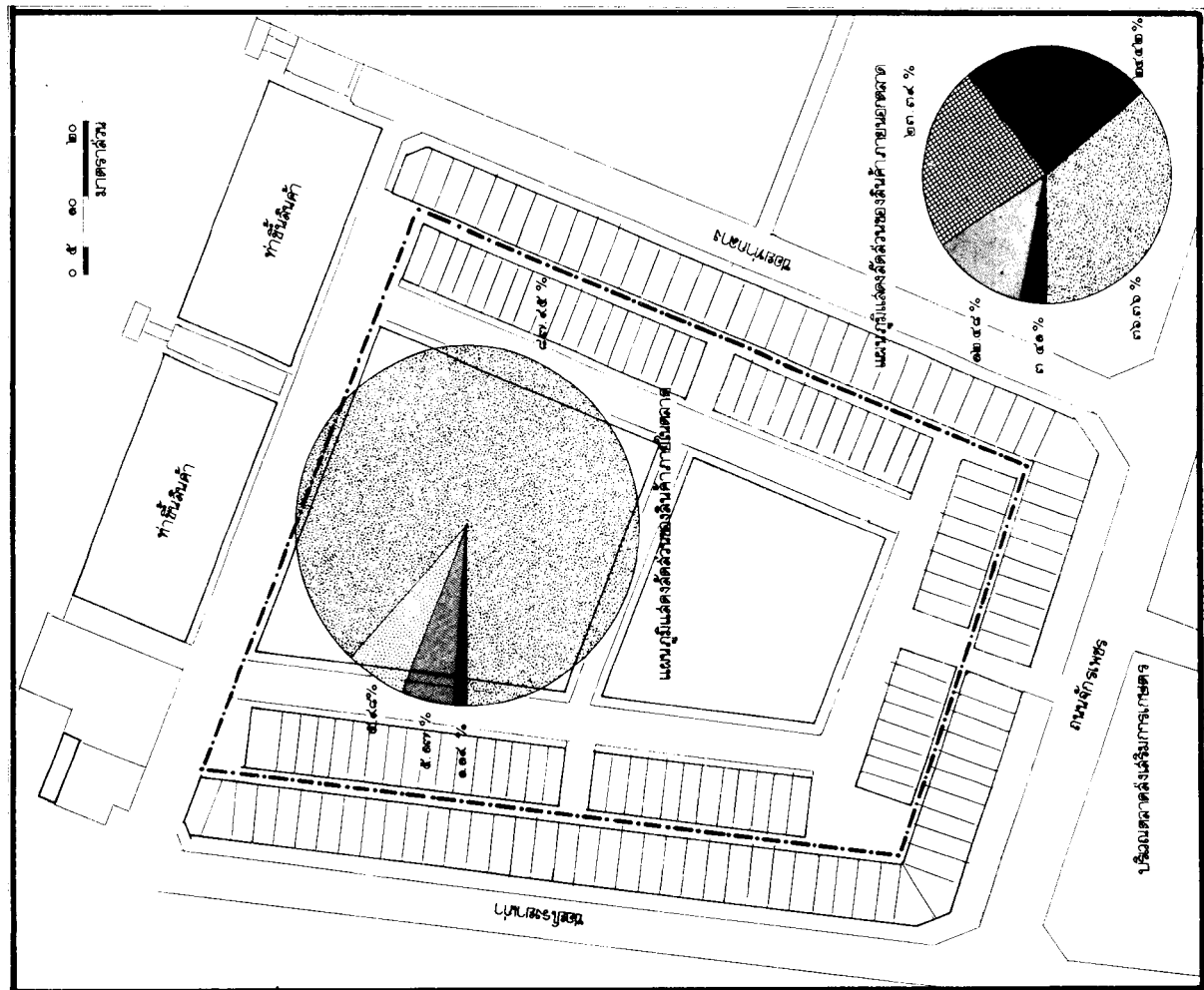

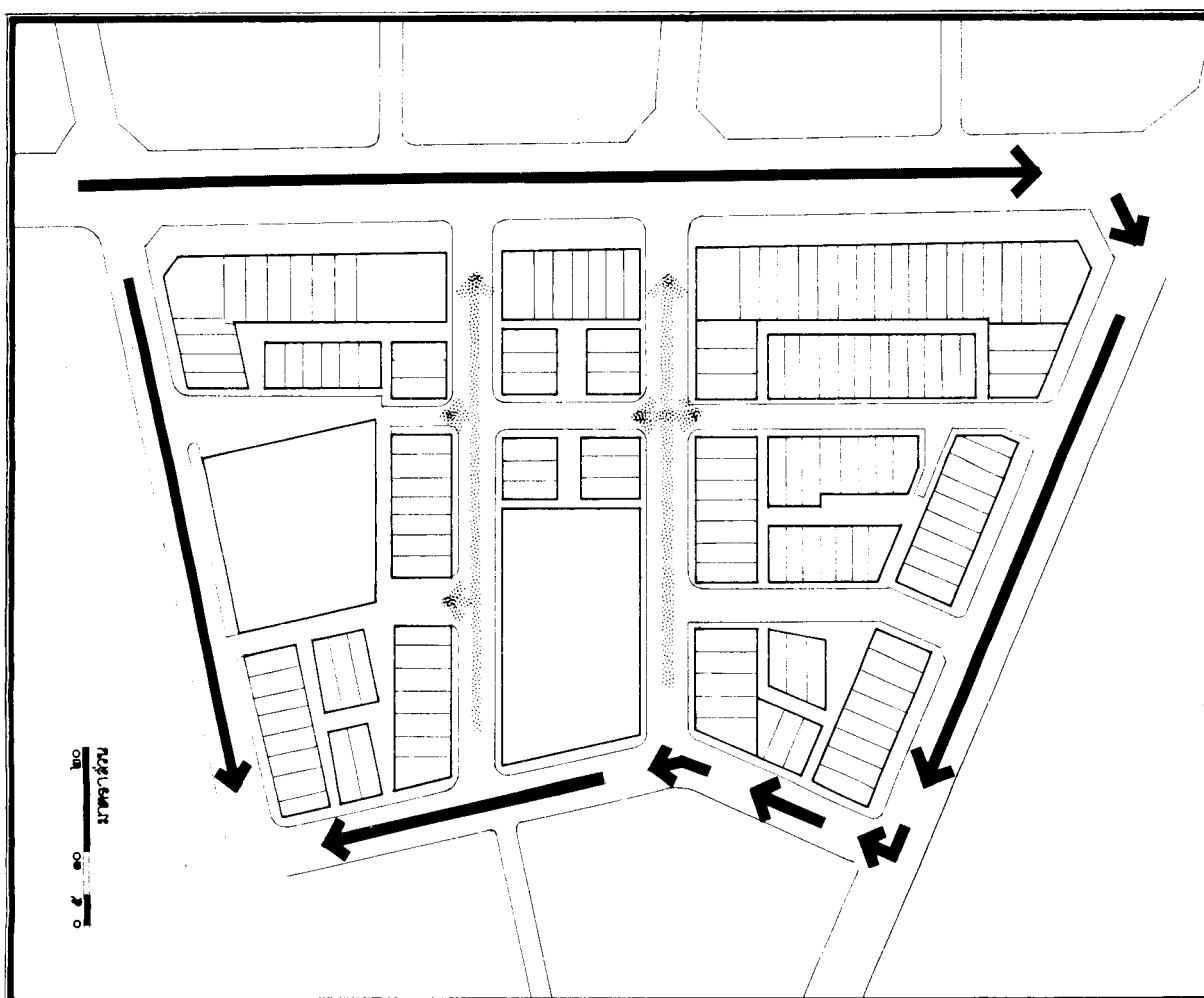

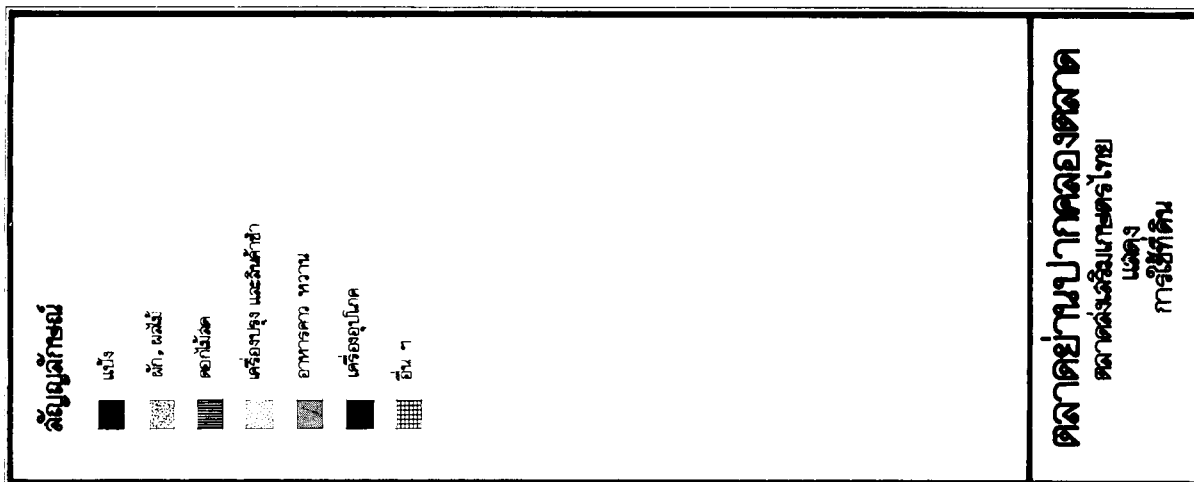

ลักษณะที่ดิน		จำนวน	
ประเภท	เนื้อที่ (ไร่)	จำนวน	รวม
พื้นที่อาคาร	100.00	100.00	100.00
พื้นที่ว่าง	4.20	4.20	4.20
พื้นที่ถนน	2.50	2.50	2.50
พื้นที่สวน	3.50	3.50	3.50
พื้นที่อื่น	2.80	2.80	2.80
รวม	113.00	113.00	113.00

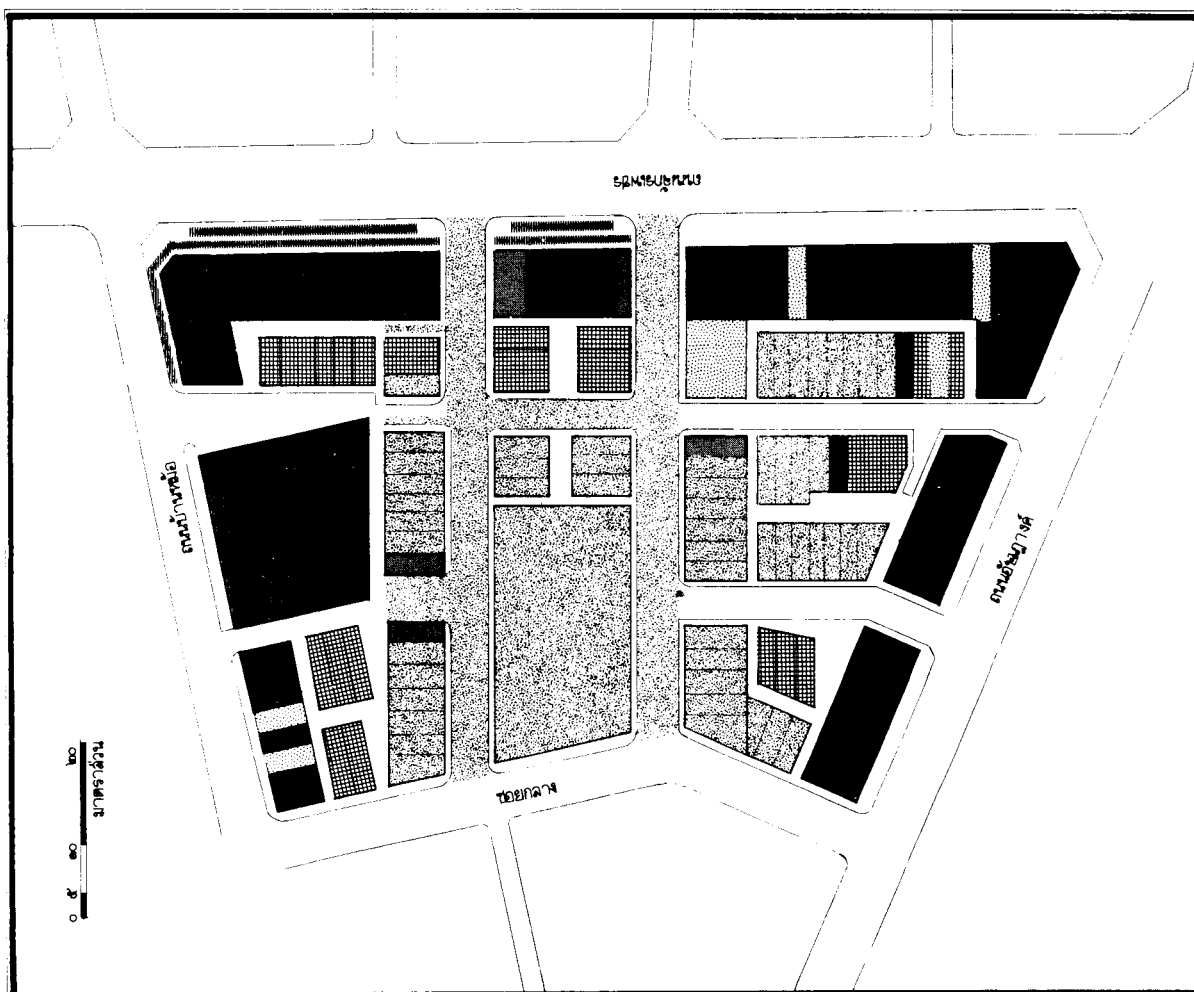
[illegible]

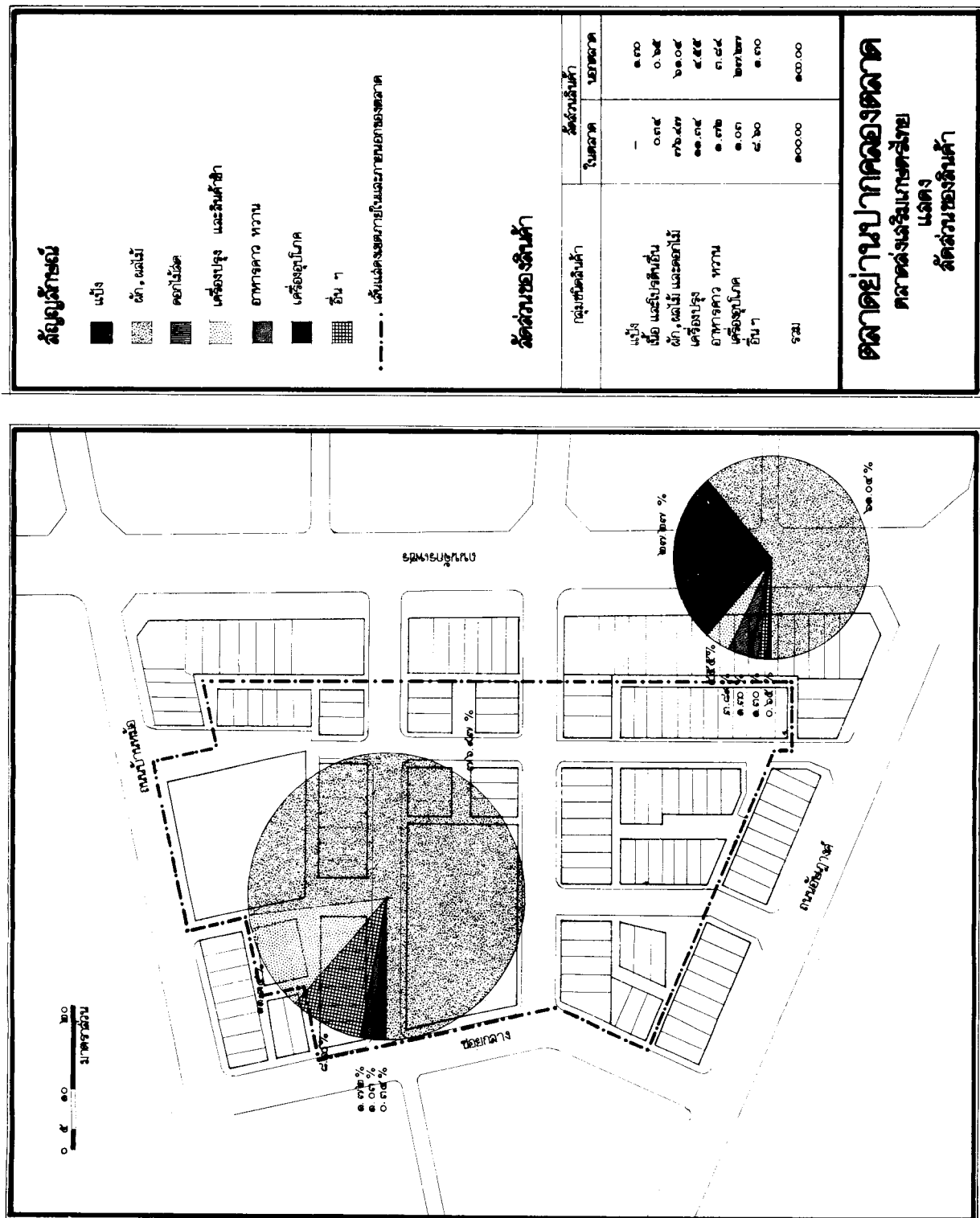
สัญลักษณ์ ↔ ↔ เส้นทางขนส่งสินค้าด้วยรถยนต์ ↔ ↔ เส้นทางขนส่งสินค้าด้วยรถเข็น	ตลาดย่านปากคลองตลาด ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย แสดง การเข้าถึง
---	---

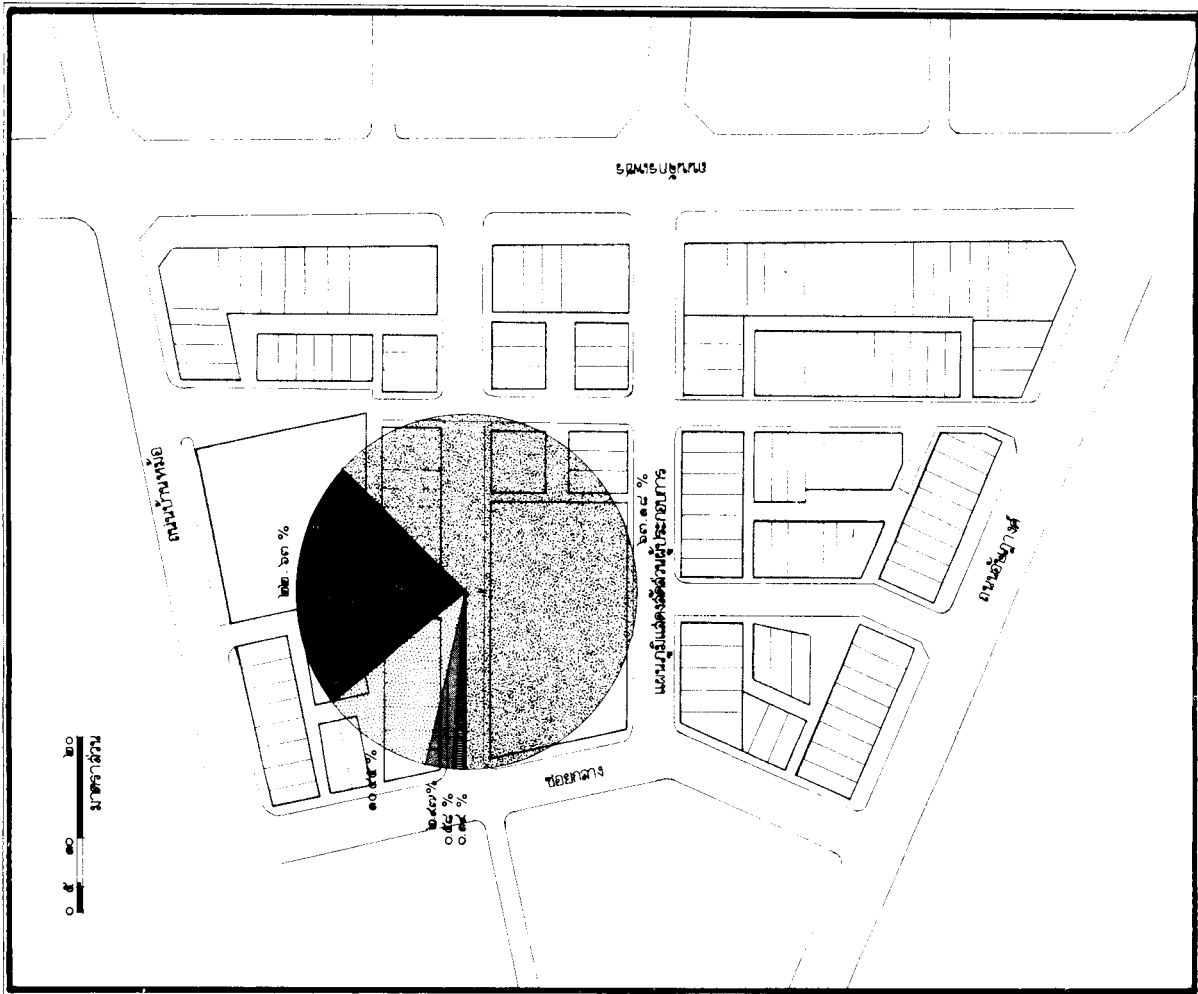

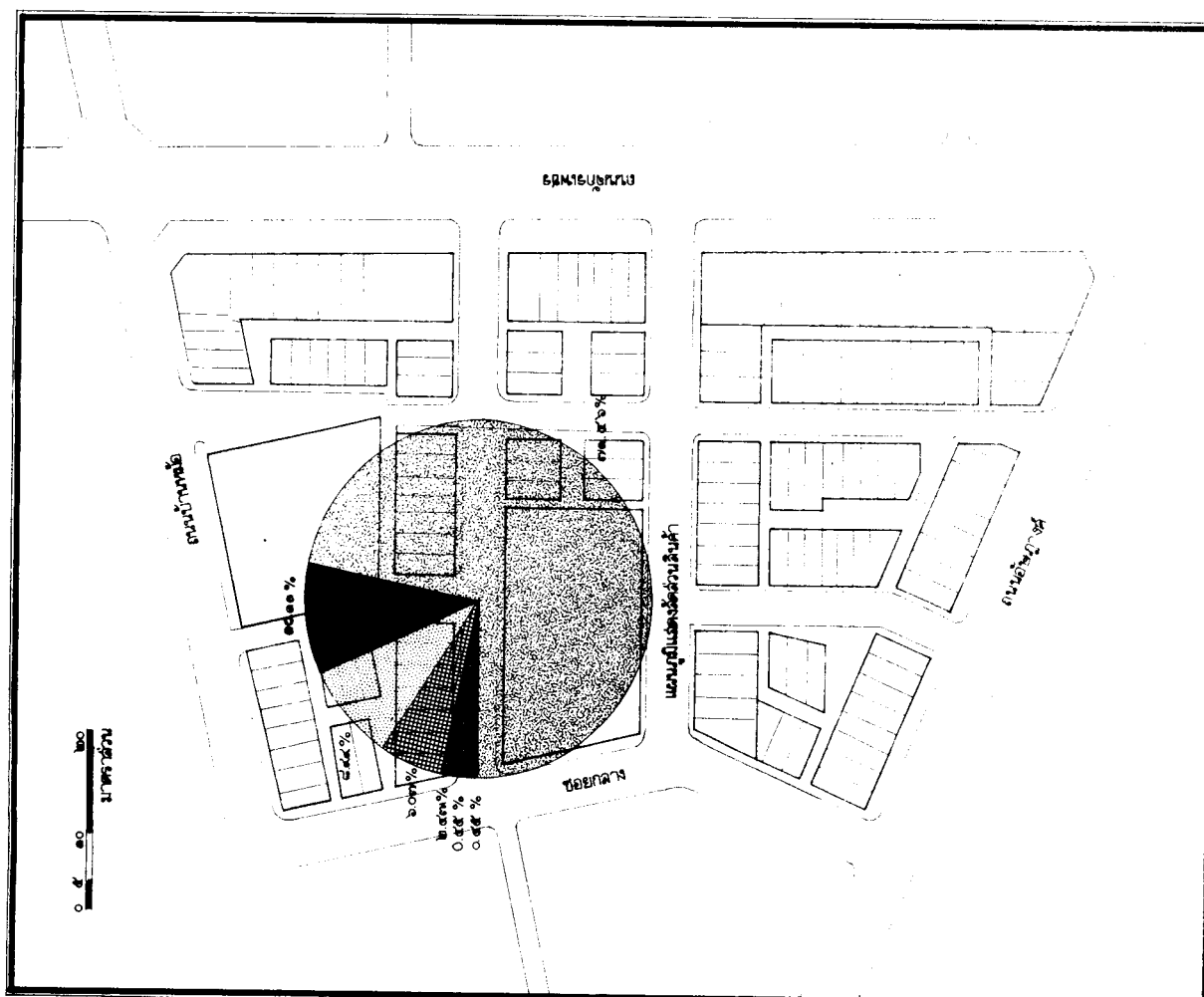

แผนที่ 20

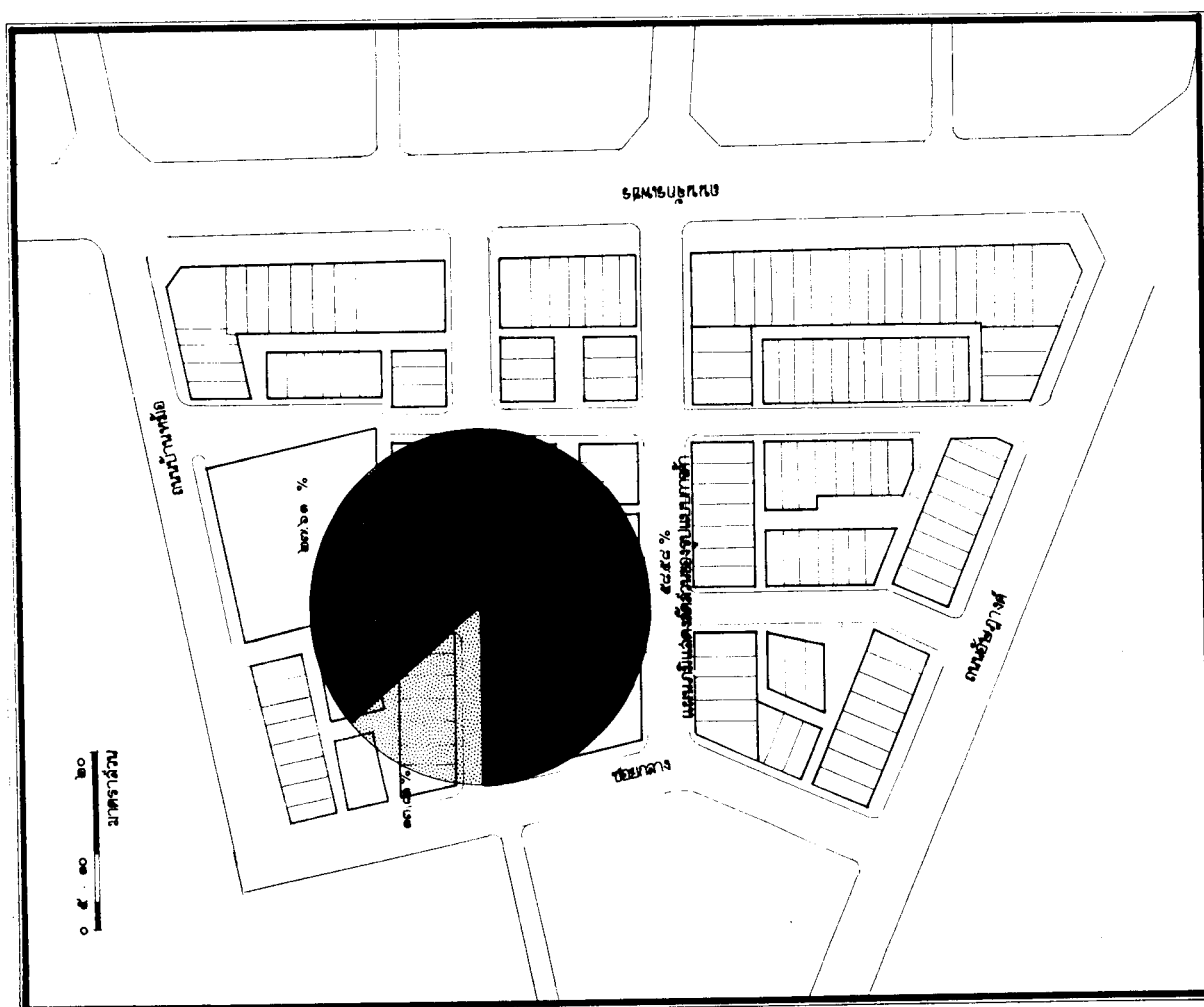
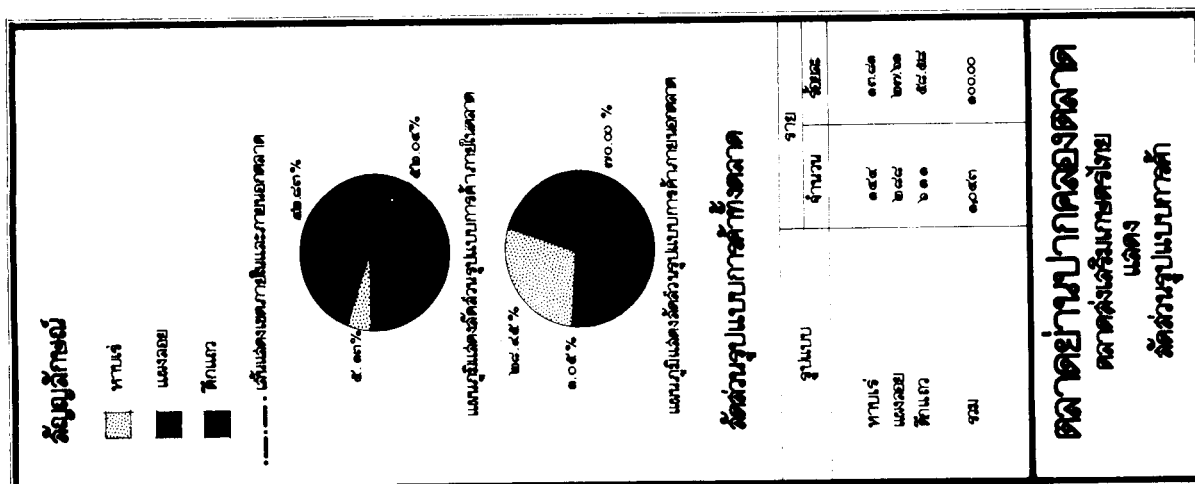

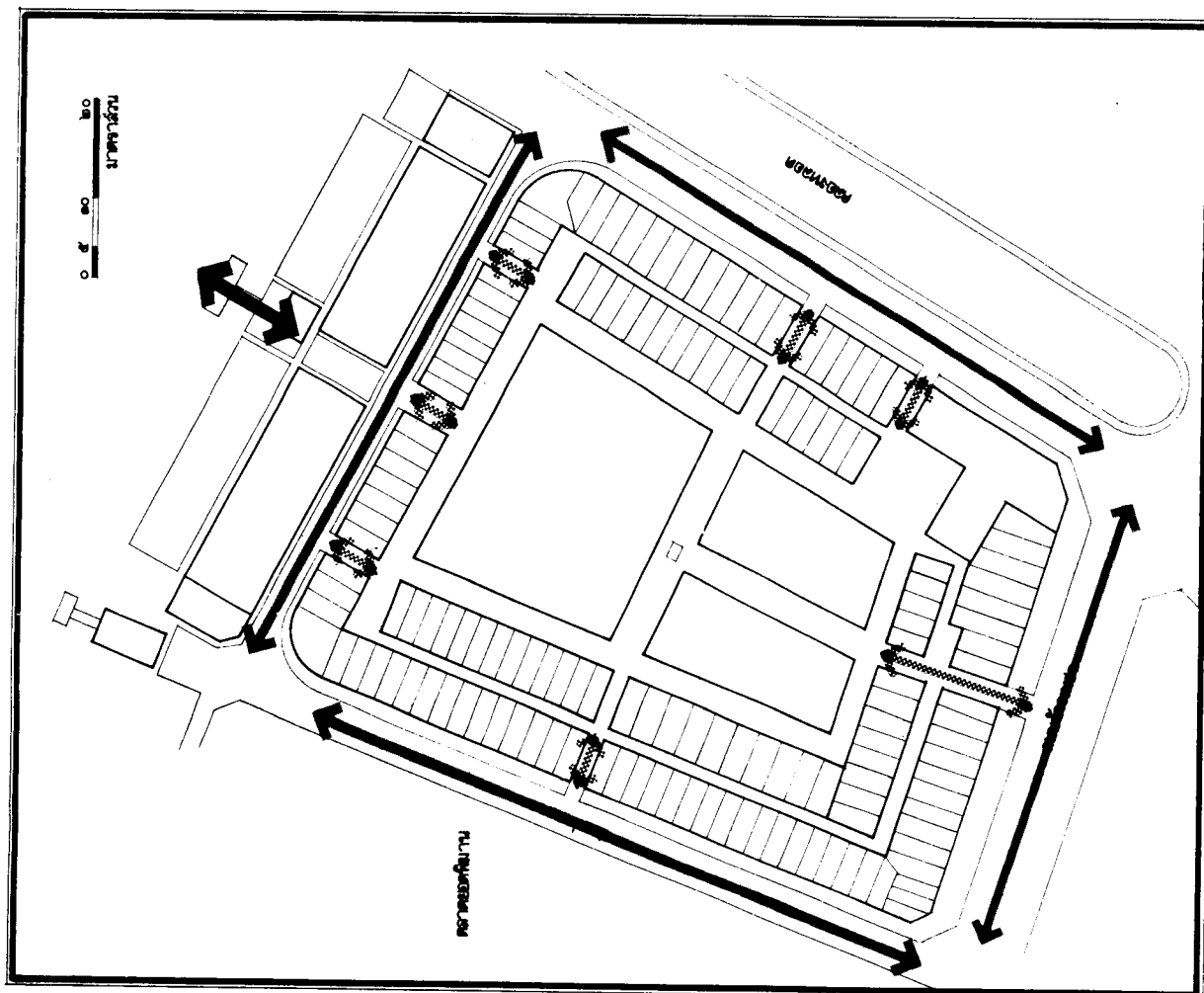
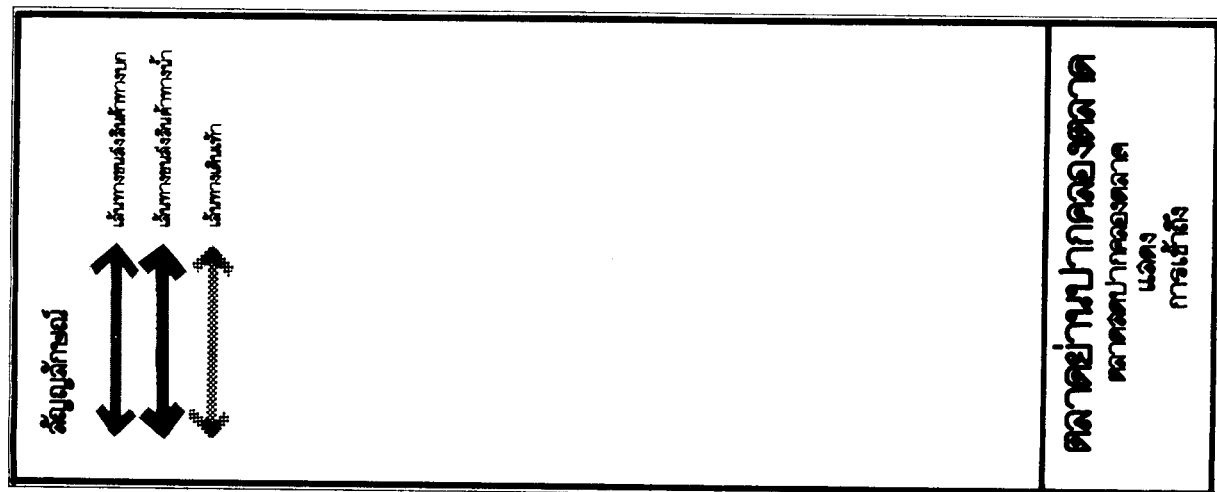

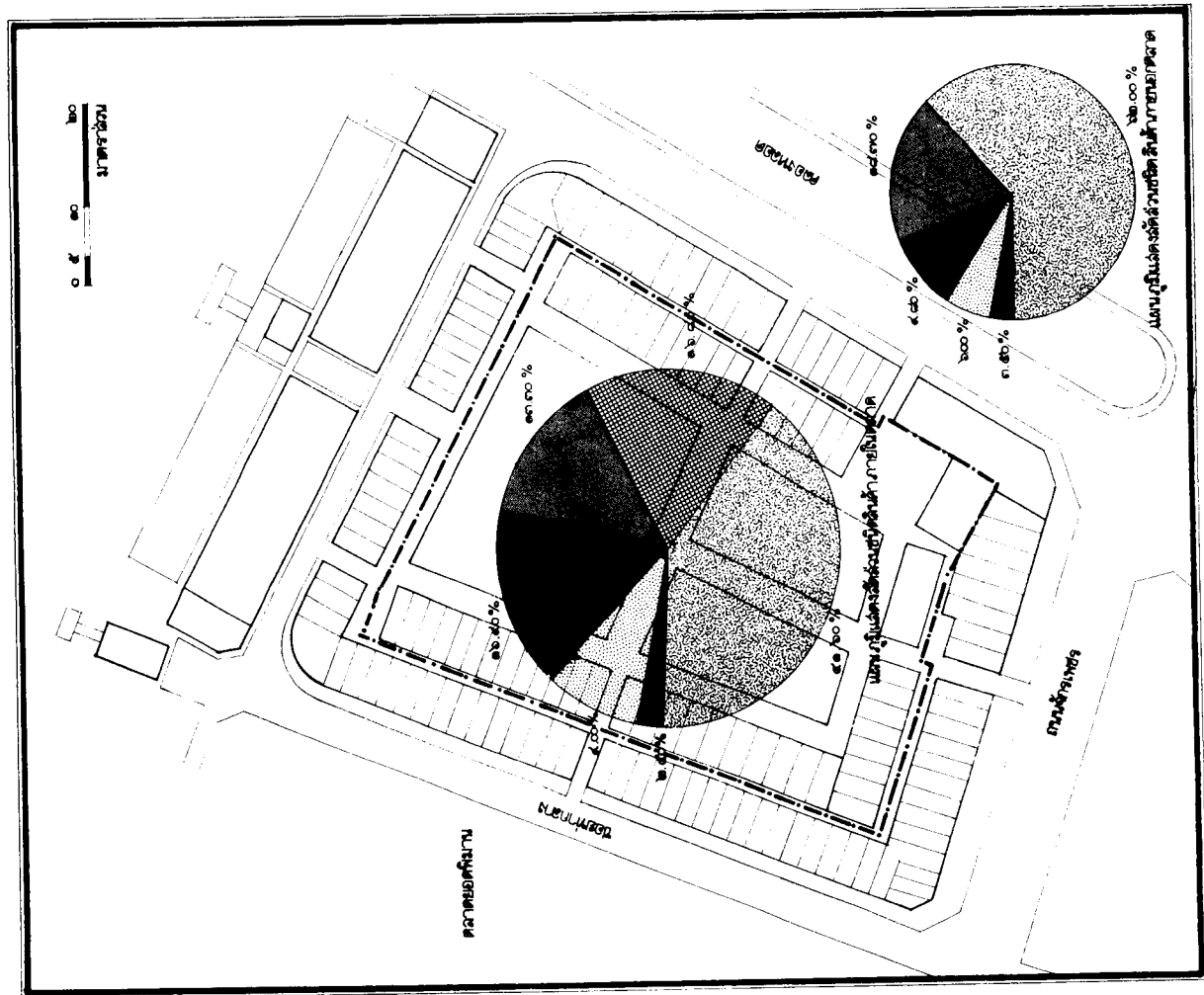

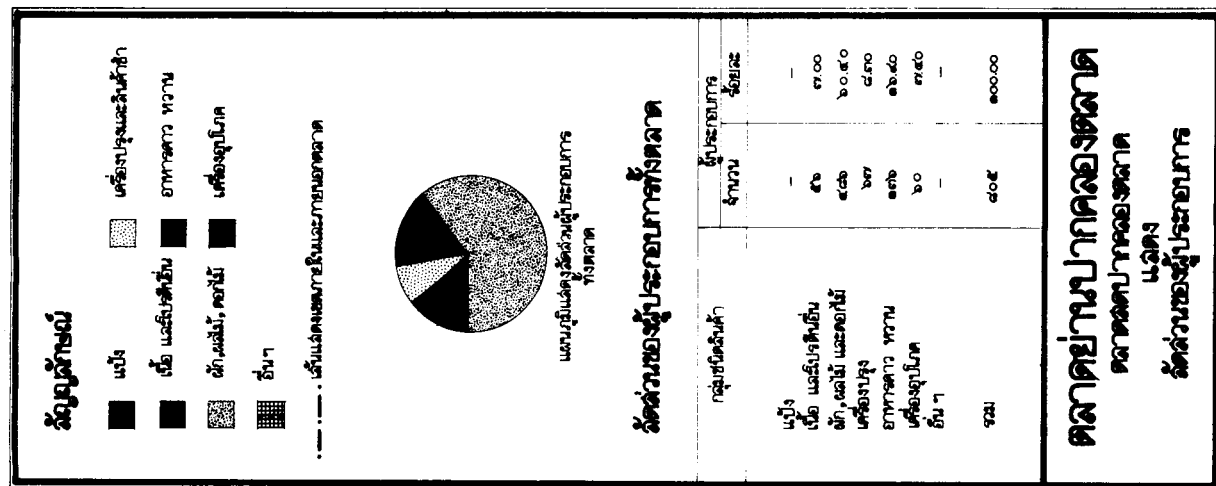

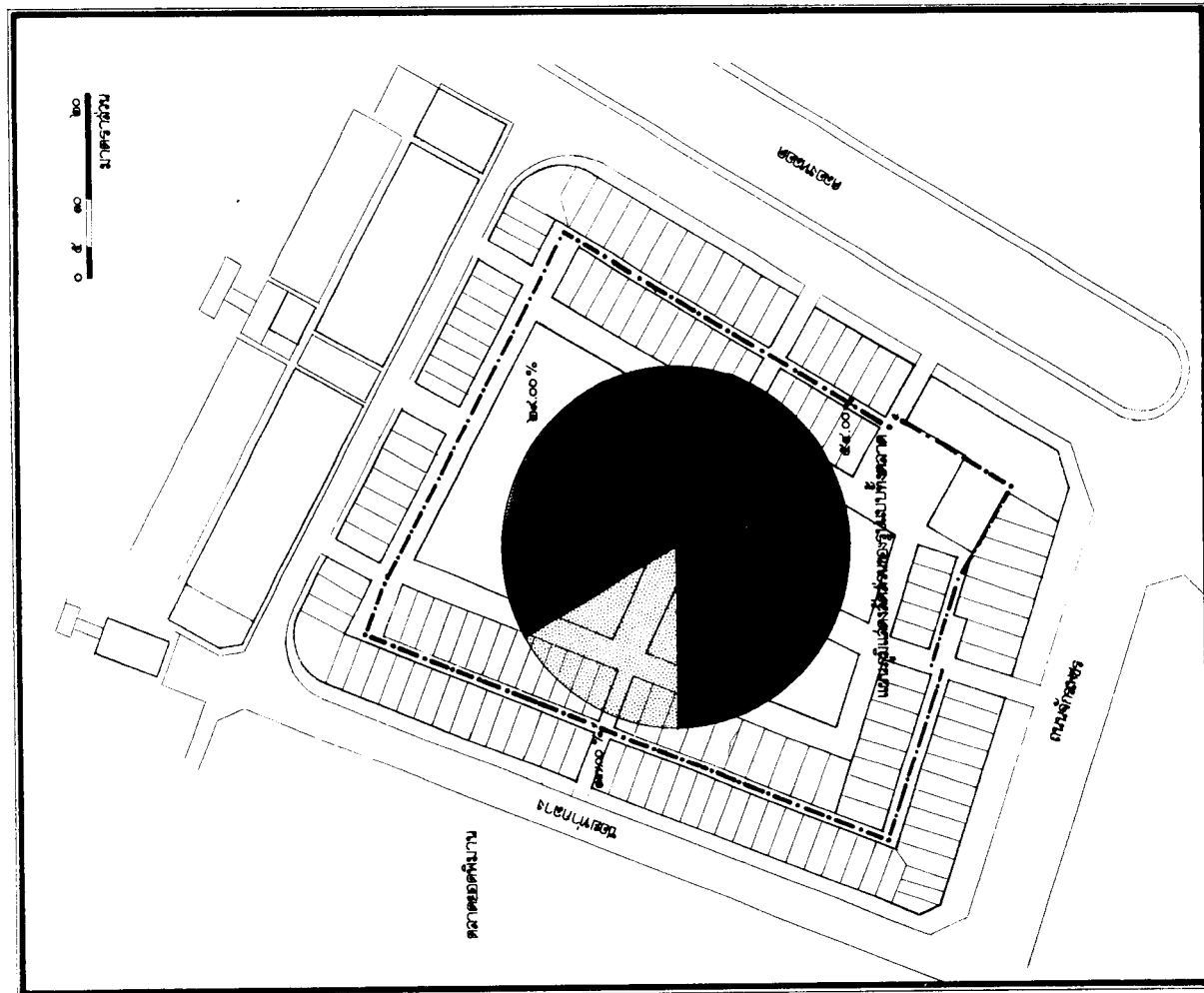
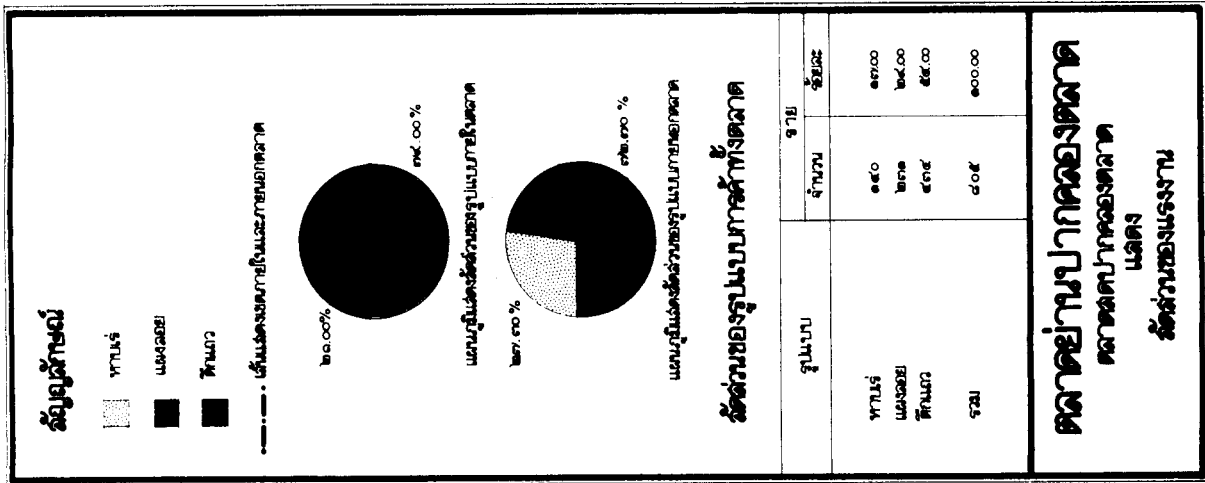
ลักษณะสินค้า		สัดส่วนสินค้า	
กลุ่มสินค้า		จำนวน	ร้อยละ
ผ้า และยี่ห่วยอื่น	ผ้า และยี่ห่วยอื่น	๒	๐.๔๕
	ผ้า และยี่ห่วยอื่น	๒	๐.๔๕
	ผ้า และยี่ห่วยอื่น	๓๓๘	๗๓.๕๖
	ผ้า และยี่ห่วยอื่น	๔๐	๘.๘๘
	ผ้า และยี่ห่วยอื่น	๑๑	๒.๔๗
	ผ้า และยี่ห่วยอื่น	๔๕	๑๐.๑๑
	ผ้า และยี่ห่วยอื่น	๒๗	๕.๐๘
รวม		๔๕๕	๑๐๐.๐๐

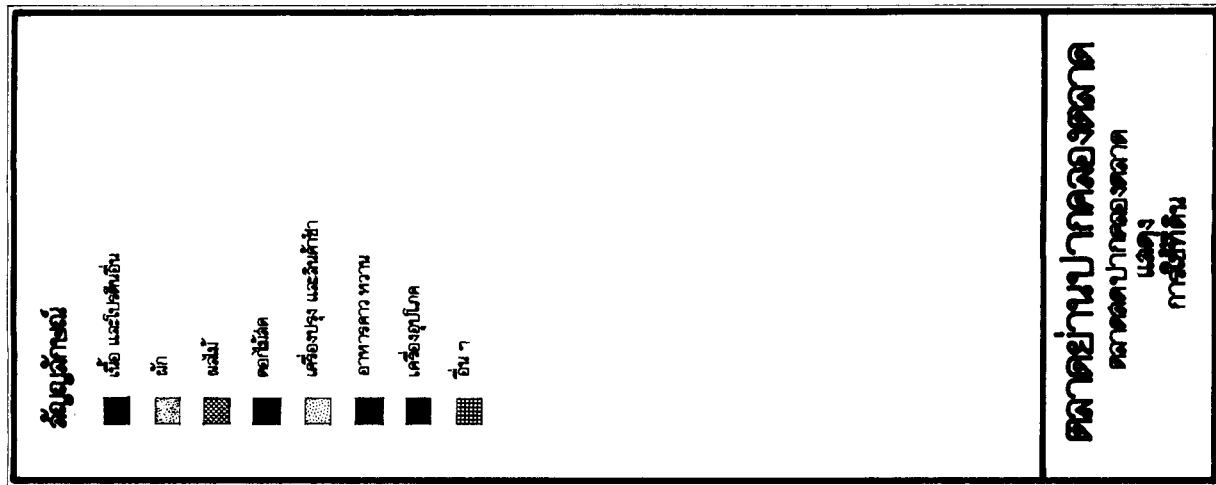

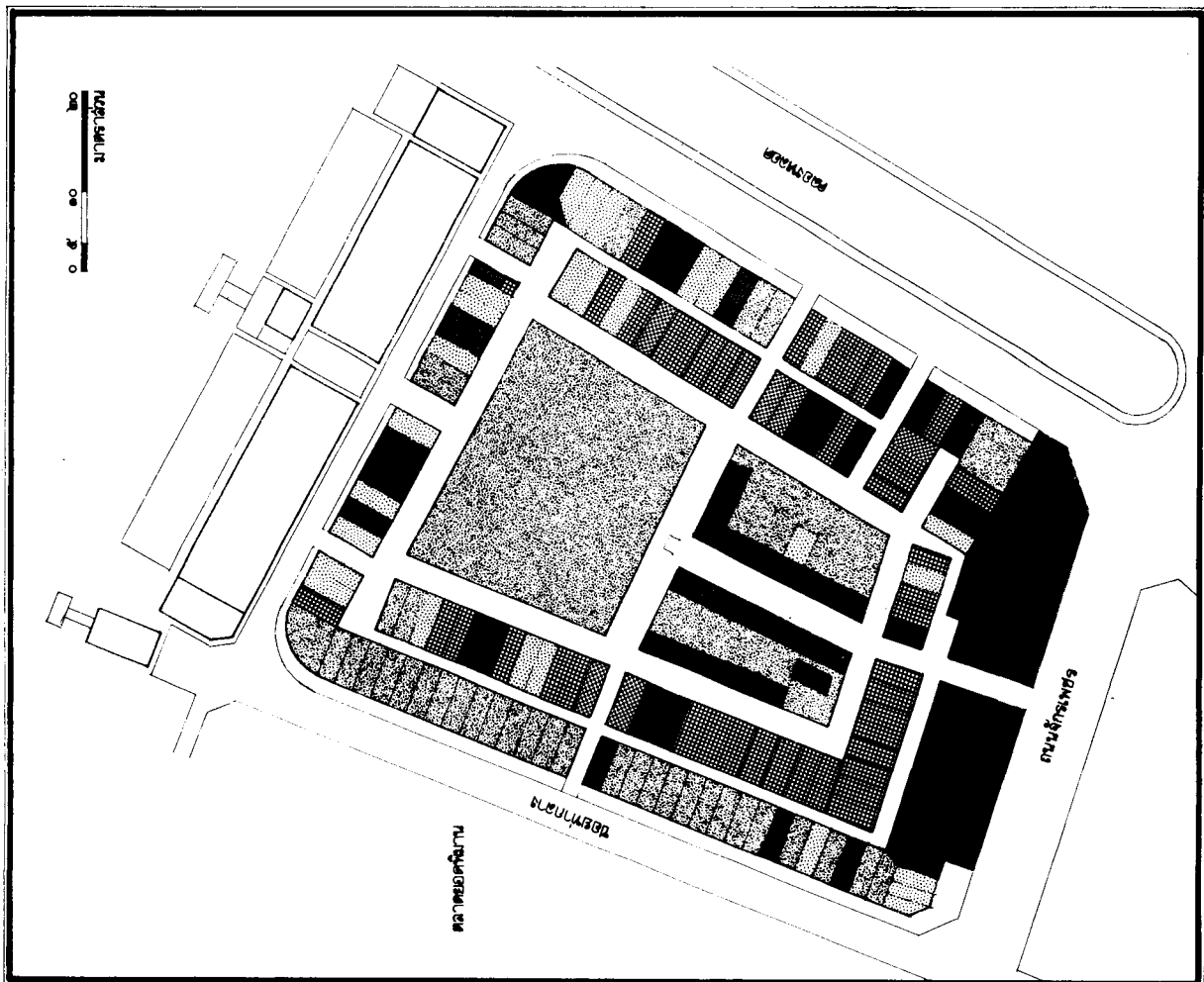

แผนที่ 29

กรณีศึกษากลุ่มตลาดย่านประตูน้ำ

กลุ่มตลาดย่านประตูน้ำประกอบด้วย

1. ตลาดเฉลิมโลก
2. ตลาดเฉลิมลาภ

การวิจัยละเอียดการสำรวจและการศึกษาดังนี้

ขั้นตอนการดำเนินการ

1. สำรวจข้อมูลสนาม

ตลาดเฉลิมโลก

สำรวจเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2524 ตั้งแต่เวลา 9.00 น. ถึง 17.00 น. ทำการสำรวจสภาพทั่วไปของตลาดเฉลิมโลก และเก็บข้อมูลจำนวนอัตราร้อยละ 100 ของกิจกรรมและผู้ประกอบกิจกรรม ได้จำนวนทั้งสิ้น 470 ราย ดังนี้

1. หาบเร่	120 ราย
2. แผงลอย-รถเข็น	236 ราย
3. ห้องแถว	114 ราย

ตลาดเฉลิมลาภ

สำรวจเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2524 ตั้งแต่เวลา 9.00 น. ถึง 17.00 น. ทำการสำรวจสภาพทั่วไปของตลาดเฉลิมลาภและวางแผนเก็บข้อมูล โดยใช้แบบสอบถามโครงการตลาดสดฯ สำหรับสัมภาษณ์พ่อค้าแม่ค้าที่ประกอบกิจการค้าประเภทต่าง ๆ และใช้เครื่องมือแจกนับจำนวนร้านค้า ได้จำนวนข้อมูลทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 100 รวม 470 ราย ดังนี้

1. หาบเร่	44 ราย
2. แผงลอย-รถเข็น	317 ราย
3. ห้องแถว	109 ราย

รวมจำนวนข้อมูลที่สำรวจทั้ง 2 ตลาด 940 ราย

2. ทำแผนผังและแผนภูมิตลาด

ใช้แผนผังของตลาดเฉลิมโลกและตลาดเฉลิมลาภ เพื่อสำรวจสภาพแผนผังกิจกรรมปัจจุบันและสรุปรายละเอียดกิจกรรม ด้วยการลงเป็นเขตของกิจกรรมทั้งภายในเขตตลาดและบริเวณรอบนอก แผนผังแสดง ก่อ

- สัดส่วนสินค้ากับการใช้ที่ดิน จำแนกตามหมวดประเภทสินค้าและกิจกรรม ทั้งภายในบริเวณ และบริเวณรอบนอกตลาดเฉลิมโลกและตลาดเฉลิมลาภ
- การสัญจรภายในตลาด รวมทั้งการแสดงสัดส่วนจำนวนราย และพื้นที่ แยกตามลักษณะการ เสนอขาย ผังรวมความสัมพันธ์ของการสัญจรระหว่างตลาดเฉลิมโลกและตลาดเฉลิมลาภ

แบ่งประเภทของสินค้าเป็นหมวดต่าง ๆ ดังนี้

1. แป้ง
2. เนื้อ, โปรตีน
3. ผัก, ผลไม้, ดอกไม้
4. เครื่องปรุง, ของชำ
5. อาหารคาว, หวาน, เครื่องดื่ม
6. เครื่องอุปโภค, บริการ
7. อื่น ๆ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย, สำนักงาน, โกดัง

ขนาดของแผนผัง ใช้มาตราส่วน 1 : 500

- แผนภูมิแสดงจำนวนกิจการจำแนกตามหมวดสินค้า
- แผนภูมิแสดงจำนวนรายและผู้ประกอบการ จำแนกตามประเภทสินค้าและการเสนอขาย

แหล่งข้อมูล ตลาดเฉลิมโลก ตลาดเฉลิมลาภ

ตลาดเฉลิมโลก

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ถนนซอยหัดสินทร
ทิศตะวันออก	ถนนซอยโรงเจ
ทิศตะวันตก	ถนนราชปรารภ
ทิศใต้	ถนนเพชรบุรีตัดใหม่

พื้นที่ประกอบกิจกรรมรวม 5780 ตารางเมตร

หาบเร่	212 ตารางเมตร
แผงลอย	1718 ตารางเมตร
ห้องแถว	3850 ตารางเมตร

ตลาดเฉลิมลาภ อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ศูนย์การค้าอินทรา
ทิศตะวันออก	ถนนราชปรารภ
ทิศตะวันตก	ซอยหลังตลาดเฉลิมลาภ
ทิศใต้	ถนนเพชรบุรีตัดใหม่

พื้นที่ประกอบกิจกรรมรวม 5786 ตารางเมตร

หาบเร่ 96 ตารางเมตร

แผงลอย 2246 ตารางเมตร

ห้องแถว 3444 ตารางเมตร

ความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ในการทำการสำรวจ ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือให้คำตอบเป็นอย่างดี ทำให้เป็นที่เชื่อถือได้ว่าคำตอบที่ได้รับเป็นที่เชื่อถือได้ สำหรับในบางรายได้ทำการตรวจสอบคำตอบโดยการถามซ้ำ หรือถามจากเจ้าของกิจการข้างเคียง

สำหรับจำนวนกิจการ โดยเฉพาะหาบเร่ ซึ่งเป็นที่คาดว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องกิจการในแต่ละวัน ได้มีการตรวจสอบโดยการไปสำรวจซ้ำในภายหลังอีก คือเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2524 ปรากฏว่าจำนวนเกือบไม่เปลี่ยนแปลงไปจากวันที่ได้ไปสำรวจข้อมูลสนามครั้งแรก

สภาพทั่วไปของตลาดเฉลิมลาภและตลาดเฉลิมโลก

สินค้าหลักของตลาดเฉลิมลาภ คือผ้าและเสื้อผ้า รวมทั้งการตัดเย็บ การบริการอัดจีบ บริการขายสินค้าเครื่องใช้ส่วนตัวและเครื่องประดับ ตลอดจนเครื่องอุปโภคต่าง ๆ

สำหรับตลาดสดของตลาดเฉลิมลาภ ในอดีตตลาดสดแห่งนี้เคยมีขนาดใหญ่กว่านี้ แต่ปัจจุบันสภาพของตลาดสดลดลง โดยบางส่วนได้เปลี่ยนกิจกรรมมาเป็นร้านรับรีดผ้า เป็นต้น ถ้าจะได้พิจารณาเมื่อ 20 ปีมาแล้ว (ประมาณ พ.ศ. 2504) บริเวณซึ่งขายเสื้อผ้าและเครื่องอุปโภคภายในตลาดปัจจุบันนี้เคยเป็นตลาดสดทั้งหมด แต่เนื่องจากตลาดสดมีสภาพลักษณะโครงสร้างไม่เหมาะสม คือ มีเพดานต่ำและผู้ประกอบกิจการก็จะแขวนผ้าพลาสติกสำหรับกันฝน เป็นเหตุหนึ่งที่เพิ่มความอึดอัด ความมืดทึบ และไม่ดึงดูดใจลูกค้า และเริ่มทำให้บรรยากาศการค้าซบเซาและมีแนวโน้มว่าสภาพของตลาดสดจะค่อย ๆ หายไปในที่สุด ซึ่งก็สามารถมองเห็นได้ในสภาพปัจจุบัน นอกเหนือจากการที่บรรยากาศของตลาดสดเฉลิมลาภไม่ดึงดูดลูกค้าแล้ว สภาพการจราจรติดขัด การไม่มีที่จอดรถอย่างเพียงพอ ก็เป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้การค้าภายในตลาดค่อนข้างจะไม่คล่องตัว ซึ่งต่างกับในอดีต สภาพตลาดสดเฉลิมลาภมีขนาดใหญ่กว่าตลาดเฉลิมโลก เนื่องจากการจราจรค่อนข้างสะดวกและที่จอดรถก็ยังพอมี

ในปัจจุบันตลาดเฉลิมลาภขยายตัวไปทางด้านโรงแรมและศูนย์การค้าอินทรา ทำให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้น มีร้านค้าประเภทห้องแถวมากขึ้น ซึ่งเป็นการเพิ่มอิทธิพลให้บริเวณตลาดสดเฉลิมลาภต้องเปลี่ยนสภาพเป็นการขายส่งแทนการขายปลีกอย่างแต่ก่อน ผลจากการสำรวจตลาดเฉลิมลาภมีจำนวนแผงลอยมากกว่าหาบเร่ คือ มีจำนวนแผงลอย 317 ราย หาบเร่ 44 ราย

ส่วนสินค้าหลักของตลาดเฉลิมโลก ซึ่งมีสภาพตลาดสดที่ค่อนข้างใหญ่กว่าตลาดสดเฉลิมลาภ ลักษณะการเสนอขาย หาบเร่ส่วนใหญ่จะขายอาหารสด อาหารสำเร็จ เครื่องอุปโภค ในขณะที่ตึกแถวส่วนมากจะขายเครื่องอุปโภคและบริการ แผงลอยเกือบทุกแผงจะเป็นอาหารสด

การค้าภายในตลาดทั้งสองไม่ดีเท่าที่ควร สาเหตุจากสภาพภายในตลาดจะแออัดและค่อนข้างอับ นอกจากนี้ยังมีการขายสินค้าในลักษณะของการเสนอขายประเภทหาบเร่ภายนอกตลาด ทำให้ดึงดูดลูกค้าไป

เป็นจำนวนมาก ดังนั้นผู้ประกอบการภายในตลาดเองจำนวนหลายรายจึงนำสินค้าออกไปขายภายนอกตลาดในรูปแบบของหาบเร่บ้าง

สภาพการตั้งหาบเร่ในบริเวณตลาดประตูน้ำเป็นไปโดยอิสระ บางรายตั้งกีดขวางทางเดินเท้า จนทำให้การสัญจรไปมาของผู้เดินทางไม่สะดวก และเป็นที่น่าสังเกตว่า หาบเร่เหล่านี้ไม่มีการจับกุมหรือรบกวนจากเจ้าหน้าที่เลย

สำหรับช่วงเวลาที่มีการประกอบกิจกรรมสูงสุด (peak hour) ของตลาดเฉลิมลาภ ประมาณเวลา 16.00 - 19.00 น. และสำหรับตลาดเฉลิมโลกจะมี 2 ช่วงเวลาคือ ช่วงเวลาประมาณ 6.00 - 9.00 และช่วงเวลา 16.00 - 19.00 น.

รายละเอียดลักษณะทางกายภาพและประเภทการค้า

ตลาดเฉลิมลาภ

ประเภทสินค้า

ส่วนใหญ่เป็นสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคและบริการ (เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้ส่วนตัว เครื่องประดับ ตัดเย็บเสื้อผ้า เสริมสวย เป็นต้น)	85.10%
สินค้าประเภทอาหารคาว	4.89%
สินค้าประเภทอาหารหวาน	4.68%
สินค้าประเภทผัก ผลไม้ ดอกไม้	3.61%
รวม	98.28%

ช่วงเวลาการขาย

สินค้าเครื่องอุปโภคและบริการ	อยู่ระหว่างเวลา 9.00-20.00 น.
สินค้าอาหารคาว หวาน	" 9.00-19.00 น.
สินค้าผัก ผลไม้ ดอกไม้	" 6.00-19.00 น.

ที่มาของสินค้า

สินค้าเครื่องอุปโภคส่วนใหญ่มาจาก ลำเพ็ง พญาไท โบบี้
 สินค้าอาหารคาว หวาน ส่วนใหญ่มาจาก ประตูน้ำ
 สินค้า ผัก ผลไม้ ดอกไม้ ส่วนใหญ่มาจาก ปากคลองตลาด

ที่มาของผู้ประกอบการ

ประตูน้ำ

บรรยากาศภายในตลาด

ภายในตลาดนอกจากจะเป็นการขายสินค้าต่าง ๆ ทั้งอาหารและสินค้าต่าง ๆ แล้ว ยังมีบริการอื่น ๆ ได้แก่ การตัดเย็บเสื้อผ้า และเครื่องอุปโภค-บริการ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจการหลักของตลาด

ดังเช่น บริการรีดผ้า อัดจีบพลีท ปักเลื่อมเสื้อผ้าสำหรับบริการผู้ทำงานกลางคืน เครื่องใช้สำหรับ การตัดเย็บเสื้อผ้า เช่น ด้าย กระดุม ซิป ฯลฯ

นอกจากนี้ภายในตลาดยังมีร้านอาหาร 2 ร้าน

บรรยากาศภายในตลาดค่อนข้างชบเซา มีร้านตัดเย็บเสื้อผ้าสำหรับส่งขายพวกร้านค้าส่งภายนอก ดัดชุดอาบน้ำให้กับโรงเรียนที่มีการสอนว่ายน้ำ หรือตัดเย็บเสื้อผ้าขายพวกชาวต่างประเทศ เนื่องจากในอดีตเมื่อสมัยอเมริกันตั้งฐานทัพในประเทศไทย พวกผู้หญิงเมียเช่า หรือผู้หญิงที่ทำงานตามบาร์ นิยมมา ตัดเสื้อผ้าที่ร้านเหล่านี้ เพราะมีราคาถูก ได้เร็ว ผู้หญิงเหล่านี้มักจะพาฝรั่งมาด้วย จึงมีการตัดขายให้แก่ชาว ต่างประเทศในขนาดลักษณะของชาวต่างประเทศ ซึ่งจะซื้อแล้วส่งกลับออกไปนอกประเทศ

ข้อสังเกตสภาพทางกายภาพและอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกตลาดเฉลิมโลก

ภายในตลาด

มีด อับ เจอะแฉะ คับแคบ (โดยเฉพาะทางเข้า-ออก คับแคบมาก) กิจกรรมทางการค้าขายสินค้า สดมีน้อยมากและชบเซา ล้อมรอบบริเวณตลาดสดภายในจะเป็นกิจกรรมการตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่ง แบ่งอาณาเขตเป็นคูหาเล็ก ๆ ขนาด 1 X 1 เมตร หรือ 1 X 2 เมตรเท่านั้น โดยจะมีจักรเย็บผ้าตั้ง เรียงรายกันไป 1 - 4 คนทำงาน เนื่องจากการค้าภายในตลาดสดขายไม่ดีเท่าหาบเร่ภายนอกตลาด หลายรายจึงนำสินค้าไปขายในลักษณะหาบเร่ภายนอก

เวลาประมาณ 10.00 น. ตลาดสดจะวายเพราะขายไม่ดี

ร้านค้าภายในตลาดมีลักษณะเป็นร้านขายส่ง

ภายนอกตลาด

ที่จอดรถไม่สะดวก กล่าวคือ ลูกค้านำรถไปจอดบริเวณศูนย์การค้าอินทรา ซึ่งอยู่ไกลจาก ตลาดพอสมควร และอีกอย่างหนึ่งก็คือบริเวณหน้าตลาดนี้จะมีการจราจรที่ติดขัดในช่วงเวลาชั่วโมง เร่งรีบตอนเย็น เพราะเป็นศูนย์กลางการขึ้นลงรถเมล์เพื่อเปลี่ยนเส้นทางแยกไปย่านชุมชนอื่น ปลายทาง เช่น ห้วยขวาง ดินแดง หรือไปทางอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ และอื่น ๆ

บริเวณทางเท้า สินค้าหาบเร่ตั้งวางเกะกะการสัญจร เช่น สินค้าเสื้อผ้าสำเร็จรูป หรือเครื่องใช้ ส่วนตัว

ร้านค้าและหาบเร่ภายนอกตลาดส่วนใหญ่เป็นร้านขายปลีก

ตลาดเฉลิมโลก

ประเภทสินค้า

ส่วนใหญ่เป็นสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคและบริการ เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ส่วนตัว

เครื่องประดับ ฯลฯ 35.74%

สินค้าประเภทผัก ผลไม้ ดอกไม้ 22.98%

สินค้าประเภทอาหารคาว หวาน 14.47%

สินค้าประเภทเนื้อสัตว์ 14.26%

ช่วงเวลาการขาย

สินค้าเครื่องอุปโภคและบริการ	อยู่ระหว่างเวลา	9.00-20.00 น.
สินค้าเนื้อสัตว์	"	6.00-16.00 น.
สินค้าผัก ผลไม้ ดอกไม้	"	6.00-17.00 น.
สินค้าอาหารคาว หวาน	"	10.00-19.00 น.

ที่มาของสินค้า

สินค้าเครื่องอุปโภคและบริการ	ส่วนใหญ่มาจาก	สำเพ็ง
สินค้าเนื้อสัตว์	"	ปากคลองตลาด
สินค้าผัก ผลไม้ ดอกไม้	"	ปากคลองตลาด

ที่มาของผู้ประกอบการ

ประตูน้ำ

บรรยากาศภายในตลาด

ตลาดสดภายในยังคงถือเป็นกิจกรรมหลักประเภทหนึ่ง ทางเข้าตลาดสดจะแฉะแฉะคับแคบ มีห้องแถวบางห้องภายในตลาดสดไม่มีกิจกรรมทางการค้า แต่ใช้เป็นเพียงที่อยู่อาศัย เป็นสำนักงาน ตลาด เป็นโกดังเก็บสินค้า สินค้าหาบเร่ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทเนื้อสัตว์และผัก หรือปะปนกัน ตั้งอยู่ตามแนวทางเดินภายในตลาด ร้านค้าภายในตลาดก็มีลักษณะขายปลีกเช่นเดียวกับหาบเร่ สภาพภายในตลาด บางแผงจะว่างเนื่องจากหาบเร่ภายนอกดึงลูกค้าไป และจากความไม่สะดวก เรื่องทางเดินภายในตลาดทำให้ลูกค้าไม่มีแรงดึงดูดใจพอที่จะใช้เวลาสำหรับการสำรวจสินค้า ซึ่งจากการสังเกตการณ์ของผู้ทำโครงการก็เห็นว่าสภาพทางกายภาพของตลาดสดไม่อาจจูงใจลูกค้าได้พอเพียงเช่นกัน สำหรับการเสนอขายนอกตลาด จะมีเสื้อผ้าสำเร็จรูป ขายอาหารสำเร็จรูป และเครื่องบริโภค มีแผงที่ กทม. จัดให้ขายอาหารด้วย

ข้อสังเกตสภาพทางกายภาพและอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกตลาดเฉลิมโลก

ภายในตลาด

ยังคงสภาพเป็นตลาดสดขนาดใหญ่ของย่านประตูน้ำ ซึ่งลักษณะทั่วไปทางกายภาพภายในตลาดสดค่อนข้างสกปรก ทางเดินแฉะแฉะและคับแคบเนื่องจากการตั้งแผงลอยและหาบเร่ภายในบริเวณทางเข้าตลาด

ภายในตลาดมีแผงลอยแบบถาวร (ลักษณะเหมือนเรือนแถว) รับตัดเสื้อผ้าขาย แผงลอยภายในตลาดสดส่วนใหญ่จะใช้เป็นที่วางของเครื่องใช้ของพ่อค้าแม่ค้ามากกว่า เช่น กาละมัง กระบอง ซึ่งดูเหมือนว่ากิจการในแผงลอยที่ว่างนั้นได้เลิกราไปก็อาจเป็นไปได้

ด้านหลังตลาดสดเป็นโกดังเก็บสินค้า 3-4 ห้อง แต่จากลักษณะที่สังเกตพบเหมือนกับกลายสภาพจากร้านค้าที่การประกอบธุรกิจไม่คล่องตัว จึงปิดตัวเองเป็นเพียงโกดังเก็บของ ซึ่งผู้ประกอบการอาจนำสินค้ามาขายภายนอกตลาดก็เป็นได้

ภายนอกตลาด

บรรดาผู้ประกอบการรายย่อยจะตั้งสินค้าประเภทผักสดและผลไม้ริมทางเดินด้านถนนราชปรารภ ในลักษณะหาบเร่ ที่มาของสินค้าส่วนใหญ่จะมาจากปากคลองตลาด กิจกรรมนี้จะค่อย ๆ สลายตัวไปในเวลา 10.00-11.00 น. และเปลี่ยนเป็นหาบเร่ประเภทเสื้อผ้าสำเร็จรูป ของใช้ส่วนตัว และอาหารคาว ซึ่งจะสิ้นสุดกิจกรรมประมาณ 20.00-21.00 น.

บริเวณรอบนอก คือริมทางเท้าข้างถนนราชปรารภและถนนเพชรบุรีตัดใหม่จะมีผู้คนสัญจรตลอดเวลา ซึ่งทำให้เกิดการคล่องตัวในเรื่องค้าขาย และผู้ประกอบการนำสินค้ามาบริการกันเรียงรายไปตลอดทางเท้า ซึ่งทำให้การสัญจรไปมาบริเวณทางเท้าดังกล่าวติดขัด ไม่สะดวก

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสองตลาด

การจราจร

ถนนราชปรารภและถนนเพชรบุรีตัดใหม่ มีขนาดยานสัญจรในปริมาณที่สูงมาก

ลักษณะอาคาร

ถูกต้องตามกฎหมาย อาคารเป็นอาคาร 4 ชั้น

ตลาดเฉลิมโลก มีการใช้พื้นที่อย่างเต็มที่ ในส่วนของตลาดสด ใช้พื้นที่ใต้ถุนแฟลต (ผู้ประกอบการส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่แฟลตนี้) ลักษณะแผงลอยภายในตลาดเป็นแผงลอยกึ่งถาวร มีประตูเหล็กล้อมรอบ แผงลอยส่วนใหญ่ไม่เป็นระเบียบ บางส่วนของพื้นที่ใช้ผ้าใบซึ่งกันฝนบ้าง ทำเป็นเพิงขายอาหารบ้าง ส่วนทุกแผงทางด้านเหนือของตลาดมีหลังคา

เนื่องจากตลาดประตูน้ำตั้งอยู่บนจุดตัดของถนน 2 สายคือ ถนนราชปรารภและถนนเพชรบุรีตัดใหม่ ซึ่งถนนทั้งสองสายมีโรงแรมตั้งอยู่ เช่น ถนนราชปรารภ มีโรงแรมอินทรา ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ มีโรงแรมเฟิร์สท์ เป็นต้น ดังนั้นตลาดประตูน้ำจึงเป็นสถานที่ให้บริการด้านวัสดุแก่ร้านค้าที่รับตัดเย็บเสื้อผ้าสำหรับชาวต่างประเทศ ที่อยู่ในโรงแรมนั้น ๆ

บริเวณสี่แยกประตูน้ำ เส้นทางเพชรบุรีตัดใหม่ มีสะพานลอย และมีป้ายจราจรแม่สีอยู่ที่บริเวณหน้าธนาคารนครหลวงไทย ซึ่งไกลจากบริเวณตลาดประตูน้ำ ทำให้ไม่มีหาบเร่ในบริเวณทางเท้าด้านถนนเพชรบุรีตัดใหม่ (ตรงข้ามโรงพยาบาลนรีเวชรามา) เนื่องจากประชาชนผู้จะมาซื้อสินค้าโดยเดินทางมาตามเส้นทางเพชรบุรีตัดใหม่ จากสี่แยกราชเทวี จะลงรถเมล์บริเวณก่อนถึงสี่แยกประตูน้ำ

ตลาดประตูน้ำ มีลักษณะที่ต่างจากตลาดผ้าอื่น เช่น ตลาดโบ๊เบ๊ ในด้านการตัดเย็บซึ่งตลาดประตูน้ำค่อนข้างจะทันสมัยกว่า ส่วนตลาดโบ๊เบ๊ จะตัดเย็บเป็นโหล

ตลาดเฉลิมโลกเป็นที่ดินของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งการดำเนินการจะเป็นสัมปทาน มีการดำเนินการเช่าช่วงกันมาหลายปี จึงแก้ไขเรื่องค่าเช่าแผงไม่ได้ ซึ่งทำให้การปรับปรุงแผงภายในตลาดสดเป็นไปได้ยาก

ตลาดเฉลิมโลก เป็นที่ดินของกรมศาสนา (ศาสนสมบัติ) ซึ่งมีโครงการจะรื้อตลาดเพื่อที่จะปรับปรุงตลาดใหม่ โดยจะเปลี่ยนเป็นศูนย์การค้า ซึ่งกองผังเมือง กทม. เคยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้มาใช้ตลาด

(สำหรับตลาดสด นอกจากผู้ซื้อสินค้าจะเป็นผู้อยู่อาศัยในบริเวณประตูน้ำและใกล้เคียงแล้ว ยังมีผู้ซื้อสินค้าซึ่งมาจากบริเวณที่ไกลออกไปด้วย) และเห็นว่าตลาดเฉลิมโลกมีประชาชนมาซื้อสินค้าและรับบริการบริการมาก จึงได้เสนอแนะให้มีการคงสภาพตลาดไว้

อนึ่ง เนื่องจากกรมการศาสนา ไม่มีโครงการจะปรับปรุงตลาดสด จึงทำให้ผู้ประกอบการของตลาดสดมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนลักษณะการค้ามาเป็นหาบเร่เพื่อขายด้านนอกตลาดสดมากขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดเฉลิมโลกกับตลาดเฉลิมโลก

ตลาดทั้งสองมีความสัมพันธ์ต่อกันค่อนข้างน้อย เท่าที่พอจะเห็นความสัมพันธ์ได้บ้างก็คือ สินค้าประเภทอุปโภค ตลาดเฉลิมโลกจะรับมาจาก ตลาดเฉลิมโลก
สินค้าประเภทบริโภค ตลาดเฉลิมโลกจะรับมาจาก ตลาดเฉลิมโลก

ปัญหาของตลาด

ตลาดเฉลิมโลก สภาพทางกายภาพของตลาดไม่ดีถึงจุดลูกค้า เนื่องจาก

- สภาพภายในตลาดสดมีดอัด เนื่องจากเพดานต่ำ ทางเดินแคบและ คับแคบ
- ไม่มีที่จอดรถ ลูกค้าต้องจอดรถไกลจากตลาด
- บริเวณทางเท้ามีสินค้าหาบเร่ตั้งอยู่เกะกะ ทำให้การสัญจรในบริเวณหน้าตลาด และข้างตลาดไม่สะดวก โดยเฉพาะช่วงเวลาเร่งรีบ ที่มีการค้าขายสูงสุด
- หาบเร่ภายนอกตลาด มีสินค้าจำกัด ส่วนห้องแถวมีสินค้าให้เลือกมากกว่า แต่ลูกค้าเป็นจำนวนน้อยเท่านั้นที่จะเข้าไปเลือกซื้อสินค้าจากห้องแถว
- การค้าภายในตลาดซบเซา บางร้านภายในตลาดขายสินค้าประเภทเดียวกับที่หาบเร่ภายนอกตลาดขาย เช่น ปลอกหมอน ผ้าถุง ฯลฯ ซึ่งหาบเร่แย่งลูกค้าไปได้ง่ายและจำนวนมาก ทำให้ร้านค้าภายในตลาดมีแนวโน้มจะเปลี่ยนเป็นการบริการมากกว่าการขาย เช่น ร้านตัดเย็บเสื้อผ้าภายในตลาดจะเปลี่ยนเป็นตัดเย็บเพื่อขายส่งแทนการขายปลีก

ตลาดเฉลิมโลก สภาพทางกายภาพของตลาดไม่ดี ไม่ถึงจุดลูกค้า (ทำนองเดียวกับตลาดสดเฉลิมโลก) เนื่องจาก

- สภาพภายในตลาดสดค่อนข้างสกปรก มีดอัด ทางเดินแคบและ อันเนื่องมาจากการตั้งแผงลอยและหาบเร่ภายในบริเวณทางเข้าตลาด
- หาบเร่บริเวณทางเท้าสามารถดึงดูดลูกค้าไปจากตลาด ทำให้ธุรกิจภายในตลาดซบเซา
- แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสภาพตลาด ถ้าหากจะมีการรื้อสภาพตลาดปัจจุบันเพื่อทำเป็นศูนย์การค้า

ตลาดเฉลิมโลก

ตารางที่ 10 แสดงจำนวนกิจการ, จำนวนผู้ประกอบการ, พื้นที่ (ตารางเมตร), เวลาที่ขาย (เริ่ม-เลิก), ที่มาของสินค้า, ที่มาของผู้ประกอบการ จำนวนตามประเภทสินค้า และอัตราส่วนร้อยละ

ประเภทสินค้า	จำนวนกิจการ			จำนวนผู้ประกอบการ			พื้นที่ (ตารางเมตร)			เวลาที่ขาย (เริ่ม-เลิก)		ที่มาของสินค้า		ที่มาของผู้ประกอบการ	
	หาบเร่ (%)	แผงลอย (%)	ห้องแถว (%)	รวม (%)	หาบเร่ (%)	แผงลอย (%)	ห้องแถว (%)	รวม (%)	หาบเร่ (%)	แผงลอย (%)	ห้องแถว (%)	หาบเร่	แผงลอย	หาบเร่	แผงลอย
แป้ง	1 (0.83)	4 (1.69)	1 (0.88)	6 (1.28)	1 (0.76)	9 (2.54)	1 (0.35)	11 (1.43)	2 (0.95)	29 (1.69)	28 (0.73)	10-21	พระตุ้ม	พญาไท	ปตท.
เนื้อสัตว์	5 (4.17)	56 (23.73)	-	61 (12.98)	6 (4.55)	65 (18.11)	-	71 (9.23)	6 (2.84)	220 (12.81)	-	16-18	ปากน้ำ	พญาไท	พญาไท
อาหารโปรตีน	-	6 (1.28)	-	6 (1.28)	-	6 (1.69)	-	6 (0.78)	-	30 (2.27)	-	-	ชลบุรี	-	ปตท.
ผัก	9 (7.5)	45 (19.07)	4 (3.51)	57 (12.13)	9 (6.82)	54 (15.21)	6 (2.13)	69 (8.97)	14 (6.80)	398 (22.58)	84 (2.18)	16-18	ปตท.	พระโขนง	ปตท.
ผลไม้	24 (20.0)	9 (3.81)	3 (2.63)	36 (7.66)	27 (20.45)	11 (3.10)	3 (1.06)	41 (5.33)	52 (24.53)	71 (4.13)	84 (2.18)	6-18	นนทบุรี	ปตท./พญาไท	ปตท.
ดอกไม้	9 (7.5)	5 (2.12)	-	15 (3.19)	9 (6.82)	14 (3.94)	-	23 (2.99)	11 (5.19)	53 (3.08)	-	6-18	ปตท.	ปตท./พญาไท	ปตท.
เครื่องปรุง	-	17 (7.20)	1 (0.88)	18 (3.88)	-	20 (5.83)	1 (0.35)	21 (2.73)	-	79 (4.60)	78 (0.73)	-	ปตท.	ปตท.	ปตท.
สินค้าท่องเที่ยว	-	11 (4.66)	11 (9.65)	22 (4.68)	-	17 (4.79)	32 (11.35)	49 (6.37)	-	62 (3.61)	64 (0.45)	9-20	ชลบุรี	-	ปตท.
อาหารดาว	14 (11.67)	14 (5.93)	3 (2.63)	31 (6.60)	15 (11.36)	26 (7.32)	11 (3.90)	52 (6.76)	35 (16.51)	86 (4.66)	112 (2.91)	12-20	ปตท.	พญาไท	ปตท.
อาหารหวาน และเครื่องดื่ม	19 (15.83)	15 (6.36)	3 (2.63)	37 (7.87)	21 (15.91)	24 (6.76)	8 (2.84)	53 (6.80)	15 (16.51)	62 (3.61)	84 (2.18)	10-19	ปตท.	ปตท.	ปตท.
เครื่องอุปโภค-บริโภค	39 (32.50)	54 (22.88)	75 (65.79)	168 (35.74)	44 (33.33)	109 (30.71)	270 (78.02)	373 (48.50)	57 (15.87)	635 (36.96)	2702 (70.18)	9-20	ส.อ.พ.	พญาไท	ปตท.
อื่น ๆ	-	-	13 (11.40)	13 (2.77)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
รวม	120 (100)	236 (100)	114 (100)	470 (100)	192 (100)	355 (100)	282 (100)	769 (100)	272 (100)	1718 (100)	3550 (100)	-	-	-	-

ตลาดเงินตลาด

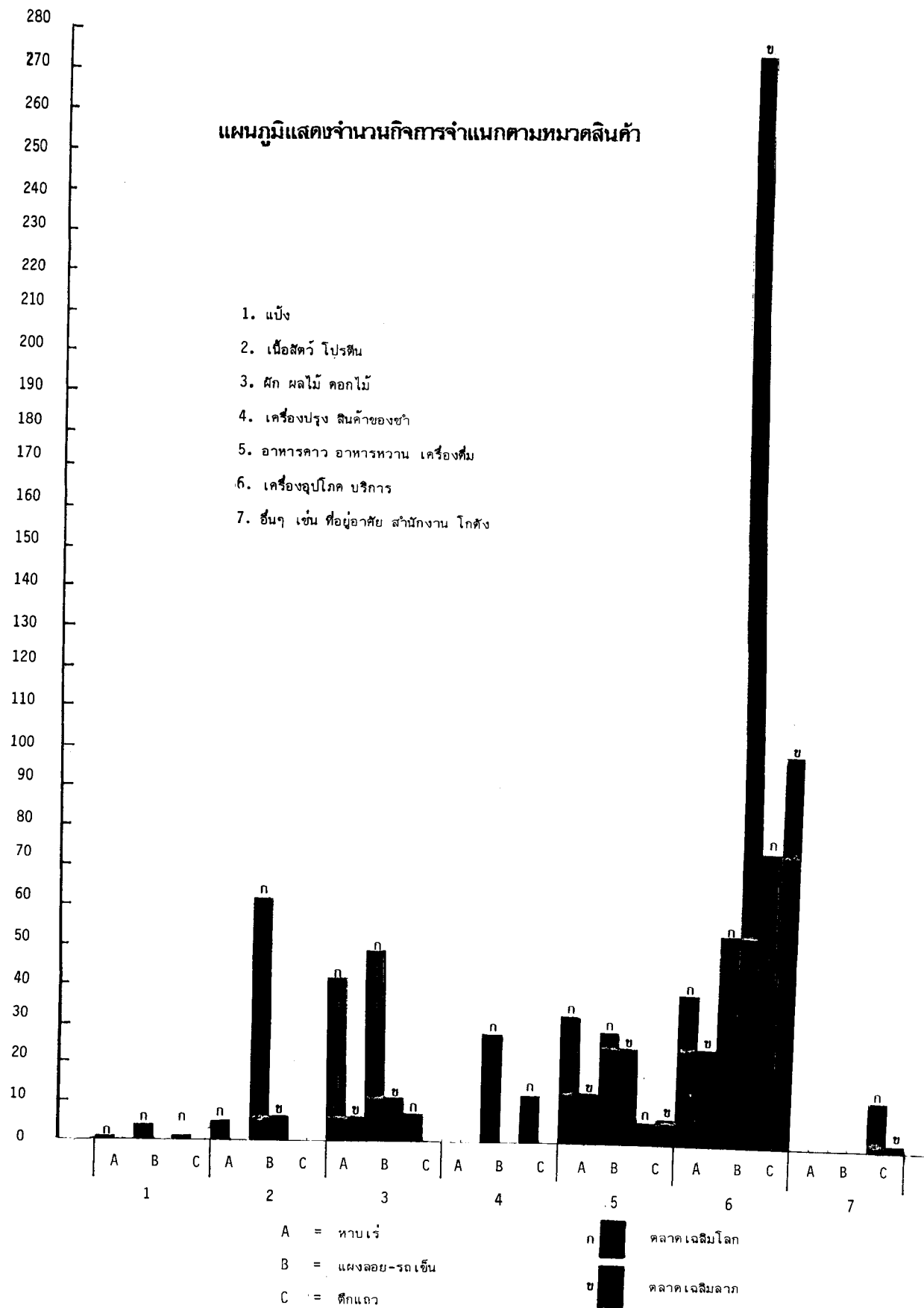
ตารางที่ 11 แสดงจำนวนกิจการ, จำนวนผู้ประกอบการ, พื้นที่ (ตารางเมตร), เวลาที่ขาย (เริ่ม-เลิก), ที่มาของสินค้า, ที่มาของผู้ประกอบการ จำนวนตามประเภทสินค้าและอัตราส่วนร้อยละ

ประเภทสินค้า	จำนวนกิจการ				จำนวนผู้ประกอบการ				พื้นที่ (ตารางเมตร)				เวลาที่ขาย (เริ่ม-เลิก)			ที่มาของสินค้า			ที่มาของผู้ประกอบการ	
	หาบเร่ (%)	แผงลอย (%)	ห้องแถว (%)	รวม (%)	หาบเร่ (%)	แผงลอย (%)	ห้องแถว (%)	รวม (%)	หาบเร่ (%)	แผงลอย (%)	ห้องแถว (%)	รวม (%)	หาบเร่	แผงลอย	ห้องแถว	หาบเร่	แผงลอย	ห้องแถว		
แป้ง เนื้อสัตว์ อาหารโปรตีน ผัก ผลไม้ ดอกไม้ เครื่องปรุง สินค้าของชำ อาหารดาว อาหารหวาน และเครื่องดื่ม เครื่องอุปโภค -บริการ อื่นๆ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
	-	5 (1.58)	-	5 (1.06)	-	6 (0.80)	-	6 (0.57)	-	26 (1.16)	-	26 (0.45)	-	7-18	-	-	-	-		
	-	1 (0.32)	-	1 (0.21)	-	1 (0.13)	-	1 (0.10)	-	4 (0.18)	-	4 (0.07)	-	6-18	-	-	-	-		
	-	5 (1.58)	-	5 (1.06)	-	7 (0.94)	-	7 (0.67)	-	42 (1.87)	-	42 (0.73)	-	6-19	-	-	-	-		
	6 (13.64)	2 (0.63)	-	8 (1.70)	7 (13.73)	2 (0.27)	-	9 (0.86)	12 (12.50)	3 (0.13)	-	15 (0.26)	8-20	9-19	-	พยุห.ไท	พยุห.ไท	-		
	-	4 (1.26)	-	4 (0.86)	-	8 (1.07)	-	8 (0.76)	-	16 (0.71)	-	16 (0.28)	-	9-20	-	-	-	-		
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
	3 (6.82)	16 (5.04)	4 (3.67)	23 (4.89)	4 (7.84)	30 (4.02)	15 (5.97)	49 (4.67)	6 (6.25)	351 (15.63)	196 (5.69)	553 (9.56)	9-19	9-18	-	พยุห.ไท	พยุห.ไท	พยุห.ไท		
	10 (22.73)	9 (2.84)	3 (2.75)	22 (4.68)	10 (19.61)	21 (2.81)	8 (3.19)	39 (3.72)	14 (14.58)	72 (3.21)	84 (12.44)	170 (2.94)	10-20	7-21	-	พยุห.ไท	พยุห.ไท	พยุห.ไท		
25 (56.81)	275 (86.75)	100 (91.24)	400 (85.11)	30 (58.82)	672 (89.96)	228 (90.84)	930 (88.66)	64 (66.67)	1732 (77.11)	3108 (90.24)	4904 (84.76)	10-20	8-21	ป.ป./สพ.	พยุห.ไท	พยุห.ไท	พยุห.ไท			
-	-	2 (1.83)	2 (0.43)	-	-	-	-	-	-	-	-	56 (1.63)	-	-	-	-	-	-		
รวม	44 (100)	317 (100)	109 (100)	470 (100)	51 (100)	747 (100)	251 (100)	1049 (100)	96 (100)	2246 (100)	3444 (100)	5786 (100)	-	-	-	-	-	-		

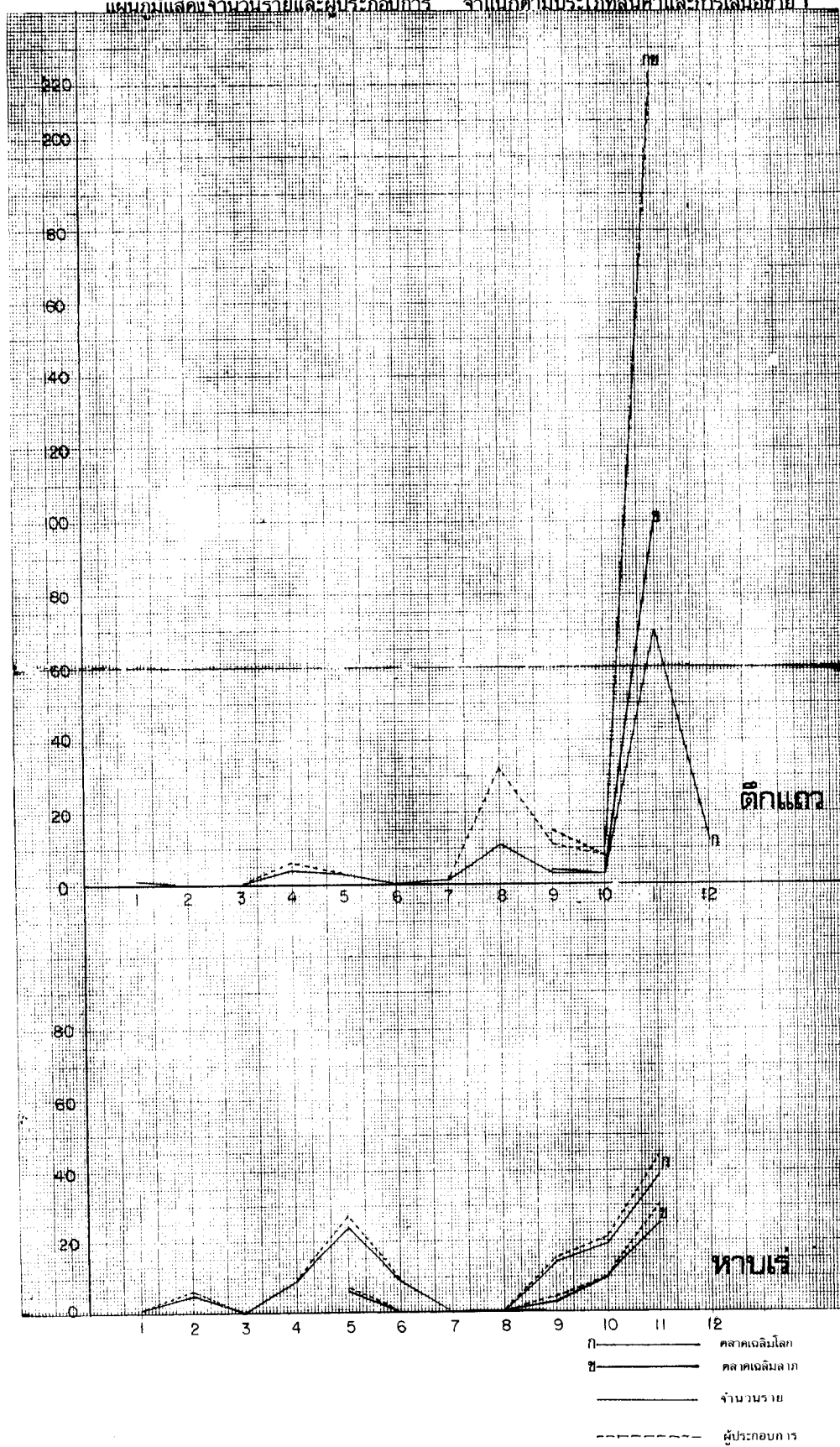
รวมตลาดเมล็ดพืชโลก

ตารางที่ 12 แสดงจำนวนกิจการ จำนวนผู้ประกอบการ พื้นที่ (ตารางเมตร) จำนวนตามประเภทสินค้าและอัตราส่วนร้อยละ

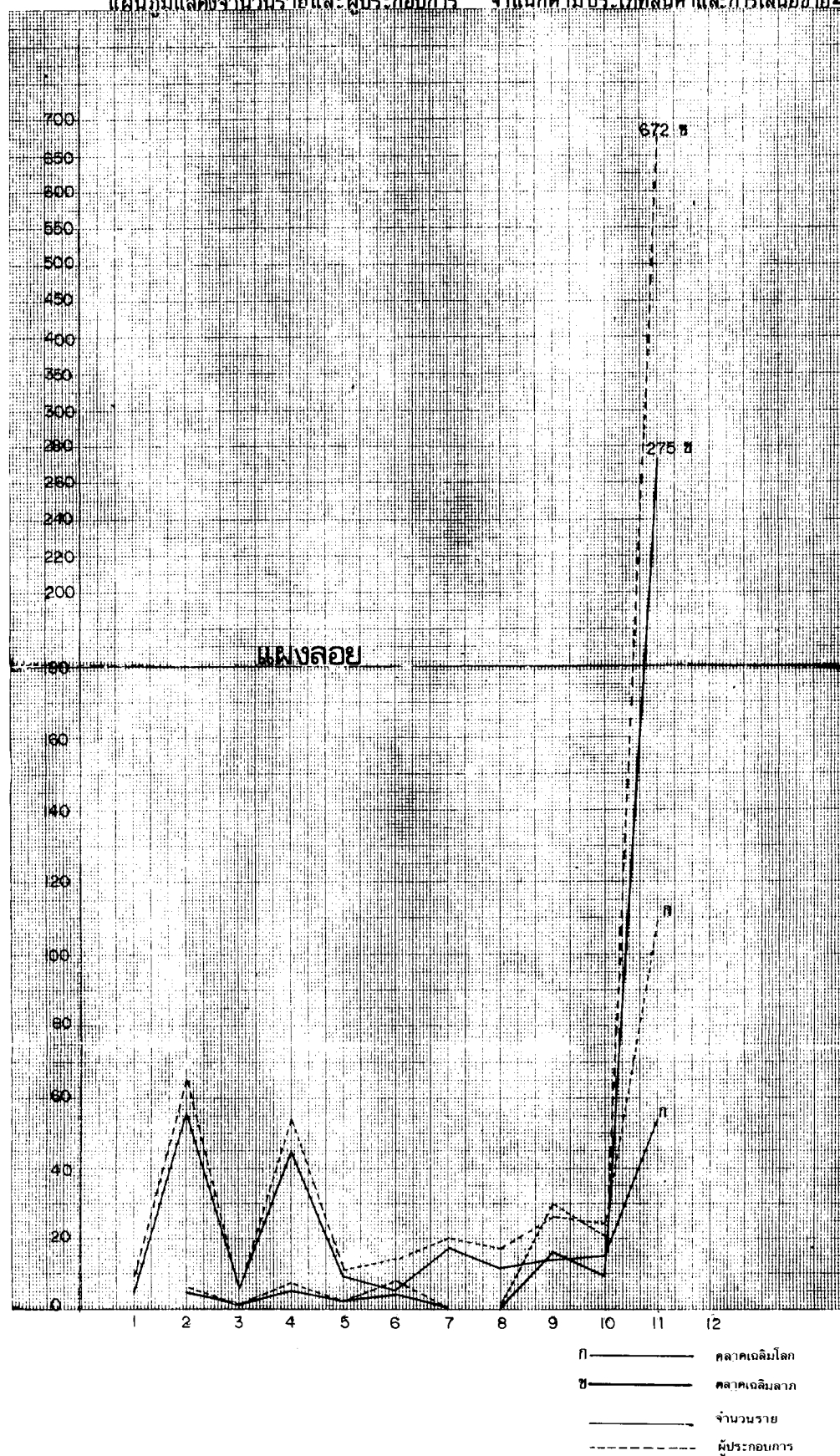
ประเภทสินค้า	จำนวนกิจการ			จำนวนผู้ประกอบการ			พื้นที่ (ตารางเมตร)		
	หน่วย (%)	เฉลี่ย (%)	รวม (%)	หน่วย (%)	เฉลี่ย (%)	รวม (%)	หน่วย (%)	เฉลี่ย (%)	รวม (%)
แป้ง	1 (0.61)	4 (0.72)	6 (0.64)	1 (0.55)	9 (0.82)	11 (0.61)	2 (0.65)	29 (0.73)	59 (0.51)
เนื้อสัตว์	5 (3.05)	61 (11.03)	66 (7.02)	6 (3.28)	71 (6.44)	77 (4.24)	6 (1.95)	246 (6.21)	252 (2.18)
อาหารโปรตีน	-	7	7	-	7	7	-	43	43
ผัก	9 (5.49)	50 (9.04)	62 (6.60)	9 (4.92)	61 (5.54)	76 (4.18)	14 (4.55)	430 (10.85)	528 (4.57)
ผลไม้	30 (18.29)	11 (1.99)	44 (4.68)	34 (18.58)	13 (1.18)	50 (2.75)	84 (20.78)	74 (1.87)	222 (1.92)
ดอกไม้	9 (5.49)	9 (1.63)	19 (2.02)	9 (4.92)	22 (2.0)	31 (1.71)	11 (3.57)	69 (1.74)	80 (0.69)
เครื่องปรุง	-	17 (3.07)	18 (1.91)	-	20 (1.81)	21 (1.16)	-	79 (1.99)	107 (0.93)
สินค้าของชำ	-	11 (1.99)	22 (2.34)	-	17 (1.54)	49 (2.70)	-	62 (1.56)	426 (3.68)
อาหารดาว	17 (10.37)	30 (5.42)	54 (5.74)	19 (10.38)	56 (5.08)	101 (5.56)	41 (13.31)	431 (10.87)	780 (6.74)
อาหารหวาน	29 (17.18)	24 (4.34)	59 (6.28)	31 (16.94)	45 (4.08)	92 (5.06)	49 (15.91)	134 (3.38)	351 (3.03)
และเครื่องดื่ม	64 (39.02)	329 (59.49)	568 (60.43)	74 (40.44)	781 (70.87)	1303 (71.67)	121 (39.29)	2367 (59.71)	8298 (71.74)
เครื่องอุปโภค- บริการ อื่นๆ	-	-	15 (1.60)	-	-	-	-	-	420 (3.63)
รวม	164 (100)	553 (100)	940 (100)	183 (100)	1102 (100)	1818 (100)	308 (100)	3964 (100)	11566 (100)

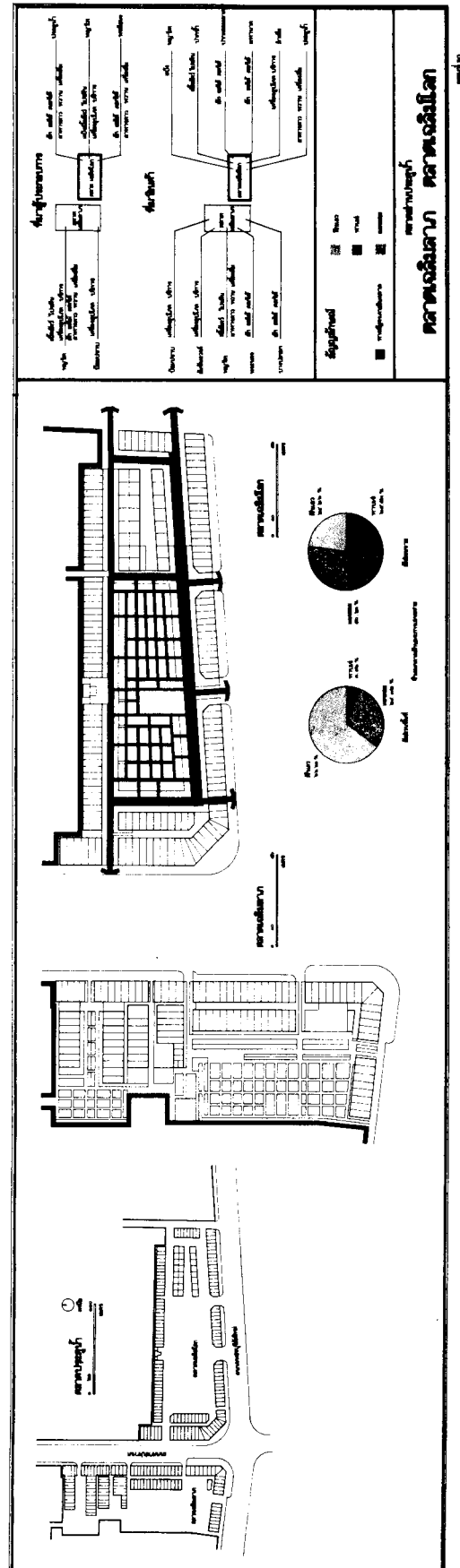

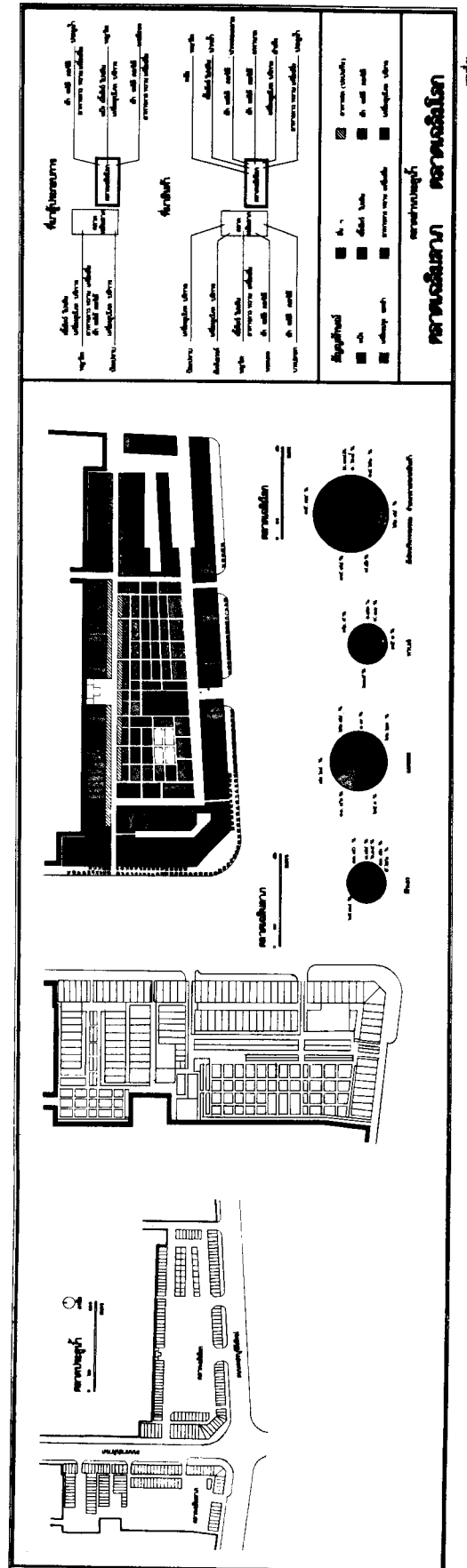
แผนภูมิแสดงจำนวนรายและผู้ประกอบการ จำแนกตามประเภทสินค้าและการเสนอขาย 1

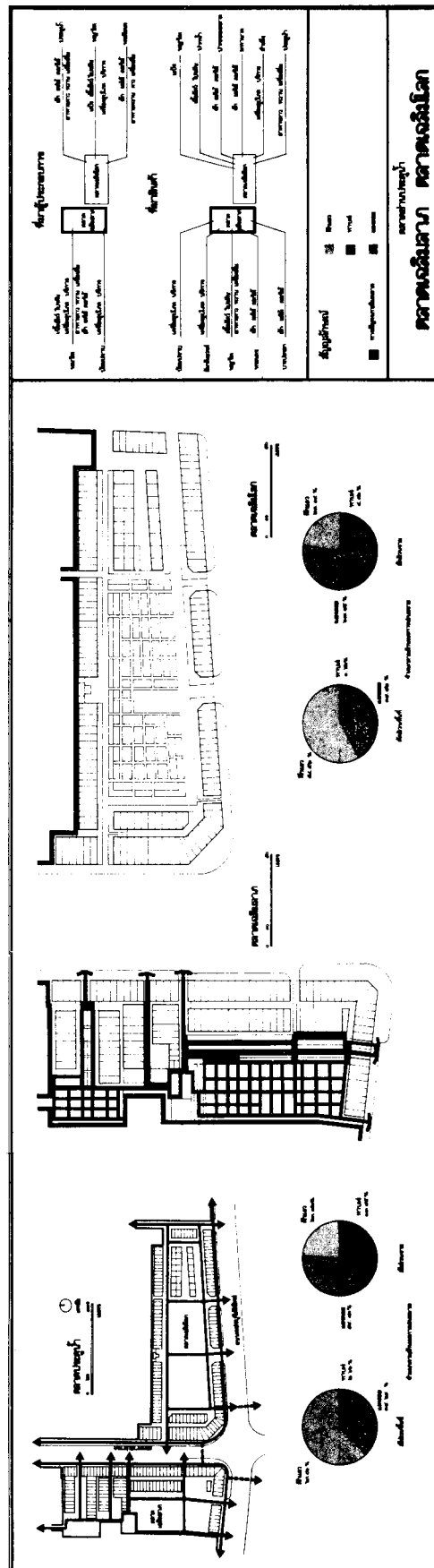

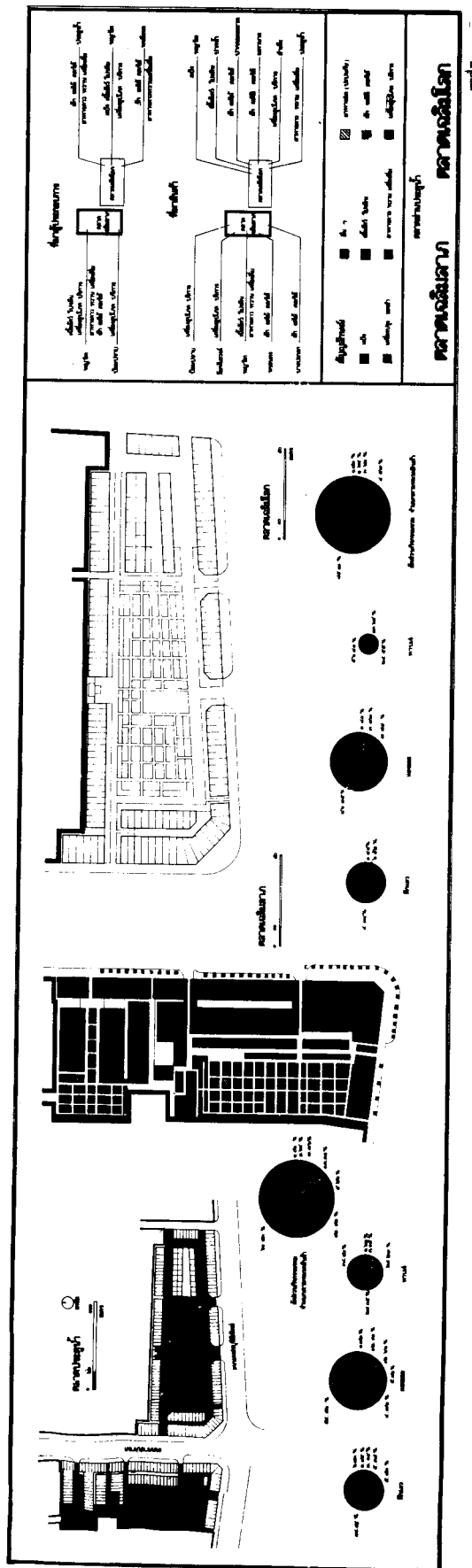
แผนภูมิแสดงจำนวนรายและผู้ประกอบการ จำแนกตามประเภทสินค้าและการเสนอขาย²

กรณีศึกษากลุ่มตลาดย่านสะพานควาย

กลุ่มตลาดย่านสะพานควายประกอบด้วย

1. ตลาดพระพิณิจ
2. ตลาดศรีไทย
3. ตลาดจอมมาลี

ดังรายละเอียดในการสำรวจดังต่อไปนี้

การศึกษาตลาดย่านสะพานควาย

ที่ตั้ง	ตลาดสะพานควายตั้งอยู่บนถนนพหลโยธิน เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร
เวลาติดตลาด	ตั้งแต่ 03.00 - 21.00 น.
ขอบเขตการศึกษา	อยู่ในบริเวณระหว่างโรงพยาบาลเปาโลและถนนสาทรวิภาควิภาค ประกอบด้วย 3 ตลาด คือ ตลาดพระพิณิจ ตลาดศรีไทย และตลาดจอมมาลี เมื่อทำการศึกษาแล้ว ยังประกอบด้วยตลาดสาทรวิภาควิภาค
เวลาทำการศึกษา	วันพุธที่ 16 กันยายน 2524 เวลา 15.30 - 17.45 น. วันพฤหัสบดีที่ 17 กันยายน 2524 เวลา 08.00 - 11.50 น.
วิธีการศึกษา	ได้ศึกษาถึงระบบการสัญจร เส้นทางเชื่อมต่อภายในตลาดและระหว่างตลาด และศึกษาถึงระบบโครงสร้าง การประกอบกิจกรรมภายในตลาดและนอกตลาด โดยใช้วิธีสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ เพื่อความสะดวกในการดำเนินการ จึงแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. แผงลอย 2. ดึงแถว 3. หาบเร่

ความคลาดเคลื่อนในการสำรวจ

1. ความคลาดเคลื่อนในจำนวนรายและจำนวนผู้ประกอบการ เนื่องจากทำการศึกษาเพียงสองช่วงเวลา จึงไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ตามความเป็นจริง ทางด้านหาบเร่ก็ต้องคอยหลีกเลี่ยงการจับกุมของตำรวจเทศกิจ ซึ่งในการสำรวจ 2 ครั้งก็พบการจับกุมทั้ง 2 ครั้ง และตอนเย็นหรือในวันหยุดจะมีผู้ประกอบการเพิ่มมากขึ้น

2. จากการตอบคำถาม ในคำถามบางหัวข้อผู้ตอบมักจะหลีกเลี่ยงจากข้อเท็จจริง เพราะไม่แน่ใจว่าผู้ชักถามจะเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายไหน

3. จากพื้นที่ที่ใช้ประกอบการ แต่ละประเภทมีการใช้พื้นที่ในขนาดแตกต่างกัน กรณีดึงแถวใช้เป็นพื้นที่เก็บสินค้าด้วย จึงไม่ทราบพื้นที่ใช้ประกอบการที่แท้จริง

อุปกรณ์ในการสำรวจ

1. แบบฟอร์มการสัมภาษณ์
2. เครื่องนับจำนวน

โครงสร้างของตลาดโดยทั่วไป

ประกอบไปด้วยตึกแถว แผงลอยและหาบเร่ ตึกแถวเป็นสภาพทางกายภาพที่สำคัญที่ทำให้ขอบเขตอิทธิพลของตลาดสดโดยทั่วไปขยายออกไปจากตัวภายในตลาดสดกว้างขวางมากขึ้นทางแนวนอน และด้านหน้าของตึกแถวหันเข้าสู่ตัวตลาดสด บริเวณด้านหลังตึกแถวเปรียบเสมือนขอบเขตอิทธิพลของตลาดสดนั้น ๆ

ตึกแถวที่มีลักษณะต่อเนื่องเป็นแนวยาวไปทางราบเรื่อย ๆ เป็นปัญหาในการที่จะกำหนดเขตอิทธิพลของย่านนั้น ๆ ว่าตลาดสดซึ่งมีกิจกรรมสัมพันธ์กับตึกแถวด้วย จะไปสิ้นสุดกิจกรรม ณ ที่ใดซึ่งผลจากการสำรวจพบว่า ขอบเขตพื้นที่ศึกษาตามที่ได้รับมอบหมายในครั้งแรกนั้น ได้รวมพื้นที่ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ที่โล่งว่าง และกิจกรรมอื่น ๆ เช่น โรงพยาบาล กิจกรรมทางศาสนา ดังนั้น ในการศึกษาจึงได้แยกพื้นที่ดังกล่าวออกไปซึ่งรวมทั้งตลาดสาธิตรัฐที่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปเป็นที่เก็บสินค้า

สำหรับแผงลอย นอกจากภายในหลังคาตลาด ยังรวมถึงแผงลอยด้านหน้าตึกแถวรอบ ๆ ตลาดสดด้วย

หาบเร่เป็นกิจกรรมประเภทเดียวที่ตั้งอยู่บนทางเท้าริมถนนพลโยธิน และถนนสาธิตรัฐวิภาค เป็นบริเวณที่ตำรวจเทศกิจห้ามมิให้มีการประกอบกิจกรรมการค้า แต่ก็มีการค้าฝืนกันอยู่ตลอดเวลา และมีผู้ประกอบการค้าอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากย่านสะพานควายเป็นจุดศูนย์กลางการสัญจร การประกอบกิจการจึงเริ่มตั้งแต่ฟ้าสางจนถึงมืดค่ำ และด้วยเหตุที่สองฟากถนนห้ามจอดรถ ทำให้การซื้อขายต้องใช้เวลารวดเร็ว ผู้สัญจรจึงซื้อสินค้าจากหาบเร่ริมถนน

ในการศึกษาตลาดย่านสะพานควายจะพิจารณาโครงสร้างแต่ละตลาดในส่วนของตึกแถวโดยไม่รวมหาบเร่ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะเด่นอยู่ในตัว กอปรทั้งมีการต่อเนื่องกันในชนิดของสินค้า จึงไม่สามารถจำกัดได้ว่าส่วนใดเป็นของตลาดพระพิณิจ ศรีไทย หรือจอมมาลี จึงได้แยกพิจารณากิจกรรมประเภทหาบเร่เป็นอีกส่วนหนึ่ง

โครงสร้างของตลาดพระพิณิจ

ลักษณะทางกายภาพ ประกอบด้วยแผงตลาดสด และขนานด้วยตึกแถวทั้งสองข้าง ปัจจุบันแผงตลาดสดได้เปลี่ยนสภาพไป คือ ส่วนหน้าจะเป็นร้านอาหาร ตอนกลางเป็นที่ประกอบอาหาร และด้านในสุดเป็นสถานที่จอดรถ ประมาณ 70 คัน ของโรงพยาบาลเปาโล

จากตารางแสดงโครงสร้างของตลาด ในแง่ความสัมพันธ์ของสถานที่ตั้งและการประกอบกิจกรรม จะเห็นได้ว่ามีจำนวนร้านประกอบการขายอาหารเพียง 2 ราย ซึ่งคิดเป็น 100 % เนื่องจากเป็นร้านขายอาหารขนาดใหญ่ ให้บริการคนมากและที่ตั้งใกล้ป้ายรถเมล์ จึงเป็นเหตุให้ตัวเลขผู้ประกอบการสูงถึง 36 คน ขณะที่เทียบกับพื้นที่ที่ใช้ประกอบการมีประมาณ 416 ตารางเมตร เปรียบเทียบกับตึกแถวใช้พื้นที่ประกอบการเดียวกันเพียง 168 ตารางเมตร (เนื่องจากด้านหลังตลาดเป็นลานจอดรถยนต์ จึงไม่ได้นำมาพิจารณา)

เวลาที่ประกอบการของร้านอาหารประมาณ 7.00-21.00 น. ที่มาของสินค้าและผู้ประกอบการอยู่ในเขตเดียวกันคือพญาไท

เนื่องจากในพื้นที่ที่คิดเป็นแผงลอยของตลาดนี้ไม่ใช่ประกอบกิจกรรมการค้าอื่นนอกจากร้านอาหารและนอกนั้นก็เป็นที่จอดรถ ดังนั้นการจำหน่ายเครื่องอุปโภคและการบริการจึงไปรวมอยู่ในตึกแถว คิดเป็น 25.5 % การใช้ตัวแปรอื่น ๆ ในส่วนแผงลอยจะหมายถึงเป็นที่จอดรถ แต่ถ้าเป็นของตึกแถว หมายถึงส่วนที่ขนาบตลาดทั้งสองด้านใช้เป็นที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นของโรงพยาบาลเปาโล โดยใช้เป็นห้องทดลอง ห้องตรวจโรคต่าง ๆ เป็นต้น คิดเป็น 68.6 %

โครงสร้างตลาดศรีไทย

ลักษณะทางกายภาพ

ประกอบด้วยตัวตลาดอยู่ด้านใน และล้อมรอบด้วยตึกแถว โดยที่ลักษณะการใช้พื้นที่ถัดจากตึกแถวด้านหน้าจะเป็นการให้บริการตัดเย็บเสื้อผ้าและเสริมสวย ถัดเข้ามาเป็นร้านสินค้าชำและขายอาหาร ส่วนสุดท้ายจะเป็นกิจกรรมประเภท ขายเนื้อสด ส่วนผัก ผลไม้ สัตว์น้ำจืด สัตว์น้ำเค็ม จะตั้งเป็นแผงเรียงรายรอบ ๆ ตลาด (ดูแผนที่ประกอบของตลาดศรีไทย)

ลักษณะการขายสินค้า

การขายสินค้าในตลาดศรีไทย จะแบ่งเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การขายสินค้าทั้งวัน ในพื้นที่ด้านหลังของตลาด
2. ในช่วงเช้าจะขายสินค้าด้านใน จำหน่ายให้แก่ลูกค้าประจำ ในตอนบ่ายนำมาขายบริเวณปากทางเข้าตลาด เพื่อบริการแก่ลูกค้าจรทั่วไป

จากตารางแสดงโครงสร้างของตลาดศรีไทย ส่วนที่เกี่ยวกับแผงลอย ซึ่งมีทั้งหมด 299 แผง จำนวนผู้ประกอบการ 451 คน ลักษณะของแผงลอยคือให้บริการด้านเนื้อสัตว์ ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์น้ำเค็ม สัตว์น้ำจืด และอาหารโปรตีนอื่น ๆ คิดเป็นเปอร์เซ็นต์สูงสุด 32.81 ส่วนใหญ่ประกอบกิจกรรมด้านหลังของตลาด ใช้พื้นที่ประกอบการประมาณ 392 ตารางเมตร คิดเป็น 32.78% รองลงมาคือ การบริการด้านเครื่องอุปโภคและการบริการ ซึ่งมีร้านค้าตั้งอยู่ส่วนตอนหน้าได้แก่ ร้านขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านเสริมสวย คิดเป็น 25.41% ใช้พื้นที่ประกอบการทั้งหมด 304 ตารางเมตร ส่วนผักสด ผลไม้ และดอกไม้ คิดเป็น 19.4% มีจำนวน 58 ร้าน

ที่มาของสินค้าประเภทของสดพวกเนื้อสัตว์ จะมาจากยานนาวาและปากน้ำ ส่วนผักสด ผลไม้มาจากปากคลองตลาด เวลาที่ใช้ประกอบการถ้าเป็นพวกแผงเนื้อ หมู เริ่มติดตลาดตั้งแต่ 3.00-15.00 น. ซึ่งจะให้บริการแก่ลูกค้าประจำ ได้แก่ ร้านอาหารต่าง ๆ ส่วนการให้บริการของสินค้าประเภทอื่น ๆ กล่าวได้รวม ๆ ว่า ตั้งแต่ 6.00-19.00 น. ที่มาของผู้ประกอบการอยู่ในเขตพญาไท เช่น สะพานควาย ห้วยขวาง สุทธิสาร ซึ่งให้ความสะดวกแก่การเดินทางไปมา

ทางด้านตึกแถวทั้งหมด 66 ร้าน พบว่าร้อยละ 45.45 ให้บริการด้านเครื่องอุปโภคและบริการซึ่งเป็นกิจกรรมให้บริการสูงสุด พื้นที่บริการจำนวน 2004 ตารางเมตร คิดเป็นเปอร์เซ็นต์สูงสุด 57.92% ระยะเวลาที่ให้บริการระหว่าง 8.00-21.00 น. ที่มาของผู้ประกอบการจะอยู่ในเขตพญาไท โดยอาศัยชั้นบนเป็นที่พักอาศัย ชั้นล่างประกอบกิจกรรมการค้า อันเป็นลักษณะธรรมชาติโดยทั่วไปของตึกแถว

โครงสร้างตลาดจอมมณี

ลักษณะทางกายภาพ มีการขายสินค้าบริเวณปากทางเข้าตลาด ตัวแผงลอยอยู่ในตลาดเป็นซีเมนต์ที่ก่อสูงขึ้น มีตึกแถวขนาน จากตารางชี้ให้เห็นว่า ตลาดนี้ประกอบกิจกรรมขนาดเล็ก ในด้านผัก ผลไม้ ดอกไม้ เครื่องปรุง สินค้าชำ อาหาร เครื่องอุปโภค-บริการ และอื่น ๆ

เกี่ยวกับแผงลอยจำนวนทั้งหมด 12 แผง พบว่า ให้บริการด้านเครื่องอุปโภค-บริการสูงสุดเป็นร้อยละ 58.3 ซึ่งมีทั้งหมด 7 ร้านด้วยกัน ประกอบด้วยจำนวนผู้ประกอบการ 14 คน คิดเป็น 73.68% ของผู้ประกอบการทั้งหมด ใช้พื้นที่คิดเป็น 28 ตารางเมตร จะเห็นได้ว่าการใช้พื้นที่ขนาดเล็กมาก ตามความจริงจากการสำรวจพบว่า ตลาดจอมมณีเปลี่ยนไป เกือบไม่เป็นตลาดการค้า แต่เป็นแผงที่เก็บสินค้า เช่น ข่ง ลัง เป็นต้น ส่วนนี้อยู่ด้านหน้าและตรงกลาง ส่วนสุดท้ายเป็นโรงลิเก ซึ่งความชอบของตลาดนี้เนื่องมาจากเป็นตลาดเล็ก ไม่มีสินค้าและการบริการที่พอเพียง คนจึงหันไปใช้บริการจากตลาดใกล้เคียงแทน

เวลาที่ประกอบการระหว่าง 6.00-17.00 น. ที่มาของสินค้าจำพวกผัก ผลไม้ มาจากปากคลองตลาด ผู้ประกอบการมีถิ่นฐานในเขตพญาไท

ทางด้านตึกแถว ซึ่งเรียงรายประกบสองข้างตลาด ไม่ได้ใช้ประกอบกิจกรรมอันใด ส่วนใหญ่เป็นที่ย่อยอาศัยคิดเป็น 34.4% ถ้าเป็นตึกแถวที่ตั้งอยู่ติดถนนใหญ่ จะใช้เป็นกิจกรรมประเภทจำหน่ายเครื่องอุปโภคและบริการคิดเป็นร้อยละสูงสุดคือ 54.4 จำนวนผู้ประกอบการทั้งหมดของกิจกรรมประเภทนี้มี 93 คน ใช้พื้นที่เพื่อบริการ 2800 ตารางเมตร เวลาที่จำหน่ายสินค้าระหว่าง 8.00-21.00 น. ผู้ประกอบการจะอาศัยในร้านนั่นเอง ซึ่งเป็นลักษณะของตึกแถวโดยทั่ว ๆ ไปที่ใช้ประโยชน์เพื่อการค้าและบริการ ส่วนชั้นบนเป็นที่เก็บสินค้าและอยู่อาศัย

โครงสร้างของหาบเร่

จากการสำรวจพบว่า กิจกรรมประเภทหาบเร่ เป็นแนวต่อเนื่องไปตามทางเดินเท้าอย่างไม่อาจจะแยกได้ว่าส่วนใดเป็นของตลาดใด จึงได้นำมาพิจารณา รวม ๆ กัน ได้ดังนี้ จำนวนหาบเร่ทั้งหมดมี 245 ราย ชนิดของสินค้าที่จำหน่ายถึง 124 รายหรือ 50.61% คือ ผัก ผลไม้ ดอกไม้ รองลงมาคือเครื่องอุปโภคและบริการมีจำนวน 58 ราย(23.67%) และหาบเร่ที่ขายอาหารหวานและเครื่องดื่มมี 33 ราย(13.47%)

จำนวนผู้ประกอบการมีทั้งหมด 269 คน มีจำนวน 135 คนที่ประกอบกิจกรรมด้านผัก ผลไม้ ดอกไม้ คิดเป็น 50.14% รองลงมาคือ เครื่องอุปโภคและบริการมีจำนวนผู้ประกอบการ 64 คน มีอัตราส่วนร้อยละ 23.79% และอาหารหวาน เครื่องดื่มเป็นร้อยละ 14.50 จำนวนผู้ประกอบการ 39 คน

กิจการที่ใช้พื้นที่มากที่สุดคือ ผัก ผลไม้ ดอกไม้ ใช้พื้นที่ทั้งหมด 169 ตารางเมตร จากพื้นที่ทั้งหมด 345 ตารางเมตร เป็น 47.61% รองลงมาคือ เครื่องอุปโภค บริการ ใช้พื้นที่ 102 ตารางเมตร (28.73%) และอาหารหวาน เครื่องดื่มใช้พื้นที่ทั้งหมด 48.5 ตารางเมตร (13.66)

ที่มาของสินค้า ถ้าเป็นผัก ผลไม้ ดอกไม้จะมาจากปากคลองตลาด มหานาค เขตพระนคร เครื่องอุปโภค บริการ มาจากเขต บางเขน พญาไท ป้อมปราบ และอาหารอื่น ๆ มาจากเขตมีนบุรี ห้วยขวาง

ส่วนที่มาของผู้ประกอบการ ผู้ที่ประกอบการส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัดและได้มากรุงเทพฯ โดยการประกอบกิจการค้าในตลาดย่านสะพานควาย และมาเช่าบ้านในบริเวณใกล้เคียง ตลาด คือ เขตพญาไท ห้วยขวาง บางเขน มีเพียงไม่กี่รายที่มาจากเขตใกล้เคียง เช่น มีนบุรี บางกอกน้อย

สรุปโครงสร้างตลาดย่านสะพานควาย

การพิจารณาโครงสร้างตลาดย่านสะพานควายแบ่งพิจารณาตามกิจกรรมคือ แผงลอย ตึกแถว และหาบเร่ รวมทั้ง 3 ตลาดเข้าด้วยกัน จัดแยกเป็นหมวดหมู่ตามประเภทสินค้าคือ หมวดอาหารแปรรูป หมวดอาหารเนื้อสัตว์และอาหารโปรตีนอื่น ๆ หมวดผัก ผลไม้ ดอกไม้ หมวดเครื่องปรุงรสสินค้า หมวดอาหารคาว/หวาน/เครื่องดื่ม หมวดเครื่องอุปโภคและบริการ และหมวดอื่น ๆ ซึ่งไม่อาจจัดเข้าในหมวดอื่น ๆ ได้ เช่น ที่อยู่อาศัย โกดังเก็บสินค้า ห้องว่าง เป็นต้น

การวิเคราะห์กิจกรรมประเภทแผงลอยทั้ง 3 ตลาด มีจำนวนแผงทั้งสิ้น 314 แผง หมวดเนื้อสัตว์และอาหารโปรตีนอื่น ๆ มีจำนวนมากที่สุดคือ 98 แผงคิดเป็น 31.2% หมวดที่น้อยที่สุดคือหมวดอื่น ๆ คิดเป็น 1 หน่วยได้แก่ ที่จอดรถ รองจากหมวดเนื้อสัตว์ได้แก่หมวดอุปโภค-บริการ จำนวน 83 แผง คิดเป็น 26.4% แต่ในด้านผู้ประกอบการพบว่า หมวดอุปโภค-บริการมีจำนวนผู้ประกอบการมากที่สุด 165 คน คิดเป็น 32.6% รองลงมาได้แก่หมวดเนื้อสัตว์และอาหารโปรตีนอื่น ๆ จำนวน 140 คน คิดเป็น 25.7% หมวดที่น้อยที่สุดได้แก่หมวดแปรรูป มีจำนวน 9 ราย คิดเป็น 1.8% เท่านั้น ส่วนการใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมพบว่าหมวดอื่น ๆ กลับใช้พื้นที่มากที่สุดคือ 188 ตารางเมตร คิดเป็น 41.7% ซึ่งอธิบายได้ว่าเนื่องจากหมวดนี้ใช้พื้นที่เพื่อเป็นที่จอดรถภายในตลาดพระพิณจึงเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ตัวเลขถึบสูงขึ้นกว่าหมวดอื่น ๆ หมวดที่ใช้พื้นที่รองลงมาได้แก่หมวดอาหารคาว/หวาน/เครื่องดื่ม เป็นลักษณะธรรมชาติที่ร้านอาหารต้องมีบริเวณเพื่อตั้งโต๊ะให้ลูกค้ารับประทาน หมวดสุดท้ายที่ใช้พื้นที่น้อยที่สุดคือ หมวดแปรรูปคิดเป็น 0.8% เนื่องจากมีผู้ประกอบการจำนวนเพียง 7 รายเท่านั้น จึงทำให้การใช้พื้นที่ต่ำลงไปด้วย เวลาที่ใช้ประกอบการถ้าเป็นหมวดเนื้อสัตว์เริ่มติดตลาดตั้งแต่ 3.00-15.00 น. ซึ่งการเริ่มเวลาช่วงนี้เพื่อให้บริการลูกค้าประจำพวกร้านอาหาร ส่วนหมวดอื่น ๆ จะไล่เสียกันตั้งแต่ 7.00-20.00 น. ที่มาของสินค้าหมวดเนื้อสัตว์เช่น สัตว์น้ำ สัตว์ปีก จะมาจากยานนาวา ปากน้ำ มหาชัย ส่วนผักสดส่วนใหญ่มาจากปากคลองตลาด ที่มาของผู้ประกอบการอยู่ในเขตพญาไท ห้วยขวาง และสุทธีสาร ทั้งนี้ผู้ประกอบการจะคำนึงถึงความสะดวกระยะทางใกล้ในการประกอบการค้า ซึ่งเป็นการประหยัดในการจ่ายค่าเดินทางด้วย

กิจกรรมประเภทตึกแถว จากการสำรวจและศึกษาพบว่า จำนวนตึกแถวรวมทั้งสิ้นของ 3 ตลาด มี 207 คูหา จำนวน 103 คูหา ประกอบกิจกรรมประเภทการค้าเครื่องอุปโภค-บริการคิดเป็นเปอร์เซ็นต์สูงสุดคือ 49.8 ลำดับสุดท้ายที่มีจำนวนเพียง 1 ราย คือการประกอบกิจกรรมประเภทเนื้อสัตว์คิดเป็น 0.5% ในส่วนที่เกี่ยวกับจำนวนผู้ประกอบการจำนวนสูงสุด 229 คน (69.4%) เป็นของหมวดเครื่องอุปโภค-บริการ จำนวนน้อยที่สุดอยู่ในหมวดเนื้อสัตว์เป็นจำนวน 3 ราย(0.9%) การใช้พื้นที่เพื่อการประกอบกิจกรรมนั้น จะมีจำนวนสูงที่สุดในหมวดเครื่องอุปโภค-บริการคือ 3072 ตารางเมตร(45.1%) รองลงมาได้แก่หมวดอื่น ๆ คิดเป็น 1960 ตารางเมตร(29.4%) ซึ่งในหมวดนี้ตึกแถวจะใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือเก็บสินค้าระยะเวลาที่ใช้ประกอบการส่วนใหญ่เริ่มตั้งแต่ 7.00-23.00 น. ในหมวดเนื้อสัตว์ก็เช่นเดียวกัน ที่มาของผู้ประกอบการส่วนใหญ่อยู่ในเขตพญาไท โดยมีเหตุผลเช่นเดียวกับผู้ประกอบการแผงลอย

ความหลากหลายของสินค้าและบริการ(วิเคราะห์เฉพาะแผงลอย)

การวิเคราะห์ความหลากหลายของสินค้าและบริการโดยยึดแผงลอยเป็นหลัก เนื่องจากกิจกรรมประเภทหาบเร่มีลักษณะเฉพาะของตัวเองคือจะขายสินค้าเพียงชนิดเดียวในหนึ่งร้าน ซึ่งในกรณีนี้ก็แตกต่างกัน ดังนั้นจึงไม่ได้หยิบยกเอาทั้ง 2 ประเด็นมากล่าวถึง

กิจกรรมประเภทแผงลอยปรากฏออกมาว่า การค้าขายสินค้าเพียงชนิดเดียวจะได้แก่พวกแผงเนื้อหรือหมู ส่วนแผงขายของชำ ผัก ผลไม้ สินค้าหลากหลาย รวมกันหลายประเภท จุดประสงค์เพื่อสนองความต้องการของลูกค้านั่นเอง

จากตารางพบว่า หมวดเครื่องอุปโภค-บริการ มีผู้ประกอบการมากที่สุด คิดเป็น 24.01% ของสินค้าทุกหมวด หมายความว่าสินค้าประเภทนี้จะสามารถพบมากในตลาดศรีไทย โดยเฉพาะประเภทเสื้อผ้าสำเร็จรูปคิดในหมวดเดียวกันเป็น 14.2% รองลงมาได้แก่หมวดเนื้อสัตว์เช่น หมู วัว สัตว์ปีก สัตว์น้ำ คิดเป็น 21.53% แสดงว่าถ้าลูกค้าต้องการสินค้าประเภทเนื้อสัตว์ จะได้รับความพอใจมากเพราะมีสินค้าให้เลือกมาก นอกจากนี้ยังแสดงความสอดคล้องของสินค้านี้ระหว่างผักและเนื้อ ซึ่งมักจะเป็นสิ่งควบคู่กันไป จากตารางพบว่า 15.9% เป็นสินค้าประเภทผักสด ซึ่งรวมทั้ง 2 ตลาดคือ ศรีไทยและจอมมลัสคิดเป็นจำนวนผู้ประกอบการ 76 ราย ส่วนสินค้าประเภทอื่น ๆ เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้คือ อาหารคาว สินค้าชำ อาหารหวาน/เครื่องดื่ม อาหารโปรตีนอื่น ๆ เช่น เต้าหู้ ไข่ ผลไม้ อาหารประเภทแป้งและดอกไม้ ซึ่งเป็นเปอร์เซ็นต์ ดังนี้ 6.21 4.97 4.34 3.93 3.1 2.9 และ 0.41 จำนวนร้านทั้งหมด 459 ร้าน จาก 3 ตลาดคือ ตลาดศรีไทย ตลาดพระพิณิจ ตลาดจอมมลัส

กิจกรรมที่เปลี่ยนไปเกิดขึ้นจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้คือ

1. การห้ามจอดรถสองฟากถนนพหลโยธิน เนื่องจากการจราจรติดขัด และการเรียกเก็บเงินค่าจอดรถจากเจ้าของตลาด รวมถึงความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สิน ทำให้ลูกค้าตลาดสดสะพานควายหนีไปหาตลาดอื่นที่อยู่ใกล้บ้านและอำนวยความสะดวกมากกว่า เช่น ตลาดองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร ตลาดลาดพร้าว ยกเว้นลูกค้าประจำที่ยังมาใช้บริการเหมือนเดิม

2. การที่ค่าเช่าแผงมีราคาแพง เมื่อหมดสัญญาเช่า ผู้ประกอบการมักจะย้ายกิจการไปยังตลาดอื่นซึ่งมีราคาค่าเช่าถูกกว่า อีกเหตุผลหนึ่งคือ ตลาดซบเซาเนื่องจากกิจการค้าตกต่ำ

3. จากปัญหาเหล่านี้ทำให้กิจการค้าประเภทหนึ่งมีลักษณะเด่นขึ้นมา คือกิจการค้าประเภทหาบเร่ซึ่งประกอบกิจการอยู่บนทางเท้าสองข้างถนนพหลโยธิน การซื้อขายทำได้สะดวกรวดเร็ว และมีชนิดของสินค้าเหมือนในตลาด ซึ่งอิทธิพลของหาบเร่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การค้าภายในตลาดซบเซา

นอกจากนี้ตลาดสะพานควาย ยังพบปัญหาด้านอื่น ๆ อีกคือ

1. ปัญหาที่เห็นทั่วไปในย่านการค้า คือ สภาพลักษณะการวางอาคารโดยทั่วไป ยังขาดการควบคุมที่ดี การใช้พื้นที่อาคารก่อให้เกิดปัญหาทางผังเมือง ทั้งลักษณะอาคาร สุขาภิบาล และอัคคีภัย

2. จากการที่การค้าขายตัวตามถนน แบบ Linear Growth ซึ่งไม่มีมาตรการอันใดมาควบคุมจะทำให้มีการปิดล้อมที่ดินด้านใน การใช้ที่ดินทำได้ไม่เต็มที่ ทำให้ที่ดินด้านในเสียประโยชน์ไปและทำการค้าไม่ได้ กลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรมในที่สุด

3. ผลที่ตามมาคือ ปัญหาจราจร เมื่อการใช้ที่ดินไม่เต็มที่ ทำให้ขาดที่จอดรถ อีกทั้งเจ้าของตลาดมิได้เตรียมการทำให้จอดรถ หรืออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทำให้มีการจอดรถริมถนน เมื่อไม่พอจะจอดในที่ห้ามจอด ทำให้การจราจรติดขัด เพราะการจอดรถริมถนน ข้างทาง จะทำให้เสียผิวจราจรไป ทั้งขาดความสะดวกในการซื้อขายของ

สรุปตลาดสะพานควาย

บริเวณย่านสะพานควายเป็นย่านการค้าที่ได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากตลาดสะพานควายเป็นตลาดใหญ่มีจำนวนแผง 766 แผง จำนวนตลาดที่ตั้งอยู่ถึง 4 ตลาด กิจกรรมมีตลาดสดเป็นหลัก และสินค้าอุปโภค บริการต่าง ๆ ในอนาคตมีทางที่จะเป็นศูนย์กลางย่านการค้าที่สำคัญ (Subcenter) ทางด้านเหนือของนครหลวง ซึ่งจะเป็นจุดลดความแออัดของย่านการค้าในกรุงเทพมหานครลงไปได้มาก โดยรถโดยสาร รถบรรทุกสินค้า รถไฟ และทางน้ำ ที่ผ่านย่านนี้มีมาก ซึ่งจัดได้ว่ามีการเดินทางมากกว่าด้านอื่น ๆ ของพระนคร โดยมาจากทางเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบทั้งเป็นศูนย์รวมของการบริการด้านต่าง ๆ เช่น มีโรงพยาบาล 5 โรง ศูนย์การค้า 2 แห่ง สถานีตำรวจ โรงพยาบาลและคลินิกต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้ย่านนี้เพิ่มพูนความสำคัญขึ้น

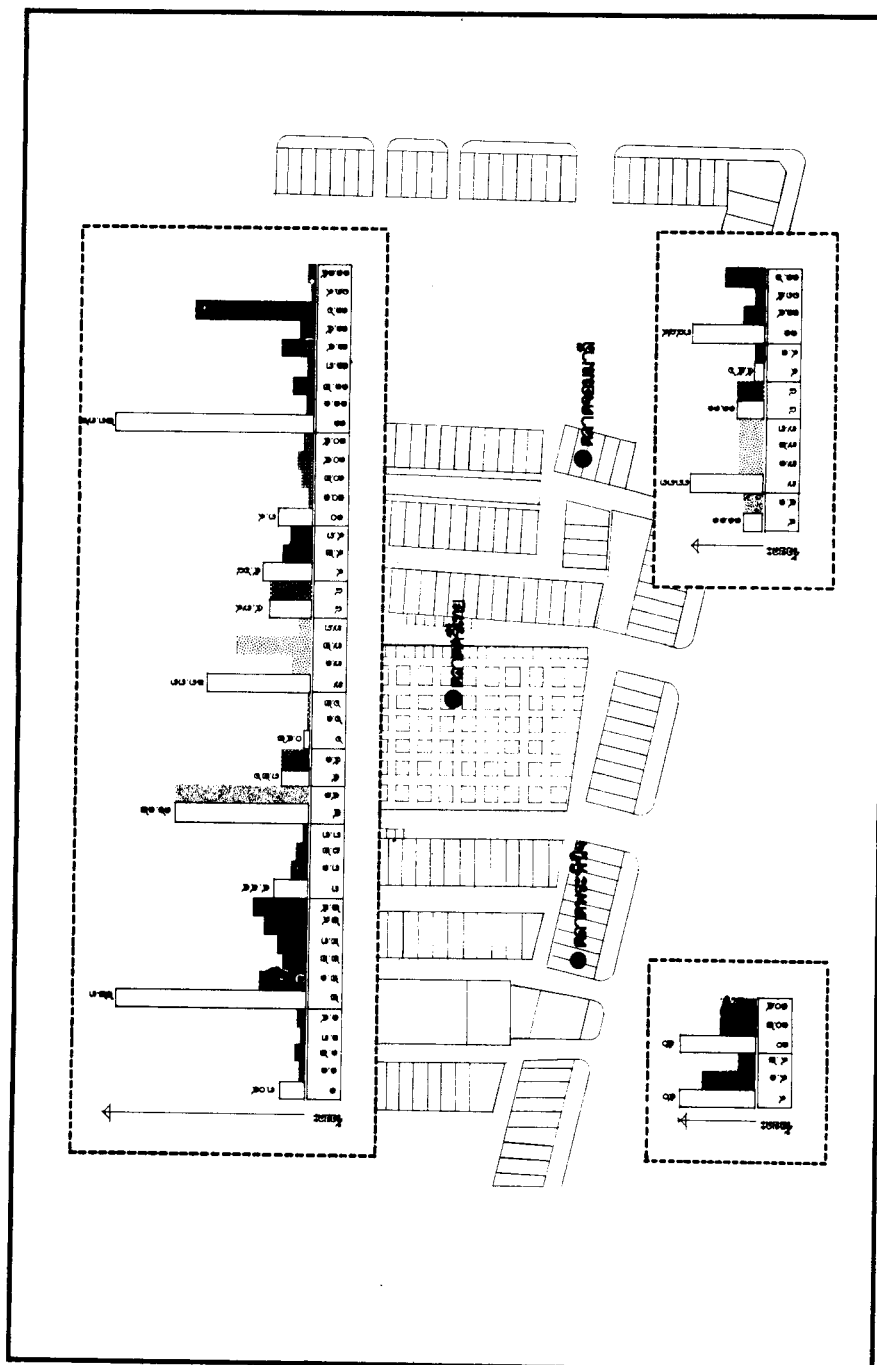
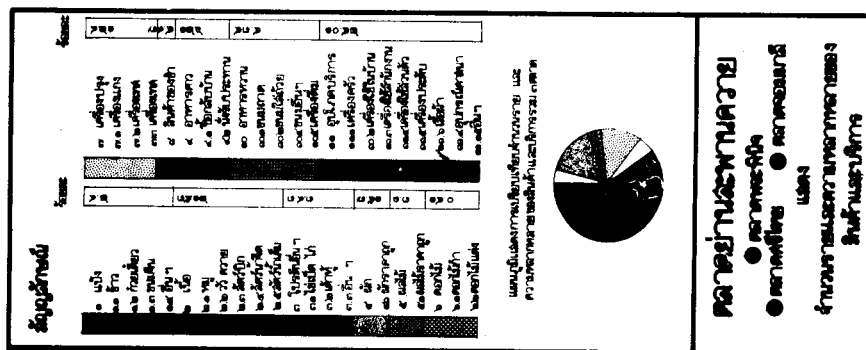
จากรายงานการวิจัยของ ราชันีวรรณ เวชพฤติและสุวัฒนา สุกใส เรื่องขอบเขตการบริการของศูนย์การค้าในกรุงเทพฯ การบริการของตลาดสะพานควาย ตลาดอมรพันธ์ และตลาดสะพานใหม่ ทนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ พ.ศ. 2519-2520 กล่าวว่า ย่านตลาดสะพานควายเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุดบนถนนพหลโยธิน ขอบเขตการให้บริการครอบคลุมไปทุกทิศทุกทางในรูปวงกลม ครอบคลุมถึงศูนย์การค้าอมรพันธ์และสะพานใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากการคมนาคมสะดวก ลูกค้าสามารถขึ้นรถประจำทางหรือขับรถมาได้ ลูกค้าบางคนมีความคุ้นเคยที่จะเลือกซื้อสินค้า คุ้นเคยกับแม่ค้า การอยู่ใกล้ใกล้จึงไม่เบื่ออุปสรรค เมื่อบวกกับความพอใจ และประการสำคัญที่สุดคือมีสินค้ามากมายให้เลือก

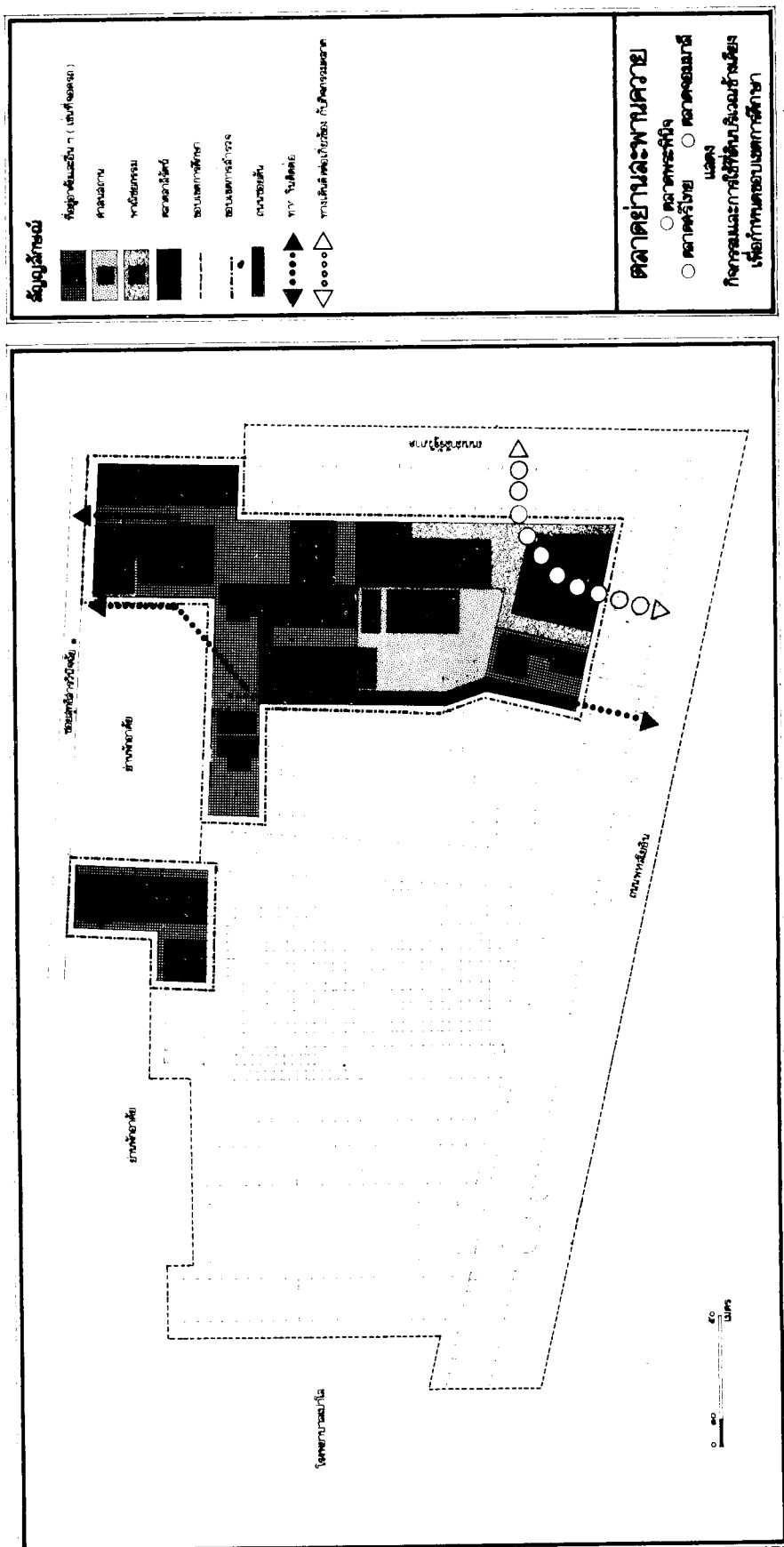
เมื่อพิจารณาผลของการสัมภาษณ์ การสำรวจ ย่านสะพานควายยังคงมีอิทธิพลเหมือนเดิม แต่ความสำคัญในบริเวณที่ทำการศึกษามีน้อยลง กิจกรรมในตลาดได้เปลี่ยนไปและความสัมพันธ์แต่ละตลาดก็ลดน้อยลง กล่าวคือ ตลาดพระพิณิจ ได้เปลี่ยนสภาพเป็นที่จอดรถ กลายเป็นที่อยู่อาศัย แต่ก็ยังมีกิจกรรมร่วมคือ ผู้อยู่อาศัยไปประกอบกิจการค้าในตลาดศรีไทย ส่วนตลาดสาวิตรีนั้น แปรสภาพเป็นที่เก็บสินค้า

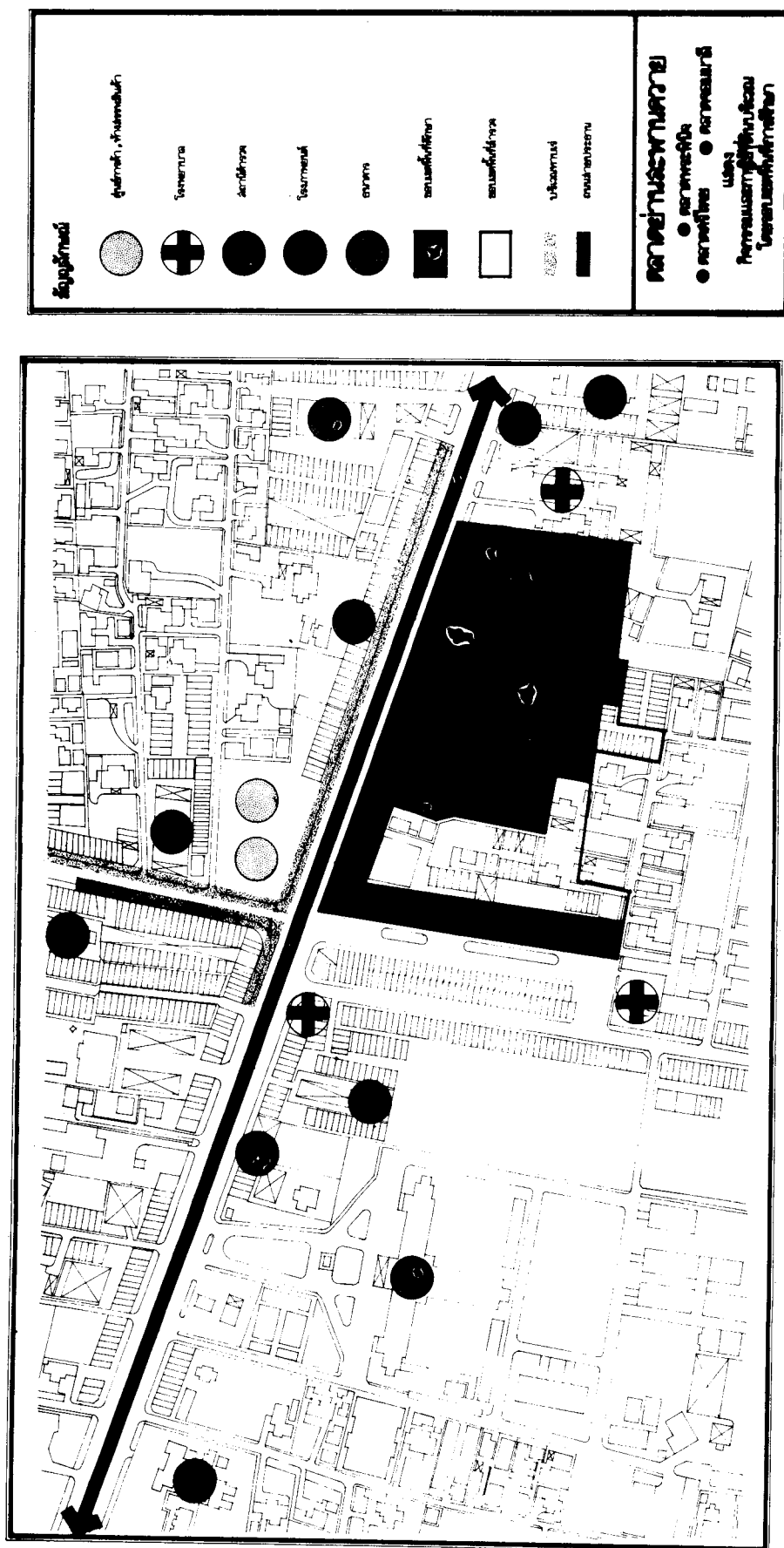
ข้อเสนอแนะ

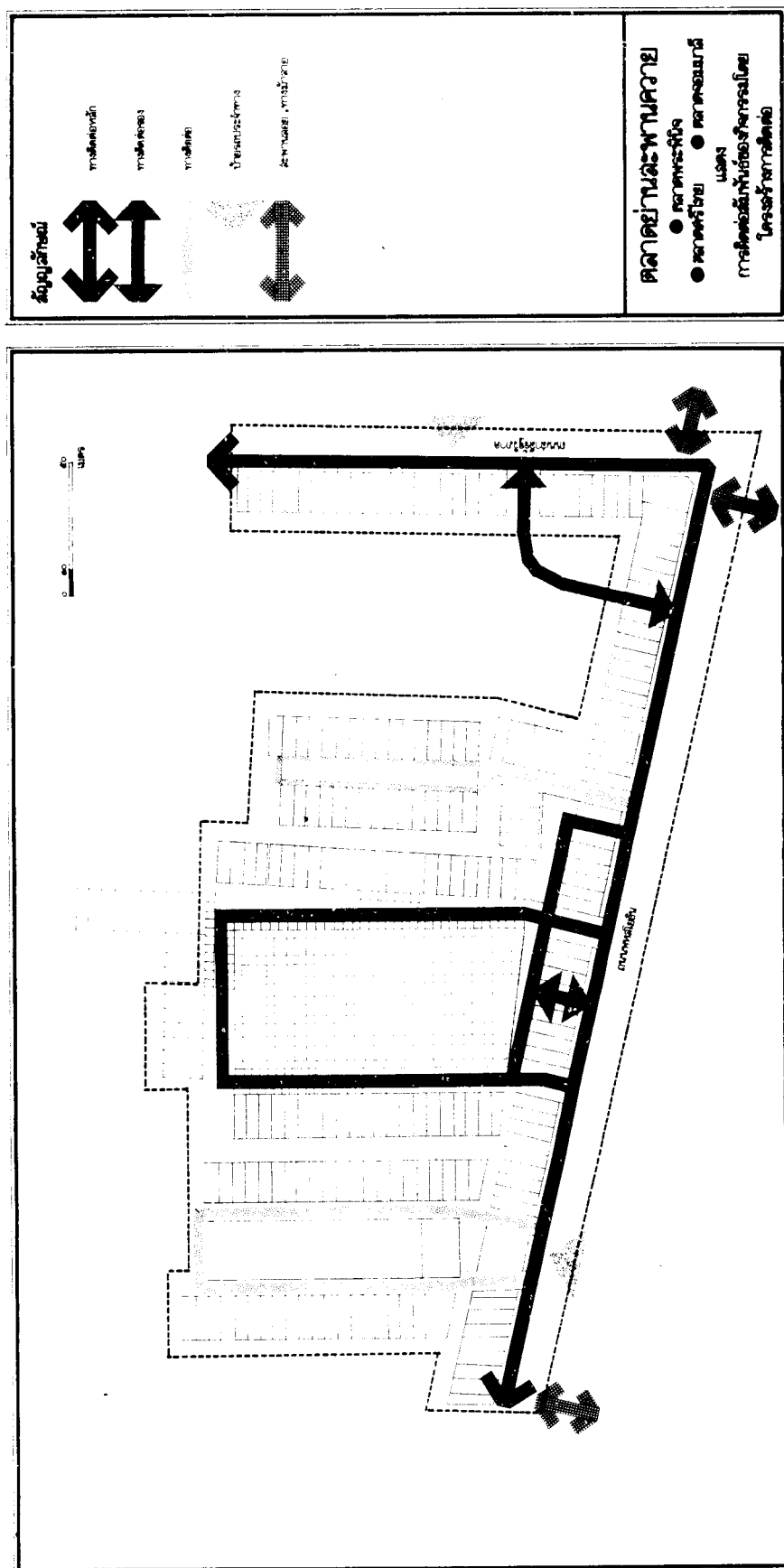
หากกล่าวถึงย่านสะพานควาย มีความหมายรวมไปถึงกิจกรรมทุกอย่างที่ประกอบกันอยู่ทั้งสองฟากถนนพหลโยธิน คือ ฟากตะวันออกเป็นตลาดสด ฟากตะวันตกเป็นศูนย์การค้าหลายแห่งติดต่อกัน

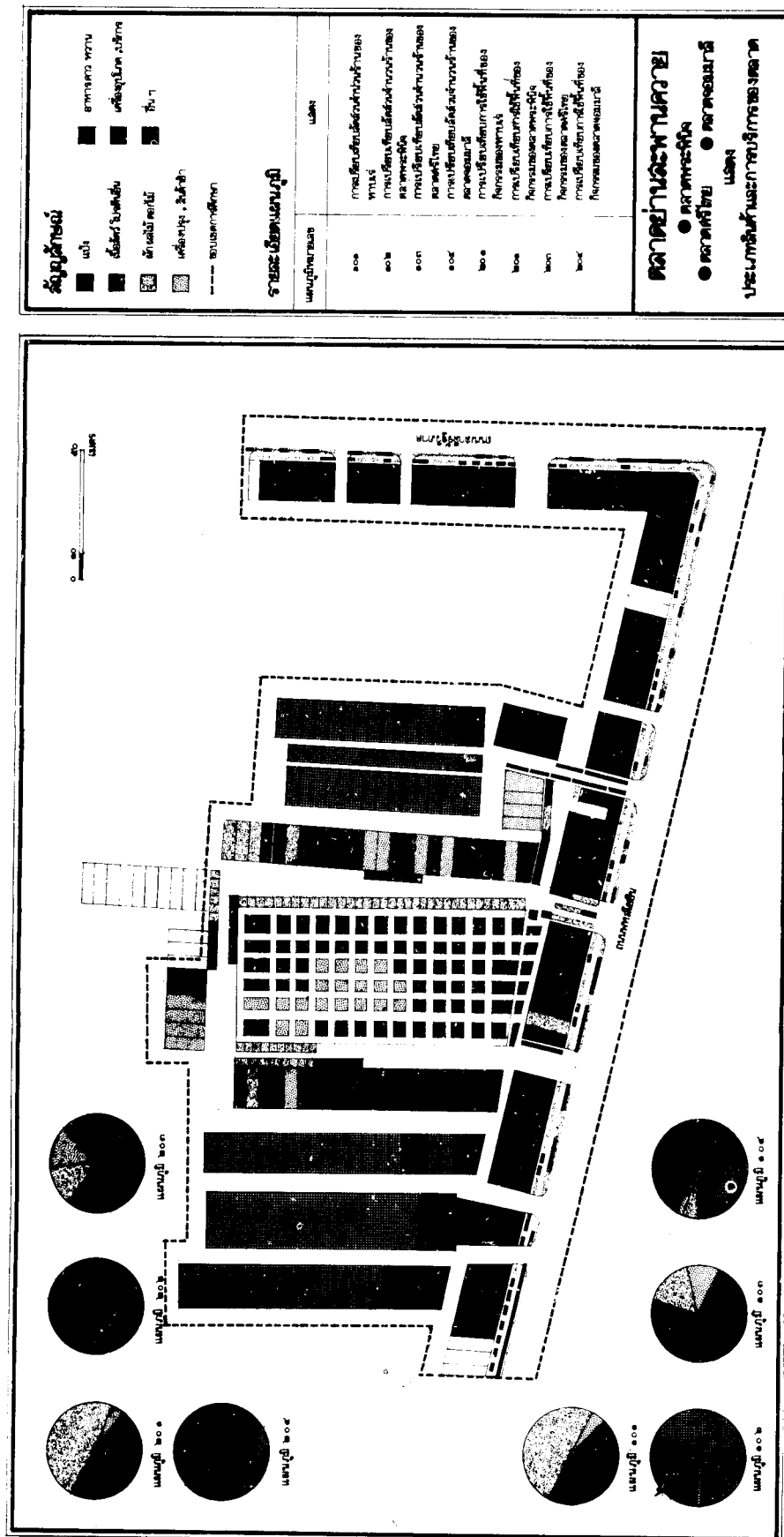
แต่ในการศึกษาได้พิจารณาเฉพาะในส่วนที่เป็นตลาดสด คือเฉพาะทางฝั่งตะวันออกเท่านั้น ข้อมูลที่ได้ไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของกิจกรรมในย่านสะพานควายทั้งหมด เพราะผู้สัญจรมักจะเลือกซื้อสินค้าทั้ง 2 ฟากถนน เพื่อผลสรุปที่สมบูรณ์ ควรจะมีการพิจารณาดำเนินการศึกษาทางฝั่งตะวันตกของถนนพหลโยธินด้วย

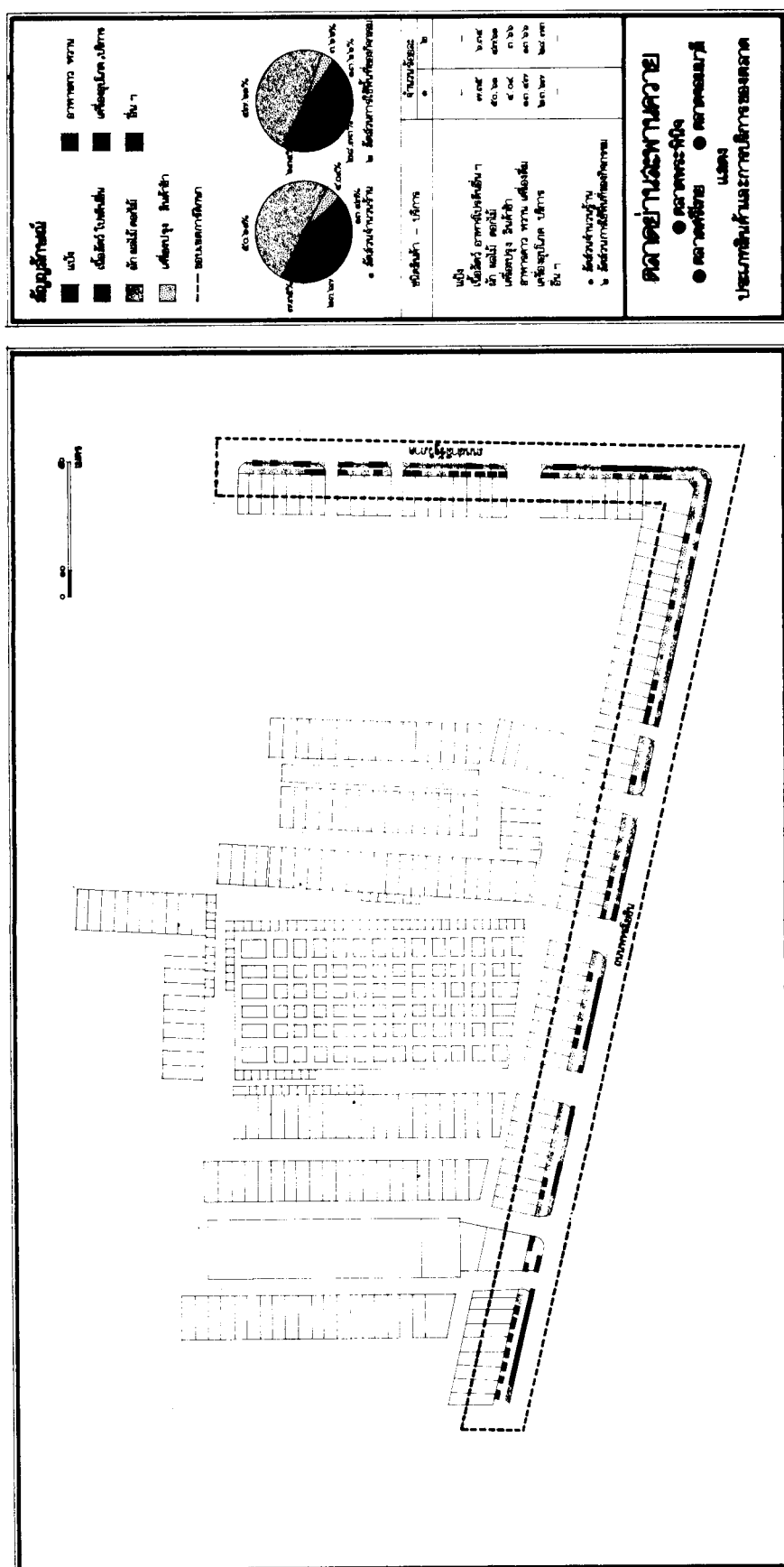

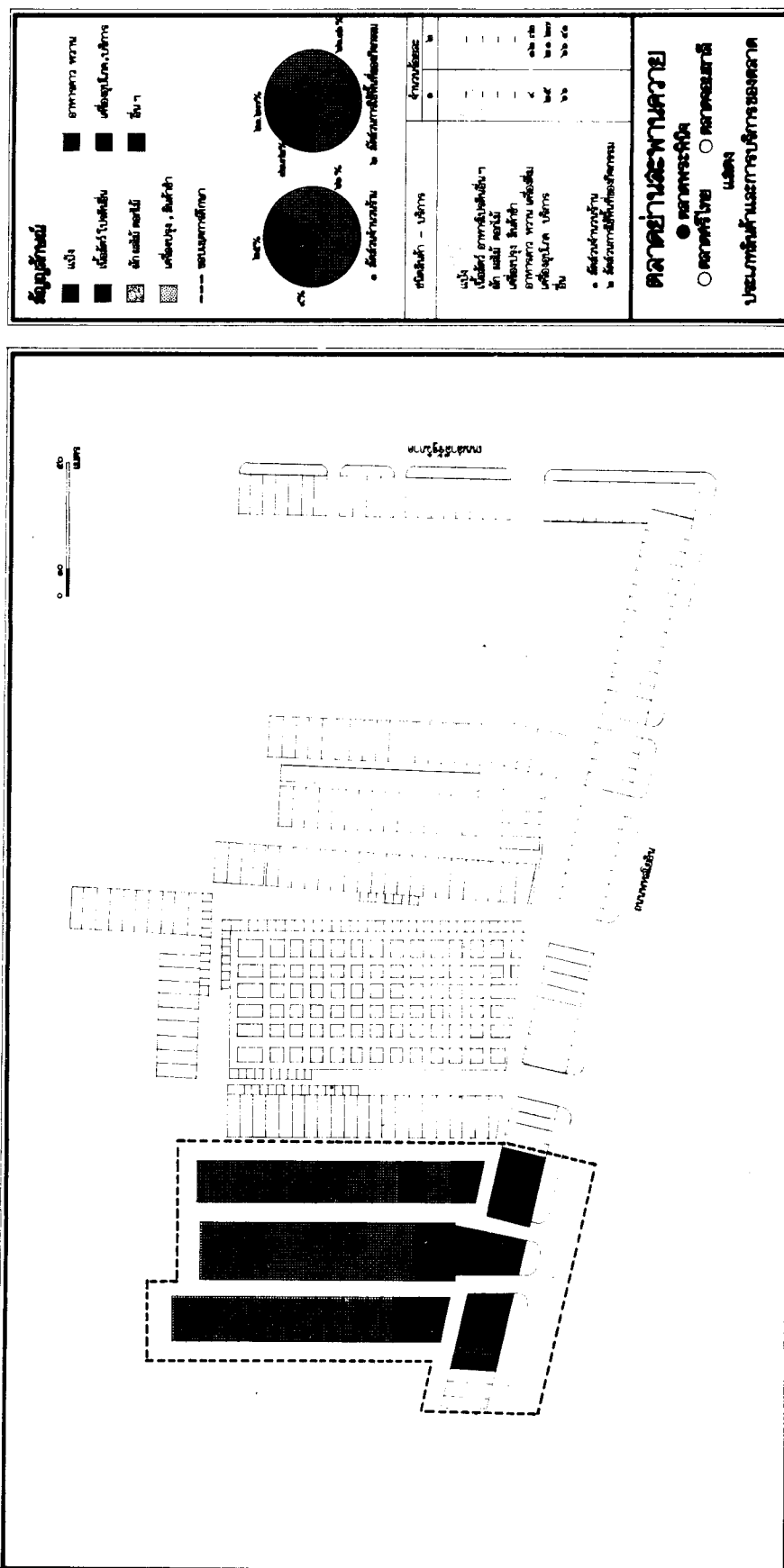

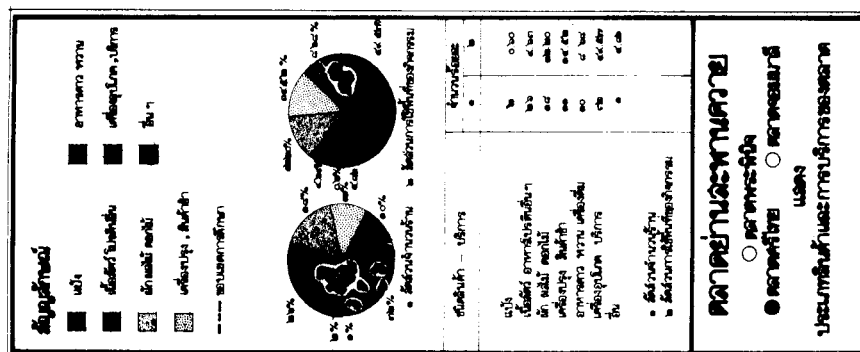
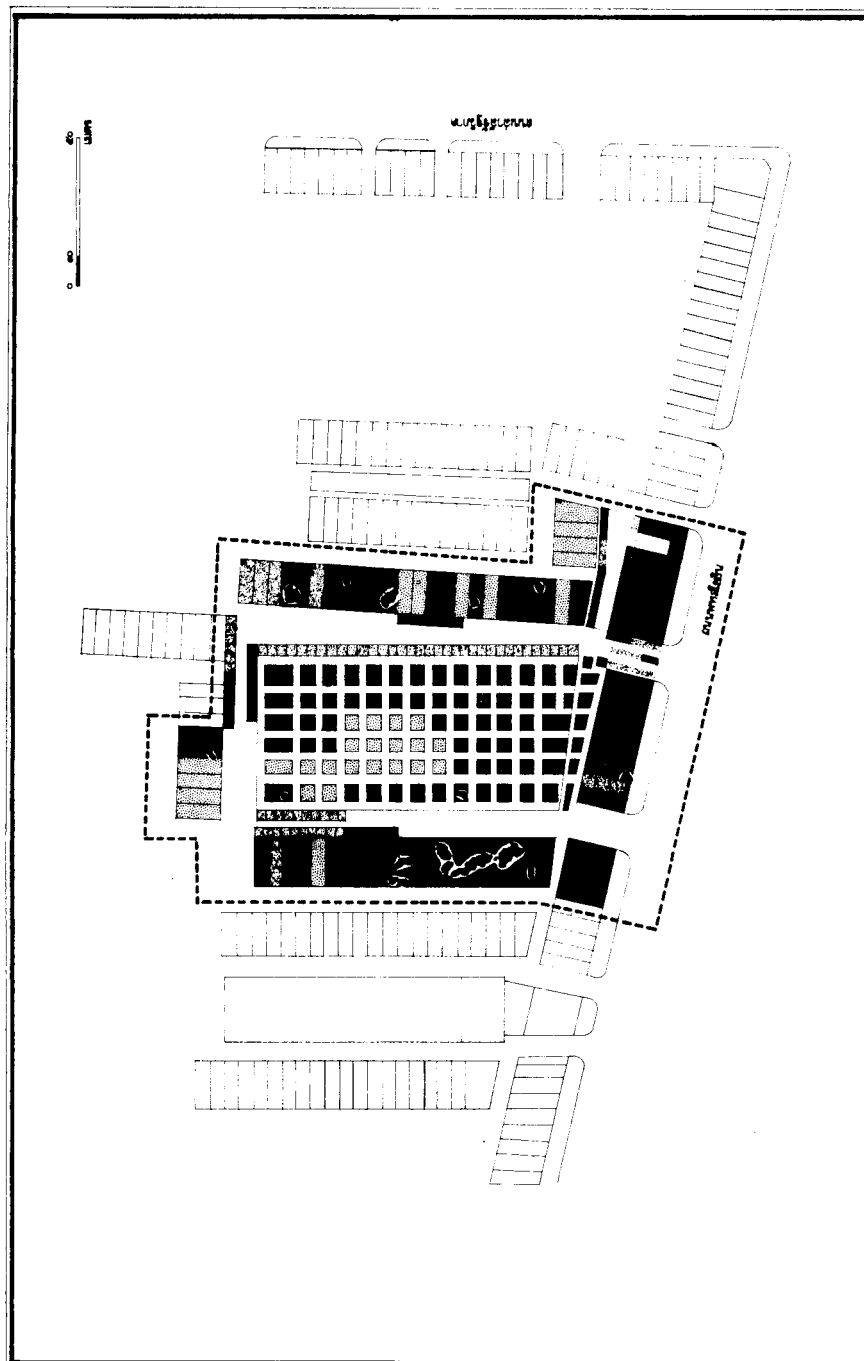

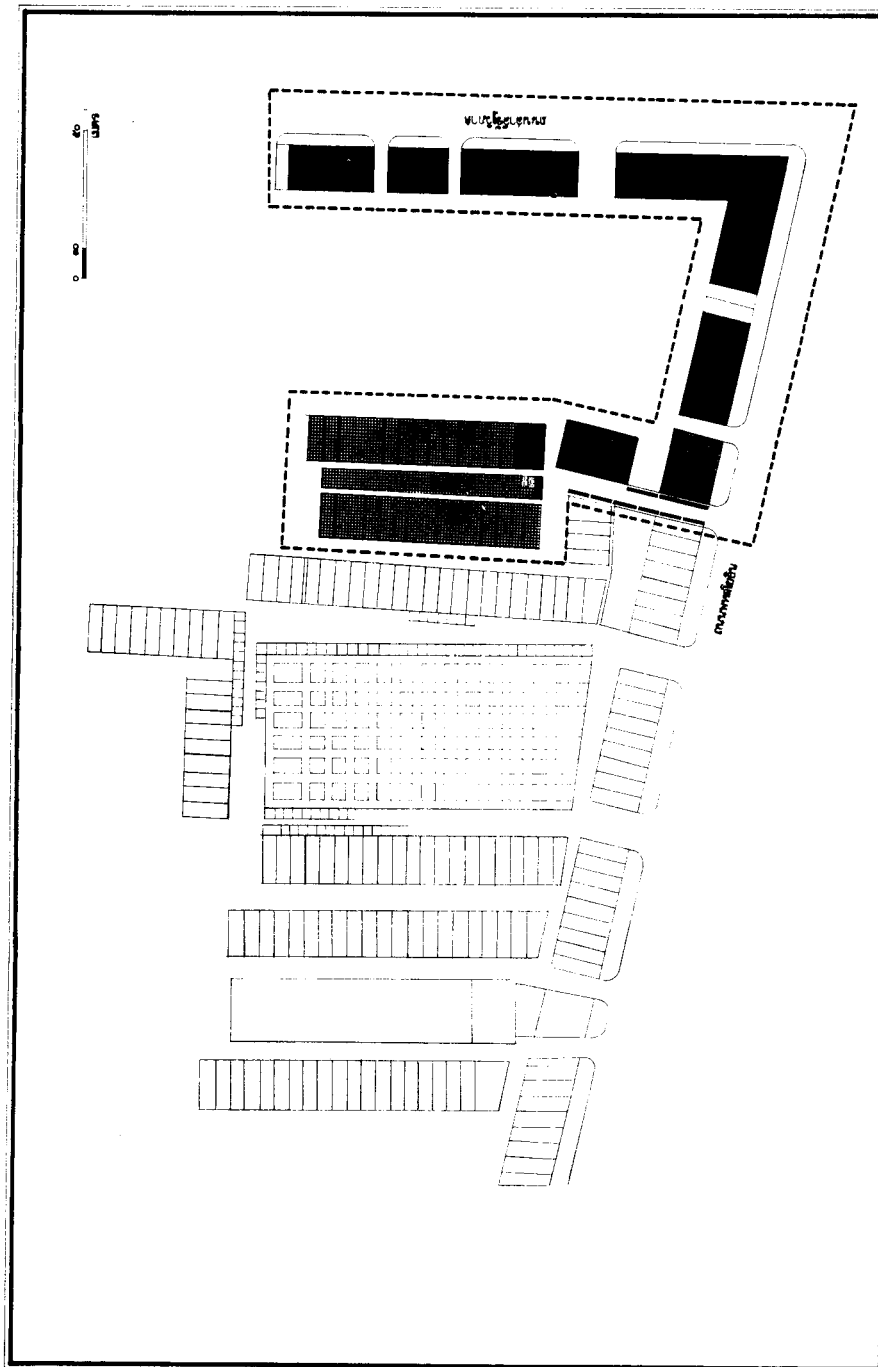
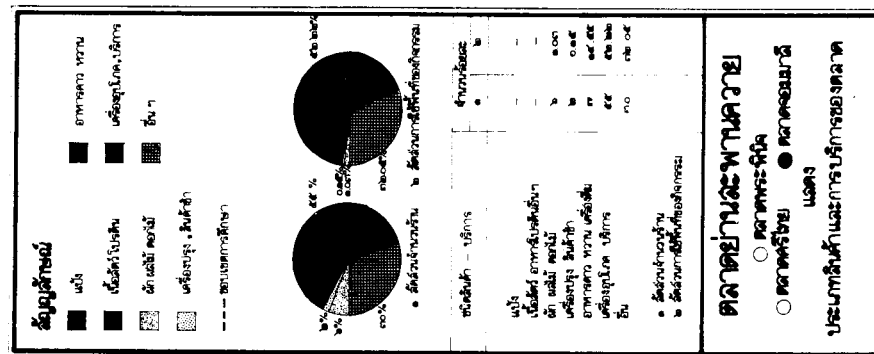

จากสภาพแวดล้อมทางกายภาพทั้งหมดในบริเวณย่านสะพานควาย มีความเป็นไปได้อย่างยิ่งที่จะปรับปรุงให้ย่านการค้านี้สมบูรณ์และถูกต้องกับสภาพและสุขลักษณะที่ดี เพื่อ Serve Community และเป็น Subcenter ทางส่วนเหนือของกรุงเทพมหานคร โดยที่ตำรวจเทศกิจต้องมีบทบาทและใช้มาตรการเด็ดขาดต่อผู้ประกอบการหาบเร่ ให้มาเกาะกลุ่มรวมกันอยู่ในบริเวณที่กำหนดให้ภายในตลาดหนึ่งตลาดใด และมีความสะดวกในการซื้อขาย มีการจัดระเบียบอาคารตามประโยชน์ของสินค้าแต่ละชนิดให้สอดคล้องกัน จัดบริเวณเนื้อที่ร้านค้า และที่จอดรถให้มากขึ้นเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการ ซึ่งจะทำให้เกิดความปลอดภัยตัวในด้านการค้าและเศรษฐกิจ ปรับปรุงที่อยู่อาศัยซึ่งอยู่ส่วนบนของย่านการค้าให้ถูกสุขลักษณะ ไม่มีสภาพเสื่อมโทรมดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

กรณีศึกษากลุ่มตลาดย่านวงเวียนใหญ่

กลุ่มตลาดย่านวงเวียนใหญ่ประกอบด้วย

1. ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ(เงินวิจิตร)
2. ตลาดวงเวียนใหญ่ใต้

ดังมีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

ลักษณะทางกายภาพของตลาดวงเวียนใหญ่

ความสำคัญของสถานที่

1. เป็นจุดผ่านที่สำคัญระหว่างกรุงเทพ ฯ กับธนบุรีนับตั้งแต่มีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเป็นต้นมา
2. เส้นทางถนนตากสินเป็นเส้นทางสำคัญที่นำไปสู่ถนนสายธนบุรี-ปากท่อ ซึ่งใช้เป็นเส้นทางติดต่อกับภาคใต้ ดังนั้น จึงทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในบริเวณตามเส้นทางเจริญขึ้นกว่าเดิมมาก
3. กรุงเทพมหานครเป็นย่านพักอาศัยเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่กรุงเทพ ฯ เป็นแหล่งงาน ทำให้วงเวียนใหญ่เป็นจุดเปลี่ยนเส้นทางเดินรถที่สำคัญ(Bus terminal)ในการกระจายผู้คนไปยังส่วนต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครและกรุงเทพ ฯ

ผลกระทบต่อกิจกรรมในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง

เนื่องจากแหล่งที่ตั้งเป็นจุดผ่านที่สำคัญ ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดกิจกรรมที่บริการแก่คนทั่วไป ได้แก่ กิจการค้า บริการ แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ โดยเฉพาะกิจการค้าที่สำคัญ ๆ สำหรับการดำรงชีวิตประจำวันของคนทั่วไปคือตลาดสดซึ่งเหมาะแก่ที่ตั้งเช่นนี้เป็นอย่างยิ่ง

สภาพทั่วไปของตลาดวงเวียนใหญ่

แต่เดิมเริ่มจากตลาดสดวงเวียนใหญ่ได้ต่อมา มีการรื้อเส้นทางรถไฟออกทำเป็นถนนเจริญรัชและมีการย้ายป้ายรถเมล์ออกจากบริเวณตลาดวงเวียนใหญ่ได้เพื่อเป็นการแก้ปัญหาการจราจรติดขัด สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ตลาดวงเวียนใหญ่ได้ลดความสำคัญลง ในขณะที่เดียวกันที่ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ(ตลาดเงินวิจิตร) กำลังเป็นที่นิยมของคนทั่วไป เพราะอยู่ใกล้ที่จอดรถเมล์มีความสะดวกสบายมากกว่า

ลักษณะการใช้พื้นที่และการประกอบกิจกรรมของตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ(เงินวิจิตร)

ลักษณะการใช้พื้นที่

ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ที่สำคัญของตลาดวงเวียนใหญ่ ประเภทของสินค้าที่วางขายประกอบด้วยสินค้าประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทแรกเป็นพวกอาหารหวานคาว ประเภทที่สองเป็นประเภทพืชผัก ผลไม้ ดอกไม้ ประเภทที่สามเป็นประเภทเครื่องปรุง ของชำ ประเภทที่สี่คือพวกเนื้อสัตว์ ปลา ปู กุ้ง หอย รวมทั้งอาหารโปรตีนอื่น ๆ ประเภทสุดท้ายเป็นเครื่องอุปโภค บริการ ในการพิจารณาใช้พื้นที่ของสินค้าประเภทต่าง ๆ นี้ จะแยกพิจารณาเป็นบริเวณนอกตลาด ในตลาด และตึกแถว

ในบริเวณนอกตลาด ซึ่งเน้นบริเวณทางเท้า มีลักษณะการประกอบกิจการเป็นหาบเร่ รถเข็น และการวางขายแบบวางกับพื้น • สินค้าที่ขายนอกตลาดส่วนใหญ่เป็นประเภทผัก ผลไม้ ประเภทนี้จะวางขายหนาแน่นบริเวณทางเข้าออกตลาดทั้งสองด้านและบริเวณด้านหน้าตลาด โดยเฉพาะทางเข้าออกใกล้ป้ายรถเมล์ประจำทางซึ่งอยู่บริเวณเชิงสะพานลอยจะมีความหนาแน่นเป็นพิเศษ นอกจากนั้นจะหนาแน่นมาตรงทางเข้าออกบริเวณทางเข้าออกด้านหน้าตลาดเยื้องมาทางทิศตะวันออก ส่วนอาหารประเภทหวานคาวจำพวกเครื่องดื่ม น้ำตาลสด หรืออาหารคาวหวานจำพวกลูกชิ้นปิ้ง ทอดมัน ไก่ย่าง มักจะวางขายหนาแน่นบริเวณชุมชนใกล้ป้ายรถเมล์ประจำทางโดยเฉพาะบริเวณทางเท้าเยื้องป้ายรถเมล์ประจำทางไปทางตะวันตกของสะพานลอยจะหนาแน่นเป็นพิเศษ สำหรับสินค้าอุปโภค-บริการจะวางขายฝั่งตรงข้ามตรงบริเวณเชิงสะพานลอยอีกด้านหนึ่ง (ดูแผนผังประกอบ)

บริเวณในตลาด สินค้าประเภทต่าง ๆ จะวางขายในพื้นที่ต่าง ๆ สรุปได้คือ ด้านหน้าตลาดจะเป็นสินค้าประเภทอาหารหวาน-คาว(บริเวณสี่แยก) ส่วนนี้จะทำการเปิดร้านเกือบได้รุ่ง อาหารประเภทพืชผักผลไม้และดอกไม้ จะกระจายอยู่ทั่วไปสลับกับสินค้าประเภทเครื่องปรุงและของชำ แต่พอสรุปได้ว่าสินค้าประเภทพืชผัก รวมตัวกันหนาแน่นบริเวณตอนกลางก่อนมาทางทิศตะวันออกของตลาด ส่วนจำพวกเครื่องปรุงของชำรวมตัวกันหนาแน่นบริเวณตอนกลางของตลาดก่อนมาฝั่งตะวันตก

สำหรับอาหารประเภทเนื้อสัตว์ หมู จะรวมตัวกันหนาแน่น บริเวณด้านในสุดของตลาด

ความหลากหลายของสินค้าในตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ

เมื่อมองทั้งตลาดพบว่าสินค้าที่มีจำนวนรายการมากที่สุดคือผักราคาถูกคือเป็นร้อยละ 22.88 ของสินค้าทั้งหมดของตลาดนี้ รองลงมาเป็นสินค้าสัตว์น้ำเค็มร้อยละ 14.23 ผลไม้ราคาถูกร้อยละ 7.73 อาหารคาวประเภทรับประทานมีโต๊ะร้อยละ 6.66 สัตว์น้ำจืดร้อยละ 4.48 และสัตว์ปีกร้อยละ 4.77 ที่เหลือนอกจากนั้นเป็นสินค้าอื่น ๆ ที่มีสัดส่วนน้อย

เมื่อพิจารณาแยกประเภทภายใน-ภายนอกตลาด พบว่าเฉพาะภายในตลาด สินค้าประเภทเนื้อ มีจำนวนรายที่ขายสินค้ามากที่สุดจำนวน 142 ราย หรือร้อยละ 43.69 ของสินค้าทั้งหมดภายในตลาด วังเวียนใหญ่เหนือ รองลงมาเป็นสินค้าประเภทพืชผัก อาหารคาวหวานและสินค้าของชำซึ่งคิดเป็นร้อยละ 16.31, 14.15 และ 9.23 ตามลำดับ ส่วนสินค้าประเภทอื่น ๆ มีสัดส่วนน้อย เมื่อเทียบกับที่กล่าวมาแล้ว สำหรับภายนอกตลาดพบว่า อาหารประเภทพืชผักมีปริมาณจำนวนรายมากที่สุดคือร้อยละ 38.95 รองลงมาเป็นสินค้าประเภทผลไม้ เครื่องอุปโภค-บริโภค เนื้อ อาหารหวาน และดอกไม้ คิดเป็นร้อยละ 14.61, 13.86, 13.11, 5.99 และ 5.99 ตามลำดับ ส่วนสินค้าที่เหลือจากนั้นมีส่วนน้อย

จากตัวเลขที่กล่าวมาสรุปได้ว่า พืชผักและสัตว์น้ำเค็มเป็นสินค้าหลักของตลาดนี้ ภายในตัวตลาดสดสินค้าเนื้อจะมีความสำคัญที่สุด ส่วนภายนอกตลาดอาหารพืชผักมีความสำคัญมากที่สุด

ในส่วนตึกแถวสินค้าที่มีการขายมากคือ เครื่องอุปโภค-บริการ คิดเป็นร้อยละ 69.23 รองลงมาเป็นสินค้าของชำ และอาหารคาวคิดเป็นร้อยละ 19.23 และ 7.69 ตามลำดับ

สำหรับเวลาเริ่มประกอบกิจการ บริเวณภายในตลาดจะเริ่มเวลาที่แตกต่าง เช่น อาหารจำพวก แป้ง เนื้อสัตว์ พืชผัก จะเริ่มประมาณ 4 นาฬิกา ส่วนบางชนิดเช่นอาหารโปรตีน ไข่เปิด-ไก่ สินค้าของชำ เครื่องปรุง จะเริ่มประกอบกิจการประมาณเวลา 5 นาฬิกา แต่มีการประกอบการค้าสินค้าบางประเภทที่เริ่มเวลาประมาณ 8-9 นาฬิกา ประเภทอาหารคาว-หวานและเครื่องอุปโภค บริการ เวลาเลิกกิจการส่วนใหญ่จะเลิกเวลา 18 นาฬิกา แต่มีการประกอบอาหารคาวหวานในบริเวณทางเข้าตลาดประเภทมีโต๊ะนั่งจะปิดเมื่อเวลาประมาณ 2 นาฬิกาของวันใหม่

ผู้ประกอบการหรือผู้ขายส่วนใหญ่มาจากเขตคลองสาน โดยเฉพาะมาจากบริเวณใกล้วังเวียนใหญ่ ส่วนที่มาของสินค้า ประเภทพืช ผัก ผลไม้ ดอกไม้ จะมาจากปากคลองตลาด พวกเนื้อสัตว์ทะเลจะมาจากมหาชัยเป็นส่วนใหญ่ เครื่องอุปโภคต่าง ๆ จะมาจากไอบี สำเพ็งและที่อื่นบางส่วน

สัดส่วนลักษณะการประกอบกิจการของตลาดวังเวียนใหญ่เหนือ

ตลาดวังเวียนใหญ่เหนือเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างหาบเร่และแผงลอย รถเข็นแล้ว พบว่าทางด้านจำนวนรายที่ขายสินค้ามีสัดส่วน 47.53 หรือมีหาบเร่ร้อยละ 47 ของชนิดของการประกอบกิจกรรม ทางด้านผู้ประกอบการมีสัดส่วน 40.60 และสัดส่วนของขนาดพื้นที่ 29.71 เมื่อพิจารณาแยกเป็นภายในตลาดและนอกตลาดพบว่าภายในตลาดมีสัดส่วนระหว่างหาบเร่และแผงลอย รถเข็น ทางด้านจำนวนขายสินค้าเป็นสัดส่วน 22:78 ทางด้านจำนวนผู้ประกอบการมีสัดส่วน 18:82 และทางด้านพื้นที่ประกอบการมีสัดส่วน 18 : 82 ส่วนภายนอกตลาดมีสัดส่วนดังกล่าวนี้ทางด้านจำนวนรายที่ขายสินค้าเป็น 78 : 22 ทางด้านผู้ประกอบการเป็น 76:24 ทางด้านพื้นที่ประกอบการเป็น 72:28

จากตัวเลขดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ในตลาดวังเวียนใหญ่เหนือเมื่อมองทั้งตลาดจะมีแผงลอย รถเข็นมากกว่าหาบเร่ประมาณร้อยละ 6 แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดเฉพาะในตลาดพบว่า แผงลอย รถเข็นจะมากกว่าหาบเร่ร้อยละ 56 ในทำนองกลับกันภายนอกตลาดจะมีแผงลอย รถเข็น น้อยกว่าหาบเร่

ปัญหาของตลาดวังเวียนใหญ่เหนือ

เนื่องจากความได้เปรียบทางลักษณะที่ตั้งของตลาดวังเวียนใหญ่เหนือ(เงินวิจิตร) จึงทำให้มีการ

ขายสินค้าประเภทหาบเร่ รถเข็นอยู่ภายนอกตลาดเป็นจำนวนมาก แต่พื้นที่ที่ทำการประกอบการเป็นเส้นทางเท้าซึ่งเป็นสาธารณะ ดังนั้นจึงมีปัญหาทางด้านการใช้พื้นที่บริเวณเขตนอกตลาดอยู่เสมอ และอัตราการขยายพื้นที่ในการประกอบกิจการของพวกพ่อค้าหาบเร่ในวันก็จะเพิ่มทวีมากขึ้น และมีแนวโน้มที่จะมากขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นปัญหาซึ่งจะต้องทำการแก้ไขต่อไปของรัฐบาลในการที่จะหยิบยกปัญหานี้ขึ้นมาพิจารณา

ลักษณะการใช้พื้นที่และการประกอบกิจกรรมของตลาดวงเวียนใหญ่ใต้

ลักษณะการใช้พื้นที่

ตลาดวงเวียนใหญ่ใต้เป็นตลาดเอกชน แบ่งออกเป็น 2 เขต 2 เจ้าของ แต่ในการพิจารณาจะพิจารณารวมกันเป็นตลาดเดียวกัน การพิจารณาจะเริ่มตั้งแต่การใช้พื้นที่ภายนอกตลาดจนถึงบริเวณภายในตลาดสด

บริเวณภายนอกตลาดส่วนใหญ่จะใช้ทางเท้าซึ่งเป็นสาธารณะเป็นสถานที่ประกอบกิจการประเภทของลักษณะกิจกรรมเป็นหาบเร่ (A) และรถเข็น (B) สินค้าที่ขายมี 3 ประเภทหลักคือ ประเภทแรกเป็นพืชผัก ผลไม้ และดอกไม้ ประเภทที่สองเป็นประเภทอุปโภค-บริการ และประเภทที่สามเป็นอาหารเนื้อและโปรตีน สินค้าประเภทแรกส่วนใหญ่จะวางขายกระจุกตัวอยู่บริเวณพื้นทางเท้าด้านหน้าและด้านหลังตลาดและจะหนาแน่นบริเวณทางเข้าออกตลาด ทั้งนี้เพื่อเสนอขายต่อผู้มาซื้อหาสินค้าให้ได้สินค้าอย่างสะดวกและรวดเร็ว สินค้าประเภทที่สองได้แก่อุปโภค-บริการ ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ที่บริเวณชุมชนหนาแน่นคือบริเวณทางสัญจรที่ประชาชนใช้เป็นเส้นทางเดินผ่านเพื่อไปยังป้ายจอดรถประจำทางบริเวณถนนตากสิน ส่วนสินค้าประเภทสุดท้ายคือพวกพลาสติก เนื้อ อาหารโปรตีน ประเภทไข่ จะรวมตัวอยู่บริเวณปากทางเข้าออกบริเวณด้านหลังของตลาด

ถัดจากบริเวณภายนอกตลาดเข้าไปในบริเวณตลาดสด การใช้พื้นที่เพื่อประกอบการค้าส่วนมากเป็นสินค้าประเภท ผลไม้ ดอกไม้ จะอยู่บริเวณทางเข้าด้านหน้าของตลาด ถัดจากนั้นขึ้นมาจะเป็นพื้นที่ขายพืชผักที่ใช้ในการประกอบอาหาร เช่น พริก ใบกระเพรา ใบมะกรูด ตะไคร้ ฯลฯ สินค้าประเภทของชำจะกระจายตัวอยู่บริเวณตอนกลางตลาด อาหารประเภทนี้จะตั้งอยู่ห่างจากการขายสินค้าประเภทอื่น ๆ พอสมควร เพราะสินค้าประเภทนี้มักจะทำให้บริเวณที่ขายขึ้นและมึกลิ่น จึงจำเป็นต้องแยกตัวให้ห่างจากบริเวณอื่น ๆ (ดูแผนที่การใช้ที่ดินประกอบ)

บริเวณตึกแถวซึ่งอยู่รอบ ๆ ตลาด 3 ด้าน จะเป็นสินค้าประเภทเครื่องอุปโภค-บริการ ซึ่งไม่ค่อยมีขายในตลาด ดังนั้นการหาซื้อสินค้าประเภทนี้ในบริเวณอาคารตึกแถวมักจะได้อินค้าที่ครบถ้วนมากกว่า

ความหลากหลายของสินค้าของตลาดวงเวียนใหญ่ใต้

สินค้าที่มีจำนวนมากที่สุดคือสินค้าประเภทผักราคาถูกจำนวน 88 ราย คิดเป็นร้อยละ 18.50 ของประเภทสินค้าที่ขายในบริเวณตลาด รองลงมาเป็นสินค้าประเภทสัตว์น้ำเค็มเป็นจำนวน 58 ราย คิดเป็นร้อยละ 12.9 ประเภทเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม จำนวน 41 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.61 ประเภทผลไม้ราคาถูก 34 ราย คิดเป็นร้อยละ 7.15 นอกจากนั้นเป็นสินค้าประเภทอื่น ๆ เช่น หมูมีจำนวน 23 ราย คิดเป็น

ร้อยละ 4.83 ขายอาหารประเภทรับประทานมีโต๊ะ เก้าอี้ จำนวน 20 รายคิดเป็นร้อยละ 4.20 ส่วนสินค้าประเภทอื่น ๆ มีเพียงจำนวนน้อย

แต่ถ้าพิจารณาแยกการประกอบการค้าภายใน-ภายนอกตลาด พบว่าภายในตลาดสินค้าหลักคืออาหารประเภทเนื้อ มีจำนวน 89 ราย คิดเป็นร้อยละ 35.32 ของสินค้าในตลาดทั้งหมด รองลงมาเป็นสินค้าประเภทผักและผลไม้ มีจำนวน 44 และ 28 ราย คิดเป็นร้อยละ 17.46 และ 11.11 ตามลำดับ ส่วนภายนอกตลาดพบว่าสินค้าส่วนใหญ่เป็นผักมีจำนวน 47 ราย คิดเป็นร้อยละ 31.33 ของสินค้าภายนอกตลาดทั้งหมด รองลงมาเป็นสินค้าเครื่องอุปโภค-บริการ, ประเภทเนื้อและประเภทผลไม้คิดเป็นร้อยละ 18, 17.34 และ 14.00 ของสินค้านอกตลาดทั้งหมดตามลำดับ

ส่วนเวลาที่ขายสินค้าและเวลาเลิกภายในตลาดและภายนอกตลาดจะมีความแตกต่างกัน ภายในตลาดจะมีการเริ่มขายตั้งแต่เวลา 5 นาฬิกา ซึ่งมักจะได้แก่สินค้าประเภทเนื้อสัตว์ เช่น เนื้อหมู, และ ผัก การขายสินค้าทั้งสองชนิดนี้จะมีทั้งขายปลีกและขายส่ง ส่วนสินค้าอื่นเช่น จำพวกแป้ง เครื่องปรุง ดอกไม้ ผลไม้ สินค้าของชำ อาหารคาวหวาน จะเริ่มขายสายประมาณเวลา 6-8 นาฬิกา ส่วนเวลาเลิกสินค้า ส่วนใหญ่จะเลิกขายประมาณ 18-19 นาฬิกา และมีสินค้าพวกดอกไม้บริเวณหน้าตลาดจะเลิกดึกประมาณ 21 นาฬิกา สำหรับภายนอกตลาดซึ่งเป็นหาบเร่ รถเข็นและวางกับพื้นทางเท้า การขายจะมีเวลาที่เริ่มไม่แน่นอน แต่ส่วนใหญ่จะเปิดขายประมาณ 6-7 นาฬิกา ที่เปิดขายสายประมาณ 8-9 นาฬิกา ก็มีอยู่ไม่กี่ประเภท เช่น ประเภทเครื่องอุปโภค บริการจะเปิดขายประมาณ 9 นาฬิกา อาหารคาวเปิดประมาณ 8 นาฬิกา เป็นต้น สำหรับเวลาเลิกส่วนใหญ่จะเลิกขายประมาณ 18-19 นาฬิกา ส่วนที่เลิกดึกก็มีเพียงไม่กี่ประเภท ส่วนประเภทเครื่องอุปโภค-บริการ และดอกไม้จะเลิกเวลาประมาณ 21 นาฬิกา เป็นต้น

สำหรับที่มาของผู้ประกอบการร้อยละ 62 มาจากเขตคลองสาน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากพื้นที่เขตบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งของตลาดวงเวียนใหญ่ รองลงมาจากเขตธนบุรีร้อยละ 17 มาจากเขตบางขุนเทียนร้อยละ 6 และมาจากมหาชัยร้อยละ 4 นอกจากนั้นมาจากส่วนอื่น ๆ ร้อยละ 5 ส่วนที่มาของสินค้าส่วนใหญ่มาจากปากคลองตลาด คิดเป็นอัตราร้อยละ 34% ซึ่งเป็นสินค้าประเภท ผัก ผลไม้ ดอกไม้ เป็นส่วนใหญ่ อาหารประเภทเนื้อสัตว์จะมาจากบางแค อ.สรี ราชบุรี มหาชัย และส่วนหนึ่งเป็นของ บริษัท C.P. (เจริญโภคภัณฑ์) มาส่ง ส่วนสินค้าประเภทผ้านั้นจะรับมาจาก โป๊ป และสำเพ็ง

สัดส่วนลักษณะการประกอบกิจการตลาดวงเวียนใหญ่ได้

พื้นที่ภายในตลาดวงเวียนใหญ่ได้นั้น สัดส่วนระหว่างหาบเร่และแผงลอย รถเข็นของจำนวนรายที่ขายสินค้าประมาณ 36 : 64 หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การประกอบกิจการประเภทสินค้าที่เป็นหาบเร่คิดเป็น 36% ของจำนวนรายที่ประกอบการค้าประเภทต่าง ๆ ส่วนการใช้พื้นที่ของหาบเร่จะคิดเป็น 17% ของการใช้พื้นที่ประกอบการค้าสำหรับหาบเร่ และแผงลอย ส่วนสัดส่วนของผู้ประกอบการประมาณ 29 : 71 และของพื้นที่ประกอบการประมาณ 18 : 83 แต่ถ้าหากพิจารณาทั้งในตลาดและนอกตลาดพบว่า ภายในตลาดมีจำนวนรายที่ประกอบการในประเภทหาบเร่เพียง 10% จะมีการใช้พื้นที่ 16 : 72 แต่ในขณะเดียวกันถ้าเป็นพื้นที่นอกตลาดแล้ว ประเภทของหาบเร่จะมีจำนวนรายที่ประกอบสินค้าถึง 79% และมีการใช้พื้นที่

ประมาณ 58% จากตัวเลขนี้จะเห็นว่าเมื่อพิจารณาทั้งตลาดสัดส่วนของหาบเร่จะน้อยกว่าแผงลอยประมาณ 3 เท่าตัว แต่เมื่อพิจารณาภายนอกตลาดสัดส่วนหาบเร่จะมากกว่าประมาณ 4 เท่าตัว

ปัญหา สำหรับปัญหาของตลาดวงเวียนใหญ่ได้ปัจจุบันคือ ปัญหาลูกค้าที่มาใช้บริการน้อยลง เนื่องจากอิทธิพลจากการยกเลิกป้ายรถเมล์ออกไปจากวงเวียนใหญ่ ทำให้ระบบการสัญจรเข้าสู่ตลาดเป็นไปด้วยความไม่สะดวก ปัญหาประการต่อมาคือ การใช้พื้นที่ในบริเวณทางเดินของพื้นที่สัญจรภายในตลาดของพวกเขาแม่ค้าหาบเร่ เพราะตามปกติผู้เป็นเจ้าของภายในตลาดจะไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่นี้ แต่ก็มักจะฝ่าฝืนอยู่เสมอ เพราะถ้าหากไปประกอบการในพื้นที่ภายนอกตลาดก็มักจะต้องคอยหลบเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำการตรวจท้องที่อยู่เสมอ

บทสรุป ตลาดวงเวียนใหญ่ (ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ + วงเวียนใหญ่ใต้)

จำนวนขายซึ่งประกอบสินค้าในประเภทต่าง ๆ เมื่อคิดเทียบเป็นอัตราร้อยละของจำนวนรายที่ประกอบสินค้าทั้งหมดในแต่ละตลาดคือตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ (เงินวิจิตร) และตลาดวงเวียนใหญ่ใต้ จะมีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน โดยมีการขายสินค้าประเภทผัก, ผลไม้และดอกไม้มากที่สุด และรองลงมาคือการขายสินค้าประเภทเนื้อและอาหารโปรตีน ส่วนประเภทสินค้าที่มีการขายน้อยที่สุดคือสินค้าประเภทแป้ง ซึ่งได้แก่ ข้าว ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีน และอื่น ๆ เมื่อนองในภาพรวมของจำนวนรายของผู้ประกอบการ (ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือและตลาดวงเวียนใหญ่ใต้) จะมีจำนวนรายผู้ประกอบการเท่ากับ 1,071 ราย โดยใช้พื้นที่ 8,716 ตารางเมตร เมื่อพิจารณาจากแผนที่ โดยเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างจำนวนรายของผู้ประกอบการและขนาดของการใช้พื้นที่ในตลาดวงเวียนใหญ่ จะพบว่าอัตราการใช้พื้นที่โดยเฉลี่ยของการประกอบการค้าประเภทผักผลไม้และดอกไม้ มีค่าต่ำกว่าการใช้พื้นที่ในการประกอบการค้าในสินค้าในประเภทอื่น ทั้งนี้เพราะ การขายสินค้าประเภทผักผลไม้ และดอกไม้ประมาณ 57.31% จะอยู่บริเวณนอกตลาด (ดูแผนที่) ซึ่งเป็นพวกหาบเร่ซึ่งต้องการใช้พื้นที่น้อย ประเภทของสินค้าหลักในตลาดนั้นรับมาโดยขนส่งโดยทางบก โดยสินค้าประเภทเนื้อสัตว์ มาจาก มหาชัย ราชบุรี และบริษัทเจริญโภคภัณฑ์นำมาส่ง ส่วนสินค้าประเภทผักผลไม้ และดอกไม้ที่รับมาจากปากคลองตลาด สินค้าเสื้อผ้าและเครื่องประดับรับมาจาก พารุต์ บีบี (ดูรายละเอียดในแผนที่) ที่มาของผู้ประกอบการในแต่ละประเภทกว่า 50% มาจากเขตคลองสาน รองลงมาได้แก่เขตธนบุรี ทั้งนี้เนื่องจากเป็นบริเวณพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับตลาดนั่นเอง

การใช้พื้นที่ในตลาดสด เพื่อประกอบสินค้าในแต่ละประเภทโดยสรุปแล้วจะพบว่า

- สินค้าประเภทผัก, ผลไม้, ดอกไม้ จะอยู่หนาแน่นบริเวณใกล้ทางเข้าตลาด หรือบริเวณหน้าตลาด
- สินค้าประเภทเครื่องปรุง, ของชำ จะอยู่ในใจกลางตลาด
- สินค้าประเภทเนื้อโปรตีนจะขายอยู่ในบริเวณด้านในสุดของตลาด

เวลาเปิดปิดของตลาด จะเริ่มตั้งแต่ 04.00 นาฬิกา ทั้งนี้ผู้ที่มาประกอบกิจการการค้าในช่วงเวลานี้จะเป็นพวกพ่อค้าขายส่งและขายปลีกของการขายสินค้าประเภทผักและเนื้อสัตว์โดยเฉพาะเนื้อหมู ช่วงเวลาคับคั่งของตลาดนั้นพอสรุปแยกเป็นสองตลาดดังนี้คือ

ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ (เงินจิตร)

เวลาคับคั่งในตอนเช้าอยู่ระหว่างเวลา 7.00 - 9.00 นาฬิกา

ช่วงเวลาคับคั่งในตอนเย็นอยู่ระหว่างเวลา 16.00-18.00 นาฬิกา

ตลาดวงเวียนใหญ่ใต้

ตลาดนี้ชนเซาหลังจากมีการยกเลิกป้ายรถเมล์ในบริเวณวงเวียนใหญ่ออกไป ดังนั้นช่วงเวลาคับคั่งจึงไม่ปรากฏชัดเจน โดยมีผู้คนมาซื้อสินค้าตลอดวัน แต่ค่อนข้างเบาบาง

ลักษณะของกิจกรรมในตลาดทั้งสองในวันอาทิตย์จะมีผู้คนมากกว่าวันธรรมดาอยู่บ้าง ทั้งนี้เพราะว่าตำรวจได้มีการอนุโลมให้มีการค้าขายของพวกหาบเร่และรถเข็นในบริเวณนอกตลาดในวันหยุดราชการได้

ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดวงเวียนใหญ่เหนือและวงเวียนใหญ่ใต้

สภาพตลาดของวงเวียนใหญ่เหนือจะมีการประกอบกิจกรรมที่หนาแน่นกว่า ทั้งนี้จะสังเกตอย่างเห็นได้ชัดจากแผนที่ว่า ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือมีจำนวนรายชื่อผู้ประกอบการมากกว่าวงเวียนใหญ่ใต้ แต่มีการใช้พื้นที่ที่อยู่ในระดับที่น้อยกว่า การประกอบการค้าส่งของพ่อค้าจะมีในตลาดวงเวียนใหญ่เหนือมากกว่า และการประกอบการค้าของผู้ประกอบการต้องประเภทการค้าปลีกบางส่วนในตลาดวงเวียนใหญ่ใต้ได้มาซื้อสินค้าจากตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ ซึ่งเป็นตลาดที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า

แนวโน้มในอนาคตของการขยายตัว

เนื่องจาก

- 1) ปัจจุบันมีการสร้างโรงภาพยนตร์ ศูนย์การค้าที่ทันสมัยขึ้นหลายแห่ง
- 2) มีโครงการของการทางพิเศษที่จะสร้างสถานที่ขนส่งมวลชน โดยใช้รถไฟฟ้าขึ้น ในบริเวณวงเวียนใหญ่และสร้างศูนย์การค้าใต้ดินในวงเวียน
- 3) จากการขยายตัวของย่านพักอาศัยที่อยู่กระจายไปตามเส้นทางคมนาคมในย่านฝั่งธนบุรีมากขึ้นทุกปี
- 4) เส้นทางถนนตากสินมีความสำคัญเพิ่มมากกว่าแต่ก่อน เพราะปัจจุบันเส้นทางดังกล่าวถูกใช้เป็นเส้นทางไปยังถนนธนบุรี - ปากท่อ ซึ่งใช้เป็นเส้นทางที่สำคัญในการติดต่อกับภาคใต้ ดังนั้นวงเวียนใหญ่จึงเป็น Bus terminal ที่สำคัญแห่งหนึ่งในบริเวณเขตกรุงเทพฯ

ดังนั้นด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ จึงสามารถพอจะคาดคะเนแนวโน้มของการขยายตัวของพื้นที่ในบริเวณนี้คือ

1. ความสำคัญของย่านนี้นับวันจะมีแต่ความเติบโตมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่าผลต่อการขยายกิจการค้าและบริเวณด้านตลาดรถที่ต้องปรับตัวรองรับการขยายตัวของชุมชน
2. ลักษณะของตลาดวงเวียนใหญ่ใต้มีแนวโน้มที่จะเสื่อมลงจากการเป็นตลาดสดแต่จะกลายเป็นศูนย์การค้าแทนที่ ดังพอที่จะปรากฏให้เห็นชัดในปัจจุบันในบริเวณนอกตลาดวงเวียนใหญ่ใต้ในพื้นที่ทางตอนเหนือของตลาด จะพบว่ามีการเปิดตลาดค้าขึ้นใหม่ซึ่งเพิ่งจะดำเนินการเมื่อไม่นานมานี้
3. ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเป็นที่ยิ่งขึ้น อันเนื่องมาจากที่ตั้งและกิจกรรมที่อยู่โดยรอบ

หมายเหตุ ช่วงเวลาคับคั่งในตอนเย็นจะมีคนมากกว่าในตอนเช้า

ตารางที่ 13 แสดงสัดส่วนของहारและแผลยตามชนิดของสินทรัพย์บริเวณตลาดวงเวียนใหญ่ใต้

ชนิดสินค้า	ในตลาด										นอกตลาด										รวมในตลาดและนอกตลาด															
	A			B			A : B			A			B			A : B			A			B			A : B			A			B			A : B		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3			
1. แป้ง	-	-	-	14	17	105				0 : 100	0 : 100	0 : 100	2	2	5	-	-	-	100 : 0	100 : 0	100 : 0	2	2	5	14	17	105	13 : 87	11 : 89	5 : 95						
2. เนื้อ	1	1	6	88	153	735				1 : 99	1 : 99	1 : 99	24	26	76	2	2	3	92 : 8	93 : 7	96 : 4	25	27	82	90	155	738	22 : 72	15 : 85	10 : 90						
3. อาหารโปรตีน	1	1	4	7	8	31				13 : 87	11 : 89	11 : 89	5	5	9	1	1	2	83 : 17	83 : 17	82 : 18	6	6	13	8	9	33	43 : 57	40 : 60	28 : 72						
4. ผัก	4	5	15	40	42	208				9 : 91	11 : 89	7 : 93	47	49	99	-	-	-	100 : 0	100 : 0	100 : 0	51	54	114	40	42	208	56 : 44	56 : 44	35 : 65						
5. ผลไม้	10	14	53	18	18	75				36 : 64	44 : 56	2 : 98	19	20	56	2	2	4	90 : 10	91 : 9	93 : 7	29	34	109	20	20	79	59 : 41	63 : 37	58 : 42						
6. ดอกไม้	6	13	24	1	1	8				86 : 14	93 : 7	75 : 25	12	12	25	-	-	-	100 : 0	100 : 0	100 : 0	18	23	49	1	1	8	95 : 5	96 : 4	86 : 14						
7. เครื่องปรุง	-	-	-	9	9	42				0 : 100	0 : 100	0 : 100	4	4	8	-	-	-	100 : 0	100 : 0	100 : 0	4	4	8	9	9	42	31 : 69	31 : 69	16 : 84						
8. สินค้าธงชาติ	-	-	-	8	10	52				0 : 100	0 : 100	0 : 100	-	-	-	-	-	-	0 : 0	0 : 0	0 : 0	-	-	-	8	10	52	0 : 100	0 : 100	0 : 100						
9. อาหารดาว	1	1	4	19	35	281				5 : 95	3 : 97	1 : 99	1	1	2	4	4	7	20 : 80	20 : 80	22 : 78	2	2	6	23	39	288	8 : 92	5 : 95	2 : 98						
10. อาหารหวาน	1	1	2	14	20	137				7 : 93	5 : 95	1 : 99	-	-	-	-	-	-	0 : 0	0 : 0	0 : 0	1	1	2	14	20	137	7 : 93	5 : 95	1 : 99						
11. อุปกรณ์บริการ	1	2	3	9	9	68				10 : 90	18 : 82	4 : 96	4	4	10	23	33	192	15 : 85	11 : 89	5 : 95	5	6	13	32	42	260	14 : 85	9 : 91	1 : 99						
รวม	25	38	111	227	322	1742				10 : 90	11 : 89	6 : 94	118	121	290	32	42	208	79 : 21	74 : 26	58 : 42	143	149	401	259	364	1950	36 : 64	29 : 71	17 : 83						

หมายเหตุ A = หาบไร่

B = แผลงลอย, รกเห็น

1 = จำนวนรายที่ขายสินค้า

2 = จำนวนผู้ประกอบการ

3 = ขนาดพื้นที่ (ตารางเมตร)

ตารางที่ 14 แสดงสัดส่วนของจำนวนรายและสัดส่วนของผู้ประกอบการแบ่งตามลักษณะของที่ตั้งกิจกรรมในประเภทของสินค้าต่างๆ

ชนิดสินค้า	ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ						ตลาดวงเวียนใหญ่ใต้						รวมทั้งสองตลาด											
	จำนวนราย			จำนวนผู้ประกอบการ			จำนวนราย			จำนวนผู้ประกอบการ			จำนวนราย			จำนวนผู้ประกอบการ								
	A	B	C	A : B : C	A	B	C	A : B : C	A	B	C	A : B : C	A	B	C	A : B : C	A	B	C	A : B : C				
1. แป้ง	1	7	-	13 : 87 : 0	1	12	-	8 : 29 : 0	2	14	-	13 : 87 : 0	2	7	-	11 : 89 : 0	3	21	-	13 : 87 : 0	3	29	-	9 : 91 : 0
2. เนื้อ	92	85	1	52 : 47 : 0	111	127	1	46 : 53 : 1	25	90	-	22 : 78 : 0	27	155	-	15 : 85 : 0	117	175	1	40 : 00 : 0	138	282	1	33 : 67 : 0
3. อาหารโปรตีน	-	3	-	0:100:0	-	4	-	0 : 100 : 0	6	8	2	38 : 50 : 12	6	9	7	27 : 41 : 32	6	11	2	32 : 58 : 10	6	13	7	23 : 50 : 27
4. ผัก	117	40	-	75 : 25 : 0	127	63	-	67 : 33 : 0	51	40	-	56 : 44 : 0	54	42	-	56 : 44 : 0	168	80	-	68 : 32 : 0	181	105	-	63 : 37 : 0
5. ผลไม้	23	28	-	45 : 55 : 0	24	32	-	43 : 57 : 0	29	20	-	59 : 41 : 0	34	20	-	63 : 37 : 0	52	48	-	52 : 48 : 0	58	52	-	53 : 47 : 0
6. ดอกไม้	10	6	-	63 : 37 : 0	13	6	-	68 : 32 : 0	18	1	-	95 : 5 : 0	25	1	-	94 : 4 : 0	28	7	-	80 : 20 : 0	38	7	-	84 : 16 : 0
7. เครื่องปรุง	13	9	-	59 : 41 : 0	13	16	-	45 : 55 : 0	4	9	4	29 : 64 : 7	4	9	2	27 : 60 : 13	17	18	1	47 : 50 : 3	17	25	2	39 : 57 : 4
8. สัตว์ของชำ	-	30	5	0 : 86 : 14	-	40	10	0 : 80 : 20	-	8	4	0 : 67 : 33	-	10	9	0 : 53 : 47	-	38	9	0 : 81 : 9	-	50	19	0 : 72 : 28
9. อาหารคาว	1	53	2	2 : 98 : 3	2	101	9	2 : 90 : 8	2	23	6	6 : 74 : 20	2	39	17	3 : 67 : 30	3	76	8	4 : 87 : 9	4	140	26	2 : 83 : 15
10. อาหารหวาน	10	21	-	32 : 68 : 0	13	37	-	26 : 74 : 0	1	14	3	6 : 77 : 17	1	20	13	3 : 59 : 58	11	35	3	22 : 71 : 7	14	57	13	17 : 68 : 15
11. อุปกรณ์บริการ	13	30	18	21 : 49 : 30	13	33	28	23 : 51 : 26	5	32	35	7 : 44 : 49	6	42	101	4 : 28 : 68	18	62	53	14 : 41 : 39	21	75	129	9 : 33 : 58
รวม	280	312	26	45 : 50 : 5	319	471	36	38 : 46 : 6	143	259	51	32 : 57 : 11	161	364	149	34 : 54 : 22	423	571	77	40 : 54 : 6	480	835	197	32 : 55 : 13

หมายเหตุ A = หาบเร่

B = แผงลอย, รถเข็น

C = ห้องแถว

ตารางที่ 15 แสดงจำนวนรายและพื้นที่ของการขายสินค้าประเภทต่าง ๆ

ในตลาดวงเวียนใหญ่ใต้

ประเภทสินค้า	ในตลาด				นอกตลาด				ตึกแถว			
	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	%	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	%	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	%
แป้ง	14	5.56	105	5.71	2	1.33	5	1.02	-	-	-	-
เนื้อ+อาหาร โปรตีนอื่น ๆ	97	38.49	776	41.92	32	21.34	90	18.44	2	3.92	96	3.85
ผัก ผลไม้ ดอกไม้	79	31.35	383	20.30	80	53.33	184	37.71	-	-	-	-
เครื่องปรุง + สินค้า ของชำ	17	6.74	94	5.13	4	2.67	8	1.64	5	9.8	288	11.54
อาหารคาว- +เครื่องดื่ม	35	13.85	424	23.07	5	3.33	9	1.84	9	17.65	432	17.31
เครื่องอุปโภค- บริการ	10	3.97	71	3.87	27	18.00	192	39.35	35	68.63	1,680	67.30
รวม	252	100.00	1,853	100.00	150	100.00	488	100.00	51	100.00	2,496	100.00

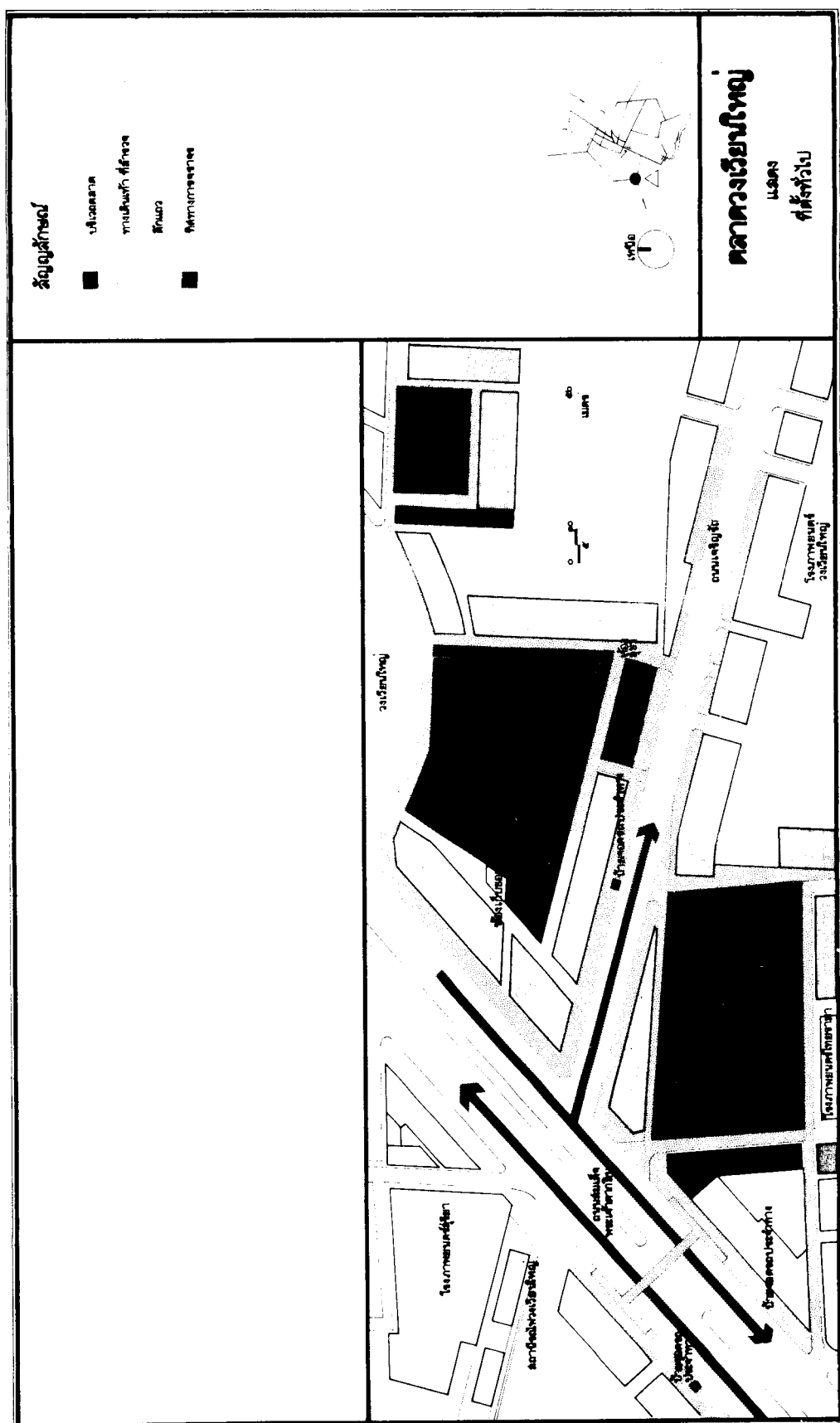
ตารางที่ 16 แสดงจำนวนรายและพื้นที่ของการขายสินค้าประเภทต่าง ๆ

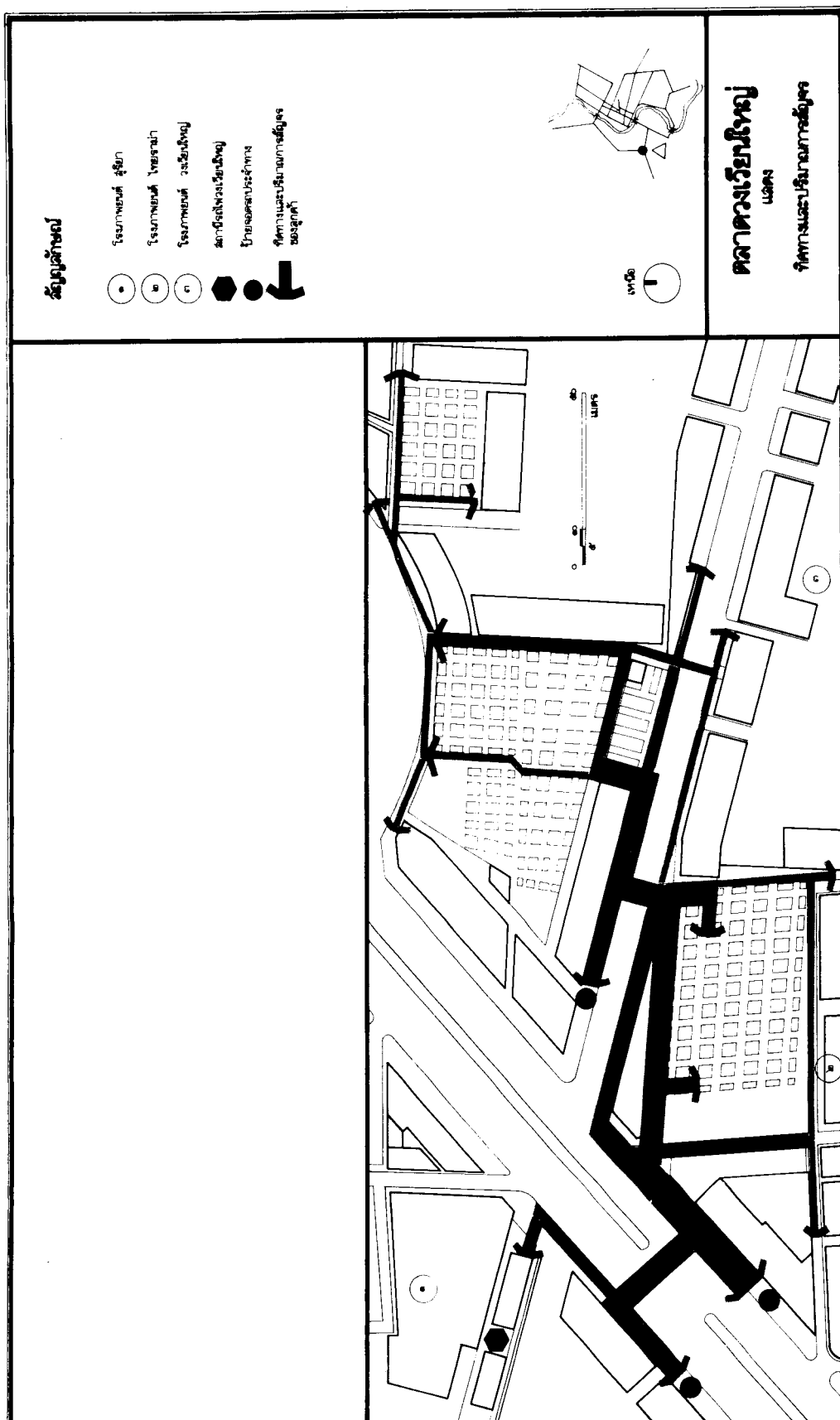
บริเวณตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ

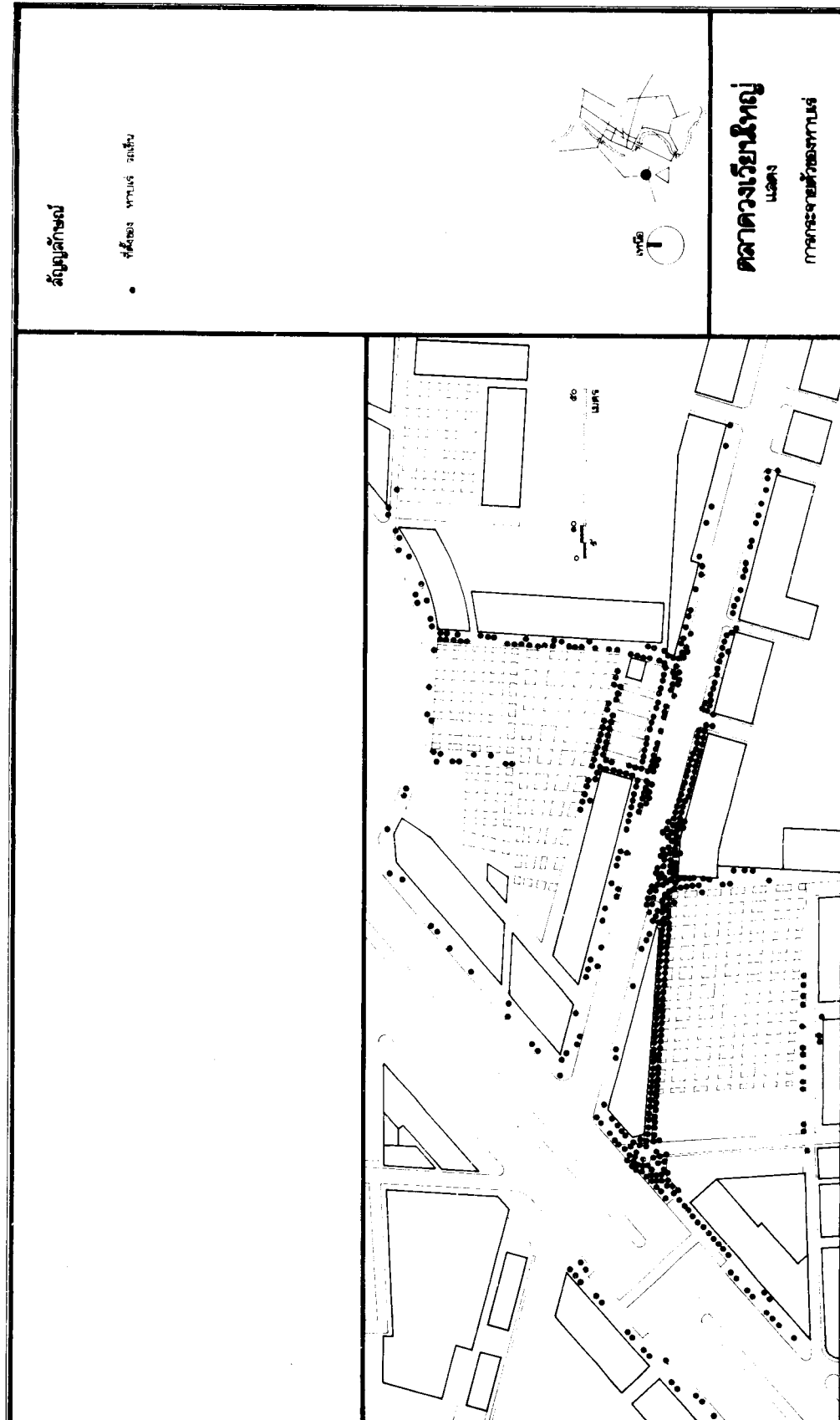
ประเภทสินค้า	ในตลาด				นอกตลาด				ตึกแถว			
	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	%	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	%	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	%
แป้ง	8	2.46	40	2.12	-	-	-	-	-	-	-	-
เนื้อ+อาหาร โปรตีนอื่นๆ	145	44.61	777	41.05	35	13.11	94	14.64	1	3.85	96	7.14
ผัก ผลไม้ ดอกไม้	65	20.00	397	20.97	159	59.55	322	50.16	-	-	-	-
เครื่องปรุงรสสินค้า ของชำ	40	12.31	235	12.41	12	4.49	26	4.05	5	19.23	288	21.43
อาหารคาว + เครื่องดื่ม	61	18.77	409	21.6	24	8.99	77	12.00	2	7.69	96	7.14
เครื่องอุปโภค- บริการ	6	1.85	35	1.85	37	13.86	123	19.15	18	69.23	864	64.29
รวม	325	100.00	1,893	100.00	267	100.00	642	100.00	26	100.00	1,344	100.00

ตารางที่ 17 แสดงภาพรวมชนิดสินค้าของตลาดวงเวียนใหญ่ (วงเวียนใหญ่เหนือ และใต้)

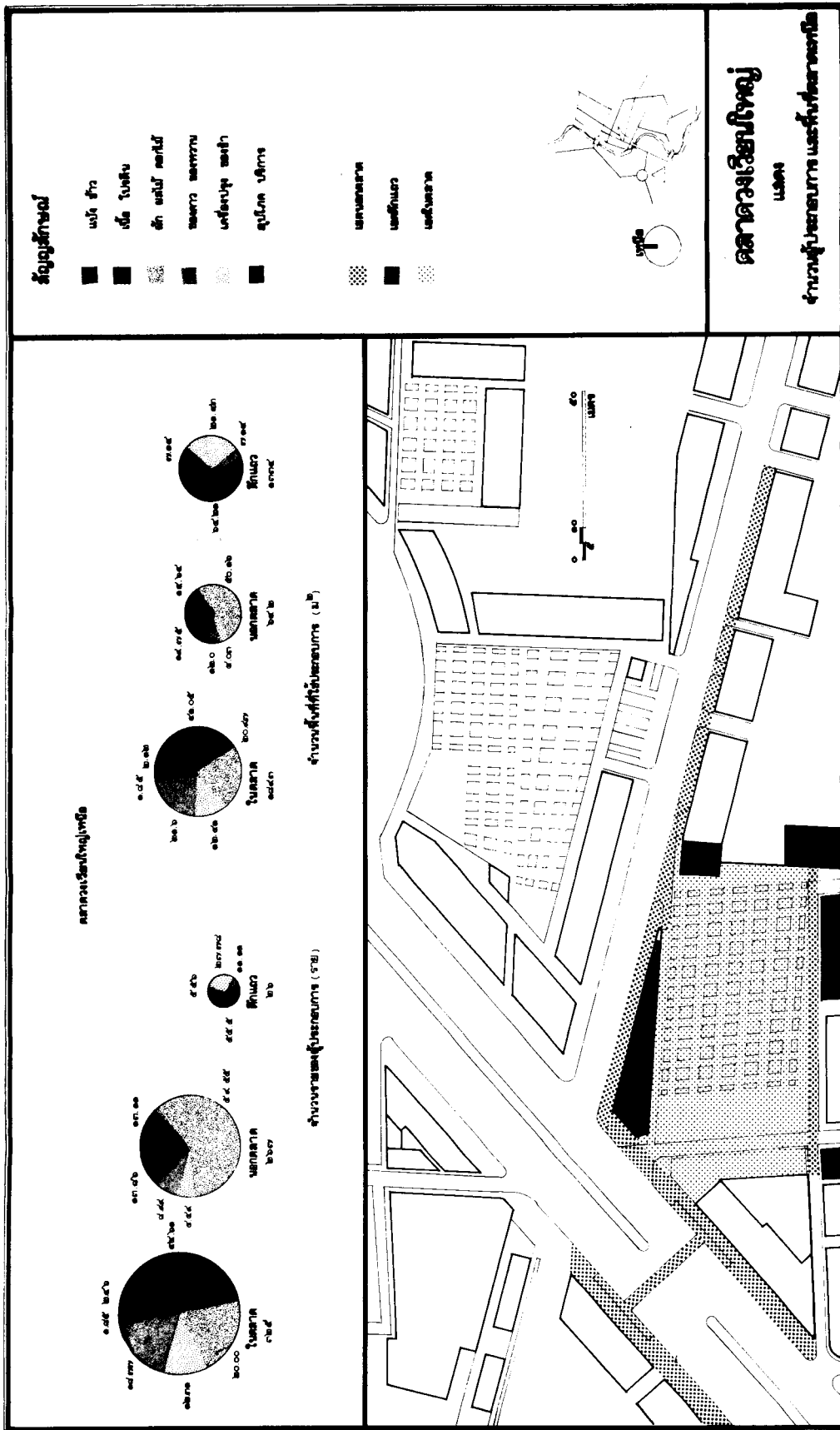
ประเภทสินค้า	ในตลาด			นอกตลาด			ตึกแถว			รวมทั้งหมด		
	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	%	พื้นที่ (ม ²)	%	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)	จำนวน ราย	%	พื้นที่ (ม ²)
1. แป้ง	22	3.81	145	3.87	2	0.48	5	1.50	-	24	2.24	150
2. เนื้ออาหารโปรตีนอื่นๆ	242	41.94	1,553	41.46	67	16.07	184	16.28	3	312	29.13	1,929
3. ผัก ผลไม้ ดอกไม้	144	24.96	780	20.82	239	57.31	506	44.78	-	383	35.76	1,286
4. เครื่องปรุง สัตว์ปีกของชำ	57	9.88	329	8.78	16	3.84	34	3.00	10	83	7.75	939
5. อาหารดาว-หวาน+เครื่องดื่ม	96	16.64	833	22.24	29	6.95	86	7.62	11	136	12.70	1,447
6. เครื่องอุปโภค-บริการ	16	2.77	106	2.83	64	15.35	315	27.88	53	133	12.42	2,965
รวม	577	100.00	3,746	100.00	417	100.00	1,130	100.00	77	1,071	100.00	8,716
												100.00

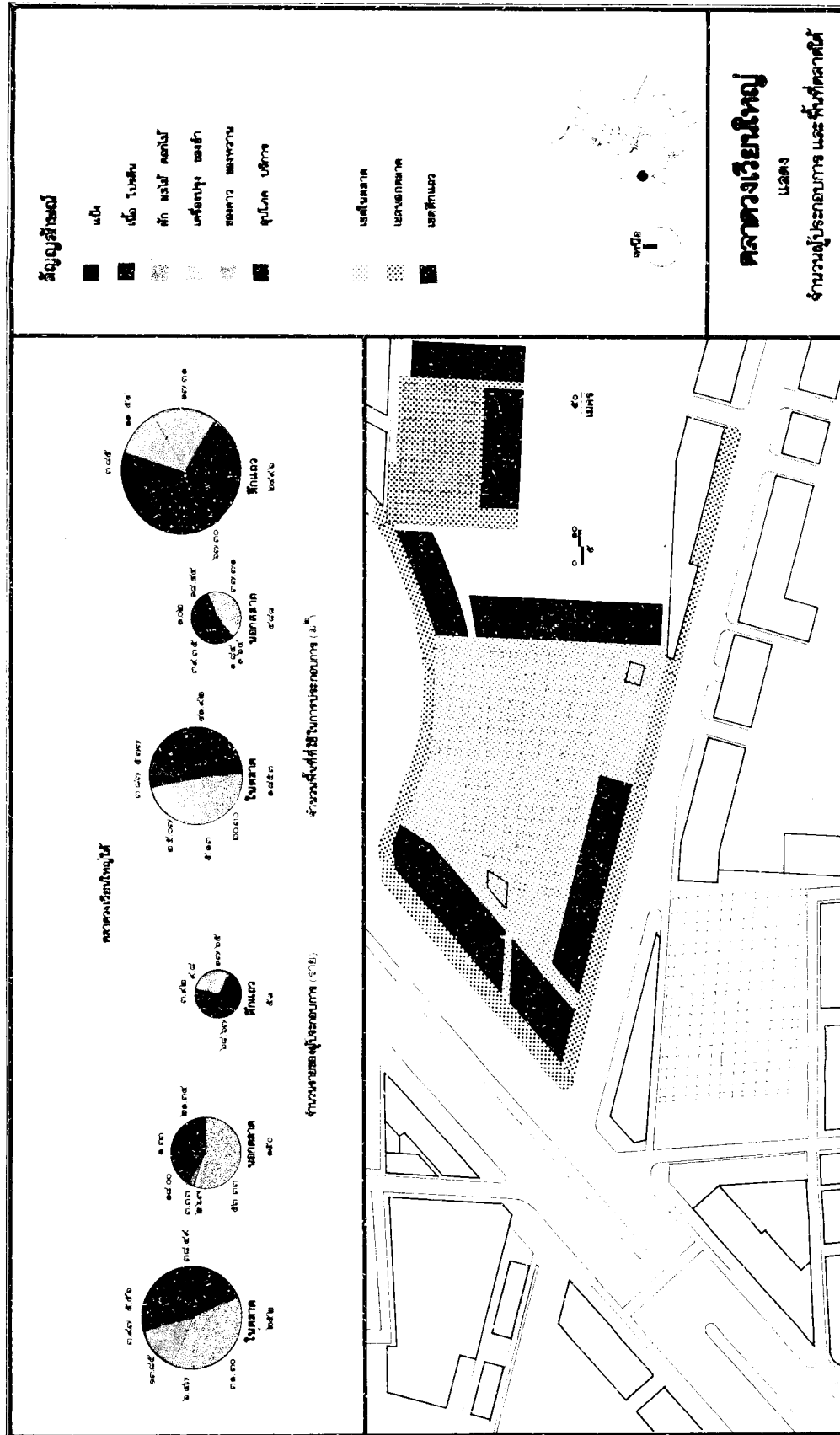

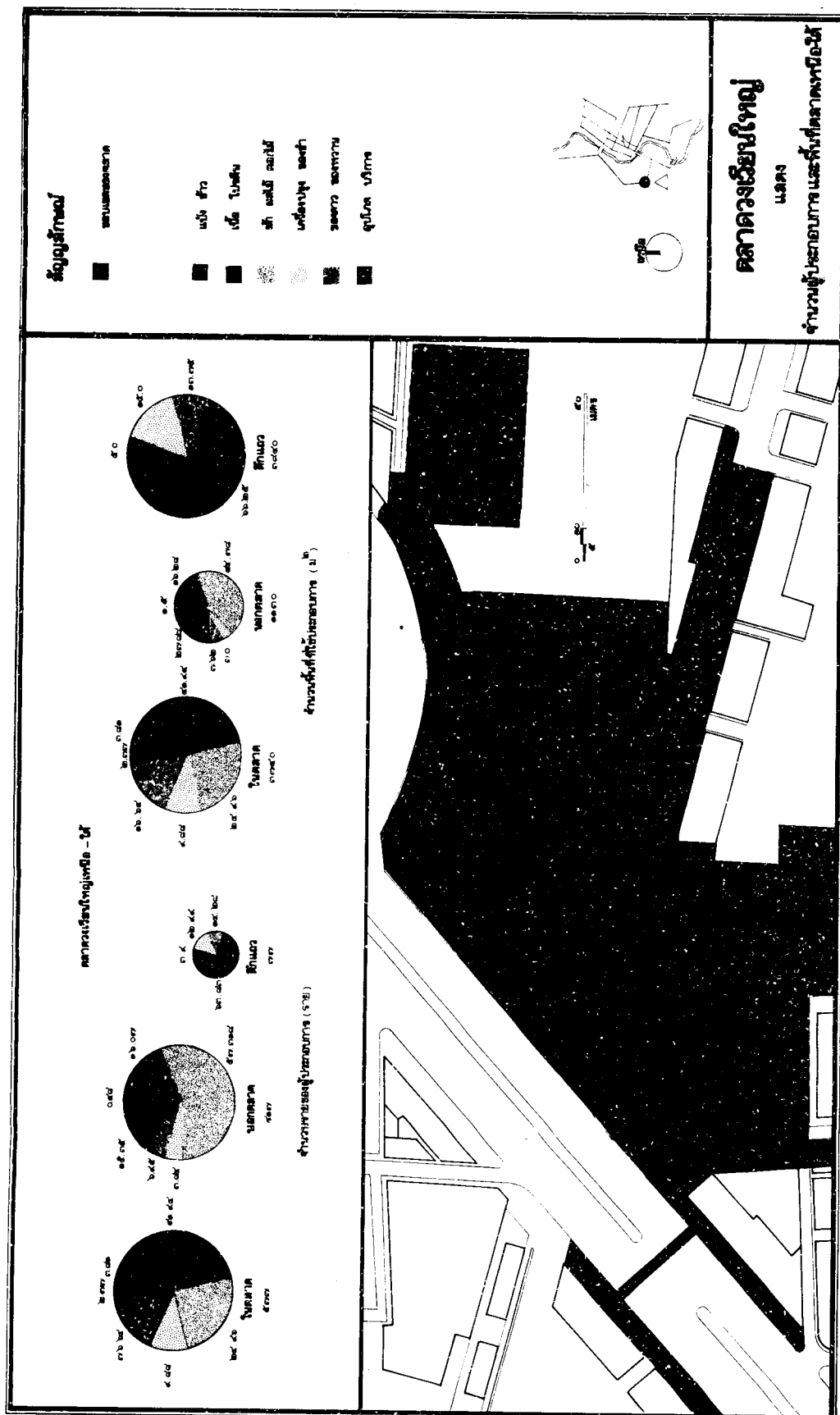

ผลสำรวจความเห็นประชาชน

แบบที่ ๑๘

จำนวนที่เลือก

กรณีศึกษา ตลาดเก่าเขาวราช

ตลาดเก่าเขาวราชเคยเป็นตลาดที่มีความสำคัญมากในอดีต และมีระดับการขายอยู่ในขั้นสูง แต่เนื่องจากในปัจจุบัน มีตลาดเกิดขึ้นมามากมาย การเดินทางมาตลาดผู้ที่อยู่ไกล ๆ ก็น้อยลง เพราะมีตลาดใกล้บ้านอยู่แล้ว ในปัจจุบันจากการสอบถามของผู้ที่ค้าขายอยู่ในตลาดก็ทราบว่า ระดับการขายของตลาดลดลงอย่างมาก ทั้งนี้มีผลสืบเนื่องมาจากมีตลาดเกิดขึ้นมาอีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับตลาดนี้คนในบริเวณนั้น เรียกว่า ตลาดใหม่

ตลาดเก่านี้อยู่ในเขตสัมพันธวงศ์ เป็นตลาดที่ไม่กว้างขวางนักมีการประกอบกิจการการค้าขายเฉพาะในเวลาเช้า โดยเฉพาะแผงลอยในตลาดและตึกแถวซึ่งเป็นส่วนใหญ่ ส่วนตึกแถวบางห้องก็มีการขายตลอดวัน แต่จะพบได้น้อยในตลาดนี้

วิธีการสำรวจ

1. สำรวจแผงลอยในตลาดในช่วงเช้าของวันที่ 1 มกราคม เวลา 8.30 - 11.30 น.
2. สำรวจตึกแถวในตลาด และตึกแถวนอกตลาดในช่วงเช้าของวันที่ 1 มกราคม 2525 และ 8.30-11.30 น. แต่มีบางห้องที่ปิดไปเนื่องจากเทศกาลวันขึ้นปีใหม่
3. สำรวจซ่อมตึกแถวที่ปิดไปอีกครั้งหนึ่ง ในวันพุธที่ 6 มกราคม 2525 เวลา 8.30 - 10.30 น.
4. สำรวจแผงลอยในตึกแถว ในช่วงเช้าของวันที่ 1 มกราคม 2525 เวลา 8.30 - 11.30 น.

โครงสร้างของตลาด

จากการสำรวจพบว่า โครงสร้างของตลาดเก่านี้ ผิดไปจากตลาดทั่วไปตรงที่ในบริเวณตลาดจะไม่พบหาบเร่เลย แบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

1. แผงลอยในตลาดสด และแผงลอยในตึกแถว
2. ตึกแถวในตลาด ซึ่งมีชนิดของสินค้าเกี่ยวข้องกับตลาดสด
3. ตึกแถวนอกตลาด

บริเวณที่สำรวจ จะมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมล้อมโดยรอบตลาดสด ดังแผนผังที่ขยายเป็น 3 เท่า ที่แนบมาด้วย

สภาพโดยทั่วไปของตลาดเก่า สามารถอธิบายรายละเอียด ตามลักษณะโครงสร้างของตลาดได้ดังต่อไปนี้

แผงลอยในตลาดสด

มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า อยู่ติดกับตึกแถวด้านในตลาดทั้ง 2 ข้าง มีจำนวนแผงลอยทั้งสิ้น 86 แผง ซึ่งเป็นการค้าขายสินค้าประเภทบริโภค ประเภทเนื้อสัตว์ มากที่สุดคิดเป็น 68.6% รองลงมาคือผัก คิดเป็น 16.28% ส่วนสินค้าประเภทอื่นๆ ก็มีอยู่บ้าง เป็นจำนวนไม่มากนัก เช่น สินค้าประเภทแปรรูปอาหารโปรตีนอื่น ๆ ก็มีอยู่บ้าง เครื่องปรุง เวลาที่ประกอบการจะอยู่ระหว่าง 6.00 - 12.00 น.

แผงลอยในตึกแถว

จากการสำรวจพบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 5 ราย ซึ่งขายสินค้าประเภทเนื้อมากที่สุด คือ 80% และสินค้าประเภทผักอีก 20% เวลาที่ประกอบการจะอยู่ระหว่าง 7.00 - 12.00 น. ซึ่งมักจะเปิดทำการขายเป็นเวลาใกล้เคียงกับตลาดสด สินค้าในแผงลอยนี้ส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่รับมาจากในตลาดสดนั่นเอง แล้วนำมาขาย

ตึกแถวในตลาด

อยู่ล้อมรอบตลาดสดทั้ง 4 ด้าน มีจำนวนทั้งสิ้น 45 คูหา ส่วนใหญ่ขายสินค้าประเภทเนื้อมากที่สุด คือ 53.33% นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายสินค้าประเภทผัก สินค้าของชำ และอาหารคาวอยู่ด้วย แต่จำนวนไม่มากนัก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าคูหาส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่มีเพียง 4 คูหาเท่านั้นที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย การเปิดบริการของตึกแถวในตลาดนี้ จะสัมพันธ์กับเวลาที่ตลาดสดเริ่มประกอบกิจกรรม แต่ระดับการขายจะไม่ดีเท่าในตลาดสด

ตึกแถวในตลาดสดนี้ จะขายสินค้าส่วนใหญ่ เป็นสินค้าประเภทที่ส่งตามภัตตาคารที่เป็นขาประจำ แต่ระดับการขายประจำหน้าร้านไม่ดีนัก

ตึกแถวนอกตลาด

อยู่ล้อมรอบตึกแถวในตลาดทั้ง 4 ด้าน มีจำนวนทั้งสิ้น 35 คูหา สินค้าส่วนใหญ่เป็นประเภทเนื้อคิดเป็น 77.14% รองลงมาเป็นสินค้าประเภทอาหารโปรตีนอื่น ๆ เครื่องปรุง สินค้าของชำ และที่อยู่อาศัย ซึ่งผู้ที่อยู่อาศัยนี้จะประกอบการค้าในตลาดสดนั่นเอง เวลาเปิดดำเนินการ ระหว่างเวลา 7.00 - 12.00 น.

สรุป

จากการสำรวจตลาดเก่าทำให้เราทราบว่า ตลาดเก่านี้เป็นตลาดที่เคยมีการค้าขายคึกคักมาก่อน ทั้งนี้ได้มาจากการสอบถามบุคคลที่อาศัยอยู่ในตลาดมาก่อน และอีกกรณีหนึ่งคือ แต่เดิมนั้นตลาดยังมีไม่มาก

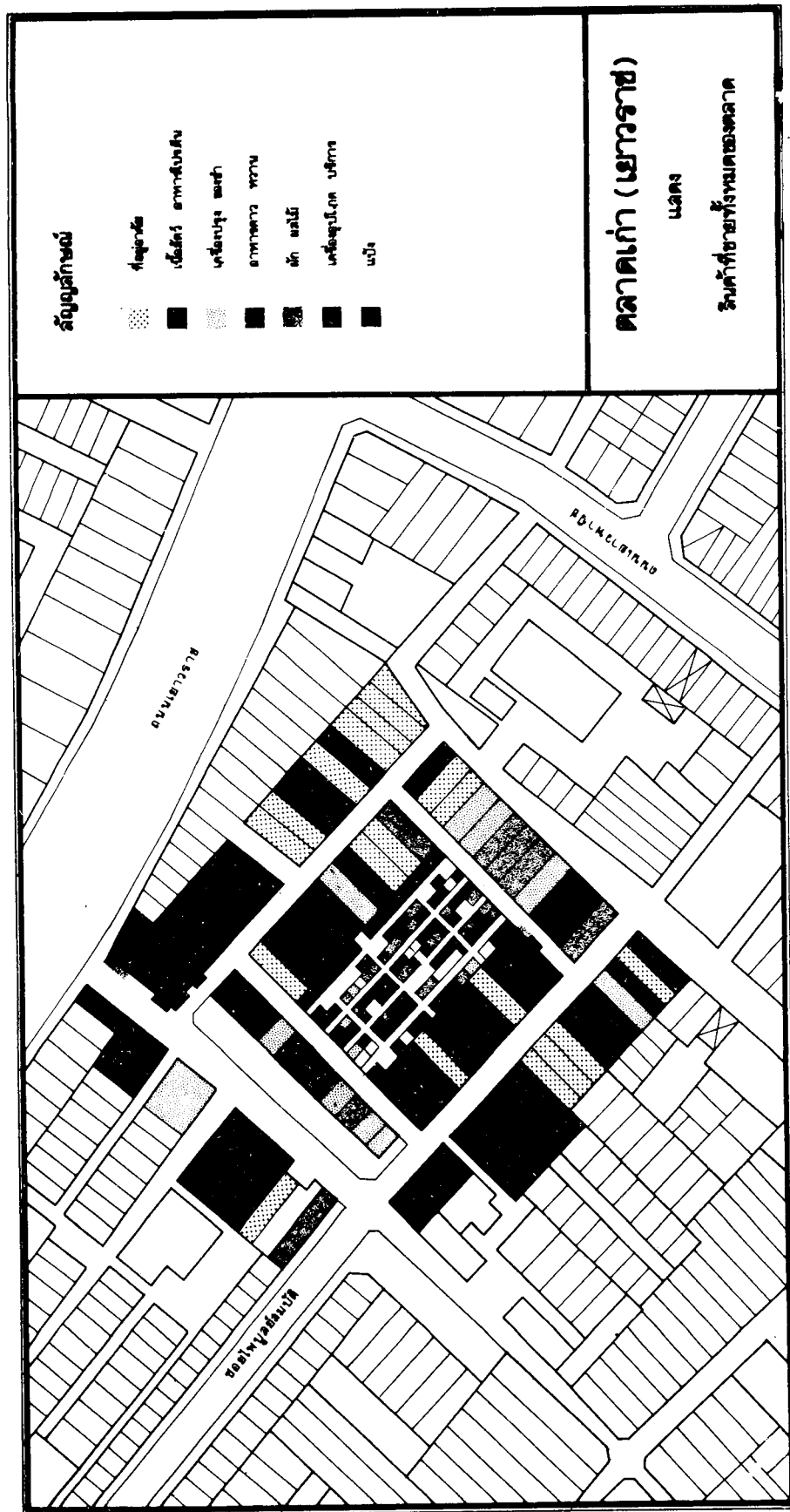
นัก จึงทำให้ตลาดเก่ามีระดับการขายสูง แต่ในปัจจุบันระดับการขายลดลงทั้งนี้เนื่องจากมีตลาดเปิดใหม่ในฝั่งตรงข้าม และปัจจุบันตลาดต่าง ๆ ก็มีเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะตลาดที่เปิดใหม่นี้ก็เป็นสาเหตุหนึ่ง และเป็นสาเหตุที่สำคัญที่เรียกลูกค้าไป

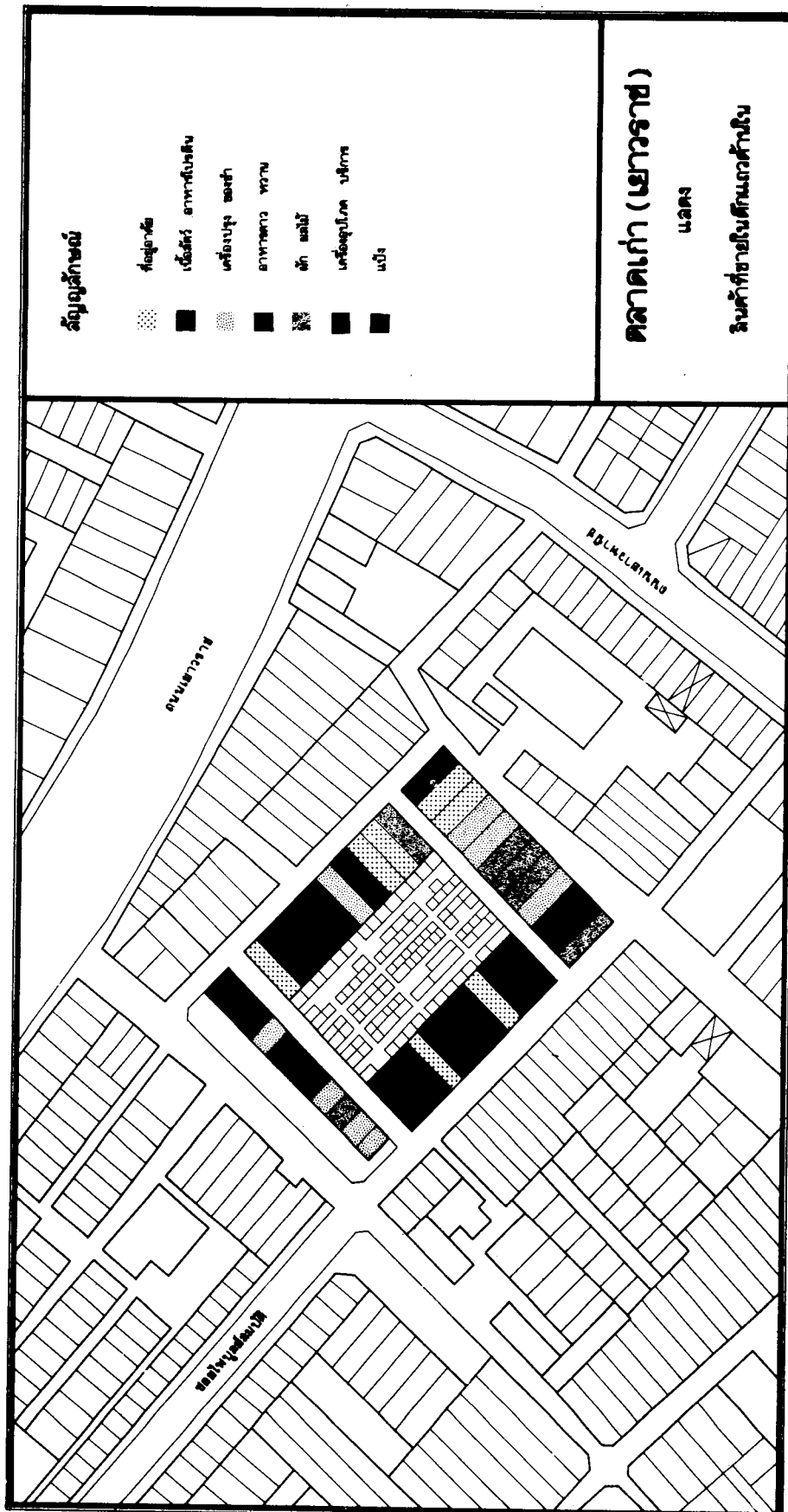
อีกประการหนึ่งจากข้อมูลจะเห็นได้ว่า ประเภทของสินค้าที่มีมากที่สุดในตลาดนั้น คือ สินค้าประเภทเนื้อ ซึ่งพบได้ทั้งในแผงลอยในตลาด แผงลอยในตึกแถว ตึกแถวด้านใน และตึกแถวด้านนอก คิดเป็น 66.66% รองลงมาคือ ผัก 13.45% อาหารโปรตีนอื่น ๆ 5.26% สินค้าของชำ 5.26% ที่อยู่อาศัย, โกดัง 4.68% เครื่องปรุง 3.51% แป้ง 0.59% และอาหารคาว 0.59% จึงอาจกล่าวได้ว่า ตลาดเก่านี้เป็นตลาดที่มีการขายสินค้าเฉพาะอย่าง โดยเฉพาะสินค้าประเภทเนื้อ เป็นต้น.

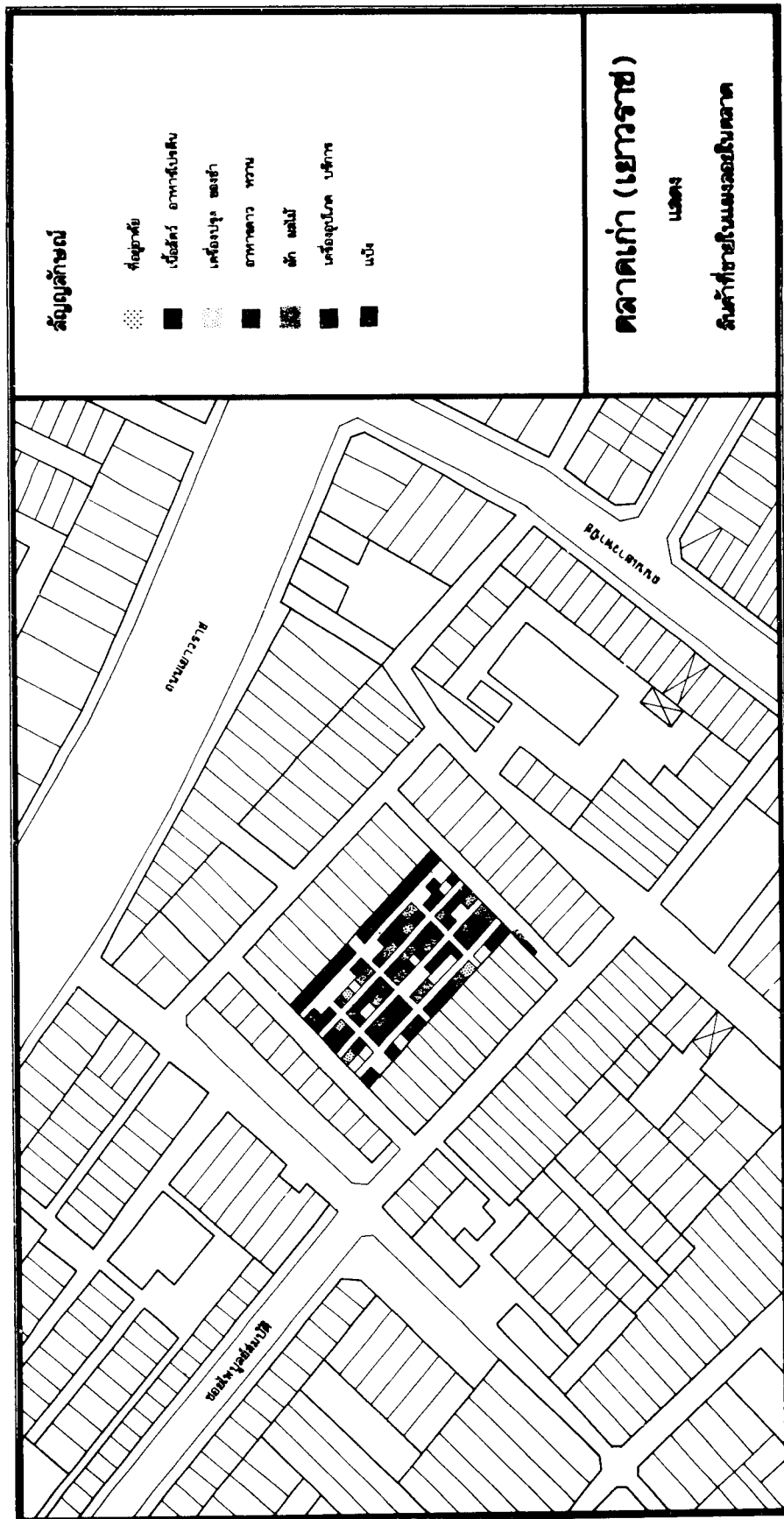
ตารางที่ 18 แสดงจำนวนรายที่ขายสินค้าชนิดต่าง ๆ ในตลาดเก่าเขาวราช

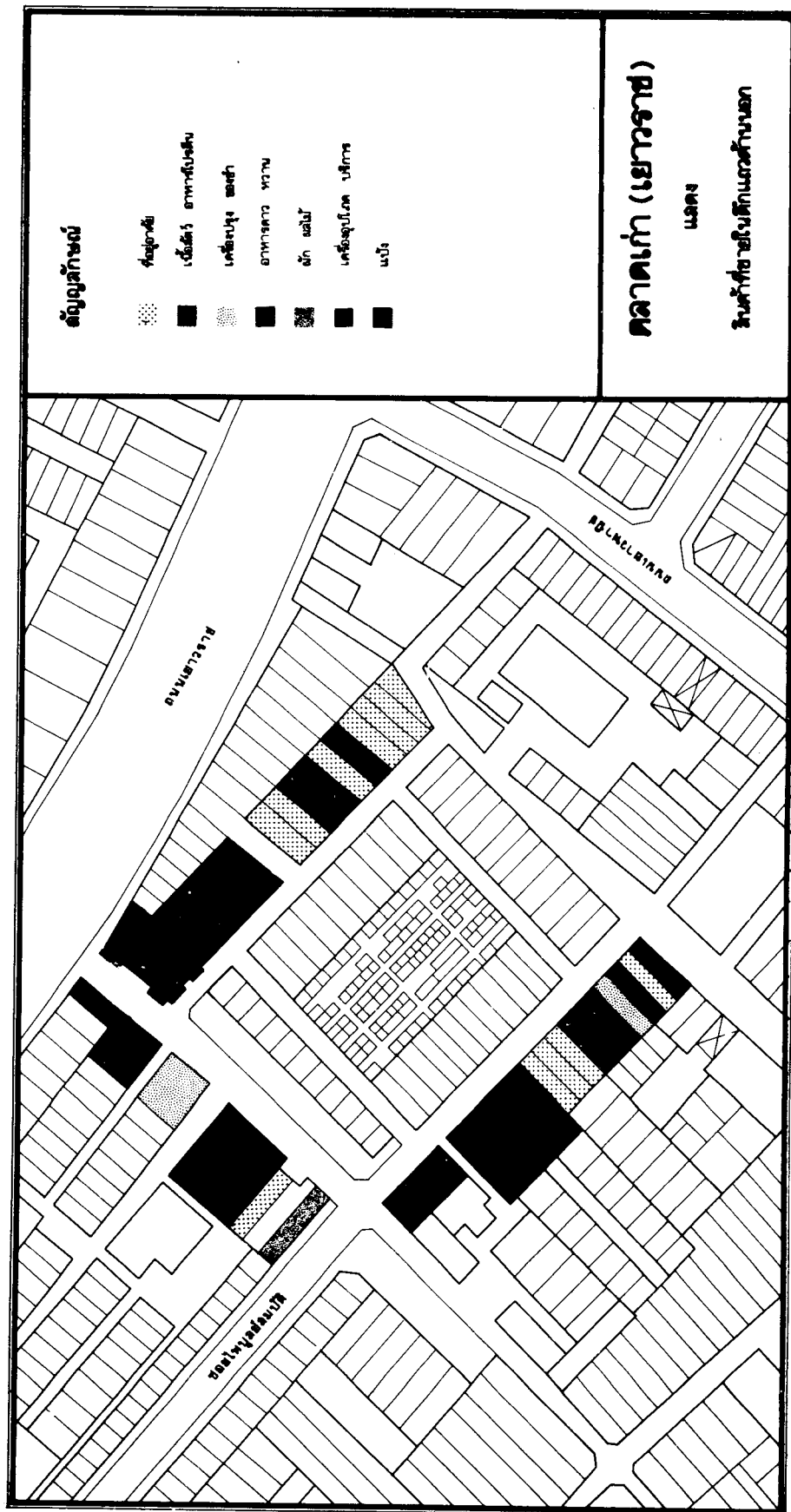
สำรวจ วันที่ 1, 7 มกราคม 2525

ประเภทสินค้า+บริการ	แผงลอยในตลาด		แผงลอยในตึกแถว		ตึกแถวในตลาด		ตึกแถวนอกตลาด		รวม	
	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%
1. แป้ง	1	1.16	-	-	-	-	-	-	1	0.59
2. เนื้อ	59	68.6	4	80	24	53.33	27	77.14	114	66.66
3. อาหารโปรตีนอื่น ๆ	7	8.14	-	-	-	-	2	5.71	9	5.26
4. ผัก	14	16.28	1	20	8	17.78	-	-	23	13.45
5. ผลไม้	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. ดอกไม้	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7. เครื่องปรุง	5	5.82	-	-	-	-	1	2.86	6	3.51
8. สินค้าของชำ	-	-	-	-	8	17.78	1	2.86	9	5.26
9. อาหารคาว	-	-	-	-	1	2.22	-	-	1	0.59
10. อาหารหวาน-เครื่องดื่ม	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11. เครื่องอุปโภค-บริการ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12. อื่น ๆ (ที่อยู่อาศัย)	-	-	-	-	4	8.89	4	11.43	8	4.68
รวม	86	100	5	100	45	100	35	100	171	100

กรณีศึกษา ตลาดท่าเรือคลองเตย

ตลาดท่าเรือคลองเตยเป็นตลาดที่สำคัญที่สุดตลาดหนึ่งของกรุงเทพมหานคร อยู่ในเขตพระโขนง โดยตั้งอยู่ตรงมุมถนนระหว่างถนนสุขุมวิทกับถนนพระราม 4 เป็นบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวก เป็นจุดต่อรถ จุดเริ่มต้นและปลายทางของรถเมล์หลายสาย และยังเป็นทางผ่านไปยังท่าเรือคลองเตย(กรุงเทพฯ) ซึ่งเป็นท่าเรือที่สำคัญที่สุดของประเทศอีกด้วย จึงนับได้ว่า ตลาดท่าเรือคลองเตยนี้มีความสำคัญมาก มีการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ตลอดเวลา คือ มีการค้าขายทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน ลักษณะตลาดในเวลากลางวันจะเป็นแบบตลาดโดยทั่ว ๆ ไป คือ จะบริการลูกค้าในลักษณะขายปลีก ส่วนในเวลากลางคืนจะเป็นทั้งตลาดขายปลีกและขายส่งด้วย และมีตลาดอาหารได้รุ่งด้วย ซึ่งทำให้ตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืนมีชีวิตมากขึ้น นอกจากนั้นตลาดท่าเรือคลองเตยยังมีกิจกรรมพิเศษอีกอย่างหนึ่งคือ ทุกวันพุธจะเป็นวันตลาดนัด ตลาดท่าเรือคลองเตยจะคึกคักเป็นพิเศษ ทั้งจำนวนผู้ประกอบการและลูกค้ามีมากขึ้นกว่าวันธรรมดา

วิธีการสำรวจ

1. สำรวจบริเวณแผงลอยตลาดเล็กและตลาดใหญ่ในช่วงบ่ายในวันธรรมดา (วันที่ 29 ตุลาคม 2524 เวลา 12.30-17.00 น.)
2. สัมภาษณ์หาบเร่ในตลาดและนอกตลาด ในช่วงบ่ายวันธรรมดา (วันที่ 29 ตุลาคม 2524 เวลา 12.00-15.30 น.)
3. สำรวจแผงลอยนอกตลาด, ตลาดได้รุ่ง (แผงลอยในตลาดเวลากลางคืน) และหาบเร่อกตลาดกลางคืน (วันที่ 3 พฤศจิกายน 2524 เวลา 18.30 - 21.00 น.)
4. สัมภาษณ์หาบเร่ตลาดนัดในวันพุธ (ที่เพิ่มขึ้นจากวันธรรมดา) (วันที่ 4 พฤศจิกายน 2524 เวลา 10.30 - 15.00 น.)
5. สัมภาษณ์ทั่วทั้งในและนอกตลาด ในเวลากลางวัน (วันที่ 30 ตุลาคม 2524 เวลา 10.00-12.00น.)

โครงสร้างของตลาดท่าเรือคลองเตย

จากการสำรวจ พบว่าลักษณะโครงสร้างของตลาดท่าเรือคลองเตยก็เป็นเช่นเดียวกับตลาดทั่วไป คือสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนดังนี้ (พิจารณาแผนที่ประกอบ)

1. หาบเร่ ซึ่งดำเนินกิจกรรมในวันธรรมดา และวันที่มีตลาดนัด รวมถึงหาบเร่กลางคืนที่อยู่นอกตลาด

2. แผงลอย การศึกษาตลาดในส่วนแผงลอยนี้ แยกออกเป็น 3 ส่วนคือ ตลาดคลองเตย ด้านหน้าเรียกว่า ตลาดเล็ก ส่วนตลาดท่าเรือคลองเตยช่วงกลาง เรียกว่าตลาดใหญ่ และส่วนสุดท้ายคือ ตลาดใต้รุ่ง

3. ดึงแถว แบ่งเป็นตึกแถวในตลาด และตึกแถวนอกตลาด ตามชนิดของสินค้าและบริการที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดสด

จากข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสำรวจ พบว่าตลาดท่าเรือคลองเตย มีลักษณะกิจกรรมที่แตกต่างกันไปถึง 3 ลักษณะ คือ

1. ตลาดท่าเรือคลองเตยในวันธรรมดา
 2. ตลาดท่าเรือคลองเตยในวันตลาดนัด
 3. ตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืน
- (ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป)

1. ตลาดท่าเรือคลองเตยในวันธรรมดา

สภาพตลาดท่าเรือคลองเตยในวันธรรมดา สามารถอธิบายรายละเอียด ตามลักษณะโครงสร้างของตลาดได้ ดังนี้คือ

หาบเร่ในตลาด จะตั้งร้านขายสินค้าและบริการ บนถนนระหว่างตึกแถวในตลาดกับตลาดท่าเรือคลองเตยทั้งใหญ่และเล็ก มีอาณาเขตสิ้นสุดที่ท้ายตลาดใหญ่ ลักษณะการตั้งร้านเป็นแนวยาว 2 แถวไปตามแนวลน หันหน้าเข้าหากัน ช่องระหว่างกลางมีร้านบังประปราย

สินค้าส่วนใหญ่เป็นพวกอาหารสด ได้แก่ ผัก ผลไม้ เนื้อ และอาหารทะเล เป็นต้น รองลงมาจะเป็นประเภทอาหาร มีทั้งอาหารแบบรับประทาน มีโต๊ะ ช้อนกลับบ้าน ทั้งอาหารคาว อาหารหวาน และเครื่องดื่ม นอกนั้นก็จะเป็นพวกเครื่องอุปโภคและบริการต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องประดับ รับทำกุญแจ เป็นต้น ซึ่งอาจแบ่งหาบเร่ในตลาดออกได้เป็น 3 ส่วน ตามความหนาแน่นของสินค้า คือ ส่วนหัว ส่วนกลาง และส่วนท้าย

ส่วนหัว นับตั้งแต่บริเวณที่ติดกับถนนสุนทรโกษาเข้าไป สินค้าและบริการเป็นพวก รับทำกุญแจ ผลไม้ เสื้อผ้า ขนม อาหารคาว

ส่วนกลาง เป็นพวก ผลไม้ ผัก รับมาจากปากคลองฯ และตลาดขายส่งของตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืน

ส่วนท้าย เป็นพวกเนื้อและสัตว์น้ำ เช่น หมู เป็ด ไก่ ปลา กุ้ง หอย โดย หมู จะรับมาจากโรงฆ่าสัตว์ในเขตพระโขนงนั่นเอง ส่วนอาหารทะเลส่วนใหญ่จะรับมาจากสะพานปลา และสมุทรปราการ

จากการสำรวจพบว่า จำนวนหาบเร่ทั้งหมดมีอยู่ 227 ราย ประเภทสินค้าที่มีจำนวนรายมากที่สุดคือ สินค้าประเภทเนื้อสัตว์ ได้แก่ หมู เป็ด ไก่ เนื้อ และอาหารทะเล ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 59 ช่วงเวลาประกอบการจะอยู่ระหว่าง 5.00 - 20.00 น. โดยจะติดตลาด 2 ช่วง คือ เวลา 6.00 - 9.00 น. และ 14.00 - 20.00 น.

หาบเร้นนอกตลาด อยู่ในบริเวณทางเข้าหน้าตึกแถวนอกตลาดด้านถนนพระราม 4 สินค้าที่ขายได้แก่ เครื่องอุปโภคและบริการ ซึ่งมีจำนวนสูงที่สุดเป็นร้อยละ 75 ของสินค้าทั้งหมด หาบเร้นนอกตลาดเริ่มประกอบกิจการช้ากว่าหาบเร้นในตลาด เนื่องจากรอให้ตึกแถวเปิดดำเนินการเสียก่อน จึงจะมีหาบเร้นไปตั้ง และการซื้อขายจึงเริ่มดำเนินการ เป็นเวลาระหว่าง 10.00 - 19.00 น.

แผงลอยในตลาด จากการสำรวจพบว่า ในตลาดเล็กด้านหน้ามีจำนวนแผงลอยทั้งสิ้น 61 ราย ตลาดนี้มีการค้าขายสินค้าอุปโภค ประเภทเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มมากที่สุด คิดเป็น 52.46% การใช้พื้นที่บางแผงยังปล่อยว่างหรือใช้เป็นที่วางเครื่องใช้ และเก็บของ ส่วนสินค้าประเภทอื่น ๆ มีอยู่บ้างเป็นจำนวนไม่มากนัก เช่น สินค้าของชำ อาหารคาว อาหารหวาน และเครื่องดื่ม เวลาที่ประกอบกิจการจะอยู่ระหว่าง 6.00 - 18.00 น.

ส่วนแผงลอยในตลาดใหญ่ จะมีความหลากหลายของสินค้าและบริการ มากกว่าตลาดเล็ก มีจำนวนร้านค้าทั้งสิ้น 176 ราย พบว่าส่วนใหญ่เป็นของชำ อาหารประเภทเนื้อสัตว์ ผัก อาหาร แป้ง ฯลฯ เวลาเริ่มติดตลาดตั้งแต่ 04.00 น. (สำหรับสินค้าประเภทเนื้อสัตว์) จนถึงเวลา 18.00 น. จึงเริ่มปิดการค้า การค้าขายในตลาดใหญ่มีลูกค้ามาซื้อกันมากพอสมควร แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าบางส่วนของตลาดจะถูกรื้อเพื่อตัดถนนผ่านไปยังท่าเรือคลองเตยในไม่ช้านี้

ตึกแถวในตลาด อยู่ทางด้านซ้ายของตลาด เป็นแนวยาวจนจดท้ายตลาดใหญ่ จำนวน 47 คูหา ส่วนใหญ่เปิดดำเนินการค้า สินค้าอุปโภค-บริการ คิดเป็น 59.57% นอกจากนี้ก็จำหน่ายอาหาร เนื้อสัตว์ เครื่องปรุง ฯลฯ คูหาส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีเพียงคูหาเดียวเท่านั้นที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเก็บสินค้า การบริการของตึกแถวในตลาด จะสัมพันธ์กับเวลาที่หาบเร้นในตลาดเริ่มประกอบกิจการ ซึ่งให้บริการประชาชนที่มาซื้อสินค้าสดจากหาบเร้นด้วย จึงทำให้การค้าขายส่วนตึกแถวในตลาดนี้ค่อนข้างคึกคัก

ตึกแถวนอกตลาด มีจำนวนทั้งสิ้น 124 คูหา ร้อยละ 58.87 ใช้เพื่อกิจกรรมด้านสินค้าอุปโภคและบริการ รองลงมาเป็นบ้านสำหรับอยู่อาศัย โกดังเก็บสินค้า เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตึกแถวด้านตลาดไทร่่มักจะเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งผู้อยู่อาศัยจะประกอบการค้าในตลาดคลองเตยนั่นเอง

2. ตลาดท่าเรือคลองเตยในวันตลาดนัด

ลักษณะเด่นของตลาดท่าเรือคลองเตยที่แตกต่างจากตลาดทั่วไป คือ เป็นตลาดนัดในทุกวันพุธ โดยจะมีกิจกรรมเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ริมถนนสุนทรโกษาเข้าไปในแนวถนนระหว่างแผงลอยในตลาดสดคือ ตลาดเล็ก ตลาดใหญ่ และตึกแถวนอกตลาด ซึ่งในวันธรรมดา จะเป็นที่จอดรถและทางสัญจร แต่ในวันพุธจะมีกิจกรรมเพิ่มขึ้นหนาแน่นในบริเวณ คือ มีจำนวนร้าน(หาบเร้น)ทั้งสิ้น ถึง 300 ราย และมีสินค้าเพิ่มขึ้นจากวันธรรมดามาก จากการสำรวจพบว่าสินค้าในบริเวณตลาดนัดส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าอุปโภค-บริการ อันได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ถึงร้อยละ 56.33 เครื่องใช้ส่วนตัวร้อยละ 12.33 เครื่องใช้ในบ้าน ร้อยละ 10.33 และมีสินค้าอื่น ๆ อีกบ้างเล็กน้อย

เวลาตลาดนัด เริ่มตั้งแต่ 5.00 โดยที่พ่อค้า และแม่ค้า จากที่ต่าง ๆ ทั้งจากเขตพระโขนงและเขตอื่น ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร (ทั้งเขตฝั่งธนบุรี) เริ่มนำสินค้ามาเพื่อเตรียม และเริ่มขายประมาณ 9.00 น.

เป็นต้นไป เนื่องจากผู้ที่มาซื้อสินค้า จะหนาแน่นมากในช่วงนี้ จนกระทั่งเวลาประมาณ 18.00 น. จึงเริ่มเก็บร้าน

นอกจากสินค้าที่เพิ่มขึ้นในบริเวณนี้แล้ว ยังมีสินค้าพิเศษเฉพาะเพิ่มขึ้นคือ ต้นไม้ มีประมาณ 47 ราย ขายเฉพาะวันพุธ สินค้าประเภทนี้ ตั้งอยู่บนทางเท้าหน้าตึกแถวด้านถนนพระราม 4 ปนอยู่กับหาบเร่หัว ๆ ไป ที่ขายในวันธรรมดา

จากลักษณะพิเศษของตลาดท่าเรือคลองเตยคือมีตลาดนัดทุกวันพุธนั้น ทำให้ตลาดท่าเรือคลองเตยกลายเป็นตลาดที่สำคัญแห่งหนึ่งโดยเฉพาะในวันพุธ จะมีผู้มาซื้อของมากกว่าวันธรรมดา เนื่องจากตลาดหาซื้อสินค้าได้หลายชนิด ทั้งอาหารสดเพื่อนำไปประกอบอาหาร เครื่องใช้ และเครื่องนุ่งห่ม ลักษณะของตลาดคล้ายตลาดนัดสนามหลวงขนาดเล็ก ตั้งอยู่อีกมุมหนึ่งของกรุงเทพมหานคร

3. ตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืน

ตลาดท่าเรือคลองเตยไม่เพียงแต่จะมีลักษณะพิเศษเป็นตลาดนัดในวันพุธเท่านั้น สภาพตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืนยังแตกต่างออกไปจากตลาดอื่น ๆ อีกมาก โดยบริเวณที่ประกอบกิจกรรมในเวลากลางคืน จะอยู่ในส่วนของตลาดโต้รุ่ง ลานด้านหน้าของตลาดโต้รุ่ง และเป็นแนวยาวตลอดด้านหน้าของตึกแถวด้านถนนพระราม 4

ในการสำรวจพบว่า สภาพกิจกรรมของตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืน สามารถแบ่งโครงสร้างของกิจกรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. แผงลอยในตลาด เป็นกิจกรรมส่วนที่อยู่ภายใต้หลังคาตลาด ซึ่งเรียกว่า ตลาดโต้รุ่ง
2. แผงลอยนอกตลาด เป็นกิจกรรมด้านหน้าของตลาดโต้รุ่ง แผงลอยนอกตลาดนี้ มีลักษณะที่ตั้งอยู่ในขอบเขตที่แน่นอน (ต้องเสียค่าเช่าที่)
3. หาบเร่อกตลาด เป็นส่วนที่นอกเหนือจากแผงลอยนอกตลาด โดยที่วางเรียงรายอยู่บริเวณทางเดินรอบนอก และเป็นแนวยาวไปตามด้านหน้าของตึกแถว (ไม่ได้อยู่ใต้ชายคาตึกแถว แต่จะอยู่อีกด้านหนึ่งของถนนเข้าตลาด ซึ่งมีสภาพเป็นสวนหย่อม และที่จอดรถในเวลากลางวัน)

เวลาประกอบกิจการ

เวลาประกอบกิจการของตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืน จะแตกต่างกันไปในแต่ละประเภท แต่เริ่มติดหนึ่ในในเวลาประมาณ 18.00 ไปจนถึง 24.00 น.

แผงลอยในตลาด มีบางรายจะเริ่มมาขายตั้งแต่ 10.00 น. แต่จะหนาแน่นประมาณ 16.00 น. ไปจนถึง 24.00 น. และมีบางร้านจะขายไปจนถึง 05.00 น. ของวันใหม่

แผงลอยนอกตลาด จะประกอบกิจกรรมเป็น 2 ช่วงด้วยกันคือ ช่วงกลางคืนตั้งแต่เวลา 16.00 น. ถึง 21.00 น. หรือ 22.00 น. และช่วงเช้าตั้งแต่ 04.00 น. ไปจนถึง 09.00 น. มีบางรายจะประกอบกิจกรรมตั้งแต่ 16.00 น. ไปจนถึง 09.00 น. ซึ่งในเวลาประมาณ 09.00 น. แผงลอย เหล่านี้จะต้องเก็บออกไปจากบริเวณนี้

หาบเร่อกตลาด เริ่มประกอบกิจกรรมตั้งแต่ 16.00 น.เป็นต้นไป แต่จะเริ่มหนาแน่นตั้งแต่ 18.00น. เป็นต้นไปจนถึง 24.00 น. มีบางรายซึ่งอยู่ใกล้ ๆ บริเวณแผงลอยนอกตลาด ก็จะประกอบกิจการในเวลาเดียวกับแผงลอยนอกตลาด คือ จะประกอบกิจกรรมต่อไปจนถึง 9.00 น. ของวันใหม่

ชนิดสินค้า-บริการและลักษณะการประกอบการ กิจกรรมในตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืนจะมีลักษณะที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ระหว่าง แผงลอยในตลาด แผงลอยนอกตลาด และหาบเร่อกตลาด โดยมีแผงลอยนอกตลาดเป็นกิจกรรมหลัก และส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมตลาดโต้รุ่ง (แผงลอยในตลาด) และหาบเร่อกตลาดขึ้นมา

แผงลอยในตลาด (ตลาดโต้รุ่ง) มีจำนวนรายที่ประกอบการทั้งหมด 66 ราย จากการสำรวจ พบว่าทั้ง 66 ราย ประกอบกิจกรรมด้านการขายอาหาร และเครื่องดื่ม ในจำนวน 66 รายนั้นมี 64 รายที่ขายอาหารคาว ได้แก่ ข้าวต้ม ก๋วยเตี๋ยว ข้าวแกง เป็นต้น มีเพียง 2 รายเท่านั้นที่จะขายเฉพาะเครื่องดื่มอย่างเดียว คือเป็นประเภท ชา กาแฟ ในตลาดโต้รุ่งมีผู้ประกอบการทั้งหมดประมาณ 197 คน จะเป็นคนที่อยู่ในย่านพระโขนงนี้เอง และส่วนใหญ่แล้วจะอยู่ในตึกแถวด้านในของตลาดท่าเรือคลองเตยนั่นเอง

แผงลอยนอกตลาด สินค้าที่ขายในบริเวณแผงลอยนอกตลาดโต้รุ่งนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าประเภทผัก และผลไม้ มีจำนวนแผงถึง 31.41% และ 51.63% ตามลำดับ ก็หมายความว่า แผงลอยเหล่านี้มีสินค้าชนิดผัก และผลไม้ เป็นหลักนั่นเอง อีก 16.96% ที่เหลือได้แก่ สินค้าประเภทเครื่องปรุง ของชำ และดอกไม้ เป็นต้น ซึ่งเป็นองค์ประกอบย่อยของแผงลอยเหล่านี้เท่านั้น ผักและผลไม้ในแผงลอยนอกตลาดเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทราคาถูก เช่นผักคะน้า กะหล่ำปลี กล้วย ข้าวโพด มะละกอ สับปะรด เป็นต้น สินค้าพวกผัก ผู้ขายจะรับมาจากปากคลองตลาดเป็นส่วนใหญ่ จะขนส่งด้วยรถบรรทุกเล็กมายังตลาดท่าเรือคลองเตยประมาณ 15.00 น. ส่วนผลไม้ผู้ขายจะขนมาจากแหล่งผลิตโดยตรง เช่น กล้วยและข้าวโพด จากจังหวัดเพชรบุรี มะละกอจากกลางดงจังหวัดนครราชสีมา ผู้ขายผลไม้จะขนสินค้ามาที่ละมาก ๆ ปักหลักขายสินค้าโดยพักผ่อนนอนหลับในรถที่จอดไว้ริมตลาดประมาณคืนสองคืน เมื่อสินค้าหมดก็จะกลับไปขนมาใหม่ มีอยู่บ้างเพียงไม่กี่รายที่เช่าบ้านอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ ตลาด

ลักษณะการขายมีทั้งการขายปลีกและขายส่ง ลูกค้าที่ซื้อแบบขายส่งก็คือผู้ประกอบการในตลาดท่าเรือคลองเตยในช่วงเวลากลางวันนั่นเอง ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพวกหาบเร่ มีอยู่เพียงไม่กี่รายที่จะซื้อไปขายต่อที่ตลาดอื่น ๆ

หาบเร่อกตลาด มีลักษณะสินค้าเช่นเดียวกับแผงลอยนอกตลาด คือสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นพวกผลไม้ และผัก มีจำนวนราย 47.5% และ 23.13% ตามลำดับ ซึ่งหาบเร่ที่ขายผัก และผลไม้เหล่านี้จะอยู่ค่อนข้างไปทางแผงลอยนอกตลาด ลักษณะการขายก็เป็นทั้งขายปลีกและขายส่ง ที่มาของสินค้า และผู้ประกอบการก็เป็นเช่นเดียวกันกับแผงลอยนอกตลาด ลักษณะที่แตกต่างไปก็คือ มีการขายอาหารและเครื่องดื่มด้วย

โดยจะอยู่ถัดจากพวกขายผักและผลไม้ออกไปตามแนวยาวของตึกแถว ร้านที่ขายอาหารเหล่านี้จะขายในช่วง 18.00 ถึง 24.00 น. ซึ่งผู้ประกอบการจะอยู่ในเขตพระโขนง เช่นเดียวกับผู้ประกอบการในแผงลอยตลาดไต้รุ่ง

จะเห็นได้ว่า ตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืนมีกิจกรรมที่แตกต่างไปจากกลางวันโดยสิ้นเชิง คือ ในเวลากลางคืนสภาพตลาดจะเป็นตลาดขายส่ง โดยมีสินค้าพวกผักและผลไม้เป็นหลัก และกิจกรรมรองของตลาดนี้ก็คือ สินค้าประเภทอาหาร ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ตลาดท่าเรือคลองเตยในเวลากลางคืนมีชีวิตขึ้น

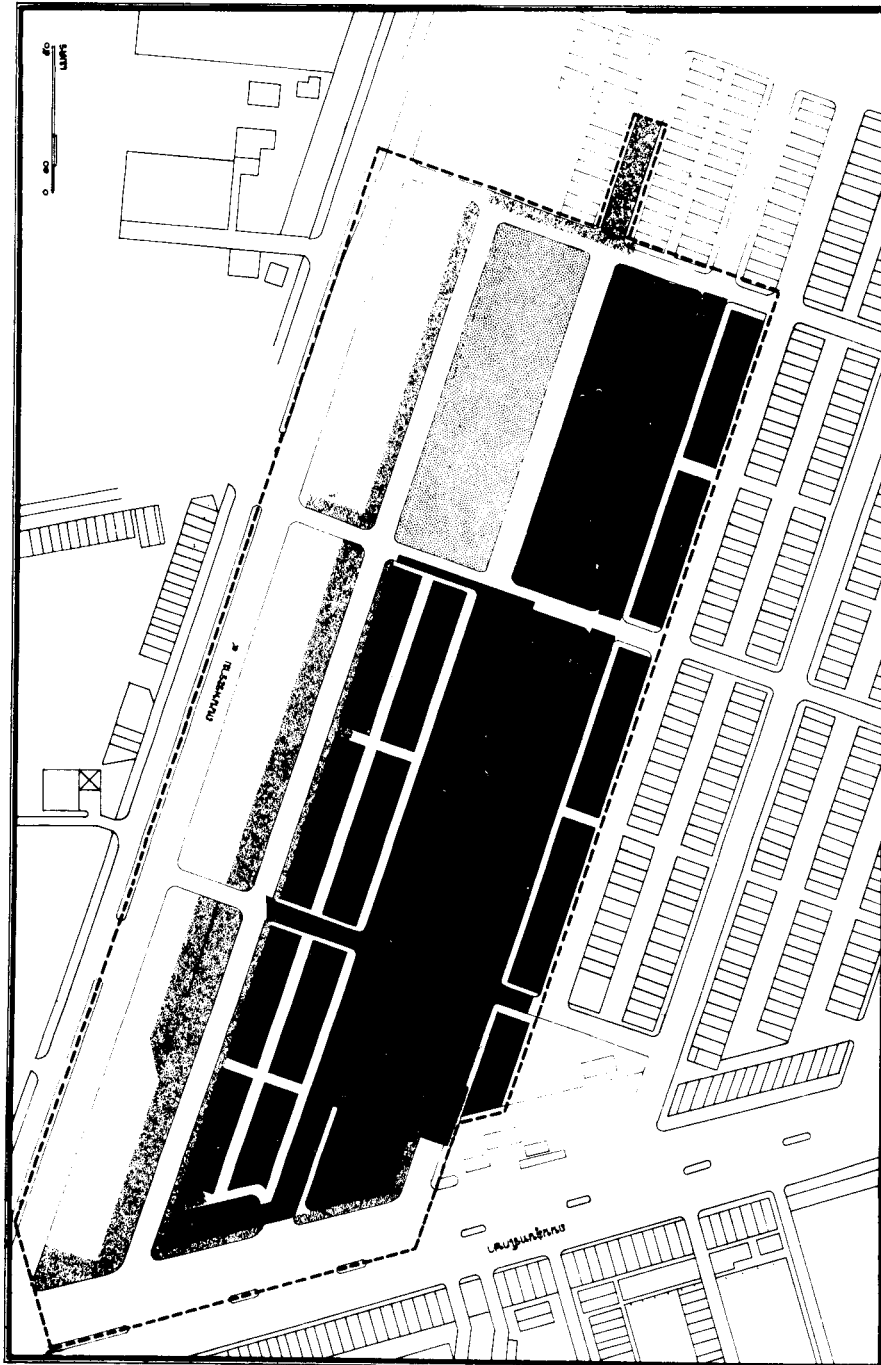
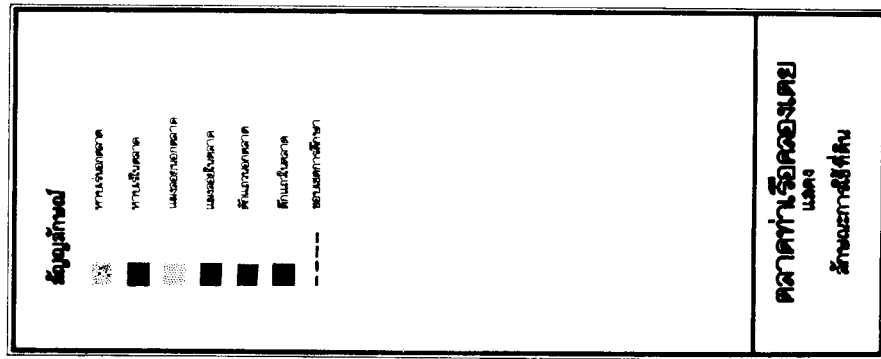
4. สรุป

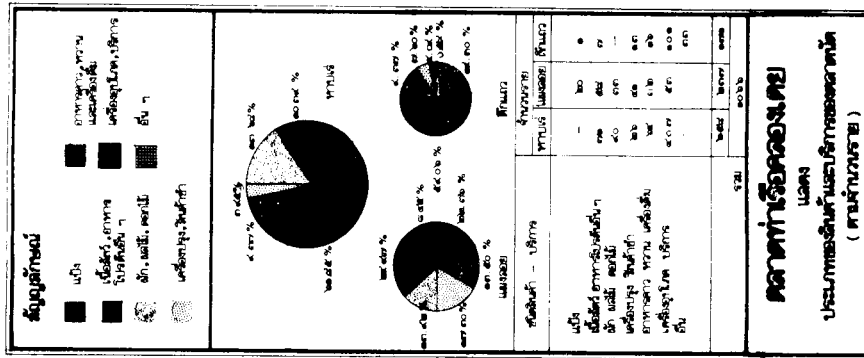
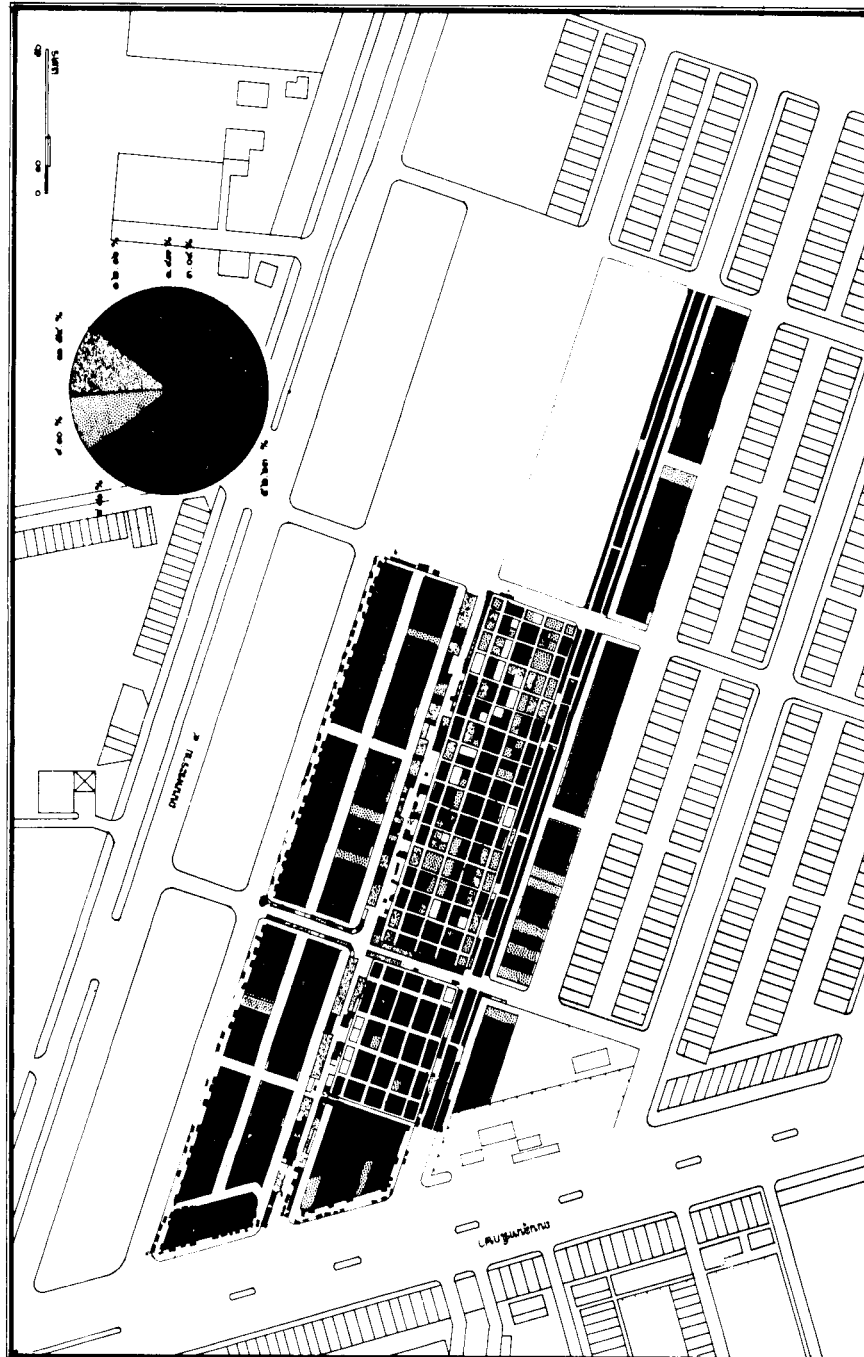
เมื่อพิจารณาลักษณะรวมของตลาดท่าเรือคลองเตยแล้ว พบว่าตลาดนี้มีลักษณะที่พิเศษแตกต่างไปจากตลาดทั่ว ๆ ไป คือ นอกจากจะเป็นตลาดที่มีโครงสร้างด้านตึกแถว แผงลอยในตัวตลาดสด และหาบเร่ที่อยู่นอกตัวตลาดสด ประกอบกิจกรรมค้าขายสินค้าและบริการต่าง ๆ โดยมีสินค้าประเภทอาหารสด เช่น ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ประเภทต่าง ๆ เป็นสินค้าหลัก รองลงมาก็เป็นสินค้าประเภทอาหารสำเร็จรูป ซึ่งกลับบ้าน หรือไม่ก็เป็นประเภทรับประทานมีโต๊ะ ทั้งประเภทอาหารคาวหวานและเครื่องดื่ม และจะเป็นการขาย

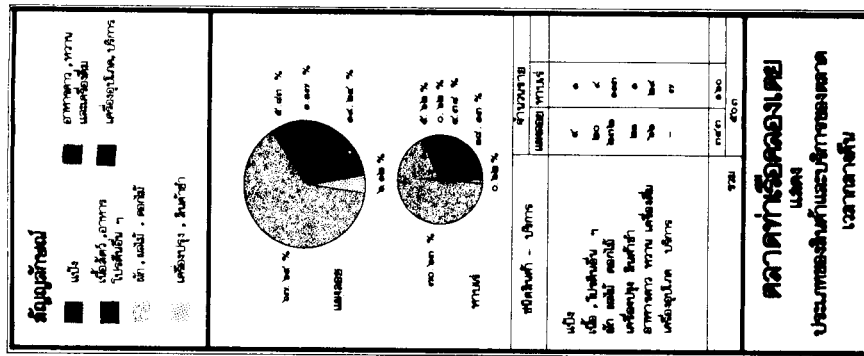
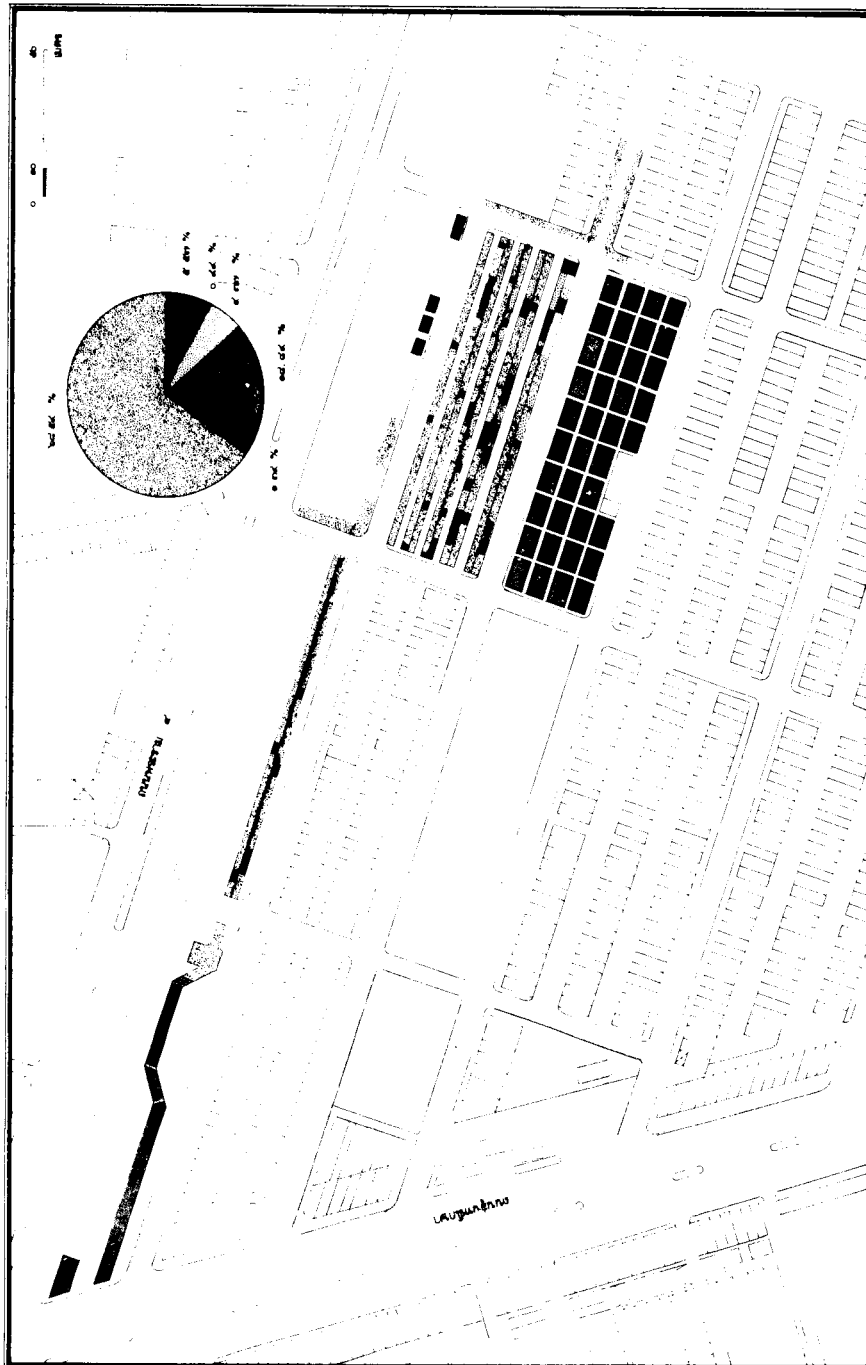

ตารางที่ 19 ตลาดทำเรือคลองเตย
แสดงจำนวนรายที่ขายสินค้าชนิดต่างๆ สำหรับวันที่ 29 ตุลาคม-4 พฤศจิกายน 2524

ประเภท สินค้าและบริการ	หน่วย										รวม		แยกย่อย								รวม				คิดเฉลี่ย ในตลาด		รวม		คิดเฉลี่ย นอกตลาด	
	วันธรรมดา		กลางคืน		จำนวนที่เพิ่มขึ้นในวันพุธ																									
	ในตลาด		นอกตลาด		นอกตลาด		ในตลาด		นอกตลาด		ในตลาด		นอกตลาด		ในตลาด		นอกตลาด		ในตลาด		นอกตลาด		ในตลาด		นอกตลาด					
	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%		
1. แป้ง	-	-	-	-	1	0.62	-	-	-	-	1	0.12	20	8.44	-	-	-	-	4	1.44	24	4.14	1	2.13	26	1.80	-	-		
2. เนื้อ	59	25.19	-	-	4	2.5	10	3.34	-	-	73	8.92	53	22.36	-	-	-	-	12	4.33	65	11.21	7	14.89	145	10.03	-	-		
3. อาหารโปรตีนอื่น ๆ.	1	0.44	-	-	5	3.12	1	0.33	-	-	7	0.86	5	2.11	-	-	-	-	8	2.89	13	2.24	-	-	20	1.38	-	-		
4. ผัก	37	16.30	-	-	37	23.13	7	2.33	-	-	81	9.90	24	10.13	-	-	-	-	87	31.41	111	19.14	-	-	192	13.29	-	-		
5. ผลไม้	39	17.81	1	1.19	76	47.5	-	-	-	-	116	14.18	9	3.80	-	-	-	-	143	51.63	152	26.21	-	-	268	18.55	-	-		
6. ดอกไม้	5	2.20	-	-	-	-	1	0.33	-	-	6	0.73	-	-	-	-	-	-	2	0.72	2	0.34	-	-	8	0.55	-	-		
7. เครื่องปรุง	16	7.05	-	-	-	-	7	2.33	-	-	23	2.81	9	3.80	-	-	-	-	20	7.22	29	5.00	3	6.38	55	3.81	1	0.81		
8. สินค้าของชำ	17	7.49	-	-	1	0.62	3	1.0	-	-	21	2.57	32	13.50	-	-	-	-	1	0.36	33	5.69	1	2.13	55	3.81	8	6.45		
9. อาหารคาว	21	9.25	1	1.19	27	16.88	-	-	-	-	49	6.00	8	3.37	-	-	64	96.97	-	-	72	12.41	4	8.51	125	8.65	5	4.03		
10. อาหารหวาน-เครื่องดื่ม	-	-	19	22.62	2	1.25	6	2.0	-	-	27	3.30	24	10.13	-	-	2	3.03	-	-	26	4.48	2	4.26	55	3.81	5	4.03		
11. เครื่องอุปโภค-บริการ	32	14.10	63	75.0	7	4.38	265	88.34	47	100	414	50.61	53	22.36	-	-	-	-	-	-	53	9.14	28	59.57	495	34.26	73	58.87		
12. อื่น ๆ (ที่อยู่,ว่าง สมาคม)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2.13	1	0.06	32	25.81		
รวม	227	100	84	100	160	100	300	100	237	100	-	-	66	100	277	100	580	100	47	100	1445	100	124	100	100	100	100	100		

สินค้าประเภทเครื่องอุปโภคและบริการต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้ในบ้าน เครื่องครัว เป็นต้น ทั้งยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีกที่ช่วยเสริมให้ตลาดมีความสำคัญมากขึ้น คือ ร้านขายยา หรือสถานรักษาพยาบาล เช่น คลินิกหมอพื้น และคลินิกรักษาโรคต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากตลาดทำเรือคลองเตย จะมีลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวเช่นเดียวกับตลาดทั่ว ๆ ไปแล้ว ตลาดทำเรือคลองเตยยังมีลักษณะพิเศษที่สำคัญมากยิ่งขึ้นอีก 2 ประการคือ เป็นตลาดนัดในวันพุธ มีสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคและบริการเพิ่มมากขึ้นกว่าวันธรรมดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม และต้นไม้ ประเภท บอนสี วาน และโกศล เป็นต้น อีกประการหนึ่งคือ สภาพตลาดทำเรือคลองเตยในเวลากลางคืนยังแตกต่างจากตลาดอื่น ๆ อีกมาก คือ เป็นลักษณะของตลาดขายส่ง และตลาดอาหารได้รุ่ง จึงนับว่าตลาดทำเรือคลองเตยเป็นตลาดที่มีความสำคัญอย่างมาก

กรณีศึกษาตลาดนัดสนามหลวง

สนามหลวง สนามประวัติศาสตร์

เมื่อเอ่ยถึงสนามหลวง ใคร ๆ ก็รู้จัก ถ้าใครไม่รู้จักหรือไม่เคยได้ยินได้ฟังชื่อมาเลยก็เห็นจะแย่มากทีเดียว เพราะสนามหลวงเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งทั้งในอดีตและปัจจุบันของกรุงเทพมหานคร

คำว่า “สนามหลวง” หมายความว่า เป็นสนามของหลวงเป็นสนามแผ่นดินสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้เป็นสถานประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ แต่ปัจจุบันอาจจะหมายถึงสนามที่กว้างใหญ่ก็ได้ เพราะสนามหลวงเป็นสนามที่มีขนาดกว้างใหญ่จริง ๆ และก็ยังใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีและรัฐพิธีอยู่เสมอ

นอกจากสนามหลวงก็ยังมีสนามอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กัน คือ สนามไชย สนามนี้อยู่ข้างกำแพงพระบรมมหาราชวังทางด้านทิศตะวันออก ตรงกับพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท สนามนี้มีมาตั้งแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์เช่นเดียวกับสนามหลวง

สนามหลวงในอดีต แต่เดิมเป็นเพียงทุ่งโล่งอยู่ระหว่างวังหลวงกับวังหน้า ใช้เป็นที่ตั้งพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์มาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 ด้วยเหตุนี้ราษฎรจึงเรียกว่า “ทุ่งพระเมรุ” ตลอดมา

ครั้นถึงรัชกาลที่ 3 ไทยกับญวนมีเรื่องวิวาทกันเกี่ยวกับดินแดนเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้มีการทำนาที่ท้องสนามหลวง เพื่อที่จะให้ญวนเห็นว่าไทยเป็นบ้านเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร มีเสบียงอาหารพร้อมที่จะทำสงครามกับญวนได้เต็มที่ เพราะแม้แต่ช้างพระบรมมหาราชวังก็มีการทำนากัน สมัยนั้น ท้องสนามหลวงเป็นที่ลุ่มกว่าสมัยนี้ จึงเหมาะกับการทำนาดังกล่าว ดังนั้นพอถึงฤดูทำนาก็มีการวิดน้ำเข้านา ก่อคันดินทำเป็นคันนา ต่อฤดูแล้งแผ่นดินแห้งแล้ง ถ้ามีการเมรุ จึงให้ลบคันดินนั้นเสีย

เรื่องการทำนาที่ท้องสนามหลวงนี้ จากบันทึกรับสั่งของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ประทานหม่อมราชวงศ์ สุนนชาติ สวัสดิกุล ทรงบันทึกว่า “คงจะได้คำมาจากเรื่องมหานิบาต เรื่องพระมโหสถ ตอนข้าศึกล้อมพระนครหวังจะให้อดตาย พระมโหสถเป็นบัณฑิต จึงเอาข้าวปลุกลงในกระบอกไม้ไผ่ พอต้นข้าวเจริญเติบโตสูงขึ้นก็ส่งไปอวดข้าศึก เพื่อที่จะให้ข้าศึกรู้ว่าในเมืองนี้ไม่มีวันอดข้าวอดน้ำ ข้าศึกเมื่อเห็นว่าล้อมไว้ก็ไม่สามารถเอาชนะได้ เพราะราษฎรไม่อดอยากจึงได้เลิกทัพกลับไป”

เมื่อมีการทำนาที่ท้องสนามหลวงดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้สร้างพลับพลาที่ประทับสำหรับทอดพระเนตร การทำนาที่ท้องสนามหลวงทางด้านทิศตะวันตกใกล้พระบรมมหาราชวัง แต่พลับพลาดังกล่าวเมื่อแรกสร้างจะเป็นไม้หรือก่ออิฐถือปูนอย่างไรไม่ปรากฏชัด

ในรัชกาลที่ 4 ก็ยังใช้สนามหลวงเป็นที่ทำนาหลวงเหมือนอย่างในรัชกาลที่ 3 ตามเดิม แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรังเกียจที่ราษฎรเรียกสนามหลวงว่า “ทุ่งพระเมรุ” พระองค์จึงโปรดฯ ให้มีประกาศเรียกว่า “ท้องสนามหลวง” ตามประกาศดังนี้

ประกาศว่าด้วยท้องสนามหลวงแลท้องสนามไชย

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศว่า ทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยในพระบรมมหาราชวัง แลพระบวรราชวังฝ่ายหน้าฝ่ายในเจ้าต่างกรมแลยังไม่ได้ตั้งกรม แลอาณานิพราชา-ราษฎรทั้งปวง ให้รู้แจ้งทั่วกันว่าที่ท้องนาหน้าวัดมหาธาตุนั้น คนอ้างการซึ่งนาน ๆ มีครั้งหนึ่งแลเป็นการอวมงคล มาเรียกเป็นชื่อตำบลว่า “ทุ่งพระเมรุ” นั้น หาชอบไม่ตั้งแต่นั้นสืบไป ที่ท้องนาหน้าวัดมหาธาตุนั้น ให้เรียกว่า “ท้องสนามหลวง”

อนึ่ง ที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ให้เรียกว่า “ท้องสนามไชย” ให้ข้าราชการผู้จะเขียนบาดหมาย แลจะกราบบังคมทูลพระกรุณา แลราษฎรทั้งปวงเขียนชื่อเรียกชื่อที่ทั้งสองตำบลให้ถูกต้องตามชื่อ ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมไว้นี้ ถ้าผู้ที่ยังมิได้รู้หมายประกาศนี้ หรือได้รู้แล้วแต่หลงลืมไป ยังเรียกว่าทุ่งพระเมรุอยู่ตามเคยเรียกมาแต่ก่อน ถ้ากรมพระตำรวจหรือกรมพระนครบาลผู้หนึ่งผู้ใดจับกุมผู้ที่เรียกพลั้งเรียกผิดนั้นมาปรับไหมเอาเงินทอง ก็ให้ผู้ต้องจับนั้นมาร้องฟ้องตามกระทรวง ถ้าชำระได้ความจริงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ไหมผู้จับทวิคูณให้แก่ผู้ต้องจับนั้น

หมายประกาศนี้ออกในปีเถาะ สัปตศก

ในรัชกาลนี้ ปรากฏว่าพลับพลาทอดพระเนตรการทำนาที่ท้องสนามหลวงมีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีหอพระสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปในพระราชพิธีพิธีมงคล มีหอสำหรับดักลม มีโรงละคอนสำหรับเล่นบวงสรวง และบนกำแพงแก้วมีพลับพลาโถงสำหรับทอดพระเนตรในการทำนา ส่วนนอกกำแพงแก้ว มียิงที่มีนางไว้ใส่ข้าวหลวงที่ได้จากการปลูกข้าวเรียงเป็นลำดับไป

เนื่องจากพลับพลาที่ท้องสนามหลวงนี้ได้มีราษฎรเรียกกันว่า “ที่ประทับ” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้มีการประกาศให้เรียกที่ประทับท้องสนามหลวงว่า “พลับพลา” ตามประกาศดังนี้

“ด้วยจมีนจงขวรับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ที่ท้องสนามหลวงนั้น มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ห้ามอย่าให้ผู้ใดเรียก ผู้ใดกราบทูลว่า พระที่นั่งด้วยรับสั่งว่าจะเป็นที่ประทับอยู่จริง ๆ ไป ให้เรียกว่าพลับพลาให้มหาดไทย กระลาโหม กรมพระ-สัสดี หมายบอกให้รู้แจ้งทั่วกัน ในพระบรมมหาราชวังแลพระบวรราชวัง อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง”

ความจริงท้องสนามหลวงสมัยนั้น ก่อนรัชกาลที่ 5 ไม่กว้างขวางใหญ่โตเหมือนอย่างที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน คือทางด้านเหนือมีเพียงแค่นนพระจันทร์ (ถนนผ่ากลางท้องสนามหลวงในเวลานี้) ส่วนเหนือขึ้นไปเป็นพระราชวังบวร ครั้นถึงรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้รื้อกำแพง

ป้อมปราการของวังหน้าทางด้านทิศตะวันออกที่ไม่สำคัญลงคงไว้แต่ที่สำคัญ ๆ ท้องสนามหลวงจึงได้มีเนื้อที่เพิ่มขึ้นมาถึงเท่าตัว และโปรดฯ ให้ปลูกต้นมะขามไว้รอบท้องสนามหลวงเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมือนอย่างถนนในต่างประเทศ ซึ่งพระองค์ได้เสด็จประพาสทอดพระเนตรมา

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดฯ ให้รื้อฟื้นพลับพลาสำหรับทำพิธีพืชมงคล และพระราชพิธีพืชมงคลในท้องสนามหลวงด้วย ทั้งนี้เพราะหมดความจำเป็นที่จะทำนาเหมือนอย่างในสมัยรัชกาลก่อน ๆ เสียแล้ว

เมื่อคราวฉลองพระนครครบรอบ 100 ปี ในพ.ศ. 2425 (จุลศักราช 2144) ในรัชกาลที่ 5 ก็ได้ใช้ท้องสนามหลวงเป็นที่ตั้งกระบวนแห่พยุหยาตราอย่างใหญ่ มีทั้งกระบวนช้าง กระบวนม้า และกระบวนเท้า ส่วนรอบท้องสนามหลวงก็ปลูกโรงไทยทาน สำหรับเลี้ยงพระเลี้ยงไพร่ตลอดงาน นอกจากนั้นยังจัดให้มี “นาเขื่อนลัด เอกษิธิบิเซน” คือ การแสดงสินค้าที่ผลิตได้ในเมืองไทยให้ราษฎรได้ชมเป็นเวลาถึง 3 เดือนอีกด้วย

และหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาสยุโรปครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) ก็ได้มีพวกข้าราชการ วลว มาเฝ้าถวายความจงรักภักดีเป็นการต้อนรับเสด็จ ณ บริเวณท้องสนามหลวงเป็นหลายครั้ง คือ พวกนักเรียนในกรุงเทพฯ เฝ้าเมื่อวันที่ 11 มกราคม ข้าราชการจีนและพ่อค้าจีนเฝ้า เมื่อวันที่ 19 มกราคม ข้าราชการในพระองค์เฝ้าเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พวกสตรีสโมสรเฝ้าเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ และสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า จำพวกนอกพระบรมมหาราชวังเฝ้าเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ เป็นต้น

อนึ่งเมื่อพ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุ 50 พรรษา พระองค์ก็ได้ทรงจัดให้มีพระราชกุศลนักษัตรฤกษ์เนื่องในการเฉลิมพระชนมพรรษา ณ บริเวณท้องสนามหลวงด้วยส่วนหนึ่ง โดยพระองค์และมกุฎราชกุมารได้เสด็จพระราชดำเนินประทับ ณ พลับพลาให้ประชาชนทั้งผู้ใหญ่และเด็กเข้าเฝ้าถวายพระพร เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน

งานใหญ่ ๆ ที่สนุกสนานมากซึ่งจัดที่ท้องสนามหลวงในรัชกาลที่ 5 ยังมีอีก 2 งาน คือการตัดแปลงท้องสนามหลวงให้เป็นบ้านเมืองและเป็นป่า เพื่อเล่นโยนกลางแปลงต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาสยุโรป ครั้งแรกเมื่อ ร.ศ. 116 กับงานสงครามบุปผชาติแต่งแฟนซี และตกแต่งรถจักรยานสองล้อด้วยดอกไม้ นานาพันธุ์ แล้วที่ข้างปากันด้วยกระดาดลูกปาและกระดาดสายรุ้ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดรับเสด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ที่ทรงศึกษาวิชาการทหารอยู่ ณ ประเทศรัสเซีย เสด็จกลับประเทศไทยชั่วคราว เมื่อพ.ศ. 2442

อนึ่ง สนามหลวงได้เป็นสนามเล่นว่าวมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 แล้วด้วย ดังจะเห็นได้จากในประกาศให้คนเล่นว่าวระงับสายป่าน ซึ่งประกาศเมื่อวันจันทร์ เดือน 5 ขึ้น 2 ค่ำ ปีเถาะสัปตศก จุลศักราช 1217 ใจความว่า

“พระยาเพ็ชฌาณรับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ให้นายอำเภอบาร้องประกาศข้าราชการและราษฎรที่เป็นนักเลงเล่นว่าว เอาว่าขึ้นก็ให้เล่นแต่ตามท้องสนามแถบที่ว่างเปล่า ไม่ห้ามปามดอกไม้เล่นเถิด แต่อย่าให้สายป่านว้างไปถูกเกี่ยวของ พระมหาปราสาท พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ซ่อฟ้า ไบระกา พระมหามนเฑียร พระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง พระบรมราชวัง และซ่อฟ้า ไบระกา วัดวาอารามให้หักพังได้ ถ้าผู้ใดชักว่าวไม่ระงับให้สายป่านพาดไป

ถูกต้องของหลวงแล้วควาอารามให้หักพังยับเยินสืบไป จะเอาตัวเจ้าของว่าเป็นโทษตามรับสั่ง”

เนื่องจากการเล่นว่าวที่ท้องสนามหลวงไม่ปลอดภัยพอ เพราะเล่นดีไม่ดี สายป่านว่าวเกิดไปต้อง พระมหาปราสาทราชวัง ทั้งพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวังเข้า ก็จะต้องเป็นโทษดังกล่าว ด้วยเหตุนี้นักเลงว่าวชาวบ้านจึงได้พากันมาเล่นที่สนามม้าคน คือ บริเวณที่เป็นห้าแยกพลับพลายในปัจจุบัน เป็นส่วนใหญ่ นอกจากเจ้านายและข้าราชการเท่านั้นที่ยังคงทรงเล่นและเล่นอยู่ที่ท้องสนามหลวงตามเดิม

ในปลายรัชกาลที่ 5 ปรากฏว่ากีฬาว่าวได้เป็นที่นิยมมากขึ้น ในหมู่เจ้านายและข้าราชการตลอดจน พ่อค้าประชาชน ถึงขนาดที่มีการแข่งขันชิงถ้วยทองคำพระราชทาน

นอกจากกีฬาว่าวแล้ว ในอดีตสนามหลวงยังคงเป็นสนามแข่งม้าและสนามกอล์ฟมาแล้วเช่นกัน

สาเหตุที่จะมีการแข่งม้า ก็สืบเนื่องมาจากเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาสยุโรปดังกล่าว ข้าราชการทุกกระทรวงทบวงกรมต่างก็พร้อมใจกัน จัดให้มีงานฉลองน้อมเกล้าฯ ถวายแสดงความจงรักภักดีต่าง ๆ ณ วโรกาสนี้ ชาวสโมสรน้ำเค็ม (คือสโมสรเจ้านายข้าราชการและผู้ที่เคยไปศึกษา หรือเคยเดินทางไปต่างประเทศมาแล้ว) มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยาทฤฎิธาดา ทรงเป็นประธาน เจ้าหมื่นสรรเพ็ชรภักดี บุตรชายคนใหญ่ของเจ้าพระยามหินทรฯ เจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ (เพ่ง บุนนาค) นักเรียนอังกฤษ บุตรชายคนใหญ่ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ หลวงจำนงค์ (พระยาพิพัฒน์โกษา) และเจ้าคุณประติพัทธภูบาล เมื่อตอนเป็นหลวงสุนทรโกษา ประชุมลงความเห็นให้จัดการแข่งขันม้าถวายทอดพระเนตร โดยใช้สนามหลวงเป็นสนามแข่งม้าชั่วคราว

ตามที่พระยาประติพัทธภูบาล เขียนเล่าถึงเรื่องการแข่งม้าที่สนามหลวงได้ความว่า สนามหลวงเมื่อสมัยนั้นมีเพียงครึ่งเดียวของสมัยนี้ เพราะอีกครึ่งหนึ่งยังเป็นวงหน้าอยู่ ดังนั้นจึงมีระยะแข่งเพียง 30 เส้น (6เฟิร์ลลอง) เท่านั้น โดยที่ติดตั้งและที่ชนะอยู่ที่วงหน้า การแข่งครั้งนั้นแบ่งเป็น 6 เทียว เทียวละ 6 ตัว ส่วนม้าที่ใช้แข่งก็ใช้ม้าคอกต่าง ๆ ที่ใช้เทียมรถวิ่งตามถนนนั่นเอง สำหรับผู้ขี่ (จ็อกกี้) ก็ใช้คนขับรถม้าที่นั่นแหละ ถ่วงน้ำหนักให้ได้ 7 สะโตน การถ่วงก็ขอยืมเครื่องซึ่งจากโรงสีที่ใช้ซึ่งข้าว แต่เนื่องจากการถ่วงน้ำหนักสมัยนั้นยังไม่มีผ้าตะกั่วใช้ จึงต้องใช้อิฐมอญห่อกับผ้าขาวม้าขาวคาดเอวคนขี่

ส่วนการพนันขันต่อ ก็มีการเปิดให้แทงติดมือ ปรากฏว่าพอม้าชนะที่ 1 หรือที่ 2 อิฐมักจะหลุดจากเอวคนขี่ กรรมการจึงปรับให้เป็นแพ้ แต่ประชาชนนักการพนันโห่ร้องแสดงความไม่พอใจ ด้วยเหตุนี้ พอเทียวต่อไปจึงไม่มีการชั่งน้ำหนักคนขี่ เอาเป็นว่าถ้าตัวไหนมาถึงหลักชนะก่อนก็นับว่าเป็นที่ 1 ปรากฏว่าการแข่งม้าแบบฝรั่งครั้งแรกของเมืองไทยนี้เป็นที่พอใจพระราชหฤทัยเป็นอันมาก

ส่วนการเล่นกอล์ฟนั้น ก็เริ่มต้นที่ท้องสนามหลวงเหมือนกัน เพราะสมัยนั้นมีสนามขนาดใหญ่อยู่ใกล้ ๆ กันเพียง 3 สนามเท่านั้น คือ สนามหลวง สนามสฤติยุดิธรรม และสนามไชย เจ้าพระยามหินทรฯ เล่าว่าพวกข้าราชการที่เป็นชาวต่างประเทศที่ชอบเล่นกอล์ฟได้อาศัยสนามทั้ง 3 นี้รวมกันทำเป็นสนามกอล์ฟเล่นได้ 9 หลุมพอดี

ในรัชกาลที่ 6 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ พระองค์ก็ได้เสด็จออกประทับ ณ พลับพลาท้องสนามหลวง เพื่อให้ประชาชนเข้าเฝ้าถวายความจงรักภักดี และในรัชกาลนี้ก็ได้มีพระราชพิธีที่สำคัญ ๆ อีกหลายงาน ที่ได้จัดขึ้น ณ ท้องสนามหลวง เช่นกัน

ส่วนในเรื่องการพระเมรุนั้น สนามหลวงได้ใช้เป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์มาทุกรัชกาล นอกจากรัชกาลที่ 7 เท่านั้นที่ไม่ได้ทำการถวายพระเพลิง ณ ท้อง

สนามหลวงเพราะพระองค์เสด็จสวรรคตที่ประเทศอังกฤษ หลังจากที่ได้สละราชสมบัติ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทำการถวายพระเพลิง ณ ท้องสนามหลวงหลังสุดได้แก่ สมเด็จพระศรีสวรินทรา พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อ พ.ศ. 2499

สำหรับเรื่องการพระเมรุนี้ มีเรื่องที่สมควรจะกล่าว ซึ่งค้นหลักฐานมาได้จากเรื่องประเพณีเกี่ยวกับโสกันต์และพระเมรุท้องสนามหลวง ในหนังสือประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 วรร 2 เรื่องคือ เรื่องแรกเป็นเรื่องระหว่าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับเรื่องถวายพระเพลิงพระศพ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 4 จากข้อความในพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นบวรวิไชยชาญเมื่อปีกุน พ.ศ. 2406 กล่าวว่า

“...เมื่อการศพแม่เพอย ข้าพเจ้าไปปลูกเมรุรุกขึ้นไปใกล้วังหน้าจนไม่มีท้องสนามพลับพลาพระบรมราช ไม่มีที่ตั้งพลับพลา ไม่มีที่ประทับ จึงต้องบอกประจวบเสียทั้งงาน เป็นแต่ให้ลูกเต้าท่านแลข้าราชการมาช่วย การที่เป็นดังนี้ เขายกโทษว่าข้าพเจ้าไม่คิดอ่านจัดการให้เป็นพระเกียรติยศสมควร ท่านจึงเสด็จไม่ได้...”

เรื่องนี้พระองค์ทรงให้เหตุผลว่า

“...เมื่อการศพแม่โสมนัด (สมเด็จพระนางโสมนัด) แลแม่เพอยทั้งสองครั้งนั้น ข้าพเจ้าคิดว่าแม่โสมนัด แลแม่เพอยเป็นแต่เจ้าเล็กน้อยแปลงมาเป็นพระองค์เจ้า และเมื่อตายลงได้ทศพที่ท้องสนามหลวง เพราะเป็นเมียข้าพเจ้า ๆ เป็นเจ้าภาพผู้เดียวทำการงานมากไป เพราะถูกฝรั่งอังกฤษยกยอว่าเป็นกวีนัก แม่โสมนัด แม่เพอยเป็นผู้หญิงสาวมีผิว คือ ข้าพเจ้าเป็นเจ้าภาพผู้เดียวจึงควรไม่เป็นอย่างพระบรมศพพระเจ้าอยู่หัวสามพระองค์ที่ล่วงแล้ว ซึ่งเป็นเจ้าใหญ่นายโตเป็นที่นับถือกลางวังหลวงวังหน้าด้วยกัน การพระศพเช่นนั้นควรมีพลับพลา มีสนามมวยสนามม้าสองด้าน สองหน้า ก็การศพแม่โสมนัดแม่เพอยนั้น ถึงทำมากก็เป็นการของข้าพเจ้าฝ่ายเดียวจึงควรจะงาม คิดดูเถิด”

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องลือกันว่าในงานพระเมรุจะมีการชิงราชสมบัติ ท่านองสมัยนี้ที่ลือกันว่า จะมีการปฏิวัติรัฐประหารนั้นแหละ ดังจะทราบได้จากพระราชนิพนธ์เรื่องเดียวกันนี้ว่า

“อนึ่ง เพราะปากราชฎาฤๅเล่ากันแต่ก่อนการพระศพ การศพที่ท้องสนามหลวงทุก ๆ งาน ตั้งแต่แผ่นดินก่อน ๆ มาจนแผ่นดินปัจจุบันนี้ว่า วันชักเขาจะเอาวันเผาจะเล่นนั้นได้ช่วงได้โอกาส ก็การที่วันนี้ก็เป็นแต่ว่ากันนั้นแลแต่รำพึงไปถึงการหลัง ๆ มา การศพที่ท้องสนามหลวงก็เคยมีมาหลายครั้ง นับครั้งดูก็เห็นประจักษ์ว่า การที่มีแต่สนามเดียวนั้นมากกว่าสองสนาม

แลการแต่โบราณกรุงเก่าสืบมา ในมรดกทุกครั้ง คำที่ลือกันว่า วันชักเขาจะเอาวันเผาจะเล่นดังนี้มีแทบทุกงาน แต่เมื่องานมีขึ้นก็ไม่มีใครเอาใครเล่นสักงานหนึ่งเลย ครั้งแผ่นดินเจ้าตากสินก็มีการศพหลายครั้ง ที่ท้องนาทเลตมบ้างที่วัดบางยี่เรือบ้าง เจ้าตากก็มีแต่ตัว ไม่ได้มีสองสนามเลย เจ้าตากนั้นขุนนางแลราชฎาก็ชังมากกว่าข้าพเจ้าสัก 100 เท่า ถึงกระนั้นในการศพเหล่านั้น วันชักก็ไม่มีใครเอา วันเผาก็ไม่มีใครเล่น พระยาสรณ์มาเอามาเล่นเจ้าตากเมื่อเวลาตะแกลนอนอยู่ในวัง ไม่มีการศพเมรุอะไรไม่ใช่ฤๅ.....”

ปัจจุบันเมื่อถึงวันที่ 1 มกราคม อันเป็นวันขึ้นปีใหม่ ทางราชการจะจัดงานทำบุญตักบาตร ณ ท้องสนามหลวงทุกปี ตลอดงานงานพระราชพิธีพืชมงคล ก็ได้จัดขึ้น ณ ท้องสนามหลวงทุกปีเป็นประจำเช่นเดียวกัน

ส่วนการแข่งขันชักว่าว ก็ยังมีการแข่งขันทุกปีและไม่่ว่าว่าจะชนะหรือแพ้ ร้านขายสุราอาหารที่ท้องสนามหลวงก็จะขายดีเป็นเทน้ำเทท่าเสมอ

การสำรวจและศึกษาการใช้พื้นที่บริเวณตลาดนัดสนามหลวง

จากโครงการอนุรักษ์บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งรวมบริเวณภายในคลองหลอดกับแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นบริเวณที่ตั้งของโบราณสถานที่สำคัญ เช่น วัดพระแก้ว พระบรมมหาราชวัง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอสมุดวชิรญาณ ฯลฯ ทางราชการมีนโยบายที่จะย้ายสนามหลวงโดยมีเหตุผลว่า สภาพปัจจุบันของสนามหลวงก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาการจราจรติดขัด ความไม่เป็นระเบียบของกิจกรรม ปัญหาความสกปรก เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นแรงจูงใจให้นักศึกษาผังเมืองปีที่ 1 มีความสนใจที่จะศึกษาสภาพสนามหลวงในปัจจุบันว่า จะเกิดปัญหาดังกล่าวมากน้อยเพียงใด เพื่อประกอบการพิจารณาว่าจะสมควรย้ายสนามหลวงหรือไม่ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจของราชการ

วิธีการศึกษา ได้แบ่งพื้นที่สนามหลวงออกเป็น 3 โซน คือ โซน A₁, A₂, A₃

A₁ คือ บริเวณจากถนนกลางไปทางด้านทิศใต้ (วัดพระแก้ว)

A₂ คือ บริเวณจากถนนกลางไปทางด้านทิศตะวันตก (ติดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

A₃ คือ บริเวณจากถนนกลางไปทางด้านทิศตะวันออก (ด้านกระทรวงยุติธรรม)

การสำรวจ

ได้จัดทำตารางสำรวจเก็บข้อมูล เพื่อให้ทราบถึงประเภทกิจกรรม ขนาดการใช้พื้นที่ จำนวนผู้ประกอบการ การติดตั้ง และการกันแดดกันฝน รวมทั้งการแสดงตำแหน่งที่ตั้งของแต่ละราย เพื่อจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ต่อไป.

การเสนอข้อมูล

โดยการจัดประเภทข้อมูลที่รวบรวมมา เพื่อจะดูรายละเอียดในแต่ละโซนว่าประกอบด้วยกิจกรรมอะไรบ้าง กิจกรรมใดที่มีความถี่สูง ลักษณะการกระจายตัวของกิจกรรมบนพื้น มีศูนย์กลางอย่างไร แนวโน้มการกระจายตัวของกิจกรรมจากศูนย์กลาง การเปรียบเทียบความหนาแน่นของกิจกรรมบนพื้นที่ย่อยตามที่แสดงด้วยแผนที่, ตาราง และกราฟประกอบ

จากการศึกษา ปรากฏว่ากิจกรรมส่วนใหญ่คือเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ส่วนตัว เครื่องใช้ในบ้าน มีจำนวนมากกว่า 50% จะหนาแน่นอยู่ทางด้านทิศใต้ นอกนั้นการกระจายตัวของกิจกรรมอื่นจะปรากฏอยู่ในบริเวณต่าง ๆ ตามผังที่เสนอแล้ว

ตลาดนัดสนามหลวงเป็นศูนย์กลางการค้า เป็นศูนย์รวมของตลาดประเภทต่าง ๆ มีการค้าและการบริการทุกประเภท ผู้ที่มาใช้บริการของสนามหลวงนั้นมาจากทั่วทุกสารทิศ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สนามหลวงมีเอกลักษณ์ในตัวเอง ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

ปัญหาซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการมีตลาดนัดสนามหลวง

ความสกปรก อันเนื่องมาจากการทิ้งขยะ และขาดระบบการระบายน้ำที่ดี จึงก่อให้เกิดน้ำขังในบริเวณที่มีกิจกรรมอาหารสดและร้านอาหาร กิจกรรมบางอย่างตั้งล้าออกมานอกเขตที่กทม.ได้จัดระเบียบไว้ บางกิจกรรมรุกล้ำเข้าไปในผิวจราจร ทำให้ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และก่อให้เกิดปัญหาทางด้านการจราจรอีกด้วย การตั้งหาบเร่และแผงลอยกีดขวางทางเดิน ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการเข้าถึงกิจกรรมต่าง ๆ

อนึ่งบริเวณรอบ ๆ สนามหลวง ยังเป็นที่รวมของเส้นทางรถประจำทางหลายสาย ต้นสายรถประจำทางที่มาจากบริเวณต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง การจราจรจึงคับคั่งในบริเวณนี้

ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหบางประการ

ความสกปรก

กทม.ซึ่งเป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบสนามหลวงควรจะจัดให้มีที่ทิ้งขยะให้เพียงพอและจัดวางในตำแหน่งที่เหมาะสม การจัดเจ้าหน้าที่เก็บขยะทำความสะอาดบริเวณตลาดนัดสนามหลวงให้เพียงพอ นอกจากนั้นยังเห็นควรว่า ต้องมีการจัดระบบประปาให้เพียงพอ และให้มีที่ระบายน้ำทิ้ง ปรับปรุงพื้นที่เพื่อไม่ให้น้ำขัง

ความไม่เป็นระเบียบ

กทม. ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบควรจะมีการควบคุมให้ผู้ขายไม่รุกล้ำผิวจราจร เพื่อช่วยลดปัญหาทางด้านการจราจรไปได้เป็นบางส่วน

การจราจร

ควรจัดระเบียบการจอดรถประจำทาง และรถสองแถวให้มีความเป็นระเบียบในการเข้าป้ายหรือจอดรับส่งผู้โดยสาร เพื่อไม่ให้กีดขวางการจราจร ตลอดจนควบคุมไม่ให้จอดป้ายเพื่อรอรับผู้โดยสารนานเกินความจำเป็น

สรุปผลการศึกษา

จากข้อเท็จจริงที่ได้ศึกษาตลาดนัดสนามหลวง จะเห็นได้ชัดเจนว่าตลาดนัดย่อมทำให้เกิดความแออัดจอแจ ไม่ว่าจะตั้งอยู่ที่ใดก็ตาม การตัดสินใจเกี่ยวกับตลาดนัดท้องสนามหลวงจึงควรคำนึงถึงผลของความแออัดจอแจเป็นสำคัญ

ตารางที่ 20 แสดงกิจกรรมรวมทั้งหมดในสนามหลวง

ประเภทกิจกรรม	จำนวนราย	ร้อยละ	ขนาดพ.ท. รวม ม ²	พิกัดเฉลี่ยต่อราย ม ²	แผงลอย	การติดตั้ง				ผู้ประกอบการ		ขนาดกาให้บริการ	การกันแดด-กันฝน			
						ทานว่	รถเข็น	อื่น ๆ	รวม (คน)	เฉลี่ย (คน)	วัน		ผ้าใบ	เต็นท์	ไม่มี	
เนื้อสัตว์ สัตว์น้ำ ไข่	92	3.37	267.3	2.70	78	4	1	9	126	1.27		45	31	10	13	
	88	3.00	277	3.15	67	3		18	130	1.48		44	34	3	7	
	16	0.54	30.5	1.91	12	3		1	18	1.13		10	2	1	3	
รวม	203	6.91	574.80		157	10	1	28	274			99	67	14	23	

ผัก	154	5.24	353.91	2.30	116	6		32	216	1.40		65	45	9	35
ผลไม้	195	6.64	892	3.55	151	5	1	38	231	1.18		67	71	31	26
เครื่องปรุง-เครื่องเทศ	136	4.63	528	3.88	115			21	196	1.44		73	36	17	10
รวม	485	16.51	1573.91		382	11	1	91	643			205	152	57	71

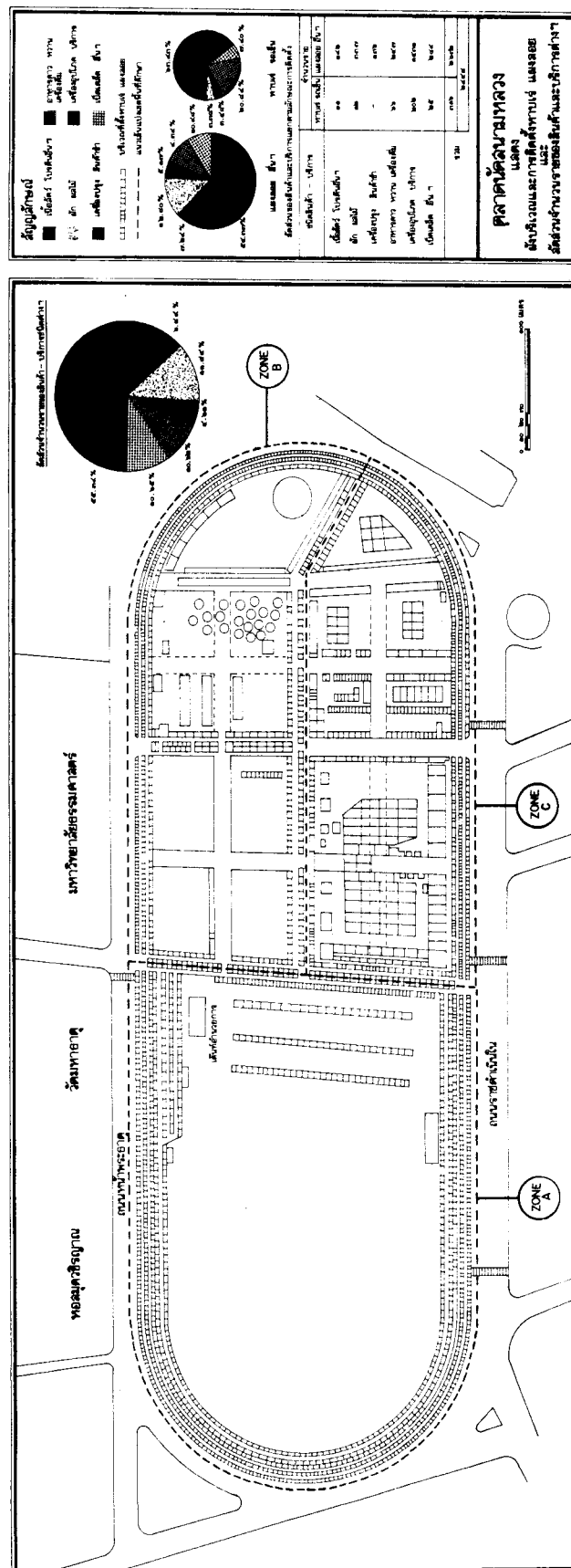
ร้านอาหาร	136	4.63	1910.5	14.05	66	4	14	59	309	2.27		27	46	56	7
อาหารสำเร็จรูป	32	1.09	117	3.66	54	1	2	2	60	1.88		12	10	2	8
ขนมหวาน	62	2.11	190	3.06	29	8		1	86	1.39		18	21	18	5
เครื่องดื่ม	83	2.83	234.3	2.82	36	4	33	8	92	1.11		41	13	7	22
รวม	313	10.66	2451.80		185	17	49	70	547			98	90	83	42

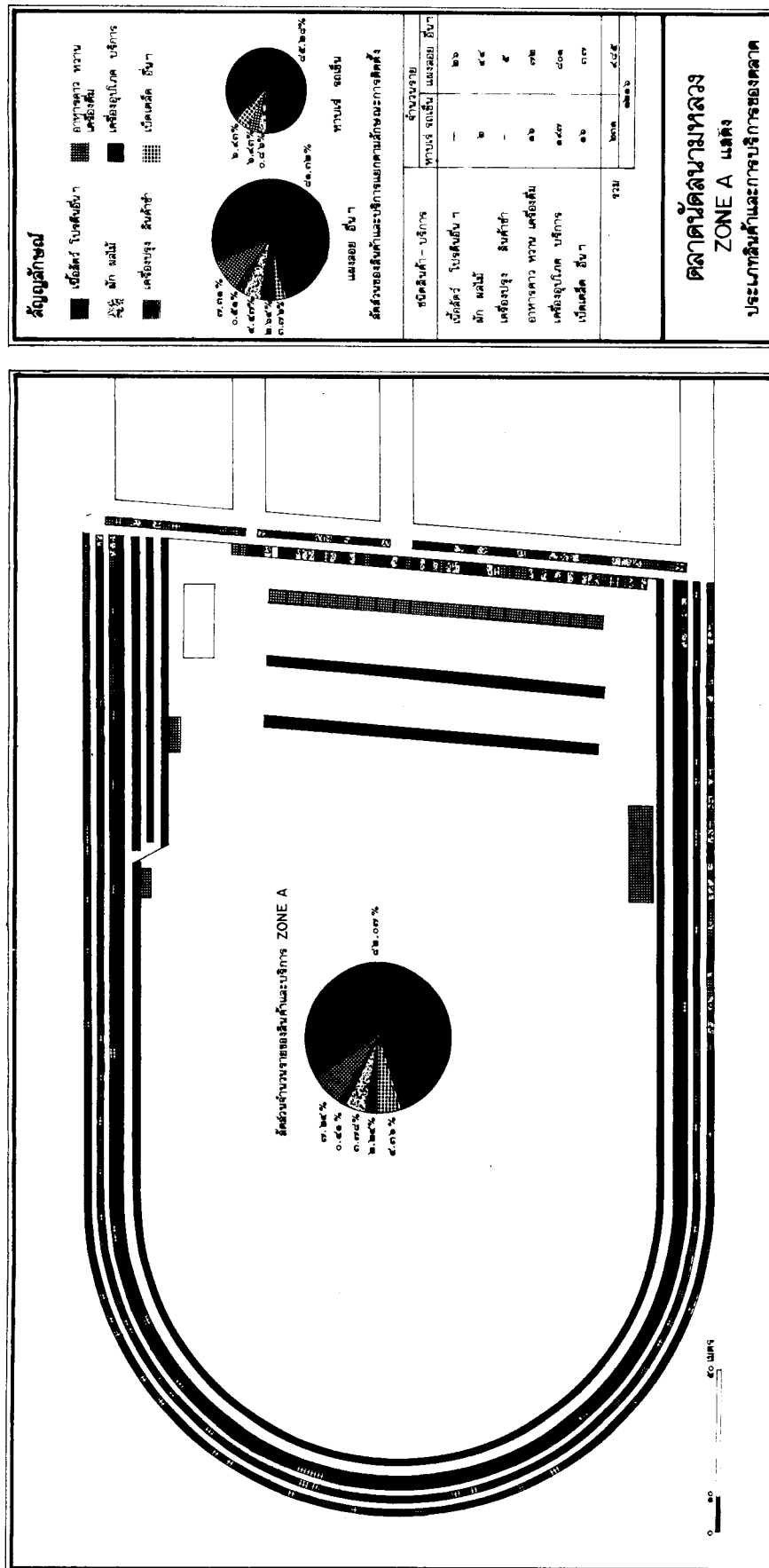
เครื่องครัว	67	2.28	761	11.36	23	10		34	122	1.82		13	20	30	4
เครื่องใช้ในบ้าน	246	8.37	1381.5	5.62	223	1		22	355	1.44		35	173	20	18
เครื่องใช้สำนักงาน	7	0.24	9	1.29	1	1	1	4	8	1.14		2	5		
เครื่องใช้ส่วนตัว	543	17.60	2707.5	5.24	307	152	2	54	665	1.29		60	379	49	55
เครื่องนุ่งห่ม	763	26.51	9053.5	11.62	607	23	1	148	1424	1.83		81	506	75	101
เวชภัณฑ์	7	0.24	9.25	1.32	5			2	8	1.14		3	3		1
รวม	1633	55.24	13921.75		1166	187	4	264	2582			194	1086	174	179

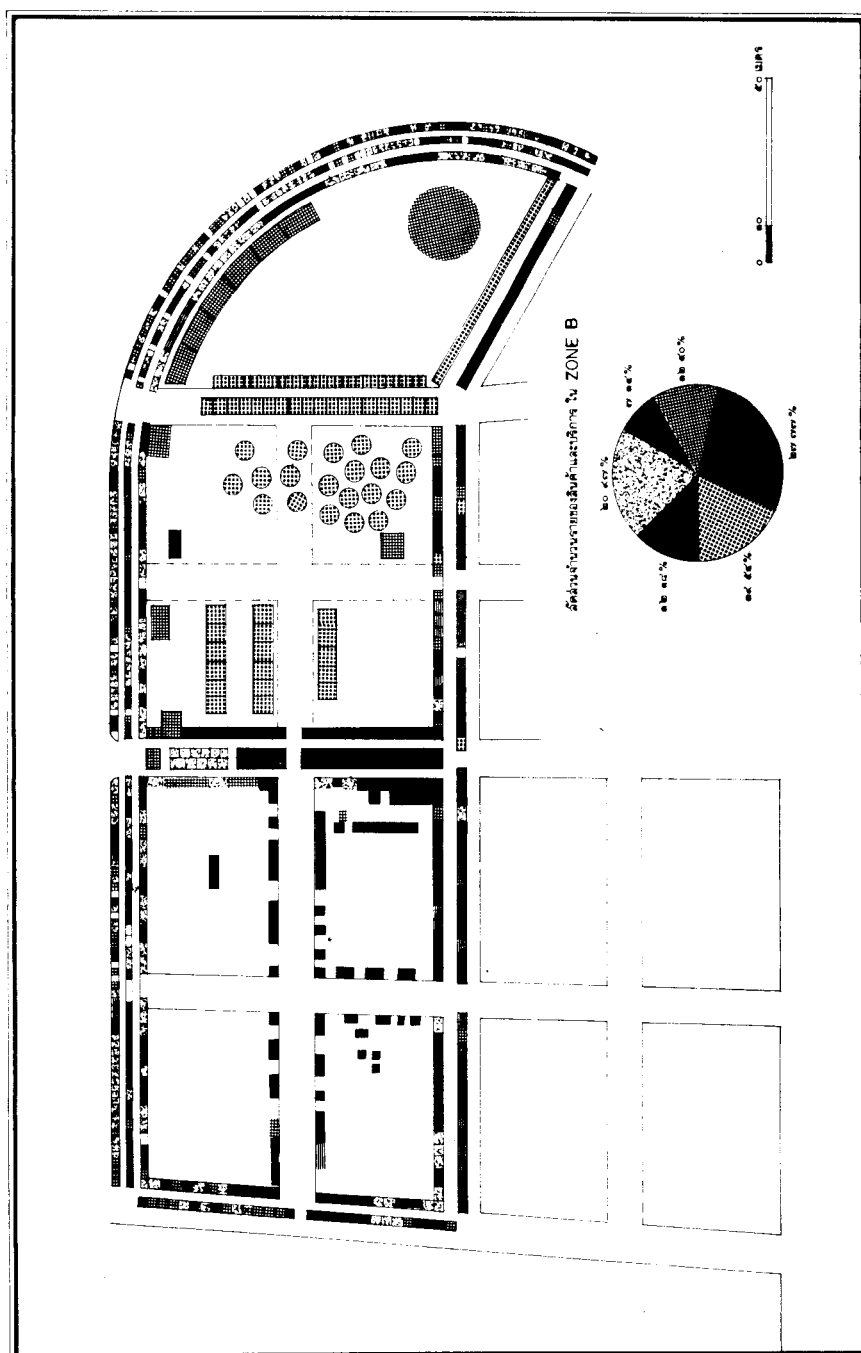
การศึกษา	7	0.24	34	4.86	7				10	1.43		1	3		3
การกีฬา	1	0.03	1	1	1				1	1					1
พักผ่อน บันทึกลง	110	3.74	501	4.55	74	7	1	27	160	1.45		13	53	30	14
สัตว์เลี้ยง	171	5.82	422	2.47	64			107	280	1.64		31	65	50	25
รวม	289	9.83	958		146	7	1	134	451			45	121	80	43

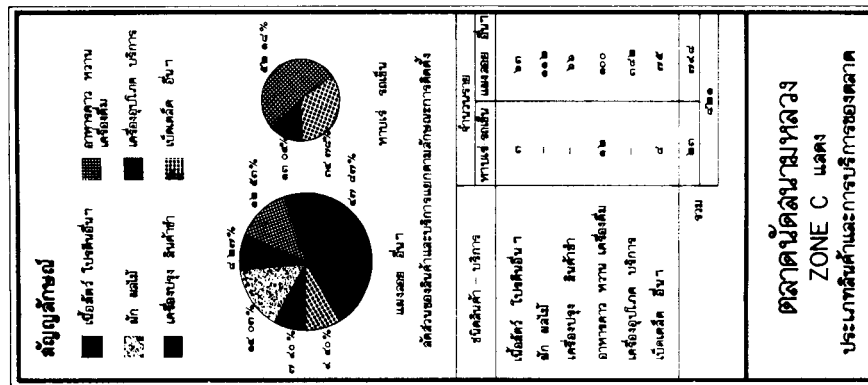
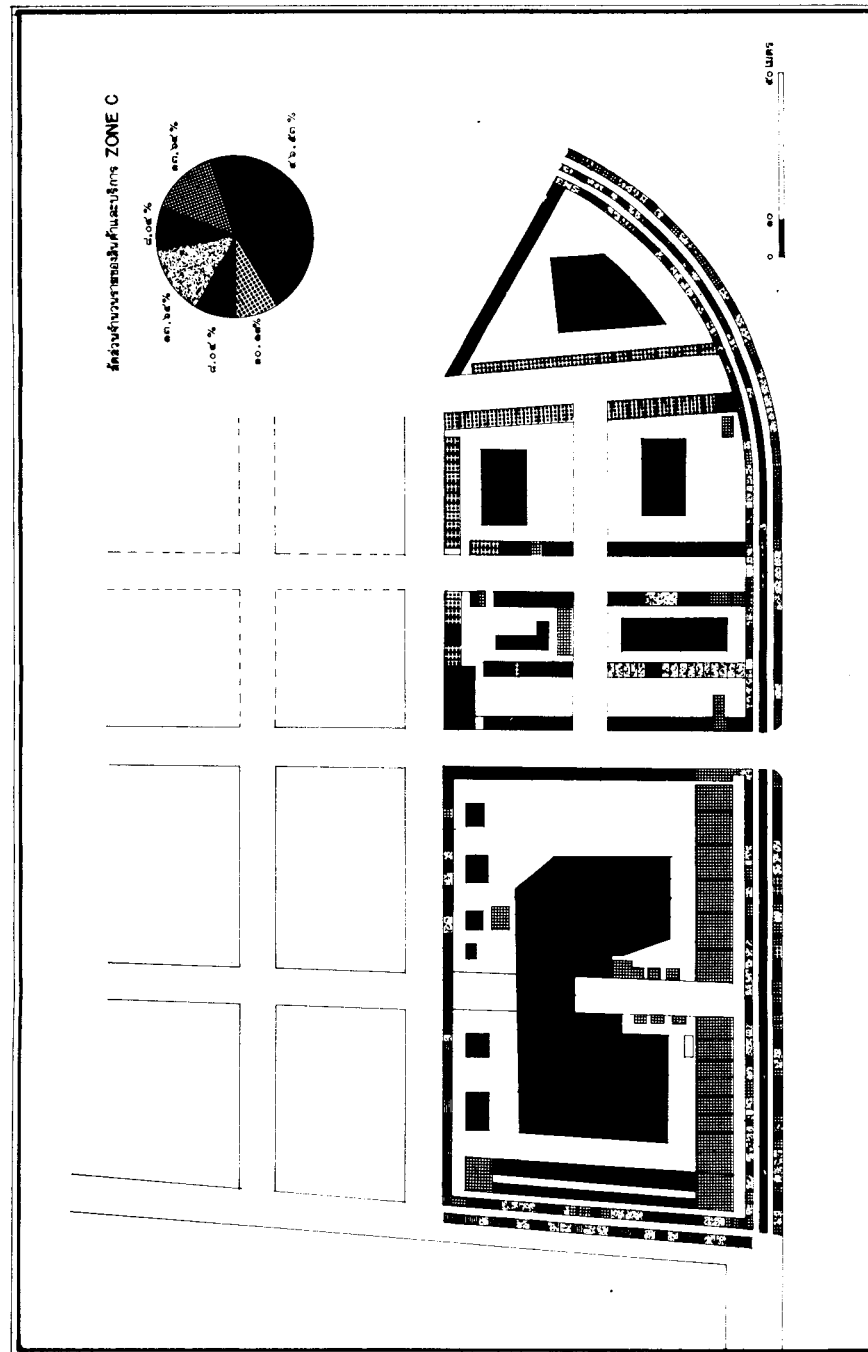
เบ็ดเตล็ด (อื่น ๆ)	25	0.87	63.5	2.54	12	9		4	51	2.04		7	2	1	15
--------------------	----	------	------	------	----	---	--	---	----	------	--	---	---	---	----

รวมทุกประเภท	2948	100	19543.76	6.63	2048	241	56	591	4548	1.54		648	1457	409	373
--------------	------	-----	----------	------	------	-----	----	-----	------	------	--	-----	------	-----	-----

[illegible]

กรณีศึกษาตลาดสามย่าน

1. ที่ตั้งของตลาด

- ที่ตั้งอยู่ ณ จุดที่ถนนพญาไท ตัดกับถนนพระรามสี่ ซึ่งทำให้มีประชาชนจำนวนมากมาใช้บริเวณนี้ ในการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมไปยังส่วนอื่น ๆ
- ปริมาณคนมาใช้มาจากคนในบริเวณตลาดและใกล้เคียง อีกส่วนหนึ่งจะเป็นคนที่มาโดยสารรถประจำทางในบริเวณนี้ ดังจะเห็นได้จากปริมาณคนที่เข้าตลาดจากบริเวณที่มีป้ายรถประจำทาง
- การคมนาคมทางรถ เป็นไปโดยสะดวกเพราะมีถนนล้อมรอบทั้งสี่ด้าน และถนนจุฬาลงกรณ์ 15 และถนนจุฬาลงกรณ์ 52 ก็มีการจราจรไม่คับคั่ง ซึ่งส่งผลให้ใช้เป็นทางบริการสำหรับตลาดไปในตัวได้สะดวกมาก
- ระบบสาธารณูปการ ในบริเวณมีครบถ้วนทั้งน้ำใช้ ทางระบายน้ำ ตลอดจนไฟฟ้า แสงสว่าง โดยมีปริมาณที่พอเพียงและมีประสิทธิภาพใช้งานดี
- ในรัศมี 500 เมตรของตลาดเป็นที่ตั้งของอาคารพาณิชย์ที่ใช้ประกอบธุรกิจค้าขาย จำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีโรงแรมขนาดใหญ่ บริษัท สถาบัน มหาวิทยาลัย โรงเรียน โรงพยาบาล สำหรับตลาดที่อยู่ใกล้เคียงที่สุดคือ ตลาดสะพานเหลืองซึ่งมีขนาดเล็กกว่า และปริมาณคนใช้บริการไม่คับคั่งเท่าตลาดสามย่าน

2. ขนาดของตลาด

- ตลาดสด พื้นที่ 4340.00 ตารางเมตร
 - พ.ท.ตั้งแผง 2292.08 ตารางเมตร (52.81%)
 - พ.ท.ทางเดิน 1211.92 ตารางเมตร (27.93%)
 - พ.ท.ลานเอนกประสงค์ 836.00 ตารางเมตร (19.26%)
- อาคารพาณิชย์ พื้นที่ 5279.00 ตารางเมตร

3. ประเภทของตลาด

ลำดับที่	ประเภทกิจกรรม	จำนวนร้าน	พื้นที่ (ตารางเมตร)	พื้นที่ (ตารางเมตร)
1	ขายอาหาร	70	755.55	10.79
2	ขายของใช้	35	466.53	13.33
3	ขายเนื้อสัตว์	67	389.61	5.82
4	บริการต่าง ๆ	36	284.68	7.91
5	ขายผักสด	42	265.45	6.32
6	ขายของชำ	7	62.86	8.98
7	ที่พักอาศัย	2	44.21	22.11
8	อื่น ๆ	3	23.19	7.73
ค่าเฉลี่ย 8.70 ตารางเมตร/ร้าน				

4. ประเภทกิจกรรมของอาคารพาณิชย์

ลำดับที่	ประเภทกิจกรรม	จำนวนร้าน	พื้นที่ (ตารางเมตร)	พื้นที่ (ตารางเมตร)
1	ขายของใช้	26	1473.00	56.60
2	บริการต่าง ๆ	14	1128.00	80.60
3	ขายอาหาร	17	998.00	58.60
4	ที่พักอาศัย	17	829.00	48.80
5	ขายของชำ	6	311.00	51.80
6	สำนักงาน	3	240.00	80.00
7	ขายเนื้อสัตว์	1	60.00	60.00
8	ขายผักสด	1	48.00	48.00
9	อื่น ๆ	4	192.00	48.00

5. สรุปประเภทของกิจกรรมในบริเวณที่ศึกษา

1. ขายของใช้	1939.53 ตารางเมตร	(21.81%)
2. ขายอาหาร	1753.55 ตารางเมตร	(19.72%)
3. บริการต่าง ๆ	1412.55 ตารางเมตร	(15.88%)
4. ที่ตั้งหาบเร่	1323.00 ตารางเมตร	(14.87%)
5. ที่พักอาศัย	873.21 ตารางเมตร	(9.82%)
6. ขายเนื้อสัตว์ต่าง ๆ	449.61 ตารางเมตร	(5.06%)
7. ขายของชำ	373.86 ตารางเมตร	(4.20%)
8. ขายผักสด	313.45 ตารางเมตร	(3.52%)
9. สำนักงาน	240.00 ตารางเมตร	(2.70%)
10. อื่น ๆ	215.19 ตารางเมตร	(2.42%)

6. การใช้ที่ดิน

1. อาคารพาณิชย์	5279.00 ตารางเมตร	(32.25%)
2. ตลาดสด	4340.00 ตารางเมตร	(26.50%)
3. ทางเท้า	3621.00 ตารางเมตร	(22.11%)
4. ถนน	1811.00 ตารางเมตร	(11.06%)
5. ที่ตั้งหาบเร่	1323.00 ตารางเมตร	(8.08%)

กรณีศึกษาตลาดเจริญผล

ลักษณะสำคัญของตลาดเจริญผล

ที่ตั้ง

อยู่ตรงบริเวณสี่แยกเจริญผล

ทิศเหนือ จด คลองมหานาค

ทิศตะวันออก จด วิทยาลัยช่างกลปทุมวัน

ทิศใต้ จด ถนนพระรามสี่

ทิศตะวันออก จด ถนนเจริญผลตัดใหม่

ที่ตั้งของตลาดอยู่ห่างจากศูนย์การค้าสยามเพียงประมาณ 4 ป้ายรถเมล์ ในบริเวณตลาดไม่มียานการค้าที่เด่น หรือ แหล่งรวมคนไปหาซื้อของพิเศษ ตลอดจนโรงหนัง ซึ่งมีอยู่ในบริเวณศูนย์การค้าสยามหรือบริเวณตลาดสามย่าน

ระบบการคมนาคมจราจร

บริเวณนี้มีรถประจำทางสาย 11, 15, 47, 48, 67, 71, 76, 204 และรถปรับอากาศสาย 93 วิ่งผ่าน แต่บริเวณป้ายรถประจำทางไม่ได้เป็นจุดเปลี่ยนรถที่สำคัญเหมือนตลาดสามย่าน ลักษณะการจัดระบบการจราจรก็ไม่ค่อยเอื้ออำนวย เช่น รถที่มาจากสี่แยกปทุมวันไม่สามารถเลี้ยวขวาเข้าสู่ตลาดได้ นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมซ่อมรถสามล้อเครื่อง รถบรรทุกอยู่หน้าตลาดด้านทิศตะวันออก ซึ่งทำให้การจราจรลำบากมากขึ้น

ระบบสาธารณูปโภค

ตลาดแห่งนี้มีการจัดระบบสาธารณูปโภคอยู่ในเกณฑ์พอใช้ได้ เช่น มีท่อระบายน้ำ 2 ขนาด (0.60 และ 1.00 ม.) รางระบายน้ำ 2 ขนาด (0.04 X 0.40 และ 0.15 X 0.15 ม.) มีไฟฟ้าใช้ทั้งที่ติดประจำในตลาดและตามร้านอาหารฯ ร้านค้าบางร้านในบริเวณตลาด มีโรงเก็บขยะที่ได้มาตรฐานพอสมควร สิ่งที่ยังจัดว่ามีน้อยไปคือน้ำประปาซึ่งมีหัวก๊อกเพียงก๊อกเดียว และแท่งค้ำน้ำอีก 2 แท่ง

ขนาดของตลาด

สำหรับบริเวณตลาดทั้งหมดรวมอาคารพาณิชย์โดยรอบครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 18,859 ม² พื้นที่เฉพาะอาคารพาณิชย์ (NET AREA) 5,084 ม² เฉพาะตลาดอาหาร 478.4 ม² เฉพาะตลาดสด 570 ม²

กิจกรรมของตลาดสด

ลักษณะของกิจกรรมภายในตลาดสดแบ่งตามลำดับมากน้อยได้ดังนี้

ขายของชำ	143.34 ม ²	คิดเป็น	25.5%
ขายเนื้อสัตว์	142.00 "	"	24.9%
ขายผักสด	122.66 "	"	21.5%
อื่น ๆ	58.00 "	"	10.2%

กิจกรรมของอาคารพาณิชย์

แบ่งตามจำนวนกิจกรรม ตามลำดับมากน้อย ได้ดังนี้

ร้านขายสินค้า	36	ร้าน	คิดเป็น	32.43%
ร้านบริการ	34	"	"	30.63%
บ้านพักอาศัย	30	"	"	27.03%
ร้านหัตถกรรม	9	"	"	8.11%
สำนักงาน	2	"	"	1.80%

โดยทั่วไปแล้วอาคารแถวนอกเท่านั้นที่ประกอบพาณิชย์กรรมอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ส่วนรอบใน ๆ ใช้พักอาศัยมากกว่า กิจกรรมที่เด่น ๆ คือ ร้านซ่อมเครื่องยนต์กลไก ตลอดจนจำหน่ายอุปกรณ์ และร้านขายของชำ ซึ่งจะเป็นตัวแสดงถึงภาวะทางเศรษฐกิจของตลาดว่าค่อนข้างซบเซา

ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในอาคารพาณิชย์และในตลาด

ส่วนใหญ่คนในเขตอาคารพาณิชย์จะเป็นลูกค้าส่วนหนึ่งของตลาดสด โดยมักจะออกไปจ่ายกับข้าวในเวลาเช้า บ่าย ผู้ประกอบกิจกรรมในตลาดก็มักจะมีที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณอาคารพาณิชย์รอบใน ๆ ด้วยส่วนหนึ่ง และบางห้องในตึกแถวยังมีลักษณะเป็นที่เก็บสินค้าที่จะนำเข้ามาขายในตลาดด้วย ส่วนตลาดอาหารก็เช่นกัน มีลูกค้าจากบริเวณอาคารพาณิชย์รอบใน ๆ เช่นกัน ส่วนอาคารแถวนอกดูจากรสนิยม จะไม่ค่อยนิยมเข้าไปใช้บริการในตลาดอาหารเท่าใดนัก

ข้อเสนอแนะ

1. สมควรปรับปรุงร้านขายอาหารซึ่งมีอยู่น้อยในเขตอาคาร เพื่อสนองความต้องการของคนที่ไม่นิยมตลาดอาหาร
2. ปรับปรุงด้านความสะอาด เป็นระเบียบภายในตลาด เช่น เพิ่มกioskประชาสัมพันธ์ การระบายของเสีย และจัดลักษณะการจัดแผงขายของให้เป็นระเบียบขึ้น
3. ปรับปรุงระบบการจราจร ความเป็นระเบียบบนถนนในตลาด โดยพยายามจัดพื้นที่ให้การจราจรสะดวก โดยอาจย้ายที่จอดรถสามล้อเครื่อง รถบรรทุก ให้เข้าอยู่เสียบริเวณเดียวกัน เช่น ใกล้คลองมหานาค ให้บริเวณตลาดมีที่ว่างมากขึ้น

กรณีศึกษา ตลาดสะพานเหลือง

ที่ตั้ง

ตลาดสะพานเหลืองตั้งอยู่ที่บริเวณสี่แยกสะพานเหลือง ในเขตปทุมวัน มีอาณาเขตติดต่อกับสถานที่สำคัญดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ จด โรงเรียนปทุมวัน

ทิศใต้ จด ถนนพระราม 4

ทิศตะวันออก จด จุฬาลงกรณ์ซอย 6

ทิศตะวันตก จด ถนนพระราม 6 (บรรทัดทอง)

การคมนาคม

ตลาดสะพานเหลืองมีรถประจำทางผ่าน 14 สายดังนี้ สาย 1, 4, 11, 21, 25, 29, 34, 40, 45, 53, 55, 67, 71, 73 บริเวณใกล้ตลาดมีที่หยุดรถประจำทาง 2 แห่งคือ ด้านถนนพระราม 4 จำนวน 1 แห่ง และถนนบรรทัดทองอีก 1 แห่ง เพื่อให้ประชาชนมาใช้กิจกรรมตลาด

ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษานี้กำหนดพื้นที่ทำการศึกษาคือ บริเวณตลาดสด และอาคารพาณิชย์ บริเวณใกล้เคียงตลาดทั้ง 4 ด้าน

ตลาดสด

ตลาดสดสะพานเหลืองมีขนาด 60 คูณ 20 เมตร มีกิจกรรมของตลาดครบทุกประเภทประกอบด้วย แผงขายของขนาด 3 ตารางเมตร จำนวน 160 แผง แบ่งเป็นพื้นที่ประเภทต่าง ๆ ดังนี้

NET AREA	480 ตารางเมตร
GROSS AREA	1650 ตารางเมตร
COVERED AREA	1200 ตารางเมตร

ประเภทของบริการ

สินค้าสด	29.5	แผง	คิดเป็นร้อยละของจำนวนแผง	18.44
เนื้อสัตว์	43.5	"	"	27.19
อาหารสำเร็จรูป	11.5	"	"	7.19
ของชำ	11	"	"	6.87
ขนม	9.5	"	"	5.94
อาหารแห้ง	5	"	"	1.13
อาหารดอง	3	"	"	1.88
ตู้แช่	5	"	"	3.13
ว่าง	35	"	"	21.85
อื่น ๆ	7	"	"	4.38

ทางด้านอาหารและเครื่องดื่ม ในตลาดสะพานเหลืองมีกิจกรรมดังต่อไปนี้

อาหารประเภทข้าว

อาหารประเภทก๋วยเตี๋ยว

เครื่องดื่ม

ขนม

โดยที่ร้านอาหารเหล่านี้ตั้งแผงบริเวณหน้าตลาดด้านติดกับโรงเรียนปทุมวัน มีประมาณ 20 แผง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมประเภทผสม คือ ขายอาหาร เครื่องดื่ม และขนม ดังนั้นกิจกรรมของตลาดสะพานเหลืองจึงเป็นตลาดที่มีทั้งตลาดสดและตลาดอาหาร

เวลา

กิจกรรมตลาดสดเริ่มตั้งแต่ 04.00-20.00 น.

กิจกรรมตลาดอาหารเริ่มตั้งแต่ 05.00-24.00 น.

อาคารพาณิชย์

ตั้งอยู่รอบตลาดสะพานเหลืองด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และทิศใต้ ประกอบด้วยอาคารพาณิชย์ 2 แนวคือ แนวในอยู่บริเวณรอบตลาด กิจกรรมของอาคารพาณิชย์เหล่านี้ได้แก่กิจกรรมประเภทสนับสนุนตลาดสด ได้แก่ ขายอาหาร เครื่องใช้ในครัวเรือน เสื้อผ้า ของชำ ส่วนอาคารพาณิชย์แนวนอกอยู่ถัดออกไปจากแนวใน ได้แก่อาคารพาณิชย์ด้านติดถนนพระราม 4 และถนนบรรทัดทอง กิจกรรมของอาคารพาณิชย์แนวนอก เป็นกิจกรรมประเภทบริการ ธุรกิจ และอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ธนาคาร สำนักงาน ร้านทำพดลัมที่ใช้ในโรงงาน และร้านทำเครื่องสีข้าว เป็นต้น

สาธารณูปโภค

ทางเข้าตลาด มีทางเข้าได้ 2 ทาง คือ เข้าทางถนนบรรทัดทอง (จุฬาลงกรณ์ ซอย 36) และเข้าทางจุฬาลงกรณ์ ซอย 6

น้ำประปา ในบริเวณตลาดมีก๊อกน้ำสาธารณะ 9 ก๊อก และก๊อกส่วนตัว 2 ก๊อก ค่าน้ำประปาเจ้าของตลาดเป็นผู้จ่าย ส่วนก๊อกสาธารณะผู้ใช้เป็นผู้จ่ายเอง

ไฟฟ้า ในบริเวณตลาดสดมีหลอดไฟฟ้าชนิดกลม 34 ดวง และหลอดฟลูออเรสเซนต์ 32 ดวง สำหรับผู้ที่ต่อไว้ใช้ส่วนตัว เช่น ที่แผงขายหมู เจ้าของแผงเป็นผู้จ่ายค่าไฟฟ้า นอกนั้นเจ้าของแผงเป็นผู้จ่าย

ระบบระบายน้ำ ภายในตลาดสดมีทางระบายน้ำทั่วบริเวณ และยังมีทางระบายน้ำเสียรอบตลาดอีกชั้นหนึ่งเพื่อรับน้ำเสียจากภายในตลาด

ขยะ มีถังเก็บขยะขนาด 50 ลูกบาศก์เมตร รถเก็บขยะมาเก็บขยะเมื่อขยะเต็มถัง

ห้องส้วม มีทั้งหมด 4 ห้อง แบ่งเป็นห้องส้วมผู้หญิง 2 ห้อง ห้องส้วมชาย 2 ห้อง

ระบบป้องกันภัย ไม่มี

โทรศัพท์สาธารณะ ไม่มี

ค่าเช่าแผง 5 บาท ต่อ 1 วัน

วิเคราะห์ตลาดสะพานเหลือง

กิจการของตลาดในขณะนี้ยังไม่เจริญเท่าที่ควรเพราะสาเหตุต่อไปนี้

ทำเลที่ตั้ง สภาพที่ตั้งไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างตลาด เพราะตั้งอยู่ในย่านที่มีการจราจรไม่สะดวก ถนนผ่านหน้าตลาดมีการจราจรทางเดียว ทางเข้าตลาดคับแคบทำให้รถบรรทุกขนาดใหญ่เข้าออกเพื่อขนส่งสินค้าไม่สะดวก ด้วยเหตุดังกล่าวที่ตั้งของตลาดสะพานเหลืองไม่เอื้ออำนวยที่จะให้คนที่เดินผ่านไปผ่านมาสังเกตเห็นได้ ดังนั้นการบริการจึงมีเฉพาะคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นใกล้เคียงเท่านั้น

นอกจากนี้ที่ตั้งของตลาดสะพานเหลืองไม่ได้อยู่ในย่านที่เป็นจุดศูนย์กลางการคมนาคมอย่างเช่นตลาดสามย่าน ซึ่งเป็นจุดที่คนขึ้นลงต่อรถ หรือจุดแวะพัก ส่วนตลาดสะพานเหลืองเป็นแต่เพียงทางผ่านเฉย ๆ ดังนั้นความสำคัญที่คนจะลงแวะทำธุรกิจอย่างอื่นจึงไม่เท่าตลาดสามย่าน โอกาสที่คนจะแวะมาซื้อ

กับข้าวด้วยจึงมีน้อยสำหรับคนที่ไม่ใช่ลูกค้าประจำ และในชุมชนย่านนี้มีตลาดสามย่านอยู่บริเวณใกล้เคียง มีอิทธิพลต่อตลาดสะพานเหลืองอย่างมาก

ราคาสินค้าในตลาดสะพานเหลืองประเภทเนื้อสัตว์สูงกว่าตลาดสามย่าน ทั้งนี้เป็นเพราะตลาดสะพานเหลืองต้องสั่งเนื้อสัตว์จากตลาดอื่นอีกต่อหนึ่ง ผู้คนจึงหันไปใช้ตลาดสามย่านซึ่งราคาสินค้าบางอย่างถูกกว่า และมีสินค้าให้ซื้อมากกว่า

อาคารพาณิชย์ด้านถนนพระราม 4 และถนนบรรทัดทองบังตลาดไว้อย่างมิดชิด ดังนั้นผู้ที่ไม่รู้จักตลาดจะไม่ทราบอย่างเด็ดขาดว่ามีตลาดบริเวณนี้

การจราจร

การจราจรในย่านนี้ ทางถนนบรรทัดทองรถเดินได้ 2 ทาง ถนนจุฬาลงกรณ์ 6 รถเดิน 2 ทาง ถนนผ่านหน้าตลาดรถเดินทางเดียว และบริเวณจอดรถก็ไม่เพียงพอ เพราะถนนแคบมาก ดังนั้นการที่คนจะนั่งรถยนต์มาซื้อกับข้าวจึงมีน้อย ผู้มาใช้บริการส่วนมากจะเดินมา

อีกประการหนึ่งผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนที่พักอาศัยอยู่ในอาคารพาณิชย์ จะมีบ้านพักอาศัยบ้างแต่ก็เป็นจำนวนน้อย

สรุปลักษณะที่เด่นชัดของตลาดสะพานเหลือง

ตลาดสะพานเหลืองเป็นตลาดขนาดเล็ก สินค้าที่มีบริการอยู่ก็เป็นสินค้าพื้น ๆ ที่พอจะหาเพิ่มเติมได้เมื่อขาดเหลือ เราไม่สามารถหาสิ่งของแปลก ๆ ที่ราคาแพงได้ในตลาดนี้

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับประเภทของบริการในตลาดสะพานเหลือง คือ มีหมูขายมาก รองจากผัก และก็มีประเภทข่าหุญ เป็ดย่าง ขายมาก ส่วนเนื้อวัวมีอยู่รายเดียว ซึ่งอาจจะสัมพันธ์กับผู้อยู่อาศัยใกล้เคียง ซึ่งส่วนมากเป็นคนจีน เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าคนจีนนิยมรับประทานหมูมากกว่าเนื้อวัว

อีกประการหนึ่งในตลาดยังมีจำนวนแผงว่างอยู่มาก เปรียบเทียบกับจำนวนแผงทั้งหมดถึง 21% กว่า ๆ จากตัวเลขอันนี้เองทำให้มองเห็นข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งของตลาดสะพานเหลือง คือ กิจกรรมค่อนข้างจะซบเซา มีคนมาประกอบกิจกรรมไม่มากเท่าที่ควรทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย ลักษณะของตลาดจึงเป็นการบริการคนในท้องถิ่น หรือเรียกว่าตลาดคนจน

ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงตลาด

ด้านสาธารณูปโภคควรจัดสาธารณูปโภคอย่างครบถ้วนและเพียงพอ เช่นการเก็บขยะควรเก็บวันละ 1 ครั้งเป็นอย่างน้อย เพิ่มความสะดวกภายในตลาด

ด้านการป้องกันอัคคีภัยควรปรับปรุง เพื่อความปลอดภัยของตลาดและผู้มาใช้บริการ

แผงที่ว่างควรใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยการชักชวนให้พ่อค้าแม่ค้ามาขายของ ยิ่งตลาดมีสินค้าขายมากเท่าใด ผู้บริโภคสามารถซื้อหาได้สะดวกก็ไม่สนใจที่จะไปใช้บริการจากตลาดอื่น

เจ้าของตลาดควรปรับปรุงในด้านการประชาสัมพันธ์ การหาวิธีการบางอย่างเพื่อจูงใจผู้บริโภค เช่น แจกคูปองลดราคา การจัดสัปดาห์สินค้า เป็นต้น

ภายในตลาดควรมีการแบ่งเขตการขายที่แน่นอน เช่น พื้นที่ขายผัก พื้นที่ขายหมู เนื้อ เพื่อประโยชน์ต่อการจัดสาธารณูปโภคได้อย่างถูกต้องและทั่วถึง

ข้อเปรียบเทียบโดยสรุป

ตลาดสะพานเหลือง ตลาดสามย่าน ตลาดเจริญผล ที่ตั้ง

เส้นทางคมนาคม ตลาดสามย่านจะสะดวกที่สุด เพราะมีรถประจำทางหลายสายวิ่งผ่านทางทิศตะวันตกและทิศเหนือของตลาด ส่วนตลาดเจริญผลรถประจำทางส่วนมากผ่านทางทิศตะวันตก ตลาดสะพานเหลืองรถประจำทางจะวิ่งผ่านทางทิศตะวันตกเพียงด้านเดียว ตลาดทั้งหมดจะมีที่ตั้งติดถนนใหญ่สายหลักคือ ตลาดสามย่าน และตลาดสะพานเหลือง มีถนนหลักตัดผ่านคือถนนพระราม 4 ส่วนตลาดเจริญผลมีถนนเจริญผลตัดใหม่ ปริมาณการจราจร ตลาดสะพานเหลืองมีการจราจรน้อยที่สุดทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมภายในตลาดเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการจราจรคือตลาดใดมีกิจกรรมการซื้อขายมาก การจราจรก็มากตามไปด้วย

สาธารณูปโภคสาธารณูปการ ตลาดสามย่านจะสมบูรณ์ที่สุดในบรรดาตลาดทั้งสาม ทั้งนี้เป็นเพราะรายได้ของตลาดเอื้ออำนวยที่จะนำเงินเหล่านี้มาพัฒนาตลาดได้ ตลาดเจริญผลเกือบจะสมบูรณ์ในทุก ๆ ด้านยกเว้นปริมาณน้ำซึ่งมีก๊อกน้ำเพียงก๊อกเดียว ส่วนตลาดสะพานเหลืองน้ำประปาพอเพียง แต่ที่ทิ้งขยะอยู่นอกตลาด

ขนาด

ทั้งปริมาณแผงค้าขายในตลาดสด ร้านค้าขายในตลาด อาหาร แผงลอยเร่ขายของ ตลาดสามย่านจะมีปริมาณมากที่สุด รองลงมาได้แก่ตลาดเจริญผล น้อยที่สุดได้แก่ตลาดสะพานเหลือง ส่วนขนาดเนื้อที่ทั้งหมดตลาดสามย่านจะมีขนาดใหญ่ที่สุด รองลงมาได้แก่ตลาดเจริญผล น้อยที่สุดได้แก่ตลาดสะพานเหลือง

กิจกรรม

ประเภทกิจกรรม ตลาดสามย่านจะมีกิจกรรมเด่นที่สุดไปทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะอาหารสด เพราะเป็นตลาดขนาดใหญ่มีผู้ใช้บริการมาก ส่วนตลาดสะพานเหลืองจะมีกิจกรรมประเภทเนื้อหมูขายมาก เพราะเป็นย่านชาวจีนพักอาศัยและมาใช้บริการมาก โดยปกติชาวจีนจะนิยมบริโภคเนื้อหมูมากที่สุด จึงทำให้ตลาดสะพานเหลืองมีกิจกรรมประเภทนี้มาก ประเภทสินค้าต่าง ๆ ภายในตลาดสะพานเหลืองจะซื้อขายให้หมดเฉพาะวัน ซื้อน้อยขายน้อย ตลาดเจริญผลจะเด่นในประเภทกิจกรรมทางด้านของชาเพราะเป็นสินค้าที่เก็บไว้ได้นานกว่าสินค้าประเภทของสด ซึ่งสภาพเช่นนี้จะเหมาะกับตลาดขนาดเล็กที่มีเวลาค้าขายเด่นเฉพาะช่วงเวลาประกอบกิจกรรม ตลาดสามย่านประชาชนจะมาค้าขายและเลือกซื้อสินค้าตลอดวัน แต่เวลาเด่นจะอยู่ช่วงตอนเช้าคือ 6.00-10.00 น. และเวลาบ่ายคือช่วง 14.00-16.00 น. ส่วนเวลาอื่นแทบจะไม่มีกิจกรรมซื้อขายภายในตลาดเลย ทั้งนี้เป็นเพราะตลาดมีขนาดเล็ก กิจกรรมจึงมีเฉพาะช่วงเวลาประชาชนจะจ่ายตลาดไปประกอบอาหารในตอนเช้าและตอนเย็น

ตึกแถว

ตึกแถวตลาดสะพานเหลืองมีกิจกรรมเหมือนกับตลาดสามย่านกล่าวคือประกอบไปด้วยตึกแถว 2 แนว คือ แนวในได้แก่ตึกแถวที่อยู่รอบตลาดประกอบด้วยกิจกรรมที่สอดคล้องและส่งเสริมกับตลาดได้

แก่สินค้าประเภทของชำ ของใช้ อาหารแห้ง อุปกรณ์ในครัวเรือน เป็นต้น ส่วนตึกแถวแนวนอกได้แก่ตึกแถวที่อยู่ติดออกไปจากตึกแถวแนวนในประกอบด้วยกิจกรรมที่ไม่ค่อยจะสอดคล้องและส่งเสริมการตลาด เช่น สำนักงาน ธนาคาร ร้านซ่อมสร้างอุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนตึกแถวของตลาดเจริญผลเป็นแบบผสมมีกิจกรรมหลายประเภทรวมกัน เช่น อาหาร เครื่องดื่ม อุปกรณ์ไฟฟ้า อะไหล่รถยนต์ อุปกรณ์ก่อสร้าง เป็นต้น

อิทธิพลของตลาดสามย่าน ตลาดเจริญผล และตลาดสะพานเหลืองที่มีต่อกัน

โดยทั่วไปตลาดสะพานเหลือง และตลาดเจริญผล จะดึงดูดลูกค้าของตนในแต่ละตลาด ซึ่งตั้งบ้านเรือนใกล้ตลาดนั้น ๆ โดยตลาดทั้งสองจะดึงดูดลูกค้าไว้ได้เฉพาะรายที่ซื้ออาหารไม่มากนัก คือ จำยตลาดเป็นประจำไม่ต้องการอาหารพิเศษ ส่วนตลาดสามย่าน จะส่งอิทธิพลดึงดูดเอาประชาชนที่ต้องการซื้อสินค้ารายใหญ่ ๆ และซื้อสินค้าเฉพาะอย่างที่หาไม่ได้จากตลาดทั้งสอง เพราะตลาดสามย่านมีสินค้าครบทุกชนิด และราคาสินค้าถูกกว่าตลาดทั้งสอง

สรุปโดยเปรียบเทียบ

ตลาดสามย่านเป็นตลาดใหญ่มีกิจกรรมทุกประเภท ประชาชนจึงนิยมใช้บริการของตลาดนี้มากที่สุด ส่วนตลาดเจริญผลและตลาดสะพานเหลืองเป็นตลาดเฉพาะท้องถิ่นประชาชนที่ใช้บริการจะตั้งถิ่นฐานใกล้ ๆ ตลาดเท่านั้น

ตารางที่ 21 เปรียบเทียบคุณลักษณะของตลาด

ที่ตั้ง	ตลาดสามย่าน ใกล้จุดตัดที่ถนนพญาไทตัดถนนพระรามสี่	ตลาดเจริญผล ใกล้สี่แยกเจริญผล	ตลาดสะพานเหลือง ใกล้สี่แยกสะพานเหลือง
เส้นทางคมนาคม	สะดวก มีรถประจำทางผ่านทั้งในแนว E-W และ N-S, รถเข้าซอยจุฬา 15 และ 52 ได้ ทำให้การจราจร-เส้นทางคมนาคมคล่องตัวมาก	มีรถประจำทางส่วนมากวิ่งผ่านในแนว E-W ได้แก่สาย 11, 15, 47, 48, 67, 71, 73, 76, 204 และ ปอ. 93	มีรถประจำทางส่วนใหญ่วิ่งผ่านในแนว E-W ได้แก่สาย 1, 4, 11, 21, 25, 29, 34, 40, 45, 53, 55, 67, 71, 73
ปริมาณการจราจร	ปริมาณรถเข้าออกตลาด มีจำนวนมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับตลาดอื่น ๆ	ปริมาณรถที่เข้าไปจอดได้ในแต่ละวันประมาณ 250 คัน เป็นที่จอดรถสามล้อเครื่อง, รถบรรทุก รับ-ส่งสินค้า ทำให้พท.จราจรบางส่วนแออัด ไม่สะดวกในการนำรถเข้า-ออก	ปริมาณรถเข้าออกมีจำนวนน้อย
สาธารณูปโภค สาธารณูปการ	ไฟฟ้า, ที่เก็บขยะ, รางระบายน้ำ, ท่อน้ำประปา สมบูรณ์พอสมควร, ปริมาณพอเพียงและประสิทธิภาพดี แต่ลักษณะตลาดยังคงสกปรกพอสมควร อาจเป็นเพราะลักษณะ, ความหนาแน่นของ กิจกรรม	สมบูรณ์พอสมควร, ไฟฟ้า, ที่เก็บขยะ, ราง, ท่อระบายน้ำ อยู่ในสภาพดี สมบูรณ์ เว้นแต่ที่กอน้ำประปามีเพียงก๊อกเดียว ใช้ น้ำจากถังเก็บน้ำ 400 แกลลอน 2 ถึง	ไม่ค่อยสมบูรณ์ ไฟฟ้า, ประปา, การ ระบายน้ำถูกปล่อยปละละเลย รวมทั้งการเก็บขยะ มีรถมาเก็บไม่ทัน แฉนวน ต้องรองนกว่าขยะจะเต็ม
ขนาดของตลาด	1 พื้นที่ตลาดสด 4340 ตารางเมตร 2 พื้นที่อาคารพาณิชย์ 5279 “ 3 พื้นที่ตั้งแผง 2292.08 “	พื้นที่รวมอาคารพาณิชย์ (ตึกแถว) รวมกับ ตลาด 18,859 ม ² , พท.อาคารพาณิชย์ (NET) 5,084 ม ² พท.ตลาดอาหาร (NET) 478.4 “ พท.ตลาดสด (NET) 570 “	พื้นที่คลุมดินทั้งหมดประมาณ 1,200 ตารางเมตร

	ตลาดสามย่าน	ตลาดเจริญผล	ตลาดสะพานเหลือง
กิจกรรมในตลาด	แบ่งประเภทกิจกรรมตามจำนวนร้านจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ขายอาหาร 70 ร้าน พื้นที่ 755.55 ม² ขายของใช้ 35 ร้าน ,, 466.53 ,, ขายเนื้อสัตว์ 67 ร้าน ,, 389.61 ,, บริการต่าง ๆ 36 ร้าน ,, 284.68 ,, *ขายผักสด 42 ร้าน ,, 265.45 ,, ขายของชำ 7 ร้าน ,, 62.86 ,, ที่พักอาศัย 2 ร้าน ,, 44.21 ,, *อื่น ๆ 3 ร้าน ,, 23.19 ,,	กิจกรรมในตลาดสดเรียงตามลำดับของการใช้พื้นที่จากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ขายของชำ 143.34 ม² คิดเป็น 25.5 % ขายเนื้อสัตว์ 142 ,, ,, 24.9 % ขายผักสด 122.66 ,, ,, 21.5 % อื่น ๆ 58 ,, ,, 10.2 % มีกิจกรรมตลาดอาหารแยกเป็นสัดส่วนต่างหาก	แบ่งตามจำนวนแผงจากมากลงไปได้ดังนี้ เนื้อสัตว์ 43.5 แผง คิดเป็น 27.19 % สินค้าสด 29.5 ,, ,, 18.44 % อาหารสำเร็จรูป 11.5 ,, ,, 7.19 % ของชำ 11.0 ,, ,, 6.87 % ขนม 9.5 ,, ,, 5.94 % อื่น ๆ 7 ,, ,, 4.38 % อาหารแห้ง 5 ,, ,, 3.13 % ตู้แช่ 5 ,, ,, 3.13 % อาหารดอง 3 ,, ,, 1.88 %
กิจกรรมในตลาด (ต่อ)	พื้นที่แสงส่วนใหญ่ ใช้ประโยชน์แล้วเกือบทั้งหมด มีร้านขายอาหารอยู่ทางทิศใต้และตะวันตกของตลาด ณ บริเวณตลาด	มีพื้นที่แสงสว่าง ใช้เกือบของมากพอสมควร กิจกรรมเด่นในตลาดสดคิดตามพื้นที่ได้แก่ร้าน (แผง) ขายของชำ	มีแผงวางเป็นจำนวนมาก, ใช้เกือบของและปล่อยให้ว่างอยู่บ้าง มีตลาด (แผง) ขายอาหารอยู่บริเวณหน้าตลาดสด
กิจกรรมในดึกแถว	กิจกรรมประเภทใหญ่ ๆ แบ่งตามจำนวนร้านได้ดังนี้ ขายของใช้ 26 ราย บริการต่าง ๆ 14 ราย ขายอาหาร 17 ราย ที่พักอาศัย 17 ราย ขายของชำ 6 ราย	กิจกรรมประเภทใหญ่ ๆ เรียงลำดับตามจำนวนรายจากมากไปน้อยได้ดังนี้ ร้านขายสินค้า 36 ราย คิดเป็น 32.43 % ร้านขายบริการ 34 ราย ,, 30.63 % บ้านพักอาศัย 30 ราย ,, 27.03 % ร้านหัตถกรรม 9 ราย ,, 8.11 % สำนักงานสมาคม 2 ราย ,, 1.80 %	ดึกแถวชั้นในขายสินค้าประเภท ของชำ, ของใช้, อาหารแห้ง, อุปกรณ์ในครัวเรือน เป็นต้น ดึกแถวแนวออกถัดไป มีกิจกรรมประเภทสำนักงานต่าง ๆ, ธนาคาร, ร้านซ่อมสร้าง อุปกรณ์ต่าง ๆ

	ตลาดสามย่าน	ตลาดสะพานเหลือง	ตลาดเจริญผล
	สำนักงาน ขายเนื้อสัตว์ ขายผักสด ขายสินค้า, อื่น ๆ	กิจกรรมเด่นได้แก่ ร้านขาย, บริการซ่อม, รถยนต์, อุปกรณ์รถยนต์, เครื่องยนต์ และร้าน ขายของชำ (เฉพาะอาคารรอบในติดกับบริเวณ ตลาดจริง ๆ)	
ความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวกับตลาด	ตึกแถวส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์ มี ลักษณะเด่นในตัวของมันเอง, กิจกรรมในอาคาร พาณิชย์บางประเภท เช่น โรงแรม อาจส่งอาหาร ดิบจากตลาดไปปรุง คนในอาคารพาณิชย์ส่วน หนึ่งจะใช้ประโยชน์จากตลาด	ส่วนใหญ่คนในตึกแถวจะไปจ่ายกับข้าว เช้า-บ่ายในตลาดสด, อาคารตึกแถว ส่วนหนึ่ง จะเป็นที่อยู่อาศัยของพ่อค้า-แม่ค้าในตลาดสด และเก็บสินค้าที่จะนำไปขายในตลาดสด (โดย เฉพาะตึกแถวรอบใน ๆ) คนส่วนหนึ่งจะออกใช้บริการในตลาด อาหาร	กิจกรรมของอาคารพาณิชย์สนับสนุน ตลาดสด เช่น ขายอาหาร, เครื่องใช้ในครัว เรือน ฯลฯ ในบริเวณรอบ ๆ ตลาด อาคาร ติดออกไปไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับตลาดเท่าไร
ข้อเสนอแนะ		1. ควรปรับปรุงร้านขายอาหารในบริเวณ อาคาร 2. ควรปรับปรุงความสะดวก, เป็นระ เบียบ ในบริเวณตลาดสด เช่น เพิ่มก๊อมน้ำ ประปา, จัดระเบียบของแผง 3. จัดระบบการจราจรในถนน ย้ายที่จอด รถสามล้อเครื่อง	1. ปรับปรุงด้านสาธารณูปโภคให้ครบถ้วน, เพียงพอ ปรับปรุงการป้องกันอัคคีภัย 2. หาทางใช้ประโยชน์ในบริเวณแผงที่ยังคง ว่างอยู่โดยชักจูงพ่อค้า แม่ค้า ให้เข้ามาขายของ 3. ปรับปรุงด้าน ปชส. ทาวิธีจูงใจลูกค้า เช่น แจกคูปอง 4. ควรให้มีการแบ่งเขตขายในตลาดให้แน่นอน

กรณีศึกษาตลาดกลางไข่ ปทุมวัน

1. รายละเอียด

ตลาดกลางไข่ ปทุมวัน เป็นหน่วยราชการในสังกัดกองควบคุมการค้า กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2502 เพื่อให้เป็นไปตามประกาศคณะกรรมการกลางป้องกันการค้ากำไรเกินควร (ฉบับที่ 38) พ.ศ. 2502 ซึ่งประกาศ ณ วันที่ 14 มกราคม 2502 เรื่องวางระเบียบควบคุมการค้าไข่เป็ดสด และการขนส่งไข่เป็ดสดในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี โดยที่คณะกรรมการกลางป้องกันการค้ากำไรเกินควร กระทรวงเศรษฐกิจ (กระทรวงพาณิชย์ในปัจจุบัน) ได้มีความเห็นว่า เนื่องจากไข่เป็ดสดเป็นอาหารสำคัญที่ประชาชนใช้บริโภคเป็นประจำ เพื่อให้การค้าไข่เป็ดสดเป็นไปตามระเบียบที่ดี และเพื่อป้องกันการค้ากำไรเกินควร จึงได้ออกประกาศฉบับที่ 38 นั้นว่า นับตั้งแต่วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 เป็นต้นไปผู้ใดก็ตามที่นำไข่เป็ดสดเข้ามาในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี (กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน) หรือผู้ใดก็ตามที่นำไข่เป็ดสดที่มีแหล่งกำเนิดในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีมีจำนวนเกินกว่า 200 ฟอง ให้ผู้เป็นเจ้าของ ผู้รวบรวม ผู้ขนส่ง หรือผู้ประกอบการค้า นำไปขายทอดตลาด ณ ตลาดกลางไข่ แห่งใดแห่งหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- (1) ตลาดกลางไข่ปทุมวัน ตั้งอยู่ ณ อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร
- (2) ตลาดกลางไข่ท่าโรงไม้ ตั้งอยู่ในบริเวณตลาดกลางผู้ผลิตผัก ของกรมการค้าภายในอำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร
- (3) ตลาดกลางไข่อื่น ๆ ซึ่งกรมการค้าภายใน กระทรวงเศรษฐกิจ จะได้ประกาศจัดตั้งขึ้นตามที่เห็นสมควร

และตามประกาศคณะกรรมการกลางป้องกันการค้ากำไรเกินควร (ฉบับที่ 38) พ.ศ. 2502 และต่อมาได้มีประกาศคณะกรรมการกลางป้องกันการค้ากำไรเกินควร (ฉบับที่ 40) พ.ศ. 2502 ซึ่งประกาศ ณ วันที่ 20 เมษายน 2502 เรื่องแก้ไขประกาศคณะกรรมการป้องกันการค้ากำไรเกินควร (ฉบับที่ 38) พ.ศ. 2502 และประกาศคณะกรรมการกลางป้องกันการค้ากำไรเกินควร (ฉบับที่ 44) พ.ศ. 2504 ซึ่งประกาศ ณ วันที่ 23 มกราคม 2504 เรื่องแก้ไขประกาศคณะกรรมการกลางป้องกันการค้ากำไรเกินควร (ฉบับที่ 38) พ.ศ. 2502 จัดวางระเบียบของผู้ประกอบการค้าไข่เป็ดซึ่งเป็นผู้ค้าส่งและผู้ส่งไข่ไปจำหน่ายต่างประเทศในจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี

และผู้รวบรวมไข่เป็ดจากแหล่งผลิต หรือขนส่งไข่เป็ดจากแหล่งผลิตในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี หรือจากแหล่งผลิตในจังหวัดอื่น ๆ เข้ามาในจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี ให้ปฏิบัติตามนี้

(1) ให้บรรดาผู้ที่จะประกอบการค้าไข่เป็ด ซึ่งเป็นผู้ค้าส่ง และผู้ส่งไข่ไปจำหน่ายต่างประเทศในจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี และผู้รวบรวมไข่เป็ดจากแหล่งผลิตหรือขนส่งไข่เป็ดจากแหล่งผลิตในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี หรือจากแหล่งผลิตในจังหวัดอื่น ๆ เข้ามาในจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรีเพื่อการค้าเป็นปกติธุระไปจดทะเบียนเป็นผู้ประกอบการค้าไข่ต่อกองควบคุมการค้า กรมการค้าภายใน กระทรวงเศรษฐกิจ ก่อนจึงจะดำเนินการค้าได้

(2) เมื่อได้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อกองควบคุมการค้า กรมการค้าภายในถูกต้องแล้ว กรมการค้าภายในจะได้ออกหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนเป็นผู้ประกอบการค้าไข่ให้ที่สำคัญ หนังสือสำคัญ

นี้มีอายุถึงวันที่ 31 ธันวาคม และจะต้องต่ออายุหนังสือสำคัญใหม่ทุกปี

ถ้าผู้ประกอบการค้าไข่เป็ดที่ได้จดทะเบียนไว้แล้ว ประสงค์จะเลิกประกอบการค้าไข่ ต้องไปแจ้งความ พร้อมกับนำหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนไปคืนต่อกองควบคุมการค้า กรมการค้าภายใน ภายใน 7 วัน นับตั้งแต่วันเลิกประกอบการค้าไข่

(3) ให้ผู้ประกอบการค้าไข่ที่ได้จดทะเบียนไว้ ทั้งที่เป็นผู้ค้าส่ง ผู้ส่งไข่ไปจำหน่ายต่างประเทศ ผู้รวบรวม หรือผู้ขนส่งไข่ นำไข่เป็ดไปขายทอดตลาด ณ ตลาดกลางไข่

(4) การขายทอดตลาดไข่ ณ ตลาดกลางไข่นั้น ให้ผู้ประกอบการค้าไข่ ซึ่งได้จดทะเบียนต่อกรมการค้าภายใน เป็นผู้ทอดตลาดไข่ที่ได้รับจากลูกค้าของตน ถ้ามีไข่เหลือจากการขายทอดตลาดแต่ละครั้ง ให้ผู้ประกอบการค้าไข่ที่เป็นผู้ขายทอดตลาดนั้นรับไข่ที่เหลือไปทั้งหมด โดยถือว่าเป็นผู้รับซื้อเอง

ส่วนไข่ที่มีผู้นำเข้ามายังตลาดกลางไข่เป็นรายอิสระ ไม่ได้ส่งให้ผู้ประกอบการค้าไข่รายใด จะให้ตลาดกลางไข่ จัดเจ้าหน้าที่เป็นผู้ขายทอดตลาดให้ก็ได้

เมื่อขายทอดตลาดแล้ว ต้องรายงานราคาซื้อขายทอดตลาดให้เจ้าหน้าที่ตลาดกลางไข่ทราบทุกครั้ง

(5) ผู้นำไข่เข้าไปในตลาดกลางไข่ ต้องแจ้งปริมาณไข่ที่นำมาต่อเจ้าหน้าที่ตลาดกลางไข่ เพื่อลงบัญชีไว้เป็นหลักฐาน แล้วจึงให้ผู้ขายทอดตลาด ดำเนินการขายทอดตลาดต่อไปได้

(6) ในการขายทอดตลาดไข่เป็ดสด ณ ตลาดกลางไข่แต่ละครั้ง ให้ถือว่า ผู้ให้ราคาสูงสุดเป็นผู้ซื้อให้ผู้ซื้อชำระราคาแก่ตลาดไข่ทันทีทุกครั้งที่ประมูลได้ และตลาดกลางไข่จะได้จ่ายให้แก่ผู้ขายซึ่งเป็นเจ้าของไข่ต่อไป

(7) ในการขายทอดตลาดที่ตลาดกลางไข่นั้น ผู้ประกอบการค้าไข่ ทั้งผู้ค้าส่ง ผู้ส่งไข่ไปจำหน่ายต่างประเทศ ผู้ค้าปลีก และบุคคลทั่วไป มีสิทธิเข้าสู่วางราคาเพื่อรับซื้อไข่ที่ทอดตลาดได้

ปริมาณไข่ที่เสนอขายทอดตลาดนั้น ให้ถือจำนวนไข่ 100 ฟอง เป็นหน่วยในการทอดตลาด

(8) เวลาขายทอดตลาดของตลาดกลางไข่ ให้กำหนดไว้ดังนี้

ก. ตลาดกลางไข่ปทุมวัน กำหนดเวลาขายทอดตลาดวันละ 4 ครั้ง คือ

เวลา 7.30 นาฬิกา

เวลา 13.00 นาฬิกา

เวลา 16.00 นาฬิกา

เวลา 19.30 นาฬิกา

ข. ตลาดกลางไข่ ท่าโรงโม่ กำหนดเวลาขายทอดตลาดวันละ 3 ครั้ง คือ

เวลา 7.30 นาฬิกา

เวลา 13.00 นาฬิกา

เวลา 16.00 นาฬิกา

(9) ผู้ซื้อต้องขนไข่ไปจากตลาดกลางไข่ทันที เมื่อเสร็จจากการขายทอดตลาดแต่ละครั้ง จะทิ้งไว้ที่ตลาดกลางไข่ไม่ได้

(10) ไข่ที่ขายทอดตลาดในตลาดกลางไข่ ให้กองควบคุมการค้า กรมการค้าภายใน ประกาศปริมาณและราคาขายทอดตลาดประจำวันให้ประชาชนทราบ

2. สภาพของการผลิตไข่เป็ดเข้าสู่ตลาดกลางไข่

ปริมาณไข่เป็ดสดส่วนใหญ่ที่เข้าสู่ตลาดกลางไข่ปทุมวัน และตลาดกลางไข่ท่าโรงโม่ ส่วนใหญ่จะเป็นไข่ที่มาจากแหล่งเลี้ยงที่จังหวัดชลบุรี มากกว่าที่จะมาจากแหล่งเลี้ยงแห่งอื่น

(1) ลักษณะของการผลิต

จังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดที่มีแหล่งเลี้ยงเป็ดมากที่สุดในประเทศ ในการเลี้ยงเป็ด ผู้เลี้ยงในจังหวัดนี้ได้แบ่งการเลี้ยงออกเป็น 2 รุ่น คือรุ่นแรกจะเริ่มนำไข่เข้าฟักในเดือนกุมภาพันธ์ และจะเลี้ยงไปอีกประมาณ 6-7 เดือน เป็ดรุ่นแรกจะให้ไข่ได้ในเดือนตุลาคม-พฤศจิกายนของทุกปี และจะให้ไข่เรื่อยมาจนกระทั่งเดือนมกราคม หรือต้นกุมภาพันธ์จึงจะหมดอายุการไข่ไข่ ในช่วง 2 เดือนหลังของการให้ไข่ ฟองไข่จะใหญ่ แต่ให้ผลผลิตน้อยกว่าใน 3-4 เดือนแรก สำหรับเป็นรุ่นสอง ซึ่งผู้เลี้ยงจะนำไข่เข้าฟักในเดือนตุลาคม เป็ดจะให้ไข่ได้ประมาณเดือนเมษายนของปีถัดไป และจะให้ไข่ได้ไปจนถึงเดือนกันยายน โดยลักษณะการให้ไข่ของเป็นเช่นเดียวกับเป็ดรุ่นแรก

เป็ดที่เลี้ยงทั้ง 2 รุ่น มีจำนวนไม่เท่ากัน ผู้เลี้ยงจะนำเป็ดเข้าฟักในรุ่นสองมากกว่ารุ่นแรก ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงระยะเวลาที่เป็ดรุ่นสองให้ไข่นั้น ไม่มีไข่เป็ดจากท้องถิ่นอื่นเข้ามาจำหน่ายแข่งขันเพราะตามปกติ การเลี้ยงเป็ดในท้องถิ่นอื่นจะมีเลี้ยงอยู่รุ่นเดียว คือจะเลี้ยงพร้อมกับเป็ดรุ่นแรกของจังหวัดชลบุรี จนกระทั่งให้ไข่ได้ในเดือนตุลาคม จึงทำให้มีไข่ที่เรียกว่า “ไข่ท้องถิ่น” เข้ามาแข่งขันกับไข่ทางหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ซึ่งถ้าหากผู้เลี้ยงจากชลบุรีได้มีการเลี้ยงเป็ดในรุ่นแรกเต็มที่แล้ว ผลตอบแทนที่ได้รับ อาจไม่คุ้มกับต้นทุนหรือได้รับผลตอบแทนในอัตราส่วนที่ลดน้อยถอยลง (Diminishing Return) ผู้เลี้ยงจึงหวังผลตอบแทนที่จะได้จากเป็ดรุ่นสองมากกว่า ปริมาณไข่จึงเข้าสู่ตลาดกลางไข่มากในเดือนเมษายนเป็นลำดับมา จนกระทั่งถึงเดือนสิงหาคม จึงค่อยมีแนวโน้มลดต่ำลง

(2) โครงสร้างของตลาด

ในระหว่างปี 2518 - 2520 ได้เกิดภาวะเงินเฟ้อโดยทั่วไป โดยมีผลสืบเนื่องมาจากการขึ้นราคาน้ำมันดิบของกลุ่มประเทศโอเปค ทำให้ปัจจัยการผลิตสินค้าต่าง ๆ มีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ราคาอาหารสัตว์และต้นทุนอย่างอื่นในการเลี้ยงเป็ดสูงขึ้น ทำให้ผู้เลี้ยงรายย่อยไม่สามารถจะเผชิญกับต้นทุนที่สูงขึ้นได้ จึงต้องเลิกประกอบกิจการเลี้ยงไปเป็นจำนวนมาก ส่วนผู้เลี้ยงเป็ดรายใหญ่ ซึ่งเลี้ยงเป็ดเป็นจำนวนมาก ต้นทุนการผลิตเฉลี่ยต่อหน่วยไม่สูงมากนัก จึงสามารถประกอบกิจการอยู่ได้ แม้ในระยะแรกที่เศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป และผู้เลี้ยงจะประสบปัญหาที่ผลตอบแทนต้องลดลงมากก็ตาม แต่ต่อมาเมื่อผู้เลี้ยงสามารถที่จะรวมตัวกันได้โดยเข้าเป็นสมาชิกในสมาคมส่งเสริมผู้เลี้ยงและค้าสัตว์ชลบุรี ทำให้มีอำนาจในการที่จะต่อรองราคากับผู้ขายส่งได้ และต่อมาก็ได้พยายามปรับราคาจำหน่ายขึ้นเรื่อย ๆ ไข่เป็ดในระยะนี้จึงเริ่มแพงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด อาจกล่าวได้ว่า สมาคมส่งเสริมผู้เลี้ยงและค้าสัตว์ชลบุรี หรือในปัจจุบันได้แก่ บริษัท ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ภาคตะวันออก จำกัด เป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์มากในการกำหนดราคาของไข่เป็ดสดที่ส่งเข้าตลาดกรุงเทพฯ หรือที่ไปยังตลาดจังหวัดอื่น

นอกจากนี้ ระบบการซื้อขายของผู้ค้าส่งในเขตกรุงเทพมหานครกับสมาคมส่งเสริมผู้เลี้ยงและค้าสัตว์ชลบุรี (บริษัทส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ภาคตะวันออก จำกัด ในปัจจุบัน) มีความสัมพันธ์กันในส่วน

ตัวกันมาก กล่าวคือ ได้มีการยินยอมให้เครดิตแก่ผู้ค้าส่งในกรุงเทพมหานคร โดยผู้ค้าไม่จำเป็นต้องชำระเงินสดในทันทีที่มีการซื้อขายไข่ แต่อาจจะชำระเมื่อตกลงซื้อไข่กันในงวดหรือวันถัดไป จากพฤติกรรมดังกล่าว จึงเป็นอุปสรรคแก่ผู้เลี้ยงในท้องถิ่นอื่นที่ไม่ได้จัดระบบการค้าหรือการรวมตัวกัน เพราะผู้เลี้ยงในท้องถิ่นอื่นที่จะนำไข่มาทอดตลาดที่ตลาดกลางไข่ เมื่อจำหน่ายแล้วก็ต้องการเป็นเงินสดทันที จึงปรากฏว่า ผู้ค้าส่งที่เข้าไปประมูลไข่ที่ตลาดกลางไข่ จึงมักจะมารับซื้อไข่จากท้องถิ่นอื่น หรือหากจะรับซื้อก็จะรับซื้อโดยการกดราคาซื้อในราคาที่ต่ำกว่าราคาที่เป็นจริง ทำให้ผู้เลี้ยงในท้องถิ่นอื่นไม่ยากที่จะนำไข่เข้ามาทอดตลาดที่ตลาดกลางไข่ เว้นเสียแต่ว่าจะมีความจำเป็นจริง ๆ ไม่สามารถจะจำหน่ายไข่ได้หมดภายในท้องถิ่นของตน จึงจะนำไข่เข้ามา นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อการเลี้ยงเปิด ในท้องถิ่นอื่นในระยะยาวอีกด้วย กล่าวคือ ผู้เลี้ยงในท้องถิ่นอื่นจะเลี้ยงเปิดในจำนวนน้อยเพียงเพื่อให้มีไข่ได้เพียงพอให้มีความต้องการภายในเขตท้องถิ่นของตนเท่านั้น ลักษณะของตลาดโดยทั่วไปจึงมักตกอยู่กับผู้เลี้ยงในเขตจังหวัดชลบุรี และจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นส่วนใหญ่ ยิ่งทำให้มีอำนาจในการกำหนดราคามากขึ้น

อย่างไรก็ดี นอกจากได้กล่าวมาแล้ว สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ผู้ค้าไข่ในกรุงเทพมหานคร ไม่นิยมซื้อไข่เปิดสดจากจังหวัดอื่นนอกจากจังหวัดชลบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทรา ก็เพราะผู้เลี้ยงเปิดในจังหวัดอื่น ๆ ไม่สามารถส่งไข่คราวละมาก ๆ ให้ได้เป็นประจำ ประกอบกับไข่ที่นำจืดจากจังหวัดอื่นไม่อาจเก็บไว้ได้นานเท่ากับไข่เปิดจากจังหวัดชายทะเล

ด้านปริมาณ

ปริมาณทั่วไป

จากสถิติเปรียบเทียบ จะเห็นว่า ปริมาณไข่เปิดสดจะเข้าสู่ตลาดกลางไข่มากในเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนสิงหาคมของทุกปี ทั้งนี้เพราะผู้เลี้ยงได้มีการเลี้ยงเปิดรุ่นสองไว้มากดังกล่าวไว้แล้ว และจะเริ่มลดปริมาณการให้ไข่ลงในเดือนกันยายน ซึ่งเปิดรุ่นต่อไป (เลี้ยงในช่วงระยะเวลาเดียวกับเปิดรุ่นแรก) จะรับช่วงในการให้ไข่ต่อไป แต่ปริมาณของเปิดรุ่นใหม่นี้ ผู้เลี้ยงได้น้อยกว่าเปิดรุ่นสอง ดังนั้นปริมาณของไข่ที่ได้จึงน้อยกว่า และจะหมุนเวียนเช่นนี้เรื่อยไป

สำหรับไข่เปิดที่เข้าสู่ตลาดกลางไข่ ในปลายปี 2520 มีปริมาณลดลงผิดปกติ ทั้งนี้มีผลสืบเนื่องมาจากปลายปี 2519 ได้เกิดโรคระบาดเกี่ยวกับเปิด (ภาพโรคเกิดแก่เปิด) ขึ้นในท้องที่อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วระบาดไปยังจังหวัดชลบุรี เนื่องจากวัคซีนที่จะใช้ป้องกันโรคนี้มีน้อย ต้องสั่งซื้อจากประเทศเนเธอร์แลนด์ ประกอบกับโรคได้ระบาดไปอย่างรวดเร็ว จึงทำให้เปิดเลี้ยงใน 2 จังหวัดนี้ ตายไปเป็นจำนวนหลายแสนตัว ซึ่งเปิดที่ตายนั้น หากมีชีวิตอยู่ จะให้ไข่ได้ในตอนปลายปี 2520 ด้วยเหตุนี้ ไข่เปิดที่เข้าสู่ตลาดกลางไข่ จึงมีปริมาณลดน้อยลง

ข้อสังเกต

ปริมาณไข่เข้าสู่ตลาดมีแนวโน้มของการนำเข้าของแต่ละฤดูใกล้เคียงกันเกือบทุกปี ยกเว้นระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม ของปี 2520 ทั้งนี้ เนื่องจากได้เกิดโรคระบาดเกี่ยวกับเปิดในตอนปลาย ๆ ปี 2519 ซึ่งมีผลกระทบทำให้ปริมาณไข่เข้าสู่ตลาดในระยะเวลาดังกล่าวลดน้อยลงไปตาม

ด้านราคา

จากสถิติปริมาณไข่เป็ดส่งเข้าตลาดกลางไข่ จะเห็นได้ว่า ราคาไข่เป็ดในระยะต้นปีอยู่ในเกณฑ์ต่ำ แล้วสูงขึ้นในระยะกลางปี และได้ลดลงเล็กน้อยในตอนปลาย ๆ ปี สำหรับราคาในปัจจุบันในระยะ 2 เดือนแรกของปี 2521 ราคาไข่เป็ดมิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับระยะเวลาเดียวกันของปีก่อน ๆ ในช่วงเดือนมีนาคม ราคาไข่เป็ดเริ่มมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งตามปกติแล้วในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เปิดรุ่นสองของจังหวัดชลบุรี เริ่มให้ผลผลิตและไม่มีไข่เป็ดน้ำจืดหรือนัยหนึ่งไข่ท้องถิ่นเข้ามาจำหน่ายแข่งขันด้วย นอกจากนี้ จังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัดได้ประสบอุทกภัย พืชผักต่าง ๆ ได้รับความเสียหายมาก ทั้งการขนส่งเครื่องอุปโภคบริโภคไปยังจังหวัดเหล่านั้นก็ไม่สะดวกและรวดเร็วเท่าที่ควร แต่โดยที่ไข่เป็ดเป็นผลผลิตที่สามารถนำไปประกอบเป็นอาหารได้ง่าย ไข่ทดแทนอาหารประเภทอื่นได้ รวมทั้งมีราคาถูกกว่าอาหารประเภทอื่น ๆ ทั่วไปด้วย จึงทำให้เกิดความต้องการไข่เป็ดเกินกว่าปกติ เป็นโอกาสของผู้ค้าที่จะกำหนดราคาจำหน่ายให้สูงขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณและราคา

สำหรับสินค้าประเภทไข่เป็ดนั้น เมื่อพิจารณาจากสถิติที่ผ่านมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า บางครั้งกลไกของราคาก็ไม่สามารถกำหนดราคาได้ ปริมาณไข่เป็ดที่เข้าสู่ตลาดเป็นจำนวนมาก ก็มีแนวโน้มราคาจะลดต่ำลงเสมอไป เช่นพิจารณาจากสถิติในเดือนกรกฎาคม 2518 จำนวนไข่เป็ดที่ส่งเข้าตลาดกลางไข่มีปริมาณ 19,785,600 ฟอง ราคาเฉลี่ยต่อร้อยฟอง 84.06 บาท ส่วนในเดือนมิถุนายนของปีเดียวกันปริมาณนำเข้า 19,386,200 ฟอง แต่ราคาเฉลี่ยต่อร้อยฟองเพียง 76.52 บาท ราคาเฉลี่ยแตกต่างกันถึงร้อยฟองละ 7.54 บาท หรือในปี 2520 ปริมาณไข่เป็ดนำเข้าในเดือนกรกฎาคมมีจำนวนรวม 17,793,900 ฟอง ราคาเฉลี่ยต่อร้อยฟอง 95.41 บาท เมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณนำเข้าในเดือนมิถุนายนของปีเดียวกันซึ่งมีจำนวนรวม 17,103,200 ฟอง แล้วราคาเฉลี่ยต่อร้อยฟองเพียง 81.15 บาท แตกต่างกันคือ 14.26 บาท ดังนั้นจะเห็นว่า ปริมาณที่น้อยลงหรือเพิ่มขึ้นมิใช่เป็นสิ่งที่จะมีผลทำให้ราคาสูงขึ้นหรือต่ำลงเสมอไป ถึงแม้ผู้เลี้ยงที่จังหวัดชลบุรีจะสามารถกำหนดราคาขายไข่เป็ดได้ ก็เป็นการกำหนดราคาซึ่งมีผลเฉพาะผู้ค้าส่งเท่านั้น ทั้งนี้พอจะวิเคราะห์ได้ว่า หากผู้ค้าส่งจะกำหนดราคาให้สูงเกินไปมาก จนประชาชนผู้ซื้อรู้สึกว่ ราคาที่ถูกกำหนดขึ้นนั้นเป็นราคาที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาอันสั้น ผู้ซื้ออาจหันไปซื้อสินค้าอื่น เช่น ไข่ไก่ มาบริโภคทดแทนการกระทำของประชาชนผู้บริโภคในกรณีนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้ค้าส่ง ดังนั้น ผู้ค้าส่งจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะผลักดันการขึ้นราคาในกรณีที่ดินทุนของไข่เป็ดสูงขึ้นไปให้ผู้บริโภคได้ทั้งหมดเสมอไป ในกรณีนี้ผู้ค้าส่งจำเป็นต้องกำหนดราคาขายขึ้นใหม่ในลักษณะเป็นการยอมลดกำไรที่เคยได้ลงบ้าง เพื่อให้การจำหน่ายคล่องตัวขึ้นหรือมิฉะนั้นก็ต้องต่อรองราคาซื้อจากผู้เลี้ยงเปิดให้ต่ำลงได้ หากตนต้องการจะรักษาสภาพกำไรที่เคยได้ มิให้ลดลงไป

3. ข้อเท็จจริง

ตามแจ้งความของกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ เมื่อ พ.ศ. 2502 นั้น กรมการค้าภายในได้กำหนดเวลาขายทอดตลาดของตลาดกลางไข่ปทุมวันวันละ 4 เวลา คือ เวลา 7.30 น., 13.00 น., 16.00 น.

และ 19.30 น. ในตอนแรก ๆ ตลาดกลางไข่ปทุมวันสามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดนี้ได้ เนื่องจากกรุงเทพฯ เมื่อก่อนนั้นไม่ได้มีกำหนดเวลาห้ามรถบรรทุก 6 ล้อ, 10 ล้อ เข้ากรุงเทพฯ ในเวลาใด แต่ต่อมาคือเมื่อไม่กี่ปีมานี้ กองตำรวจจราจรของกรุงเทพฯ ได้ห้ามรถบรรทุก 6 ล้อ ไม่ให้เข้ามาวิ่งในกรุงเทพฯ ในตอนเวลา 7.00 น. ถึง 9.00 น. และตอนเวลา 16.00 น. ถึง 18.00 น. และห้ามรถบรรทุก 10 ล้อ ไม่ให้เข้ามาวิ่งในกรุงเทพฯ ในตอนเวลา 6.00 น. 10.00 น. และตอนเวลา 15.00 น. ถึง 21.00 น. การส่งไข่เปิดจากชลบุรีมายังตลาดกลางไข่ปทุมวัน ด้วยรถบรรทุก 10 ล้อ หรือ 6 ล้อ ขนาดใหญ่ หรือการที่ผู้ค้าส่งไข่ (ในกรุงเทพฯ) จะรับไข่จากตลาดกลางไข่ปทุมวันไปด้วยรถ 6 ล้อ ในเวลาขอยทอดตลาด 7.30 น., 16.00 น. และ 19.30 น. นั้นทำได้ยากหรือทำไม่ได้ ดังนั้นจึงเหลือเวลาขอยทอดตลาดในตอน 13.00 น. เท่านั้นที่จะสะดวกแก่รถ 10 ล้อ หรือ 6 ล้อ ขนาดใหญ่ที่จะนำไข่มาส่งที่ตลาดกลางไข่ และสะดวกแก่ผู้ค้าส่งไข่ที่จะนำไข่ไปจากตลาดกลางไข่ ดังนั้น จึงปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ เวลาในการขอยทอดตลาดไข่ที่ตลาดกลางไข่ปทุมวันจึงมีแต่เพียงเวลาเดียว คือ 13.00 น. เท่านั้น

ดังนั้น ที่ตลาดกลางไข่ปทุมวัน ก่อนเวลา 13.00 น. ของทุกวัน¹ ก็จะมีรถ 10 ล้อ หรือ 6 ล้อ ขนาดใหญ่บรรทุกไข่เปิดที่ได้รับรวบรวมจากผู้เลี้ยงต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรีมายังตลาดกลางไข่ โดยรถบรรทุกไข่เปิดนี้ส่วนใหญ่จะเข้าไปจอดได้อาคาร 1 (ดังแสดงหมายเลขและรูปอาคารไว้ในหน้า 3-4 ของรายงานนี้แล้ว) โดยเอาท้ายรถเข้า แล้วคนประจำรถบรรทุกเหล่านี้ก็จะขนลังบรรจุไข่เปิด (ลังบรรจุไข่เปิดทำด้วยไม้ฉำฉา ลังหนึ่งบรรจุไข่เปิดได้ 400 ฟอง ดังแสดงรูปไว้ในหน้า 29 ของรายงานนี้) ลงมากองรวมกันไว้ท้ายรถได้อาคาร 1 นั้น ต่อจากนั้นก็จะมีเจ้าหน้าที่ของตลาดกลางไข่ มาสอบถามจำนวนและราคา (ต่อร้อยฟอง ซึ่งบริษัทส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ภาคตะวันออกจำกัด ที่ชลบุรี ได้ตั้งราคามาไว้แล้ว) จากคนประจำรถ แล้วเจ้าหน้าที่ของตลาดกลางไข่ก็จะถามผู้ค้าส่งไข่ (ในกรุงเทพฯ) ที่มารอรับไข่ ว่าผู้ใดจะรับไข่จากรถคันนี้หรือกองนี้ และจะประมูลในราคาเท่าใด ซึ่งก็จะปรากฏว่าไข่เปิดแต่ละกองที่คนประจำรถขนลงมากองไว้นั้น จะมีผู้ค้าส่งแต่ละรายรับซื้อไป โดยไม่มีผู้ใดมาแย่งหรือประมูลราคา โดยจะให้ราคาตามที่คนประจำรถบอกมา (ซึ่งก็เป็นราคาตามที่บริษัทส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ภาคตะวันออก จำกัด ตั้งมา) เสมือนกับว่าเป็นการนำไข่มาส่งให้กับเจ้าประจำกันเท่านั้น ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว ก็เป็นเช่นนั้นจริง ๆ กล่าวคือ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ภาคตะวันออก จำกัด กับผู้ค้าส่งไข่ (ในกรุงเทพฯ) แต่ละรายนี้ มีความสัมพันธ์กันมาก รถที่บรรทุกไข่เปิดจากจังหวัดชลบุรี มาส่งยังตลาดกลางไข่นั้น ทำหน้าที่เสมือนกับนำไข่มาส่งผู้ค้าส่งเจ้าประจำกันเท่านั้น การขอยทอดตลาดหรือการประมูลราคานั้น ทำกันพอเป็นพิธีตามระเบียบเท่านั้น เพราะผู้ค้าส่งแต่ละรายที่มารับไข่นั้นรู้จักกันดี และรู้กันว่าใครเป็นเจ้าประจำของรถคันใดหรือไข่กองใด และไข่แต่ละกองนั้นก็คือไข่จำนวนที่ผู้ค้าส่งแต่ละรายส่งมานั่นเอง ดังนั้นไข่ของใคร ใครก็รับไป โดยไม่มีใครเข้าไปแย่งหรือประมูลราคาแข่งกัน

อาจจะมียกข้อยกเว้นว่า จะไม่มีผู้ค้าส่งไข่รายใหม่เข้าประมูลราคาเลยหรือ? คำตอบนี้ตอบได้ว่า แทบจะไม่มี หรือนาน ๆ มาก จึงจะปรากฏมีสักครั้งหนึ่ง เพราะว่า การที่จะมีผู้ค้าส่งรายใหม่มาประมูลราคาให้สูงขึ้นมาก ๆ นั้น จะไม่ได้ประโยชน์หรือกำไรอะไรไป เพราะว่า ราคาที่บริษัทส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ภาคตะวันออกจำกัด ตั้งมากับราคาส่งไข่ในตลาดผู้บริโภคในกรุงเทพฯ ใกล้เคียงกัน ซึ่งผู้ค้าส่งไข่ในกรุงเทพฯ จะได้กำไรจากการส่งไข่ ประมาณร้อยฟองละ 2-3 บาทเท่านั้น ถ้าผู้ส่งรายใหม่มาประมูลราคาให้สูงขึ้นเมื่อเอาไปขายส่งก็จะขาดทุนหรือไม่ได้กำไรอะไร นอกจากนั้นผู้ค้าส่งรายใหม่จะต้องจ่ายเงินสด ซึ่งเปรียบ

เทียบกับผู้ค้าส่งเจ้าประจำเก่าแล้ว เจ้าประจำเก่าสามารถใช้ระบบเงินเชื่อได้ ถึงแม้ว่าจะมีระเบียบให้พ่อค้าส่งไซ้(ในกรุงเทพฯ) ต้องจ่ายเงินค่าไซ้ในทันทีแก่ผู้มาส่งไซ้ (จากจังหวัดชลบุรี) เมื่อได้รับไซ้ไป แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว ก็ปรากฏว่า เงินที่จ่ายกันในแต่ละวันนั้นเป็นเงินค่าไซ้ของวันก่อน ๆ ซึ่งระบบนี้จะใช้ได้กันก็แต่ผู้ที่เป็นลูกค้าขาประจำกันเท่านั้น

เมื่อประมวลหรือขายทอดตลาดไซ้กันแล้ว คือรู้กันแล้วว่าไซ้กองใดเป็นของใครแล้ว ผู้ค้าส่งไซ้ก็จะขน (โดยมีลูกน้องหรือลูกจ้างช่วย) ลังไซ้ของตน ขึ้นรถ 6 ล้อเล็ก หรือรถปิคอัพ 4 ล้อที่มาจอดรอไว้ที่ได้อาคาร 1 เช่นกัน ส่วนรถบรรทุกไซ้ที่มาจากชลบุรีก็จะขนลงเปล้า ซึ่งผู้ค้าส่งไซ้เจ้าประจำได้ขนมากองไว้ให้ก่อนนั้นขึ้นรถ (ลังเปล้านี้ก็คือลังที่บรรทุกไซ้ในวันก่อน ๆ ที่พ่อค้าส่งไซ้เอาไป แล้วเอามาคืน) เสร็จแล้วรถบรรทุกที่มาจากชลบุรีก็จะบรรทุกลังเปล้ากลับชลบุรี ส่วนรถ 6 ล้อเล็กหรือรถปิคอัพของผู้ค้าส่งไซ้ก็จะบรรทุกลังไซ้กลับไปยังห้างร้านของตน หรือนำไซ้ไปส่งยังตลาดผู้บริโภคต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ต่อไป

ผู้ค้าส่งไซ้รับไซ้เปิดมาจากตลาดกลางไซ้ นั้น จะนำไซ้เปิดไปส่งยังตลาดผู้บริโภคต่าง ๆ ซึ่งเป็นขาประจำของตนทั่วกรุงเทพมหานคร ซึ่งกล่าวได้ว่า ไซ้เปิดเกือบทั้งหมดในตลาดในกรุงเทพมหานครนั้น มาจากตลาดกลางไซ้ท่าม่วน และตลาดกลางไซ้ท่าโรงโมถึงแม้ว่าตามความเป็นจริงแล้ว ในตลาดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ นี้จะมีไซ้เปิดน้ำจืดจากจังหวัดใกล้เคียง ๆ กรุงเทพฯ เช่น นครปฐม อ่างทอง สิงห์บุรี มาวางขายแข่งบ้าง แต่ถ้าเทียบกับจำนวนไซ้เปิดน้ำเค็มจากจังหวัดชลบุรีแล้ว นับว่าน้อยมาก² ซึ่งจะไม่มียกยี่ห้อราคาในตลาดเท่าใดนัก

นอกจากนั้น ไซ้เปิดจากตลาดกลางไซ้ในกรุงเทพฯ นี้ ยังถูกส่งไปยังตลาดในต่างจังหวัดด้วย เพราะว่าในต่างจังหวัดนั้นถึงแม้ว่าจะมีการเลี้ยงเปิดอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เพียงพอและมักจะเลี้ยงเปิดเพียงรุ่นเดียว ซึ่งให้ไซ้ได้ไม่ตลอดปี บางจังหวัดอย่างเช่น จังหวัดเชียงใหม่ก็นักกล่าวได้ว่า ไซ้เปิดในตลาดต่าง ๆ ทั่วเชียงใหม่ นั้น ถูกส่งไปจากตลาดกลางไซ้ในกรุงเทพฯ นี้

ผู้ค้าส่งไซ้ในกรุงเทพฯ นี้มีประมาณ 70-80 ราย ผู้ค้าส่งรายใหญ่ซึ่งเรียกกันว่า “แพใหญ่” ซึ่งส่งไซ้เปิดนี้ไปยังต่างจังหวัดด้วยนั้นมีเพียง 7 ราย คือ ห้างฯ กรุงเทพฯ ค้าไซ้, ห้างฯ สยามการไซ้, บริษัทสุวรรณการไซ้, ห้างฯ ร่วมมิตรการไซ้, ห้างฯ ชนแข่งฮอง, ห้างฯ ชัยแข่งเชียง และห้างฯ เลี้ยงเองรัง ส่วนผู้ค้าส่งรายเล็กซึ่งเรียกว่า “แพเล็ก” นั้นมี 60-70 ราย

ในอดีต คือในราว พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา พวกผู้ค้าส่งรายใหญ่นั้นได้ส่งไซ้เปิดจากตลาดกลางไซ้ไปยังตลาดต่างประเทศคือ ฮองกง แต่ในปัจจุบันได้เลิกส่งแล้ว เพราะว่าได้ถูกไซ้เปิดจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนมาตีตลาดหมดแล้ว

4. ข้อมูลเกี่ยวกับรถบรรทุกไซ้เปิด

รถบรรทุกไซ้เปิดมาจากจังหวัดชลบุรีนั้นเป็นรถ 10 ล้อ หรือรถ 6 ล้อขนาดใหญ่ ถ้าเป็นรถ 10 ล้อ จะบรรทุกไซ้เปิดได้เต็มที่ 320 ลัง (1 ลังบรรจุไซ้เปิดได้ 400 ฟอง) ซึ่งจะอยู่ในเกณฑ์ของน้ำหนักกรรและสิ่งบรรทุกรวม 24 ตันของกรมทางหลวง แต่ถ้าเป็นรถ 6 ล้อขนาดใหญ่ ตามเกณฑ์ของกรมทางหลวง น้ำหนักรวมจะต้องไม่เกิน 12 ตัน ซึ่งจะบรรทุกไซ้เปิดได้ 180 ลัง แต่เนื่องจากกรุงเทพมหานครกำหนดให้รถ 6 ล้อขนาดใหญ่มีน้ำหนักรวมไม่เกิน 10 ตัน รถ 6 ล้อขนาดใหญ่ จึงบรรทุกได้เพียง 160 ลังเท่านั้น

จำนวนรถบรรทุกไข่ที่เปิดจากจังหวัดชลบุรีมาเข้าตลาดกลางไข่ปทุมวันนั้น จะมีจำนวนมากวันน้อยวันสลับกันไป เพราะว่าจำนวนไข่ที่เปิดที่มาจากตลาดกลางไข่ปทุมวันนั้นจะมีมากวันน้อยวันสลับกันไปทุกวัน ดังจะดูได้จากสถิติของปริมาณไข่ที่นำมาเข้าตลาดกลางไข่ในแต่ละวันของเดือนสิงหาคม-กันยายน-ตุลาคม 2521 ในหน้า 24-25-26 ของรายงานนี้ สาเหตุที่มีไข่เปิดมาเข้าตลาดกลางไข่มากวันน้อยวันสลับกันไปนั้นก็เพราะว่า จะมีรถบรรทุกบางคันไปเก็บไข่จากผู้เลี้ยงที่ชลบุรีมาส่งกรุงเทพวันเว้นวัน หรืออาจจะใช้เวลาวันหนึ่งไปเก็บไข่จากผู้เลี้ยงรายย่อยมารวบรวมไว้ แล้วอีกวันหนึ่งจึงเอามาส่งกรุงเทพ (แต่ก็มีรถบางคันที่ไปเก็บไข่จากผู้เลี้ยงมาส่งกรุงเทพทุกวัน ซึ่งเป็นผู้เลี้ยงรายใหญ่) วันที่เป็นวันที่รถเข้ามามาก หรือไข่เปิดเข้าตลาดกลางไข่มากนั้น เป็นวันที่รถที่เก็บไข่วันวันเข้ามาตรงกันพอดี จึงกลายเป็นวันที่มีรถเข้ามา

ในวันที่เป็นวันที่ไข่เข้ามามากนั้น จะมีรถ 10 ล้อ เข้า 2 คัน (แต่ในช่วงเดือนที่มีไข่เปิดมาก จะเพิ่มเป็น 4 คัน) รถ 6 ล้อขนาดใหญ่ 10 คัน ส่วนในวันที่มีไข่เข้าน้อยนั้น รถ 10 ล้อจะไม่มีเลย จะมีเพียงรถ 6 ล้อขนาดใหญ่ 5-6 คันเท่านั้น

รถบรรทุกไข่จากจังหวัดชลบุรีนี้จะได้อำนาจส่งไข่เปิดลงละ 6 บาท กล่าวคือเมื่อรถบรรทุกไข่เก็บเงินจากผู้ค้าส่งไข่ (ในกรุงเทพ) ตามราคาที่บริษัทส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ภาคตะวันออกจำกัดตั้งมา แล้วก็ให้นำเงินไปส่งแก่ผู้เลี้ยงเปิดในจังหวัดชลบุรี ที่เอาไข่ของเขามาส่งในกรุงเทพ โดยหักค่าขนส่ง 1 ลัง (400 ฟอง) ต่อ 6 บาท

ส่วนพ่อค้าส่งไข่ในกรุงเทพ ที่นำรถ 6 ล้อ ขนาดเล็กหรือรถปิคอัพ 4 ล้อ มารับไข่จากรถบรรทุกจากชลบุรีนั้น รถ 6 ล้อขนาดเล็กจะบรรทุกไข่ได้เต็มที่ 168 ลัง ซึ่งก็จะได้น้ำหนักรวมไม่เกิน 10 ตัน ตามกฎจราจรของกรุงเทพ (ในขณะที่รถ 6 ล้อ ขนาดใหญ่ ถ้าจะบรรทุกให้น้ำหนักรวมได้ 10 ตัน จะบรรทุกได้ 160 ลัง ซึ่งไม่เต็มรถ เนื่องจากรถ 6 ล้อใหญ่มีน้ำหนักเฉพาะตัวรถมากกว่ารถ 6 ล้อเล็ก) ส่วนรถปิคอัพ 4 ล้อนั้น ถ้าไม่มีหลังคา (ตรงกะบะ) จะบรรทุกได้เต็มที่ 45 ลัง แต่ถ้ามีหลังคาจะบรรทุกได้เต็มที่ 40 ลัง แต่อย่างไรก็ตามเท่าที่สังเกตดู จะเห็นว่า รถปิคอัพส่วนใหญ่บรรทุกเพียง 20 กว่าลึงเท่านั้นเอง และในจำนวนผู้ส่งไข่ซึ่งมาในวันที่มีไข่เข้ามา 80 กว่ารายนั้น จะนับรถ 6 ล้อเล็ก หรือรถปิคอัพ 4 ล้อ ที่มารับไข่ได้เพียง 40 กว่าคันเท่านั้น เพราะผู้ค้าส่งไข่จำนวนครึ่งหนึ่งนั้น ใช้วิธีฝากหรือจ้างรถของผู้ค้าส่งอีกคนหนึ่งไปส่งยังห้างร้านหรือตลาดของตน ซึ่งจะต้องเสียค่าจ้างขนส่งลึงละ 1.50 บาท ถึง 2.00 บาท

¹ ตลาดกลางไข่ปทุมวัน มีการนำไข่มาส่งกันทุกวัน โดยไม่หยุดวันเสาร์-อาทิตย์, วันหยุดราชการ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ใด ๆ ทั้งปีจะมีหยุดก็แต่เพียงวันตรุษจีน 2-3 วันเท่านั้น

² ไข่เปิดน้ำจืดเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะมีจำนวนเกินกว่าสองร้อยฟองก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ผ่านเข้าตลาดกลางไข่ ซึ่งเป็นการผิดกฎหมาย เจ้าหน้าที่มีอำนาจจับกุมหรือยึดไข่เหล่านั้นได้ แต่จากการให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ต่อผู้ทำรายงานนี้บอกว่า ไข่ น้ำจืดเหล่านั้นมีเป็นจำนวนน้อย และเจ้าหน้าที่ก็มีไม่เพียงพอที่จะออกไปจับกุม อันที่จริงแล้วเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่จะต้องทำการจับกุมผู้ที่นำไข่เหล่านั้นเข้ามา แต่จากการพิจารณาแล้วเห็นว่า ถ้าจะให้ผู้นำไข่เหล่านั้นมาเข้าตลาดกลางไข่ ก็จะเป็นการลำบาก เสียค่าใช้จ่ายและเสียเวลาต่อไข่ ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก และถึงแม้ว่าจะให้เอามาเข้าตลาดกลางไข่จริง ๆ ผู้ค้าส่งที่ซื้อไข่จากจังหวัดชลบุรีเป็นประจำ ก็คงจะไม่มาซื้อไข่ น้ำจืดเหล่านี้ เพราะมีจำนวนไม่พอแก่ความต้องการของผู้ค้าส่งอีกประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ ไข่ น้ำจืดนี้เก็บไว้ไม่ได้นานเพียง 3 วัน ก็จะเน่าเสียแล้ว ซึ่งเปรียบเทียบกับไข่จากจังหวัดชลบุรี ซึ่งเก็บไว้ได้นานกว่า 20 วัน

ตาราง 21.1 สถิติเปรียบเทียบแสดงปริมาณและราคาไข่เป็ดสด ณ ตลาดกลางไข่

ประจำปี พ.ศ. 2520

เดือน	ปริมาณฟอง	เพิ่มขึ้น (+) ลดลง (-) (ฟอง)	เพิ่มขึ้น (+) ลดลง (-) ร้อยละ	ราคาต่ำ-สูง ต่อร้อยฟอง (บาท)	ราคาเฉลี่ย ต่อร้อยฟอง (บาท)	เพิ่มขึ้น (+) ลดลง (-) (บาท)	เพิ่มขึ้น (+) ต่อร้อยฟอง ร้อยละ	หมายเหตุ
มกราคม	16,124,000	- 1,669,900	- 9.38	70-86	82.81	- 12.60	- 13.21	ในการคำนวณการเพิ่มขึ้นและลดลงของปริมาณและราคาไข่เป็ดตามสถิติเปรียบเทียบนี้ได้ใช้ตัวเลขแสดงปริมาณและราคาของเดือนกรกฎาคม เป็นตัวเลขฐานในการคำนวณ
กุมภาพันธ์	13,628,110	- 4,165,790	- 23.71	80-96	85.20	- 10.21	- 10.70	
มีนาคม	16,236,400	- 1,557,500	- 8.75	95-106	102.50	+ 7.09	+ 7.43	
เมษายน	15,639,000	- 2,154,900	- 12.11	93-101	95.05	- 0.36	- 0.38	
พฤษภาคม	16,631,500	- 1,162,400	- 6.53	93-101	91.94	- 3.47	- 3.64	
มิถุนายน	17,103,200	- 690,700	- 3.88	80-87	81.15	- 14.26	- 14.95	
กรกฎาคม	17,793,900	-	-	86-101	95.41	-	-	
สิงหาคม	16,334,200	- 1,459,700	- 8.20	100-109	106.38	+ 10.97	+ 11.50	
กันยายน	13,502,000	- 4,291,900	- 24.12	110-116	115.12	+ 19.71	+ 20.66	
ตุลาคม	12,644,400	- 5,149,500	- 28.94	95-116	105.58	+ 10.17	+ 10.66	
พฤศจิกายน	13,836,800	- 3,957,100	- 22.24	95-106	99.27	+ 3.86	+ 4.05	
ธันวาคม	14,700,400	- 3,093,500	- 17.39	90-113	98.62	+ 3.21	+ 3.66	
รวมทั้งสิ้น	184,173,910	-	-	70-116	96.59	-	-	

สรุปสภาพและลักษณะรูปแบบของตลาด

จากการศึกษาตลาดในที่ตั้งแตกต่างกัน ตามชุมชนศูนย์กลางที่สำคัญ 4 บริเวณ คือ ย่านปากคลอง-ตลาด ย่านประตูน้ำ ย่านสะพานควาย และย่านวงเวียนใหญ่ มีตลาดที่ตั้งอยู่รวม 10 ตลาดได้แก่ 1 ตลาดปากคลองตลาด 2 ตลาดยอดพิมาน 3 ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย 4 ตลาดเฉลิมโลก 5 ตลาดเฉลิมลาภ 6 ตลาดพระพิณิจ 7 ตลาดศรีไทย 8 ตลาดจอมมาลี 9 ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ และ 10 ตลาดวงเวียนใหญ่ใต้ ในปลายปี 2524 โดยมีนิสิตภาควิชาผังเมือง หลักสูตรปริญญาโท จำนวน 23 คนร่วมในการศึกษา

ต่อมาได้เพิ่มจำนวนตลาดขึ้นอีก 2 แห่ง เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงวิวัฒนาการที่สัมพันธ์กับกรุงเทพมหานคร และกรุงเทพมหานคร จึงได้เลือก ตลาดเก่า และตลาดคลองเตย โดยมีนิสิตบางคนจากกลุ่มเดิมร่วมศึกษาต่อ ในระยะปลายปี 2524 ถึงต้นปี 2525 นอกจากนี้ยังมีตลาดที่ได้ศึกษาไว้แล้ว จากปีก่อน ๆ อีก 4 ตลาด คือ ตลาดนัดสนามหลวง ได้ศึกษาไว้ในปี 2523/24 และตลาดสามย่าน ตลาดเจริญผล และตลาดสะพานเหลือง ที่ได้ศึกษาในปลายปี 2522/23 โดยมีนิสิตผังเมืองปริญญาโทรุ่นก่อน รวมเป็นตลาดทั้งหมด 18 ตลาด พอจะสรุปลักษณะของตลาด จากการพิจารณากิจกรรมที่บ่งลักษณะเด่นแตกต่างจากกัน ได้ดังนี้

1. ตลาดลักษณะพิเศษ

แตกต่างจากตลาดทั่วไปทั้งลักษณะประเภทสินค้า สถานที่และเวลาการติดตลาด ตลอดจนแหล่งที่มาของสินค้าและขนาดของตลาดซึ่งใหญ่มาก ได้แก่ตลาดนัดสนามหลวง ซึ่งมีจำนวนรายผู้ประกอบการประมาณ 3,000 ราย (สำรวจต้นปี 2524) มีสินค้าหลากหลาย โดยเฉพาะจำพวกอุปโภค-บริโภค ถึงประมาณ 55% รวมกับสินค้าเบ็ดเตล็ดที่แปลก ๆ อีกประมาณ 11% รวมเป็น 66% นอกจากนี้ ตลาดสนามหลวงก็ได้บ่งพร่องในสินค้าหลักอื่น ๆ มีครบถ้วน ในประเภทเนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ เครื่องปรุง ตลอดจนอาหารคาว-หวาน และเครื่องดื่ม โดยมีสัดส่วนประมาณ 7%, 5%, 7%, 5%, 6% และ 5% ตามลำดับ

2. ตลาดขายส่ง (ผัก ผลไม้ ดอกไม้)

ตลาดขายส่งดังกล่าว รวมกลุ่มกันอยู่บริเวณปากคลองตลาด หรือปากคลองคูเมืองชั้นใน ถึง 3 ตลาด คือ ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ซึ่งเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุด มีจำนวนผู้ประกอบการภายในประมาณ 389 ราย ตั้งอยู่ด้านเหนือ และมีตลาดปากคลองตลาด กับตลาดยอดพิมาน ซึ่งมีขนาดใกล้เคียงกัน โดยมีจำนวนผู้ประกอบการภายใน ประมาณ 288 ราย และ 325 รายตามลำดับ ตั้งอยู่ตอนล่าง ซึ่งด้านใต้เป็นทำน้ำลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนลักษณะเด่นของกิจกรรมประเภทสินค้านั้น ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย เน้นสินค้า

จำพวก ผัก และดอกไม้ อย่างชัดเจน โดยมีสัดส่วนถึง 42% และ 33% ตามลำดับ ตลาดยอดนิมานั้นเน้นผัก ผลไม้ และดอกไม้ ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 29% 26% และ 28% ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่า โดยที่ตลาดทั้งสองเป็นตลาดขายส่ง สำหรับผัก ผลไม้ ดอกไม้โดยแท้ จึงไม่มีอาหารจำพวกเนื้อ และสินค้าอุปโภค-บริการ ไว้เสนอผู้ซื้อรายย่อยที่มาจ่ายประจำวัน เพื่อการบริโภคในครอบครัวเหมือนเช่นตลาดทั่ว ๆ ไป ส่วนตลาดปากคลองตลาดนั้นถึงแม้จะเน้นสินค้า ผัก และผลไม้ โดยมีสัดส่วนถึง 22% และ 18% ตามลำดับ แต่ก็มีสินค้าจำพวกเนื้อสัตว์ และโปรตีนถึง 15% และอาหารคาว-หวาน และเครื่องดื่มอีก 20% นอกจากนั้นก็มีสัดส่วนของสินค้า และบริการที่จำเป็นต่อความเป็นอยู่ในครอบครัวมากกว่า 2 ตลาดแรก แสดงให้เห็นถึงบทบาทของตลาดนี้ที่มีทั้งด้านการขายส่ง และการขายปลีก ตลาดท่าเรือคลองเตยในบริเวณลานด้านนอก ซึ่งติดตลาดตอนหัวค่ำต่อเนื่องในเวลากลางคืน จนถึงรุ่งเช้า ก็เป็นตลาดขายส่ง ผัก ผลไม้ อีกตลาดหนึ่ง ที่มีขนาดใหญ่ทางด้านใต้ของกรุงเทพมหานคร มีจำนวนผู้ค้ารวมทั้งปลีกและส่งถึง 437 ราย เน้นหนักสินค้าผลไม้ ซึ่งมีถึงกว่า 200 ราย หรือประมาณ 50% ส่วนผักมี 28% นอกจากนั้นก็มีอาหารเนื้อและโปรตีน ของข้าว อาหารคาว-หวาน (ไม่รวมในตลาดอาหารใต้รุ่ง) และเครื่องอุปโภคบริการประมาณ 7%, 6%, 7%, และ 2% ตามลำดับ

3. ตลาดสดทั่วไป

ตลาดสดทั่วไปมีลักษณะที่เสนอสินค้าและบริการที่เป็นพื้นฐานจำเป็นต่อชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอาหารสด เพื่อนำไปปรุงแต่งอาหารในแต่ละครัวเรือน ที่สำคัญได้แก่ อาหารจำพวกเนื้อสัตว์ และผัก แต่เนื่องจากตลาดสดที่ได้ศึกษามีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบดั้งเดิมบ้าง เช่น มีการประกอบอาหาร ขาย สัตว์ที่สูง หรือ เน้นอาหารหวานและเครื่องดื่ม หรือเครื่องอุปโภคบริการ ทำให้เกิดรูปแบบตลาดสดที่แตกต่างออกไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ตลาดสด ตัวอย่างในที่นี้ได้แก่ ตลาดวงเวียนใหญ่ใต้ ซึ่งมีลักษณะสินค้าและบริการที่น่าจะเป็นตัวแทนตลาดสดขนาดปานกลางค่อนข้างใหญ่ได้ดี (มีผู้ประกอบการประมาณ 418 ราย) เนื่องจากมีสินค้าบริการพื้นฐานต่าง ๆ ครบถ้วน โดยมีอาหารประเภทเนื้อสัตว์ และอาหารโปรตีน ประมาณ 31% ประเภทผักสด 22% ผลไม้ และอุปโภคบริการ สัดส่วนเท่ากันประมาณ 12% อาหารคาว 6% นอกจากนั้นเป็นสินค้าของข้าว ดอกไม้ และของหวาน เครื่องดื่ม 10%, 5%, และ 4% ลดหลั่นกันลงมา

3.2 ตลาดสด + ตลาดอาหาร ตัวอย่างมี 2 ตลาด ได้แก่ ตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ (เงินวิจิตร) ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าตลาดวงเวียนใหญ่ใต้ มีผู้ประกอบการค้าและบริการถึง 606 ราย มีลักษณะของสินค้าประเภทเนื้อสัตว์และผักสด เป็นสัดส่วนประมาณ 30% และ 26% ตามลำดับ มีอาหารคาว อาหารหวาน และเครื่องดื่มรวมกันประมาณ 14% ส่วนสินค้าบริการประเภทอื่น ๆ ก็มีสัดส่วนลดลงกว่าตลาดวงเวียนใหญ่ใต้เล็กน้อย ตลาดที่ 2 ได้แก่ตลาดสะพานเหลืองย่านปทุมวัน ซึ่งเป็นตลาดขนาดค่อนข้างเล็ก มีผู้ประกอบการค้าประมาณ 195 ราย สินค้าประเภทเนื้อสัตว์อาหารโปรตีน และผักสด มีสัดส่วนต่ำกว่าตลาดวงเวียนใหญ่เหนือ คือ ประมาณ 26% และ 10% ตามลำดับ แต่ในด้านอาหารคาว-หวาน และเครื่องดื่มรวมกัน มีสัดส่วนสูงกว่าเล็กน้อย คือ มีประมาณ 18% สำหรับสินค้าประเภทอื่น ๆ มีสัดส่วนต่ำกว่าตลาดวงเวียนใหญ่เหนือทั้งสิ้น

ที่น่าสนใจก็คือ ตลาดสด + ตลาดอาหารนี้ เป็นรูปแบบที่วิวัฒนาการต่อจากตลาดสด โดยอาศัยข้อได้เปรียบในวัตถุดิบในการประกอบอาหารที่มีอยู่พร้อมมูลในตลาด นำมาปรุงแต่งและให้บริการด้านอาหารแก่ประชาชน ทั้งในเวลาที่มาจ่ายตลาด และในเวลาที่ไม่จ่ายตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลา เช้า กลางวัน เย็น ตามเวลาอาหารและตอนค่ำและตอนดึก สำหรับประชาชนที่ออกนอกบ้าน ตอนหัวค่ำคืนเพื่อการเที่ยวเตร่ หรือ การประกอบอาชีพ เป็นการยืดเวลาของกิจกรรมในบริเวณตลาดออกไปจากช่วงเวลาของกิจกรรมในตลาดสดธรรมดา

3.3 ตลาดสด + ตลาดเครื่องอุปโภค เป็นรูปแบบของตลาดสดที่ขยายตัวในบริเวณต่อเนื่องกันในด้านสินค้าเครื่องอุปโภคและบริการ ซึ่งนอกจากสินค้าด้านอาหารสดที่สนองความต้องการประจำวันแล้ว ยังมีสินค้าจำพวกเครื่องใช้ เสื้อผ้า เครื่องไฟฟ้า และเครื่องเขียน เป็นต้น เป็นส่วนที่ยืดเวลาของกิจกรรมในบริเวณตลาดออกไปได้ตลอดวัน ตัวอย่างตลาดในที่นี้ ได้แก่ ตลาดท่าเรือคลองเตย และตลาดศรีไทย ย่านสะพานควาย ซึ่งมีขนาดใหญ่และปานกลางค่อนข้างใหญ่ โดยมีขนาดจำนวนผู้ประกอบการค้าประมาณ 595 ราย และ 353 ราย ตามลำดับ สำหรับในสัดส่วนของกิจกรรมหลักของตลาดสด ซึ่งมีอาหารประเภทเนื้อสัตว์และผักสด ตลาดท่าเรือคลองเตย มีสัดส่วนต่ำกว่า ตลาดศรีไทย เล็กน้อยคือมีประมาณ 21% และ 16% ตามลำดับ ขณะที่ตลาดศรีไทยมีสัดส่วน 28% และ 16% ตามลำดับ สินค้าประกอบอื่น ๆ ส่วนใหญ่ตลาดท่าเรือคลองเตยมีสัดส่วนสูงกว่าตลาดศรีไทย ทั้งนี้รวมไปถึง สินค้าหลักด้านเครื่องอุปโภคและบริการ ซึ่งมีประมาณ 30% สูงกว่าตลาดศรีไทย ซึ่งมีสัดส่วน 29% เพียงเล็กน้อย

3.4 ตลาดสด + ตลาดอาหาร + ตลาดเครื่องอุปโภค เป็นรูปแบบของตลาดสดที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การใช้ที่ดินในย่านใจกลางเมืองที่หนาแน่น รวมเอากิจกรรมนอกเหนือตลาดสดเข้ามาเต็มรูปแบบ ก่อให้เกิดแรงดึงดูดทางเศรษฐกิจที่สูงพอที่จะคงความเป็นตลาดสดได้ต่อไป (รวมรูปแบบ 3.2 และ 3.3 เข้าด้วยกัน) ตลาดที่เป็นตัวอย่างในกลุ่มนี้มี 3 ตลาด ได้แก่ ตลาดเฉลิมโลก ย่านประตูน้ำ ตลาดสามย่าน และตลาดเจริญผลย่านปทุมวัน

3.5 ตลาดสดลักษณะพิเศษ ตลาดเก่าเป็นรูปแบบของตลาดสดที่ได้พยายามปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในย่านชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมาตลอด 200 ปี จนการปรับตัวทางกายภาพได้ขยายตัวจากตลาดออกไปยังตึกแถวโดยรอบ โดยมีการค้าขายสินค้าอย่างเดียวกับที่ขายในตลาดในตึกแถวรอบนอก ๆ ที่ต่อเนื่องออกมาจากตลาด ในปริมาณถึงประมาณเท่ากับสินค้าที่ขายในตลาดซึ่งเป็นรูปแบบทางกายภาพที่ไม่ปรากฏในที่อื่น ๆ โดยทั่วไปสินค้าสดจำพวกเนื้อสัตว์ กุ้ง ปลา และผักสด จะมีที่ตั้งขายอยู่ตามแผงลอยหรือหาบเร่ในตลาดเท่านั้น โดยตึกแถวที่อยู่รายรอบจะจำหน่ายสินค้าพวกของชำ หรือจำพวกอุปโภคบริการ นอกจากนี้ยังมีที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ในบริเวณตลาดเก่า ไม่ปรากฏหาบเร่เลย

สำหรับลักษณะสินค้าสดที่ตลาดเก่าเน้นเป็นพิเศษนั้น ส่วนใหญ่เป็นไปในด้านคุณภาพ ซึ่งมีราคาแพง โดยมีสัดส่วนของอาหารเนื้อสัตว์ และอาหารโปรตีน ถึงประมาณ 72% และผักสดประมาณ 13% และสินค้าชำประมาณ 9% ลูกค้านอกจากตลาดเก่าส่วนใหญ่เป็นลูกค้าประจำที่ซื้อไปประกอบการค้าปรุงแต่งอาหารในภัตตาคาร และสำหรับครอบครัวขนาดใหญ่ อาหารจำพวกเนื้อสัตว์ สัตว์ปีก และสัตว์น้ำ จึงมีมากมายผิดแปลกจากตลาดสดทั่วไป จากสัดส่วนที่สูงมากดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจการซื้อที่สูงของลูกค้าประจำและผู้คนในย่านนั้น

4. ตลาดที่กำลังเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนไปจากตลาดสดโดยสิ้นเชิง

จากการกระบวนกรการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในเมืองจะผลักดันกิจกรรมที่ไม่ให้ผลหรือให้ผลตอบแทนน้อยทางเศรษฐกิจออกไปจากบริเวณที่มีการแข่งขันนั้น เนื่องจากราคาที่ดิน ราคาเช่า ดอกเบี้ยเงินกู้ ค่าแรงที่เพิ่มขึ้น ผลักดันให้ผู้ประกอบกิจการค้าขายในตลาดต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด แต่ในหลาย ๆ แห่งสภาพแวดล้อมมีไม่อำนวย ทำให้เปลี่ยนไป การคมนาคมเปลี่ยนเส้นทาง เกิดการแข่งขันในการทำเลการค้า ตลอดจนมีการค้าขายบนบาทวิถีอย่างหนาแน่น นอกตลาดและเสนอขายสินค้าอย่างเดียวกับในตลาด ทำให้เกิดการแย่งตัดหน้าลูกค้าไม่เข้าไปจ่ายซื้อสินค้าในตลาด ในที่สุดตลาดสดที่อยู่ด้านในก็ต้องเปลี่ยนบริการ ดังตัวอย่างตลาดเฉลิมลาภ-ประตูน้ำ ตลาดพระพิณิจ และตลาดจอมมาลี ย่านสะพานควาย เปลี่ยนกิจการอยู่ในขณะนี้ ตลาดทั้งสามแห่งนี้ไม่มีเอกลักษณ์ของตลาดสดอีกต่อไป คือ สัดส่วนของสินค้าเนื้อสัตว์ ตลาดเฉลิมลาภมีเพียง 1% ขณะที่ตลาดพระพิณิจ และตลาดจอมมาลีไม่มีสินค้านั้นเลย ผักสดที่เช่นเดียวกันที่ตลาดพระพิณิจไม่มี ตลาดเฉลิมลาภ และจอมมาลีมีสัดส่วนเพียง 1.2% และ 3.7% ตามลำดับที่สำคัญก็คือ สินค้าชำ ซึ่งจะต้องมีสัดส่วนอยู่ไม่มากก็น้อยเนื่องจากเป็นความจำเป็นของแต่ละครัวเรือนเมื่อขาดเหลือสามารถซื้อจากร้านขายของชำในตลาดได้ตลอดเวลา แต่ในตลาดทั้ง 3 แห่งนี้ไม่หลงเหลืออยู่แล้ว ตลาดทั้ง 3 เน้นสินค้าอื่น ๆ ที่ไม่เป็นลักษณะของสินค้าตลาดสด เช่น กิจการด้านรักษาพยาบาลหรืออยู่อาศัย ดังจะเห็นจากสัดส่วนของกิจการอื่น ๆ ของตลาดพระพิณิจ สูงถึง 79% และจอมมาลี 54% สัดส่วนสินค้าอุปโภคบริการนั้น ตลาดเฉลิมลาภมีสัดส่วนสูงสุดถึง 85% เป็นสภาพของร้านสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ซึ่งแตกต่างกันเล็กน้อยด้านกายภาพเท่านั้น ส่วนตลาดจอมมาลีมีสัดส่วนถึง 26% และตลาดพระพิณิจมีเพียง 16% นอกจากนี้ทางด้านอาหารและเครื่องดื่ม เป็นสัดส่วนที่สูงรองลงมา สนับสนุนกิจการด้านอุปโภคบริการมากกว่าตลาดสดทั่วไป คือ ตลาดจอมมาลีมีสัดส่วนสูงสุดถึง 13% ตลาดเฉลิมลาภมีประมาณ 9% และตลาดพระพิณิจมีเพียง 5%

ส่วนตลาดนัดวันพุธท่าเรือคลองเตยนั้น เป็นตลาดสรรพสินค้าที่จัดตั้งขึ้นโดยพึ่งทำเลและสถานที่ของตลาดสดท่าเรือคลองเตย มีโครงสร้างองค์ประกอบของสินค้าคล้ายคลึงกับตลาดเฉลิมลาภ แต่มีสัดส่วนของสินค้าเครื่องอุปโภคบริการสูงถึง 90% ซึ่งเป็นโครงสร้างที่แตกต่างไปจากตลาดสดโดยสิ้นเชิง

ในด้านขนาดของตลาด ตลาดเฉลิมโลก และตลาดสามย่านเป็นตลาดขนาดกลาง ค่อนข้างใหญ่ ซึ่งมีจำนวนผู้ประกอบการค้าใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 400 ราย ใหญ่กว่าตลาดเจริญผลกว่า 2 เท่า ทางด้านโครงสร้างองค์ประกอบสินค้าของตลาด ปรากฏว่ามีสัดส่วนของกิจกรรมด้านสินค้าสด (ในความหมายของตลาดสด) ประมาณ 50% ส่วนกิจกรรมด้านการขายอาหาร และด้านการขายเครื่องอุปโภคและบริการมากกว่า 15% ขึ้นไป และรวมกันเป็นสัดส่วนที่เกือบเท่าสินค้าสด เป็นที่น่าสังเกตว่า ตลาดเจริญผลซึ่งเป็นตลาดขนาดเล็ก มีสัดส่วนของสินค้าอุปโภคบริการ น้อยกว่า สัดส่วนด้านอาหารสำเร็จ ในขณะที่ตลาดเฉลิมโลก และตลาดสามย่าน ซึ่งเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่กว่าต่างมีสัดส่วนของสินค้าอุปโภคบริการ สูงกว่า หรือเท่ากันกับสัดส่วนด้านอาหารสำเร็จ ทั้งนี้คาดว่าเกิดจากการทำเลที่ตั้งของตลาดขนาดใหญ่ได้เปรียบกว่าจึงสามารถมีกิจกรรมในด้านสินค้าเครื่องอุปโภคและบริการ ซึ่งมีมูลค่าสูงกว่าด้านการจำหน่ายอาหาร

ตารางที่ 22 สรุปลักษณะและขนาดของตลาด จำแนกตามโครงสร้างของสินค้าและจำนวนรายผู้ประกอบการ พ.ศ. 2525

ประเภท/ชื่อตลาด (ที่ตั้ง)	ขนาดตลาด ผู้ค้า/คน ผู้ค้า/ราย ร้อยละ (1)	เนื้อ + อาหารโปรตีน ราย % (2)	ผัก ราย % (3)	ผลไม้ ราย % (4)	ดอกไม้ ราย % (5)	ของชำ ราย % (6)	อาหารสำเร็จ			อุปโภค และบริการ ราย % (9)	อื่นๆ ราย % (10)
							อาหารคาว		อาหารหวาน และเครื่องดื่ม ราย % (8)		
							ราย % (7)	ราย % (8)			
1 ตลาดขายส่ง											
ขายส่งผัก ผลไม้ ดอกไม้	664										
1.1 ยอดพิมาน (ย่านปากคลองตลาด)	325 (100.00)	9 (2.77)	95 (29.23)	84 (25.85)	90 (27.69)	15 (4.61)	10 (3.08)	21 (6.46)	1 (0.31)	-	
ขายส่งผัก ดอกไม้	777										
1.2 ส่งเสริมเกษตรไทย (ย่านปากคลองตลาด)	389 (100.00)	2 (0.52)	164 (42.16)	23 (5.91)	128 (32.90)	35 (9.00)	5 (1.28)	3 (0.77)	4 (1.03)	25 (6.43)	
ขายส่งผัก ผลไม้	415										
1.3 ปากคลองตลาด (ย่านปากคลองตลาด)	288 (100.00)	44 (15.28)	62 (21.53)	51 (17.71)	8 (2.78)	25 (8.68)	22 (7.64)	35 (12.15)	14 (4.86)	27 (9.37)	
1.4 ท่าเรือคลองเตย (กลางคืน) (ย่านท่าเรือคลองเตย)	768 437 (100.00)	29 (6.64)	124 (28.37)	219 (50.11)	2 (0.46)	27 (6.18)	27 (6.18)	2 (0.46)	7 (1.60)	-	
2 ตลาดลักษณะพิเศษ	4,548										
2.1 ตลาดนัดท้องสนามหลวง (ย่านสนามหลวง)	2,948 (100.00)	203 (6.89)	154 (5.22)	195 (6.62)	-	136 (4.61)	168 (5.70)	145 (4.92)	1,633 (55.39)	314 (10.65)	

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
3 ตลาดสดทั่วไป										
ตลาดสด	573									
3.1 วงเวียนใหญ่ใต้	418	129	91	49	19	41	25	15	49	-
(ย่านวงเวียนใหญ่)	(100.00)	(30.86)	(21.77)	(11.72)	(4.55)	(9.81)	(5.98)	(3.59)	(11.72)	
(ตลาดสด+ตลาดอาหาร										
3.2 วงเวียนใหญ่เหนือ	809									
(เงินวิจิตร/ย่านวงเวียนใหญ่)	606	181	157	51	16	64	55	31	51	-
	(100.00)	(29.86)	(25.91)	(8.42)	(2.64)	(10.56)	(9.07)	(5.12)	(8.42)	
3.3 สะพานเหลือง¹	217									
(ย่านปทุมวัน)	195	51	20	9	1	17	27	9	18	43
	(100.00)	(26.15)	(10.26)	(4.62)	(0.51)	(8.72)	(13.85)	(4.62)	(9.23)	(22.05)
ตลาดสด+ตลาดเครื่องอุปโภค										
3.4 ท่าเรือคลองเตย	938									
(ย่านท่าเรือคลองเตย)	595	125	61	49	5	82	30	66	176	1
	(100.00)	(21.01)	(10.25)	(8.24)	(0.84)	(13.78)	(5.04)	(11.09)	(29.58)	(0.17)
3.5 ศรีไทย¹	514									
(ย่านสะพานควาย)	353	99	57	5	1	50	25	10	102	4
	(100.00)	(28.05)	(16.15)	(1.42)	(0.28)	(14.16)	(7.08)	(2.83)	(28.90)	(1.13)
ตลาดสด+ตลาดอาหาร+ตลาดเครื่องอุปโภค										
3.6 เฉลิมโลก	504									
(ย่านประตูน้ำ)	416	67	58	36	14	42	29	37	120	13
	(100.00)	(16.10)	(13.94)	(8.65)	(3.37)	(10.10)	(6.97)	(8.89)	(28.85)	(0.48)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
3.7 สามย่าน ¹ (ย่านปทุมวัน)	451 315 (100.00)	68 (21.59)	40 (12.70)	3 (0.95)	14 (4.45)	85 (26.98)	85 (26.98)	20 (6.35)		
3.8 เจริญผล ¹ (ย่านปทุมวัน)	365 177 (100.00)	31 (17.51)	24 (13.56)	4 (2.26)	2 (1.13)	29 (16.38)	33 (18.65)	9 (5.09)	29 (16.38)	16 (9.04)
ตลาดสดลักษณะพิเศษ										
3.9 ตลาดเก่า (ย่านเยาวราช)	366 171 (100.00)	123 (71.93)	23 (13.45)	-	16 (9.36)	1 (0.58)	-	8 (4.68)		
4 ตลาดที่กำลังเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยน แปลงไปจากตลาดสดโดยสิ้นเชิง										
4.1 เฉลิมลาภ (ย่านประตูน้ำ)	922 415 (100.00)	6 (1.44)	5 (1.20)	8 (1.93)	4 (0.96)	-	20 (4.82)	19 (4.58)	351 (84.58)	2 (0.48)
4.2 ทำเรือคลองเตย ตลาดนัดวันพุธ (ย่านท่าเรือคลองเตย)	611 347 (100.00)	11 (3.17)	7 (2.02)	-	1 (0.29)	10 (2.88)	-	6 (1.73)	312 (89.91)	-
4.3 จอมมลิ ¹ (ย่านสะพานควาย)	60 54 (100.00)	-	2 (3.70)	-	-	2 (3.70)	7 (12.96)	-	14 (25.93)	29 (53.71)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
4.4 พระพินิจ ¹ (ย่านสะพานควาย)	25 43 (100.00)	-	-	-	-	-	2 (4.65)	-	7 (16.28)	34 (79.07)

ที่มา : 1 ไม่รวมหาบเร่รถจักรยานตลาด ซึ่งกลุ่มตลาดย่านสะพานควาย มีจำนวนหาบเร่ประมาณ 245 ราย ที่ตั้งอยู่บนทางเท้าริมถนนพหลโยธิน

เฉพาะด้านตะวันออกบริเวณหน้าตลาดทั้ง 3 ซึ่งไม่สามารถแยกออกได้ว่าขึ้นกับตลาดใด

- ข้อมูลตลาดย่านปทุมวัน ได้จากการสำรวจปลายปี 2522-ต้นปี 2523
- ข้อมูลตลาดนัดท้องสนามหลวง ได้จากการสำรวจ ปลายปี 2523-ต้นปี 2524 และ
- ข้อมูลตลาดย่านปากคลองตลาด ย่านสะพานควาย ย่านประตูน้ำ ย่านท่าเรือคลองเตย และตลาดเก่าเยาวราช ได้จากการสำรวจระหว่างปลายปี 2524-ต้นปี 2525 โดยนิสิตภาควิชาผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 3 รุ่น

บทที่ 5

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

แนวทางการวิจัยในด้านสถาปัตยกรรม

เป้าหมายและเนื้อหาของการวิจัยนี้ มุ่งศึกษาในแง่ของการใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมของตลาด โดยครอบคลุมถึงการใช้พื้นที่ชนิดที่เป็นที่ว่างโล่ง และมีอาคารปกคลุมสำหรับสนองประโยชน์ใช้สอยสำหรับ คน ยวดยาน สิ่งของ มีการศึกษาลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนความสอดคล้องกับระบบสาธารณูปโภครอบ ๆ บริเวณตลาดรวมไปถึงบรรยากาศและสภาพแวดล้อมโดยรอบ

กลุ่มผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสภาพตลาดต่าง ๆ ตามตัวอย่างที่จะได้กล่าวต่อไป ยังไม่พบว่ามีตลาดที่พอจะเรียกได้ว่ามีความสมบูรณ์และถูกต้องในแง่ของสัญลักษณ์ที่ดี ในแง่ของความเป็นระเบียบที่ดี รวมทั้งในแง่ของสถาปัตยกรรมเองก็ดี ที่พอจะเป็นตัวอย่างที่ดีได้เลย ซึ่งข้อบกพร่องต่าง ๆ พอจะจำแนกได้ตามหัวข้อเหล่านี้

1. ปัญหาการคมนาคมและขนส่งโดยรอบบริเวณ
2. ปัญหาการใช้พื้นที่อย่างไม่เป็นระเบียบ
3. ปัญหาความสะอาด, การกำจัดของเสีย
4. ปัญหาความแออัดจากการขยายตัวของตลาด

จากการรวมผลที่ศึกษากันมา จึงทำให้แนวทางของการวิจัยมีผลออกมาในรูปของการชี้ให้เห็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และเสนอแนะแนวทางการแก้ไขเพื่อเป็นแนวทางประกอบการพิจารณาในการที่จะจัดสร้างตลาดขึ้นใหม่ เพื่อให้มีความถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

และเนื่องจากกิจกรรมของตลาดนั้นเป็นส่วนรวมจากคนกลุ่มต่าง ๆ กัน และมีผู้ที่สนใจจำนวนไม่น้อย ซึ่งไม่ได้เป็นนักวิชาการเลยจึงคิดว่า ผลของงานวิจัยนี้ควรที่จะบรรยายโดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและไม่มีความที่เข้าใจยาก การใช้ภาพถ่ายประกอบจะได้ผลในแง่ของการถ่ายทอดบรรยากาศและความรู้สึกได้ดีและรวดเร็ว ส่วนผู้ที่ต้องการรายละเอียดมากขึ้นไปอีกนั้น มีผลของการวิจัยนี้ส่วนหนึ่งได้จัดทำเป็นรูปแบบแสดงรายละเอียดทางด้านเทคนิคและวิชาการในด้านสถาปัตยกรรมของตลาดเอาไว้ด้วยพอสมควร ซึ่งคิดว่าคงจะเป็นประโยชน์ที่จะนำไปใช้ได้ต่อไป

โดยที่รายละเอียดในด้าน ผังเมือง ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์นั้น ได้กล่าวไปในบทต้น ๆ แล้ว ดังนั้นในบทนี้ซึ่งว่าด้วยลักษณะทางสถาปัตยกรรม จึงจะไม่กล่าวรายละเอียดซ้ำกันไปอีก จะเลือกเอาประเด็นสำคัญของลักษณะสถาปัตยกรรมเฉพาะโดยทั่ว ๆ ไปของตลาดตัวอย่างมากล่าวเท่านั้น

ลักษณะที่ตั้งของตลาด

ในปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า การขนส่งและคมนาคมทางบกมีบทบาทต่อชีวิตประจำวันอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณ กทม. ซึ่งมีการขยายขนาดของเมืองออกไปในแนวราบ

อย่างรวดเร็ว ประกอบกับการ ถมคู คลองต่าง ๆ ทำให้การคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลงไป เพราะขาดความสะดวกและรวดเร็ว ดังนั้นการคมนาคมหลักของตลาดในปัจจุบันคือทางบก และรองลงไปคือทางน้ำ ซึ่งมักจะเป็นทางนำผลผลิตของผู้ผลิตมายังตลาดโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพวกเกษตรกร (เช่นบริเวณปากคลองตลาด)

ความหนาแน่นของชุมชนต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่งในการกำหนดที่ตั้งของตลาดให้เกิดขึ้นได้ เพราะชุมชนที่หนาแน่นย่อมทำให้กำลังในการซื้อสูงขึ้นตาม ผู้ประกอบการค้าจึงคอยหาช่องทางจัดสร้างตลาดในที่ที่มีกำลังซื้อสูง

ในปัจจุบันในการขยายตัวของ กทม. ในประเภทที่อยู่อาศัยยังไม่มีแนวทางกำหนดที่แน่นอน แต่แนวโน้มส่วนใหญ่ขยายตัวขึ้นไปทางเหนือและดำเนินการโดยภาคเอกชนในรูปของหมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดชุมชนขึ้นมาพอที่จะเกิดตลาดขึ้นได้ แต่ไม่มีขนาดที่เรียกว่าใหญ่พอขนาดเป็นศูนย์กลางได้เพราะไกลจากศูนย์กลางเมืองและกำลังซื้อยังไม่มากนัก ดังนั้นลักษณะตลาดในระยะหลัง ๆ นี้ที่เกิดขึ้นจึงมักจะเป็นตลาดขนาดเล็กหรือขนาดกลาง ซึ่งของส่วนใหญ่จะหนักไปทางสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน และมักจะเกิดขึ้นตามชาน ๆ เมืองเท่านั้น ซึ่งผิดกับตลาดของเดิมที่อยู่ในบริเวณศูนย์กลางเมืองที่มีมานานนับเป็นสิบ ๆ ปี นับวันจะยิ่งเพิ่มความแออัดมากขึ้น และมีลักษณะเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายของตลาดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ลักษณะการเดินทางของคนที่มีบทบาทสำคัญต่อตลาด จะเห็นได้ว่า การขยายตัวของ กทม. ออกไป ทำให้คนต้องเดินทางไกลตามออกไป และส่วนใหญ่ของคนมักจะใช้รถประจำทาง และมารายที่ไม่สามารถขึ้นรถได้ต่อเดียว จะต้องต่อรถ 2 หรือ 3 ต่อตามบริเวณชุมทางหลักต่าง ๆ เช่น บริเวณ ประตูน้ำ, วงเวียนใหญ่, สะพานควาย, พระโขนง เป็นต้น จุดต่าง ๆ เหล่านี้จะมีตลาดเกิดขึ้นและมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว

ผู้ขายและผู้ผลิตนับว่ามีบทบาทไม่มากนักในการกำหนดที่ตั้งของตลาด เพราะในหลักการตลาดทุกวันนี้นี้ส่วนใหญ่ผู้ขายยังต้องเอาใจผู้ซื้ออยู่ ดังนั้นจุดกำหนดที่ตั้งของตลาดในปัจจุบันคงเป็นไปตามแนวทางที่ได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งพอจะสรุปได้ว่าลักษณะที่ตั้งของตลาดต้องพิจารณาถึงหัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสำคัญคือ

1. สะดวกในการคมนาคมและขนส่ง

2. มีชุมชนมากพอที่จะทำให้เกิดกำลังซื้อได้

ที่ตั้งของตลาดที่เกิดขึ้นก็ดี หรือตลาดของเดิมที่พัฒนาและขยายตัวเพิ่มขึ้นก็ดี ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและการคมนาคมโดยรอบที่ตั้ง และโดยที่เจ้าของตลาดและทางการที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลยังให้ความสำคัญน้อยเกินไป จึงทำให้การจราจรซึ่งติดขัดอยู่แล้ว เพิ่มปัญหาเหล่านี้เข้าไปอีกได้แก่

1. การหยุดรถรับส่งผู้ซื้อ หรือการขนส่งสินค้าที่กีดขวางทางจราจร

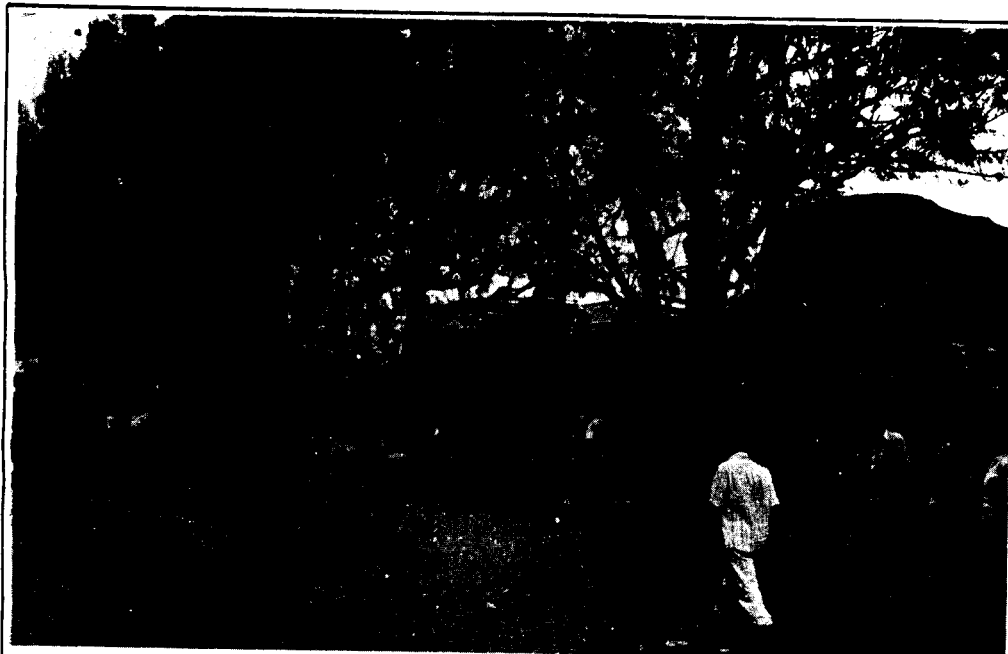
2. การข้ามถนนไปมาของผู้คนทำให้การจราจรไม่คล่องตัวซึ่งในปัจจุบันสะพานลอยสำหรับคนข้ามมีบทบาทในการช่วยแก้ปัญหาได้มาก

3. ที่จอดรถไม่เพียงพอ บางครั้งต้องจอดบนทางเท้าหรือผิวจราจร

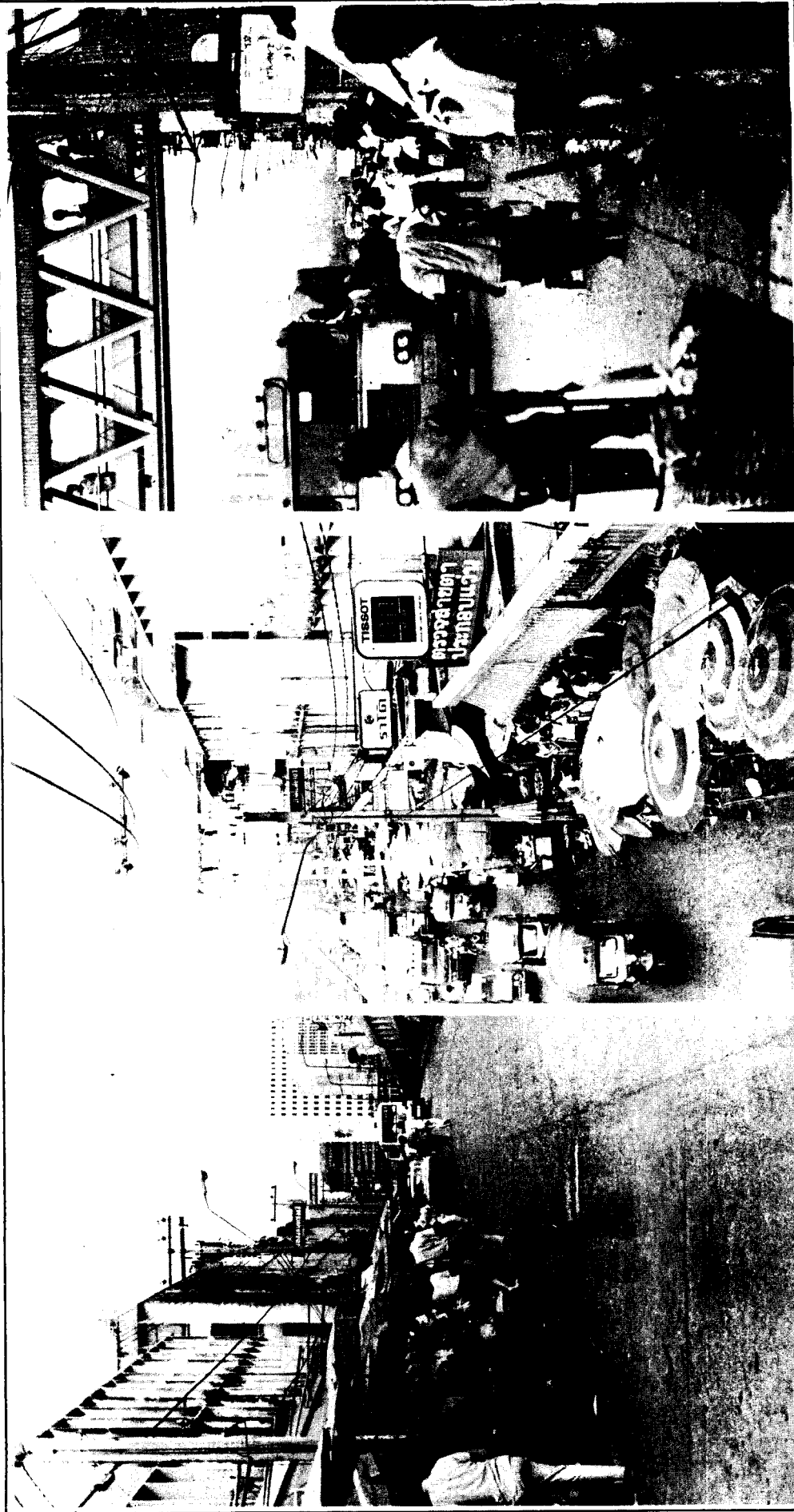
4. กิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งเกิดตามขึ้นมาได้แก่พวกหาบเร่ และแผงลอยที่ไม่อยู่ในตัวตลาด แต่ออกมาใช้พื้นที่ทางเท้าตั้งวางของเกะกะและไม่เป็นระเบียบ

5. ความไม่สอดคล้องกับระบบสาธารณูปโภคโดยรอบบริเวณ อันก่อให้เกิดมลภาวะขึ้นได้

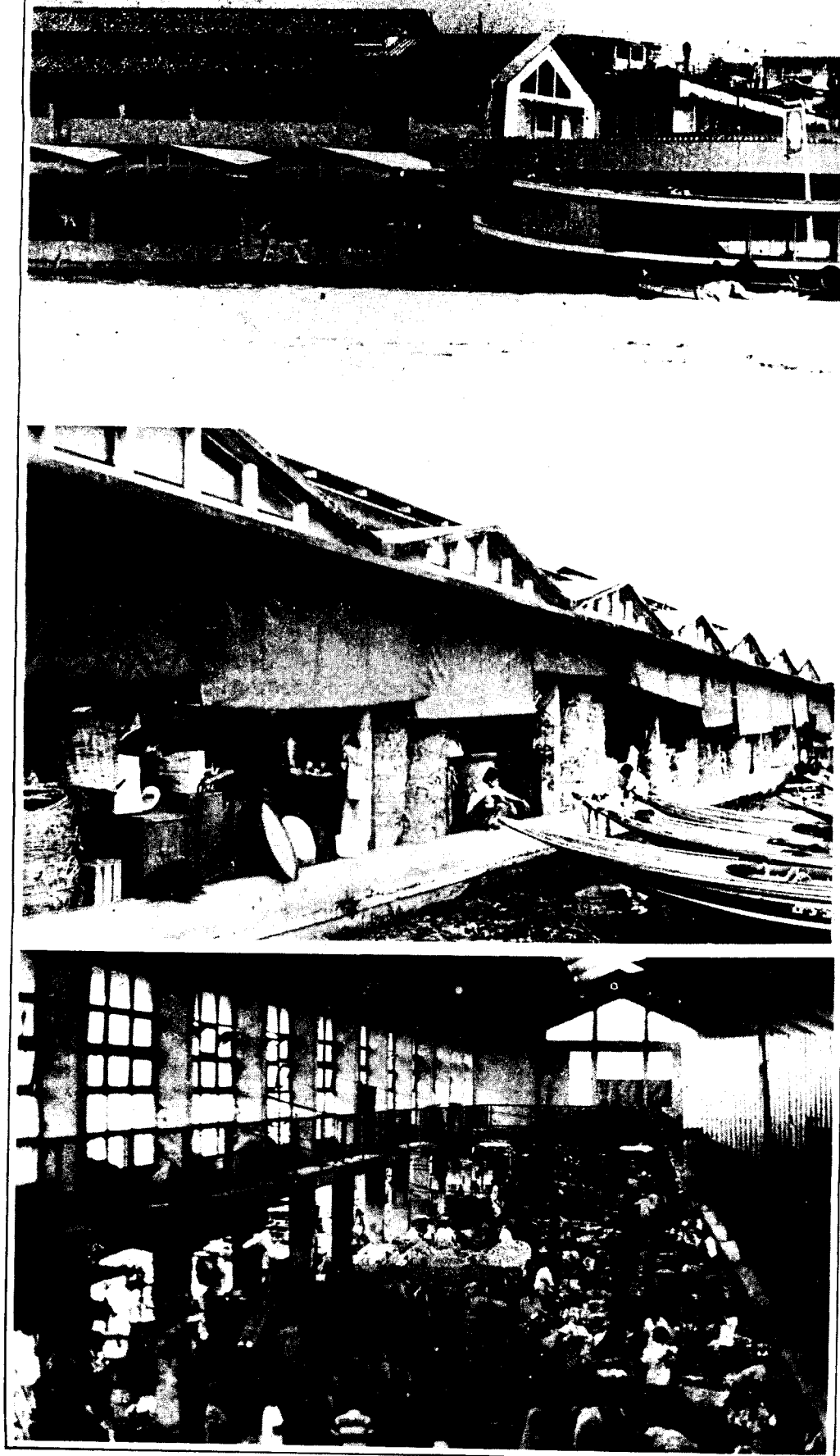
ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ ถ้าหากจะได้คำนึงถึงก่อนที่จะจัดสร้างตลาดใหม่ขึ้นและเตรียมการป้องกันและแก้ปัญหาไว้ล่วงหน้า ก็จะช่วยให้ตลาดที่เกิดขึ้นมีลักษณะที่ดีได้

ภาพที่ 52-53-54 กิจกรรมของตลาดที่ขายตัวออกมายังบริเวณรอบ ๆ ตลาด

ภาพที่ 55-56-57 สภาพความจอแจบริเวณโดยรอบตลาด

ภาพที่ 58-59-60 ตัวตลาดซึ่งมีลักษณะเป็นศูนย์กลางสินค้า

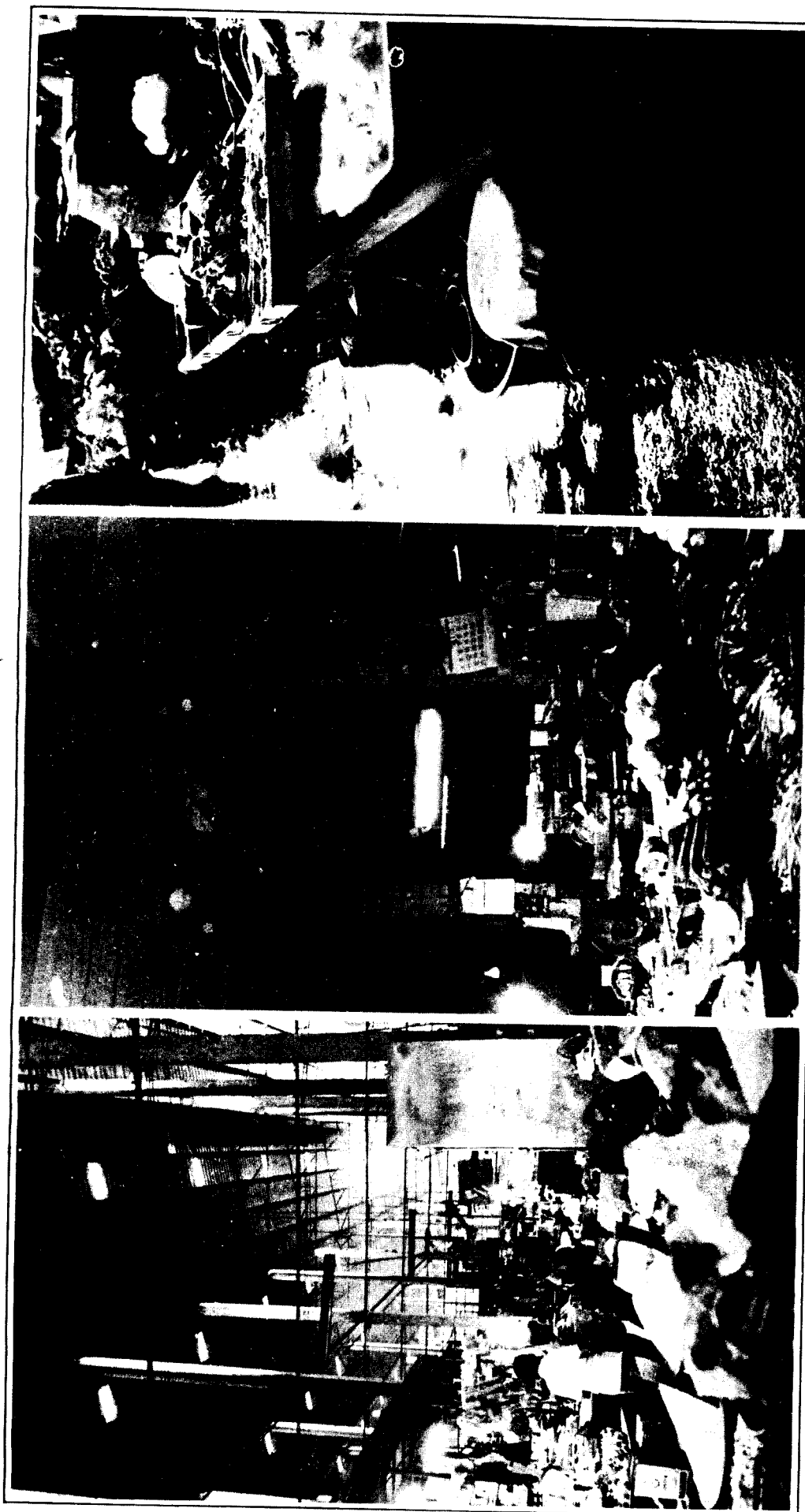
ลักษณะการจัดตลาด

ถ้าจะเริ่มมองในชุมชนเล็ก ๆ ตลาดเป็นที่ ๆ ใช้แลกเปลี่ยนสินค้าหรือทำการซื้อขายกันซึ่งต้องการพื้นที่ว่างเพื่อสนองรับคน และสินค้าที่ทำการซื้อขายกันได้พอเพียงเท่านั้น และใช้เวลาไม่นานนักในการซื้อขาย ดังนั้น ตลาดในสมัยระยะแรก ๆ จึงอาจจะออกมาในรูปที่ไม่ต้องพึ่งพาสถาปัตยกรรมก็ได้ คือเป็นลานโล่งแต่เพียงอย่างเดียว เพื่อให้ผู้ซื้อและผู้ขายประกอบกิจกรรมกันได้ ซึ่งในสมัยโบราณคิดว่าตลาดก็ควรเริ่มต้นขึ้นมาในลักษณะนี้ แล้วค่อย ๆ พัฒนาตัวขึ้นมาตามลำดับ เช่นการมีร่มหรือผ้ากันแดดยกแผงตั้งสินค้าให้สูงจากทางเดิน มีการสร้างหลังคาขนาดใหญ่คลุมพื้นที่ที่ซื้อขาย ซึ่งถือได้ว่าเริ่มให้สถาปัตยกรรมเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมของตลาด จากการขยายตัวของชุมชนย่อมมีส่วนช่วยให้ตลาดมีโอกาสพัฒนาและขยายตัวตาม เช่นระยะเวลาทำการซื้อขายเพิ่มยาวขึ้น ปริมาณสินค้าที่มากขึ้น ไม่สะดวกกับการขนไปมาทุกวัน จึงต้องมีที่เก็บสินค้าเกิดขึ้น ซึ่งย่อมเป็นการแน่นอนที่จะต้องมีคนมาอยู่เฝ้ากิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนาต่อมาเหล่านี้ ถ้าเรามองดูจะเห็นได้ว่า สถาปัตยกรรมสามารถที่จะสนองความต้องการดังกล่าวแล้วได้ จึงเกิดสถาปัตยกรรมที่ช่วยเสริมกิจกรรมของตลาดขึ้น ซึ่งจะออกมาในรูปของโกดังเก็บของบ้าง อาคารพาณิชย์และพักอาศัยรอบ ๆ ตลาดบ้าง เป็นต้น

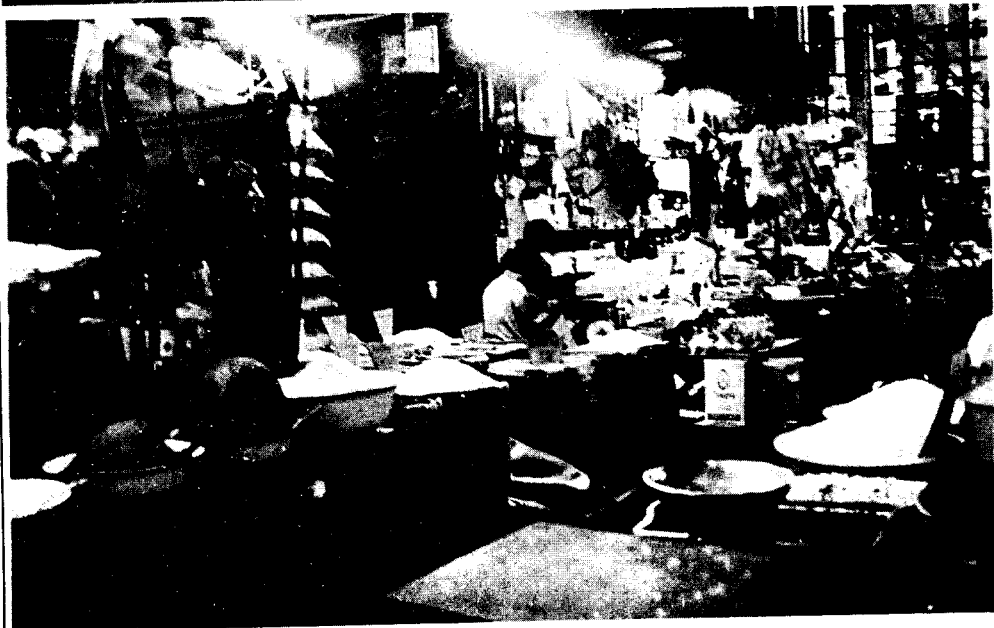
ดังนั้น สถาปัตยกรรมหลักของตลาดโดยทั่วไป พอจะจำแนกออกได้เป็นส่วน ๆ ดังนี้คือ

1. อาคารขนาดใหญ่ที่ตั้งแผงสินค้าต่าง ๆ มีลักษณะเป็นอาคารค่อนข้างถาวร โปร่ง ประกอบด้วยแท่นตั้งสินค้าและอาจมีที่เก็บใต้แท่นนั้น ๆ แต่ไม่มีลักษณะของการอยู่อาศัยปนเข้าไป กิจกรรมส่วนใหญ่เน้นหนักไปในการซื้อขายสินค้าเท่านั้น
2. อาคารพาณิชย์และพักอาศัยโดยรอบ ซึ่งอาจจะออกมาในรูปของห้องแถวหรือตึกแถว รายรอบตัวตลาดซึ่งเป็นอาคารใหญ่ตรงกลาง อาคารประเภทนี้เป็นสถาปัตยกรรมที่จะช่วยสนองประโยชน์ในการช่วยส่งเสริมกิจกรรมหลักของตลาด เช่น เป็นที่เก็บสินค้าที่จะนำไปขายในตัวตลาด ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ขายตลอดจนเป็นที่ขายส่งและปลีกสินค้าบางประเภทด้วย
3. ส่วนประกอบอื่น ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับกิจกรรมเฉพาะของแต่ละตลาด อาจจะออกมาในรูปของลานโล่งสำหรับหาบเร่ แผงลอย ลานจอดรถ ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการขนส่งและคมนาคม

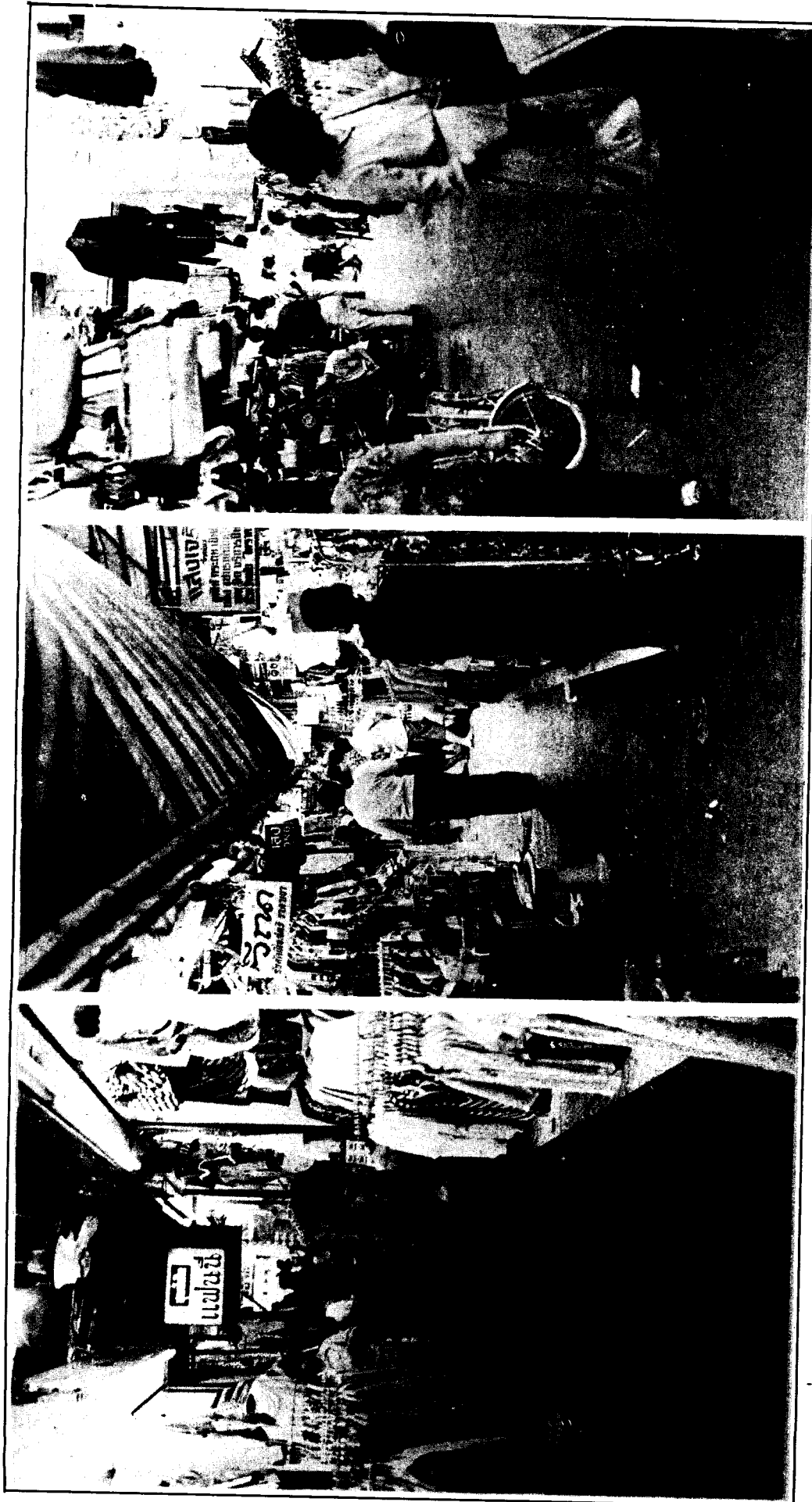
ในปัจจุบันเนื่องจากการแข่งขันกันจัดตั้งตลาดหลาย ๆ จุดในบริเวณชุมชนเดียวกันจึงมีส่วนประกอบอื่นในรูปของสถาปัตยกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องมากยิ่งขึ้นเพื่อเป็นการชักชวนให้ผู้ขายสินค้าเกิดความมั่นใจในความเจริญและพัฒนาของตัวตลาด อาทิเช่นมีการสร้างศูนย์การค้า โรงภาพยนตร์อยู่ควบคู่ไปกับตัวตลาดด้วยเลย ซึ่งทำให้ผู้จัดสร้างตลาดสามารถนำไปโฆษณาชักจูงใจได้ แต่ก็ไม่น้อยที่ไม่สามารถทำได้ตามประกาศโฆษณาไว้เพราะสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจไม่อำนวยในภายหลัง

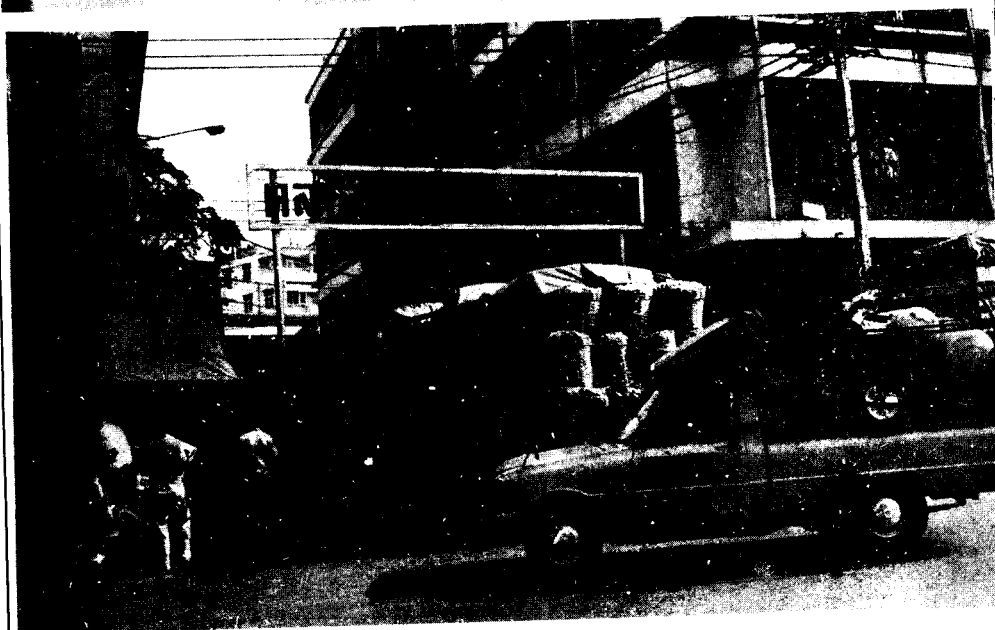
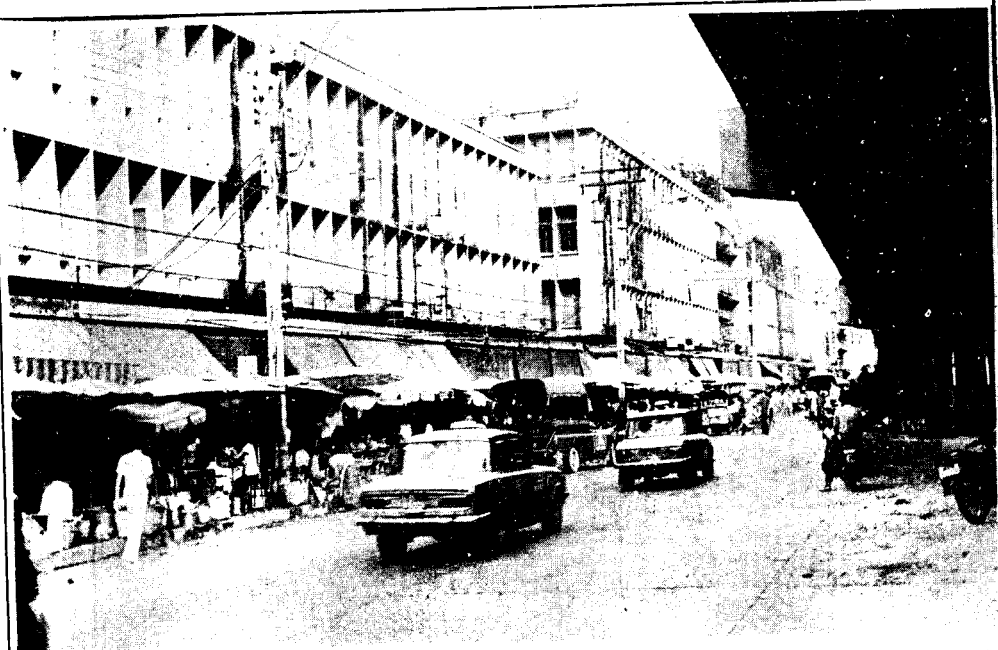
ภาพที่ 61-62-63 สภาพแหล่งสินค้าภายในตลาดทั่วไป

ภาพที่ 64-65-66 สภาพแผงเรียงกันภายในตลาด

ภาพที่ 67-68-69 การจัดแผงสินค้าประเภทเครื่องนุ่งห่ม และของใช้ส่วนตัว

ภาพที่ 70-71-72 อาคารพาณิชย์และพาณิชย์-พักอาศัย ที่อยู่รายล้อมตัวตลาด

ภาพที่ 73-74-75 ที่วางซึ่งใช้ในกิจกรรมของตลาดได้อย่างเป็นประโยชน์

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วถึงสถาปัตยกรรมหลักของตลาดว่ามีส่วนสำคัญได้แก่ตัวตลาดซึ่งเป็นอาคารใหญ่ตรงกลางบริเวณ, อาคารพาณิชย์-พักอาศัยล้อมรอบ, และบริเวณที่ว่างโล่งสำหรับกิจกรรมอื่น ๆ จากการศึกษาและวิจัยตลาดตัวอย่างต่าง ๆ และประเมินผลรวมกันพอจะกล่าวรายละเอียดได้ดังนี้

1. อาคารขนาดใหญ่เป็นตลาด

ตัวตลาดเป็นอาคารหลังเดียวขนาดใหญ่ มักจะอยู่ตรงบริเวณกึ่งกลางของบริเวณพื้นที่ภายใน ประกอบด้วยแผงขายสินค้าต่าง ๆ ที่มีขนาดแผงละประมาณ 2-5 ตารางเมตรต่อแผง มีทางเดินของผู้ซื้อเป็นช่องทางเดินกลางระหว่างแผงสินค้า 2 ข้าง ส่วนใหญ่จะไม่มีผนัง จะเปิดโล่งถึงกันตลอด ขนาดของพื้นที่อาคารขึ้นอยู่กับความใหญ่โตของตลาด สำหรับตลาดใหญ่จะมีขนาดประมาณ 2,000-3,000 ตารางเมตร ตัวอาคารจะมีหลังคาปกคลุมตลอดเพื่อป้องกันแดด ฝน มีความสูงมากเพื่อการถ่ายเทอากาศและได้รับแสงในระยะก่อน ๆ มักเป็นอาคารชั้นเดียว แต่ปัจจุบันที่ดินมีราคาแพงจึงมีการคำนึงถึงการใช้พื้นที่ชั้นบน ๆ เพิ่มขึ้นอีกด้วยเพื่อใช้ประโยชน์

กิจกรรมภายในตัวตลาดเป็นการซื้อขายประเภทอาหารสดและแห้ง เพื่อใช้ประกอบการปรุงอาหาร โดยมีการแยกส่วนใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

กลุ่มดอกไม้และผลไม้	จะอยู่บริเวณทางเข้าด้านหน้าหรือด้านข้าง
กลุ่มเนื้อสัตว์, โปรตีน	จะอยู่บริเวณตอนกลางหรือด้านหลัง
กลุ่มผัก	จะอยู่บริเวณด้านข้างของตลาด
กลุ่มแป้งและของแห้ง	จะกระจายอยู่รอบ ๆ ตลาด

แผงขายของเหล่านี้ส่วนใหญ่ เจ้าของตลาดจะให้เช่าโดยเรียกเก็บเงินกินเปล่าในระยะสั้นประมาณทุก 3 ปี และจะต้องเสียค่าเช่าอีกเป็นรายวันต่างหาก โดยราคาตามความนิยมของแต่ละตลาด แผงขายของต่าง ๆ ในปัจจุบันนิยมทำเป็นแท่นปูนหรือคอนกรีตเสริมเหล็กเพื่อความทนทาน บางแห่งอาจมีการใช้กระเบื้องเคลือบกรูเพื่อช่วยให้สินค้าดูและสะอาดตลอดจนสะดวกในการทำความสะดวก เวลาซื้อขายผู้ขายมักจะนั่งอยู่บนแผงที่ยกขึ้นสูงจากทางเดินประมาณ 60-70 ซม. ข้างใต้แผงมักจะใช้เป็นที่พักของหลังจากเลิกตลาดแล้ว บางรายก็เก็บบนแผงด้วยโดยมีที่ครอบคลุม จะเห็นได้ว่าแผงที่ขายหมู และ เนื้อวัว ผู้ขายมักจะนิยมยืนขายมากกว่า ไม่พบว่านั่งขายเลย คิดว่าคงจะมีความถนัดในการ ตัด, สับ ได้ดีกว่านั่ง

ลักษณะทางด้านโครงสร้างของตัวอาคาร ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางวัสดุที่ทำโครงสร้างส่วนใหญ่เป็นไม้และมุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง ซึ่งเป็นขีดจำกัดไม่สามารถทำช่วงเสาได้กว้างนัก แต่ก็มี ความพอเพียงในแง่ของความสะดวกในการสัญจรภายในตลาด ต่อมาได้มีการนำเอาโครงสร้างประเภทคอนกรีตเสริมเหล็กเข้ามาใช้เป็นโครงสร้างหลัก เช่น เสา, คาน เป็นต้น แต่พวกวัสดุนี้ก็ยังคงเป็นวัสดุประเภท กระเบื้องแอสเบสโทสเป็นส่วนใหญ่ การเปลี่ยนมาใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กนี้ทำให้การทำช่วง เสาขยายให้กว้างขึ้นอีก ซึ่งอำนวยความสะดวกให้เป็นอย่างมากในการจัดพื้นที่ภายในตัวตลาด และมีความ คล่องตัวเกิดขึ้นอีกมากในระบบการสัญจรภายใน ในช่วงระยะสิบปีที่ผ่านมา โครงสร้างหลักนับได้ว่ามี บทบาทสำคัญต่อการก่อสร้าง เพราะมีน้ำหนักเบาเมื่อเทียบกับคอนกรีต และมีความสามารถสูงสามารถ ทำช่วงเสาได้กว้างมากมาย จึงเป็นการช่วยเพิ่มความคล่องตัวให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะตัวตลาดที่มีลักษณะ เป็นศูนย์กลาง มีปริมาณสินค้าที่ทำการซื้อขายกันมาก และมีการใช้ยานพาหนะของภายในตัวตลาดเองด้วย

ระยะห่างของช่วงเสาสำหรับตัวตลาดที่นิยมใช้ทั่วไปพอประมาณได้ดังนี้

ตลาดขนาดเล็ก ช่วงเสาประมาณ 3.50- 6.00 เมตร

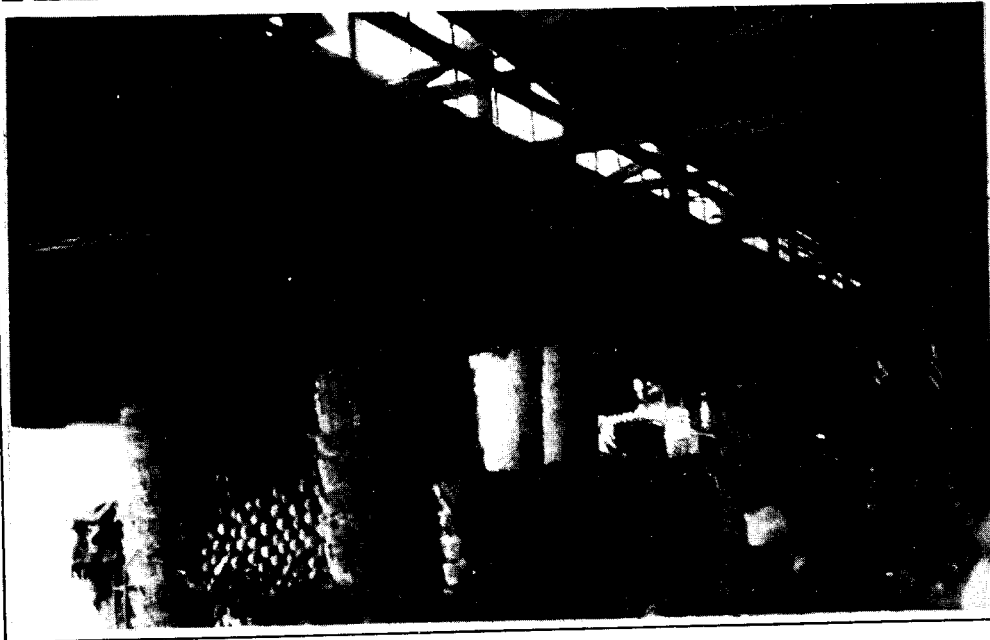
ตลาดขนาดกลาง ช่วงเสาประมาณ 5.00-12.00 เมตร

ตลาดขนาดใหญ่ ช่วงเสาประมาณ 10.00-28.00 เมตร

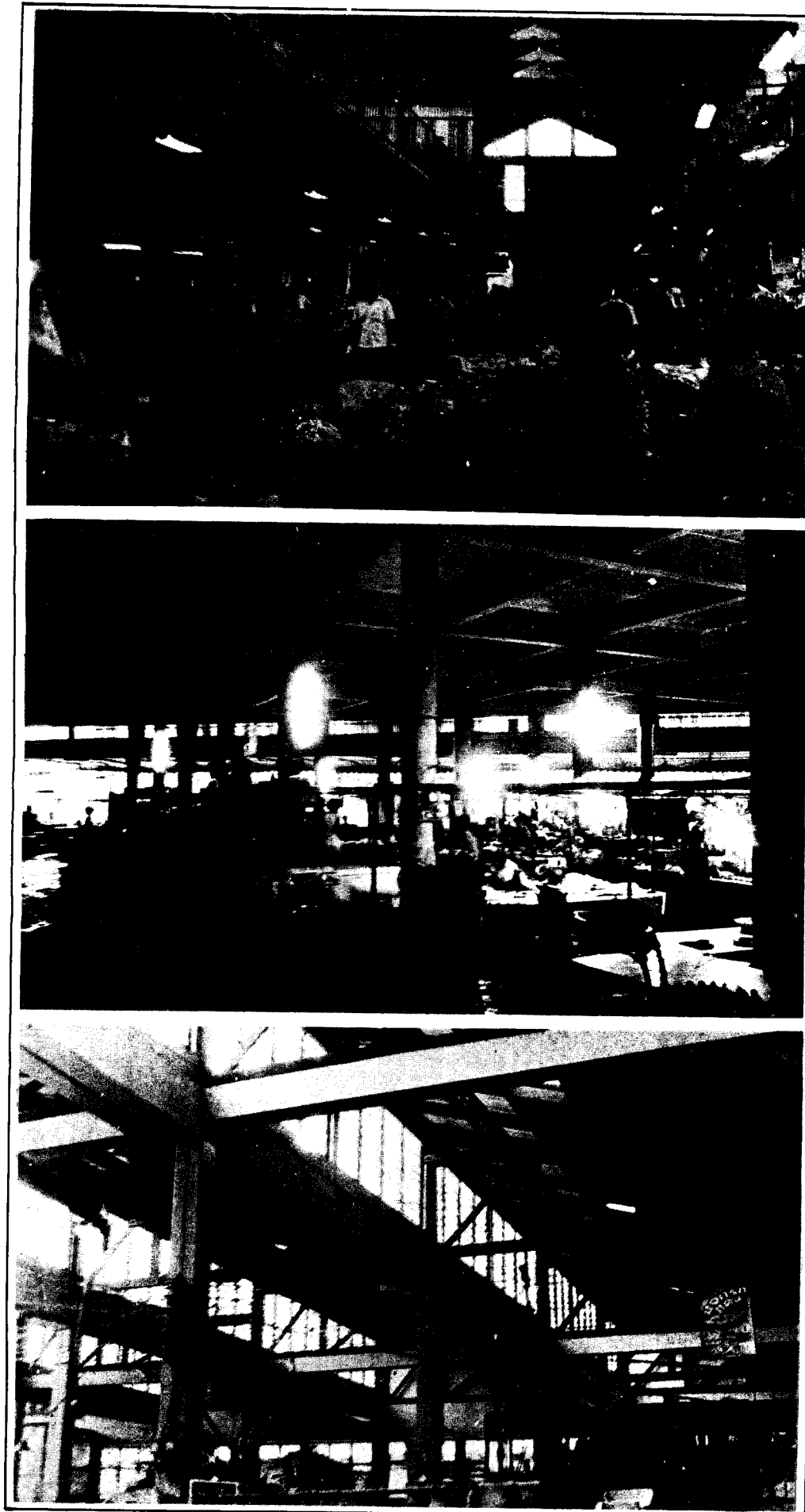
ความสูงของเพดานหรือหลังคาเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัด หรือ ความสบาย ตลอด จนการระบายอากาศและการรับแสงธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ตัวอาคารที่เป็นตลาดจึงมักจะมี ความสูงมากพอที่จะถ่ายเทอากาศได้ดี และไม่รู้สึกรออัดในพื้นที่ที่มีหลังคาใหญ่ ๆ ปกคลุม โดยทั่ว ๆ ไปจะมีความสูงประมาณ 4.00 เมตร บางแห่งที่มีขนาดใหญ่มีความสูงถึง 9.00 เมตร

พื้นทางเดินโดยทั่วไปยังคงเป็นทางเดินลาดปูนซีเมนต์ หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก และมีที่ระบาย น้ำรอบ ๆ เพื่อรองรับน้ำจากแผงขายสินค้าต่าง ๆ ซึ่งที่ระบายน้ำเหล่านี้ไม่ค่อยจะอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์นัก เพราะขาดการเอาใจใส่ดูแล

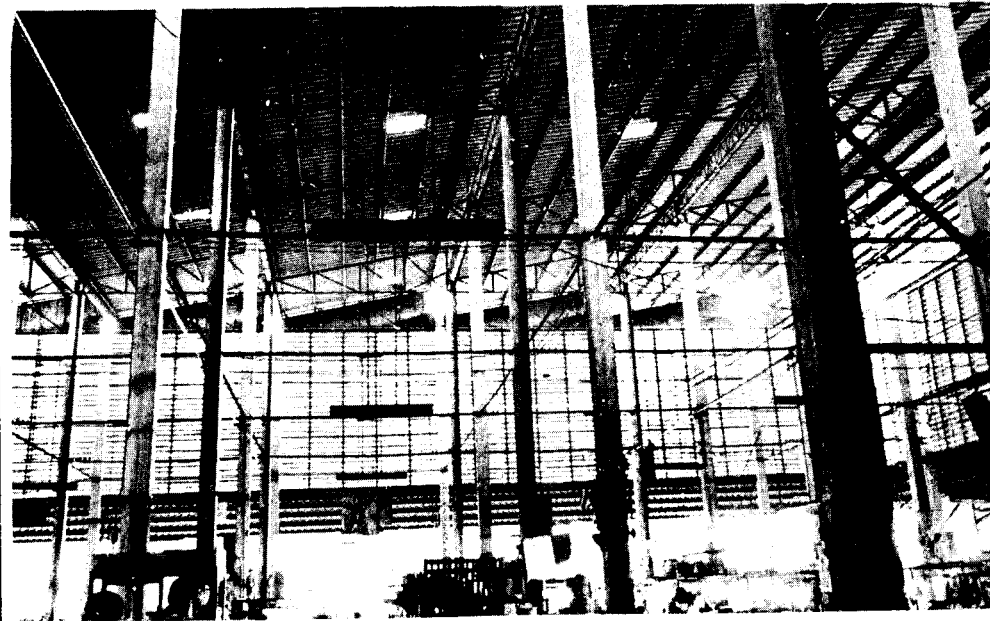
ตัวอาคารนี้โดยทั่วไปมักจะเป็นอาคารที่ค่อนข้างโล่ง และไม่มีประตูเปิดปิด มีผนังเตี้ย ๆ โดยรอบ แสดงขอบเขตเท่านั้น ดังนั้นภายหลังจากใช้แล้วจะมีสัตว์ต่าง ๆ เช่น สุนัข หนู และ แมลงสาบ ออกมาหา เศษอาหารกิน ซึ่งเป็นการไม่ถูกสุขลักษณะที่ดี

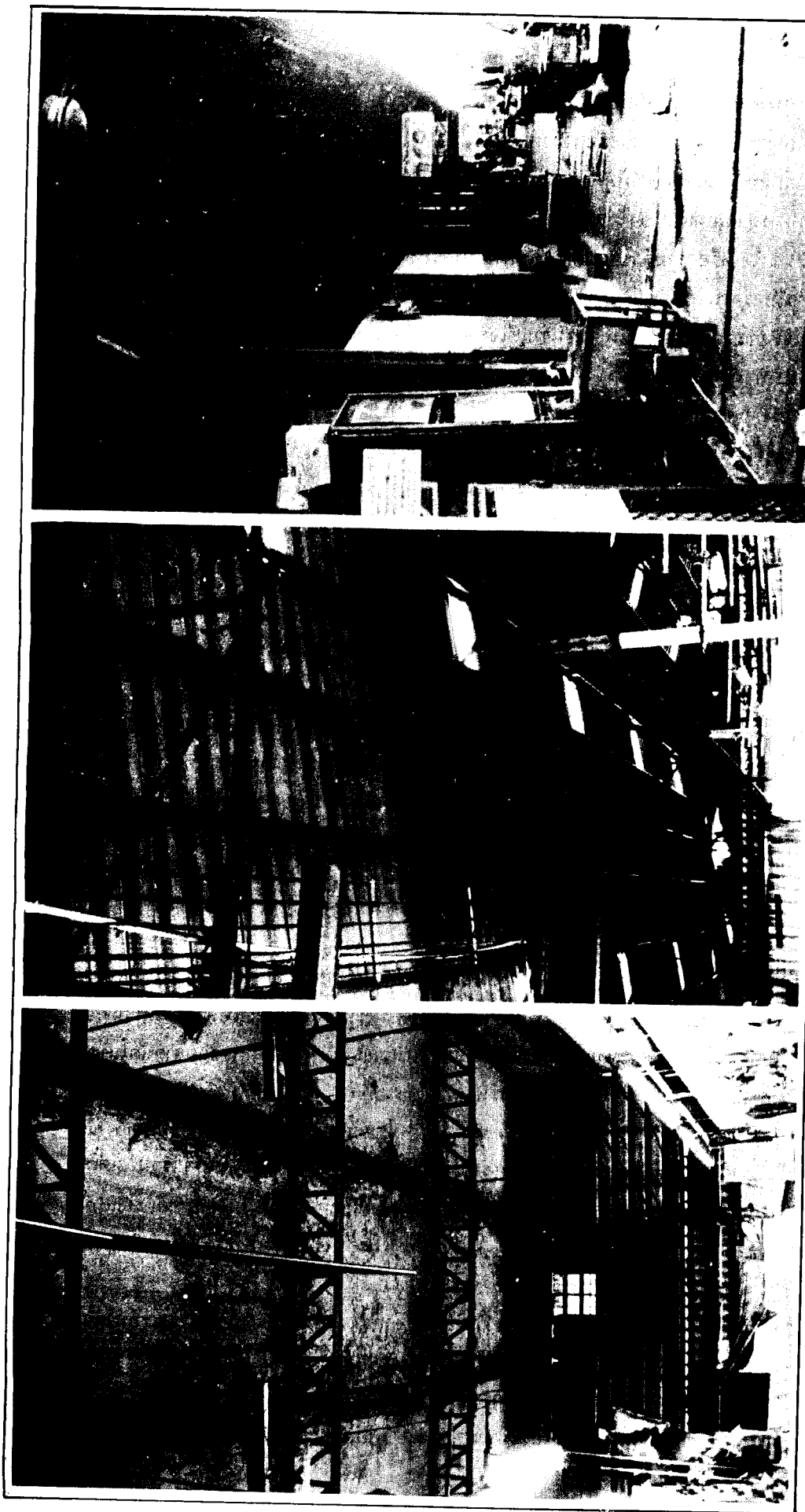
ภาพที่ 76-77-78 ลักษณะโครงสร้างตัวตลาด ที่เป็นโครงไม้

ภาพที่ 79-80-81 ลักษณะโครงสร้างตัวตลาด ที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพที่ 82-83-84 ลักษณะโครงสร้างตัวตลาด ที่เป็นโครงเหล็ก

ภาพที่ 85-86-87 ลักษณะโครงสร้างตัวตลาด ที่เป็นโครงเหล็ก

2. อาคารพาณิชย์-พักอาศัย รอบบริเวณตลาด

ส่วนใหญ่จะออกมาในรูปของห้องแถวหรือตึกแถว ซึ่งมีลักษณะใช้ประกอบการค้าได้ และบางส่วนชั้นบนอาจเก็บสินค้าและพักอาศัยได้ อาคารประเภทนี้เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของกิจกรรมตลาดที่ขยายตัวจากอาคารตัวตลาดเดิม ซึ่งไม่สามารถสนองประโยชน์ได้ครบ อาทิเช่นปริมาณการซื้อขายมากเกินไปที่มีที่พอจะเก็บสินค้าได้ หรือความลำบากในการเดินทางไปมาของผู้ประกอบการค้าในตลาด เป็นต้น

โดยทั่วไปอาคารประเภทนี้ มักจะจัดสร้างขึ้นโดยเจ้าของตลาด เพื่อขายหรือเช่าต่อ มีการกำหนดราคาตามความเจริญของแต่ละตลาดนั้น ๆ เช่นย่านที่เจริญมาก เช่น ย่านตลาดเก่า สพานควาย ราคาขายแต่ละคูหาเป็นล้านบาท ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ประกอบการค้าในอาคารประเภทนี้มักจะต้องมีฐานะทางการเงินดีกว่าผู้ที่เช่าแต่แผงขายของในตัวตลาด

ลักษณะโดยทั่วไปของอาคารประเภทนี้ ในปัจจุบันจะสร้างเป็นแถวยาว โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กสูงประมาณ 3-4 ชั้น อยู่รายรอบตัวตลาด โดยที่ด้านติดถนนใหญ่มักจะมีจำนวนชั้นสูงกว่าส่วนที่อยู่ด้านข้างหรือด้านหลัง เพราะจะมีราคาขายหรือเช่าสูงกว่าด้านอื่น อาคารพาณิชย์ด้านที่ติดถนนส่วนใหญ่ มักจะเปิดทั้ง 2 ด้าน คือด้านหน้าเปิดสู่ถนนใหญ่ ส่วนด้านหลังจะเปิดเข้าหาตัวตลาด อาคารพาณิชย์ที่อยู่ด้านหลังและด้านข้างตัวตลาดมักจะหันหน้าโดยตรงเข้าหาตัวตลาดเป็นหลัก แต่ละคูหาจะมีขนาดความกว้าง 3.50-4.00 ม. ความลึก 10.00-16.00 ม. อาคารพาณิชย์ประเภทนี้จะรายล้อมตัวตลาด จนบางแห่งแทบไม่สามารถมองเห็นตัวอาคารที่เป็นตลาดเลย จะมีแต่ช่องทางเดินเข้าไปเท่านั้น ในตลาดบางแห่งที่มีการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น อาจประสบปัญหาไม่สามารถขยายอาคารที่เป็นตัวตลาดได้ เนื่องจากอาคารพาณิชย์ล้อมรอบอยู่ ทำให้เกิดลักษณะของแผงขายสินค้าสอดแทรกเข้าไปอยู่ในตัวอาคารพาณิชย์เหล่านี้ จะเห็นตัวอย่างได้ชัดเจนเช่นที่บริเวณรอบ ๆ ตลาดเก่า เขาวราช ซึ่งมีลักษณะเป็นศูนย์สินค้าสดประเภทโปรตีน และมีการขยายตัวอยู่เสมอ แต่จำนวนแผงในตลาดมีน้อย จึงมีการเจียดที่อาคารพาณิชย์ที่ล้อมรอบบางส่วนทำเป็นแผงขายของขึ้น

3. ส่วนประกอบอื่นๆ

มักจะออกมาในรูปของที่ว่าง ซึ่งส่วนมากไม่มีสถาปัตยกรรมปกคลุมอยู่ แต่ควรนำมากล่าวถึง เพราะที่ว่างจะเป็นส่วนของที่ดินที่เหลือจากการเลือกวางตัวอาคารลงไปแล้ว ที่ว่างเหล่านี้เป็นส่วนที่จะเกิดประโยชน์ได้อย่างมากมาย นับตั้งแต่การลดความแออัดของบริเวณรอบ ๆ ตลาด การติดตลาดนัดในบางโอกาส รวมไปถึงการขายตัวของตัวตลาด และอาคารพาณิชย์โดยรอบ

ในลักษณะของตลาดที่เป็นศูนย์กลาง ปริมาณสินค้าที่ซื้อขายกันมีจำนวนมาก ที่ว่างที่มีลักษณะเป็นที่จอดรถ ซึ่งจัดเตรียมไว้ให้ผู้ซื้อและผู้ประกอบการค้าที่ดี ย่อมจะเกิดประโยชน์ในด้านส่วนรวม แต่เท่าที่เป็นอยู่ ได้รับการเอาใจใส่น้อยมาก โดยเฉพาะเอกชนที่ลงทุนมุ่งไปในแง่ของผลประโยชน์ด้านการเงินมาก จึงไม่ยอมเว้นที่ว่างไว้ พยายามปลูกสร้างตัวอาคารลงไปจนเต็ม เพื่อที่จะได้นำเอาอาคารเหล่านั้นมาหาประโยชน์

ด้วยเหตุที่ปัญหานี้ไม่ค่อยได้รับการเอาใจใส่ กิจกรรมของตลาดจึงออกมาแย่งที่สาธารณะอันได้แก่ทางเท้า ถนน ผิวจราจร เป็นต้น ทำให้เกิดความลำบากแก่ผู้คนที่ผ่านไปมา

ที่ว่างที่พอจะมีอยู่บ้างตามตลาดทั่วไป ก็คือระยะห่างที่เว้นว่างระหว่างตัวอาคารตลาดกับตัวอาคารพาณิชย์รอบ ๆ ซึ่งทั่ว ๆ ไปมักจะเว้นห่างจากกันประมาณ 3-6 เมตร เพื่อใช้เป็นทางสัญจร แต่พอตลาดขยายตัว

ทางเดินเหล่านี้ก็จะถูกบุกรุก เพื่อวางสินค้าจนทางเดินแทบจะหาลำบาก นอกจากแผงสินค้าและหาบเร่จะวางเกะกะแล้ว ยังจะพบว่าร้านค้าที่อยู่ตามอาคารพาณิชย์รอบ ๆ ตลาดจะมีกองสินค้ายื่นล้ำเข้ามาในทางเดินอีกอย่างมากมาย

ในตลาดที่มีลักษณะเป็นศูนย์กลางสินค้า เช่นบริเวณปากคลองตลาด ที่ว่างเป็นสิ่งจำเป็นมากกับกิจกรรม เช่นการกองสินค้า การประมูลสินค้า การแยกของ และการขนส่ง ซึ่งระยะหลังปัญหาแตกفنเป็นอุปสรรคเลยเข้าไปอยู่ในอาคารที่โล่งและไม่มีเสาเกะกะ กองล้ำเข้าในทางเดินอย่างมากมาย

นอกจากนี้ ยังมีส่วนประกอบที่ควรกล่าวถึงอันได้แก่ ห้องส้วมสาธารณะ ซึ่งเป็นของจำเป็น เช่นเดียวกันกับบริเวณทิ้งขยะซึ่งขาดความเอาใจใส่ในด้านความสะอาดและความเป็นระเบียบ

เนื่องจากในตลาดผู้ประกอบการค้ามักจะมีคนจีนร่วมด้วยเสมอ ดังนั้นทุกตลาดมักจะพบศาลเจ้า ซึ่งเป็นที่นิยมกันในหมู่ผู้ประกอบการค้าตั้งอยู่เสมอ บางแห่งอาจมีหลายศาลเจ้าแต่โดยทั่วไปจะมีอยู่หนึ่งศาลประจำ

การให้แสงสว่าง

โดยทั่วไปตลาดจะเริ่มกิจกรรมก่อนรุ่งสางซึ่งยังไม่มีแสงอาทิตย์ ดังนั้นแสงสว่างจากดวงโคมไฟฟ้าจึงเป็นสิ่งจำเป็นควบคู่กันไปกับแสงธรรมชาติ เรื่องการนำประโยชน์จากแสงธรรมชาติมาใช้เป็นสิ่งที่ได้รับการเอาใจใส่อย่างมากจะเห็นได้ว่าตัวตลาดส่วนใหญ่ได้รับการคำนึงถึงให้แสงธรรมชาติเข้ามาใช้โดยวิธีการยกหลังคาให้สูงเพื่อให้แสงกระจายลงไปได้โดยทั่วถึง บางแห่งใช้ระดับของหลังคาที่แตกต่างกันทำให้เกิดช่องแสงผ่านเข้ามา (มักจะพบได้กับอาคารที่มีขนาดใหญ่) บางรายใช้วิธีง่าย ๆ คือ การเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาบางส่วนเป็นวัสดุที่โปร่งใสพอที่แสงจะผ่านลงมาได้ ในบางตลาดมีการทำหลังคาคอนกรีตเสริมเหล็กฝังบล็อกกระจกเพื่อให้แสงลอดลงมาได้ การใช้แสงธรรมชาติเป็นการช่วยลดความสิ้นเปลืองไฟฟ้าได้อย่างมาก แต่ในบางตลาดซึ่งมีความแออัดมาก เช่น ตลาดเก่าเยาวราช ถูกล้อมรอบด้วยอาคารพาณิชย์แน่นไปหมด ทำให้แสงธรรมชาติเข้ามาน้อยไม่พอเพียง จึงต้องใช้แสงไฟฟ้าช่วยตลอดทั้งวัน

แสงจากดวงโคมไฟฟ้าบริเวณโดยทั่วไปใช้ชนิดฟลูออเรสเซนต์ (นีออน) แขนงห้อยลงมาจากเพดานที่สูง เพื่อให้ความเข้มของแสงสว่างส่องลงใกล้บริเวณพื้นที่ที่ทำงาน ส่วนตามแผงต่าง ๆ อาจมีของตัวเองอีกต่างหาก เพื่อเพิ่มความสว่างให้แก่สินค้า ซึ่งมีทั้งหลอดไฟชนิด นีออน, ไฟหลอดอินแคนเดสเซนต์, อาจมีสปอตไลท์บ้างในบางแห่ง

ลักษณะด้านสาธารณูปโภค

ระบบไฟฟ้า

ตลาดโดยทั่วไปใน กทม. ปัจจุบันไม่ค่อยประสบปัญหาในการจัดหาไฟฟ้าเลย เพราะด้านการบริการของการไฟฟ้านครหลวงสามารถจ่ายไปครอบคลุมทั่วพื้นที่ของ กทม. จึงมีความสะดวกเป็นอย่างมากต่อตัวตลาด

โดยปกติ ตัวตลาดจะมีระบบไฟฟ้าแสงสว่างให้ความสว่างโดยรอบตัวตลาดและบริเวณโดยทางเข้าของเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายประจำ ส่วนตามแผงขายสินค้าต่าง ๆ จะมีทั้งระบบไฟฟ้าแสงสว่างและไฟฟ้ากำลังเพื่อใช้กับเครื่องมือท่อนแรงต่าง ๆ เช่น พวงมอเตอร์ สำหรับปั่น, ขูด, บด เป็นต้น โดยอาจแยกมิเตอร์ไฟฟ้าต่างหากเฉพาะราย เพื่อสะดวกในการคิดค่าไฟฟ้าตามลักษณะและปริมาณการใช้

ระบบไฟฟ้ากำลังที่ใช้กันประจำ มักได้แก่กลุ่มผู้ขายของแห้งเพื่อขูดมะพร้าว, กลุ่มโปรตีนเพื่อใช้บดเนื้อสัตว์ หรือเลื่อยเป็นชิ้น, ตลอดจนการเก็บรักษาสินค้าในตู้เย็นจัด กลุ่มสินค้าประมงอาจใช้ในการถ่ายเทหรือหมุนเวียนน้ำบ้าง สำหรับกลุ่มผักและผลไม้ นั้น แทบจะใช้ไฟฟ้ากำลังน้อยมาก

เนื่องจากความต้องการในการใช้ไฟฟ้ามีมาก จะพบได้ว่าการเดินสายไฟฟ้าก็ดี อุปกรณ์บางอย่างก็ดี เป็นไปโดยขาดความปราณีตและเอาใจใส่ ซึ่งบางครั้งมักจะเกิดไฟฟ้าช็อตหรือรั่วเป็นอันตรายแก่คนและทรัพย์สินได้เสมอ

การระบายอากาศในตลาดโดยธรรมชาติบางครั้งไม่พอเพียง ไฟฟ้าจึงถูกนำมาใช้กับพัดลมที่ติดอยู่ทั่วไปในตลาดและเฉพาะแผง

ระบบประปา

น้ำเป็นสิ่งจำเป็นมากสิ่งหนึ่งสำหรับกิจกรรมในตลาด เริ่มตั้งแต่ล้าง แห่ สินค้าต่าง ๆ หรือทำความสะอาดสถานที่ ตลอดจนการชำระร่างกายของคนในตลาดและใช้ดื่ม เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ระบบเดิมที่มีอยู่ในตลาดเมื่อเฉลี่ยต่อจำนวนแผงหรือจำนวนผู้ใช้ นับว่ายังไม่ค่อยพอ ส่วนใหญ่ของเดิมที่อยู่มักฝังใต้พื้นตลาดโดยลอดแผงต่าง ๆ ไป เมื่อเกิดสนิมหรือท่อตันทำการซ่อมแซมได้ยาก จะเห็นการเดินท่อใหม่เกะกะเต็มไปหมด เพื่อที่จะทดแทนของเก่า และให้เพียงพอกับการใช้

แผงสินค้าที่จำเป็นต้องใช้น้ำมาก ๆ ได้แก่ พวงผัก และสินค้าจากการประมง ปัญหาหนึ่งซึ่งพบมากก็คือกำลังดันของน้ำจากท่อเมนประปาที่เล็ก จะมีกำลังน้อย ผู้ใช้จึงมักจะติดปั๊มน้ำชนิดดูดจากท่อประปาโดยตรง แทนที่จะทำบ่อพักเก็บน้ำไว้ก่อนแล้วจึงปั๊มเข้าถังลมอีกที เลยทำให้ปริมาณน้ำในท่อเมนน้อยลงไปอีก

ในบางแห่งปริมาณน้ำที่ใช้มากซึ่งยอมสิ้นเปลืองเงินทอง จึงมีการขุดน้ำบาดาลขึ้นมาใช้กันบ้าง แต่ไม่มากนักและคุณภาพของน้ำไม่ดีพอในการดื่ม นอกจากใช้ล้างหรือทำความสะอาด

โทรศัพท์

เป็นสิ่งพึงประสงค์มากโดยทั่วไปในตลาด เพราะใช้ในการติดต่อธุรกิจการค้า โดยเฉพาะผู้ประกอบการค้าส่ง ซึ่งมักจะอยู่อาคารพาณิชย์ รอบ ๆ ตลาด ส่วนแผงสินค้าในตัวตลาดมีน้อยมาก ที่พบจะมีพวกแผงขายเนื้อสัตว์ และสินค้าประมงบ้างเป็นจำนวนน้อย

โทรศัพท์สาธารณะมีบริการอยู่บ้าง แต่ค่อนข้างจะสกปรกและมีกลิ่นคาว เพราะขาดการดูแลรักษา สมควรรายชื่อผู้ใช้โทรศัพท์ก็ควรจัดหาไป

ห้องน้ำสาธารณะ

ปริมาณที่จัดไว้ถึงจะมีเพียงจุดเดียวในแต่ละตลาดก็นับว่าพอเพียง เพราะดูจากการใช้สอยไม่คับคั่ง

นักและพวกอาคารพาณิชย์แต่ละคู่มักจะมีห้องน้ำส้วมของตนเองอยู่แล้ว จำนวนคนใช้ห้องสาธารณะเลยลดลงไป

ตลาดส่วนใหญ่ได้เริ่มให้ความสนใจในเรื่องความสะอาดของห้องน้ำโดยให้มีคนทำความสะอาดประจำ และคอยเก็บเงินค่าบริการครั้งละ 1 บาท นับได้ว่าเป็นพัฒนาการที่น่าพอใจ วัสดุที่ใช้ก็มีคุณภาพดีขึ้น ผมจึงมีการรณรงค์เรื่องเคลือบซึ่งสะดวกในการทำทำความสะอาดและนำดูมาใช้กว่าที่เคยเป็นมา

การกำจัดของเสีย

น้ำเสีย

น้ำเสียจากตลาดมีปริมาณมากและมีค่าของความสกปรกมากกว่ารวมทั้งกลิ่นอันไม่พึงปรารถนา การระบายโดยทั่วไปอาศัยการไหลไปตามรางหรือท่อเพื่อไปลงท่อสาธารณะอีกทีหนึ่งบางครั้งก็อยู่ใกล้ทางน้ำ เช่น แม่น้ำ, ลำคลอง ก็จะทำให้ไหลลงน้ำไปเลยทำให้เกิดมลภาวะขึ้นอีก

รางระบายในตลาดโดยทั่ว ๆ ไป มักเป็นรางเปิดทำด้วยปูนหรือคอนกรีต ผ่านไปตามทางเดินรอบ ๆ แผงขายสินค้าการทำรางเปิดอาจมีฝาหรือไม่มีฝาก็ให้ความสะดวกในการทำทำความสะอาดหรือลอกท่อเมื่อเกิดการอุดตัน แต่ในขณะที่เดินกันรางหรือท่อเหล่านี้เป็นที่หลบอาศัยอย่างดีแก่สัตว์ที่ก่อให้เกิดความสกปรก เช่น หนู แมลงสาบ เป็นต้น คราบไขมันต่าง ๆ จะมากและบดักไขมันมักจะถูกเพิกเฉยหรือทำงานไม่ได้ดี ทำให้เกิดการอุดตันได้เสมอ

น้ำฝนจากหลังคาตลาดซึ่งมีพื้นที่ใหญ่ ปริมาณน้ำย่อมมากตามจะถูกระบายลงรางระบายเหล่านี้ด้วยซึ่งเมื่อเวลาฝนตกหนัก ๆ จะระบายไม่ทัน และเกิดการท่วมนองพื้นที่ตัวตลาดอีกด้วย

น้ำเสียอีกชนิดหนึ่งซึ่งควรนำมากล่าวถึงคือน้ำเสียจากห้องน้ำ, ส้วม ซึ่งโดยทั่วไปการก่อสร้างอาคารพาณิชย์มุ่งหวังในด้านกำไรมากโดยให้ต้นทุนถูก ลักษณะห้องน้ำจึงทำโดยไม่ถูกสุขลักษณะ ประกอบกับพื้นที่คับแคบ จึงมักจะฝังถังบ่อเกรอะไว้ใต้ห้องน้ำชั้นล่าง การดูดซึมน้ำใต้ดินไม่ดีพอทำให้ราดน้ำไม่ค่อยลง จึงแก้ปัญหากันโดยต่อท่อน้ำจากส้วม ไปลงท่อระบายที่สาธารณะเลย พอเวลาน้ำเอ่อขึ้นมาก็ไหลปะปนออกมาเหม็นไปหมด

การใช้ถุงพลาสติกหรือใบตองในการบรรจุของอย่างมากในปัจจุบันช่วยทำให้เกิดปัญหาการอุดตันในท่อเพิ่มขึ้น เพราะบางครั้งการทิ้งเศษใบตองหรือถุงพลาสติกมักจะไปอุดทางน้ำไหลได้

ขยะและของเสีย

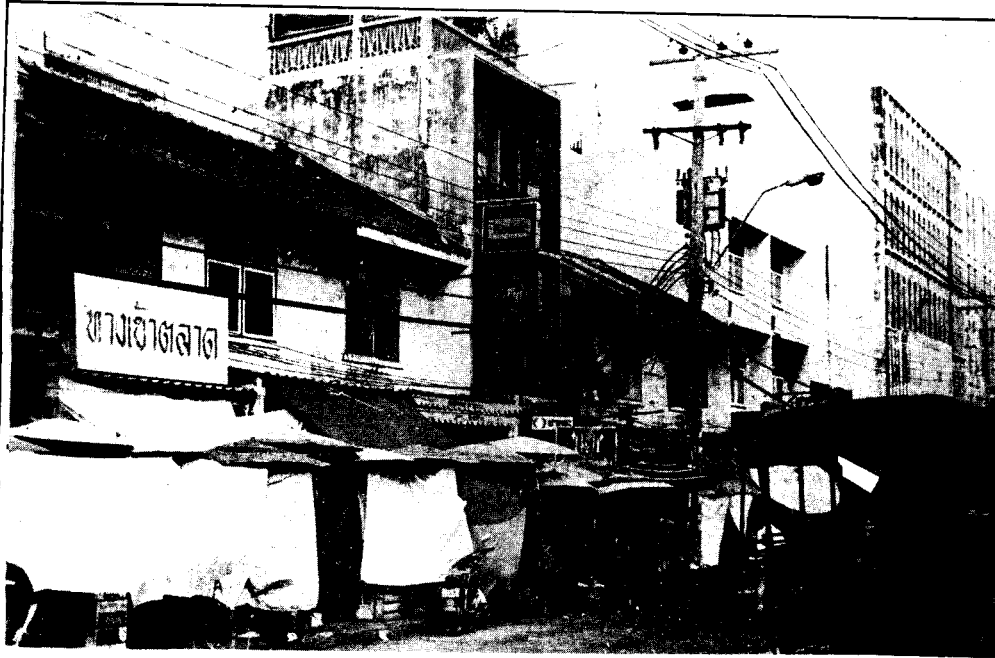
ปริมาณขยะและของเหลือใช้จากตลาด โดยเฉลี่ยจะมีอยู่ประมาณวันละ 10-50 ลูกบาศก์เมตร ตามขนาดตลาดเล็กใหญ่ โดยปกติต้องอาศัยบริการรถขนของกทม. รับไปทิ้งอีกที ในตลาดที่มีที่กว้างพอจะกองไว้ให้รถมารับได้โดยไม่เกะกะมีน้อยมากส่วนใหญ่ทางกทม. จะนำถังหรือที่รองรับมาตั้งไว้แล้วมีรถมาขนไปอีกทีหนึ่ง บางครั้งที่รองรับขยะจะตั้งไว้บนผิวจราจรเลย ซึ่งทำให้เกิดความไม่ปลอดภัย

ความจริงที่กองขยะน่าจะอยู่ด้านหลังที่มีดซิดแต่เนื่องจากทางเข้าสำหรับรถไม่มีหรือกว้างไม่พอรถขนขยะเข้าไปไม่ถึง ก็เลยต้องนำมาตั้งไว้หน้าตลาดบนทางเท้าหรือผิวจราจร

เคยมีการทำเตาเผาขยะในบริเวณตลาดบ้างแต่ไม่ค่อยเป็นที่นิยมเพราะความเปียกชื้นทำให้เผาได้ไม่หมดและไม่ทันกับปริมาณขยะที่เกิดขึ้น ประกอบกับที่ดินมักจะนำมาปลูกสร้างอาคารเพื่อการพาณิชย์จนหมด และยังอาจมีปัญหาระเบิดไฟจากการเผาอีกจึงต้องยกเลิกไปเองในที่สุด

สำหรับตลาดที่มีลักษณะขายอาหารสำเร็จรูปจะมีกากอาหารเหลืออยู่มาก ผู้ขายจะเก็บไว้ในภาชนะรอการมารับของเอกชนที่ขอรับซื้อเพื่อนำไปเลี้ยงหมูอีกทีหนึ่งซึ่งในระหว่างการเก็บรอนั้นก็จะส่งกลิ่นรบกวนในบริเวณด้วย

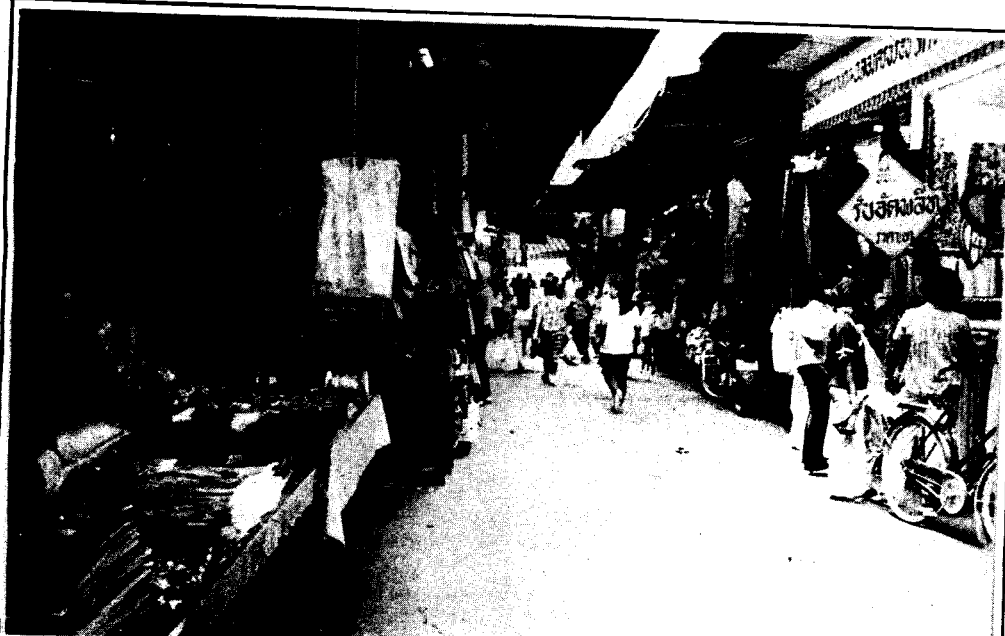
ส่วนตลาดที่ขายพวกผ้าและเครื่องแต่งตัว จะมีเศษผ้าด้ายหลงเหลือแต่ส่วนใหญ่จะเก็บไว้ขายต่ออีกทีเพราะนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก

ภาพที่ 88-89-90 ลักษณะอาคารพาณิชย์ที่ล้อมรอบตัวตลาดด้านถนนใหญ่

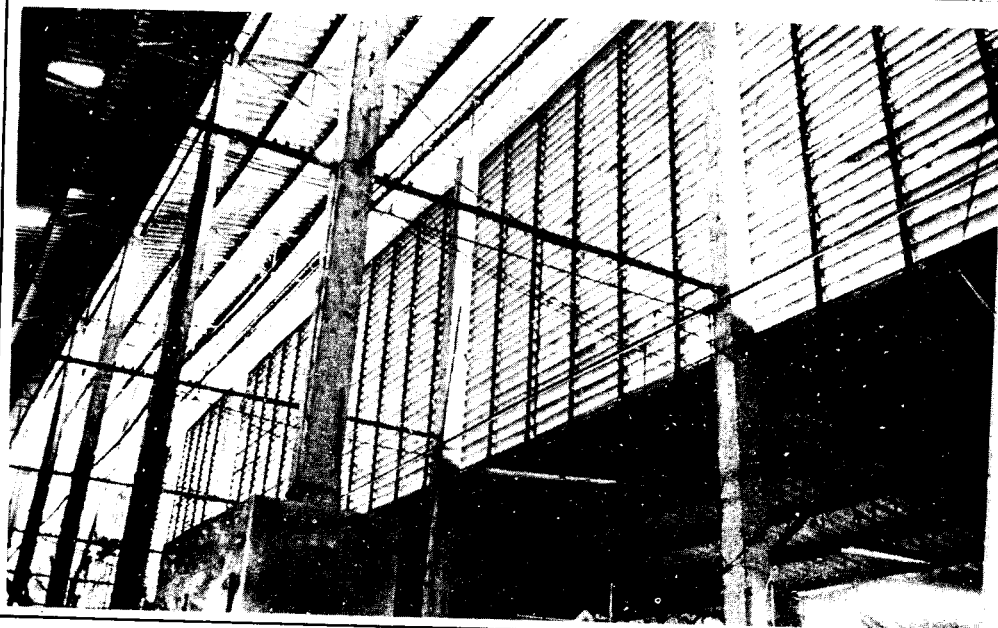
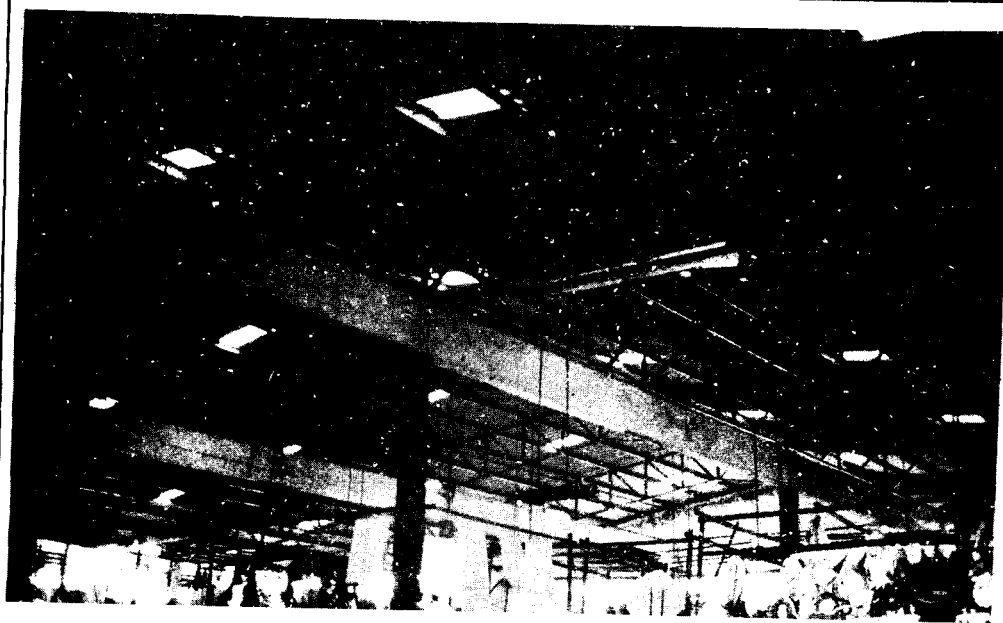
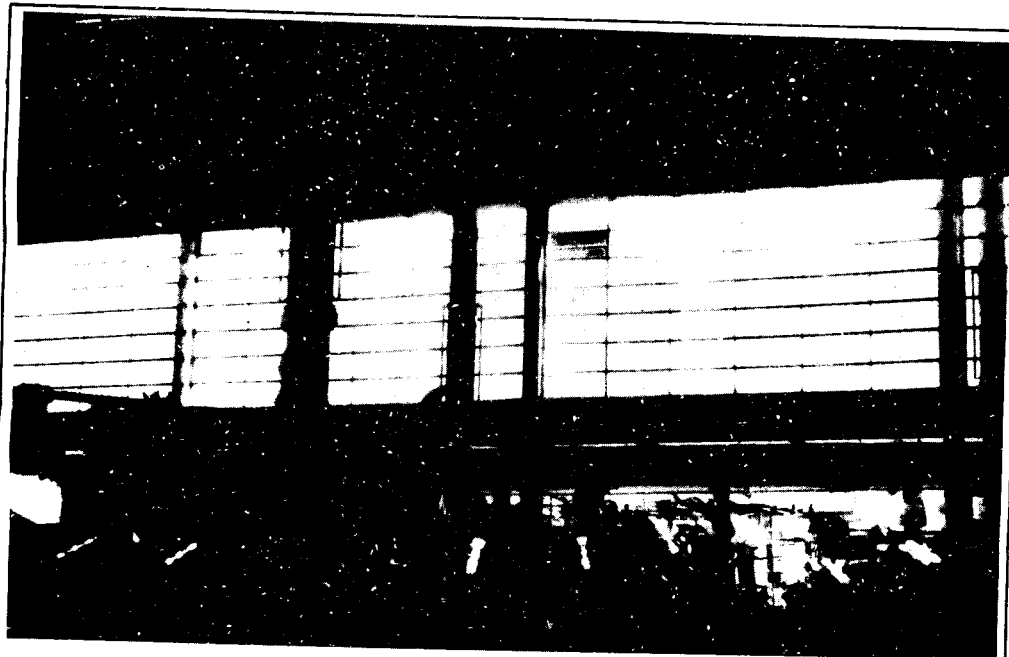
ภาพที่ 91-92-93 ลักษณะอาคารพาณิชย์ที่รายล้อมรอบ ๆ ตัวตลาด

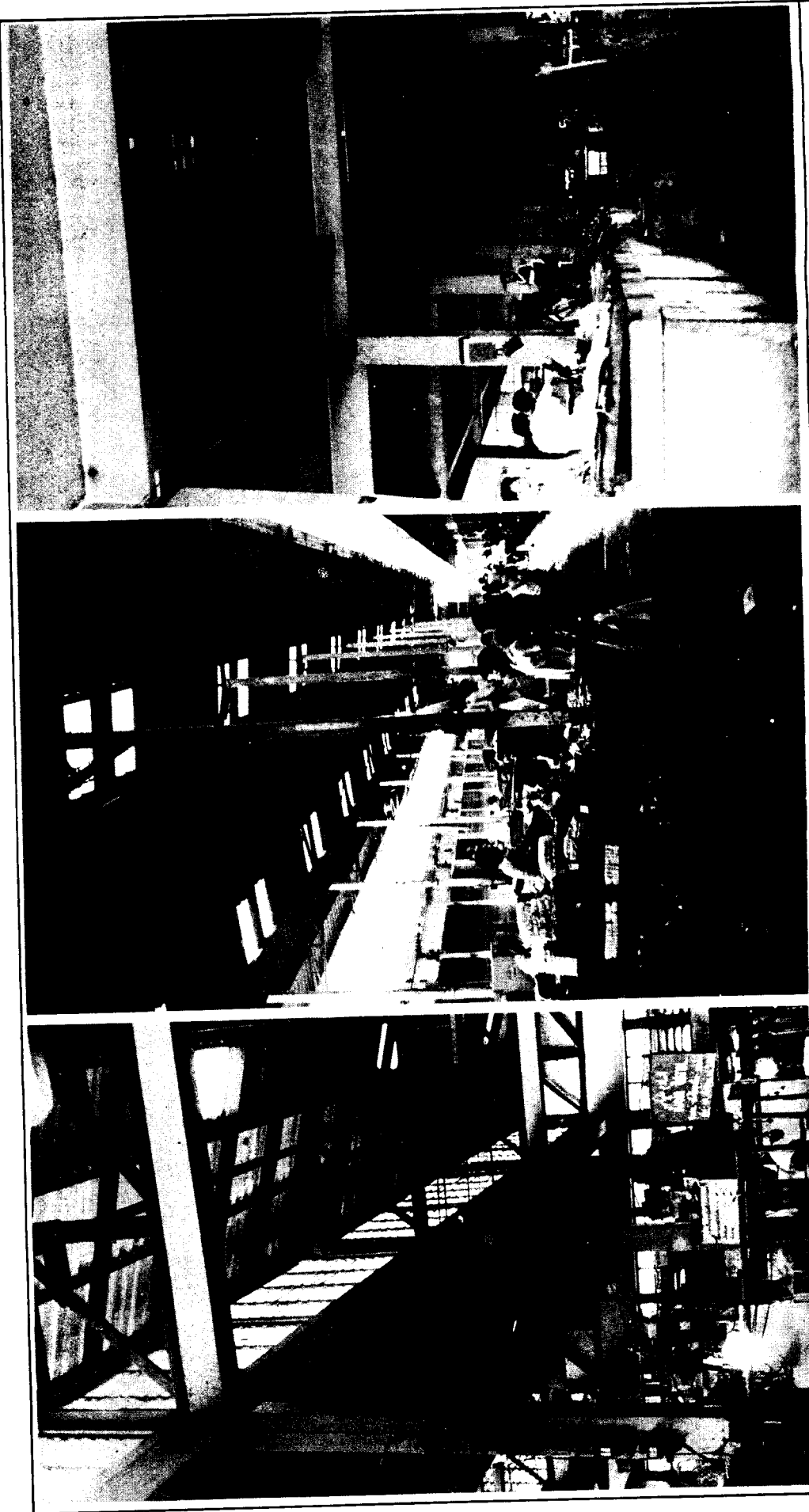
ภาพที่ 94-95-96 ลักษณะการใช้ที่ว่างรอบ ๆ บริเวณตลาด

ภาพที่ 97-98-99 ลักษณะการใช้ที่ว่างรอบ ๆ บริเวณตลาด

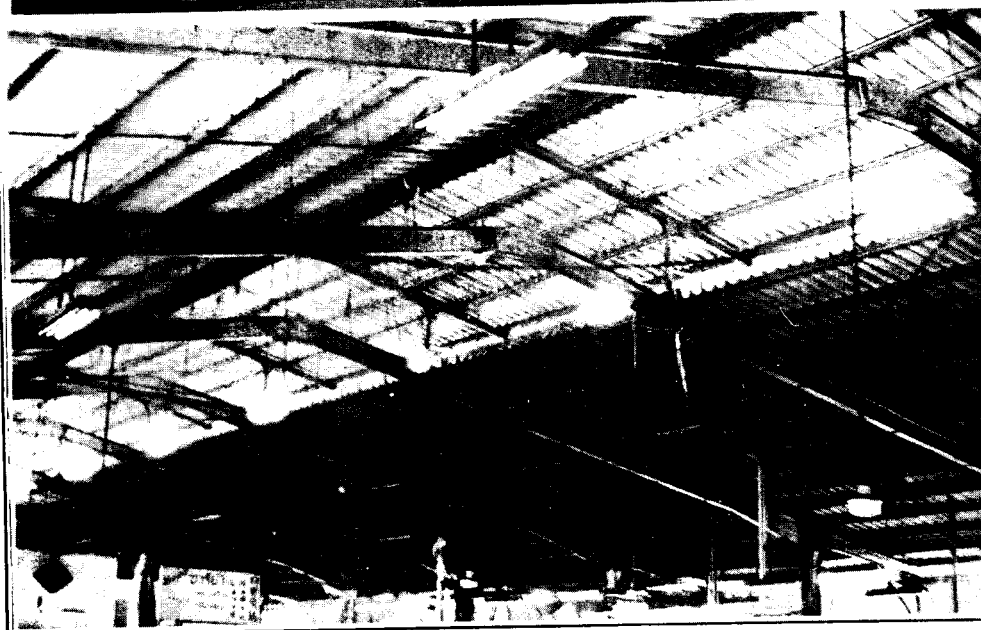
ภาพที่ 100-101-102 การให้แสงสว่างโดยการนำแสงธรรมชาติมาใช้

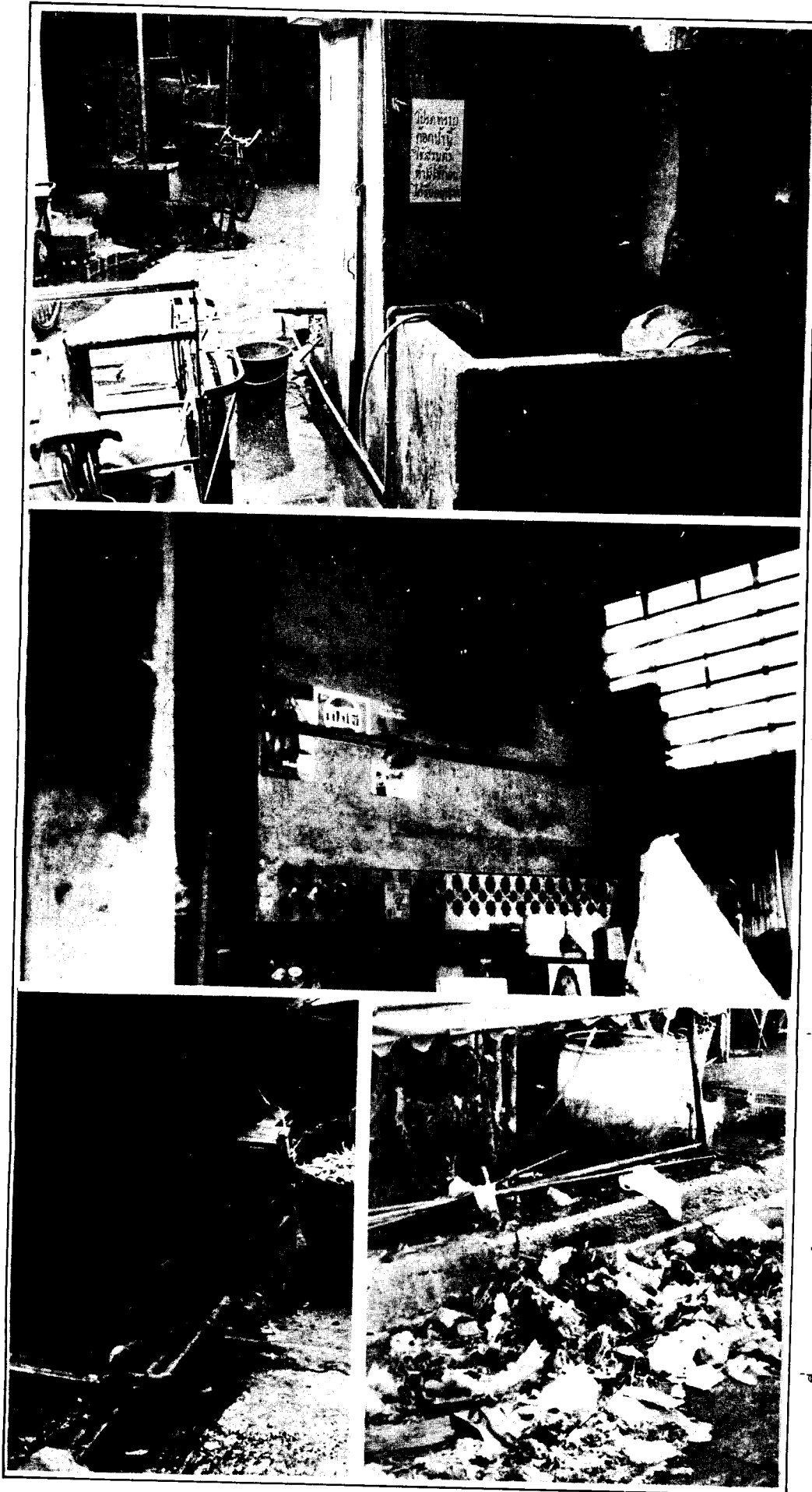
ภาพที่ 103-104-105 การให้แสงสว่างโดยการนำแสงธรรมชาติมาใช้

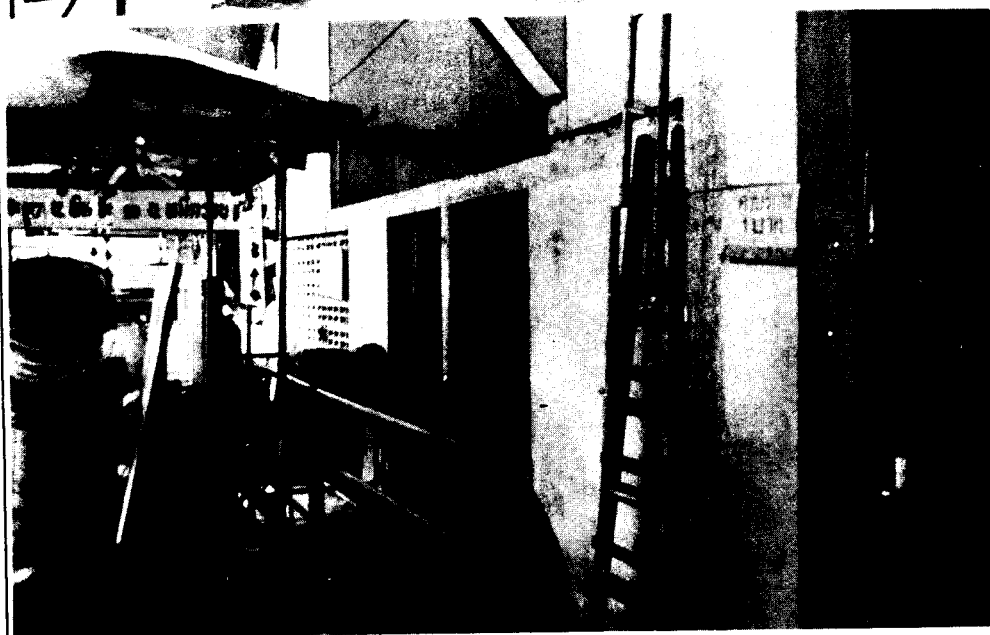
ภาพที่ 106-107-108 การให้แสงสว่างโดยใช้ไฟฟ้า

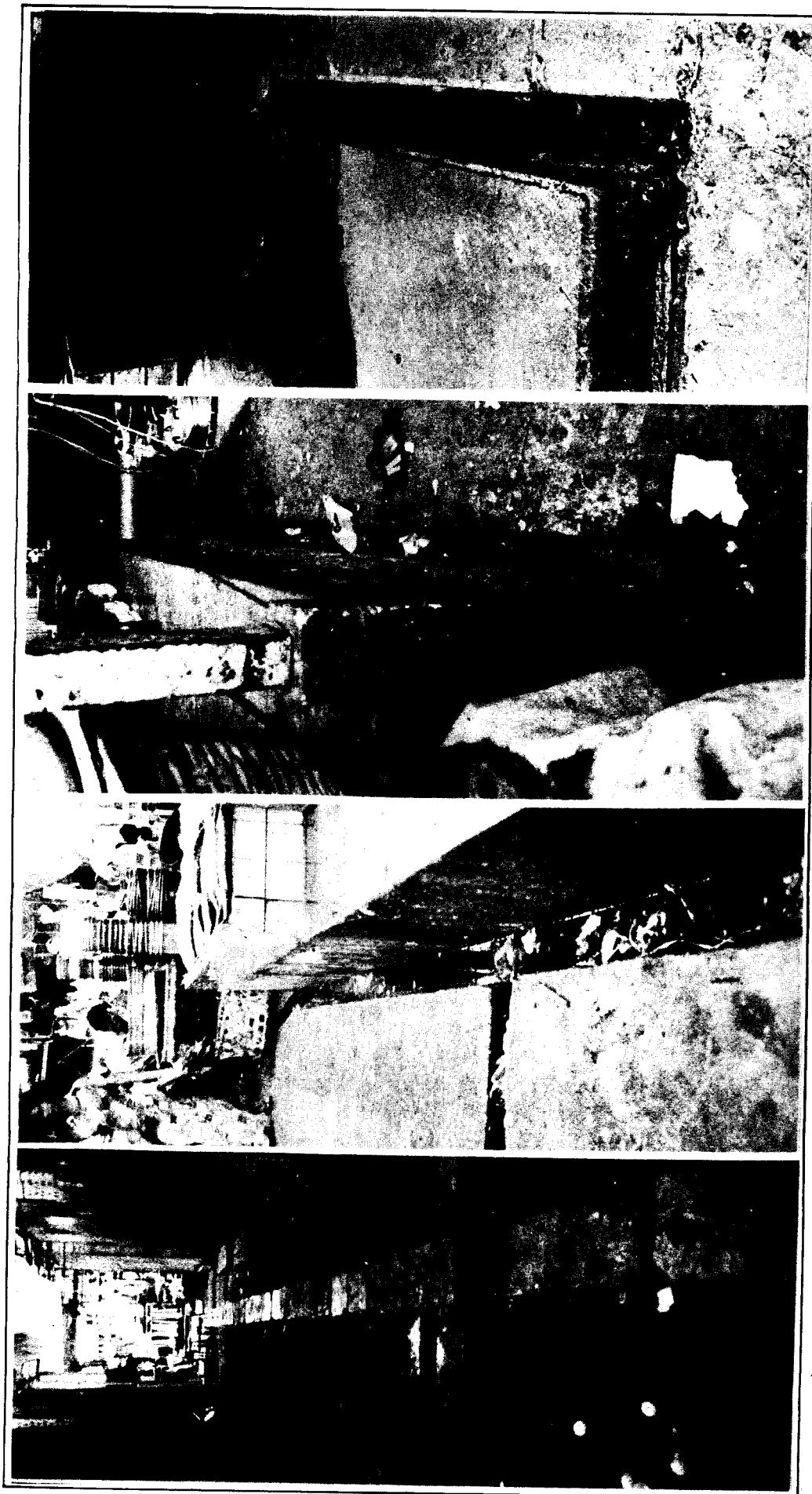
ภาพที่ 109-110-111 ไฟฟ้าที่ใช้ทั้งในรูปไฟฟ้าแสงสว่าง และไฟฟ้ากำลัง

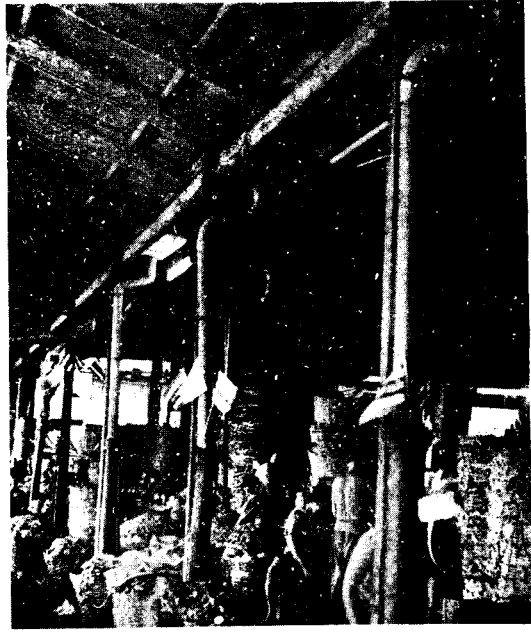
ภาพที่ 112-113-114 ลักษณะของระบบประปาที่ขาดความเป็นระเบียบ มักจะพบได้ทั่ว ๆ ไป

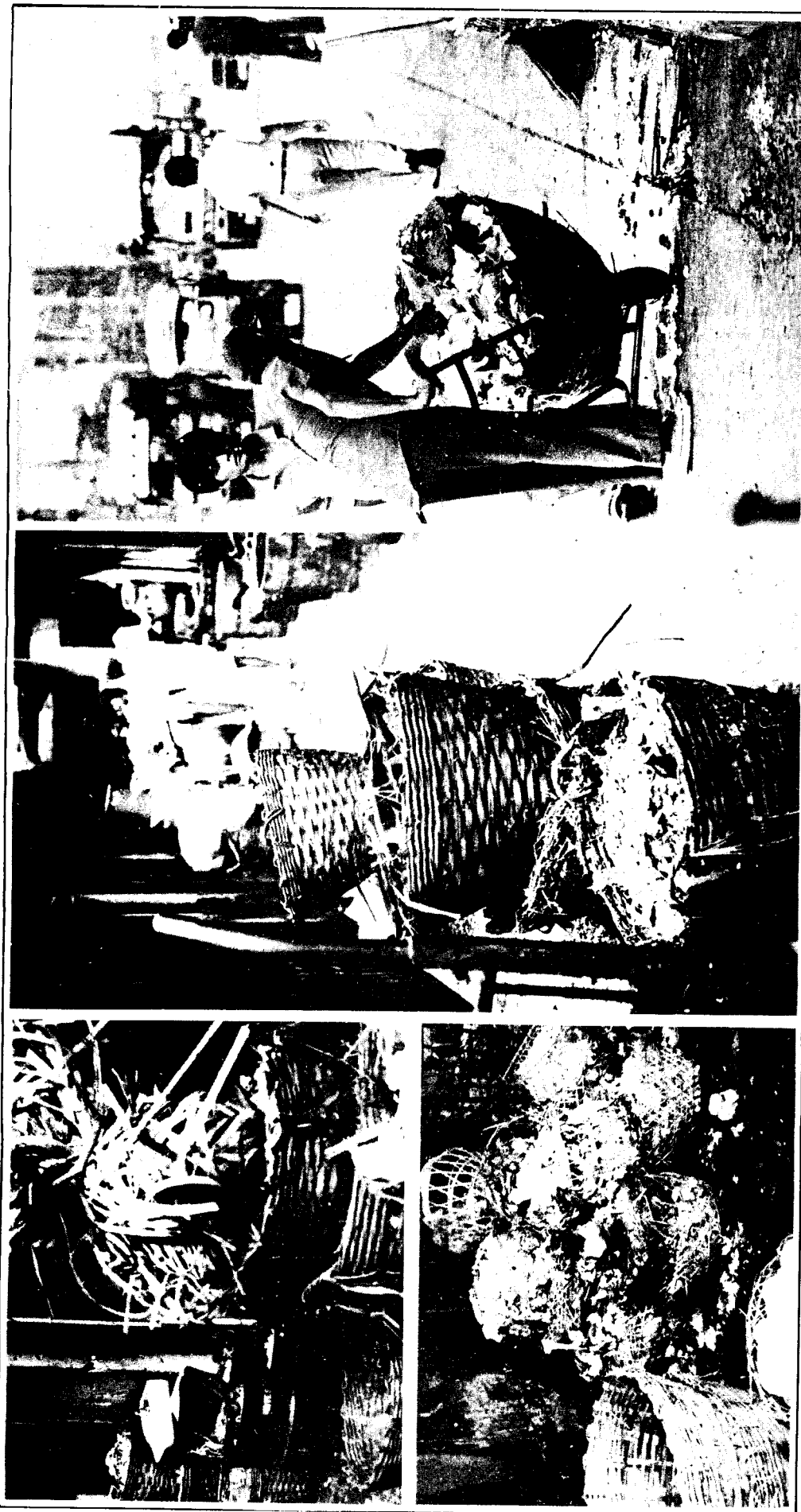
ภาพที่ 115-116-117 สภาพของห้องน้ำ-ส้วม ที่มีทั้งสะอาด และขาดความเอาใจใส่

ภาพที่ 118-119-120 ลักษณะท่อระบายน้ำภายในบริเวณตลาด

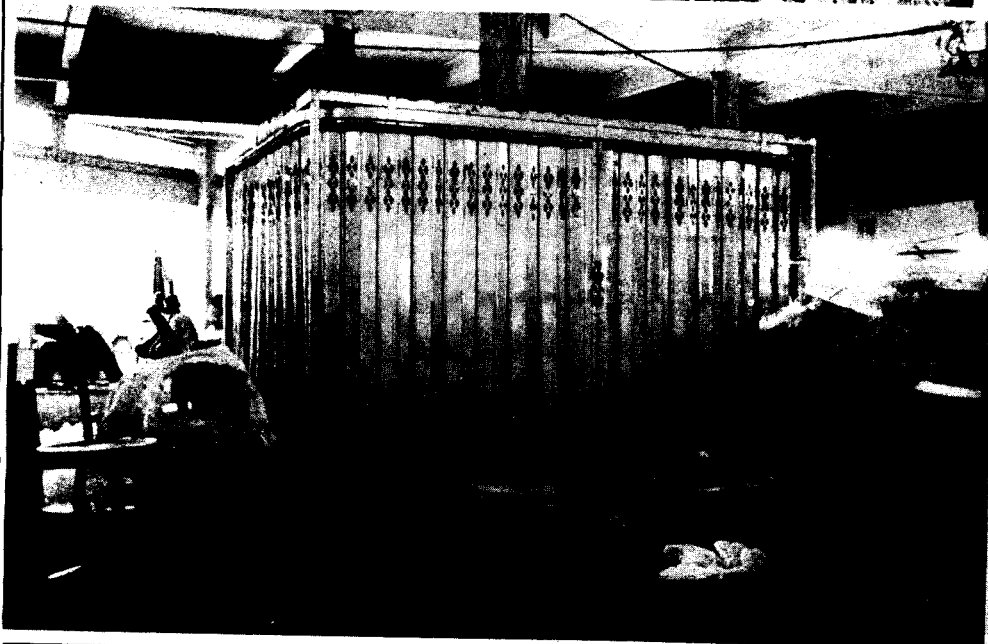
ภาพที่ 121-122-123 สภาพน้ำเสียที่เกิดการกักขังบริเวณตลาด

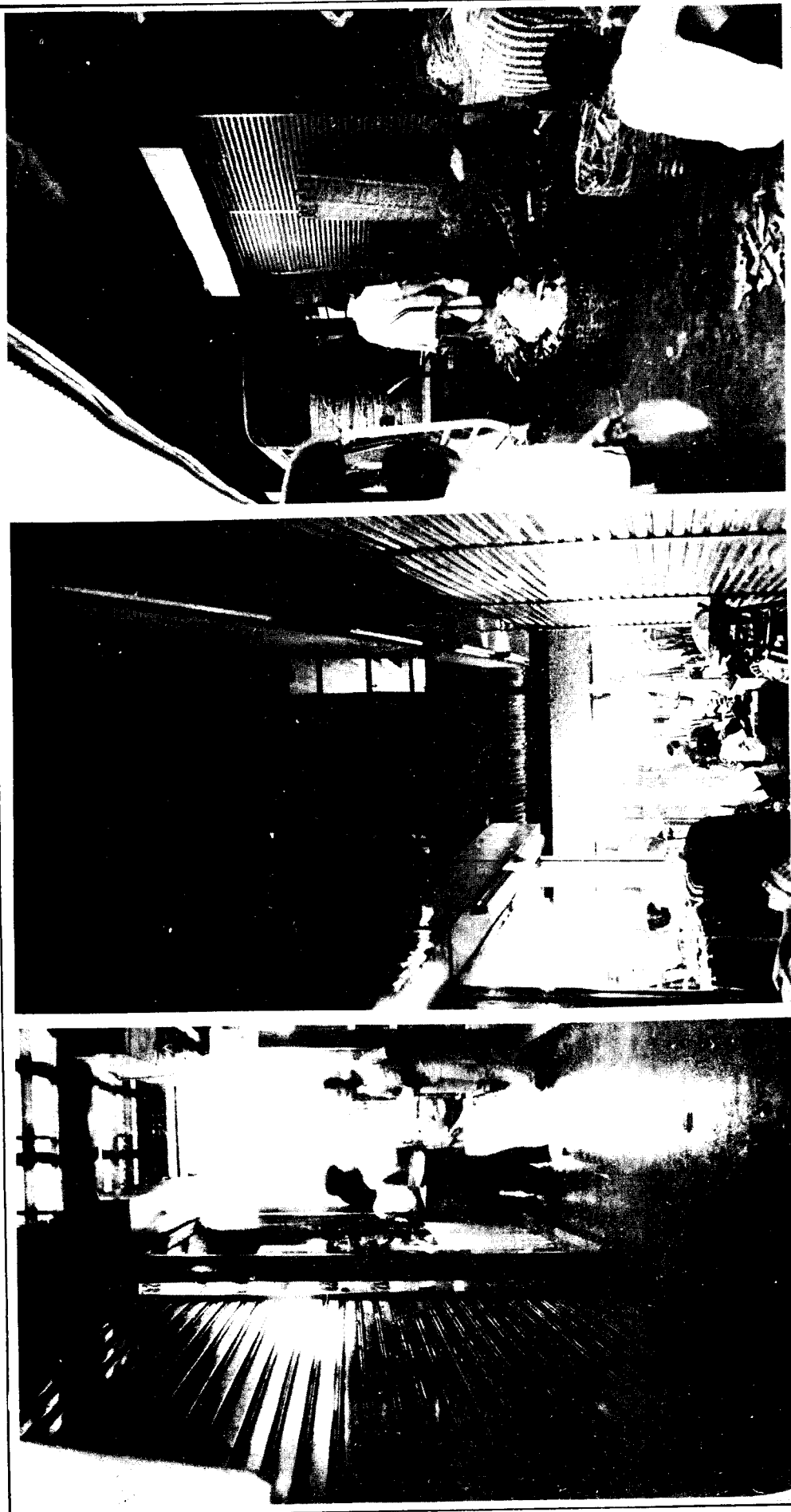
ภาพที่ 124-125-126 ขณะที่กำลังไ้รรับการขนถ่ายการใช้แรงงานภายนอก

ภาพที่ 127-128-129 ที่รองรับขยะมูลฝอย ที่ทางกทม.นำมาตั้งไว้ริมถนน

ภาพที่ 130-131-132 ลักษณะการรักษาความปลอดภัย ของคนแะทรัพย์สิน

ภาพที่ 133-134-135 ลักษณะการป้องกันทรัพย์สินนอกเวลาทำการค้า

แนวโน้มของสถาปัตยกรรมตลาดในอนาคต

ปัญหาในเรื่องการเดินทางไปมาในชีวิตประจำวันของคนใน กทม. ก่อนข้างจะลำบากขึ้นทุกวัน นับตั้งแต่การติดขัดในการจราจร, การจอดรถ, พาหนะในการสัญจรไม่เพียงพอในการบริการสาธารณะ, ที่อยู่ไกลออกไป เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่กินเวลาให้หมดไป ดังนั้นคนส่วนใหญ่จึงมักจะมองหาสิ่งที่สะดวกและรวดเร็วเป็นการประหยัดเวลา

ในด้านการกินอยู่ของคนก็เช่นกัน บรรดาผู้ประกอบการค้าก็พยายามตอบสนองความต้องการดังกล่าว จะเห็นได้ว่าร้านค้าของชำหรือตลาดย่อย ๆ จะตามไปบริการตามหมู่บ้านที่อยู่ไกลออกไป หรือที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ หรือในบางแห่งออกมาในลักษณะเคลื่อนที่ไปได้เลยโดยการเช่ารถเข็นบ้าง, รถกระบะบ้าง, เรือบ้าง, เดินทางไปขายตามบ้านเลยซึ่งอำนวยความสะดวกให้เป็นอย่างมากถึงแม้ว่าจะไม่มีของให้เลือกได้มากนัก และบางอย่างอาจจะไม่สด ลักษณะนี้นับวันจะยิ่งเพิ่มปริมาณมากขึ้น

จุดขึ้นลงรถจุดใหญ่ ๆ ที่มีปริมาณคนผ่านมาก ๆ เช่น สะพานควาย, ประตูน้ำ, พระโขนง, วงเวียนใหญ่ และอื่น ๆ จะมีแนวโน้มที่จะขยายตัวในด้านขายสินค้าตลาดรวมทั้งอาหารสำเร็จรูปให้แก่คนที่สัญจรผ่านมา และจะพยายามนำสินค้ามาเสนอขายในบริเวณจุดที่คนส่วนใหญ่มาขึ้น-ลงรถ แม้ว่าจะต้องวางบนทางเท้าก็ตาม ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าจะคิดเตรียมแก้ปัญหา

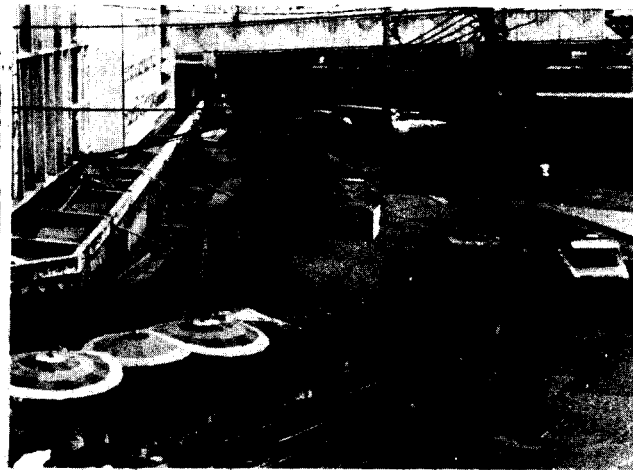
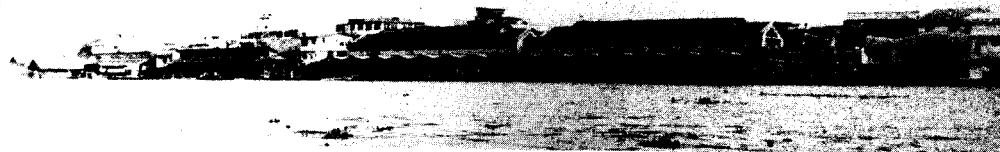
ตามลักษณะเป็นศูนย์กลางสินค้าหรือเป็นที่ขายส่งก็ต้องขยายตัวเพิ่มตามขึ้นมากับความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา การขยายปริมาณสินค้าย่อมหมายถึงการขยายการขนส่งด้วยเช่นกัน ดังนั้นสิ่งที่ควรเตรียมรับคือการจัดระบบคมนาคมและที่จอดรถที่พอเพียงไม่ติดขัดการจราจรส่วนรวม

ด้วยเหตุผลดังกล่าว คาดว่าต่อไปภายหน้าลักษณะการค้าของตลาดใน กทม. จะเริ่มต้นจากการขายส่งจากศูนย์กลางสินค้าตลาดเป็นหลัก โดยผู้ประกอบการค้าปลีกจะมาซื้อสินค้าเป็นส่วนใหญ่แล้วนำสินค้ากระจายไปสู่ชุมชนต่าง ๆ เพื่อทำการขายปลีกแก่ชุมชนต่อไปอีกที ซึ่งหมายถึงว่าในขณะที่ศูนย์กลางสินค้าตลาดกำลังขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ในที่เดิม ตลาดย่อย ๆ จะเกิดใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย แต่ขนาดนั้นจะไม่ใหญ่โตนัก คงจะแค่พอเพียงที่จะรับใช้ชุมชนแต่ละแห่งเท่านั้น

อาหารเป็นสิ่งสำคัญมากต่อชีวิต ดังนั้นสินค้าหลักของตลาดคงเป็นสินค้าประเภทอาหาร ถึงแม้ว่าปัจจุบันอาหารสำเร็จรูปมีอยู่มากและสะดวก แต่คนส่วนใหญ่ถือได้ว่ารายได้น้อยการซื้ออาหารสำเร็จรูปคงจะสิ้นเปลืองและไม่พอเพียงกับความต้องการของครอบครัว การซื้ออาหารสดไปปรุงเองจะช่วยด้านเศรษฐกิจได้มาก ดังนั้นตลาดขนาดเล็กตามชุมชนที่จะเกิดใหม่ก็คงจะยังมีลักษณะสินค้าด้านอาหารสดและแห้ง อยู่เหมือนปัจจุบัน

สำหรับผู้ที่มีรายได้ดีหรือปานกลาง ซึ่งมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับประชากรใน กทม. ก็เป็นเป้าหมายทางการค้าสำหรับผู้ประกอบการค้า โดยการจัดสร้างตลาดอย่างที่ดีที่เรียกกันว่าซูเปอร์มาร์เก็ตไว้

คอยบริการ ในซูเปอร์มาร์เก็ตนั้นจะมีสินค้าที่จำเป็นทั้งของสดและแห้งตลอดจนเครื่องใช้ไว้คอยบริการ ซึ่งคุณภาพอาจจะเลือกสรรมาเป็นพิเศษ และย่อมเป็นที่แน่นอนในด้านราคาที่จะแพงกว่า การจอดรถที่สะดวกการปรับอากาศบริเวณซูเปอร์มาร์เก็ตจะช่วยดึงดูดลูกค้าได้มากขึ้น ซูเปอร์มาร์เก็ตคงจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นอีกแต่เป็นลักษณะกระจายไปตามชุมชนต่าง ๆ แต่คงจะเป็นชุมชนย่านที่มีรายได้ดีเท่านั้น

ภาพที่ 136-137-138 กิจกรรมของตลาด ซึ่งยังคงดำเนินต่อไปอีกนาน

ภาพที่ 139-140-141 ลักษณะและการคมนาคมหลักของผู้ขาย

ภาพที่ 142-143-144 ลักษณะการคมนาคมหลักของผู้ซื้อ

บทสรุป

เมื่อกรุงเทพมหานครเจริญเติบโตมาจนถึงวาระสมโภชปีที่ 200 ตลาดยังคงมีความสำคัญและมีความสัมพันธ์อยู่กับชีวิตคนไทยในฐานะแหล่งบริการสิ่งบริโภคอุปโภคในชีวิตประจำวัน แต่ชีวิตไทยทุกวันนี้ โดยเฉพาะในนครหลวงได้เปลี่ยนแปลงจากชุมชนเมืองเล็กริมฝั่งแม่น้ำลำคลองมาสู่การตั้งถิ่นฐานที่เน้นความสำคัญของถนนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลาดจึงต้องขยายตัวและพัฒนาการไปตามลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และเนื่องจากตลาดเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของพื้นที่ชุมชน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ในย่านศูนย์กลางของชุมชน เพื่อทุกครัวเรือนจะเดินทางมาซื้อหาสินค้าและบริการที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวันได้ใกล้และสะดวกที่สุด ตลาดยังผูกพันกับแหล่งผลิตสินค้าและโครงข่ายคมนาคมขนส่ง ดังนั้น ตลาดในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเป็นตลาดน้ำเกือบทั้งหมด ด้วยการตั้งบ้านเรือนของราษฎรอยู่ริมน้ำและอยู่ในเรือนแพเป็นส่วนใหญ่ แหล่งผลิตสินค้าโดยเฉพาะของสดพวกผัก ผลไม้ กุ้ง ปลา ก้อยไก่ล้นน้ำ การเดินทางไปมาหาสู่กันและการขนส่งสินค้าจึงใช้เส้นทางน้ำเป็นหลัก ที่ตั้งของตลาดส่วนใหญ่จึงอยู่สองฟากแม่น้ำเจ้าพระยา ครอบคลุมแนวบริเวณที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นบริเวณศูนย์กลางของการตั้งถิ่นฐานของประชากรบนฝั่งแม่น้ำในสมัยนั้น

ในยุคต่อมาระหว่างรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นยุคที่ไทยได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกในการพัฒนาประเทศ ได้มีการขยายเมืองไปทางด้านตะวันออกในทิศทางตรงข้ามกับแม่น้ำเจ้าพระยาโดยการขุดคลองผดุงกรุงเกษม พร้อมกับขุดคลองและตัดถนนขึ้นหลายสาย เพื่อให้ประชากรได้มีพื้นที่ในการขยายการตั้งถิ่นฐานออกไปโดยไม่แออัดอยู่เฉพาะในเขตพื้นที่เดิม รูปแบบและขนาดของการขยายพื้นที่เมืองดังกล่าวหากใช้เส้นทางน้ำเพื่อการคมนาคมขนส่ง รวมทั้งเพื่อการอาบกินและการระบายน้ำด้วยแล้ว จะต้องขุดคลองเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก ประมาณเป็นสัดส่วนที่สัมพันธ์กับระยะทางที่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาออกไปทางด้านตะวันออก การพัฒนาพื้นที่โดยเฉพาะระบบสาธารณูปโภคจึงขุดทั้งคูคลองและตัดถนนพร้อมกันไป อย่างไรก็ตามสัดส่วนของประชากรที่อยู่ใกล้น้ำและมีความจำเป็นต้องอาศัยถนนเพื่อการสัญจรก็มีจำนวนมากขึ้นทุกขณะ ดังนั้น ตลาดที่เกิดขึ้นในยุคนี้จึงเป็นตลาดบกที่ไกลจากศูนย์กลางเดิมออกมา การขยายตัวในครั้งนี้รวมถึงการเปลี่ยนแปลงตลาดน้ำเดิมและที่เกิดขึ้นใหม่ก็มีแนวโน้มว่าจะคาบเกี่ยวกับพื้นที่บนบกมากขึ้น การขยายตัวของตลาดเดิมโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ริมฝั่งเจ้าพระยาด้านพระนครนั้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากการตั้งบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่นสืบทอดกันมากกว่า 3 ชั่วคน

ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 นับเป็นการต่อเนื่องจากสมัยอิทธิพลตะวันตกของรัชสมัยที่ 4-5 การทำนุบำรุงบ้านเมืองเป็นการกระทำต่อเนื่องจากรัชกาลที่ 5 เมืองขยายออกอย่างมากในทิศตะวันออก การคมนาคมสมัยนี้นับว่าหันมาพึ่งถนนและการสัญจรทางบกโดยเกือบจะสิ้นเชิง การขุดคลองเพื่อการสัญจรได้มลายิดลงในสมัยนี้ แต่ชุมชนต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตกยังเป็นเรือกสวนและที่อยู่อาศัยมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 7 ในโอกาสครบรัตนโกสินทร์ศก 150 ปี การเชื่อมต่อด้วยทางบกระหว่างสองฝั่งก็เกิดขึ้นด้วยสะพานพุทธยอดฟ้า ตั้งแต่นั้นมาการตั้งบ้านเรือนทางพื้นที่ฝั่งตะวันตกจึงเริ่มเจริญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากรับการขยายตัวการตั้งถิ่นฐานของประชากรซึ่งหนาแน่นมากจากพื้นที่ฝั่งตะวันออกที่ล้นเข้ามา โดยมีชุมชนและตลาดเกาะกลุ่มหนาแน่นในบริเวณที่มีเส้นทางเข้าออกสู่ถนนได้สะดวก

นับจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน เป็นยุคสมัยที่กรุงเทพมหานครขยายตัวอย่างรวดเร็ว ขาดการควบคุมและขาดการปฏิบัติตามหลักวิชาการพัฒนาเมือง จนเป็นเหตุ

ให้เกิดการขยายตัวอย่างไม่มีการขอบเขต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน กรุงเทพฯ ได้มุ่งพัฒนาสู่ระบบถนนสำหรับการขนส่งทางรถยนต์อย่างเต็มที่ อันเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนการขยายตัวของกรุงเทพฯ ออกไปยังพื้นที่ชานเมืองอย่างรวดเร็วและกระจายอย่างขาดรูปแบบ จนประสบปัญหาด้านสภาวะแวดล้อมอย่างหนักเช่นเดียวกับมหานครใหญ่อื่น ๆ ของโลก

ในช่วงเวลา 200 ปี ที่กรุงรัตนโกสินทร์ได้พัฒนาเติบโตมาจนเป็นกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีจำนวนประชากรถึงกว่า 5 ล้านคนในปัจจุบัน ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนในย่านต่าง ๆ ที่กระจายตัวจากกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีพระบรมมหาราชวังเป็นศูนย์กลางออกไปโดยรอบจนถึงรัศมีประมาณ 25 กิโลเมตร ทำเลที่ตั้งของกิจกรรมต่าง ๆ ได้เปลี่ยนไปจากเดิมไม่มากนักน้อย ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งมีความถี่สูง และมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินและอาคารเดิม ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงการใช้สอย การต่อเติม หรือรื้อถอนแล้วสร้างใหม่เป็นอันมาก เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการในสภาพแวดล้อมของแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความเหมาะสมทางเศรษฐกิจ

ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตลาดสดที่ได้ปรับตัวเพื่อคงแรงดึงดูดในหน้าที่ใช้สอยด้านศูนย์กลางของสินค้าและบริการ ตลาดสดหลายแห่งได้ล้มเลิกไป ตลาดที่ยังคงอยู่ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทั้งลักษณะ ขนาด และที่มาของสินค้าบริการ ตลอดจนผู้ประกอบการค้า ลูกค้า และสภาพสิ่งแวดล้อมกายภาพ เช่น จากตลาดน้ำเปลี่ยนแปลงมาเป็นตลาดบนบก จากตลาดสินค้าสดหรือตลาดสด เป็นตลาดสด+ตลาดอาหาร+ตลาดเครื่องอุปโภคและบริการ การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนนี้อาจมองว่ากิจกรรมในตลาดได้ยืดอกออกไปจากตลาดนัดไปจนในตลาดบางแห่งมีกิจกรรมหมุนเวียนเพื่อเสนอสินค้าบริการต่อประชาชนตลอด 24 ชั่วโมง ทั้งนี้เป็นการปรับตัวเพื่อการใช้อาคารและที่ดินให้ได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงสุด อย่างไรก็ตามการพัฒนาตลาดต่างก็มีข้อจำกัดตามสภาพทำเลที่สัมพันธ์กับลูกค้าซึ่งมาจากชุมชนที่พักอาศัยข้างเคียง แหล่งงาน รูปแบบการเดินทางและการขนส่ง ตลอดจนความสนใจของทางราชการ ผู้บริหารส่วนท้องถิ่น ในด้านการให้บริการต่อชุมชน และความสนใจของผู้ลงทุนในภาคเอกชนที่จะแข่งขันสร้างเสริมแรงดึงดูดทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนแต่ละย่าน

ถึงแม้ว่าแนวโน้มของตลาดในอนาคตจะมีการพัฒนาไปในด้านที่จะเป็นศูนย์รวมร้านสรรพสินค้า และซูเปอร์มาเก็ตมากขึ้นตามแบบอย่างของการพัฒนาชุมชนแบบตะวันตกก็ตาม ตลาดก็ยังคงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ต่อไป ทั้งในกลุ่มประชากรลูกค้าของตลาดที่พึ่งสินค้าและบริการด้านอาหารและเครื่องใช้เป็นสิ่งสำคัญ และกลุ่มประชากรผู้ประกอบการอาชีพในตลาดและที่เกี่ยวข้อง แต่ปัญหาสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม ไม่ถูกสุขลักษณะไร้ระเบียบแบบแผนที่สอดคล้องกับชุมชนในอนาคตจะรุนแรงมากขึ้นจนมีผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อผู้บริโภคและผู้ประกอบการอาชีพ ทั้งในด้านสุขภาพอนามัยและความมั่นคงในการประกอบการอาชีพ อันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันปรับปรุง บำรุงรักษาตลาดของเราให้น่าใช้ น่าภูมิใจของประชาชนในท้องถิ่นในย่านต่าง ๆ ที่ผูกพันกับประวัติแห่งการพัฒนาของกรุงรัตนโกสินทร์ในที่สุด

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- กาญจนาภรณ์ (สง่า กาญจนาภรณ์). **เมื่อวานนี้**. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2520
- เคลาส์ เวก์ และเคลาส์ โรสเซนแบร์ก. **เยอรมันมองไทย**. พระนคร : โรงพิมพ์เคสดีไทย, 2520
- ชัย เรืองศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ตอนที่ 1 ด้านสังคม**. กรุงเทพฯ : บ้านเรือนศิลป์, 2517
- _____. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ**. มุขนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **นิทานโบราณคดี**. พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2513
- _____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505
- _____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2**. พระนคร : คลังวิทยา, 2505
- ถัด พรหมานพ. **ภูมิศาสตร์มณฑลกรุงเทพ**. พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2474
- ทรงศรี อัจจุรณ. **สิทธิสภาพนอกอาณาเขต**. พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2406
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504
- _____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1-2**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504
- _____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 1-2**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504
- เทพชู หับทอง. **สยามในอดีต**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, 2521
- มัลลิกา เรืองระพี. "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2518)

วรรณกรรมนิราศสุนทรภู่. พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2513

- ศิลปากร, กรม. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2478
- _____. **เอกสารของกรอว์ฟอร์ด**. นครหลวง : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515
- ส.พลายน้อย. (สมบัติ พลายน้อย) **บางกอก**. พระนครสำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ม.ป.ป.
- _____. **เล่าเรื่องบางกอก**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2518
- สยามตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพเดลิเมิ้ล, 2470
- สันต์ ท.โกมลบุตร. **แปล เล่าเรื่องกรุงสยาม ของมงเซญูร์ ปาลเลกัวซ**. กทม : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2520
- เสถียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). **พื้นความหลัง**. เล่ม 1-4. พระนคร :

หนังสือต่างประเทศ

- Ingram, James C. **Economic Change in Thailand Since 1850**. California : Standford University Press, 1955.
- Salmon, Claudine. "The Contribution of the Chinese to the Development of Southeast Asia : A New Appraisal", JSAS, Vol XII, No. 1
- Skinner, William George. **Chinese Society in Thailand An Analytical History**. New York : Cornell University Press, 1962.

เอกสารจากกองจดหมายเหตุ

ร. 5 ยธ. 9/62 พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ฉบับวันที่ 30 พฤศจิกายน รศ. 120

ร. 5 ร. 120/45 สมุดพิเศษ เล่ม 14 จศ. 1236-1260 พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5

วารสาร

ความรู้คือประทีป. กรกฎาคม-กันยายน, 2520

จดหมายเหตุแสงอรุณ. เล่ม 11 (พฤศจิกายน) รศ. 121

แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. ปีที่ 3 เล่ม 2 (พฤษภาคม) 2512

วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 5 ฉบับที่ 6 (สิงหาคม-กันยายน) 2522

ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (สิงหาคม-พฤศจิกายน) 2523

ภาคผนวก ก.

ข้อคิด ข้อสังเกตเกี่ยวกับตลาด

ตลาดเป็นโลกแวดล้อมในเมือง อย่างหนึ่งที่ทุกคนรู้จักกันดีอยู่เปรียบเสมือนว่า มีคนเอารูปถ่ายของ ซูเปอร์มาร์เก็ต ใกล้ ๆ บ้านมาให้เราดู เราอาจจะพยักหน้าแล้วบอกว่า “รู้จักดี” รู้ว่าเป็นซูเปอร์มาร์เก็ตนั้น ๆ ตั้งอยู่ตรงนั้นตรงนี้ มาเปิดกิจการเมื่อกี่ปีมาแล้ว ขายดีหรือไม่ดี, ขายแพงหรือถูก คนขายอ้อยาศัยเป็นอย่งนั้นอย่างนี้ ฯลฯ แต่ถ้ามีการถามกันต่อไปว่า ทำไมถึงขายดีอย่างนั้น ทำไมถึงมาตั้งตรงนั้นหรือกระทั่งว่า ซูเปอร์มาร์เก็ตนี้คืออะไร เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ฯลฯ คำถามเช่นนี้ “ความรู้จัก” ที่เรามีอยู่นั้นจะช่วยให้เราทำอะไรไม่ได้ หากแต่จะต้องเป็นเรื่องของ “ความคิด” หาเหตุผลให้เกิดเป็น “ความรู้” หรือเพียงแต่เป็นข้อสันนิษฐานนำมาตอบคำถาม ชุดที่สองนั้นได้

ภาคผนวกนี้เขียนขึ้นมาก็ด้วยจุดประสงค์ อันเกี่ยวเนื่องกับความแตกต่างของ “ความรู้จัก” กับ “ความคิด” เกี่ยวกับตลาดดังกล่าวข้างต้น คือต้องการที่จะให้เป็น ข้อคิด ข้อสังเกต ประกอบการพิจารณาข้อวิเคราะห์ วิจัย เรื่องตลาดในกรุงเทพมหานคร ในด้านหนึ่ง ภาคผนวกนี้ จะพยายามสนทนากับผู้อ่านด้วยความง่าย ๆ ใช้ภาษาธรรมดา ๆ และใช้สื่อหลัก คือ ภาพประกอบคำบรรยายอธิบายสั้น ๆ ประกอบอยู่เสมอ ขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่งก็จะเป็นการเสนอถึง ความคิด ข้อสังเกต เป็นแง่เป็นมุมต่าง ๆ ที่คิดว่าเกี่ยวข้องกับตลาดและเมืองอันจะทำให้เกิดเป็นขอบเป็นขำของความคิดเกี่ยวกับตลาด นำไปประกอบกับ “ความอ่าน” เรื่องของตลาดในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเนื้อหาหลัก ด้วยจุดประสงค์ 2 ประการดังกล่าวมานี้ รูปแบบของการเขียนและเรียบเรียงที่ออกมา จึงจัดได้ว่าเป็น ข้อคิด ข้อสังเกต อันเสนอไว้ เพื่อประกอบการพิจารณา เรื่องตลาด มิใช่จะเป็นการวิเคราะห์ วิจัย ที่ต้องตายตัว สรุปเอาผล ชี้อางานออกมาได้ แน่ ๆ ชัด ๆ หรือถ้าจะมองในแง่วิชาการ ภาคผนวกนี้ก็คงจะไม่อาจจะจัดว่าเป็นเรื่องเครียด ถึงขนาดนั้น เพราะมุ่งหวังที่จะเขียนถึงความจริงธรรมดา ๆ ให้ผู้อ่านทั่ว ๆ ไป ได้คิดได้รู้สึกกันโดยง่ายมากกว่า ส่วนการที่จะมีส่วนของวิชาการแฝงอยู่ก่อนเช่นไร ผิดถูก พลาดในแง่ทฤษฎี สูตร ร้อยแปดแค่ไหนก็คงจะเป็นเรื่องธรรมดา เพราะว่าการทำให้เกิดความคิด เกิดเป็นคำถามข้อสงสัย ข้อโต้แย้ง ข้อสรุป หรือแม้กระทั่งการต้องคิดกันต่อไปนั้นก็เป็เป้าหมายของ ภาคผนวกข้อนี้อยู่แล้ว

ส่วนความที่จะดำเนินไปนั้น ได้ลำดับแบ่งไว้เป็น 3 ข้อด้วยกัน คือ ข้อคิดเกี่ยวกับความหมายของตลาด , ตลาดกับเศรษฐกิจรูปแบบต่าง ๆ และข้อสังเกตการใช้พื้นที่ในการตั้งกรุงเทพมหานคร และกรุงเทพมหานคร

ในข้อแรก จะเป็นการเสนอข้อคิดว่า เราจะมองตลาดรู้จักตลาดกันได้ในแง่มุมใดบ้าง

ในข้อสอง จะเป็นการพิจารณาว่า ตลาดที่เปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาการของเศรษฐกิจ เป็นรูปแบบต่าง ๆ นั้น พอจะสืบสาวราวเรื่อง ชี้อันออกมาให้เห็นได้หรือไม่อย่างไร

ในประการสุดท้าย จะเป็นการเข้าเรื่องของกรุงเทพมหานคร คือ จะเป็นการตั้งข้อเสนอให้ข้อสังเกตว่า การใช้พื้นที่ในระดับเมืองของกรุงเทพมหานครหรือกรุงเทพมหานครในสมัยแรกนั้น พอจะมีเค้าเงื่อนหรือลักษณะเฉพาะตัว หรือไม่อย่างไร และการได้ภาพรวมคือ ลักษณะการใช้พื้นที่ในระดับเมือง เช่นว่านี้จะนำไปเกี่ยวข้องไปถึงส่วนประกอบของเมือง ส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่นว่า ตลาด บ้านช่อง ได้อย่างไร

1. ความหมายของตลาด

MAX WEBER นักคิด นักวิชาการ ชาวเยอรมันแห่งโลกตะวันตกได้เคยเสนอความเห็นไว้ว่า “ชุมชนที่จะเรียกว่าเป็นเมือง (URBAN) ได้นั้นต้องประกอบด้วยตลาด เพราะว่าตลาดคือสัญลักษณ์ของความ เป็นเมือง เป็นสัญลักษณ์ของชีวิตชุมชน ที่ได้พัฒนามาถึงขั้นที่มีการแบ่งงาน แบ่งการกันทำ เกิดเป็น อาชีพต่าง ๆ ประกอบกับมีเทคโนโลยีที่สูงพอ ก็จะส่งผลให้ชุมชนนั้นมีชีวิต เศรษฐกิจที่คึกคัก มีการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนของสินค้าและเงินทอง โลกของวัตถุ เครื่องอุปโภค บริโภคก็จะหลากหลายมากมายยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน ชีวิตสังคมของชุมชนนั้นก็เกิดแบ่งแยกคล้อยไปตามชีวิตเศรษฐกิจ ผู้คนเกิดความแตกต่างทางความคิดความเห็นและผลประโยชน์ ด้วยเหตุนี้โลกของผู้คนก็จะเคลื่อนไหว มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แยกไปจากชีวิตอันหยุดนิ่งอยู่กับที่ของชุมชนศักดินาในชนบททั่ว ๆ ในสมัยนั้น” (ดูภาพที่ 1, 2 และ 3)

ความเห็นดังกล่าวนี้ WEBER อาศัยการเกิดขึ้นของเมืองในสมัยกลางของยุโรปเป็นต้นเหตุแห่งความคิด ดังนั้นการถือเอาตลาดเป็นสัญลักษณ์ของเมืองโดยทั่ว ๆ ไป ว่าจะถูกต้องแค่ไหน ก็ยังเป็นเรื่องโต้แย้งกันอยู่เสมอมา แต่ที่แน่นอนที่สุดก็คือ ชีวิตเมืองในปัจจุบันนี้ จะขาด “ตลาด” ขาดการจับจ่ายซื้อขายสินค้าหาได้ไม่ ผู้คนในเมืองสมัยนี้จะสามารถสร้างระบบการกิน การอยู่ สร้างโลกแวดล้อมของตนเองขึ้นมาได้อย่างเต็มที่ แต่ขณะเดียวกัน มนุษย์ในเมืองนั้นเองก็ต้องพึ่งพาโลก พึ่งพาระบบที่เขาสร้างขึ้น มาเองแท้ ๆ นั้นอย่างหมดตัว ตลาดก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเมืองเช่นว่านั้น ตลาดต้องเป็นส่วนประกอบหนึ่งของเมือง (URBAN ELEMENT)

แต่ตลาดน้ำที่ทำานสุนทรภู่ก็เือกในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เคยล่องเรือเลียบผ่าน แล้วได้พรรณนาบรรยายชีวิตตลาดไว้อย่างมีชีวิตชีวาในนิราศของท่านหลายต่อหลายเรื่องนั้น กับตลาดข้างถนนที่คนกรุงเทพฯ เราเห็นและใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นประตูน้ำ พระโขนง สะพานควาย บางแค.....วลา หรือไปจนกระทั่ง “อุทยานสินค้า” อะไรต่อมิอะไรที่ได้ยินโฆษณาเอะอะกันอยู่ ก็ล้วนแต่แตกต่างกันอยู่อย่างชัดเจน ทั้งลักษณะกายภาพและชีวิตตลาดที่มีขึ้น

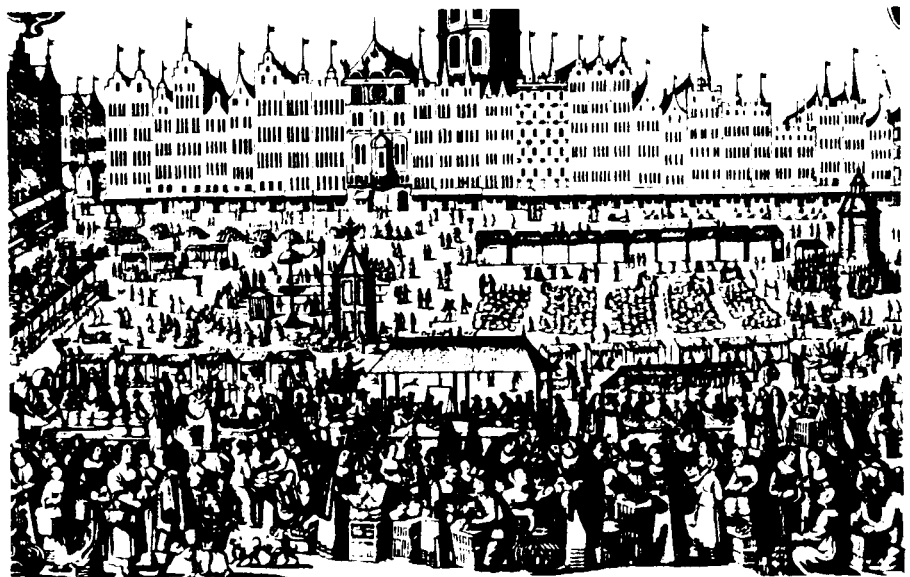
ตลาดและบ้านเมืองย่อมเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ไม่หยุดนิ่ง ฉะนั้น ในการพูดถึงเรื่อง “ตลาดในสมัยรัตนโกสินทร์” จึงควรที่จะได้มีการพิจารณาค้นคิดกันดูว่า “ตลาด” คืออะไร จะมองจะเห็นจะรู้จักตลาดกันได้ในแง่ไหนมุมไหนบ้าง สำหรับใน “ภาคผนวก” นี้ จะขอเสนอแง่มุมการมองตลาดไว้เป็นสองแง่ คือ ประการแรก ในแง่ที่เห็นว่าตลาดเป็นโลกแวดล้อมกายภาพในเมืองรูปแบบหนึ่งที่มีชีวิตและบรรยากาศเฉพาะตัว และประการที่สองคือการมองตลาดในแง่ที่เป็นกลไกหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ “ตลาด” ในแง่ที่มองเห็นได้รู้สึกได้นี้ไม่อาจจะแยก “ตลาด” ที่มองไม่เห็นเป็นกลไกเป็นไ้เป็นระบบนี้ไปได้ เพราะต่างก็เป็นการปรากฏของสิ่งเดียวกัน

เมืองในสมัยกลางของยุโรปเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาโดยมีลักษณะสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมผิดแผกไปจากชุมชนเกษตรกรรมของสังคมศักดินาที่ปรากฏอยู่ ชุมชนเมืองนี้มีเศรษฐกิจ การค้าขาย และการผลิตเป็นต้นกำเนิด มีพ่อค้าและช่างฝีมืออิสระเป็นชาวเมืองส่วนใหญ่ ซึ่งนับเป็นคนใหม่ ชนชั้นใหม่ในสังคมศักดินาสมัยนั้น

ภาพที่ 1 และ 2 แสดงบริเวณประกอบหัตถกรรมและค้าขายของช่างฝีมือ

ภาพที่ 3 ชีวิตเมือง, ตลาดเก่าในเมือง Köln, เยอรมัน, คริสตศตวรรษที่ 15

1.1 ตลาด เมื่อบมองในแง่ชีวิตและบรรยากาศ

เพลงเขมรไทรโยคนั้น คนไทย หูไทย ฟังแล้วรู้สึก “ไพเราะจับใจ” เหตุที่เรารับรู้เช่นนั้นก็เกิดจากการที่ประสาทหูได้รับคลื่นเสียง เกิดอาการที่เรียกว่า “ได้ยิน” ขึ้น ต่อเมื่อมีใจเป็นเครื่องรับอีกชั้นหนึ่ง จึงเกิดความรู้สึกว่า “จับใจ” ในท่วงทำนองที่ตนได้ยินนั้น ส่วนโลกแวดล้อมของเรา เราจะรับรู้ได้ก็ด้วยการที่ชีวิตได้เข้าไปดำเนินอยู่นั้น (ERLEBEN) เกิดการได้ประสบ ได้พบ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รสชาติ ฯลฯ เรียกว่า โลกแวดล้อมนั้น ๆ ได้ให้ “ประสบการณ์ของชีวิต” (ERLEBNISSE) แก่เรา

โลกแวดล้อมเช่นว่านี้กล่าวโดยกว้าง ๆ จะประกอบขึ้นด้วย โลกของธรรมชาติ (NATURE) โลกของวัฒนธรรม (CULTURE) และโลกของผู้คน การปรากฏตัวขององค์ประกอบเหล่านี้เองที่จะเป็นปัจจัยร่วมกัน ตัดสินสภาพของโลกแวดล้อม ไม่ว่าที่ใด ๆ ก็ตาม เช่นว่า “คึกคัก มีชีวิตชีวา จอแจ, แห้งแล้ง เยียบเหงา, สวยงามละลานตา, ซ้ำซากน่าเบื่อ.....” ฯลฯ (ดูภาพที่ 4 และ 5)

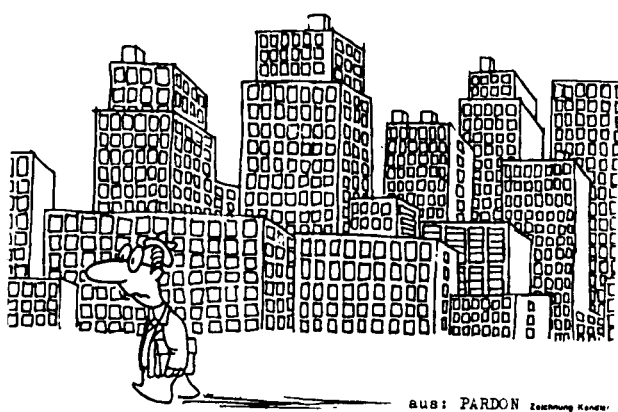
“เมือง” เป็นโลกแวดล้อม เป็นลักษณะกายภาพที่เกิดขึ้นมา แสดงตัวขึ้นมาของวัฒนธรรมมนุษย์ อันมีธรรมชาติเป็นฐานรองรับ และ “ตลาด” ก็เป็นลักษณะโลกแวดล้อมที่จำเพาะเจาะจงอย่างหนึ่งในเมืองในโลกของวัฒนธรรมนี้ ในโลกแวดล้อมที่เรียกกันว่า “ตลาด” นี้ ผู้คนจะได้อยู่ท่ามกลางโลกของวัตถุที่เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมนั่นเอง ซึ่งก็คือ สินค้า ข้าวของนานาชนิด ลานตาลานใจไปหมด ที่นั่นมนุษย์จะได้ยิน ได้เห็น ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส และได้รู้สึก นับไม่ถ้วนครั้ง ขณะเดียวกันตลาดก็เป็นสถานการณ์ทางสังคมลักษณะหนึ่งของมนุษย์ ในตลาดจะเต็มไปด้วยผู้คนต่าง ๆ มากหน้าหลายตา พ่อค้า แม่ค้า คนซื้อ คนขาย หนุ่ม สาว คนชรา แขก ฝรั่ง ไทย จีน ฯลฯ ผู้คนเหล่านี้จะทำการติดต่อซื้อขาย ถาพโต้ตอบราคา พุดคุย กระเช้าเข้าเหย้า หรือแม้แต่การแอบมอง แอบคิด แอบรู้สึก ฯลฯ จะเห็นได้ว่าเมื่อบมองในแง่ประโยชน์ใช้สอย (FUNCTION) ตลาดก็เป็นเพียงที่ ๆ มีการแลกเปลี่ยนค้าขายกันขึ้นเท่านั้น แต่ในตลาดจริง ๆ ตลาดที่เต็มไปด้วยผู้คน จะไม่เกิดแต่เฉพาะการซื้อขายจ่ายเงินรับสินค้ากันล้น ๆ เท่านั้น หากแต่ว่า ชีวิต สังคมอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในแง่อื่น ๆ จะเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับกิจกรรมค้าขายได้อย่างเต็มที่

โลกที่เข้มข้นไปด้วย “ประสบการณ์ของชีวิต” ทางสังคมเช่นนี้ คนไทยเราก็คงจะรู้จักคุ้นเคยกันดี จึงมีคำที่เรียกกันว่า “แม่ค้าปากตลาด” ซึ่งหมายความว่า แม่ค้าในตลาดนั้นมักจะพูดเก่ง ซึ่งก็เป็นธรรมดา เพราะแม่ค้าเป็นคนที่ประจำการอยู่ในตลาด ในโลกของผู้คนอยู่ทุกวี่ทุกวัน ก็ย่อมจะฝึกปรือจนเก่งกาจในการพูดจาปราศรัย เข้าสังคมกับผู้คนได้ดีเป็นที่ยอมรับและเกรงขามแก่ชาวบ้าน

สภาพโลกแวดล้อมที่เรียกว่า “ตลาด” นี้ย่อมแตกต่างกันไปตามพื้นที่ของวัฒนธรรมต่าง ๆ (ดูภาพที่ 6, 7 และ 8) เมื่อเราเพียงแต่ได้เข้าไปมีส่วน มีชีวิต เดินชมตลาด ผ่านเข้าไปเท่านั้น ก็ย่อมจะได้ประสบการณ์ของชีวิต (ERLEBNISSE) อันแตกต่างกันออกไป แต่โดยทั่ว ๆ ไป นั้น ก็ยังไม่ต่างกันในเค้าโครง เพราะตลาดไม่ว่าจะที่ไหนก็คือโลกแวดล้อมในเมืองสภาพหนึ่งที่เต็มไปด้วยวัตถุสินค้านานาชนิด เต็มไปด้วยผู้คน หลากหลายอาชีพ หลากหลายกิจกรรม มากหน้าหลายตา ตลาดในแง่ของการเป็นโลกแวดล้อมสถานการณ์หนึ่งมีชีวิตมีบรรยากาศเฉพาะตัว เช่นนี้ จึงเป็นแง่มุมสำคัญที่มองข้ามไปไม่ได้ เมื่อจะกล่าวถึงตลาด

ปัญหาที่น่าสนใจ อันเนื่องมาจากการมองตลาดในแง่นี้ก็คือน่าจะว่า ชีวิตและบรรยากาศของตลาดได้เปลี่ยนแปลงมาตลอด ยกตัวอย่างในกรุงเทพฯ ก็ตั้งแต่ตลาดน้ำอัมคึกคักไปด้วยเรือแพสมัยต้นรัตนโกสินทร์

จนมาเป็นตลาดสด หาบเร่ แผงลอย ตึกแถว บนบกริมถนน และการเกิดขึ้นของ “ซูเปอร์มาร์เกต” ที่เต็มไปด้วยสินค้าสำเร็จรูป เหมือน ๆ กันไปหมด มีป้ายบอกราคาติดไว้ตายตัว ไม่ต้องมีพ่อค้า แม่ขาย มาทำต่อรองกับผู้คนได้ ตกลง ก็เหลือแต่รถเข็นกับลูกค้าที่เดินครุ่นคิดปรึกษากับตัวเอง สนทนากับสินค้าต่าง ๆ ไปอย่างเงียบ ๆ ตลาดในฐานะที่เป็นโลกแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลง ชีวิตและบรรยากาศของตนเองไปแล้ว (ดูภาพที่ 9, 10 และ 11) ซึ่งการที่จะทำความเข้าใจว่าทำไมตลาดถึงได้กลายเป็นเช่นนั้น เช่นนี้ได้ นั้น จำเป็นที่เราจะต้องหันมาพิจารณาถึงตลาดในแง่มุมอื่นประกอบกันไป คือในแง่มุมที่มองตลาดว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเศรษฐกิจนั่นเอง

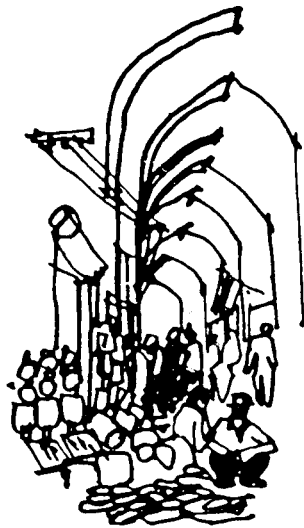
ภาพที่ 4 ภาพที่ไม่ต้องอธิบาย

ภาพที่ 5 ตลาดนัดสนามหลวง กรุงเทพฯ

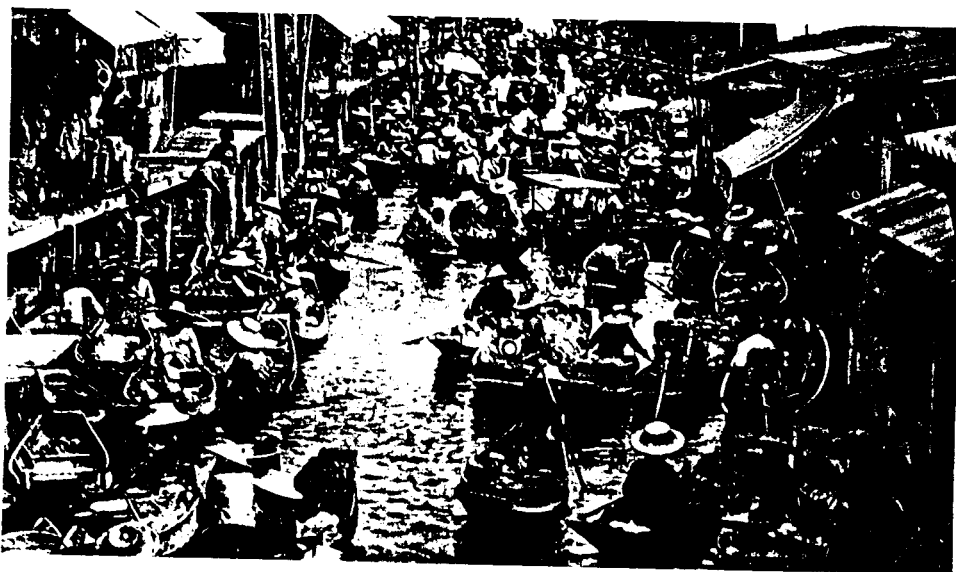
ภาพที่ 6 ตลาดนัดเมือง NORWICH, อังกฤษ

ภาพที่ 7 ตลาด BARSAR เมือง ESFAHAN อิหร่าน

ภาพที่ 8 ตลาดน้ำ เมืองไทย

ภาพที่ 9 ตลาดน้ำ ชีวิตและบรรยากาศ

อรุณรุ่งเรืองแสงแจ้งกระจ่าง

เข้าคลองบางกอกน้อยละห้อยหา

ดูชาวแพแซ่ซ้องชนของชาย
ทั้งเรือท่นเรือทอดจอดเป็นพรวน
ทั้งสองแถวแจวไปมิใคร่ตลอด
ทั้งไทยจีนฝรั่งแขกแปลกแปลกแล
ขายเครื่องแก้วเครื่องทองของทั้งหลาย
เลือกกระเป๋าม้าผ้าสบง

ที่เรือพายขึ้นล่องนั้นของสวน
ตลาดล่วนจ้านจัดออกอัดแอ
ต้องเลี้ยวลอดหลีกลัดฉวัดแฉว
พวกชาวแพสาระพันจะบันจง
ทั้งผ้าลายม่วงแพรและระหง
ที่รูปทรงสำอองเป็นช่างเย็บ

จากนิราศพระปฐมของสุนทรภู่และศิษย์

ภาพที่ 10 หาบเร่ แผงลอย บริเวณตลาดสามย่าน

ภาพที่ 11 ภายในซูเปอร์มาร์เก็ต

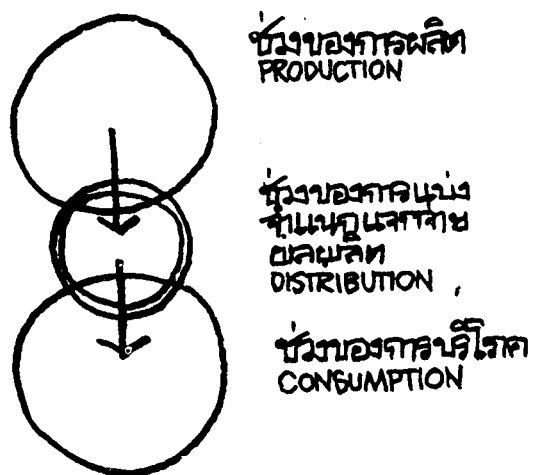
1.2 ตลาด เมื่อนมองในแง่ที่เป็นกลไกหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ

ตลาด หมายถึง สถานที่ที่มีการแลกเปลี่ยน จำหน่ายซื้อขาย สินค้า หรือถ้าจะเขียนให้เป็นภาษาเศรษฐศาสตร์ ตลาดก็คือที่ที่อุปสงค์ (DEMAND) มาพบกับ อุปทาน (SUPPLY) หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ ความต้องการซื้อ มาพบกับความต้องการขาย จึงได้เกิดการซื้อการขาย แลกเปลี่ยนขึ้น แต่กิจกรรมที่เกิดขึ้นในตลาดนี้เป็นเพียงหนึ่งในสามของขบวนการทางเศรษฐกิจ คือ เป็นเรื่องของ วิธีการแบ่ง การจำแนกแจกจ่าย ผลผลิตในสังคม ในชุมชนหนึ่ง ๆ (ดูภาพที่ 12 และแผนภาพที่ 1) โดยยังมีได้พูดถึงเรื่องของการผลิต และการบริโภคอันเป็นขั้นตอนก่อนและหลังกิจกรรมของตลาด ซึ่งกิจกรรมทั้งสามขั้นตอนนี้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไปหมดไม่ว่าจะแยกจับ แยกคิด แยกดู โดยเด็ดขาดไปได้ และยิ่งถ้าหากพิจารณาดูด้วยว่า รูปแบบเศรษฐกิจการกินการอยู่ของมนุษย์นี้ได้เปลี่ยนแปลงพัฒนาการมาโดยตลอด รูปแบบการผลิต การจำแนกแจกจ่ายผลผลิต และการบริโภค จึงปรากฏมีได้หลายรูปแบบ ดังนั้น การพูดถึงตลาดอันมีปัจจัยเกี่ยวข้องอยู่หลายประการ และยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องละเอียด (ดูภาพที่ 13, 14 และ 15)

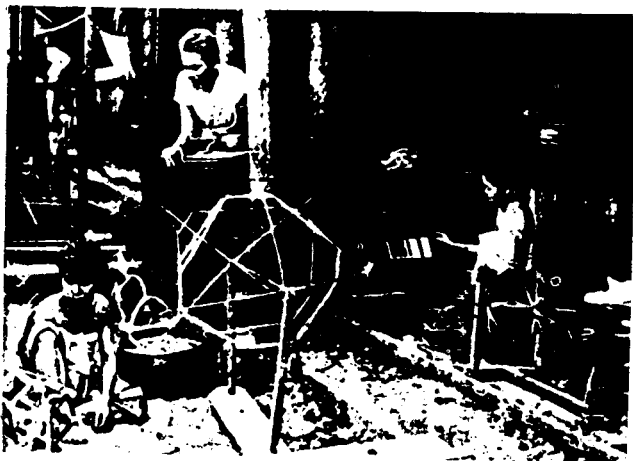
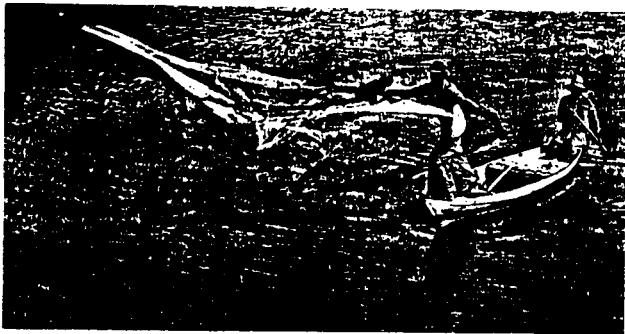
ด้วยเหตุดังนี้ การที่จะพูดถึงตลาดแต่เพียงกายภาพที่มองเห็น ชีวิตและบรรยากาศที่รู้สึกต่อหน้าต่อตา จึงไม่เป็นการเพียงพอ จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงตลาดในแง่ที่เป็นกลไกการจำแนกแจกจ่ายผลผลิตที่มองไม่เห็นอันเกี่ยวเนื่องกับลักษณะการผลิตและการบริโภค ทั้งสามประการนี้ประกอบกันเป็นรูปแบบการกินอยู่แบบต่าง ๆ ตลาดสัมพันธ์กับรูปแบบการกินการอยู่แบบต่าง ๆ อย่างไรนั้น จะได้กล่าวในข้อถัดไปเป็นการเฉพาะ

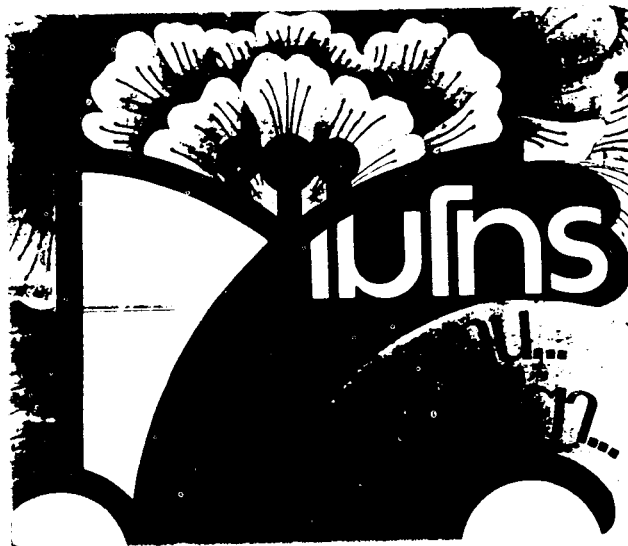
ภาพที่ 12 ผู้ขาย, ของที่จะซื้อขาย(สินค้า), เงิน และผู้ซื้อ ส่วนประกอบของ “การซื้อขาย” กิจกรรมพื้นฐานที่ก่อให้เกิดตลาด

แผนภาพที่ 1 การผลิต การแบ่งจำหน่ายแก่ผู้ขาย และการบริโภค กิจกรรมหลักในขบวนการเศรษฐกิจ

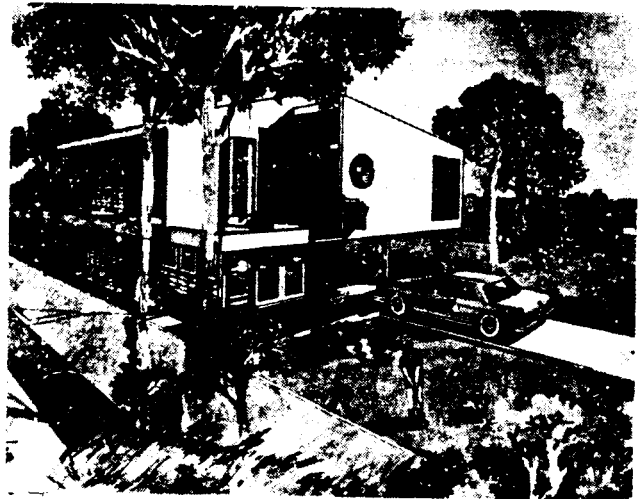
ภาพที่ 13 แสดง “การผลิต” ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น หัตถกรรม เกษตรกรรม อุตสาหกรรม
และการทำงานในสำนักงาน อันจัดอยู่ในส่วนการบริการ

ภาพที่ 14 แสดงลักษณะ วิธีการจำแนกแจกจ่ายผลผลิต หรือ “ตลาด” ต่าง ๆ นับแต่ ตลาดน้ำ
หาบเร่แผงลอยริมถนน “อุทยานสินค้า-สะพานพระราม 8” และตลาดหุ่น

ภาพที่ 15 แสดงลักษณะการกิน การ
อยู่ในอดีตและปัจจุบัน ลักษณะการ
บริโภคที่เปลี่ยนไป

2. ตลาดกับเศรษฐกิจรูปแบบต่างๆ

“เศรษฐกิจรูปแบบต่างๆ” นี้ เป็นเรื่องเลือกมอง เลือกกล่าวกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวทางของเนื้อหาที่มุ่งไปเป็นสำคัญ เช่นว่าการกล่าวถึงเศรษฐกิจแบบ ตลาดเสรี (FREE MARKET ECONOMY) เศรษฐกิจแบบตลาดที่ถูกรควบคุม (REGULATED MARKET ECONOMY) และเศรษฐกิจแบบที่วางแผนโดยรัฐ (PLANNED ECONOMY) ก็มุ่งที่จะชี้ถึงความสัมพันธ์ของรัฐกับชีวิต เศรษฐกิจของประเทศ ว่าแต่ก่อนปล่อยวางให้เป็นเรื่องของเอกชน หรือว่าทางรัฐต้องเข้าควบคุมตักหน้าตักหลังกันแค่ไหนประการใด และประเทศใด ๆ ที่มีรูปแบบเศรษฐกิจ โดยการมองในนัยนี้ก็มีชื่อเรียกกันไปได้ว่า ประเทศทุนนิยม สังคมนิยม หรือไปจนถึง ประเทศคอมมิวนิสต์ การมองรูปแบบเศรษฐกิจในทิศทางหนึ่ง เมื่อหันไปมองในทิศทางอื่นก็อาจจะเห็นผลที่ขัดกับการมองในคราวแรกได้ เช่นการที่อเมริกากับรัสเซียขัดกันขนาดหนัก ตรงที่ประเทศหนึ่ง เป็นประเทศทุนนิยม อันมีเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีเป็นพื้นเป็นฐาน อีกประเทศหนึ่ง ประกาศตัวเป็นประเทศคอมมิวนิสต์อันมีเศรษฐกิจแบบวางแผนโดยรัฐเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อหันมาพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง ผู้คนของทั้งสองประเทศนี้ก็ตกอยู่ในสังคมอุตสาหกรรม มีเป้าหมายที่จะพัฒนาทางวัตถุเหมือน ๆ กัน ใช้เทคโนโลยีสูง ผลาญทรัพยากรโลกมาก ๆ เหมือนกัน ดังนั้นการมองรูปแบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะแง่เฉพาะมุม จึงเป็นเรื่องทำได้ตามความจำเป็น อันตรายกับจะอยู่ที่ การนำเอารูปแบบที่เกิดจากการมองในแง่หนึ่งไปเหมาะใช้เข้าด้วยกันกับรูปแบบที่ต่างแง่ต่างมุมมองออกไปเสียมากกว่า

สำหรับรูปแบบของเศรษฐกิจที่จะนำมากล่าวถึงในข้อที่สองของภาคผนวกนี้ มีด้วยกัน 2 รูปแบบใหญ่ ๆ กล่าวคือ เศรษฐกิจแบบพึ่งตัวเอง (SUBSISTENCE ECONOMY) และเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาด (MARKET ECONOMY) ซึ่งเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดนี้ ยังแยกกล่าวได้อีกเป็น 2 รูปแบบ คือ เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ (UNCOMPLEX MARKET ECONOMY) และเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม (CAPITALIZED INDUSTRIAL ECONOMY)

การมองเศรษฐกิจในรูปแบบเช่นนี้ เหมาะกับการที่จะพูดถึงตลาดและการพัฒนาการของตลาด เพราะว่าเป็นการมองเศรษฐกิจที่ค่อนข้างจะเป็นกลไกตรงไปตรงมา ชี้ให้เห็นถึงตลาดในแง่มุมที่ต้องการได้อย่างแจ่มชัด ทั้งการเรียงลำดับรูปแบบ ซึ่งเป็นลำดับขั้นตอนของการพัฒนาการของรูปแบบทางเศรษฐกิจของมนุษย์อยู่แล้ว

เนื่องจากการวิจัย “ตลาดในสมัยรัตนโกสินทร์” เป็นเรื่องของตลาดที่เกี่ยวกับชุมชน เกี่ยวกับพื้นที่ในการกล่าวถึงตลาดกับเศรษฐกิจแต่ละรูปแบบ จึงจะมีการชี้ถึงความสัมพันธ์ของตลาดกับพื้นที่และชุมชนอยู่ด้วยเสมอไป

2.1 ตลาด ในเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (SUBSISTANCE ECONOMY)

เศรษฐกิจรูปแบบนี้หมายถึงรูปแบบชีวิตการกินอยู่ของชุมชนที่เลี้ยงตัวเองได้ อยู่ได้ด้วยตนเอง กล่าวคือ การผลิตที่จำเป็นทุกอย่าง สมาชิกชุมชนจะทำด้วยตนเอง และเพื่อสนองความต้องการของตนเอง ผู้ผลิตกับผู้ใช้ คนทำกับคนกินคือคน ๆ เดียวกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจตั้งแต่การผลิตจนบริโภค สรุปได้อยู่ด้วยคำไทย ๆ คือ เป็นการ “ทำมาและหากิน” กันได้ง่าย ๆ เช่นนั้น (ดูแผนภาพที่ 2 และภาพที่ 16 และ 17)

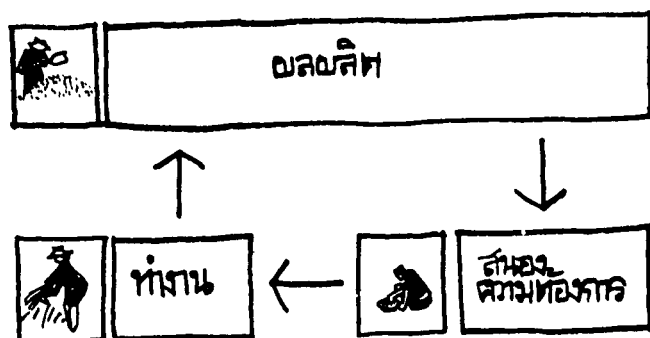
การทำมาหากินเช่นว่านี้ จะเป็นการประกอบเกษตรกรรมและทำการหัตถกรรมที่จำเป็น และด้วยเหตุที่ชุมชนที่ดำรงตนอยู่ในรูปแบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองนี้ดูไปก็จะถูกเห็นว่า ขาดความเก่งกาจซับซ้อนทางเทคโนโลยีและวิชาการ เมื่อเทียบกับสมัยใหม่ ความอยู่รอดของผู้คนฝากไว้กับธรรมชาติมากกว่า จึงมักจะถูกจัดว่า ล้าหลังเก่าเอามาก ๆ แต่ในแง่ความสามารถของคน ความคิดกับความชำนาญของมือที่จะทำให้เกิดงานโดยตรง (HAND WORK) จะสูงมาก เข้าทำนองคำโบราณที่ว่า “ลูกชายถากไม้เหมือนหมาเสีย ลูกสาวหุงข้าวเหนียวเหมือนหนึ่ง” เป็นการเน้นความเก่งกาจของการที่คนเราทำอะไรต่ออะไรเองได้ และทำได้ดีเสียด้วย คือเปรียบว่า ถากไม้ได้เร็วมาก เหมือนดังกับหมาเสีย หรือว่าขนาดเอาข้าวเหนียวมาหุงเช่นข้าวเจ้า ก็ยังหุงได้สวย เหมือนกับหนึ่งเอาทีเดียว สมัยก่อนครอบครัวใดมีลูกชาย ลูกสาว เก่งงานถึงขนาดนี้ ก็คงจะมีโลกแวดล้อมกับชีวิตประจำวันประกอบกันเป็น “บ้าน” ที่เข้าทำได้การมากทีเดียว จนถึงกับต้องนำเอามาคุยอวด

จากภาพที่ 18 เป็นภาพมีดพร้าต่าง ๆ ชนิดที่เคยอยู่ในมือใช้งานประจำวันให้กับบรรพบุรุษไทย ตามท้องไร่ท้องนาป่าเขา ในสมัยก่อน พร้าแต่ละชนิดจะได้รับการออกแบบคิดค้นและใช้ทำอะไรต่อมิอะไรเป็นการเฉพาะตัว เช่นว่า พร้าขอสำหรับเกี่ยวตัด, พร้าเสียม ปลายแบนโต มีคม ใช้ขุดดินได้ พร้าหวดสำหรับหวดพงหญ้า ฯลฯ

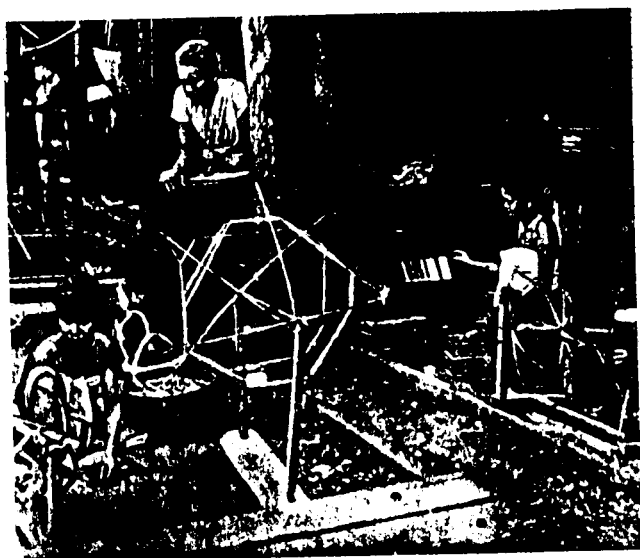
การแบ่งงานแตกต่างกัน (SPECIALIZATION) จนถึงขนาดนี้ แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องจำเป็นกับการใช้งาน งานนั้นเป็นเรื่องเอาจริงเอาจัง คือต้องทำให้ดี ทำแล้วตนเองอยู่ได้กับท้องไร่ท้องนาป่าเขา ชีวิตที่ต้องพึ่งตนเองเลี้ยงตนเองเช่นว่านี้ จึงต้องมีมือที่เก่งชำนาญและเครื่องมือที่เหมาะสม

เศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองเช่นนี้จะเกิดมีขึ้นในพื้นที่ที่ไม่ใหญ่โต และโครงสร้างก็ไม่สลับซับซ้อน เช่น สังคมในระดับหมู่บ้าน การแลกเปลี่ยนข้าวของก็จะมีบ้างนาน ๆ ครั้ง และเป็นทำนองว่า “หมูไปไก่มา” คือเอาของมาแลกของ ความต้องการของ “เจ้าของ” ทั้งสองฝ่ายมาเจอกันมาแลกเปลี่ยนกันโดยตรงที่สุด ต่างกับการซื้อขายที่จำเป็นต้องมีเงินเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน

การแลกเปลี่ยนของต่อของ คนต่อคน เช่นนี้ (ดูภาพที่ 19) ข้าวของนั้นก็คงจะไม่ใช้สิ่งของสลับซับซ้อน ต้องมีการผลิตอะไรกันมากมายเป็นของพื้น ๆ ของชาวบ้าน ตามลักษณะการกินอยู่ของผู้คนที่อาศัยธรรมชาติรอบตัว มีการเกษตรกรรมอย่างง่าย ๆ และการหัตถกรรมเพื่อเลี้ยงชีพ เพราะฉะนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า การดำรงชีพในเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองนี้ ยังไม่มีตลาดที่เป็นสถานที่เฉพาะเจาะจง มีการซื้อขายสินค้า ใช้เงินใช้ทองเป็นสื่อแลกเปลี่ยน ตามความหมายทั่วไปของตลาดในปัจจุบันเกิดขึ้น

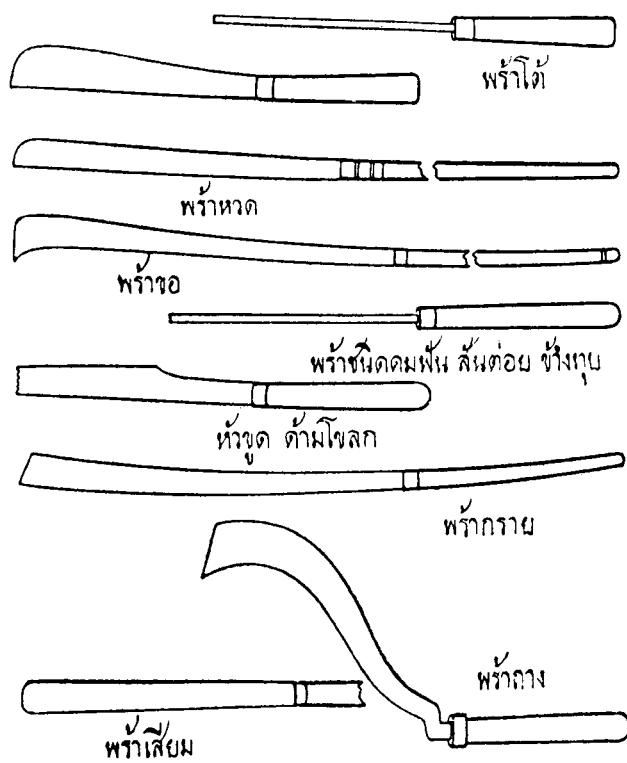
แผนภาพที่ 2 แสดงรูปแบบของการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตนเองในเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

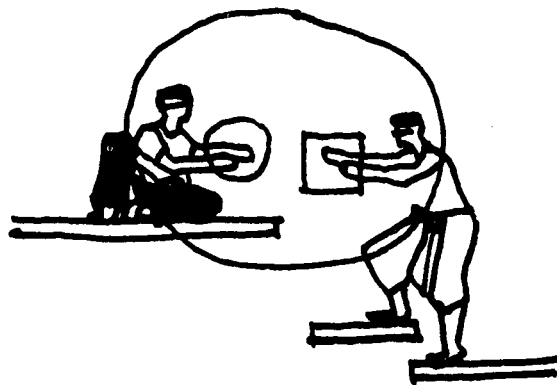
ภาพที่ 16 ผู้หญิงสมัยรัชกาลที่ 5 บ้านด้ายอยู่กับบ้าน

ภาพที่ 17 ชาวชนบทในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 18 พราี่ต่าง ๆ ชนิด ต่าง ๆ ลักษณะ
ที่ใช้สอยกันอยู่ในชีวิตชาวไทยสมัยก่อน

ภาพที่ 19 ในเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง
นี้จะไม่เกิดการซื้อการขายสินค้า แต่
จะเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างคนต่อ
คน ของต่อคน

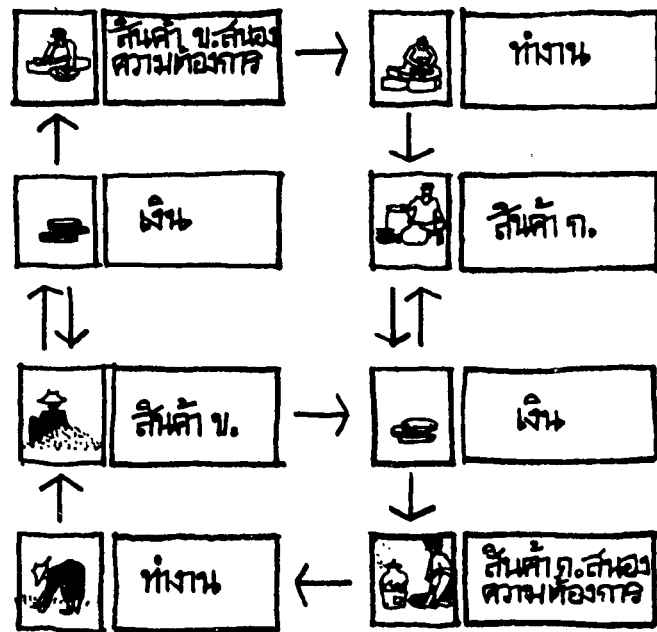
2.2 ตลาด ในเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาด (MARKET ECONOMY)

เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดนี้หมายถึงรูปแบบชีวิตการกินการอยู่ของมนุษย์ที่จำเป็นต้องมีตลาด คือ ต้องมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า โดยใช้เงินตราขึ้น (ดูภาพที่ 12) และการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเช่นนี้ จะมีขึ้นได้ก็เกิดจากการที่ชุมชนในพื้นที่หนึ่ง ๆ ได้มีการ “แบ่งกันทำ แลกกันกิน” ขึ้นในระดับหนึ่ง (ดูแผนภาพที่ 3) มีการผลิตโดยมุ่งหวังแต่แรกว่าจะนำไปค้าขายในภายหลัง คือ การผลิตสินค้า พร้อม ๆ กับการเกิดของสินค้า ก็ย่อมเกิดการใช้เงินขึ้นพร้อมกันไปด้วย เงินที่ว่ามีประโยชน์การใช้สอยอยู่ 3 ประการ คือ เป็นสื่อการแลกเปลี่ยนเป็นมาตรฐานในการวัดค่า และเป็นปัจจัยในการเก็บรักษาค่า

การใช้เงินจึงอนุญาตให้กิจกรรมการแลกเปลี่ยนสิ่งของของผู้คนเปลี่ยนแปลงผันแปรและขยายตัวไปได้อย่างกว้างขวาง การแลกเปลี่ยนได้กลายเป็นการซื้อขาย คนคนหนึ่งจะขายของอย่างหนึ่ง แล้วนำไปซื้อของอีกอย่างหนึ่งได้ ในคนละเวลา คนละสถานที่ได้ หมูไม่ต้องไป ไก่ไม่ต้องมาอีกแล้ว หรือว่าจะเก็บเงินเป็นคนมีเงินเป็นคนรวยไว้ก่อนก็ยังได้ ในขณะเดียวกัน การใช้เงินซื้อขายก็ทำให้เกิดการผลิต การค้าและการบริโภคขึ้นมาในกระบวนการเศรษฐกิจ (ดูแผนภาพที่ 1) ทั้งสามช่วงนี้สามารถแยกขาดจากกันได้ เช่นในกรณีที่ผู้ผลิตมิได้เป็นผู้ค้าเอง การได้ข้าวของมาก็ไม่จำเป็นต้องพบหน้าเจอกันระหว่างผู้ผลิต เช่น การแลกเปลี่ยนในเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง หากแต่ผ่านพ่อค้า เกิดเป็นผู้ผลิต พ่อค้า และผู้บริโภค

ในเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดนี้ การที่ผู้คนต่างคนต่างทำแล้วนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเช่นนี้ ทำให้ผู้คนมุ่งอยู่กับการผลิตประเภทเดียวได้ ผลผลิตของชุมชนในเศรษฐกิจรูปแบบนี้ จึงหลากหลายยิ่งขึ้น พร้อม ๆ กับลักษณะการกินอยู่ และยังมีเงินตราพร้อมกับสถาบันทางการเงิน อำนาจความสะดวกทั้งในการผลิต การซื้อ และการขาย มีกำไรและการขยายทุนเป็นเครื่องล่อ มีการแข่งขันทางธุรกิจเป็นเครื่องจี้ มีเทคโนโลยีมาเพิ่มความเก่งในทุก ๆ ทาง มีการแบ่งงานที่ซอกลงไปอีก แบ่งความคิด แบ่งความรู้ทางวิชาการ ให้เฉพาะตัวถนัดขึ้น และประการสุดท้าย คือ มีตลาดที่กว้างขวาง เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดที่มีแรงผลักดันในทุก ๆ ทางเช่นนี้ ก็จะพัฒนาถึงขั้น เป็นเศรษฐกิจที่มีโลกเป็นตลาด มีลักษณะการผลิต แบบอุตสาหกรรม ที่ใช้ทุน วัตถุดิบ และมีเทคโนโลยีสูงมาก โลกจะดูว่าเจริญก้าวหน้ามาก แต่ปัญหาในทุก ๆ ด้านก็จะทวีตัวและซับซ้อนยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุที่เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดนี้มีความแก่อ่อน มีการพัฒนาได้ดังกล่าว จึงอาจแบ่งกล่าวได้เป็นสองรูปแบบคือ เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย (UNCOMPLEX MARKET ECONOMY) และเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม (CAPITALIZED INDUSTRIAL ECONOMY)

แผนภาพที่ 3 แสดงการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า 2 ชนิดของ
ผู้ผลิตสองคนอย่างง่าย ๆ

ภาพที่ 20 บริเวณชายหาดร่มเงาชายหาดสด

2.2.1 เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย (UNCOMPLEX MARKET ECONOMY)

เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ นี้ มีลักษณะที่สำคัญพอสรุปได้คือ

- 1) จะมีการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายแต่เบื้องต้น
- 2) มีการใช้เงินเป็นสื่อการแลกเปลี่ยนทั่วไป
- 3) กำไรจากการค้าขายที่เกิดขึ้น มักจะหมดไปกับการใช้สอยจับจ่าย หรือเก็บสะสมไว้ช่วงหนึ่ง เป็นความรุ่มรวยเป็นทรัพย์สินสมบัติ (ดูแผนภาพที่ 4)

ชุมชนที่มีรูปแบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ นี้ มักจะมีพื้นฐานการผลิตแบบเกษตรกรรม และหัตถกรรม ส่วนพื้นที่เศรษฐกิจไม่จำเป็นจะต้องอยู่ในวงเล็ก ๆ แล้ว ขนาดพื้นที่จะใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับความสามารถในการเดินทางติดต่อของผู้คน และโครงข่ายความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ-การเมืองของพื้นที่

ในพื้นที่ระดับเล็ก ๆ ขนาดชุมชนที่ชีวิตผู้คนเกิดเป็นประจำวันเศรษฐกิจรูปแบบนี้จะเหมาะกับเอกชนขนาดเล็ก ๆ จำนวนมาก เกิดพ่อค้า แม่ขาย ขึ้นมากมาย ซึ่งมักจะเป็นทั้งคนทำ คือผู้ผลิตและคนขาย คือ พ่อค้า รับกับลูกค้า คือคนซื้อ เล็ก ๆ ระดับบ้าน ระดับครอบครัวจำนวนมากที่จะได้รับการแบบคนต่อคน ชีวิตตลาดจะคึกคักมาก (ดูภาพที่ 22 ถึง 31)

ส่วนในระดับเหนือชุมชนหรือระดับภาคภายในประเทศนั้น การจะเกิดพ่อค้าคนกลางรับหน้าที่ซื้อสินค้าจากแหล่งผลิตที่ห่างไกลมาขายกระจายไปตามพื้นที่ระดับชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับ การแบ่งการผลิตของชนิดสินค้าระหว่างชุมชนหรือพื้นที่ (เช่น การทำสวนกับการทำนา) และขึ้นอยู่กับประเภทของสินค้านั้น ๆ เช่นว่า เป็น เครื่องมือ เครื่องใช้อายุนาน นาน ๆ ค่อยซื้อใหม่ที หรือว่าเป็นของกินของใช้จากแดนไกลที่เก็บไว้ได้นาน

ในระดับของการค้าระหว่างประเทศซึ่งมักจะเป็นสินค้าที่เรียกว่า “ของดี ของฟุ่มเฟือย หรือของหายากมีราคา” ก็ต้องผ่านขบวนการ การผลิต การค้าการขาย ในพื้นที่อื่นประเทศอื่นมาก่อน ก่อนที่จะถึงมือระดับชุมชน ตรงจุดนี้เองที่เศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ อันมีเงินมีทองเป็นสื่อการแลกเปลี่ยน มีความรุ่มรวยทรัพย์สินสมบัติเป็นเป้าหมาย โดยผนวกเข้ากับกำลังและเทคโนโลยีทางการเดินเรือและการทหาร พัฒนาเป็นลักษณะการค้าการขายของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชในยุโรป ที่ออกล่ายึด อาณานิคม บังคับค้าขายผูกขาดกับดินแดนโพ้นทะเล ยึดเมืองต่าง ๆ เป็นสถานการค้า สร้างความร่ำรวยให้แก่รัฐและราชสำนัก ลักษณะเศรษฐกิจระดับรัฐเช่นนี้ เรียกกันว่า เศรษฐกิจแบบพาณิชย์นิยม (MERKANTILISM) อันเริ่มขึ้นในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 โดยมีสเปนและโปรตุเกสเป็นผู้ริเริ่มบุกเบิก (ดูภาพที่ 33 และ 34)

สรุปแล้วเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ นี้ จะเกิดตลาดได้ในทุกระดับ (ระดับประเทศ ระดับภาค และระดับชุมชน) แต่ทั้งหมดนั้นยังเป็นไปเพื่อความได้มีใช้มีจ่าย หรือความรุ่มรวย มีทรัพย์สินสมบัติเก็บไว้ (ดูแผนภาพที่ 5)

ในตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคระดับชุมชนจะปรากฏลักษณะที่เด่นของตลาดชุมชนในเศรษฐกิจแบบนี้ให้เห็น ก็คือ การที่ตลาดประกอบด้วยผู้ผลิตเล็ก ๆ ซึ่งขณะเดียวกันก็เป็นพ่อค้าแม่ค้าเล็ก ๆ ด้วยจำนวนมาก และตลาดก็ใกล้กับชีวิตชุมชน คือ ผู้คนในบริเวณชุมชนนั่นเองที่มักจะมาค้าขาย มาพบมาปะ เป็นชีวิตสังคมซ่อนอยู่ในการค้าขายนั้น (ดูภาพที่ 35)

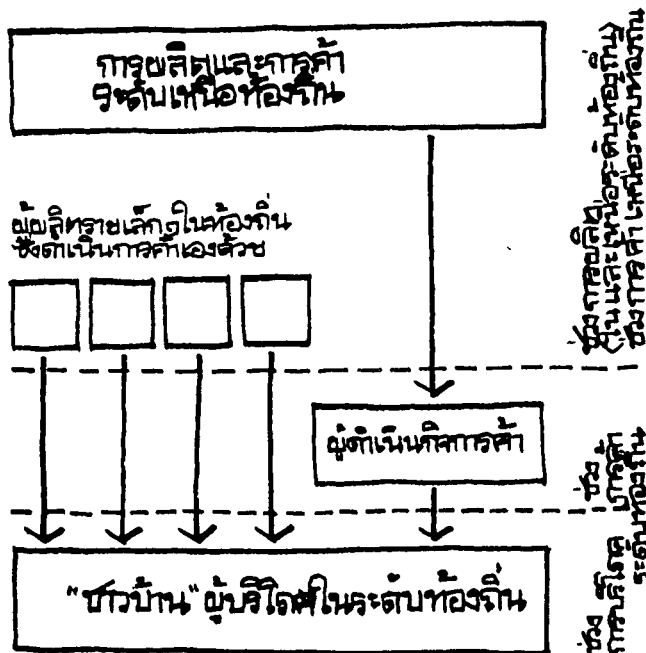
ถ้า ส. คือสัญลักษณ์ที่ใช้แทนค่าขายในศรวนคา

ส. → ส.+ส., ส. → ส.+ส.,
 ใช้ค่าเก็บตอน ใช้ค่าเก็บตอน

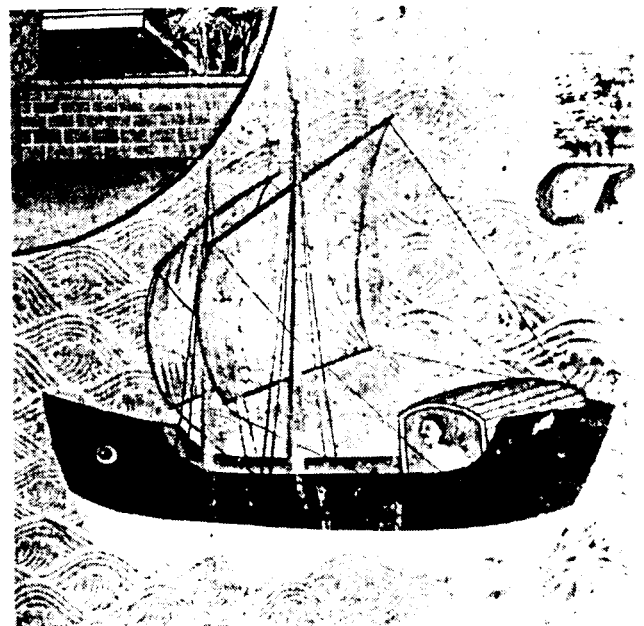
แผนภาพที่ 4 แสดงการทำมาค้าขายในรูปแบบเศรษฐกิจ แบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ถ้าไรที่ได้จากการค้าขายแต่ละครั้ง จะถูกนำไปใช้จ่าย หรือเก็บออมไว้ เป็นทรัพย์สินบัติความร่ำรวย

ภาพที่ 21 แม่ค้าขายผลไม้ การค้าขายของคนเล็ก ๆ พอมมี พอกิน พอใช้ ไม่รู้จักว่า การสะสมทุนให้ใหญ่ขึ้น ๆ นั้นคืออะไร นี่เป็นนิสัยเศรษฐกิจของคนในเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย

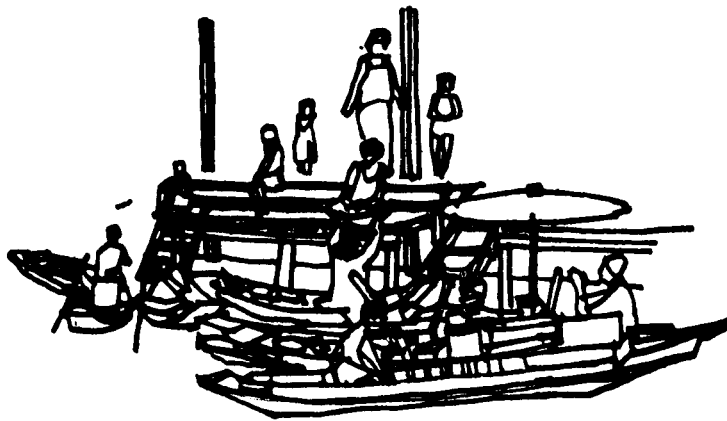
แผนภาพที่ 5 จากการอาศัยตลาดระดับชุมชนเป็นหลัก แสดงลักษณะของช่วงการผลิต, ค้าขายและบริโภค ของเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ

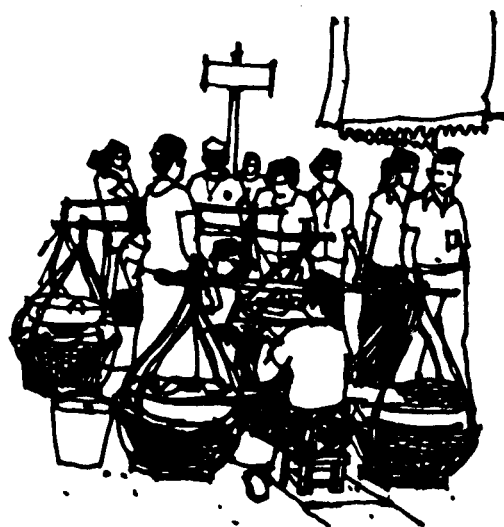
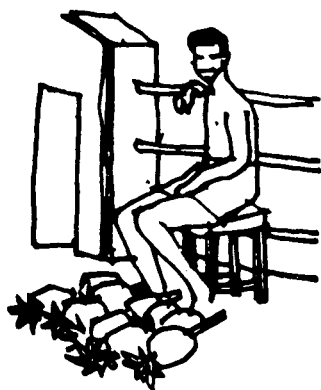
ภาพที่ 32 การค้าระดับประเทศก่อนจะถึงระดับชุมชน ภาพจิตรกรรมไทยโบราณแสดงการแต่งสำเภาไปค้าขายยังเมืองจีน ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 22 และ 23 แสดงแม่ค้าชาวบ้านไทย ๆ ที่ประกอบการค้าขายเล็ก ๆ สินค้าพอเต็มเรือเล็ก ๆ พอขายได้พอเลี้ยงตัว

ภาพที่ 24 เรือค้าขายเล็ก ๆ สินค้าต่าง ๆ และผู้ซื้อหาเล็ก ๆ ประกอบกันเป็นกิจกรรมตลาดอันคึกคักมีชีวิตชีวา

ชีวิตของคนที่มี “นิสัยเศรษฐกิจ” แบบพึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ

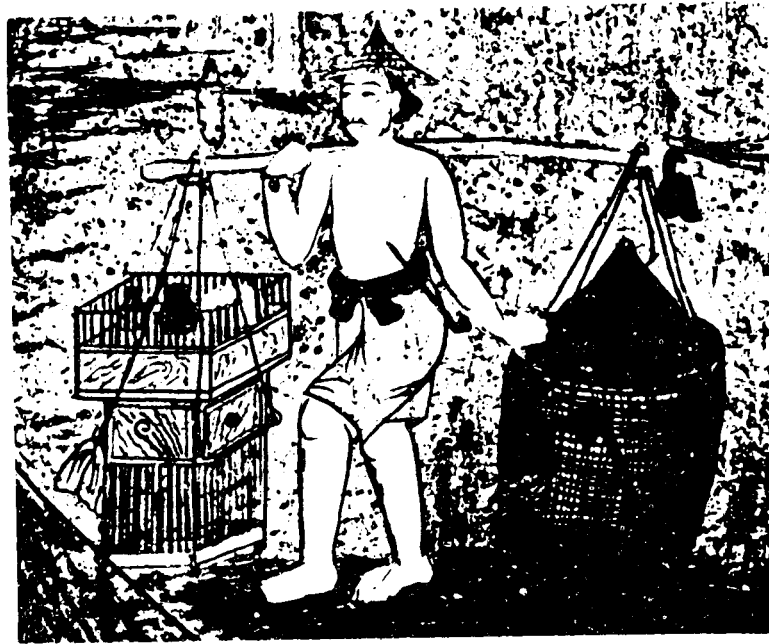
ภาพที่ 25 แม่ค้าขายนก

ภาพที่ 26 แม่ค้าขายผลไม้

ภาพที่ 27 เด็กขายสัปปะรด 10 ผล

ภาพที่ 28 แม่กับลูกเดินไปจ่ายตลาด (ผู้บริโภคนเล็ก ๆ)

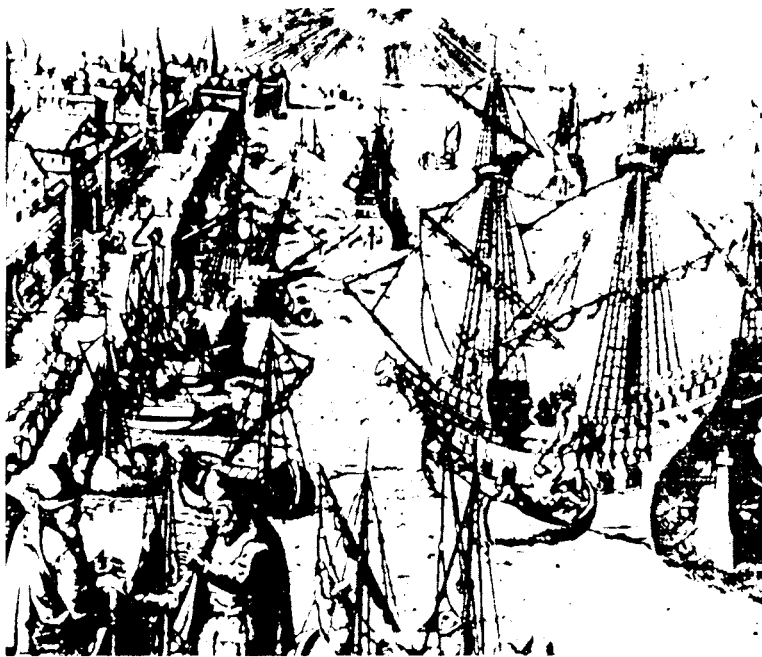
ภาพที่ 29 หาบเร่ริมถนน

ภาพที่30จิตรกรรมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แสดงการทำมาหากินเล็ก ๆ หนักเอาเบาสู ของคนจีนสมัยแรก

ภาพที่31จิตรกรรมไทยสมัยเดียวกัน แสดงพ่อค้าชาวบ้านไทยเร่เรือขายอ้อย

ปัจจุบันนี้ คงยังมีคนไทย อีกเป็นร้อยเป็นพันที่ยังเร่ขายอ้อยอยู่ แต่คนจีนนั้นกลายเป็นเจ้าของโรงงานน้ำตาลไปแล้ว การเริ่มที่เหมือน ๆ กัน แต่ตอนจบไม่เหมือนกันเช่นนี้ แสดงถึงนิสัยเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน

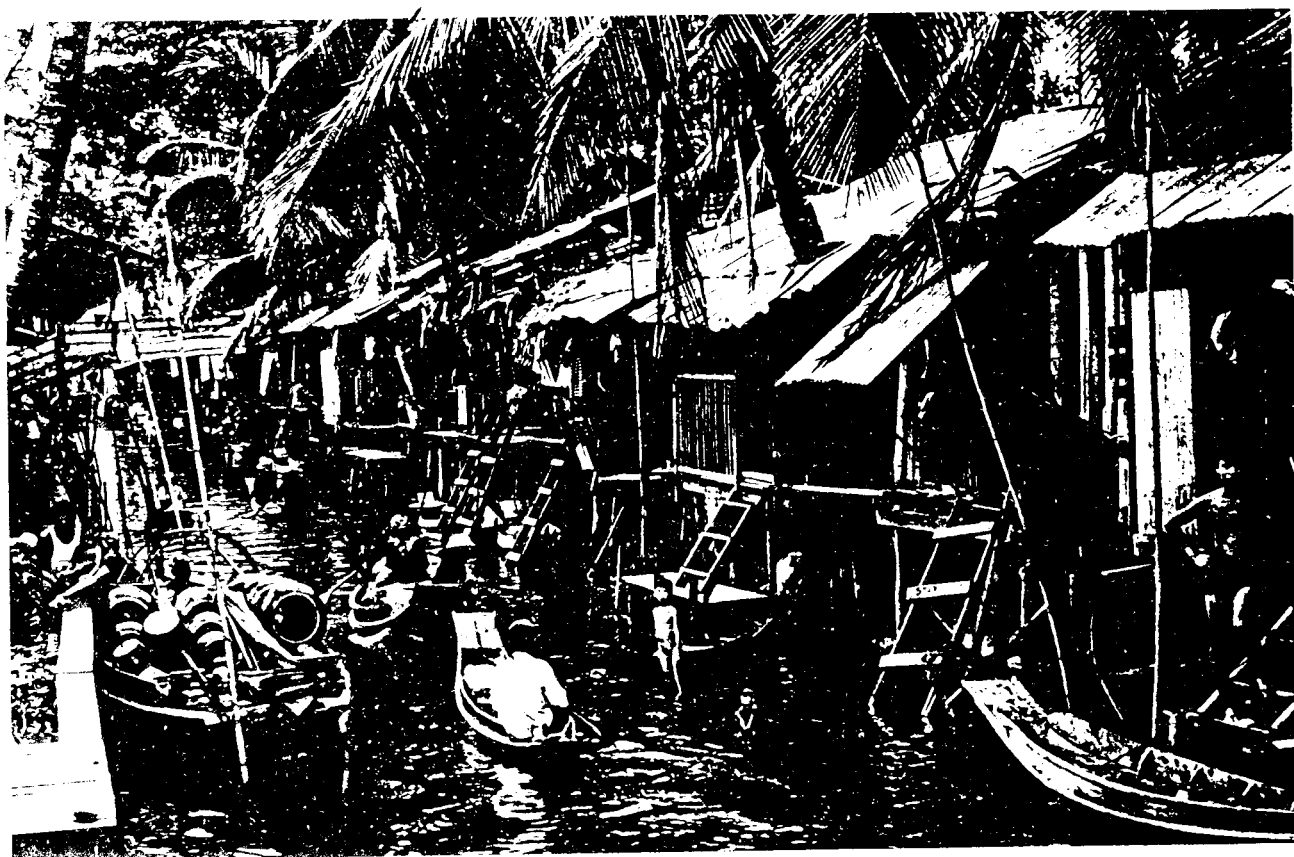
ภาพที่ 33 อ่าวแห่งกรุงลิสบอน เมืองหลวง และเมืองท่าของโปรตุเกส
สมัยการค้ารุ่งเรือง

ภาพที่ 34 “ท่านมาทำอะไรที่บ้านเมืองของข้า”

“ข้ามาแสวงหาพระคริสต์ และเครื่องเทศ นานาชนิด”

วาสโก ดา กามา (VASCO DA GAMA) นักเดินเรือ ผู้บุกเบิกตะวันออก ชาวโปรตุเกส ขณะเข้าเฝ้า
หน้าพระพักตร์ราชาแห่งแคว้นแคว้นหนึ่งในอินเดีย

ภาพที่ 35 ตลาดซึ่งแทรกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ตลาดที่ประกอบไปด้วยผู้ผลิต ผู้ขาย และ
ผู้บริโภคเล็ก ๆ ขณะเดียวกันก็เป็น ผู้อยู่อาศัยในร้านรวงเหล่านี้ด้วย

2.2.2 เศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม

(CAPITALIZED INDUSTRIAL ECONOMY)

เศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมนี้ อันที่จริงก็ยังเป็นรูปแบบเศรษฐกิจที่ผู้คนยังต้องพึ่งพาตลาด ในชีวิตเศรษฐกิจของตนอยู่ หากแต่ว่า เศรษฐกิจรูปแบบนี้มีลักษณะอันสำคัญเกิดขึ้นประกอบกันอยู่สองประการ กล่าวคือ.-

ลักษณะทุนนิยม (CAPITALISM) และลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรม (INDUSTRY) ทั้งสองลักษณะนี้จักกล่าวแยกโดยสังเขปดังต่อไปนี้

1) ลักษณะทุนนิยม ข้อแตกต่างสำคัญที่สุดระหว่างเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดง่ายกับเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมนิยมก็คือ “การใช้จ่ายกำไรที่ได้มา” ขณะที่ผู้คนมีดำรงชีพอยู่ในเศรษฐกิจรูปแบบแรกจะรู้จักจัดการกับกำไรที่ได้มาจากการทำมาค้าขายอยู่สองวิธี คือ ใช้จ่ายออกไป ไม่เก็บเป็นทรัพย์สินมรดกต่อบ้าน ตกทอดเป็นมรดกแก่ลูกหลานต่อไป ผู้คนในเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกลับจะนำกำไรนั้นมาเพิ่มเข้าไปในการทำการค้าขายต่อไปอีก การทำเช่นนี้ทำให้ขนาดการลงทุนเพิ่มขึ้นทุกที ๆ การนำกำไรเข้าไปเพิ่มการทำการค้าขายให้ใหญ่โตยิ่งขึ้นไปอีกเรื่อย ๆ เช่นนี้ ในเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างง่าย ๆ นั้นจะไม่เป็นเช่นนั้นเลย (ดูแผนภาพที่ 6)

2) ลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรม รูปแบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้จะ เป็นหัวเป็นท้าย เป็นฝาแฝดกับลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรม ไม่อาจจะแยกกล่าวถึงแต่เรื่องเดียวได้ การถือเอาของลักษณะทุนนิยมและการผลิตแบบอุตสาหกรรมนี้เอง ที่นำความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างสำคัญ มาสู่มนุษยโลก เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว

ลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรมนี้ต่างกับลักษณะการผลิตแบบหัตถกรรม ซึ่งเป็นลักษณะ การผลิตหลักของเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างง่าย ๆ ด้วยประการอันสำคัญ ดังต่อไปนี้คือ

ลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรมจะมีการใช้ทุน วัตถุดิบ และพลังงานอย่างมหาศาล โดยจะออกมาในรูปของการใช้เครื่องจักร เครื่องกล และการผลิตแบบครั้งละมาก ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ อาศัย เทคนิคการแบ่งซอย กระบวนการทำงานและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ส่วนลักษณะการผลิตแบบหัตถกรรมจะมีการใช้วัตถุดิบและพลังงาน ในการผลิตคราวหนึ่งคราวหนึ่งไม่มาก การผลิตจะมีฝีมือคือ มีมือและความชำนาญเป็นหลัก “เครื่อง” ก็ยังเป็นเพียง “เครื่องมือ” คือ ยังอยู่ติดมือ เป็นเครื่องใช้ของมนุษย์ มิใช่ “เครื่องยนต์” ที่ทำอะไรได้เองหรือเพียงแต่ต้องการมนุษย์ในฐานะ “คนงาน” คนที่ต้องทำตามจังหวะตามขั้นตอนของเครื่องจักรเครื่องยนต์นั้นอีกที ซึ่งตรงจุดนี้เองคือประเด็นสุดท้าย ที่สำคัญคือ การผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักร เครื่องยนต์นั้น ได้ทำให้เกิดการกำหนดมนุษย์ลงเป็นแต่เพียงปัจจัยการผลิตปัจจัยหนึ่ง เป็นกรรมกรผู้ขายแรงงานมิใช่เป็นผู้มี “ฝีมือ” ที่สามารถทำอะไรต่ออะไรสำเร็จด้วยตนเองได้ ต้องตกเป็นผู้อยู่ต่ำในสังคม (PROLETARIAT)

การมีลักษณะทุนนิยมเป็นนิสัยเศรษฐกิจ และมีการผลิตเป็นแบบอุตสาหกรรมนั้นจะส่งผลอย่างไร แก่ไหนต่อเศรษฐกิจ และสังคมนั้น จะปรากฏชัดเจนเมื่อเราได้หันมาพิจารณาผลลัพธ์ที่เด่นที่สุดของเศรษฐกิจแบบนี้ นั่นคือลักษณะการแบ่งแยก เพื่อความชำนาญ และประสิทธิภาพ กับลักษณะการจำเริญที่จะต้องย้อนมาร่วมกันหรือกลับมาประสานกัน ของแต่ละส่วนที่ถูกแบ่งแยกย่อยออกอีกทีไปนั่นเอง

เมื่อได้พิจารณาการแบ่งและการร่วมดังกล่าวนี้นี้แล้ว จึงพอจะสามารถได้ภาพรวมของความละเอียดสลับซับซ้อนใหญ่โตของชีวิตเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมนี้ได้ จากนั้นก็จะทำให้ลักษณะของตลาดในเศรษฐกิจรูปแบบนี้ปรากฏออกมาได้ในแง่มุมต่าง ๆ

2.2.2.1 ลักษณะการแบ่งแยกและการร่วมประสานในเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม

1) การแบ่งชนชั้นในสังคม (CLASS)

การเกิดขึ้นของชนกลุ่มใหม่ในคราวการแสดงตัวของการผลิตแบบอุตสาหกรรมนั้นก็คือ กรรมกรตามโรงงาน คนกลุ่มใหม่นี้มี “อาชีพ” ที่ต่างออกไปจากอาชีพอื่น ๆ ในสมัยนั้น เพราะอาชีพกรรมกรนี้ มิใช่อาชีพที่เกิดจากการแบ่งงานที่เสร็จไปในตัวเป็นอย่าง ๆ ไป (เช่น ช่างต่าง ๆ ช่างไม้ ช่างทอง ช่างตัดเสื้อ... และชาวต่าง ๆ ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่...) หากแต่ว่าอาชีพของเขา เกิดจากรูปแบบการทำงาน การทำการผลิตแบบใหม่ที่แบ่งซอยการทำงานแต่ละอย่างลงไปอีก เป็นขั้นเป็นตอนซ้อนอยู่อีกชั้นหนึ่งซึ่งก็คือลักษณะการทำงานแบบระบบโรงงาน (FABRIC SYSTEM) ซึ่งต้องการคนกับเครื่องจักรมาประจำขบวนการผลิตที่แบ่งซอยไว้เป็นลำดับ เป็นขบวนเพื่อประสิทธิภาพของการผลิต กรรมกรไม่ว่าจะอ้างได้ว่าเขามีอาชีพเป็น “ช่างปัมป์น็อต” หรือว่า “ช่างโยกเครื่องอัดลมใส่น้ำในขวด” ได้ อาชีพนี้จึงเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งของการผลิตเป็นคนงาน

การที่คนต้องตกอยู่ในสถานะการณแบบนี้ คือ กลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการผลิต เป็นผู้ที่เสนอขาย “ความสามารถในการทำอะไรมากได้ง่าย ๆ ตรง ๆ” เช่นนี้ จึงเป็นผู้เสียเปรียบแก่คนถามซื้อ ทั้งในสมัยแรกของการเกิดสังคมอุตสาหกรรม อาชีพ “คนงาน” นี้เป็นของใหม่จึงเกิดความขัดแย้งทางสังคมในแง่เศรษฐกิจการเมืองเป็นอย่างมาก จนได้รับการกล่าวเรียกขานแบ่งเป็นชนเป็นชั้นขึ้นมาคือ ชนชั้นกรรมกรอาชีพ อันคู่กับชนชั้นนายทุน (ดูภาพที่ 36, 37 และ 38)

2) การแบ่งในส่วนของการผลิตแบบอุตสาหกรรม

การกล่าวถึงลักษณะการแบ่งในส่วนของการผลิตแบบอุตสาหกรรมนี้ มุ่งจะพิจารณาสะกดยอดว่ากว่าจะมาเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค เป็นผลผลิตสินค้าอุตสาหกรรมตามท้องตลาด หรือในบ้านรอบ ๆ ตัวเรานั้น ได้ผ่านขบวนการผลิตอันแบ่งแยกซับซ้อนกันอย่างไรบ้าง ซึ่งจะขอจำแนกไว้เป็น 4 ขั้นตอนด้วยกันกล่าวคือ

2.1) การแบ่งเป็นอุตสาหกรรมหลักประเภทต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมเคมี อุตสาหกรรมเหล็กกล้า อุตสาหกรรมเครื่องไฟฟ้า ฯลฯ (ดูภาพที่ 39 และแผนภาพที่ 7) อุตสาหกรรมหลักต่าง ๆ เหล่านี้ จะดูว่ามีชื่อเฉพาะตัว ทำการผลิตในบริเวณเฉพาะอย่าง แต่ในความเป็นจริงแล้ว อุตสาหกรรมที่ดูแบ่งเช่นนี้ลักษณะต้องร่วมต้องประสานกันเป็นอย่างมาก ต้องพึ่งพากัน เช่นว่า เมื่อราคาปลาป่นสูงขึ้น ราคาไก่เนื้อก็จะสูงตามกันขึ้นไป แต่ที่ชัดเจนที่สุดก็ในคราวเกิดวิกฤตการณ์ทางพลังงานขึ้นเมื่อปี 2516 ซึ่งส่งผลให้กระบวนอุตสาหกรรมของโลกโดยเฉพาะโลกตะวันตกสั่นสะเทือนเป็นอย่างมาก เพราะว่าอุตสาหกรรมพลังงานนั้นเป็นแม่ของอุตสาหกรรมทุก ๆ อย่าง

2.2) การแบ่งย่อยลงไปเป็นการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมชนิดหนึ่ง ๆ ในอุตสาหกรรมประเภทหลักนั่นเอง (ดูภาพที่ 40)

2.3) การแบ่งการผลิตแยกตามส่วนประกอบย่อย ๆ ของสินค้าชิ้นเดียวเช่น รถยนต์ ย่อมประกอบไปด้วยส่วนประกอบสำเร็จรูปมากมายร้อยพันชิ้นส่วน แต่ละส่วนจะแยกผลิต แบ่งกันทำขายได้อีกชั้นหนึ่ง (ดูภาพที่ 41)

2.4) การแบ่งขั้นตอนการผลิตในการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมชิ้นหนึ่งชิ้นเดียวนั้น การแบ่งในขั้นสุดท้ายนี้ก็คือลักษณะการผลิตในระบบโรงงานที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง (ดูภาพที่ 42 และ 43)

ถ้า ส. คือสินทรัพย์ที่ใช้ทำมาค้าขายในคราวแรก
ส. → ส. + ส., ส. → ส. + ส., ส. →
ส. + ส., -----

แผนภาพที่ 6 แสดงการทำมาค้าขายในลักษณะทุนนิยม คือการเพิ่มขนาดของทุนขึ้นในทุกขณะ โดยกำไรที่ได้ในทุก ๆ ครั้ง

ภาพที่ 36 พร้อม ๆ กับการเกิดของระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม คือการเกิดของชนชั้นหลักในสังคม คือกรรมกรและนายทุน ในภาพแสดงการประชุมเคลื่อนไหวกว้างของสหภาพกรรมกรโรงงานแก๊สแห่งชาติในอังกฤษ สมัยแรกของยุคอุตสาหกรรม

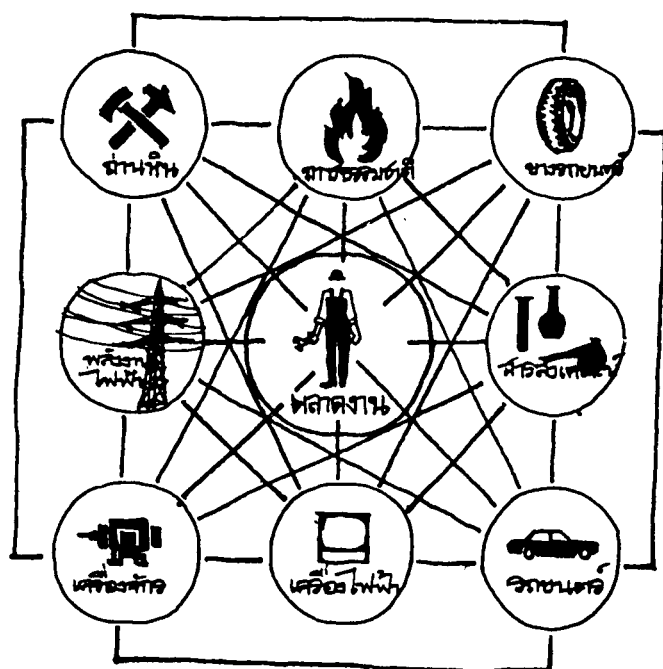
ภาพที่ 37 คนที่ไม่มีที่ขายแรงงานของตน, กรรมกรว่างงานในเมืองเซาเปาโล บราซิล

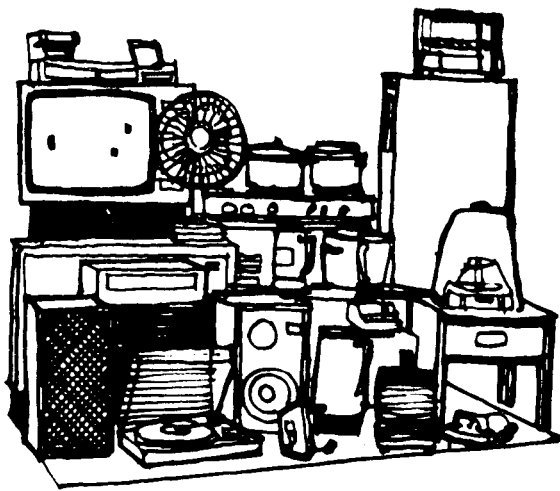
ภาพที่ 38 การสไตรค์ ของคนงานหน้าที่ทำงานของเจ้าของโรงงาน, อังกฤษสมัยแรกของยุคอุตสาหกรรม

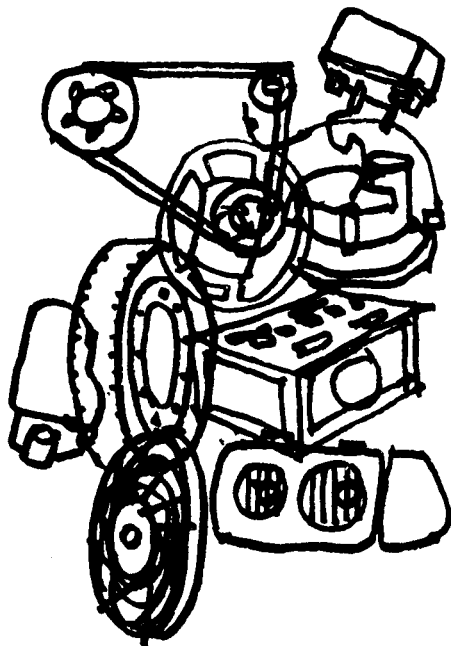
ภาพที่ 39 ผลผลิตทางอุตสาหกรรม
นานาชนิดซึ่งเป็นผลจากการแบ่งและ
ร่วมกันของอุตสาหกรรมหลักประเภท
ต่าง ๆ

แผนภาพที่ 7 การแบ่งอุตสาหกรรม
เป็นประเภทหลัก ๆ ในเบื้องต้น อุต-
สาหกรรมแต่ละประเภทจะเกี่ยวโยงกัน
โดยกลไกการตลาดและเทคนิควิธีการ
ผลิตที่เกี่ยวข้องกันโดยมีตลาดแรงงาน
เป็นตลาดร่วมของทั้งหมด

ภาพที่ 40 อุตสาหกรรมประเภทเครื่อง
ไฟฟ้า อำนาจความสะดวก ยิ่งแบ่งยิ่ง
แยกออกให้เป็น “เครื่อง” ต่าง ๆ นานา
ชนิด, นานาแบบ, นานาบริษัท

ภาพที่ 41 รถยนต์หนึ่งคันย่อมประกอบ
ไปด้วยชิ้นส่วนสำเร็จรูปนับพัน นับร้อย
ชิ้น แต่ละชิ้น มีกระบวนการผลิต ซื่อขาย
กันได้อีกขบวนหนึ่ง

ภาพที่ 42 โรงงานแห่งหนึ่งในกรุงเทพ
ในการผลิตแบบอุตสาหกรรม คนงาน
แต่ละคนจะถูกแบ่งจำกัดให้ทำอยู่แต่
เฉพาะส่วนเล็ก ๆ แต่จำนวนมาก ๆ
อิริยาบถเดียว แต่มาครั้ง

ภาพที่ 43 การหาทางแก้ไขการแบ่งคน
แบ่งงานในโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อ
ให้คนงานหรือกลุ่มคนงาน ทำงานได้
เสร็จเองเป็นชิ้น เป็นอัน ได้เห็น ได้รู้
สึก ภูมิใจกับผลงานของตน, ในโรงงาน
ประกอบรถยนต์ VOLVO ประเทศสวีเดน
จึงมีการจัดแบ่งคนงานเป็นกลุ่ม ๆ แต่
ละกลุ่มจะทำการประกอบรถยนต์ “ทั้ง
คัน” ตั้งแต่ต้นจนจบ โดยการตกลงกัน
เองจัดการกันเองภายในกลุ่ม

3) การแบ่งในส่วนของการค้าและบริการ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจในส่วนนี้คือการค้าขายและบริการ การเกิดขึ้นของ “บริการ” ที่ค้าได้ขายได้ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ และเป็นลักษณะเฉพาะตัวของสังคมอุตสาหกรรม การแบ่งการแยกในส่วนของการค้าและบริการ อาจจะกล่าวได้เป็นสองประเภทดังนี้

3.1) การบริการที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์โดยตรง (ดูภาพที่ 44) อาทิเช่น

สภาพร่างกาย	-	กิจการสาธารณสุข หมอ-โรงพยาบาล สถานพักฟื้น ฯลฯ
การศึกษา	-	โรงเรียนอนุบาลไปจนถึงมหาวิทยาลัย
การเลี้ยงดู	-	สถานรับเลี้ยงเด็กไปจนถึงบ้านพักคนชรา
การคมนาคม	-	กิจการขนส่ง-สื่อสารทุกชนิด
การพักผ่อนหย่อนใจ	-	การท่องเที่ยว สวนสาธารณะ สวนสนุก ฯลฯ
บ้านช่อง	-	การออกแบบก่อสร้างอาคาร อาคารสงเคราะห์ บ้านเช่า... ฯลฯ
น้ำ ไฟ ขยะ	-	กิจการสาธารณูปโภคต่าง ๆ

ฯลฯ

3.2) การบริการที่เกิดขึ้นเนื่องจากลักษณะการผลิตค้าขายและบริการใน สังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมนั่นเอง เช่น การธนาคาร การประกันภัย การค้าขาย และการคมนาคมขนส่งติดต่อสื่อสารในทุก ๆ ระดับ (ดูภาพที่ 45)

จากการที่ได้กล่าวถึงลักษณะการแบ่งแยกในส่วนของการผลิตแบบอุตสาหกรรม การเกิดขึ้นของสินค้าและบริการชนิดต่าง ๆ และการเกิดขึ้นของชั้นชน มาโดยสังเขปดังนี้ จะเห็นได้ว่าปัจจุบันเรามีสิ่งที่ค้าได้ขายได้จัดเรียกว่าเป็นตลาดได้ อยู่นับไม่ถ้วนประเภทตามการแบ่งที่ซอยแล้วซอยอีกนั่นเอง การที่พยายามแบ่งเสร็จแล้วก็ต้องมารวมกัน แลกกันกิน แลกกันใช้นี่เอง ที่ก่อให้เกิดกลไกการตลาดอันซับซ้อนขึ้นในสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยม

ภาพที่ 44 แสดงลักษณะการบริการที่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์โดยตรง
เช่น บริการด้านสุขภาพ, การศึกษา, การขนส่ง, การก่อสร้าง ฯลฯ

ภาพที่ 45 แสดงลักษณะการบริการที่เกิดเนื่องมาจากลักษณะ
การผลิต, คำขาย และบริโภคในเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม
ทุนนิยมนี้เอง เช่น การขนส่ง, การธนาคาร การประกันภัย ฯลฯ

2.2.2.2 ตลาดในเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม

ในข้อที่ผ่านมาได้มีการกล่าวถึงลักษณะทุนนิยมและลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรมประกอบกับ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือการแบ่งแยกย่อยไปในทุก ๆ ส่วนของขบวนการเศรษฐกิจ กับความจำเป็นที่จะต้องย้อนกลับมาผูกพัน ร่วมกันเป็นระบบอีกทีหนึ่งของการแบ่งนั้น ๆ

เนื่องจากความซับซ้อนของระบบเช่นว่านี้ จึงไม่อาจจะกำหนดชี้ลงไปได้เลยว่า ตลาดในเศรษฐกิจรูปแบบนี้ จะมี จะแบ่งเป็นเช่นนั้น เช่นนั้น หากแต่จะต้องกำหนดแง่ของการมองตลาดไว้ก่อน แล้วจึงค่อยชี้ลักษณะของตลาดในแง่ที่นั้นมุนั้น แง่มุมของการมองตลาดในที่นี้ ได้กำหนดไว้เป็น 4 แนวทางคือ

- 1) “ตลาด” เมื่อพิจารณาจากการแยกคนออกเป็นผู้บริโภคทั่วไปและการเป็นผู้มีส่วนในการผลิตเฉพาะอย่าง
- 2) “ตลาด” เมื่อพิจารณาจากประเภทของสินค้า
- 3) “ตลาด” เมื่อพิจารณาในแง่พื้นที่
- 4) “ตลาด” เมื่อพิจารณาจากลักษณะการค้าการขาย

1) “ตลาด” ในเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม เมื่อพิจารณาจากการแยกแยะคนออกเป็นสองภาคคือในฐานะเป็นผู้บริโภคโดยทั่วไปภาคหนึ่ง และในฐานะเป็นผู้มีส่วนในการผลิตเฉพาะอย่างอีกภาคหนึ่งในฐานะแรกคือในฐานะเป็นผู้บริโภค ก็จะทำให้ตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคและบริการทั่ว ๆ ไป สนองความต้องการให้ซื้อให้จับจ่าย แต่ในฐานะที่สอง คือในฐานะที่เป็นผู้เสนอขาย ความสามารถของตนที่จะทำอะไรได้ในส่วนการผลิตก็จะเกิดตลาดขึ้นรับการเสนอขายและถามซื้อ ความสามารถเช่นว่านี้ (ดูแผนภาพที่ 8) ตลาดที่ชัดเจนที่สุดในฐานะที่สองของคนนี้ก็คือสิ่งที่เรียกกันว่า “ตลาดแรงงาน”

2) “ตลาด” ในเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม เมื่อพิจารณาการแยกประเภทของสินค้า การจำแนกประเภทของสินค้าต่าง ๆ ในปัจจุบัน จำแนกได้โดยสังเขปดังนี้คือ

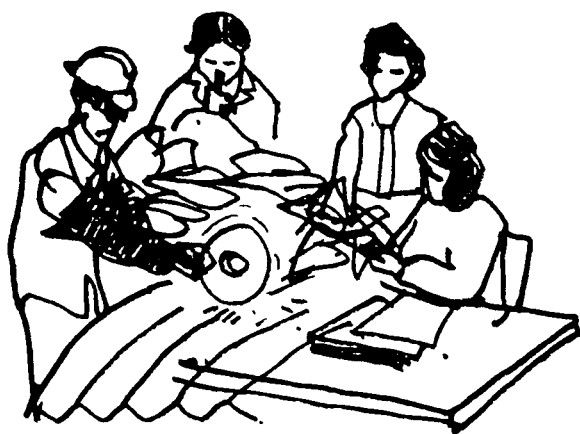
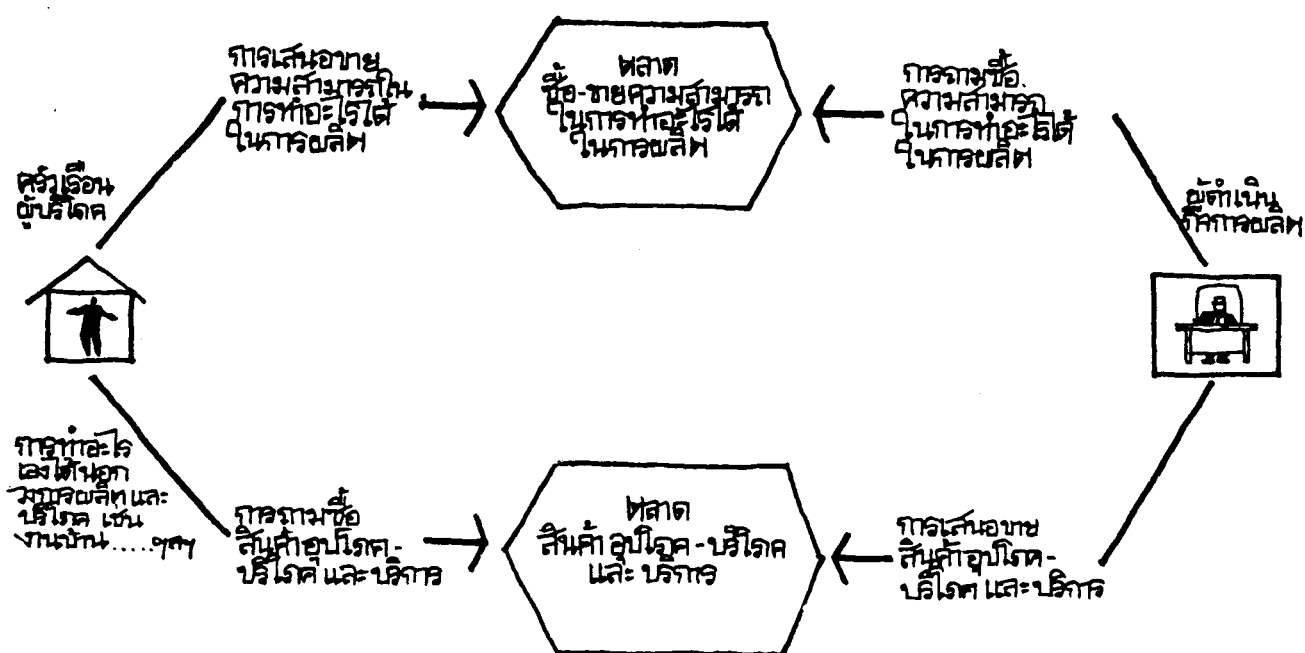
1. สินค้าที่เป็นวัตถุ ซึ่งยังจำแนกได้เป็น

- 1.1 สินค้าเพื่อการลงทุน หมายถึงสินค้าหรือผลผลิตที่ผลิตขึ้นเพื่อนำไปใช้ในขั้นตอนการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคโดยตรงในภายหลัง เช่นเครื่องจักร เครื่องยนต์ต่าง ๆ
- 1.2 สินค้าขั้นสุดท้ายที่ใช้บำบัดความต้องการของผู้คนได้โดยตรง เป็นสินค้าที่สำเร็จรูปออกมาแล้ว สินค้าประเภทนี้ต้องจำแนกตามลักษณะการใช้ออกเป็นสองจำพวกคือ
 - 1.2.1 สินค้าอุปโภคหมายถึง สินค้าที่มีอายุการใช้งานนาน เช่น เสื้อผ้า วิทยุ โทรทัศน์... ฯลฯ
 - 1.2.2 สินค้าบริโภคหมายถึง สินค้าที่มีอายุการใช้งานของสินค้าสั้น ซึ่งได้แก่ พวกอาหารต่าง ๆ

2. สินค้าที่ไม่ใช่วัตถุ อันได้แก่บริการต่าง ๆ และ “ความสามารถ” ต่าง ๆ ที่คนมีในการเข้าร่วมการผลิตแต่ละอย่าง ดังได้กล่าวมาแล้วในข้อที่ผ่านมา

ตลาด เมื่อพิจารณาในแง่นี้ จึงจำแนกได้เป็นตลาดสินค้าที่เป็นวัตถุ และตลาดสินค้าที่ไม่ใช่วัตถุ ตลาดสินค้าที่เป็นวัตถุนั้นยังแบ่งออกได้ตามประเภทของสินค้านั้นเองคือ ตลาดสินค้าเพื่อการลงทุน และตลาดสินค้าอุปโภค บริโภค

3) “ตลาด” ในเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม เมื่อพิจารณาในแง่พื้นที่ ไม่ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจ การบริหาร หรือการปกครอง ฯลฯ ของมนุษย์ย่อมต้องมีขอบเขตมีพื้นที่เป็นที่รองรับ ในแผน

แผนภาพที่ 8 แสดงการมีสองฐานะของผู้คนในสังคมอุตสาหกรรม คือฐานะของผู้ทำงาน-ผลิต และ ฐานะของผู้บริโภค ซึ่งส่งผลให้เกิดตลาดขึ้นสองตลาดด้วยกัน คือตลาดที่ตนเองมีความสามารถทำอะไรได้ของตนเป็นสินค้า และ ตลาดที่ตนเองเป็นผู้บริโภคจ่ายซื้อหา

ภาพที่ 46 เปรียบเทียบฐานะของคนในสังคมอุตสาหกรรม ที่เป็นทั้งผู้มีส่วนในการผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง และอีกขณะหนึ่งก็เป็นผู้บริโภคสินค้าและบริการทั่วไป

ภาพที่ 9 และ 10 ได้แสดงให้เห็นถึงการแบ่งพื้นที่ออกเป็นระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับชุมชน โดยสังเขป พื้นที่ระดับต่าง ๆ เหล่านี้เองที่จะปรากฏเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมเข้ามาสวมลงไป เกิดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจสังคมระดับต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นระดับ ๆ กันไป โครงสร้างตลาดในพื้นที่เศรษฐกิจใด ๆ ก็เช่นกัน สามารถจับชี้แจงออกได้เป็นระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับตลาดบริเวณปากตรอก จนถึงตลาดโลก และยิ่งโครงสร้างตลาดเหล่านี้เกี่ยวข้องติดต่อกันมากยิ่งขึ้น ความไวในการที่จะส่งผลกระทบถึงกันก็จะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น โครงสร้างและกลไกตลาดเหล่านี้จะมีขนาดมหึมา แต่มีความละเอียดซับซ้อนเป็นอย่างมาก ตัวอย่างของการล้มละลายทุกซอกทุกมุมของเกษตรกรไทยที่เพาะปลูก “พืชเศรษฐกิจ” ต่าง ๆ เช่น ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ฯลฯ อันเนื่องมาจากการตกต่ำของราคาผลผลิตในตลาดโลก ก็คงจะชี้ให้เห็นได้ถึงกลไกโยงใยเช่นว่านี้ (ดูภาพที่ 47, 48, 49 และ 50)

การแผ่กระจายเข้าครอบครองในตลาดทุกระดับของเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมเช่นนี้ เป็นลักษณะที่เด่นชัดที่สุด และก็เป็นต้นเหตุของปัญหาทางสังคมและการเมืองในทุก ๆ ระดับด้วยเช่นกัน อาทิเช่น ปัญหาในระดับโลกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโลกที่ 1, 2 และ 3 หรือปัญหาระหว่างตะวันตกกับตะวันออก เหนือกับใต้ หรือกระทั่งในที่สุด ปัญหาความเหลื่อมล้ำของผู้คนในสังคมในชุมชนนั้น ๆ เอง

ด้วยเหตุนี้ในงานวิจัยตลาดสมัยรัตนโกสินทร์ แม้ว่าจะมุ่งอยู่กับตลาดระดับล่างสุด คือตลาดของสินค้าอุปโภค-บริโภคในชุมชน ก็ควรที่จะคำนึงถึงตลาดอื่น ๆ ในระดับเหนือขึ้นไป เทียบเคียงไปด้วยเสมอไป

4. “ตลาด” ในเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม เมื่อพิจารณาจากลักษณะการค้าขาย ในขบวนการเศรษฐกิจย่อมต้องประกอบไปด้วยช่วงของการผลิต การค้าและการบริโภค (ดูแผนภาพที่ 1) สำหรับลักษณะการค้าขายสินค้าอุตสาหกรรมจะมีปัญหาอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไร ในการกระจายสินค้าประเภทเดียวกัน (เช่น อาหารสำเร็จรูป), ชนิดเดียวกัน (เช่น เนย,ขนมปัง ฯลฯ) แต่ต่างบริษัท ต่างเครื่องหมายการค้ากันอยู่ ให้ไปถึงมือผู้บริโภคปลายทางได้เลือกซื้อเลือกนำไปพร้อม ๆ กันได้ โดยที่ผู้บริโภคเองจะเป็นครัวเรือนเล็ก ๆ อยู่ตามชุมชนต่าง ๆ และตัวผู้ผลิตหรือโรงงานเอง จะเป็นการผลิตแบบขนาดใหญ่ ๆ ซึ่งอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง (ดูแผนภาพที่ 11 และภาพที่ 51)

จากปัญหาดังกล่าวซึ่งได้เกิดมีผู้ค้าขายรายใหญ่ และรายย่อยของสินค้าเฉพาะประเภทขึ้น การค้าทั้งสองประเภทนี้ จึงมีความหมายในระดับพื้นที่ต่างกันออกไป คือการค้าและตลาดในระดับภาค (ขายส่ง) และการค้าหรือตลาดในระดับชุมชน (ขายปลีก) ผู้ค้ารายย่อยสินค้าเฉพาะประเภทนี้เองที่จะมาปรากฏเป็นร้านค้าต่าง ๆ ตามบริเวณตลาดและถนนหนทาง (ดูแผนภาพที่ 12 และภาพที่ 54)

ลักษณะการค้าขายอีกลักษณะหนึ่ง ที่พัฒนาตัวขึ้นมาในเศรษฐกิจรูปแบบนี้คือ ห้างสรรพสินค้า หรือซูเปอร์มาเก็ต หรืออุทยานสินค้าก็แล้วแต่จะเรียกกันไปตามยุคสมัย แต่อันที่จริงการที่คนไทยเราเรียกว่า “DEPARTMENT STORE” ของฝรั่งว่า “ห้างสรรพสินค้า” นั้นก็ยังนับว่าคลาดเคลื่อนต่อความหมายที่แท้จริงอยู่มาก เพราะว่าการเกิด DEPARTMENT STORE นั้น เกิดจากการที่ฝรั่ง สามารถรวบรวมและแยกแยะสรรพสินค้าต่าง ๆ ออกได้เป็นพวก เป็นแผนก (DEPARTMENT) แล้วจัดการให้อยู่รวมกันในอาคารหลังเดียว หรือ ใต้หลังคาผืนเดียวกัน ในด้านการลงทุนบริหารดำเนินการก็จัดการได้โดยมือเดียว บริษัทเดียวกัน แทนที่จะเป็นร้านรวงเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามถนนเช่นแต่เดิม (ดูภาพที่ 52, 53 และ 55 และแผนภาพที่ 13) การกระทำเช่นนี้นับว่า อำนาจให้เกิดประโยชน์และความสะดวกหลายประการกล่าวคือ

1. ให้ความสะดวกแก่ลูกค้าโดยสามารถเลือกซื้อเลือกหาสินค้าสารพัดชนิดได้ในการซื้อจับจ่ายครั้งเดียว ทั้งยังเชื่อว่าราคาที่ทางห้างเสนอไว้นั้นเป็นราคาที่ยุติธรรม จึงสบายใจไม่มีการต่อรอง

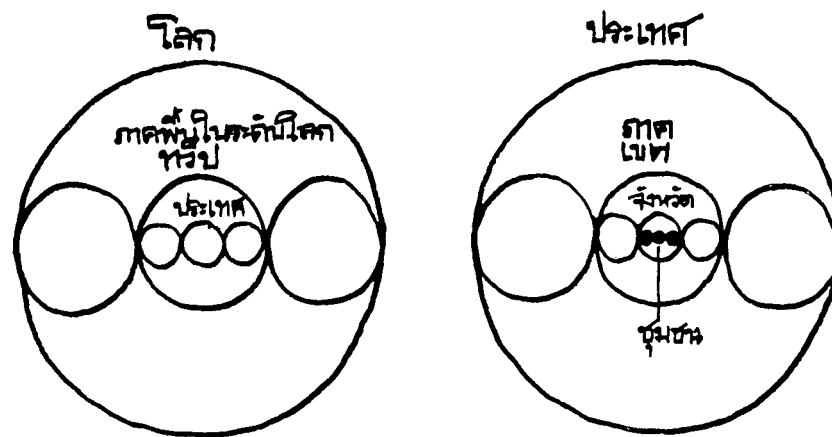
2. ทำให้กลไกการนำสินค้าจากโรงงานผู้ผลิตสู่ตลาดผู้บริโภคสะดวกขึ้นเพราะว่าร้านค้าปลายทางได้รวมศูนย์กลางเป็นศูนย์การค้าที่ใหญ่โตสั่งซื้อส่งขายทีละมาก ๆ และหลาย ๆ ชนิด

3. อำนวยความสะดวกและให้ประโยชน์แก่ผู้ดำเนินกิจการ ประการแรกคือสามารถดำเนินการค้าขายสินค้าจำนวนมากและหลายประเภทไว้ในมือเดียว ประหยัดค่าเสียไปหลายประการ เกิดลักษณะที่เรียกว่า “ใหญ่แล้วประหยัด” (ECONOMY OF SCALE)

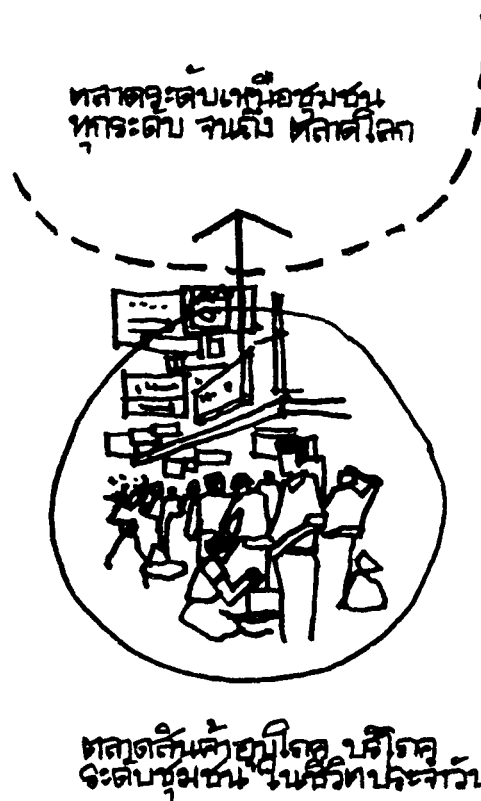
“ประโยชน์และความสะดวก” ต่างๆ นี้ ย่อมมี “มุมกลับ” ให้มองด้วยเช่นกัน คือการที่สามารถ “รวมศูนย์” การค้าได้ ย่อมทำให้กิจการค้าขนาดเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายประเภทเช่น ร้านค้าตามปากซอย, ตลาดใกล้บ้าน ต้องพ่ายแพ้แก่ศูนย์การค้าเหล่านี้ อีกทั้งบรรยากาศในการซื้อการขายนั้นจะเป็นอย่างไรก็เป็นข้อควรคำนึง (ดูภาพที่ 9, 10 และ 11) และในประการสุดท้ายก็คือ การที่เดินผ่านเข้าไปหรือถูกห้อมล้อมอยู่ด้วยสรรพสินค้านานาชนิด นานาแบบก็ไม่ว่าแต่เราจะโดนยั่วจนต้องควักกระเป๋าซื้อของที่ไม่ว่าจำเป็นหรือไม่ได้ตั้งใจจะซื้อมาก่อนเลยก็ได้

อย่างไรก็ตาม ห้างสรรพสินค้าไม่ว่าจะมองในแง่บวกหรือลบ ก็ยังขึ้นอยู่กับระดับ, ลักษณะ และนิสัย การกินการอยู่ของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ด้วยเช่นในกรณีของประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ที่ผู้คนมักจะอยู่กันตามชานเมือง มีรถยนต์ไว้ขับขี้นกันมาก และเวลาอยู่กับบ้านกับครวก็ไม่มีมาก แต่มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายจำนวนมาก เช่น ตู้เย็น เป็นต้น ห้างสรรพสินค้า สวนสนุก และซูเปอร์มาร์เก็ต จึงมักจะตั้งเลือกตั้งอยู่ตามชานเมือง อันไปมาสะดวกมีที่จอดรถกว้างขวาง ไม่ต้องเข้าไปในเมืองให้ลำบาก จะแวะซื้อในตอนกลับจากทำงาน หรือ สรุปรื้อเสียในคราวเดียวในวันเสาร์หรืออาทิตย์ก็ไม่มีปัญหา

ดังนั้นเมื่อหันมาพิจารณาถึงเมืองไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน จึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะพิจารณาถึงสภาพการซื้อขายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นตลาดสด ห้างแถว หาบเร่แผงลอย และศูนย์การค้า ซูเปอร์มาร์เก็ตต่าง ๆ ว่าเป็นอยู่ในลักษณะใด และเกี่ยวข้องกับสภาพการเป็นอยู่ของชาวกรุงกับสภาพการตั้งชุมชนของกรุงเทพฯอย่างไร

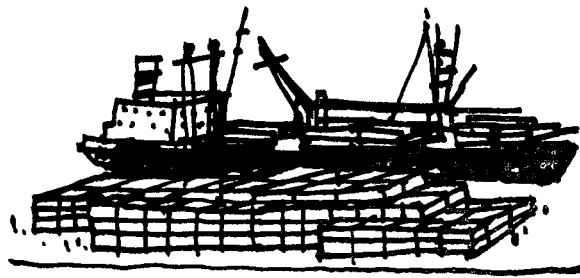
แผนภาพที่ 9 และ 10 แสดงการแบ่งระดับพื้นที่จากระดับโลก จนถึงระดับประเทศ และจากระดับประเทศจนถึงระดับชุมชน

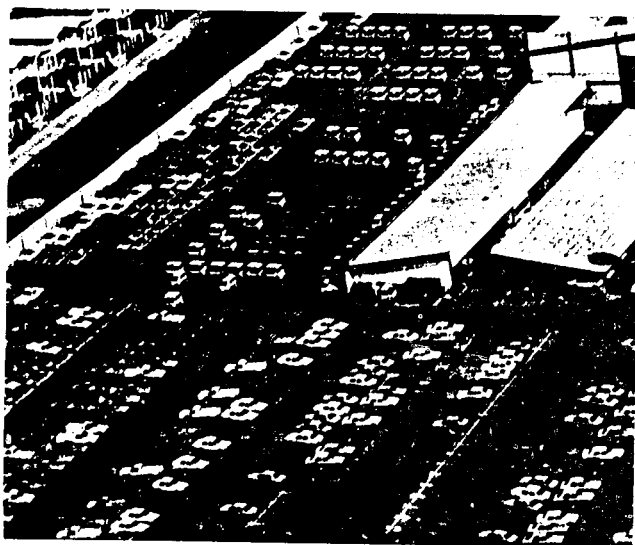
ภาพที่ 47 แสดงการเกี่ยวพันกันของตลาดระดับล่างสุด (ระดับชุมชน) กับระดับเหนือขึ้นไป

ภาพที่ 48 เมืองทองแดง ในประเทศ
ชิลี

ภาพที่ 49 การขนส่งสินค้าบริเวณท่าเรือ

ภาพที่ 50 รถยนต์จากต่างประเทศ, ท่า
เรือคลองเตย, กรุงเทพฯ ภาพทั้งสาม
ภาพนี้ แสดงถึงการแบ่งกันทำแล้วแลก
กันขายในพื้นที่ตลาดระดับโลก

Donna
ORIGINALS สุนัขออกสปอนเซอร์

ADVANTAGE
HIGHCLASS TENNIS WEAR

Luft
SPORTSWEAR

PLAYBOY

U
EATWELL

Natty
SHOES

Jim MAN

HAYASHI
RACING

วงล้อแม็กซ์
รถยนต์

โรงงานไส้กรอกบางกอกแฟม

BANGKOK HAM PRODUCTS

Manchester
manchester PIONEER SHIRT

FW

Carson

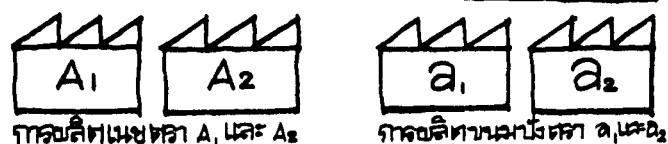
VAN HOUTEN

EXTRA MILK
CHOCOLATE

VANSON
PRE-SHRUNK
CLASSIC SHIRTS

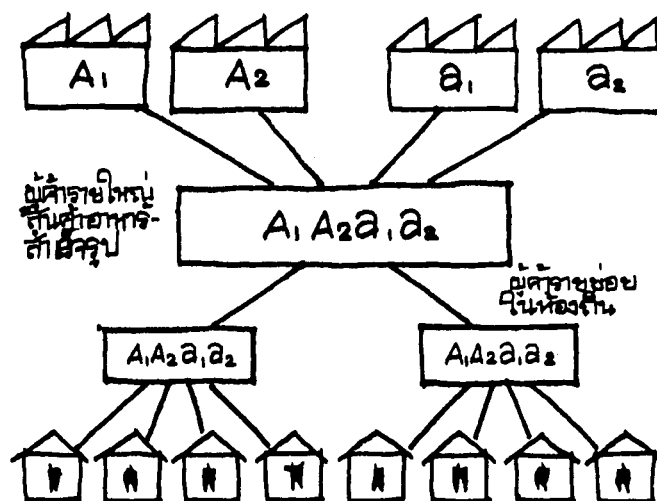
ภาพที่ 51 ปัญหาของการตลาด ของสินค้าอุตสาหกรรม ก็คือจะ
ทำอย่างไรให้ผลผลิตจากโรงงานจำนวนมาก ๆ หลายประเภท หลาย
ชนิด หลายบริษัท หลายรูปแบบ ถึงตลาดระดับชุมชนถึงมือผู้
บริโภค ได้โดยทั่วถึง และประหยัดที่สุด

การผลิตแบบครั้งละมาก ๆ จำนวนมากมายน (MASS PRODUCTION)
สินค้าหลักชนิดใด หลักคนผลิต โรงงานที่อยู่แนวใดแนวหนึ่ง

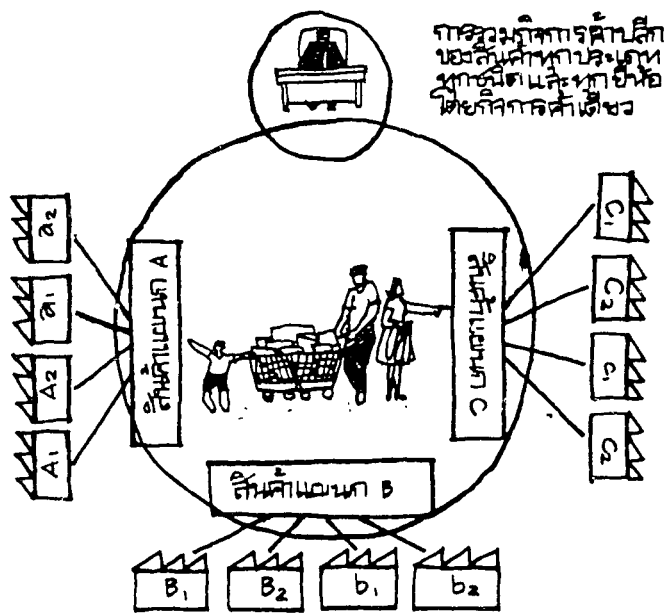

ครัวเรือนผู้บริโภคจำนวนมาก อยู่ตามชุมชนต่างๆ

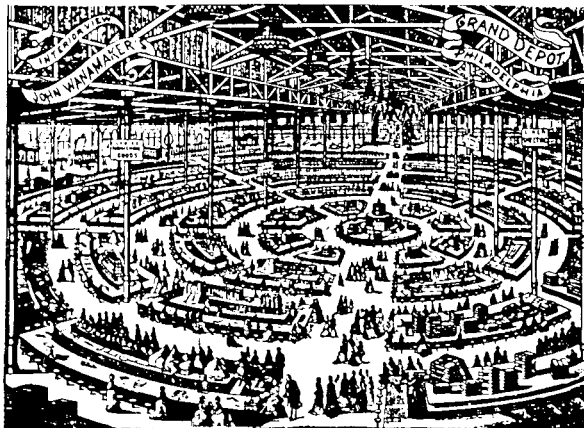
แผนภาพที่ 11 ปัญหาของการนำสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรม
ให้มาถึงตลาด ถึงครัวเรือนผู้บริโภค

แผนภาพที่ 12 แสดงการเกิดขึ้น ของผู้ค้ารายใหญ่และรายย่อย
ในขบวนการตลาด ของลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรม

แผนภาพที่ 13 แสดงลักษณะการค้าแบบห้างสรรพสินค้า (DEPARTMENT STORE)

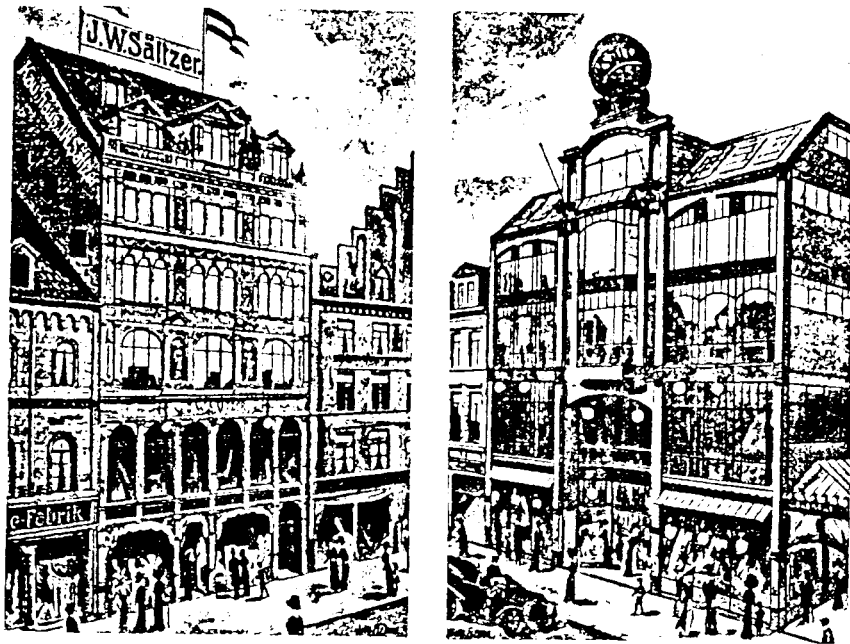
ภาพที่ 52 ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการก่อสร้าง ทำให้สามารถรวมสินค้าทุกประเภท มาจัดเป็นจำพวก ๆ แล้วจัดวางเสนอขายได้ทั้งหมดภายใต้หลังคาผืนเดียว

ภาพที่ 53 ห้าง DEPARTMENT STORE 5 ชั้น ในสหรัฐอเมริกา ยุคเริ่มแรก

ภาพที่ 54 แสดงลักษณะร้านค้าย่อยในยุโรป, คริสต์ศตวรรษที่ 19

ภาพที่ 55 แสดงจุดแรกของห้างสรรพสินค้าในยุโรป, ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในภาพเป็นห้างสรรพสินค้า J.W. SALTZER เมืองฮานโนเฟอร์, เยอรมัน

2.3 สรุป

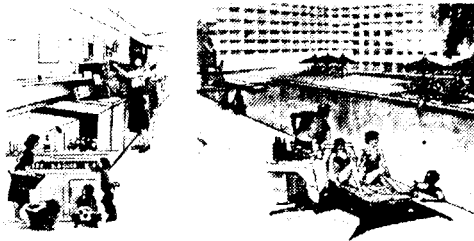
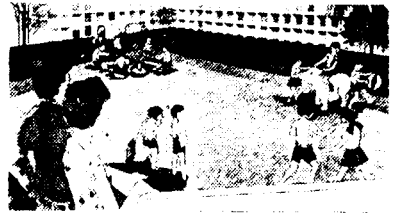
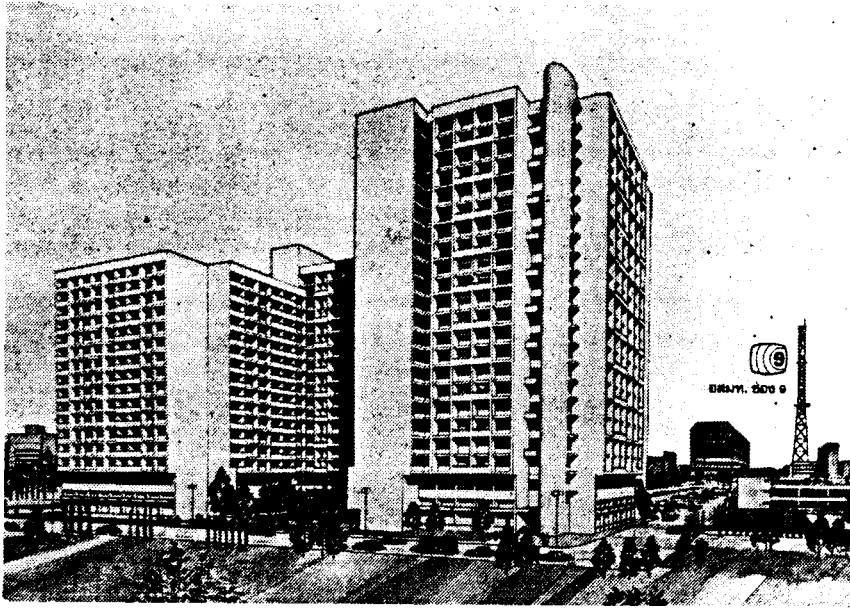
ในบทที่ผ่านมาได้มีการกล่าวถึงตลาดกับเศรษฐกิจรูปแบบต่าง ๆ การแบ่งถึงเศรษฐกิจเป็นรูปแบบโดยเด็ดขาดกับลักษณะและความหมายของตลาดที่ประจำแบบเศรษฐกิจนั้น ๆ อันที่จริงก็นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งในการที่จะใช้การแบ่ง 1 - 2 - 3 ในความคิดในทฤษฎีไปจับพิจารณาถึงรูปแบบการกินอยู่ถึงตลาดที่เป็นที่ดำเนินอยู่จริง ๆ ในชีวิตประจำวันเพราะว่าในความเป็นจริงแล้ว เศรษฐกิจหรือรูปแบบการกินการอยู่ของผู้คนรอบ ๆ ตัวเรานั้นก็ยังปะปนกันอยู่ทั้งหมดทั้งสิ้น

ยกตัวอย่างเช่น ในแถบชานเมืองของกรุงเทพ ฯ ยังมีชาวบ้านอยู่เป็นจำนวนมาก ที่เที่ยว “ล่าสัตว์จับปลา” ตามธรรมชาติมากินเป็นอาหารหรือยังมีแม่บ้านอยู่อีกหลาย ๆ คน ที่จะใช้เงินจำนวนเล็ก ๆ ซื้อของจากตลาดมาทำไปวางขาย หรือเป็นหาบเร่แผงลอย วึ่งหนึ่งตำรวจอยู่ตามถนนหน้าตลาด สะพานควาย พระโขนง บางเค เป็นการผลิตและการดำเนินการค้าขายโดยคน ๆ เดียวกันเป็น “การทำเพื่ออยู่” ของเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างง่าย ขณะเดียวกันลูกชายคนโตของแกก็อาจจะเข้าสู่ “ตลาดแรงงาน” เป็นกรรมกรโดยเต็มตัวในโรงงานอุตสาหกรรมตามชานเมือง ส่วนลูกสาวคนรองก็อาจจะยังอยู่กับบ้านช่วยเหลือเลี้ยงน้องดูแลคุณยายเป็น “การบริการ” ที่ยังไม่ต้องค้าต้องขายเพราะหน้าที่ยังแทรกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความสัมพันธ์ทางครอบครัว

ขณะเดียวกันในบริเวณกลางเมืองกรุงเทพ ฯ ก็ยังมีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่เข้าสู่สมัยใหม่ มีชีวิตแบบในสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมเต็มตัว ครอบครัวเหล่านี้อาจจะซื้อบริการของเอกชนด้านที่อยู่อาศัย คือเช่าอยู่อาศัยในอาคาร “คอนโดมิเนียม” (CONDOMINIUM) ทันสมัยกลางกรุง คอนโดมิเนียมเหล่านี้จะมีการค้าการขายบริการอยู่รอบ ๆ ตัว เช่น “บริการความปลอดภัย” คือมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่ใช้เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ล้ำยุค ไม่ต้องการบริการของแถมยาม “บริการการพักผ่อนหย่อนใจ” คือมีสระว่ายน้ำ สนามเทนนิส โรงยิม พร้อมห้องอบไอน้ำเซาน่า , “บริการงานบ้าน” เช่นบริการรับซักผ้า โดยเครื่องซักผ้า , ทางด้านสินค้าเครื่องอุปโภค บริโภค ก็จะมีห้างสรรพสินค้าอันประกอบด้วยสินค้าสำเร็จรูปนานาประเภทนานาชนิด นานาเยื่อจากทุกมุมโลกไว้คอยให้เลือกซื้อเลือกหา จะเห็นได้ว่าในฐานะผู้บริโภค ผู้คนเหล่านี้จะทำหน้าที่ซื้อหาสินค้าและบริการอันเป็น “ผลผลิต” ของเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมโดยเต็มตัว ขณะเดียวกันในฐานะของผู้ที่ต้องมีส่วนในการผลิตใด ๆ เขาเหล่านี้ก็มักจะทำงานอยู่ในส่วนของการค้าขายและบริการนั่นเอง เช่นอาจจะทำงานอยู่ในวงการธุรกิจ เป็นต้น (ดูภาพที่ 56 และ 57)

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าลักษณะตลาด และรูปแบบการกินอยู่แบบต่าง ๆ ที่ได้เคยกล่าวไว้เป็นแบบ ๆ อย่าง ๆ นั้น ไม่ใช่สิ่งที่เด็ดขาดแยกเป็นกลุ่มเป็นกองได้ หากแต่จะเป็นเพียง “ไวยากรณ์” เป็นหลักในการอ่านการเขียนประโยคต่าง ๆ ร้อยแปดข้อความ ลักษณะการกินการอยู่ของผู้คนในเมืองก็เปรียบเหมือนกับประโยคต่าง ๆ เหล่านี้เพราะถึงแม้จะมีไวยากรณ์เดียวกัน แต่ก็มีข้อความไม่เหมือนกัน ผู้คนเล็ก ๆ ครूर เรือนเล็ก ๆ ของคนเมืองจะต้อง “เลือกกิน เลือกอยู่” ไปตามโอกาสและฐานะของเขาเองเสียมากกว่า ที่จะกำหนดเป็นรูปแบบอะไร ๆ ตายตัวไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชีวิตในเมืองใหญ่ ๆ ของประเทศในโลกที่สามที่สังคมยังไม่โดนระบบอุตสาหกรรมทุนนิยมอันสลับซับซ้อนเข้าครอบเข้าคลุมโดยสิ้นเชิง เช่นประเทศอุตสาหกรรมในโลกตะวันตก ชีวิตของคนเมืองในประเทศต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการปะปนคละกั้นของการกินการอยู่หลายรูปหลายแบบ แต่ก็จะมีส่วนมีทางมาเกี่ยวข้องกันอยู่ได้อย่างน่าแปลกใจ

ดังนั้นเมื่อพูดถึงตลาดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากจะได้อาศัยเรื่อง “ตลาดกับเศรษฐกิจรูปแบบต่าง ๆ” ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ไว้ประกอบความคิดอ่านแล้ว ยังจะต้องระมัดระวังแยกแยะพิจารณาพัฒนาการของตลาดไว้ให้ดี เพราะย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงปะปนกันของปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้เกิด “ตลาด” ได้

ภาพที่ 56 ชีวิตชาวคอนโดมิเนียม

ภาพที่ 57 ชีวิตครอบครัว "ชาวบ้าน
ธรรมดาทั่ว ๆ ไป"

3. ข้อสังเกตการใช้พื้นที่ในการตั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

กรุงเทพมหานครนี้	นามรบิล
อมรรัตนโกสินทร์	ต่อสร้อย
ย้ายจากปากแม่น้ำดิน	ตะวันตก
ผาดผุดดุจตั้งย้อย	หยาดฟ้ามาดิน

คัดจาก “สามกรุง”

พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, น.ม.ส.

อนิจจานินสันทิษัตริย์	เหงามังเจียบไปตั้งไพรสณฑ์
แม้กรวยพรังพร้อมประชาชน	จะสับสนแซ่เสียงทั้งเวียงวัง
มโหรี ปีกลองจะก้องกึก	จะโครมครึกแซ่ด้วยแตรสังข์
ดูพารานาคิตอนิจจัง	ยังได้ฟังแต่เสียงสกุณา
ทั้งสวนฝั่งแฝกแขกแอร่มรัก	ชะตาตกลูณสิ้นพระชันษา
แต่ปวย่ายเราท่านเล่ามา	เมื่อแรกศรีอยุธยาแจ้งเจริญ
กษัตริย์สืบสุริยวงศ์ดำรงโลก	ระจับโคกสุขสุดจะสรรเสริญ
เราเห็นยับยั้งแต่รอยก็พลอยเพลิน	เสียดายเกิดมาเมื่อเกินนาน้อยใจ
กำแพงรอบขอบคูก็ดูลึก	ไม่น่าศึกอ้ายพม่าจะมาได้
ยังให้มันข้ามเข้าเอาเวียงชัย	โอ้อ่างไรหรือธานีไม่มีชาย
เหมือนธานีทรสันทิษเกิดยุค	ไพร่รุกรบได้ตั้งใจหมาย
เหมือนทุกวันนี้แล้วไม่คั่นตาย	ให้ใจหายวัน ๆ ถึงจันทร์ดวง ๆ

คัดจาก นิราศพระบาท

สุนทรภู่

นิราศพระบาท อันได้คัดบางตอนมาเสนอดังข้างต้นนี้ ท่านสุนทรภู่แต่งขึ้นเมื่อปลายปีพุทธศักราช 2350 ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 ในคราวนั้นท่านสุนทรภู่เป็นมหาดเล็กในพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระโอรส กรมพระราชวังหลัง และได้ตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ซึ่งทรงผนวชอยู่ ณ วัดระฆังโฆสิตารามขึ้น ไปนมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรี ระหว่างทางนั้นเอง ท่านก็ได้มาถึงยัง “กรุงเก่า” พินิจดูสภาพต่าง ๆ แล้วท่านก็อดที่จะรำพึงออกมาเป็นภาษากริ้วด้วยความเศร้าสลดใจเสียมิได้ คราวนั้น สภาพคราวกรุงแตก สงครามกับ “อ้ายพม่า” ช้าศึก ก็คงจะยังฝังหัวใจจำของคนไทยทุกคนอยู่ เพราะเวลาที่ที่พึงจะผ่านมาได้ เพียง 40 ปี นับแต่เสียกรุง คนรุ่นก่อน “ปวย่ายเรา” ก็ยังมีชีวิตอยู่พอที่จะถ่ายทอดอดีตอันรุ่งเรืองของ กรุงศรีอยุธยาให้ลูกให้หลานสมัยรัชกาลแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ฟังกันได้

ไทยเราเสียกรุงศรีอยุธยาธานีเอกแก่พม่าช้าศึกจนภายหลังกลายเป็นเมืองรกร้าง เต็มไปด้วย ซากปรักหักพังและป่าช้า จนกระทั่งเพียงอีก 2 ปีต่อมาก็ประกาศตัวเป็นเอกราช ตั้งราชธานีขึ้นใหม่ที่

กรุงธนบุรี และย้ายมาเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ณ อีกฝั่งปากหนึ่งของแม่น้ำกลายเป็นมหานครที่รุ่งเรืองขึ้นมาอีก ดังพระนิพนธ์ของพระราชวรรังสรรค์ (น.ม.ส.) ที่ว่า “ผาดผุดดุจดั่งย้อย หยาดฟ้ามาดิน” เช่นที่ได้อัญเชิญมาปรากฏไว้ตอนเริ่มเรื่อง การเสียกรุงและตั้งกรุงใหม่เช่นนี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า “บ้านเมือง” ในสมัยนั้นจะตั้งขึ้นกันได้อย่างไร อาศัยอะไรเป็นปัจจัยพื้นฐานในการเลือกพื้นที่ และเมื่อเป็นบ้านเป็นเมืองกันแล้วนั้น บ้านนั้นเมืองนั้นจะมีลักษณะสภาพทางกายภาพ, เศรษฐกิจและสังคมอย่างไร ด้วยเหตุที่งานวิจัย “ตลาดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์” นี้ เป็นเรื่องที่ว่าด้วยตลาดกับชุมชน หรือการเศรษฐกิจกับพื้นที่โดยตรง จึงเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึง “ลักษณะการใช้พื้นที่ในการตั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์” ไว้เป็นพื้นฐานโดยสังเขป

ก่อนจะถึงกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

“เมื่อพม่าเข้ากรุงได้แล้วนั้น พม่าได้เอาไฟเผาบ้านเรือนทำลายข้าวของต่าง ๆ อยู่ 15 วัน และได้ฆ่าฟันผู้คนไม่เลือกว่าคนมีเงิน หรือไม่มีเงินก็ฆ่าเสียสิ้น แต่พวกพม่าพยายามฆ่าพระสงฆ์มากกว่า และได้ฆ่าเสียนับจำนวนไม่ถ้วน ข้าพเจ้าเองได้เห็นพม่าฆ่าพระสงฆ์ในตอนเช้าเวลาเดียวเท่านั้นกว่า 20 องค์” (ตัดตอนจากคำรายงานเหตุการณ์ในคราวกรุงแตกของบาดหลวงฝรั่งเศสรูปหนึ่ง)

“ข้าศึกได้พระราชทรัพย์ในท้องพระคลัง และสิ่งของทองเงินต่าง ๆ ก็มาก ที่ยกย้ายทรัพย์สิ่งสินลงเรือนซ่อน ผังไว้ พม่าก็เขียนตีและย่าง(ไฟ) เร่งเอาทรัพย์ ให้นำเอาสิ่งของ ทองเงิน ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง และฆ่าฟันตายเสียก็มากกว่ามาก แล้วพม่าเอาเพลิงสมหลอมเอาทองคำซึ่งแผ่หุ้มองค์พระพุทธรูปยืนใหญ่ในพระวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ดารามนั้น ขนเอาเนื้อทองคำไปทั้งสิ้น แต่จัดแจกเก็บรวบรวมเอาทรัพย์มาไว้ทุกทัพทุกค่าย ชั่วอยู่ถึงเก้าวันสิบวัน” (คัดจากพระราชพงศาวดาร หน้า 137)

“พวกพม่าข้าศึกได้มาเอาไฟเผาสวนที่บางกอก และทำลายป้อม ทั้งเผาสวนและปล้นบ้านเรือนไม่ละเว้นเลย ตลอดตั้งแต่ทำเรือจรดจนชนพระนคร” (คัดจากคำรายงานคราวกรุงแตกของบาดหลวงฝรั่งเศสรูปหนึ่ง)

นอกจากนี้แล้วในระยะยาว พม่ายังคอยรังควานไม่ให้ราษฎรทำมาหากิน และออกคำสั่งห้ามราษฎรทำไร่ทำนาทำสวนอย่างเด็ดขาด ทั้งยังออกปล้นสะดมทรัพย์สิน ขว้างปลาอาหารจากราษฎร และวัดวาอารามอย่างไม่หยุดยั้ง สำหรับบ้านเมือง ถาวรวัตถุ พม่าก็ตั้งหน้าตั้งตาเผาด้วยตั้งใจจะทำให้เมืองไทยกลายเป็นเมืองร้างให้จงได้

ในแง่การทหาร การปกครอง นอกจากจะขนเอาปืนใหญ่น้อยในพระนคร อาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ กลับไปบ้านเมืองตนแล้ว ก็ยังกวาดต้อนผู้คนเป็นเชลยศึกกลับไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาช่างฝีมือต่าง ๆ ทุกแขนงประเภท

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การกระทำสงครามของพม่าในครั้งนั้นเป็นการกระทำอย่างเป็นระบบ หวังจะทำลายบ้านไทยเมืองไทยให้ถึงขนาดเรียกได้ว่า ไม่มีวันผุดวันเกิดเอาจริง ๆ โดยพิจารณาจากแง่มุมต่าง ๆ ต่อไปนี้

1) การโค่นอำนาจรัฐโดยใช้กำลังทำลายกลไกการบริหารปกครองทั้งหมด โดยการยึดทำลายศูนย์กลาง คือ พระนครกรุงศรีอยุธยา

2) ทางด้านศิลปวัฒนธรรม นอกจากพม่าจะทำลายผลงานทางศิลปกรรมทุกแขนงลงไปแล้ว ยังได้ขนเอาช่างฝีมือเหล่านั้นกลับไปบ้านเมืองตัว การนี้ย่อมจะทำให้เกิดปัญหาแก่ฝ่ายผู้พ่ายแพ้เพราะย่อมจะขาดกำลังคนกำลังฝีมือในการตั้งตัวใหม่ และการคิดค้นถ่ายทอดความรู้ความสามารถในด้านนี้ ก็จะเป็นการลำบากหรือขาดสะบั้นลง

3) ทางด้านจิตใจหรืออุดมคติ (IDEAL) นอกจากพม่าจะได้ทำลาย “ร่มฉัตร” ทำลายสถาบันกษัตริย์ลงต่อหน้าต่อตาแล้ว พม่ายังใช้การฆ่าฟันแบบทำลายขวัญของผู้คนอยู่ตลอดเวลา แต่ที่เห็นเจตนาชัดเจนที่สุดคือการไล่ฆ่าพระสงฆ์องค์เจ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์เป็น SYMBOL อย่างหนึ่งของชีวิตปกติของคนไทย สถาบันวัดได้พินาศลงตามสถาบันกษัตริย์

4) ทางด้านเศรษฐกิจซึ่งจำเป็นจะต้องเน้นว่า น่าสนใจสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ จึงจักขอแยกกล่าวดังต่อไปนี้

4.1) การทำลายวงจรเศรษฐกิจในระดับภาค ระดับประเทศของกรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่การยึดหัวเมืองทั้งหลายของอาณาจักรแล้ว พม่ายังเข้ายึดเมืองมะริดและตะนาวศรี อันเป็นเมืองท่าสำคัญทางตะวันตกของไทยไว้อย่างเด็ดขาด

4.2) การทำลายชีวิตเศรษฐกิจระดับชุมชน ไปจนถึงครอบครัว คือนอกจากการปล้นยึดเอาทรัพย์สินในท้องพระคลังจำนวนนับไม่ถ้วนแล้ว พม่ายังเคี่ยวเข็ญบังคับเอาทรัพย์สินจากชาวบ้านทั่วไปอย่างสุดตัว ไม่ว่าจะเป็นโดยการปล้นสดมภ์ หรือบังคับเอาทรัพย์สินที่ฝังอยู่ในดิน นอกจากทรัพย์สินมีค่าติดเนื้อติดตัวดังกล่าวข้างต้นแล้ว ที่พม่าต่างจากโจรธรรมดาที่คือการทำลายการทำไร่ ทำสวน ทำนา ของชาวบ้าน โดยนอกจากจะทำลายและปล้นเอาผลผลิตแล้ว ยังอยู่ประจำพื้นที่ทำกิน คอยเฝ้าห้ามไม่ให้คนไทยทำนาเสียอีก การกระทำเช่นนี้จะมีผลในระยะยาว คือการล้มตายของพลเมืองเพราะขาดแคลนอาหารบริโภค ในบริเวณรัฐเกษตรกรรมแถบนี้ คำว่า “ข้าวยากหมากแพง” ดูจะยังใช้ได้อยู่เสมอ แต่พม่าไม่ได้ทำให้ “ข้าวยาก” เท่านั้น หากแต่ต้องการทำให้ “ข้าวขาด” ห้ามเฝ้าห้ามหวานกันเสียเลย

การหยุดชีวิตเศรษฐกิจระดับนี้ประกอบกับการไล่ต้อนผู้คนยึดจับกุมเอาเป็นเชลย และการหนีชุมชนของผู้คน ย่อมเรียกได้ว่า สงครามได้ทำลาย “บ้าน” ของคนไทยลงเสียสิ้นแล้ว ผู้คนต้องพลัดพรากแตกแยกกระจัดกระจายกันไปคนละทิศละทาง การหยุดชะงักขาดสิ้นของชีวิตปกติของการทำมาหากิน ทำมาค้าขายเลี้ยงตัวของบ้านและชุมชน ก่อให้เกิดเป็นสภาพ “บ้านแตก” และ “สาแหรกขาด” กันจริง ๆ ไม่ต้องทำมาหากินคือเปรียบเสมือนสาแหรกขาด ก็หาบคอนข้าวของไปขายตลาดไม่ได้

เมืองไทยประสบชะตากรรมถึงขนาดนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2310 และพระเจ้าตากฯ ทรงปราบดาภิเษกประกาศตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สร้างวังสร้างวัดสร้างบ้าน ประกอบเป็นบ้านไทยเมืองไทยเป็นปกติขึ้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2312 คือ เพียง 2 ปีให้หลังต่อมา การตั้งหลักปักค้ำตัวอย่างรวดเร็วเช่นนี้ของอำนาจรัฐ ของชีวิตเศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรมลงในพื้นที่บริเวณราชธานีใหม่เช่นนี้นับว่าน่าพิศวงมาก อันจะได้พิจารณาในชั้นละเอียดต่อไปดังนี้

พิจารณาการตั้งกรุงธนบุรีกับพื้นที่ทุกระดับ

ระดับประเทศ

การตั้งอาณาจักรหรือรัฐเกษตรขึ้นในบริเวณระหว่างอินเดียและจีนนี้จะมีลักษณะพูดโดยกว้าง ๆ

(MACRO) ก็คือ การตั้งศูนย์กลางของอำนาจรัฐ เศรษฐกิจ ศาสนา ศิลป และวัฒนธรรม เดี่ยวโดดขึ้นมา กลางบริเวณลุ่มน้ำ อันเป็นบริเวณเกษตรกรรมหลักเป็นที่ ๆ การทำไร่ ทำนา ทำสวน และการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนเกษตรจะดำเนินไปได้ เกิดการทำมาหากินของชาวบ้านเกษตรกรพื้น ๆ ทั่วไปรัฐ ก็จะมีประชาชน มีไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ไว้ในพื้นที่เป็นพื้นฐานของการบริหาร การปกครอง และเศรษฐกิจ ตัวอย่างรัฐเช่นว่านี้ก็ ได้แก่ พม่า ลานนา ลานช้าง กัมพูชา เวียดนาม และสุโขทัย-อยุธยา มาจนถึงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ (ดูแผนที่ที่ 1) ในการย้ายราชธานีมาตั้งใหม่ยังกรุงธนบุรี หรือต่อมาย้ายข้ามมายัง อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ก็ดี จะเห็นได้ว่าการพิจารณาการใช้พื้นที่ในระดับประเทศ รัฐที่ตั้งสถาปนาขึ้นมาใหม่นี้ เพียงแต่เปลี่ยนศูนย์กลางเท่านั้น เพราะยังอาศัยพื้นที่เกษตรหลัก คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และแม่น้ำสายย่อยข้างเคียงทั้งหลายเป็นพื้นฐานเช่นเดิม (ดูแผนที่ที่ 2) กรณีที่ดูว่าปรากฏชัด มีการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่นี้ก็เพียงแต่ว่า เมืองหลวงใหม่ที่ขยับลงมาทางใต้ ทำให้ทำหน้าที่เป็นเมืองท่า ค้าขายติดต่อกับเรือจากต่างประเทศได้สะดวกขึ้น

ดังนั้นการที่จะพิจารณาให้เห็นความแตกต่างของการตั้งกรุงใหม่กับกรุงเก่า นั้น จำเป็นที่จะต้องพิจารณาในระดับรอง ๆ ลงไป คือ ระดับภาค และระดับเมือง

ระดับภาค

การที่สมเด็จพระบรมธรรมิกราช พระเจ้าตากสิน ทรงสถาปนาราชธานีใหม่ขึ้นที่เมืองธนบุรีนั้น นับว่าเป็นการมีแต่จะได้อะไร ไม่มีเสีย กล่าวคือ เนื่องจากเมืองหลวงใหม่นี้ยังตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเช่นเดียวกับอยุธยา จึงยังได้อาศัยพื้นที่เกษตรหลักของอยุธยาแต่เดิมมาเป็นพื้นที่รองรับอาณาจักรใหม่ พื้นที่เหล่านี้ก็คือบริเวณแถบเมืองลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสรรค์ และเมืองสุพรรณบุรี ขณะเดียวกัน การขยับศูนย์กลางลงมาทางใต้ เข้าใกล้อ่าวไทยยิ่งขึ้นยังจะช่วยผลักดันพื้นที่ในตอนล่างนี้ พร้อมทั้งชุมชนที่มีอยู่เดิมให้ตื่นตัวเคลื่อนไหว พื้นที่จะได้รับการบุกเบิกทำกินมากขึ้น (ดูแผนที่ที่ 3) ทั้งเมื่อพินิจดูสภาพพื้นที่บริเวณเหนืออ่าวไทยนี้แล้ว ก็จัดว่าเป็นพื้นที่ที่งามมาก คือเป็นบริเวณลุ่มแม่น้ำหลัก ๆ ถึง 4 สาย แม่น้ำทั้งหมดนี้จะไหลลงสู่อ่าวไทย เป็นระยะเรียงตัวกันไป คือ นับตั้งแต่ แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำทั้ง 4 สายนี้จะนำพาดินตะกอนอันอุดมสมบูรณ์จากป่าเขาและพื้นที่ต้นน้ำมาหล่อเลี้ยงบำรุงพื้นที่ลุ่มแม่น้ำตอนล่างอยู่เป็นนิจสิน ขณะเดียวกันบริเวณปากแม่น้ำที่ทางนิเวศวิทยาจัดว่าเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์มักจะมีหลากหลายไปด้วยพรรณพืชและสัตว์น้ำ ก็จะสามารถเป็นพื้นที่พื้นฐานในการทำประมง หรือเพาะปลูกพืชสวนได้ทุกชนิด

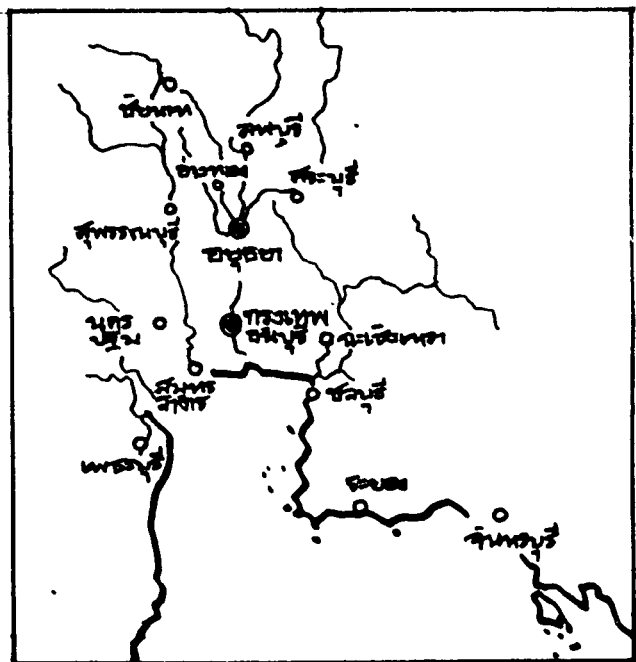
ลุ่มแม่น้ำดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ถ้าต่อไปภายหน้าได้รับการพัฒนาเช่นมีการขุดคลองใหญ่หน่อย ให้เป็นระบบชลประทานที่ดี ก็จะเป็นพื้นที่และชุมชนเกษตรอันอุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันคลองเหล่านี้ก็จะเป็นโครงข่ายเส้นทางคมนาคมทางน้ำในทุก ๆ ระดับพื้นที่ เชื่อมต่อระหว่างชุมชนต่าง ๆ เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างกันขึ้น การพัฒนาพื้นที่ให้อุดมสมบูรณ์ขึ้นเช่นนี้ก็ย่อมจะเป็นพื้นฐานของราชอาณาจักร ซึ่งจากแผนที่ที่ 4 จะเห็นได้ว่าในสมัยล้านเกล้า รัชกาลที่ 5 ก็เริ่มปรากฏการพัฒนาพื้นที่ในลุ่มแม่น้ำทั้งสี่ในแง่ดังกล่าวขึ้นมาแล้ว

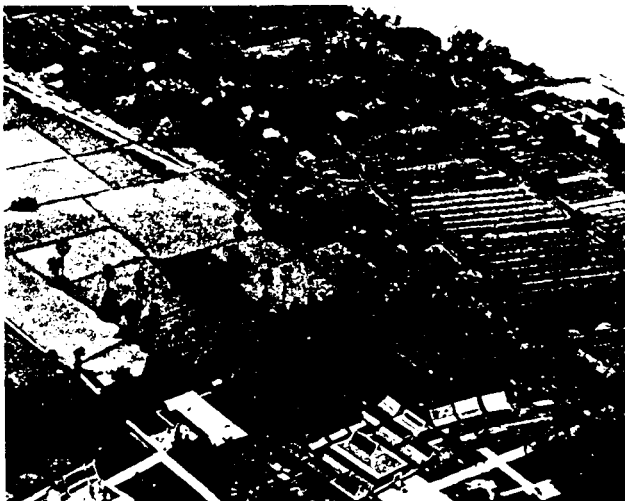
แผนที่ที่ 1 แสดงบริเวณลุ่มแม่น้ำ หรือที่ราบอันเป็นแหล่ง
เกษตรกรรมหลัก พื้นฐานของการก่อตั้งอาณาจักรต่าง ๆ
ในภูมิภาคแถบอินโดจีนนี้

แผนที่ที่ 2 แสดงบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางและ
บางส่วนของภาคเหนือ ภาคตะวันออก โดยมีเส้น
ระดับความสูง 500 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล
เป็นเส้นกำหนดเขต

แผนที่ที่ 3 แสดงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
พร้อมทั้งที่ตั้งเมืองต่าง ๆ

ภาพที่ 59, 60 และ 61 แสดงภาพ “บ้านสวน”
“บ้านนา” และภาพถ่ายทางอากาศแสดง
ลักษณะการใช้ที่ดินในการเกษตรกรรม
คือการทำสระและทำนา ในบริเวณแห่ง
หนึ่งของที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง

ระดับเมือง

ในหนังสือพระราชพงศาวดารปรากฏความว่า เมื่อ พ.ศ. 2314 รัฐบาล “ให้ชุดที่สวนเดิม เป็นที่ทอขนานอกคูเมืองทั้งสองฟาก ให้เรียกว่าทะเลตม ไว้สำหรับจะได้ทำนาใกล้พระนคร” แม้นมาตรว่าจะมีทัพศึกสงครามมาจะได้ไว้เป็นที่ทำเลตั้งค่ายต่อรบข้าศึกถนัด”

ข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้เป็นที่น่าสนใจ เพราะสามารถเกี่ยวโยงได้ถึงลักษณะสำคัญที่สุดของการตั้งบ้านตั้งเมืองในเมืองไทยได้ จักขอกล่าวเป็นการค่อนข้างละเอียดดังต่อไปนี้

1) เมืองธนบุรีนั้นเป็นเมืองป้อมเป็นเมืองด่านสินค้ามาแต่สมัยอยุธยา สำหรับตัวเมืองธนบุรีเองก็เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ลือชื่อ ดินก็เป็นดินดี น้ำท่าก็อุดมสมบูรณ์ มีลำคลองหลายสายใช้น้ำได้ตลอดปี เป็นเมืองที่ขึ้นชื่อลือชาในทางผลไม้รสดีต่าง ๆ มาแต่ไหนแต่ไรแล้ว ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสถาปนาเมืองหลวงให้ตั้งขึ้นในบริเวณนี้ ชีวิตเมืองใหม่กับชุมชนรอบ ๆ ก็จะมีการรองรับเกี่ยวข้องกันได้เป็นอย่างดี ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

2) บริเวณตัวพระนคร (พื้นที่ภายในกำแพงเมือง) นั้นแยกกันไม่ออกกับพื้นที่ใกล้เคียงโดยรอบ ทั้งนี้โดยอาศัยการพิจารณาในแง่เศรษฐกิจและพื้นที่เป็นหลัก กล่าวคือ ในบริเวณภายในกำแพงเมืองของเมืองในสมัยกรุงธนบุรี กิจกรรมทางการผลิตที่เป็นหลักมีได้เกิดขึ้น หากแต่กลับจะเป็นเรื่องของการบริหาร การปกครอง ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมประเพณีเสียมากกว่า กิจกรรมหลักทางการผลิตนั้นกลับจะเกิดโปรดให้บุกเบิกเปิดพื้นที่ทำนาหรือเปลี่ยนที่สวนเดิมให้เป็นท้องนาในบริเวณใกล้พระนคร หรือเมื่อคราวหลังจากเสร็จศึกพม่าในกลางปี พ.ศ. 2319 ก็โปรดให้ขุนนางผู้ใหญ่คุมไพร่พลไป “ตั้งทำนา” ในบริเวณพื้นที่ใกล้ ๆ พระนคร ไม่ว่าจะเป็นทางฝั่งแม่น้ำปากตะวันออกซึ่งไปกันจนถึงทุ่งบางกะปิ สามเสน หรือทางฝั่งธนบุรี เลยออกไปจนถึงกระทุ่มแบน แขวงเมืองนครชัยศรี ดังความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารดังต่อไปนี้ “มีตราหัวกองทัพทั้งปวง กลับลงมายังพระนครพร้อมกัน แล้วโปรดให้ เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ พระยารัตนาธิเบศร์ คุมไพร่พลทั้งปวง ตั้งทำนา ณ ทะเลตมปากตะวันออกกรุงธนบุรี และทุ่งบางกะปิ สามเสน ให้พระยายมราช พระยาราชสุภาวดี คุมไพร่พลทั้งปวง ตั้งทำนา ณ ทะเลตมปากตะวันตก และกระทุ่มแบน หนองบัว แขวงเมืองนครชัยศรี”

นอกจากการทำนาซึ่งต้องบุกเบิกเปิดพื้นที่กันใหม่และการทำสวนผลไม้ซึ่งในบริเวณธนบุรีเมืองหลวงใหม่ทำกันมาแต่ดั้งเดิมแล้ว น้ำท่าซึ่งมีอยู่อุดมสมบูรณ์ก็เป็นแหล่งของสัตว์น้ำจืดทุกชนิด ทั้งเป็นอาหารโปรตีนหลักของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นจับมาค้ามาขายหรือเลี้ยงตัวเอง ก็คงจะไม่ลำบาก ส่วนสินค้าประเภทอุปโภค เครื่องใช้ไม้สอยประจำบ้านนั้น การผลิตก็ยังคงอยู่ในรูปแบบของการหัตถกรรม ซึ่งมักจะมาเกาะกลุ่มรวมกันเป็นย่าน เป็นชุมชนเฉพาะไปตามการผลิต และขายสินค้าหัตถกรรมนั้น ดังเช่นที่เคยปรากฏในสมัยอยุธยา ย่านหัตถกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ จะก่อตัวเกิดขึ้นมาในกำแพงพระนคร หรือนอกพระนครก็ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว หรือจะไปเกิดขึ้นห่างไกลออกไปก็จะเป็นทำนองว่า “หมู่บ้านหัตถกรรม” ไปรับหน้าที่ผลิตสินค้าหัตถกรรมเฉพาะอย่าง และพื้นที่ระดับภาคเป็นตลาด คือต้องส่งเรือออกเรขายหรือขายส่งไปทั่วทั้งพื้นที่กรุงเทพและบริเวณหัวเมืองใกล้เคียง อาทิเช่น มีดอรัญญิก จากอยุธยา, ตุ่มสามโคก เมืองปทุม และ

กิจกรรมทางการผลิตเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นการหากินจากธรรมชาติ เช่นการจับปลาตามคูคลองโดยตรง หรือว่าต้องลงทุนลงแรง เป็นการเกษตรกรรมทำไร่ทำนาทำสวน และการประกอบหัตถกรรม คือการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ อันต้องผ่านขั้นตอนการแปรรูปไม่มากนักน้อยโดยน้ำมือคน ย่อมต้องเกี่ยวข้องกันเอง และส่งผลเป็นการกินการอยู่ของผู้คนที่เห็นทั้งหมด แต่การผลิตหลาย ๆ รูปแบบนี้ ย่อมจะชี้ให้เห็นได้ว่า กิจกรรมใดเป็นกิจกรรมหลักในชุมชนในสังคมพื้นที่นั้น เวลานั้น สำหรับข้อสังเกตที่ยกขึ้นมาว่า “กิจกรรมหลักทางการผลิตมิได้เกิดขึ้นในบริเวณกำแพงพระนครกรุงรัตนโกสินทร์ ก็อาศัยการชี้แจงว่า สมัยนั้นในพื้นที่บริเวณกรุงธนบุรีหรือกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น กิจกรรมการผลิตหลักก็คือการเกษตรกรรม และผู้คนภายในกำแพงพระนครแม้ว่าจะประกอบกิจกรรมการผลิตเหนือขึ้นไปกว่านี้เช่นว่าหัตถกรรม ก็มีได้มีความสำคัญเท่า และกิจกรรมการผลิตในเชิงเกษตรกรรมของชุมชนรอบ ๆ พระนครนี้เองที่ส่วนหนึ่งได้นำมาค้ามาขาย มา “บริการ” แก่ตัวพระนคร อีกส่วนหนึ่งก็จะเป็นการแลกเปลี่ยนค้าขายกันเองในระดับชุมชน และระดับภาค การที่ชุมชนรอบ ๆ พระนครมีการแบ่งงานแบ่งการแบ่งกันทำแลกเปลี่ยนเช่นนี้ ก็จะเป็นฐานของการภาษีอากรทั้งหลายของรัฐ คือคนที่อยู่ในกำแพงพระนคร ไม่ว่าจะเป็นทำนา, อการสวน, ภาษีหมาก, กระจอบ, อการตลาด, ค่าน้ำ, ค่าปากเรือ, ภาษีโรงร้าน, ภาษีหมอน้ำ เป็นต้น หรือถ้าจะพิจารณาให้นานออกไปจนถึงลักษณะการเก็บภาษีของรัฐในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งก่อนและหลังการทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษและอเมริกาแล้ว ก็จะได้เห็นได้ว่าการเก็บภาษีส่วยสาอากรได้แตกถูกแตกหลานมากขึ้นดีมากแบบขึ้น ดังปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 3 กล่าวไว้ว่า “ภาษีอากรซึ่งไม่มีแต่ก่อน เกิดมีในแผ่นดินนั้นคือ อการบ่อนเบี้ยเงิน, อการหอย, ภาษีเบ็ดเสร็จลงสำภา, ภาษีของต้องห้าม 6 อย่าง, ภาษีพริกไทย 2 อย่าง เรียกแต่ผู้ซื้ออย่าง 1 เรียกแต่ชาวไร่อย่าง 1, ภาษีไม้ฝาง, ภาษีไม้แดง, เรียกแต่ผู้ซื้อลงเรือ, ภาษีไม้แดง 10 ลด เรียกแต่ผู้ขาย, ภาษีเกลือ, ภาษีน้ำมันมะพร้าว, ภาษีน้ำมันต่าง ๆ, ภาษีกระทะ, ภาษียางต้น, ภาษีไต้ชัน, ภาษีพิน, ภาษีจาก, ภาษีกระแซง, ภาษีไม้ไผ่ป่า, ภาษีไม้รวก, ภาษีกอไม้สีสุก, ภาษีไม้ค้ำพลู, ภาษีไม้กง, กระดาน, จงกูด, สมอ, พังงา, ภาษีไม้ซุง, ภาษีฝาย, ภาษียาสูบ, ภาษีบ่อ, ภาษีคราม, ภาษีเนื้อแห้งปลาแห้ง, ภาษีเยื่อเคย, ภาษีน้ำตาลทราย, ภาษีน้ำตาลหม้อ, ภาษีน้ำอ้อย, ภาษีสำรวจ, ภาษีจาวตาล, ภาษีจันฮับ, ไฟ, เทียนไข, เนื้อ, ขนมหต่าง ๆ, ภาษีปูน, ภาษีเกวียนต่าง ๆ เรือจ้างทางโยง” จากการพิจารณาอุปประเภทของภาษี ก็จะได้เห็นได้ชัดว่า เก็บจากการทำมาหากินของเกษตรกรชาวบ้านธรรมดา ๆ และถ้านึกถึงลักษณะและขนาดของชุมชนในสมัยนั้นที่ยังห่างไกลกัน ติดต่อกันไปมาก็ลำบาก ก็เชื่อว่าพื้นที่รอบ ๆ พระนครนี้เองที่จะต้องรับภาระหนัก จากภาษีอากรเหล่านี้

น่าเสียดายที่ว่าหลักฐานทางการคลังของในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นไม่แจ้งชัดจนพอจะบอกแก่เราได้ในชั้นรายละเอียด เช่น จำนวน ชนิดของภาษีที่เก็บในเขตแขวงต่าง ๆ อันพอจะทำให้สืบสาวราวเรื่องได้แน่ชัดว่า พื้นที่บริเวณรอบ ๆ ตัวพระนครนี้ มีส่วนในการเสียภาษีบำรุงท้องพระคลังแค่ไหน เคยมีปรากฏก็แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ท่านหัวหน้าบาทหลวงในเมืองไทย ชื่อ ปาละกัวซ์ ผู้แต่งหนังสือเรื่องเมืองไทย กล่าวไว้ว่าเมื่อต้นรัชกาลที่ 4 รัฐบาลมีรายได้ทั้งหมดในปีหนึ่ง(ไม่บอกว่าเป็นปีใด) 26,964,100 บาท รายได้สำคัญที่สุดคือ ค่าแรงแทนรับราชการ ซึ่งได้ถึง 12 ล้านบาท อการสวน 5,545,000 บาท ค่านา 2,000,000 บาท ภาษีอากรนอกจากนี้ไม่มีอย่างใดเกิน 500,000 บาท จากการจำแนกแยกแยะประเภทภาษีหลัก ๆ ก็พอจะเห็นได้ว่า กิจกรรมการผลิตหลักของประเทศในสมัยนั้นคืออะไร เช่น เงินค่าราชการนั้นก็คือเงินที่เรียกเก็บได้จากชาวบ้านที่ไม่ต้องการมารับเกณฑ์แรงงาน ขอชำระเป็นตัวแทน

ตรงประเด็นนี้ก็คิดว่า คนจำนวนมาก ๆ นั้นอยู่ที่ไหน ซึ่งก็น่าจะเป็นบริเวณกรุงเทพฯเองเป็นอันดับแรก เงินค่าอากรสวน พื้นที่ที่เดินทางการทำสวนก็ขึ้นที่ทางฝั่งธนบุรี นนทบุรี ซึ่งก็เป็นพื้นที่รอบ ๆ กรุงรัตนโกสินทร์อีกเช่นกัน สำหรับค่านานั้นเหตุที่กลับน้อยลงมาเป็นอันดับ 3 นั้น อันที่จริงน่าจะมากกว่านี้มาก ถ้านับเอาค่านาที่เรียกเก็บเป็นข้าวจากบริเวณใกล้เคียงกรุงเทพฯ มานับเป็นค่าของเงินรวมเข้าไปด้วย (ค่านาที่ได้เห็นเป็นเงินนั้นได้จากค่านาที่เรียกเก็บเป็นเงินจากบริเวณห่างไกลกรุงเทพฯ)

หลักฐานอีกประการหนึ่งที่จะทำให้รู้สึกได้ว่ามิใช่ตัวพระนครที่มีกำแพงล้อมรอบจะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นหลักของพื้นที่บริเวณกรุงเทพฯทั้งหมด หากแต่เป็นบริเวณพื้นที่บ้านนอกใกล้ตัวนั้นต่างหากที่เกิดกิจกรรมทางการผลิต แบ่งกันทำแบ่งกันขายขึ้น ก็คือ ความที่สังเกตได้จากการบรรยาย “อำเภอ” ต่าง ๆ ของจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี โดย นายถัด พรหมมณพ อันได้เขียนไว้ในหนังสือภูมิศาสตร์มณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งตีพิมพ์ขึ้นในปีพุทธศักราช 2474 ซึ่งถึงแม้ว่าช่วงเวลาจะห่างไกลจากสมัยกรุงธนบุรีหรือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นกว่าร้อยปี แต่ก็ยังน่าจะทำให้ได้เค้าอะไรกันบ้าง การบรรยายอำเภอที่คัดตัดตอนมานี้จะขอบรรยายแต่อำเภอพระนคร อันเป็นบริเวณภายในกำแพงเมืองเดิม เปรียบเทียบกับอำเภอที่ยังอยู่ในสภาพที่ความเจริญในสมัยนั้น(พ.ศ. 2474) ยังไปไม่ถึง กล่าวคือ

อำเภอพระนคร ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ที่ข้างวัดชนะสงคราม ถนนจักรพงษ์ เยื้องสถานีตำรวจพระนครบาลชนะสงคราม แบ่งเป็นตำบล 43 ตำบล พลเมืองมีราว 78,895 คน อำเภอนี้ท้องที่อยู่ภายในเขตกำแพงพระนคร แขวงพระนครกลาง มีพลเมืองอาศัยอยู่หนาแน่นมาก บ้านเรือนเป็นตึกและมีถนนมาก ตามริมถนนมีตึกแถวและบ้านเรือนเต็มไปทั้งนั้น ไม่มีที่ว่างเปล่าเลย สถานที่สำคัญและวัดที่สำคัญอยู่ในอำเภอนี้มาก เป็นที่ตั้งพระบรมมหาราชวัง, วัดสำคัญและกระทรวงต่าง ๆ ทั้งสิ้น

อำเภอบางกะปิ ที่ว่าการอำเภอตั้งที่ริมคลองแสนแสบฝั่งเหนือ แบ่งท้องที่เป็นตำบล 9 ตำบล มีพลเมืองราว 18,664 คน มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน อาณาเขตตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกแห่งพระนคร มีเขตติดต่อต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทรา ท้องที่อำเภอนี้เป็นที่นาทั้งสิ้น จากพระนครจะไปอำเภอนี้ได้โดยทางเรือ ไปลงเรือที่เชิงสะพานเฉลิมโลก มีเรือเดินไปมาประจำอยู่เสมอ

อำเภอบางเขน ที่ว่าการอำเภอตั้งที่ข้างวัดบางเขน ใกล้กับตลาดบางเขน ไปจากพระนครได้โดยทางรถไฟสายเหนือ ลงที่สถานีบางเขน แบ่งท้องที่เป็นตำบล 5 ตำบล มีพลเมืองราว 10,905 คน มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน อาณาเขตตั้งทางทิศใต้ติดต่อกับอำเภอบางซ้อ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดนนทบุรี ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทราและทางทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดอยุธยา ท้องที่อำเภอนี้เป็นท้องนาทั้งสิ้น เว้นไว้แต่ริมทางรถไฟมีไร่น้อยอยู่บ้าง ที่ดอนเมืองเป็นที่ตั้งกรมอากาศยานทหารบก มีสนามบินที่ดี มีโรงเรียนฝึกหัดการบินเบื้องต้น มีโรงไว้เครื่องบิน ที่หลักมีสถานีวิทยุของกรมไปรษณีย์โทรเลขขนาดใหญ่เปิดใช้เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2473 ที่บางเขนมีตลาดขายของและเป็นตลาดขายเช้า มีของเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ขาย รูปร่างตลาดคล้าย ๆ ตลาดบางบัวทองหรือตลาดจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือตลาดดอนเมือง ที่ปากคลองบางเขนที่ออกแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นตลาดผลไม้ที่มาจากสวนเรียกว่า ตำบลตลาดแก้ว

อำเภอบุคคโล ที่ว่าการอำเภอตั้งที่หลังวัดบุคคโล ตำบลบุคคโล แบ่งท้องที่เป็นตำบล 10 ตำบล มีพลเมืองราว 10,475 คน อาณาเขตติดต่ออำเภอคลองสานลงไปทางใต้จนจดคลองบางปะแก้ว จดเขตต์จังหวัดพระประแดง ท้องที่อำเภอนี้มีสวนทั่วไปไม่มีถนน มีทางเดินไปตามชนดสวนต่อเนื่องจากอำเภอ

คลองสาน ตอนริมแม่น้ำเจ้าพระยามีโรงสีไฟใหญ่ ๆ หลายโรง และมีท่าเรือสำหรับเรือสินค้าที่มาบรรทุกเข้าสารจอต อำเภอนี้อยู่ในแขวงจังหวัดธนบุรีได้

อำเภอบางยี่เรือ ที่ว่าการอำเภอดั้งที่วัดราชคฤห์ (วัดบางยี่เรือเหนือ) ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ แบ่งท้องที่เป็นตำบล 5 ตำบล มีพลเมืองราว 15,936 คน อาณาเขตติดต่ออำเภอกลองสานไปทางตะวันตกตามแนวคลองบางลำไใหญ่ ทางใต้จดกับอาณาเขตติดต่ออำเภอบางขุนเทียน ทิศตะวันตกจดคลองด่าน ทิศเหนือจดคลองบางกอกใหญ่ ท้องที่อำเภอนี้ ตอนริมคลองบางกอกใหญ่มีโรงสีและตลาดสำคัญคือตลาดพลู นอกจากนี้มีสวนผลไม้ต่าง ๆ และมีของสวนที่สำคัญขึ้นชื่อคือพลู ในท้องที่อำเภอนี้และอำเภอบางขุนเทียน มีการปลูกพลูตามร่องสวนมาก ตลาดพลูจึงเป็นศูนย์กลางของพลู อำเภอนี้อยู่ในแขวงจังหวัดธนบุรีได้

อำเภอบางพลัด ที่ว่าการอำเภอดั้งที่วัดอาวุธวิกสิตาราม ปากคลองบางพลัด ตรงข้ามกับโรงไฟฟ้าหลวงสามเสน แบ่งท้องที่เป็นตำบล 18 ตำบล มีพลเมืองราว 15,238 คน อำเภอนี้อยู่ในแขวงจังหวัดธนบุรีเหนือ อาณาเขตติดต่อคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ ทางทิศตะวันตกและทิศเหนือไปจดอำเภอดลิ่งชันและอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ตะวันออกตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา อำเภอนี้ไม่มีถนน มีทางหลวงเล็กตัดเลาะไปตามบ้านและสวนผลไม้ต่าง ๆ ส่วนหนึ่งของบางบำหรุซึ่งขึ้นชื่อว่ามีสัปปะรดมากและบางยี่ขันขึ้นชื่อเรื่องเงาะอยู่ในท้องที่อำเภอนี้ สถานีถนนทางรถไฟสายบางบัวทองก็ตั้งต้นจากริมวัดบวรมงคล (วัดลิงขบ) ตรงข้ามกับปากคลองผดุงกรุงเกษม(บน) ในอำเภอนี้เหมือนกัน ท้องที่หาที่ว่างไม่ค่อยมี เต็มไปด้วยสวนผลไม้ทั้งนั้น

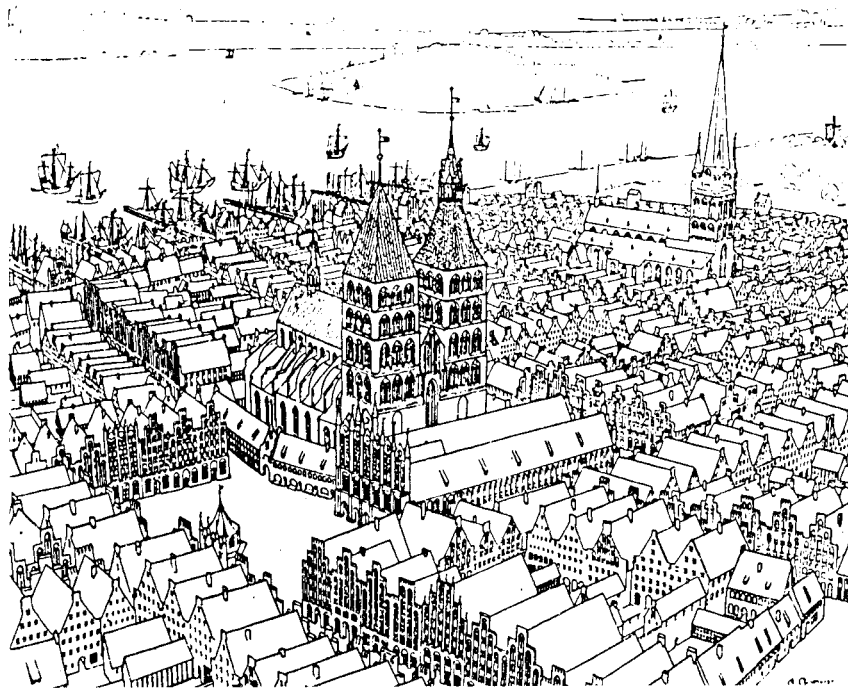
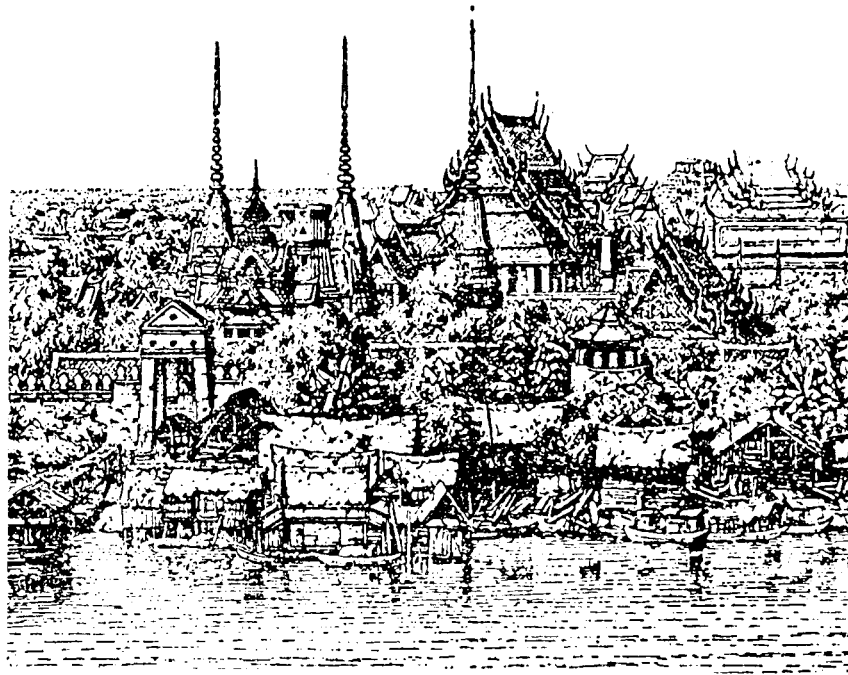
อำเภอดลิ่งชัน ที่ว่าการอำเภอดั้งที่ริมคลองดลิ่งชัน (แม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) ข้างทางรถไฟสายบางกอกน้อย แบ่งท้องที่เป็นตำบล 8 ตำบล มีพลเมืองราว 14,671 คน อาณาเขตติดต่อไปทางทิศตะวันตกของอำเภอบางกอกน้อยและอำเภอบางพลัด ตอนริมคลองบางกอกน้อยริมคลองดลิ่งชันและริมคลองบางระมาด (ตอนจะออกคลองบางกรวยและแม่น้ำอ้อม) มีสวนผลไม้ส่วนหนึ่งของบางบำหรุซึ่งขึ้นชื่อว่ามีสัปปะรดดีก็มาขึ้นอยู่ในอำเภอนี้ ตอนนอก ๆ ออกไปเป็นท้องนาและไร่ผัก จนจดจังหวัดนครปฐม มณฑลนครชัยศรี ริมทางรถไฟสายได้มีไร่ผักซึ่งพวกจีนไปทำอยู่มาก ในอำเภอนี้มีสถานีชุมทางหรือทางแยกของรถไฟสายได้มาข้ามสะพานพระราม 6 เข้ามายังสถานีกรุงเทพฯ

จากคำบรรยายถึงอำเภอดั้งนั้นจะสังเกตเห็นได้ว่าการบรรยายถึงชุมชนเกษตรกรรมกับพื้นที่ทำมาหากินนั่นเอง โดยเฉพาะการกล่าวถึงชุมชนริมน้ำ คือ “บาง” ต่าง ๆ กับการทำนาทำไร่ทำสวน ซึ่งก็มักจะปรากฏอยู่เสมอว่า บริเวณนั้น ๆ บางนั้น ๆ ทำการเพาะปลูกและค้าขายพืชผลเฉพาะอย่างได้พิเศษ มีชื่อเสียง เช่น บริเวณตลาดพลู ที่เป็นศูนย์กลางการค้าขายพลูอันปลูกกันเป็นการเฉพาะในบริเวณใกล้เคียง, สัปปะรดบางบำหรุ, มะม่วงบางช้าง, ส้มบางมด, เงาะบางยี่ขัน, มะปรางท่าอิฐ, สะท้อนคลองอ้อม ดังนี้ เป็นต้น

จากการบรรยายตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการใช้พื้นที่ในระดับเมืองของกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ จนจำเป็นต้องมีการยกตัวอย่างประกอบเป็นแนวทางตลอดมานี้ก็พอจะกล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะที่พื้นที่ภายในกำแพงพระนครมิได้มีกิจกรรมทางการผลิตโดดเด่นแต่อย่างใด หากแต่กลับต้องพึ่งพาที่ชนบท ชุมชนชาวบ้านรอบ ๆ เมืองเป็นพื้นฐาน ทั้งผลผลิตเพื่อการอุปโภคบริโภคโดยตรงและจากการเก็บส่วยสาอากรโดยอ้อม การที่เมืองต้องอยู่กับพื้นที่บ้านนอกใกล้ตัว หรือการเกิดพื้นที่ถึงบ้านนอกถึงเมืองเช่นนี้ เห็น

ได้ว่าเป็นลักษณะที่เด่นและสำคัญอย่างหนึ่งของเมืองในเมืองไทย ซึ่งต่างกับเมืองในเมืองฝรั่งสมัยยุคกลาง ที่พื้นที่และชุมชนภายในกำแพงเมืองจะกลับแยกขาดเป็นอีก “โลก” หนึ่ง ที่ต่างจากชนบทอันโอบรอบอยู่ภายนอก ผู้คนในกำแพงเมืองนี้จะรวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ ความคิดความอ่านโดดเด่น แปรลกออกมาจากสังคมในยุคศักดินาสยามนั้น โดยเฉพาะในแง่ของเศรษฐกิจ เมืองในยุโรปสมัยนั้นจะเป็น ที่ที่มีพ่อค้าและช่างฝีมือเป็นชาวเมืองหลักทำการผลิตและค้าขายกันอย่างคึกคัก ทั้งในระดับเมืองและระดับภาค ชาวเมืองและชีวิตเศรษฐกิจของเขานี้เองที่รับหน้าที่เป็นหลักเป็นตัวแทนของทิศทางการเศรษฐกิจ พัฒนาตัวต่อไปจากการผลิตแบบหัตถกรรมไปจนถึงการผลิตแบบอุตสาหกรรมในยุคสมัยต่อมา

จากการที่ได้กล่าวถึงลักษณะของการใช้พื้นที่ในระดับเมืองของกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ มาพอเป็นสังเขป โดยได้ชี้ว่าลักษณะของการตั้งเมืองในเมืองไทยนั้น มักจะปรากฏเป็นพระนคร คือพื้นที่ และชุมชนซึ่งมีกำแพงเมืองล้อมรอบกับพื้นที่และชุมชนเกษตรกรรม “บ้านนอก” ซึ่งอยู่ใกล้เคียงรอบ ๆ พื้นที่ในและนอกกำแพงนี้แยกกันไม่ขาด เพราะสัมพันธ์กันด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและสังคม เมื่อพูดถึงเมืองไทยจึงต้องหมายถึง พื้นที่ทั้งสองพื้นที่นี้ และในตอนท้ายก็ยังได้กล่าวชี้ว่าลักษณะของกึ่งเมือง กึ่งชนบทแบบนี้ของเมืองไทยจัดว่าเป็นลักษณะเด่น และต่างกับลักษณะการเป็นเมืองของโลกตะวันตก อยู่เป็นอย่างมาก โดยเปรียบเทียบกับเมืองในสมัยยุคกลาง เมืองหรือดินแดนที่อยู่ในกำแพงของยุโรปนั้น จะเป็นอีกโลกหนึ่งอีกร่างกายหนึ่ง ที่แยกตัวแตกต่างกับชนบทโดยรอบ ทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้ข้อสังเกตนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงใคร่จะขอทำการเปรียบเทียบเมืองไทยกับเมืองฝรั่ง ในแง่มุมต่าง ๆ เป็นการ เฉพาะเจาะจงขึ้น โดยใช้สื่อคือ ภาพเปรียบเทียบและการบรรยายประกอบโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 62 ภาพวัดพระเชตุพนในสมัยรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 63 สภาพเมืองในสมัยกลางของยุโรปเมืองหนึ่ง

จากการเปรียบเทียบนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าสภาพของเมืองไทยสมัยนั้นจะเป็นกึ่งชนบท กึ่งป่าเขา มาก ๆ เป็นบริเวณที่ประสาทพระราชวัง วัดวาอารามอันวิจิตรงดงาม มาปรากฏอยู่ท่ามกลางป่า ท่ามกลางชนบท รก ๆ ง่าย ๆ ส่วนเมืองของยุโรปในสมัยกลางกลับจะดูว่าตั้งบ้านตั้งเมืองกันเป็นระเบียบระบบเรียบร้อย และหนาแน่น คือ “เอากันจริงๆ” นอกเมืองนอกกำแพงออกไป ถึงจะแยกเด็ดขาดเป็นท้องไร่ท้องนาป่าเขา

ทั้งสองบ้านเมืองนี้เหมือนกันตรงที่สถาปัตยกรรมทางการปกครองและการศาสนา อันโดดเด่นใหญ่โตงดงามตัดกันชัดออกมาจากบ้านช่องเล็ก ๆ รอบ ๆ ตัว แต่แตกต่างกันก็อยู่ตรงนี้เอง คือสำหรับเมืองไทยสภาพนอกเหนือจากวัดวังแล้วก็เป็นบ้านเป็นชนบทเรียบ ๆ ง่าย ๆ อยู่และสร้างกันไปตามสบาย แต่ในเมืองฝรั่งนั้น บ้านช่องเล็ก ๆ นั้นกลับเอาจริง คือเป็นโครงข่ายเป็นระบบระเบียบอยู่และสร้างกันเป็น “ชาวเมือง” จริง ๆ ไม่ใช่ “ชาวบ้าน”

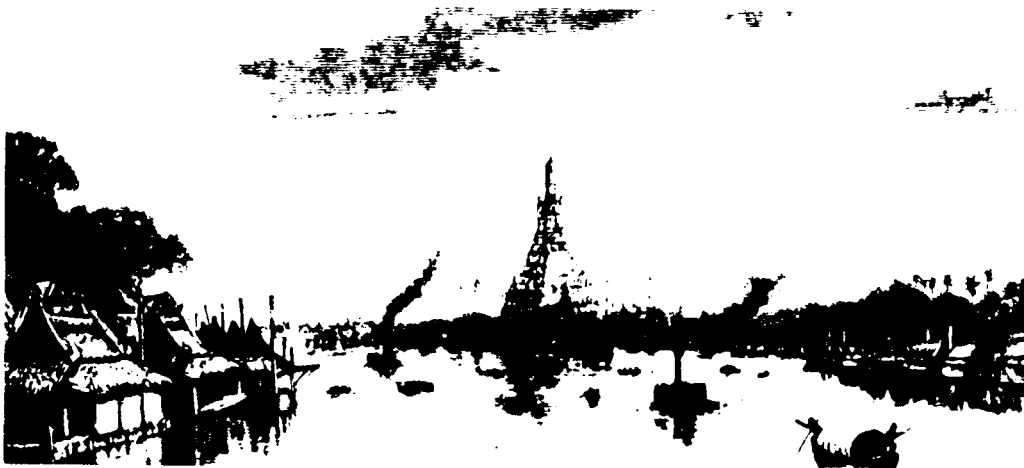
ภาพที่ 64 สภาพกรุงเทพ บริเวณสามแยกคลองมหานาค คลองบางลำภู และคลองโอ่งอ่าง (บริเวณสะพานผ่านฟ้าลีลาศ)

คำบรรยายถึงพระมหานครเมื่อ 100 ปีมาแล้ว โดย ม.ล.ยิ่งศักดิ์ อิศรเสนา ได้เขียนเล่าไว้ในหนังสือ “ประวัติเจ้าคุณพ่อ” (เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์, ม.ร.ว.ตัน อิศรเสนา)

“ว่ากันทำไมมี กรุงเทพพระมหานครเวลานั้น ก็คือป่าเตี้ยปนละเมาะเราดี ๆ นี่เอง มีทุ่งหญ้าแทรกแซงอยู่บ้างเป็นตอน ๆ ฟังมีมนุษย์มาหักล้างถางที่ปลูกเคสสถานอยู่กันเป็นหย่อม ๆ รอบพระนครริมกำแพงเมืองด้านในมีราษฎรซึ่งส่วนมากเป็นพวกทาสพวกเลขอาศัยปลูกเฟิงสุ่นขแห่งนุ่งจากอยู่กันเป็นระยะ ๆ ใช้กำแพงเมืองเป็นผนังด้านหลัง อีกสามด้านกันด้วยขัดแตะ บ้างก็เปิดด้านหน้าออกขายกล้วยแขกบ้าง ข้าวโพดคั่ว อ้อยควั่นบ้าง ตามแต่ฤดูกาลจะอำนวยพืชผลอะไรให้มีขายก็ขายกันไปตามเพรง บนกำแพงเมืองก็ยังมีที่ ๆ ราษฎรอาศัยเลี้ยงวัวได้ไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ จึงนาน ๆ ก็มีวัวกวาดพลัดกำแพงลงมาบนหลังคาเฟิงของชาวบ้าน ทำให้ไกลาหลอลหม่านกันเสียที่หนึ่งพอแก่เหงา

ที่ไหนเป็นที่ลุ่มไม่มีใครปลูกบ้านเรือนอยู่ก็เป็นป่าโสนมืดทึบ หนาน้ำ น้ำขังแค่นั้นเอง เช่นแถวบางลำพู คอกวัว ไปจนกระทั่งวัดศิริเหล่านี เมื่อก่อนเป็นดงโสนน้ำเฉอะไปทั้งนั้น ทุ่งพระเมรุก็ยังเป็นป่าหยาบกร หนาน้ำน้ำเซาะเข้าขังจึงเป็นที่ตกกบตกปลาถิ่นกัน ถึงหน้าแล้งก็ใช้สร้างเมรุกันเสียที่ ฟังจะมาใช้ทำนาเอาข้าวใส่บาตรในตอนหลังนี้เอง แม้ที่ว่ากรกลาโหมและยุติธรรมซึ่งอยู่หน้าพระราชวัง ก็ยังเป็นโรงจากพื้นดินทุบราดกวาดเตียนพอมอบกราบกันได้เท่านั้นเอง

ถนนครั้งนั้นก็คือช่องป่าที่กรุยใหม่ ฟังพันต้นไม้ใหญ่ลงพอยกเกะกะเท่านั้น ทางที่ใช้สัญจรกันจริง ๆ ก็เพียงแนวที่เตียนราบด้วยเท้ากว้างพอตะแคงหลักกันได้ครือ ๆ นอกนั้นก็กรกร้างไปด้วยหญ้าพงแขม ผักโขม และซี่ครอกทั้งสองข้างทาง คนเดินห่างกันไม่ถึงเส้น จะมองเห็นกันก็ทั้งยาก”

ภาพที่ 65 ทศนียภาพของบางกอกในสมัยก่อน เมื่อมองมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ 66 เมืองในสมัยกลางในเยอรมัน คริสต์ศตวรรษที่ 12

เห็นได้ชัดเจนว่าตัวเมืองหรือบริเวณเมืองนั้นต่างกันอยู่คือ สำหรับเมืองไทยนั้นบ้านเรือนผู้คนจะอยู่กระจัดกระจาย แทรกกันไปกับพื้นที่เกษตรเรือกสวนไร่นาในบริเวณใกล้เคียง เมืองกับชนบทจะคาบเกี่ยวกันอยู่ ส่วน “ตัวเมือง” ของเมืองในยุโรปสมัยนั้นจะเป็น “ร่างกาย” ที่ชัดเจน แยกขาดโดยกำแพงเมืองจากชนบทท้องไร่ท้องนาโดยรอบ

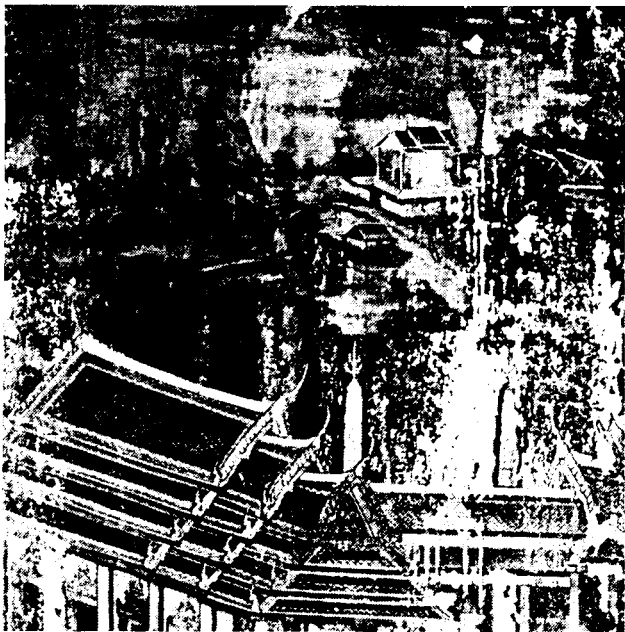

ภาพที่ 67 “บางกอก” บริเวณคลองโอ่งอ่าง ในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 68 ทศนิยมภาพของบริเวณถนนแห่งหนึ่งภายในตัวเมืองฮานโนเฟอร์ เยอรมัน ในยุคสมัยกลาง

เปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพของบริเวณประจำวันของการอุบัติขึ้นของชีวิตเมือง คือ บ้านช่อง ถนน หรือลำคลอง สำหรับเมืองไทยนั้น ลำคลอง และบ้านช่องสองฟากฝั่งประกอบกับชีวิตกิจกรรมของผู้คนพ้องว่าเป็นการกินอยู่ที่ยังพึ่งพา หรือต้องอยู่กับธรรมชาติกับการกสิกรรม คลองจะทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบของเมือง เป็นโครงข่ายที่เชื่อมเมืองกับพื้นที่เกษตรโดยรอบเข้าด้วยกัน ส่วนเมืองฝรั่ง ถนนหนทาง ตึกรามสองข้าง และกิจกรรมที่ดำเนินไปในที่ว่างถนนนั้น พ้องว่าเป็นการกินการอยู่ที่มนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงโลกแวดล้อม สร้างโลกของตนเอง โลกของวัฒนธรรมเมืองขึ้นมาอย่างชัดเจน ถนนจะเป็นโครงสร้างของโลกของเมืองที่แยกตัวออกจากธรรมชาติ หรือการดำรงชีพแบบเกษตรกรรมโดยแนชดั

ภาพที่ 69 แสดงการโปรยทานของเจ้านายแก่ชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงพระบรมมหาราชวัง

ภาพที่ 70 แสดงห้องแถวในสมัยแรก และกิจกรรมค้าขายของคนจีน ผู้ที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในด้านเศรษฐกิจของเมืองไทย ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา

ภาพที่ 71 ภาพเขียนโบราณแสดงให้เห็นว่า พันก่าแพงพระบรมมหาราชวังออกไปก็ยังมองเห็นเป็นสภาพกร้างบ้านนอกในทันที

ภาพที่ 72 ชาวบ้านธรรมดา ๆ กับกิจกรรมค้าขาย เปิด “ตลาดน้ำ”

ภาพที่ 73 และ 74 แสดงบริเวณผลิตและค้าขายของช่างฝีมือ ชาวเมืองหลักของเมืองสมัยกลางในทวีปยุโรป

ภาพที่ 75 แสดงตึกรามบ้านช่องอันแออัดสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเมือง อันน่าจะมีน้ำหนักมีความสำคัญ

ภาพที่ 76 แสดงกิจกรรมตลาดอันคับคั่ง คึกคักแห่งหนึ่งในเมือง เป็นกิจกรรมการจำหน่ายแจกจ่ายผลผลิตโดยผ่านตลาด และมีการพัฒนาตัวแบ่งแยกเป็น กิจกรรมค้า กิจกรรมผลิต โดยเอกชน มีการผลิตที่มีหัตถกรรมเป็นหลัก ระดับการกินอยู่ ก็จะยกสูงขึ้นกว่าชนบท

การยกตัวอย่างเปรียบเทียบลักษณะกายภาพอันแตกต่างของเมืองไทยและเมืองฝรั่งที่ผ่านมาย่อมเกิดขึ้นมาโดยมีสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันเป็นเบื้องหลัง การเปรียบเทียบพิจารณาถึง “ชาวเมือง” ที่ต่างกันจึงเป็นสิ่งจำเป็น

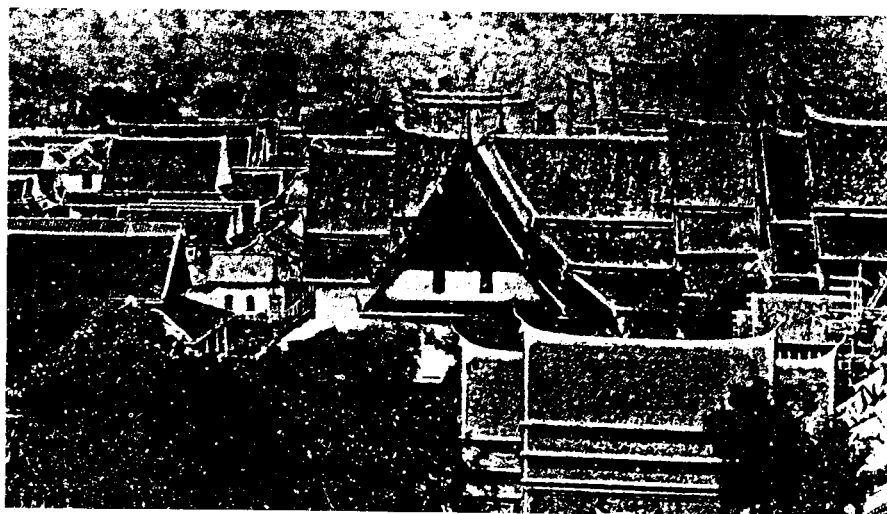
ภาพที่ 77 ขบวนพยุหยาตราในพระราชพิธี
หน้าพระบรมมหาราชวัง

ภาพที่ 78 ขุนนางไทยสมัยก่อน

ภาพที่ 79 ชาวนาไทยสมัยก่อน

ภาพเปรียบเทียบแสดงชาวบ้านชาวเมืองไทยสมัยก่อน

ภาพที่ 80 พระบรมมหาราชวังในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 81 กลุ่มบ้านของชาวบ้านธรรมดา ๆ

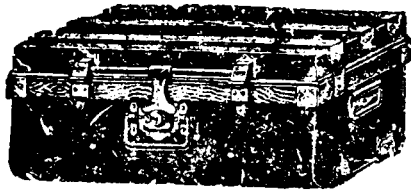
ความแตกต่างกันของคนในชุมชนที่แสดงออกมาให้เห็นโดย บ้านช่อง ลักษณะโลกแวดล้อมประจำ
วันของแต่ละกลุ่มคน

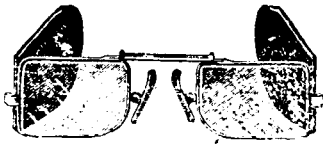
ภาพที่ 82 ตลาดเมืองนครปฐมสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 83 ตลาดภายในกำแพงพระนครสมัยรัชกาลที่ 5

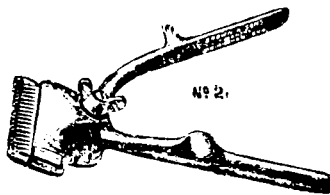
“ตลาดของชาวบ้านที่เอาของมาขายในเมือง” ‘เช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการทำกินเล็ก ๆ น้อย ๆ ของชาวบ้าน เล็ก ๆ ด้วยนิสัยเศรษฐกิจแบบที่พึ่งตลาดอย่างง่าย ๆ ที่มาปรากฏขึ้นในเมือง

หีบเหล็กอย่างดี สีเขียวและเหลือง
๔๓.๗๕ บาท ถดเหลือ ๒๗.๕๐ บาท

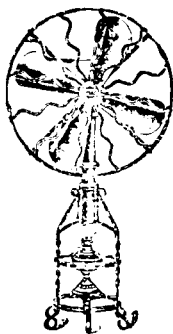
แว่นตาชนิดคล้องหูของห้าง พร้อมสายคล้องหู ๕.๕๐ บาท

กรรไกรตัดผม ๑๖.๕๐ บาท ถดเหลือ ๗.๕๕ บาท เท่านั้น

เสื้อโขนหน้าชาวอย่างดี ลูกไม้คิดเหมือนแบบ
๑๐.๕๐ บาท ถดเหลือ ๔.๕๐ บาท

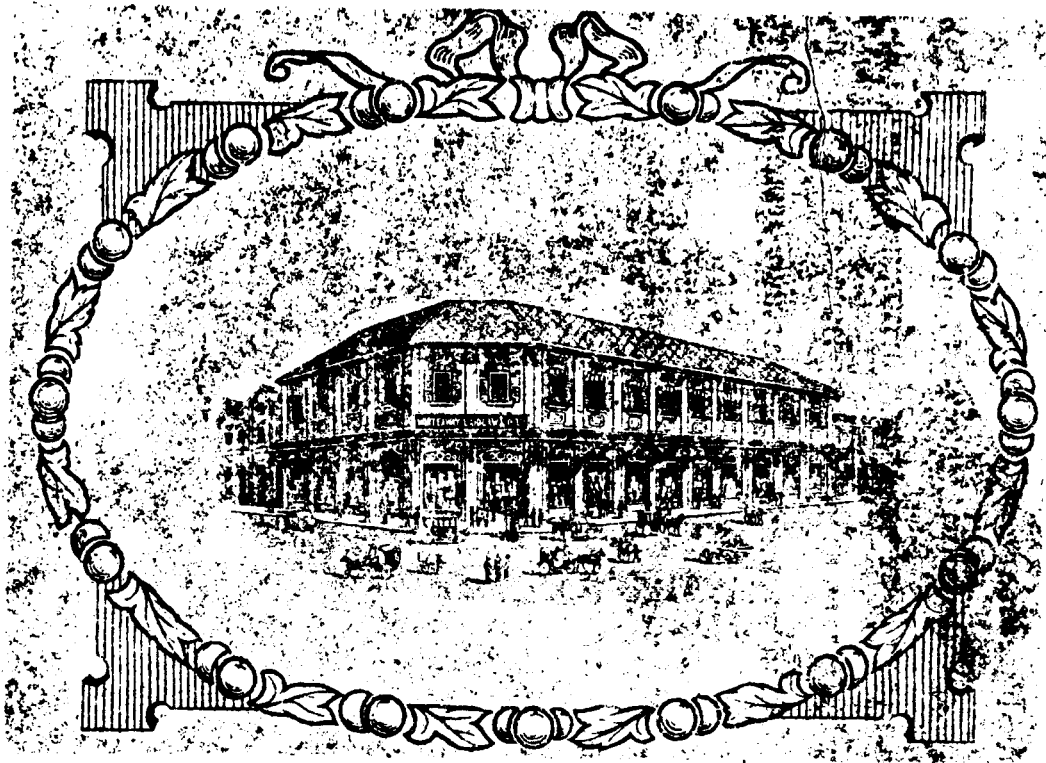

หลอดใช้น้ำมัน
๔๕ บาท ถดเหลือ ๔๐ บาท

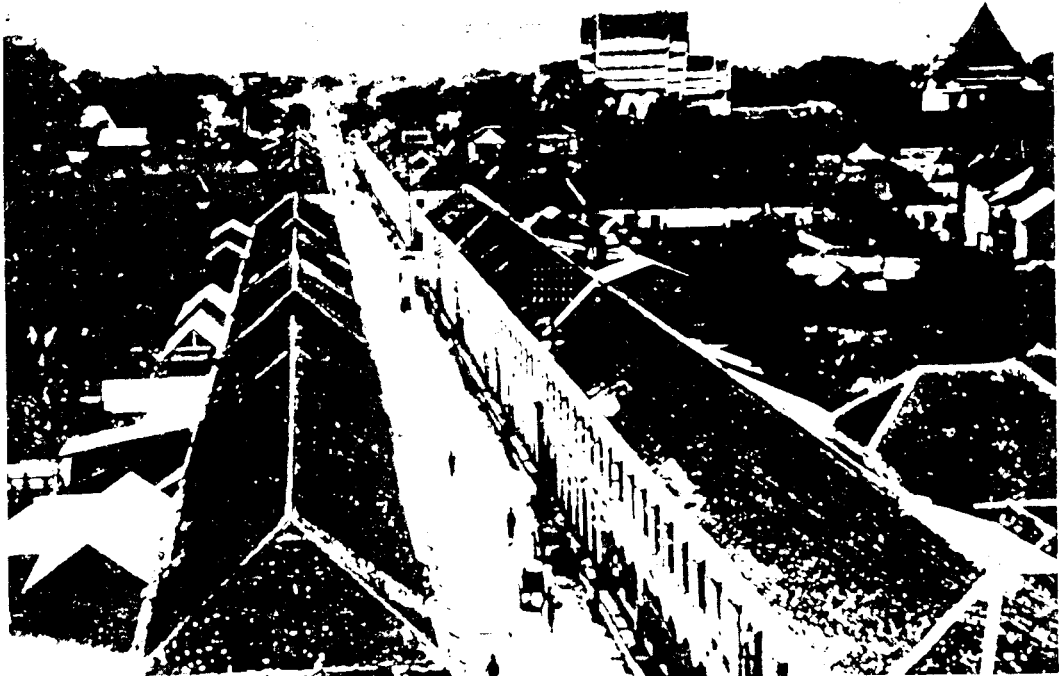
รถเด็กนั่งเอนพร้อมที่นั่งเขียวหรือแดง
๒๒.๕๐ บาท ถดเหลือ ๑๗.๕๐ บาท

ภาพที่ 84 สินค้าอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาเปิดตลาดวางค้าขายกันตามห้างร้านในสมัยรัชกาลที่ 5 ขณะเดียวกับที่ตลาดของชาวบ้านเล็ก ๆ ของสินค้าอุปโภคบริโภคง่าย ๆ เช่นภาพที่แล้วก็ยังดำเนินต่อไป ถึงแม้จะมีสินค้าใหม่ ๆ รูปแบบการกินอยู่ใหม่ ก็เพียงแต่ในส่วนของการบริโภคของคนบางกลุ่ม ในส่วนของการผลิตนั้นเล่าเมืองไทยก็ได้มีส่วนของการผลิตแบบอุตสาหกรรมแม้แต่น้อย เพราะสินค้าอุตสาหกรรมเหล่านี้ ทำเข้ามาทั้งนั้นโดยเงินตราจากทรัพยากรจากผลผลิตทางเกษตรของตนเองที่ทำออกขายในตลาดโลก

ภาพที่ 85 ภาพวาดของฝรั่งเป็นภาพของห้างร้านค้าแห่งหนึ่งที่เปิดกิจการขึ้นในบางกอก สมัยรัชกาลที่ 5 ดำเนินการโดยฝรั่ง ขายสินค้าฝรั่ง ตึกแถวที่วาด และโดยเฉพาะรถม้าไก่อหฺรุ ชาวเมืองที่เดินสวนทางไปมาสะท้อนให้เห็นถึงการนิกน้าเอาเมืองฝรั่งมาวางไว้ในเมืองไทย

ภาพที่ 86 ถนน REGENT STREET กรุงลอนดอน ประมาณสมัยเดียวกับบางกอกในภาพแรก แสดงถึงกิจกรรมตามท้องถนนของเมืองฝรั่งในสมัยนั้น เช่น การเดินชมสินค้าตามตู้โชว์ของห้างร้านริมถนน รถม้าที่สวยงาม ผู้คนที่แต่งตัวสวย ๆ งาม ๆ

ภาพที่ ๘๗ ถนนบำรุงเมืองในสมัยแรก แสดงชีวิตบนถนนที่ไม่ได้เกิดขึ้นแบบที่เกิดในเมืองฝรั่ง เช่นภาพล่าง คนไม่ชินไม่รู้จักถนนก็เดินกันกลางถนน รถม้าไม่มี เห็นมีแต่รถเจ๊ก คนที่เดินไปมาก็คงจะเป็นชาวบ้านธรรมดา ๆ กินหมากเสียเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ ๘๘ ชีวิตบนท้องถนนในเมืองฝรั่งสมัยเดียวกัน

ภาพที่ 89 และ 90 เปรียบเทียบถนน UNDER DEN LINDEN ในกรุงเบอร์ลิน 'เยอรมัน' และ ถนนราชดำเนินเมื่อแรกสร้าง ชีวิตถนนอันโก้หรูเช่นในเมืองฝรั่งนั้น ไม่เห็นว่าจะปรากฏมีขึ้น กลับปรากฏให้เห็นแต่รถเจ๊ก 1 คัน ตรงกลางถนน ตำรวจถือกระบองอยู่ทางขวามือ และสุนัข 1 ตัว ทางด้านซ้ายมือ

ในตอนท้ายของข้อ 3 ของภาคผนวก ก.นี้ ใครจะขอกล่าวสรุปเป็นการปิดท้ายว่า การที่ได้พูดถึง “การใช้พื้นที่ในการตั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์” โดยสังเขปที่ผ่านมานี้ จัดว่ายังเป็นเพียง ข้อคิด ข้อสังเกต เสียเป็นส่วนมาก ยังไม่อาจจะจัดว่าเป็นการวิเคราะห์ วิจัยที่แน่ชัด ยืนยันอะไรได้ หากแต่การที่ได้เรียบเรียงเขียนเป็นทำนองบทความขึ้นมาขึ้น ก็ด้วยหวังว่าจะได้เป็นการเสนอการมองเมือง มองโลก แวดล้อมให้เป็นแง่เป็นมุมที่น่าคิดน่าสนใจมากขึ้น แทนที่จะบรรยายอ่านพรรณารับรู้กันไปเฉย ๆ ส่วนแนวทางหรือหมวดความคิดที่อยู่เบื้องหลังความหวังนี้ก็คือ ความเชื่อที่ว่าอันที่จริงแล้ว บ้านเมือง หรือสภาพการใช้พื้นที่ระดับใหญ่ ๆ เช่น อนุภาคหรือภาคนั้น เกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อย่างสำคัญ โดยเป็นร่างเป็นกาย ที่มีเหตุมีผล มีความเป็นมา และมีความซับซ้อนเป็นธรรมชาติ ดังนั้น การที่จะเห็นแต่หน้าแต่ตาแล้วบรรยายเล่าออกมาได้นั้นยังไม่เพียงพอ น่าจะได้มีการคำนึงถึงด้วยว่า บ้านนั้น เมืองนั้นมีหน้ามีตามีปรากฏเช่นนั้น โดยมีสภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมอะไรเป็นเบื้องหลัง การให้เหตุให้ผลซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างเหตุที่มองไม่เห็นด้วยตากับผลที่มองเห็นเช่นนี้ได้ จึงน่าจะเป็นการทำ ความรู้จักเมืองรู้จักโลกแวดล้อมกายภาพที่น่าสนใจ

ในประการสุดท้ายนั้น การที่ได้เสนอข้อสังเกตข้อพิจารณาทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับเมืองนั้นก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า การที่จะพิจารณาถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดอันเกี่ยวกับเมือง ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน ถนนหนทาง ตลาด นั้นไม่อาจจะเพ่งมองพิจารณาอยู่แต่เฉพาะสิ่งนั้น ๆ ได้ หากแต่กลับจะต้องเข้าใจว่า ส่วนประกอบของเมือง ทั้งหมดนั้นเกี่ยวข้องกัน ประกอบกันอยู่อย่างสลับซับซ้อนเป็นเมือง ดังนั้น การที่จะพูดถึงส่วนประกอบหนึ่งของเมือง จึงควรที่จะต้องทำความเข้าใจเมือง เข้าใจลักษณะการใช้พื้นที่เช่นนั้น ๆ กันเสียก่อน ไว้เป็นภาพรวม หลังจากนั้น จึงค่อยอาศัยส่วนประกอบของเมืองที่เราต้องการศึกษาเป็นหลัก พิจารณาถึงความสัมพันธ์ของส่วนเฉพาะนี้กับส่วนใหญ่อื่น ๆ หรือกับส่วนเฉพาะอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันเมื่อจะให้พูดถึงตลาด ในเมืองใด ๆ ก็น่าจะต้องพิจารณาเข้าใจเมืองทั้งหมดเสียก่อน ว่าเป็นอย่างไร มาอย่างไร ด้วยเหตุผลเบื้องหน้าเบื้องหลังอย่างไร จากนั้นจึงจะจับเอาเศรษฐกิจการกินอยู่ การจำแนกแจกจ่าย ชื่อหาสินค้า หรือตลาดนั่นเองเป็นหลัก พิจารณาว่าเกี่ยวกับภาพรวมของเมืองที่ได้มานั้นอย่างไร หรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับส่วนประกอบอื่นของเมืองเช่น บ้านช่อง ถนนหนทาง อย่างไร

การมองเมืองให้เห็นเบื้องหลังทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และการมองส่วนประกอบหนึ่งของเมืองว่าเกี่ยวกับส่วนประกอบอื่น ๆ ทั้งหมดที่กล่าวสรุปมานี้ จำเป็นจะต้องมองในลักษณะที่ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งก็ย่อมจะทำให้การพิจารณา วิเคราะห์ วิจัย เมืองหรือส่วนประกอบส่วนหนึ่งของเมือง ยุ่งยากสลับซับซ้อนขึ้น

อย่างไรก็ตาม ก็หวังว่า ภาคผนวกภาคนี้ ถึงแม้ว่าไม่อาจและไม่หวังที่จะเสนอเป็นผลเป็นงานชัด ๆ ที่ชี้ได้ชัดได้ แต่ก็อาจจะเพียงทำให้เกิด ความคิด คำถาม ข้อโต้แย้ง หรือการคิดสืบต่อไป เกี่ยวกับตลาด เกี่ยวกับเมือง เกี่ยวกับกรุงรัตนโกสินทร์สมัยก่อน หรือกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน

ภาคผนวก ข. ฝั่งบริเวณตลาด

- ตลาดย่านปากคลองตลาด
- ตลาดเก่าเขาวราช
- ตลาดย่านประตูน้ำ
- ตลาดคลองเตย
- ตลาดวงเวียนใหญ่
- ตลาดย่านปากคลองตลาด
- ตลาดย่านสะพานควาย

ตลาดย่านปากคลองตลาด

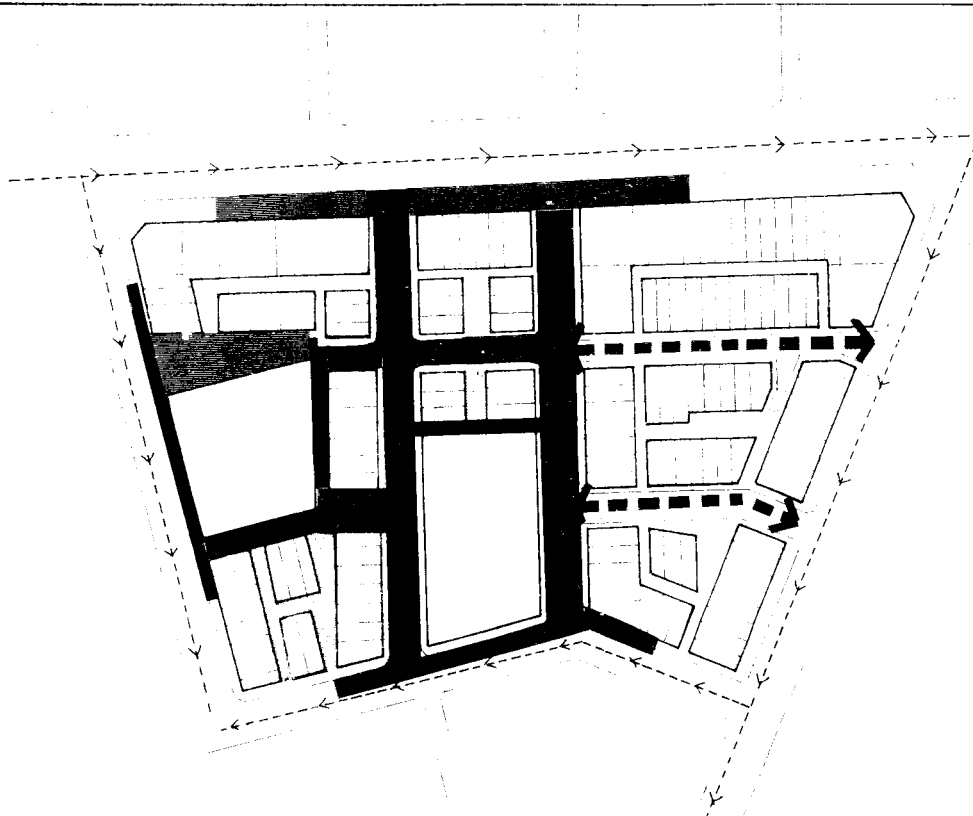
ตลาดดั้งเดิมเก่าของชาวไทย
และจีน
การเข้าถึง

ทางเท้าหลัก (หนาแน่น)

←→ ทางเท้ารอง

--- ทางรถยนต์

ทางเท้า (เบาบาง)

ตลาดย่านปากคลองตลาด

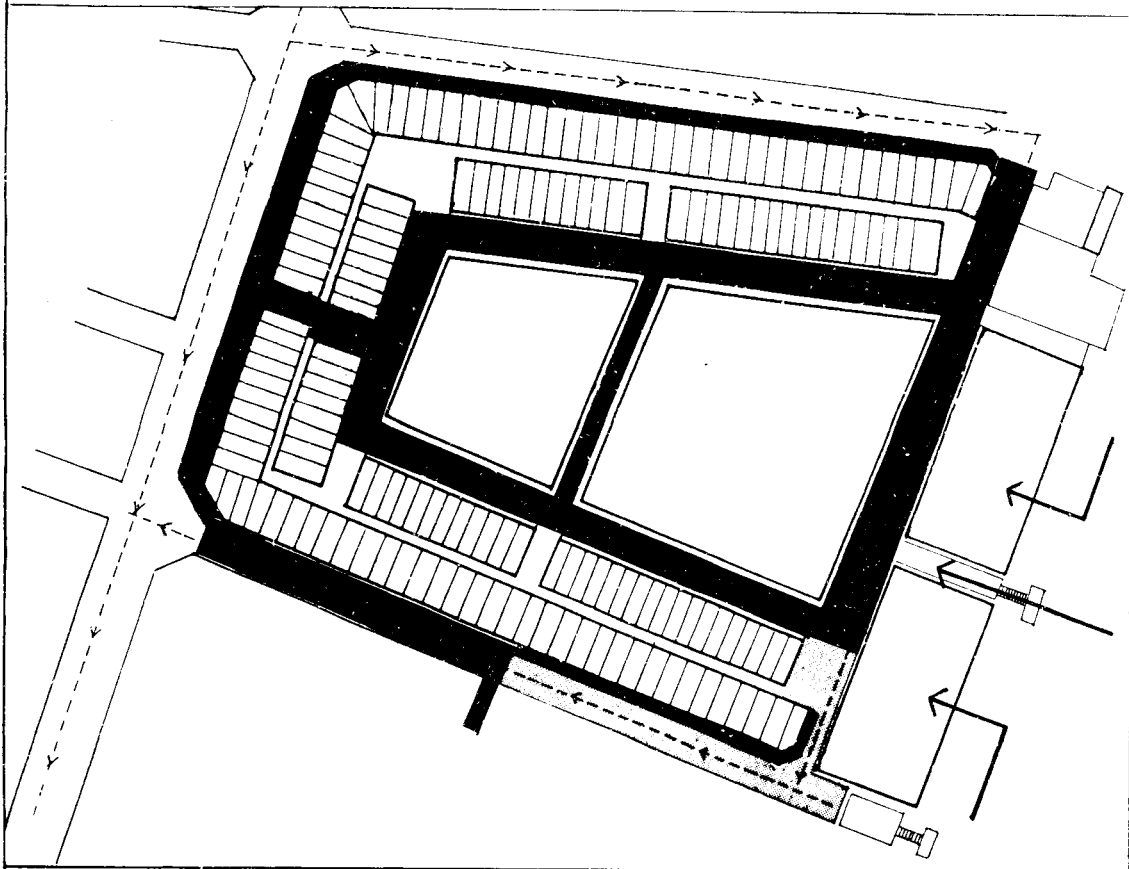
ตลาดยอติภม
แดง

การเข้าถึง

ทางเข้าหลัก (หนาแน่น)

--<-- ทางออก

→ ทางขนส่งทางน้ำ

ตลาดย่านปากคลองตลาด

ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย
และคช

ตัวแบ่ง

คชเจ้า

พื้นที่ขย

ลู

ตลาดย่านปากคลองตลาด

ตลาดสดเชิงเกษมราษฎร์
แดง
การระบายน้ำ

ตลาดย่านปากคลองตลาด

ตลาดปากคลองตลาด

แสดง

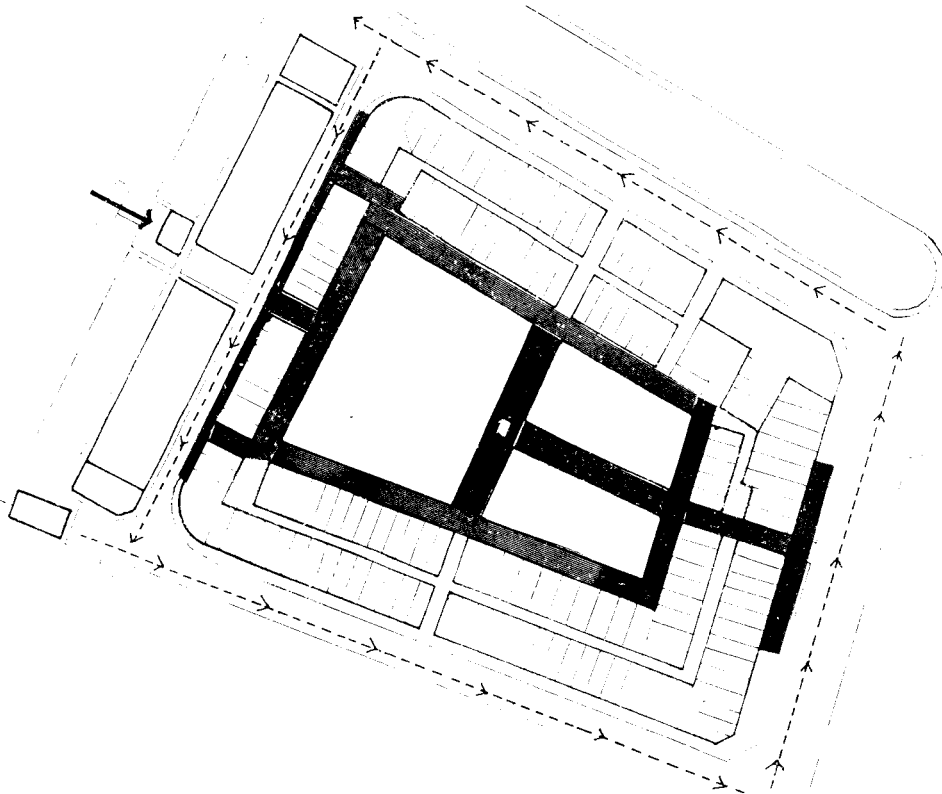
การเข้าถึง

ทางเท้า (เบาบาง)

ทางเท้าหลัก (หนาแน่น)

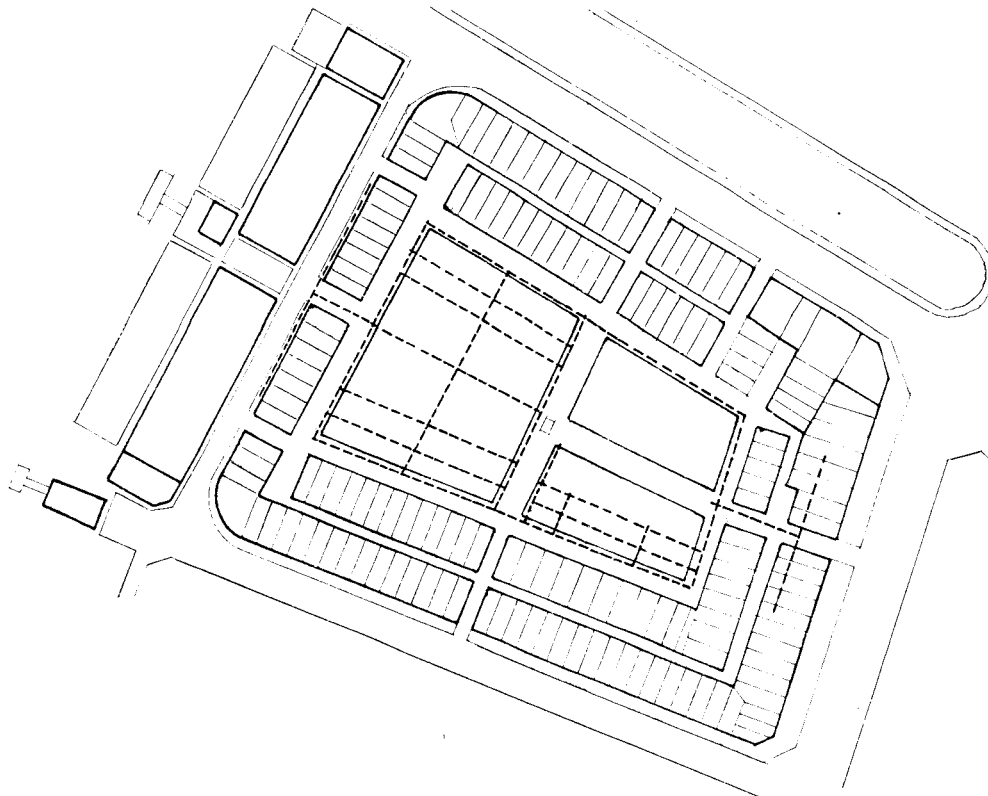
← ทางรถยนต์

→ ทางขนส่งทางน้ำ

ตลาดย่านปากคลองตลาด

ตลาดปากคลองตลาด
แสดง
การระบายน้ำ

ตลาดย่านปากคลองตลาด

ตลาดปากคลองตลาด

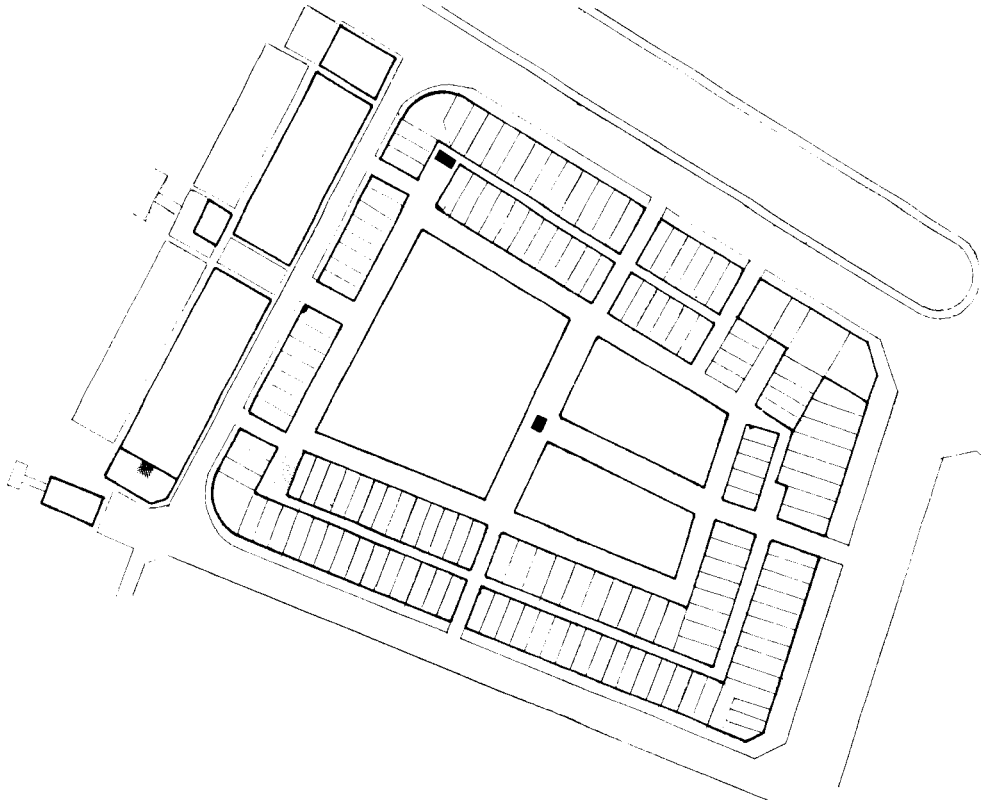
แสดง

ตำแหน่ง

■ ศาลเจ้า

□ ที่เก็บขยะ

▨ ลูชา

ตลาดย่านปากคลองตลาด

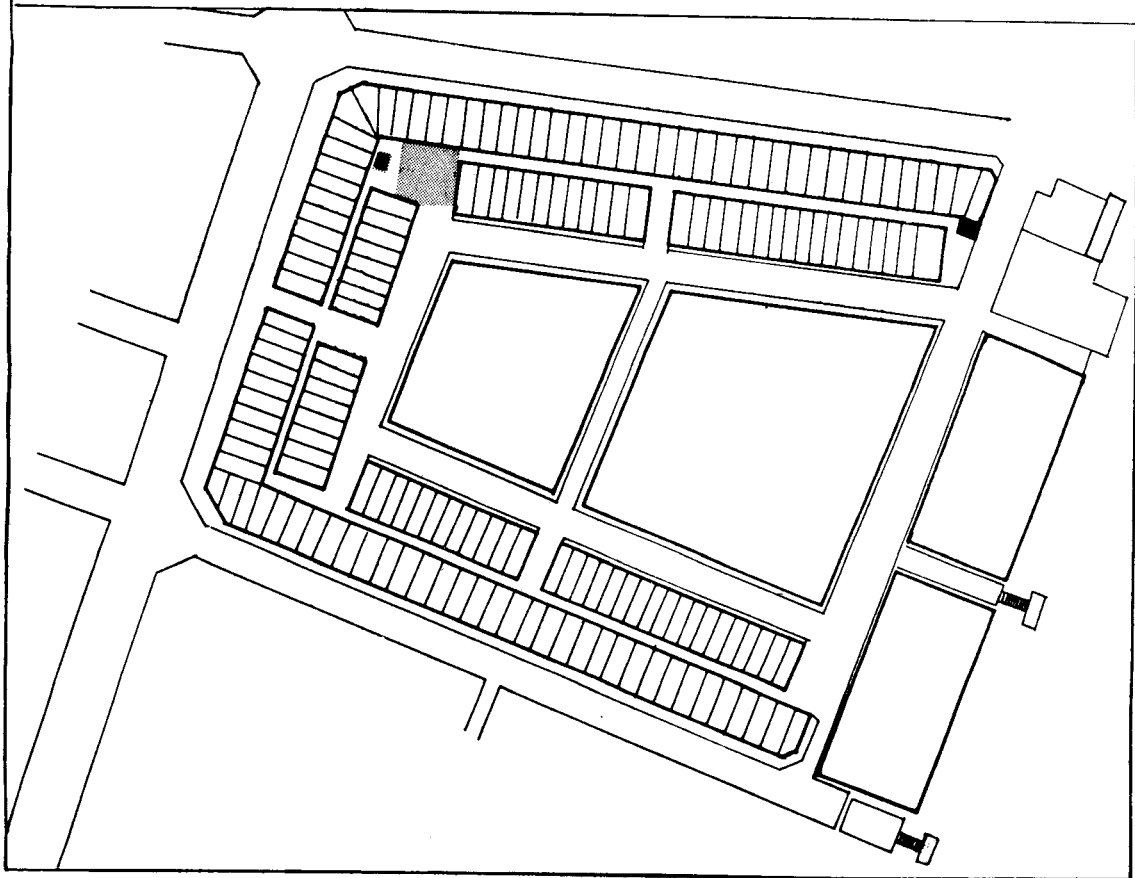
ตลาดนัด
เมือง

สำนักงาน

ศาลเจ้า

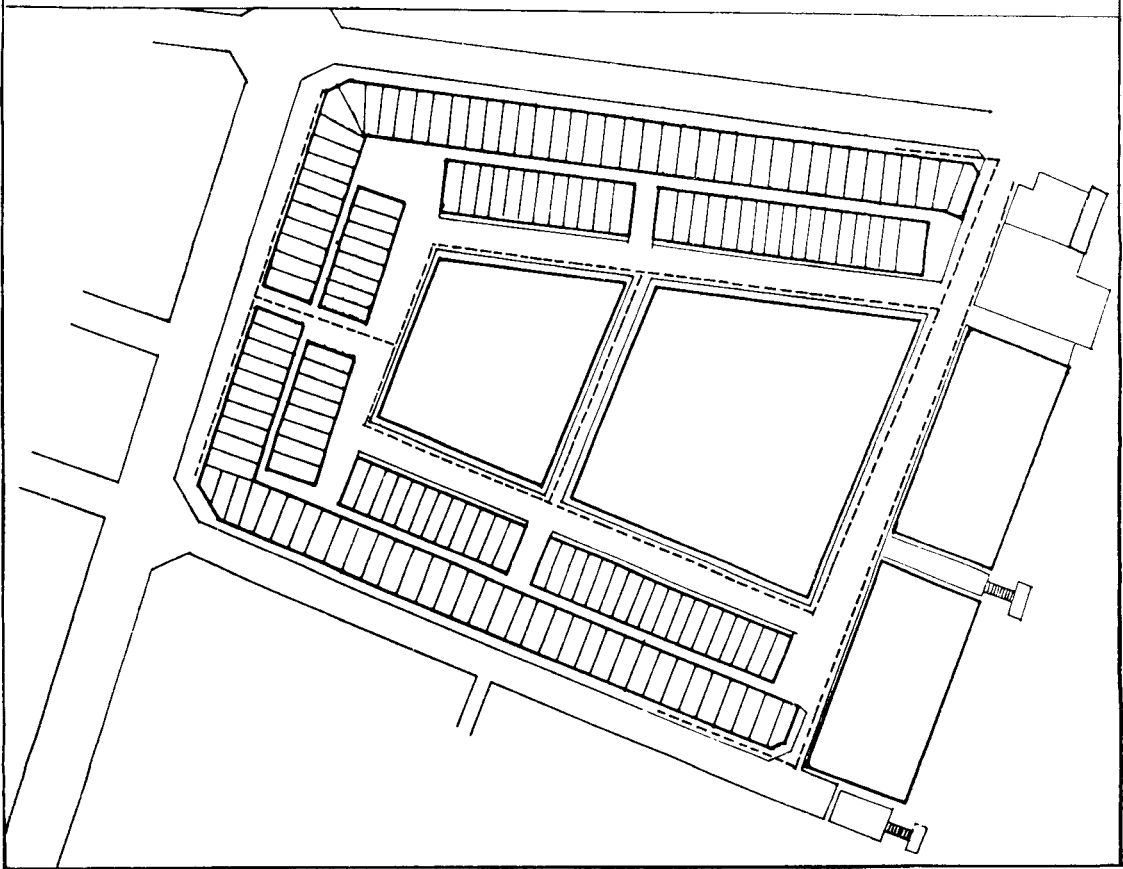
ที่จอดรถ

อุโมงค์

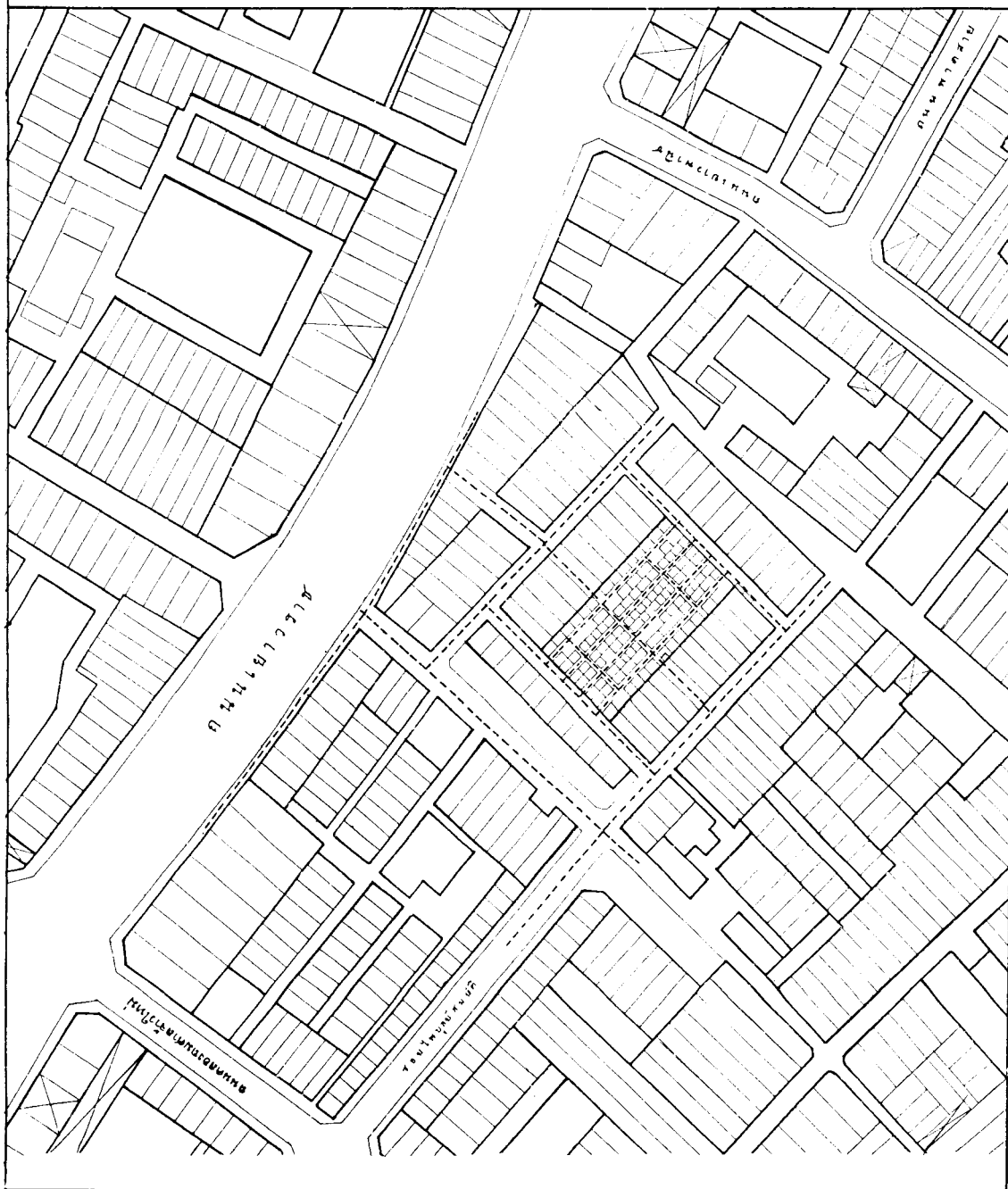
ตลาดย่านปากคลองตลาด

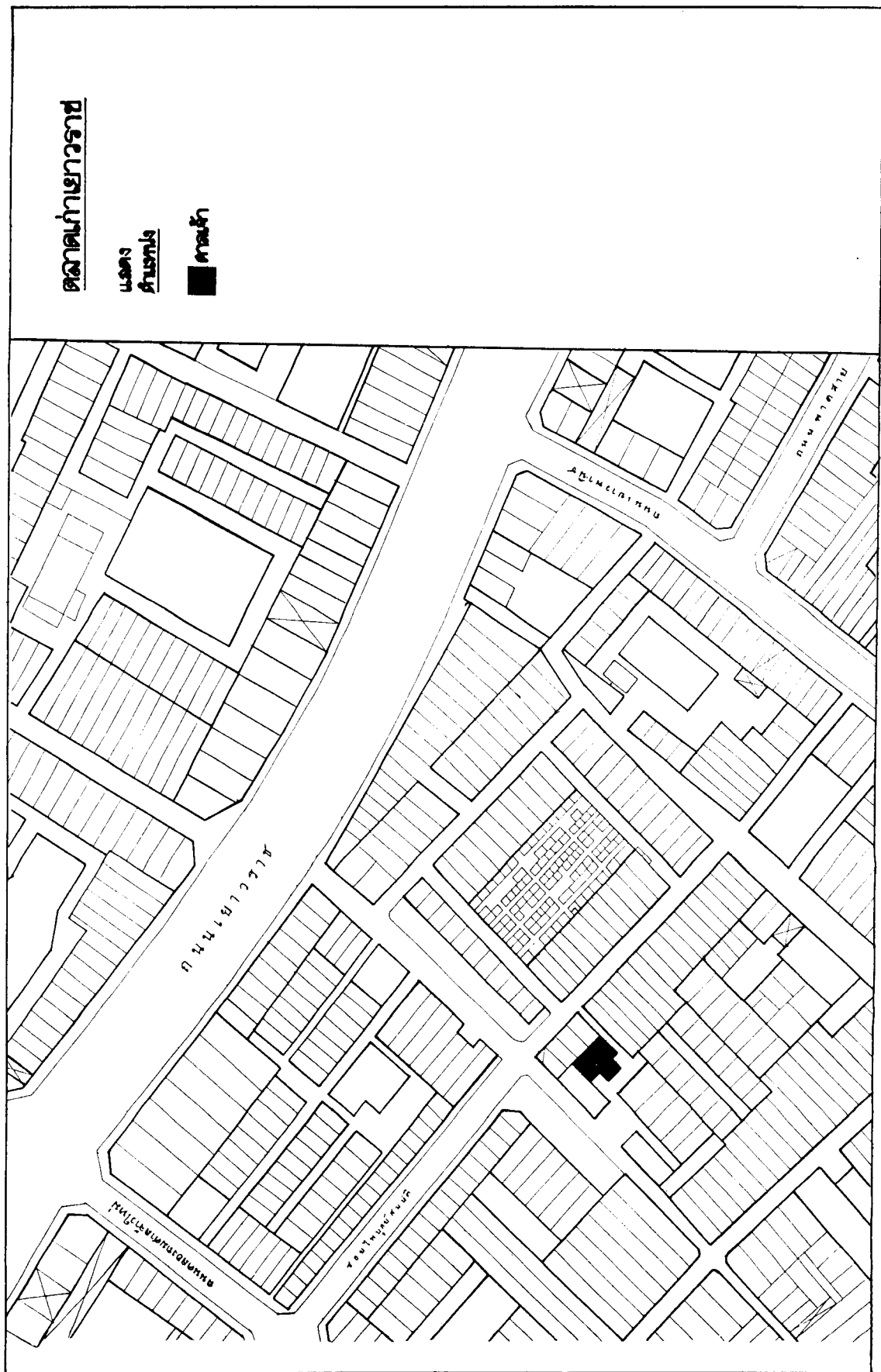
ตลาดยอศิมาน
แดง
กระบองน้ำ

ตลาดเก่าเยาวราช

แสดง
การระบายน้ำ

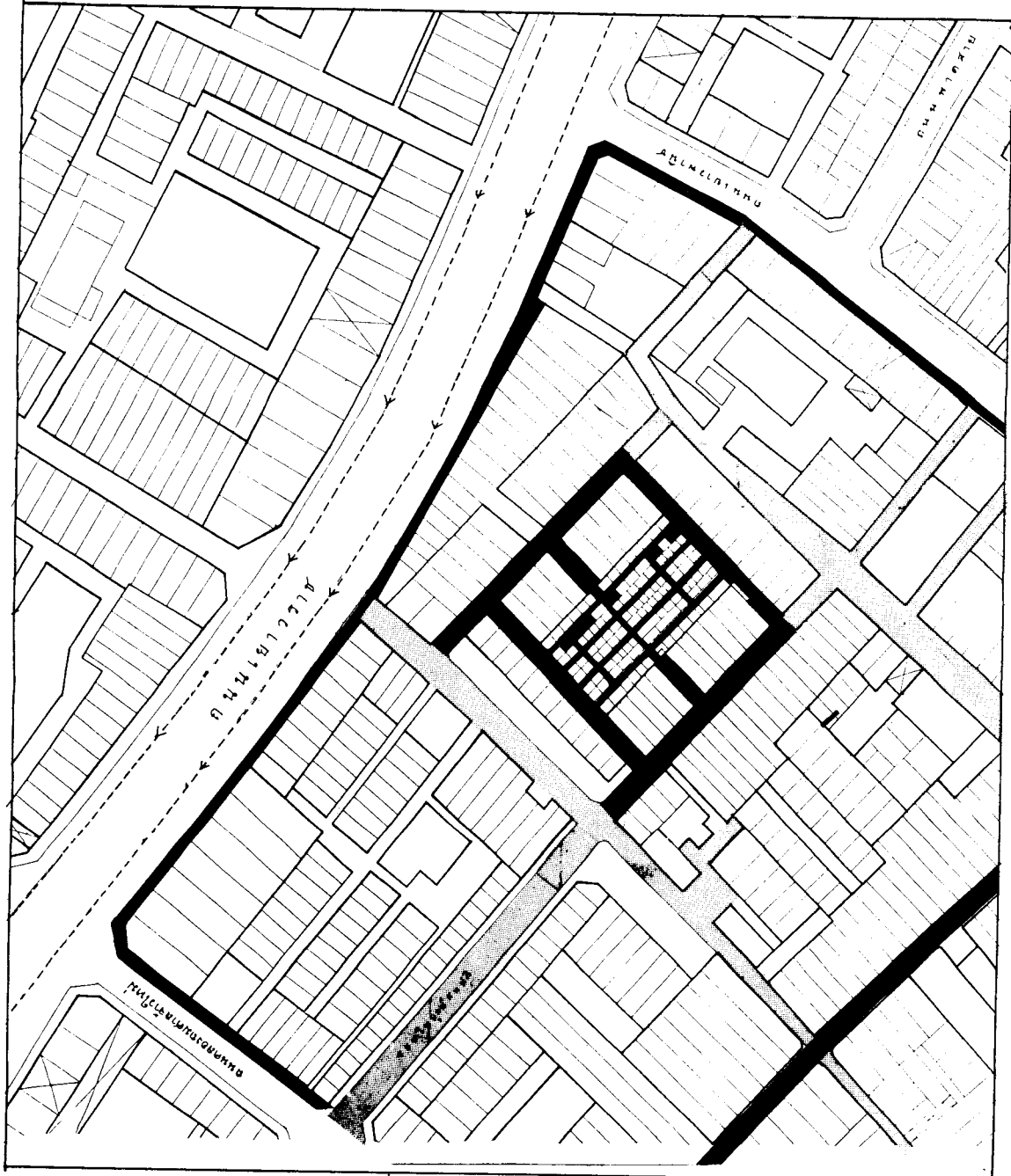

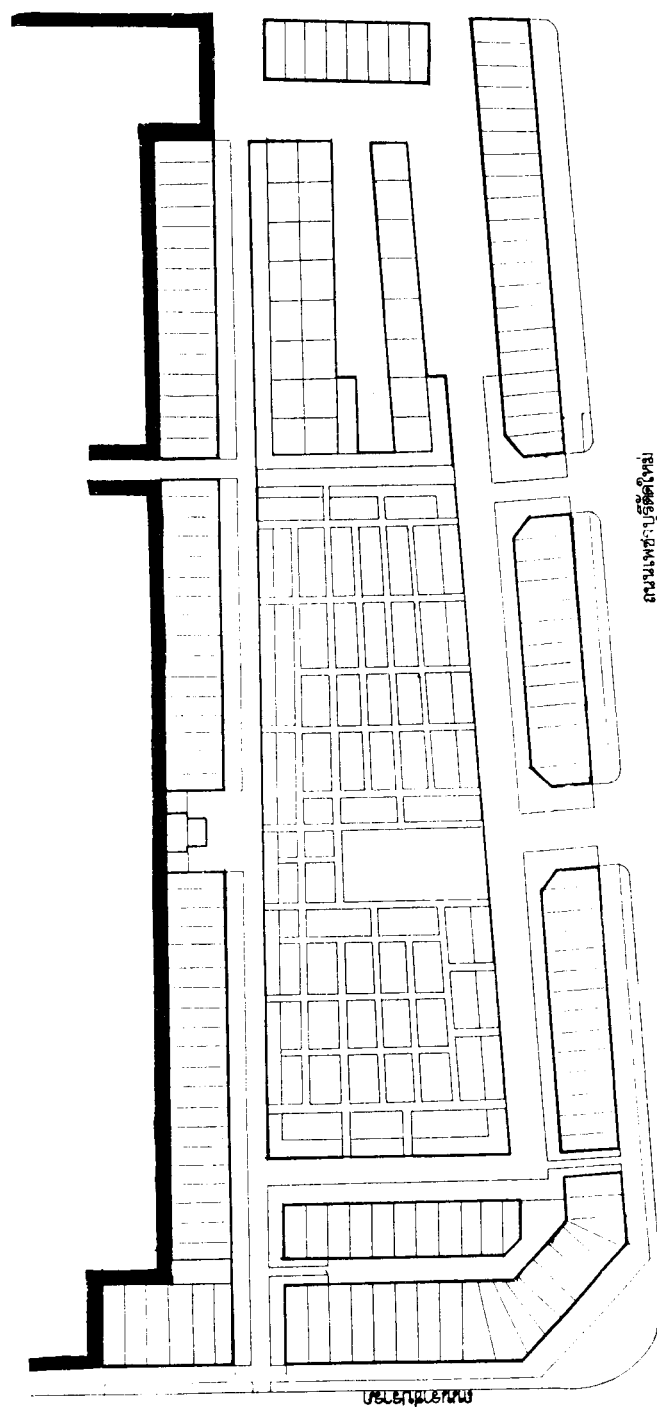

ตลาดเก่าเขาวงราช

แสดง
การขึ้น

ทางเท้า (เบียง)
 ทางเท้า (เบียง)
 ทางเท้า

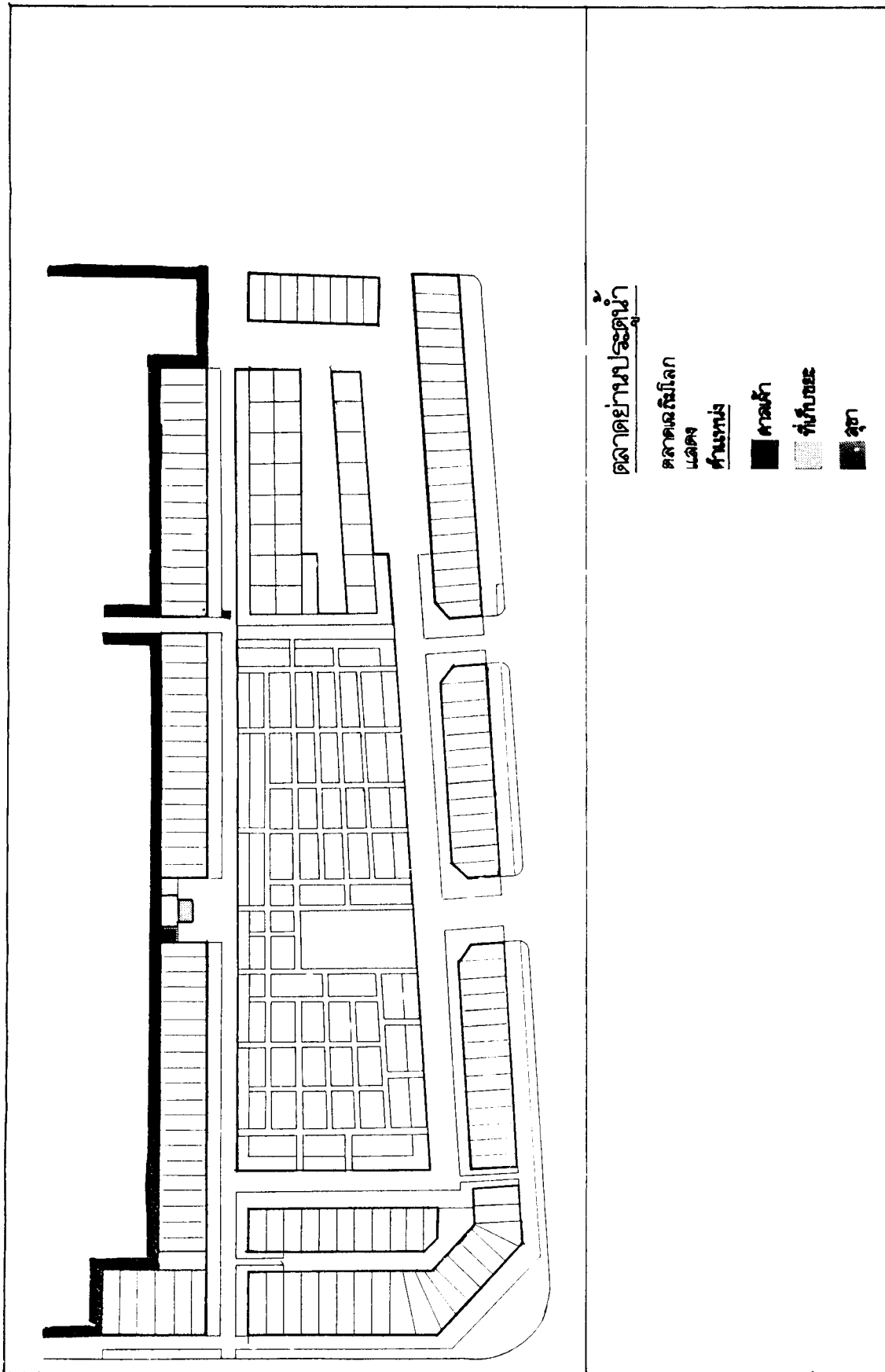

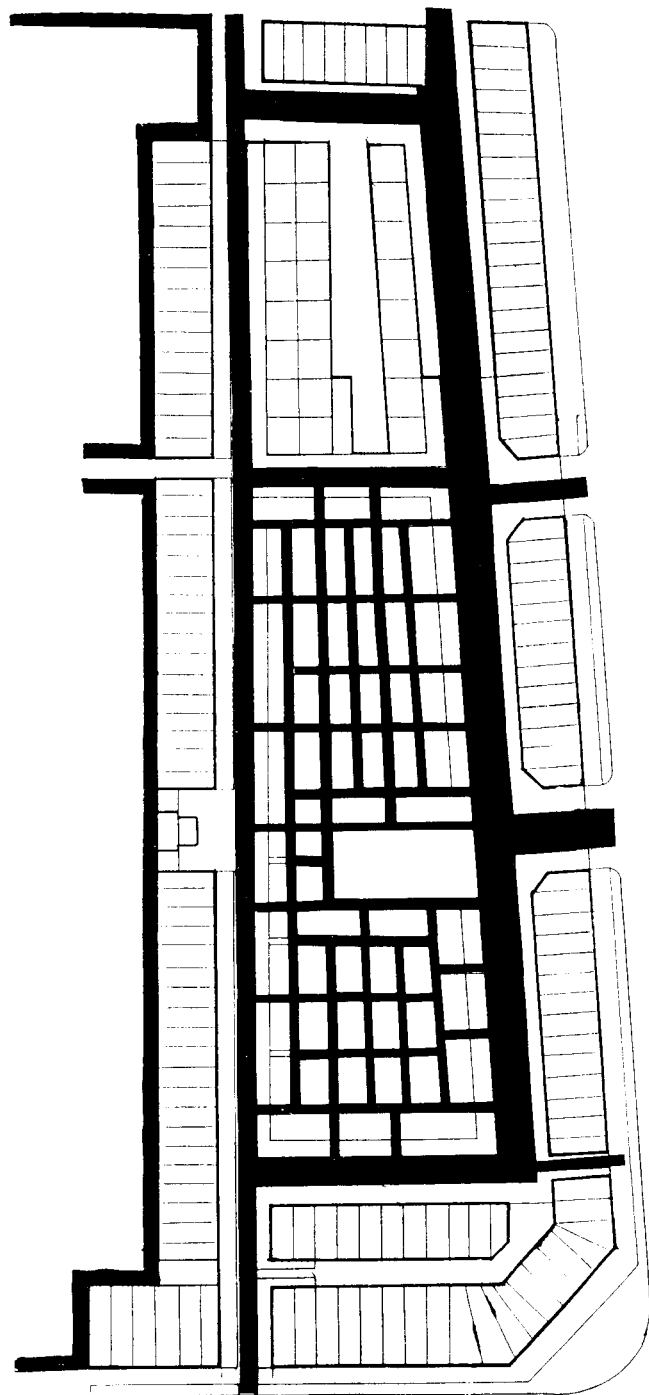
ตลาดย่านประตูน้ำ

ตลาดเดิมริมโลก

และ

ค้าแห่งที่หนึ่ง

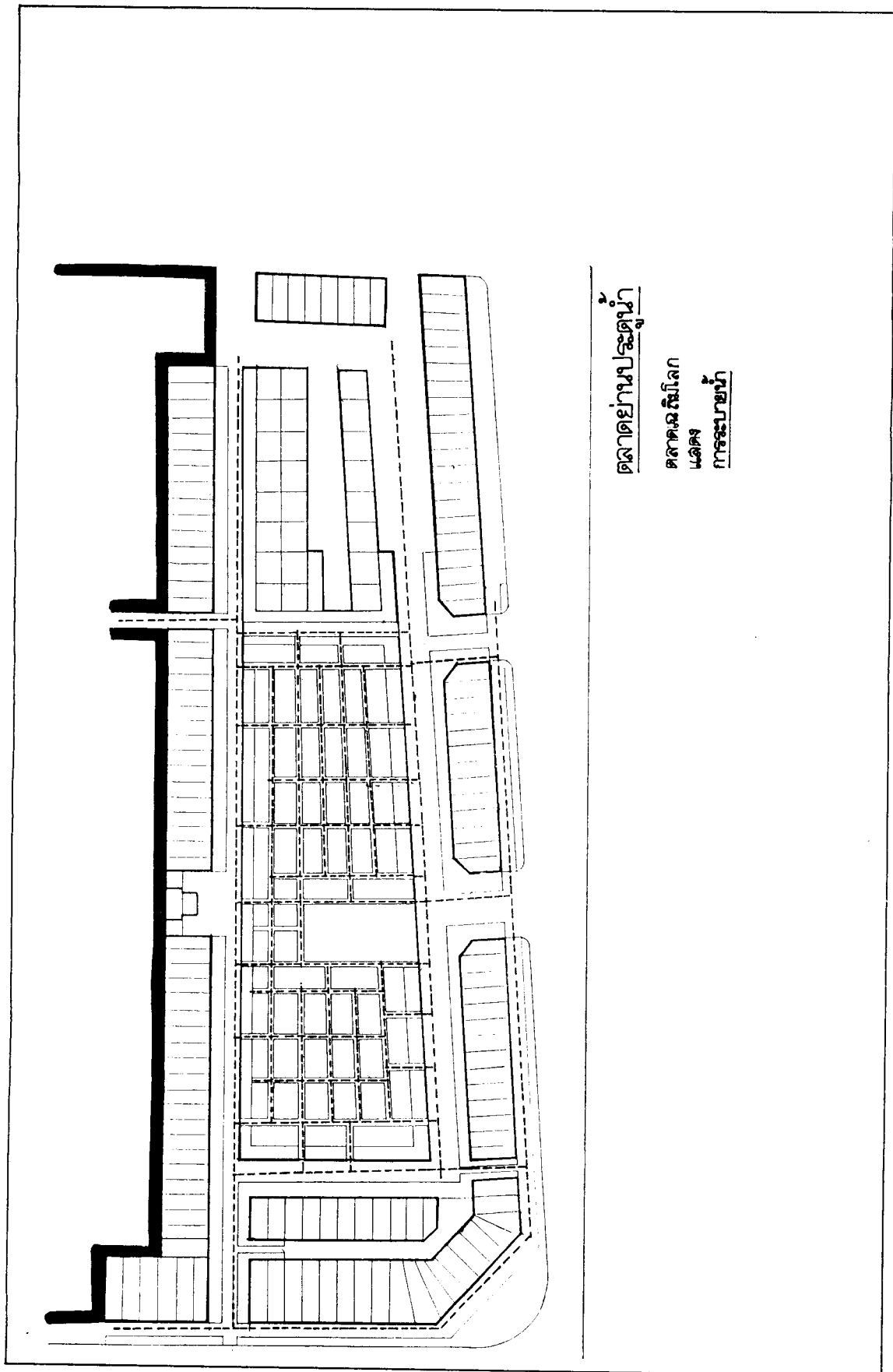
ตลาดย่านประตูน้ำ

ตลาดเสรีโลก

แสดง

การขึ้น

ทางเท้า

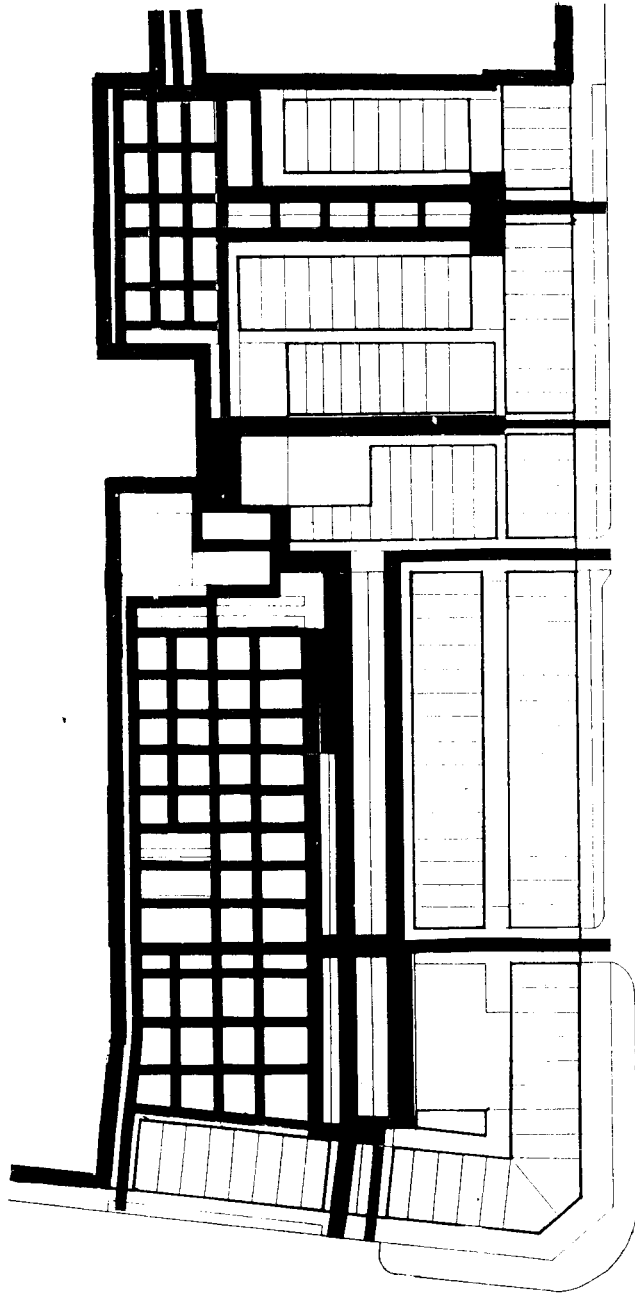

ตลาดย่านประตุน้ำ

ตลาดเดิมโลก

แดง

การระบายน้ำ

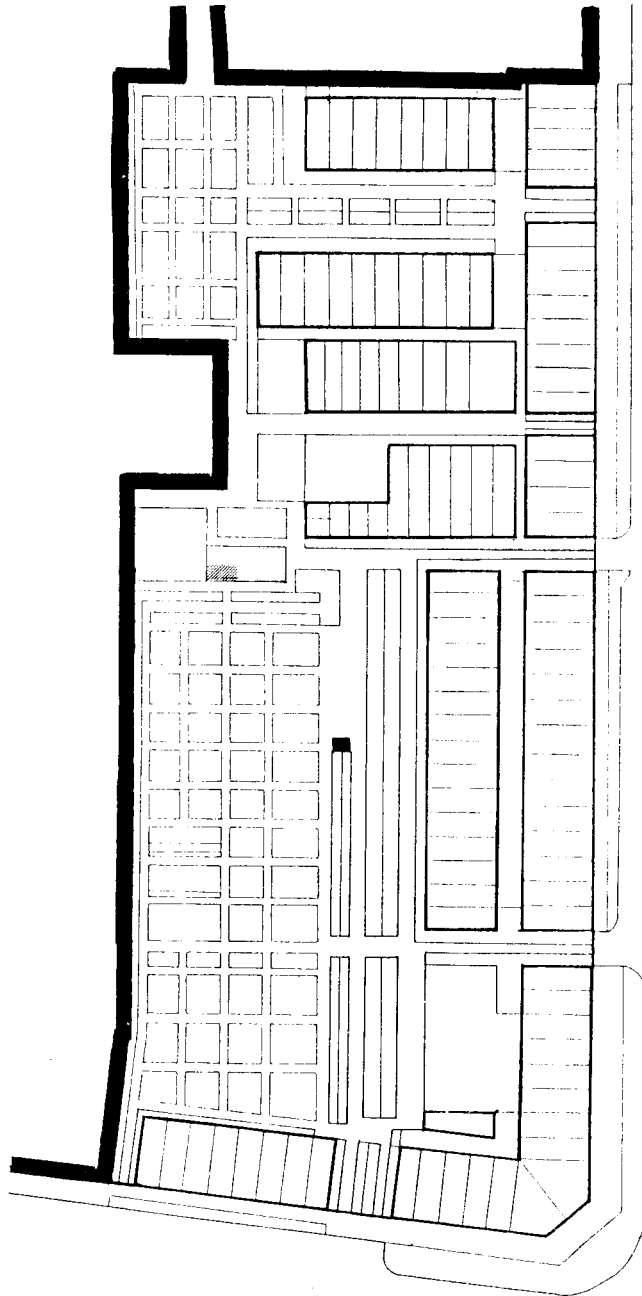
ตลาดย่านประตูน้ำ

ตลาดเฉลิมลาภ

แดง

การเข้าถึง

ทางเท้าเล็ก (หนาแน่น)

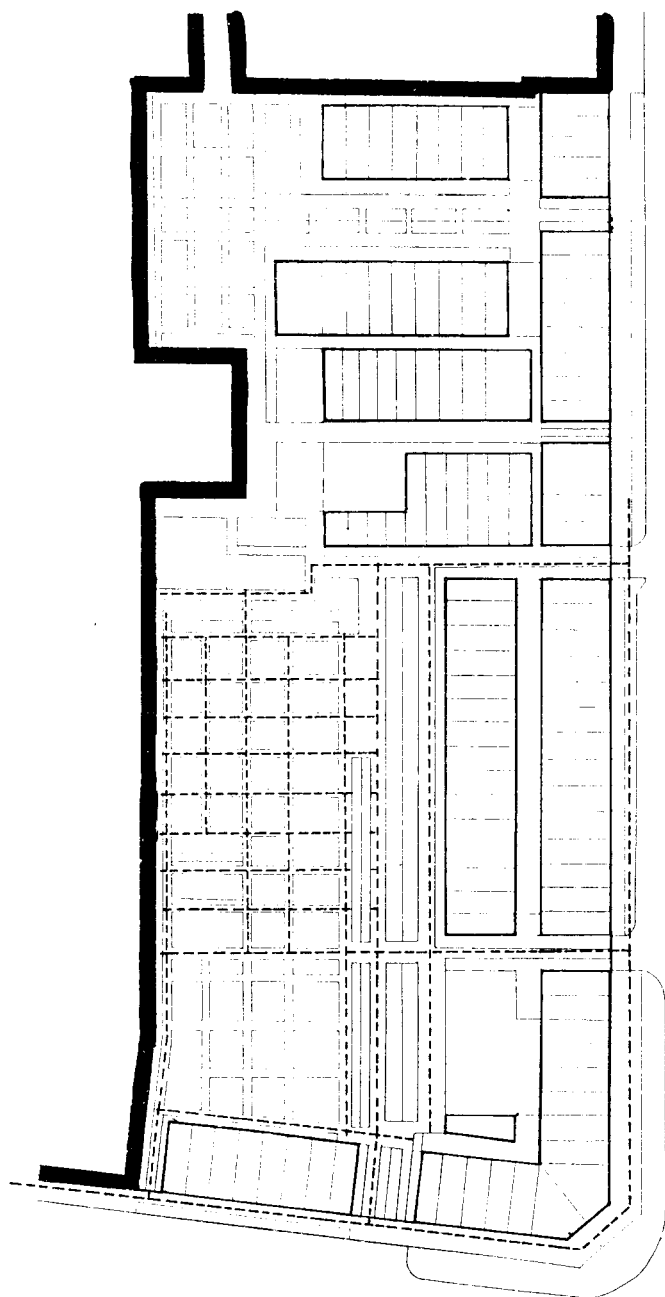
ศาลาตยงานประตุน้ำ

ศาลากลาง

ศาลเจ้า

ที่เก็บขยะ

อื่นๆ

ตลาดย่านประตูน้ำ

ตลาดเดิมตลาด

เดิม

การระบายน้ำ

ตลาดคลองเตย

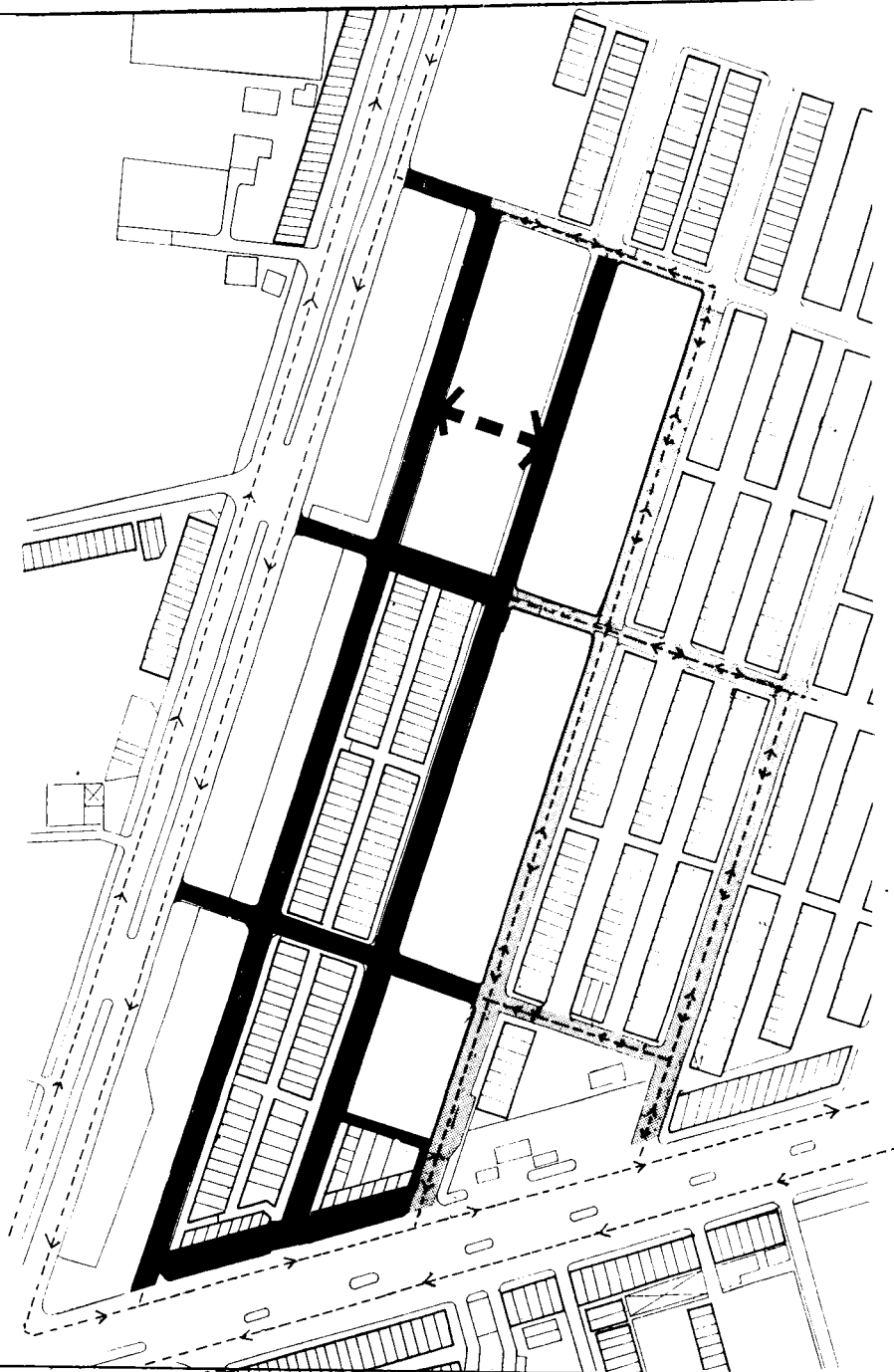
แสดง
การเข้าถึง

ทางหลัก (หนาแน่น)

ทางเท้า (เบาบาง)

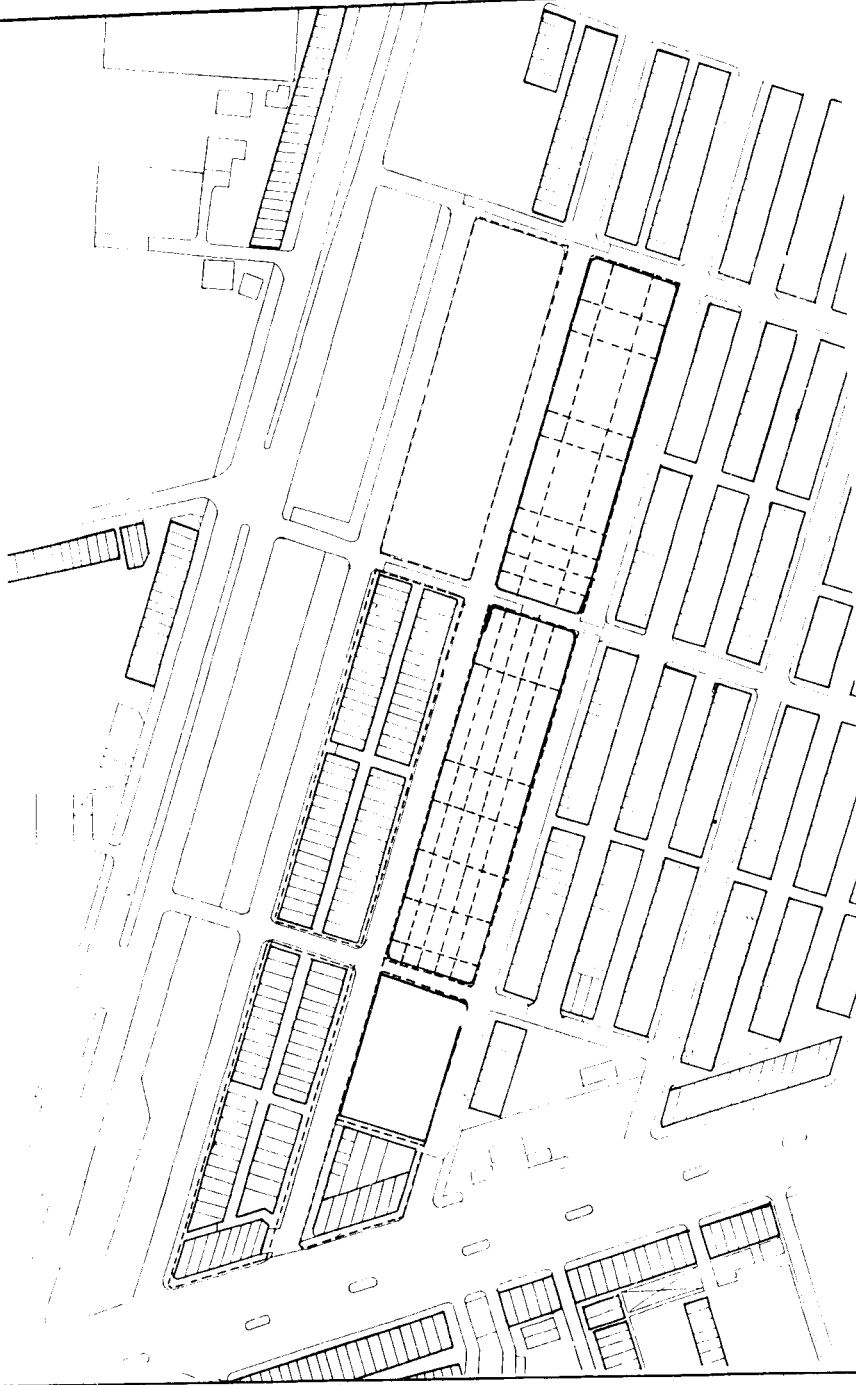
ทางจักรยาน

ทางรถยนต์

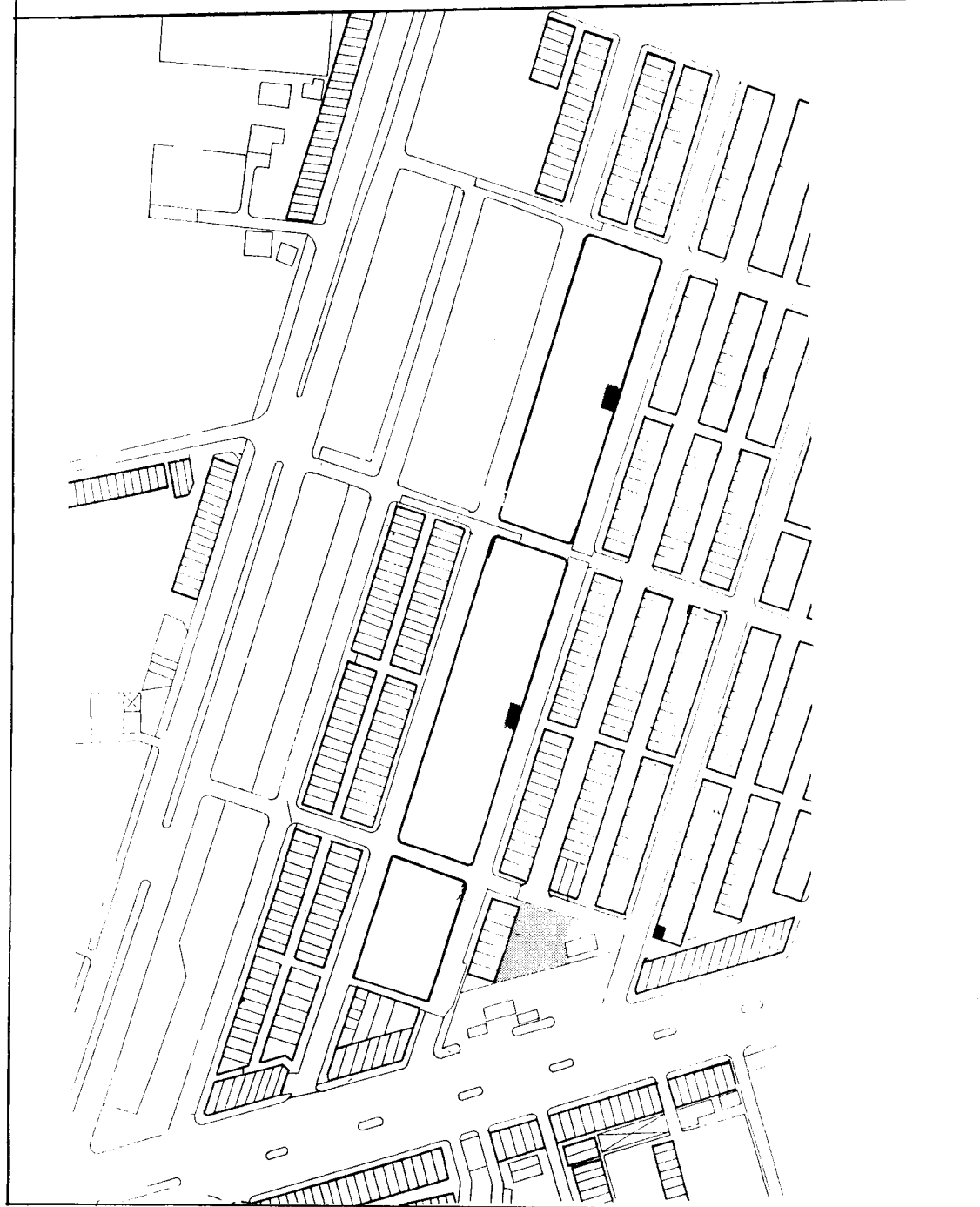
ตลาคคลองเตย

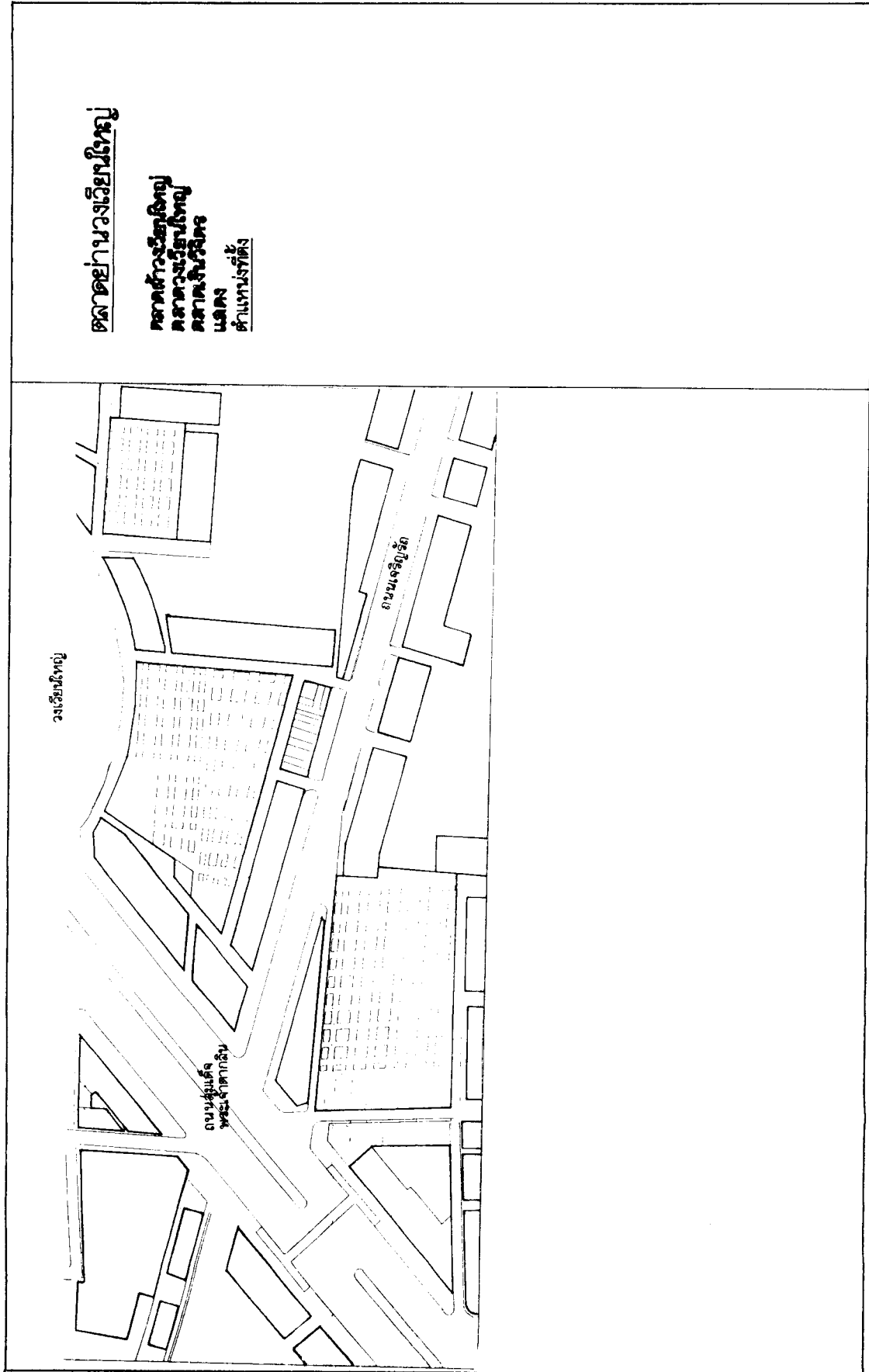
เลข
บัญชี

ตลาดคลองเตย

- แสดง
ตำแหน่ง
- ศาลเจ้า
 - ที่จอดรถ
 - ลูกรัง

ตลาดยานวงเวียนใหญ่

ตลาดสำนักงานใหญ่
ตลาดวงเวียนใหญ่
ตลาดเจริญกรุง
ตลาด
สำนักงานใหญ่

ตลาดย่านวังเวียนใหญ่

ตลาดวังเวียนใหญ่

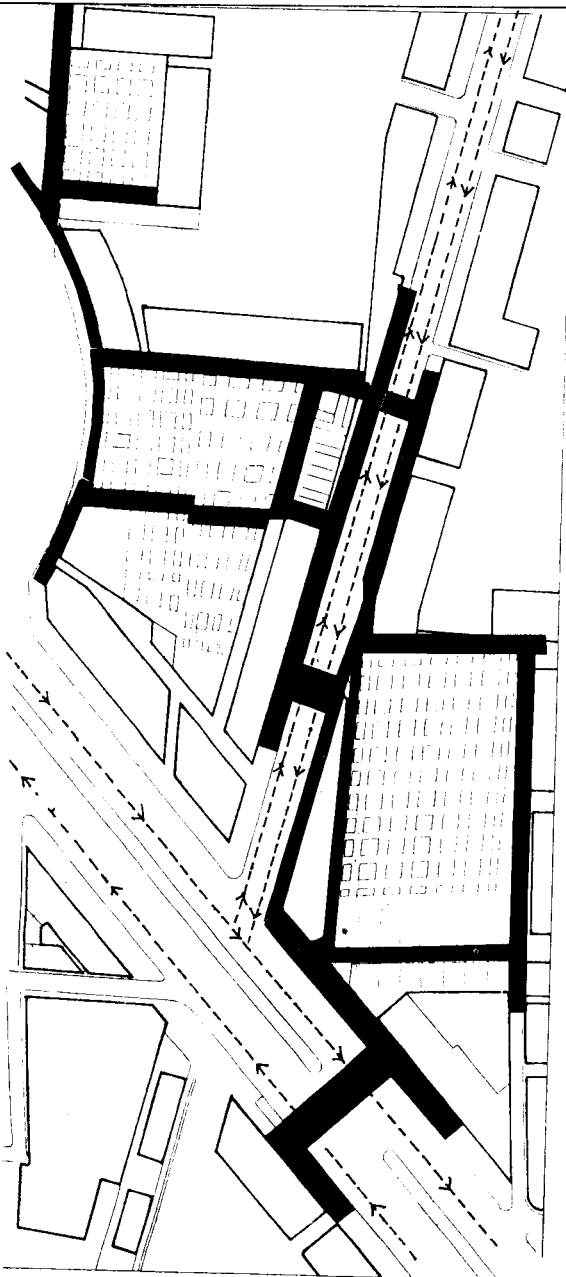
ตลาดวังเวียนใหญ่

ตลาดวังเวียนใหญ่

ตลาด

ทางเข้าเมือง (ถนน)

ทางออกเมือง

ตลาดย่านทองหล่อ

ตลาดทองหล่อ
ตลาดทองหล่อ
ตลาดทองหล่อ

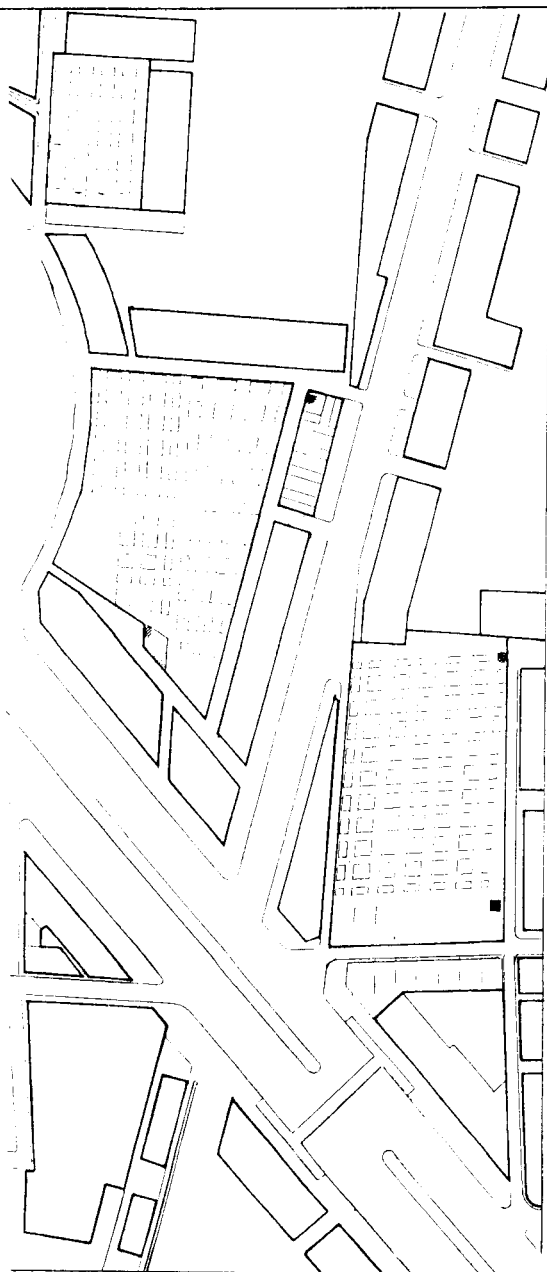
ตลาด

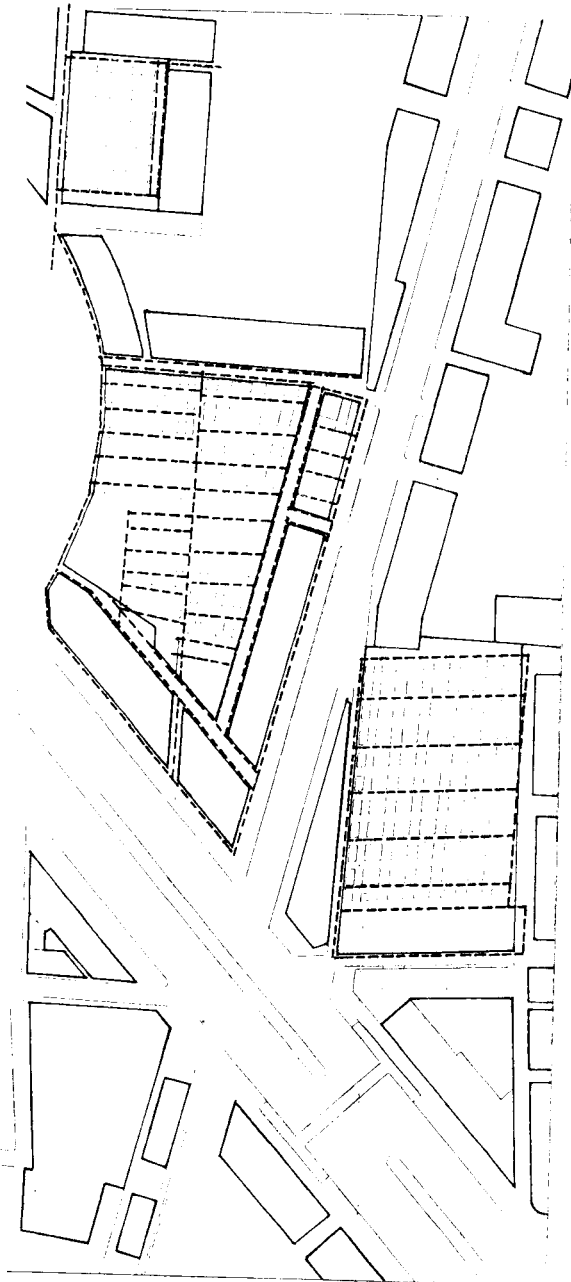
ตลาด

ตลาด

ตลาด

ตลาด

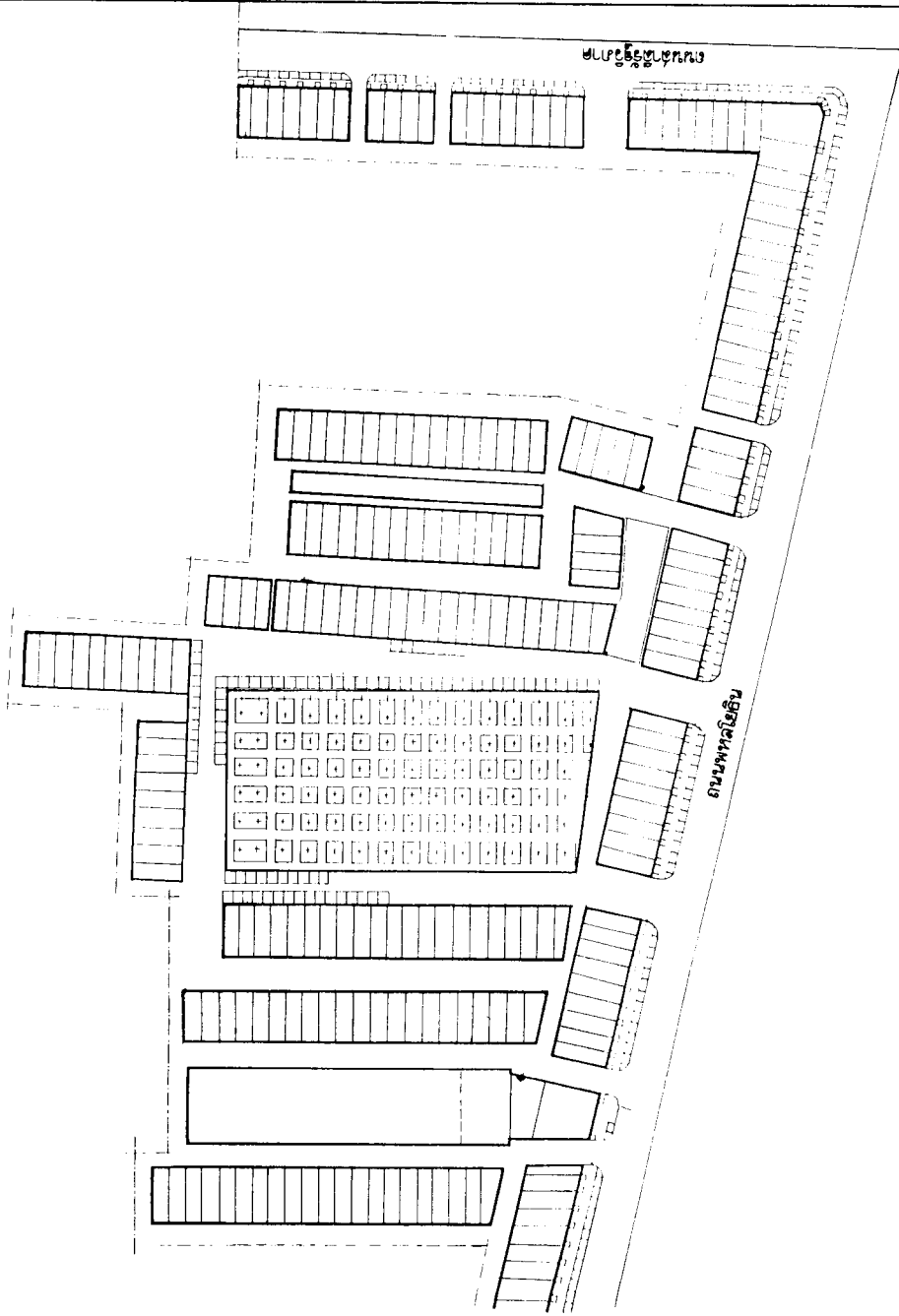

ตลาดย่านวงเวียนใหญ่

ตลาดย่านวงเวียนใหญ่
ตลาดวงเวียนใหญ่
แสดง
การระบายน้ำ

ตลาดย่านสะพานควาย
 ตลาดพระพิบูล
 ตลาดใหม่ศรีไทย
 ตลาดจอมเกล้า
 แดง
 ตำบลปทุมธานี

สะพานควาย

ถนนพหลโยธิน

ตลาดย่านสะพานควาย

ตลาดพระพิรุณ

ตลาดใหม่ศรีไทย

ตลาดของแม่ลิ

เดก

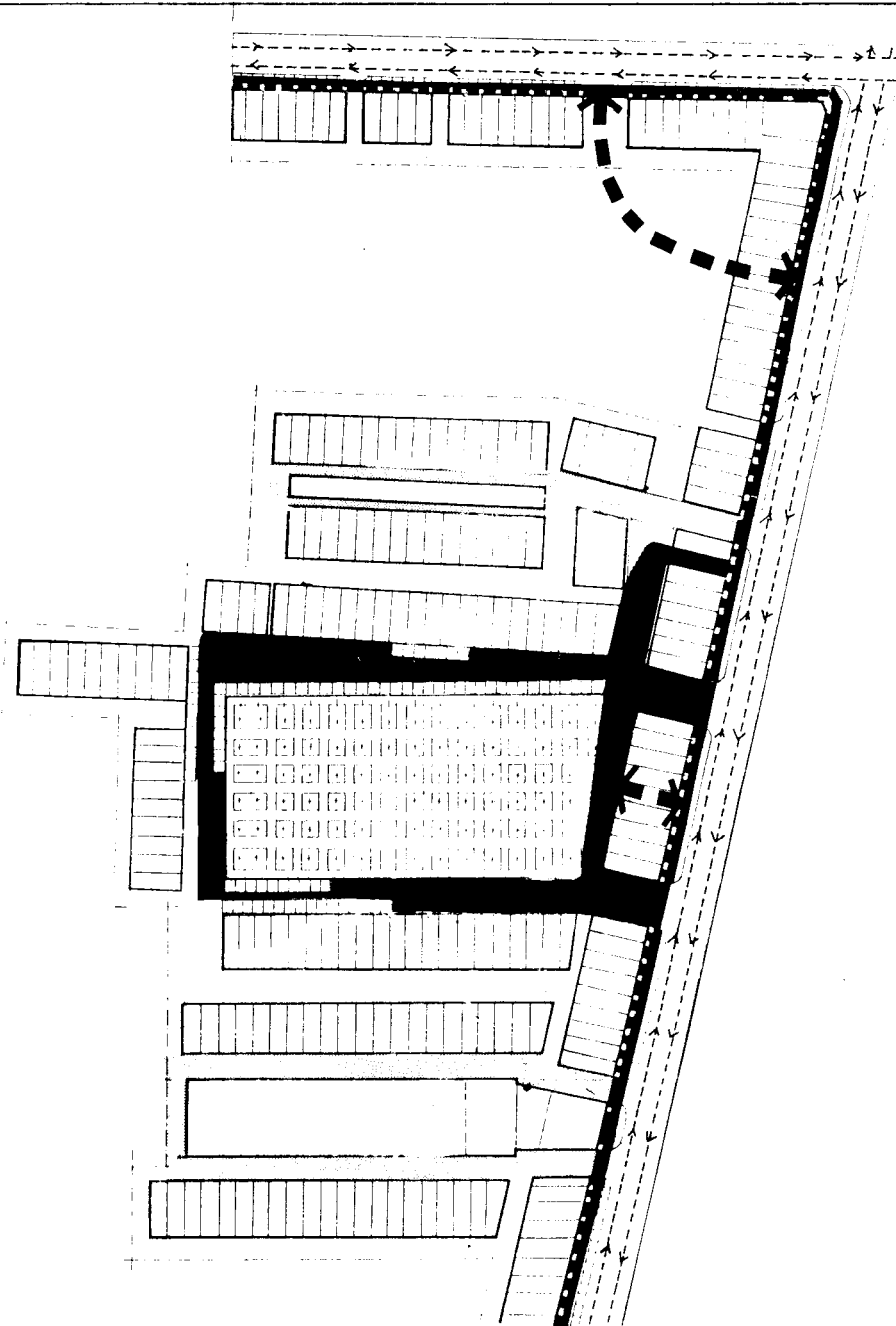
การเข้าถึง

■ ทางหลัก (หนาแน่น)

□ ทาง (เบาบาง)

↔ ทางทั้งสอง

---> ทางรถยนต์

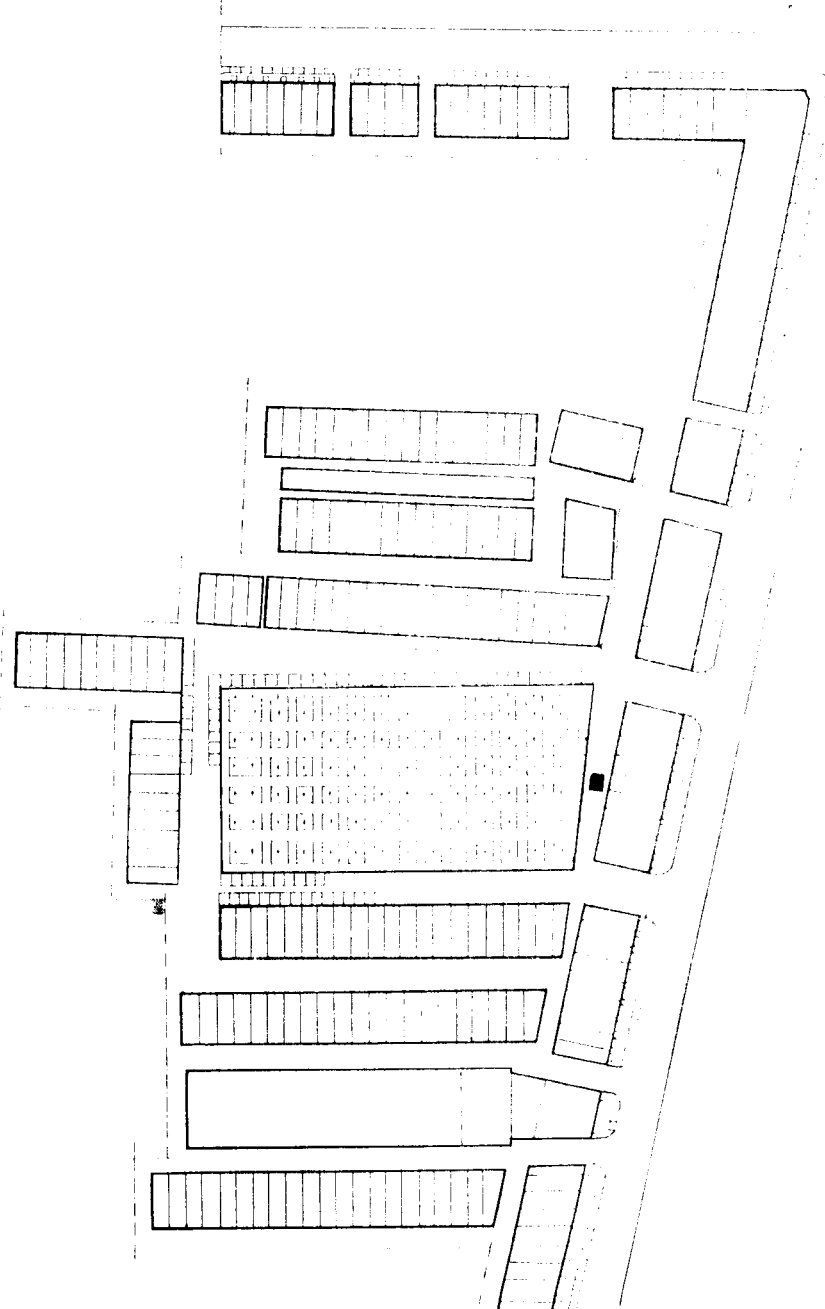
ตลาดย่านสะพานควาย

ตลาดพระที่นั่ง
ตลาดใหม่ศรีไทย
ตลาดคลองสาม
ตลาด
ตัวแบ่ง

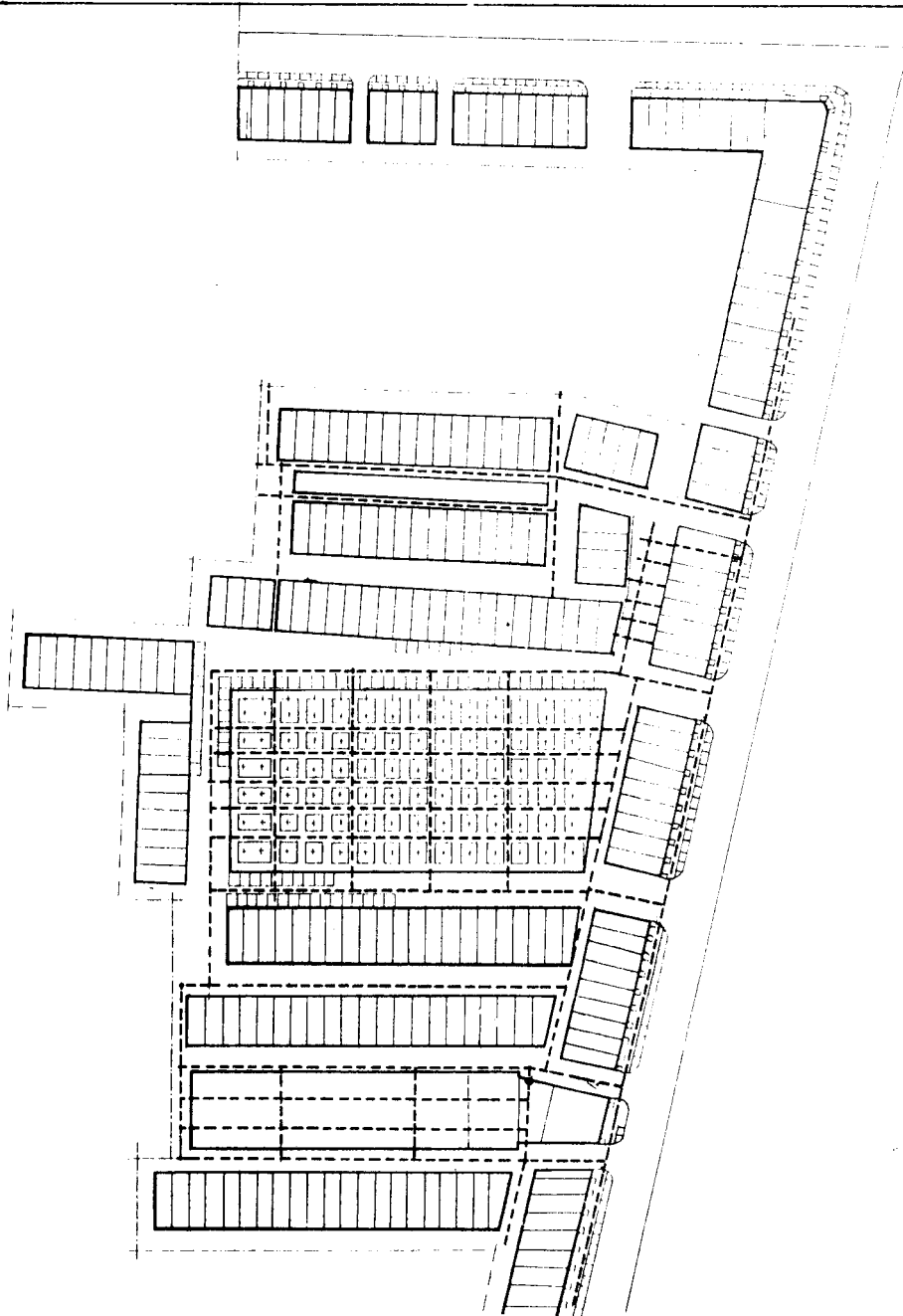
■ ศาลเจ้า

ที่เก็บขยะ

■ ลูบ

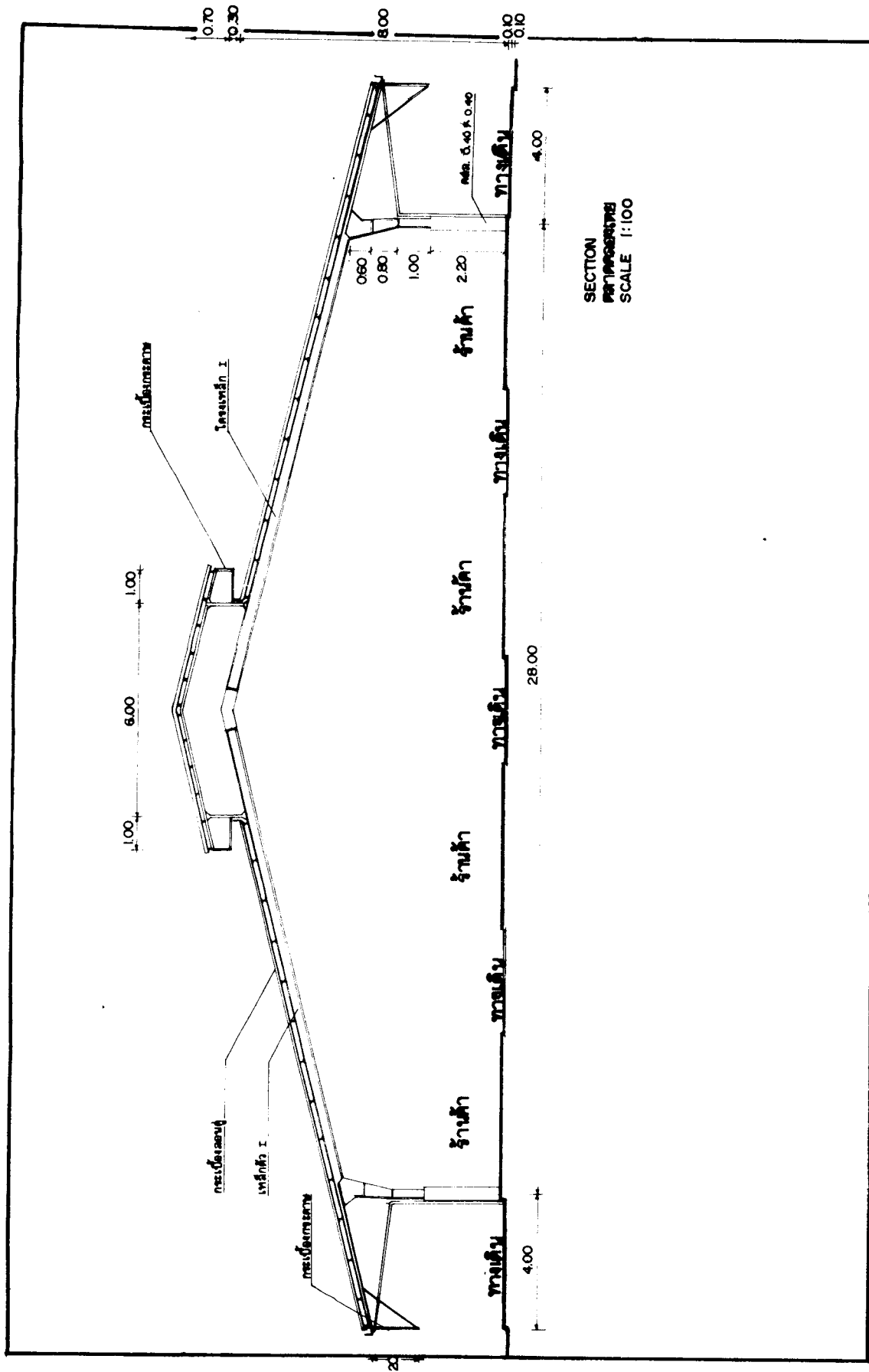

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
 วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
 วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
 วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
 วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
 วิทยาลัยพัฒนศาสตร์

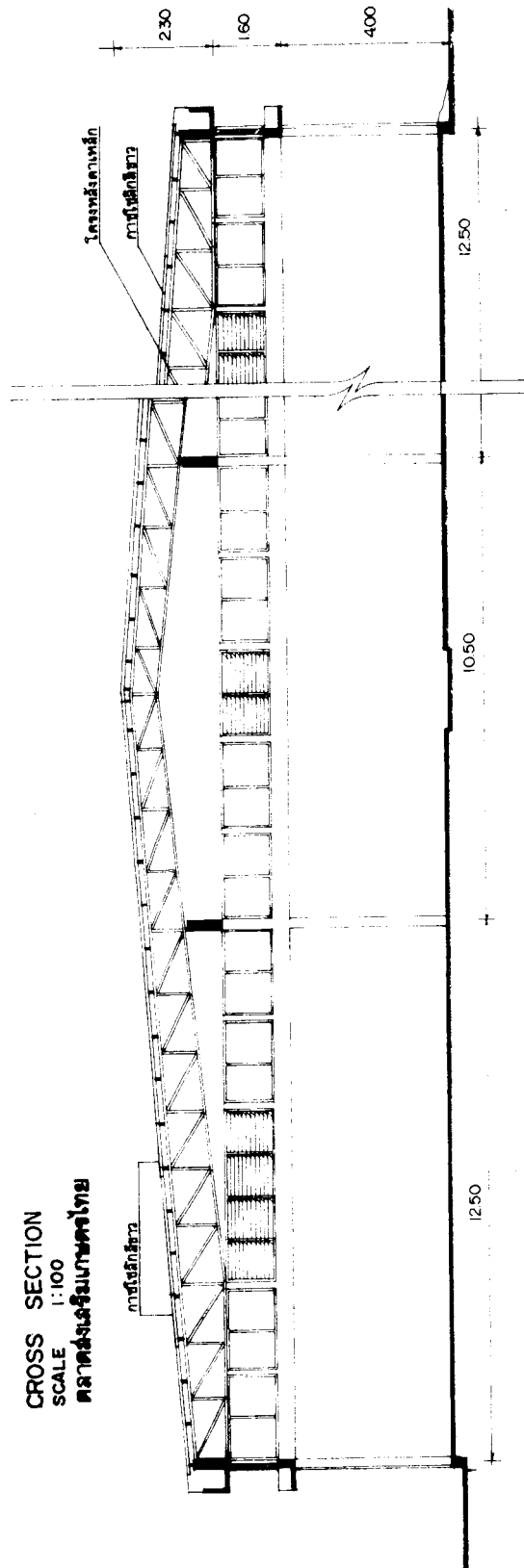

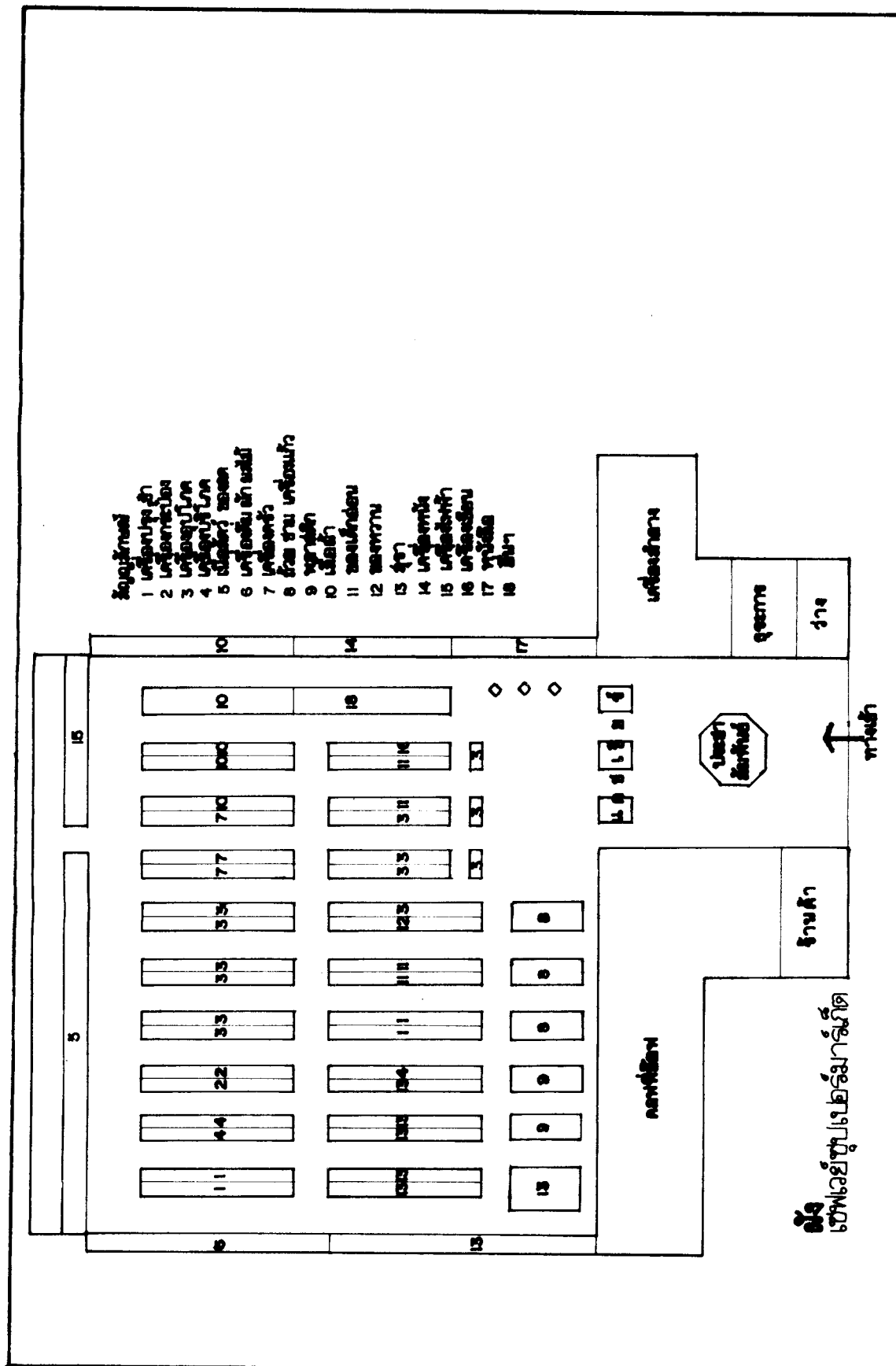
ภาคผนวก ก.

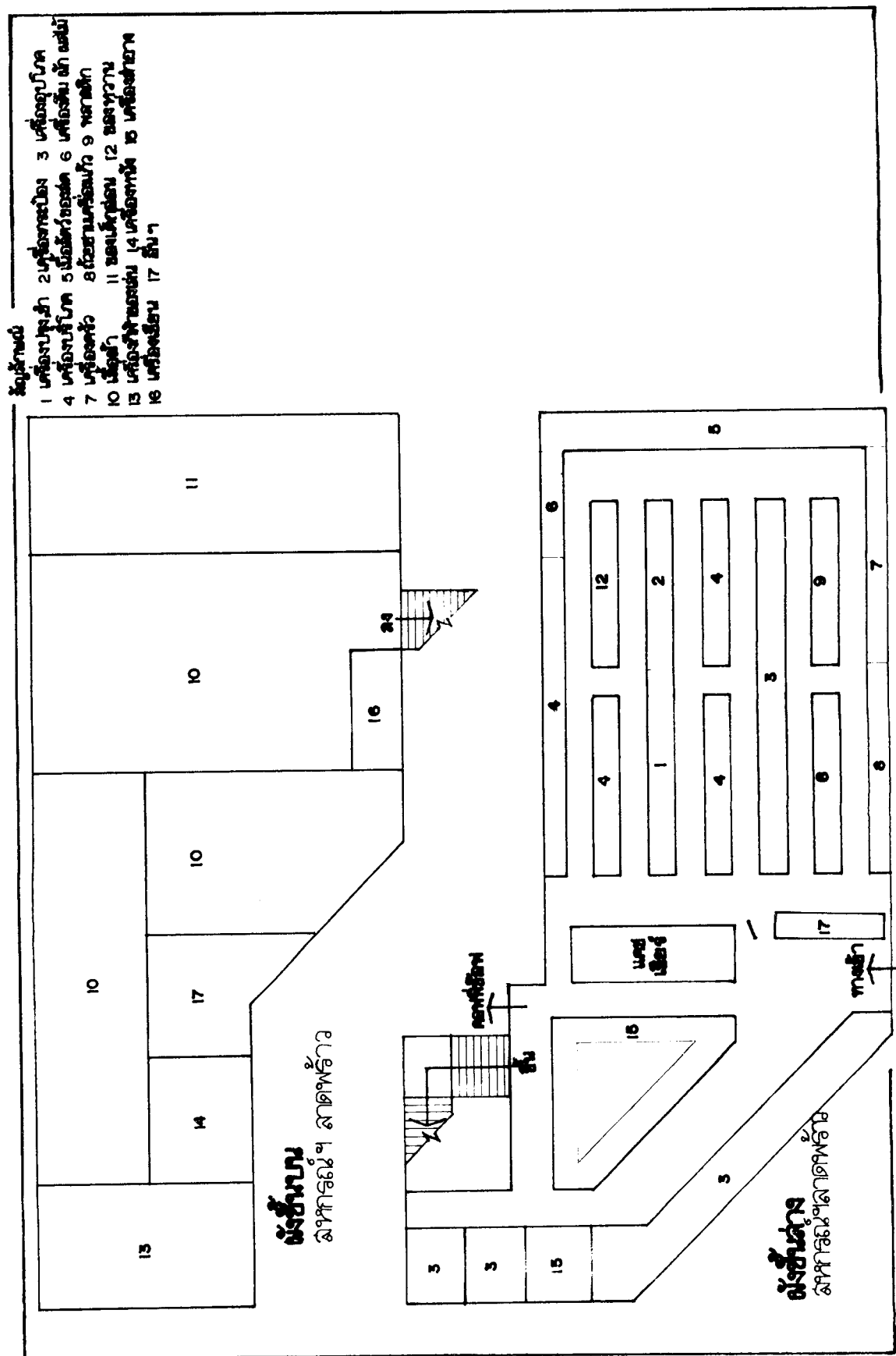
รายละเอียดแบบสถาปัตยกรรมอาคารตลาด

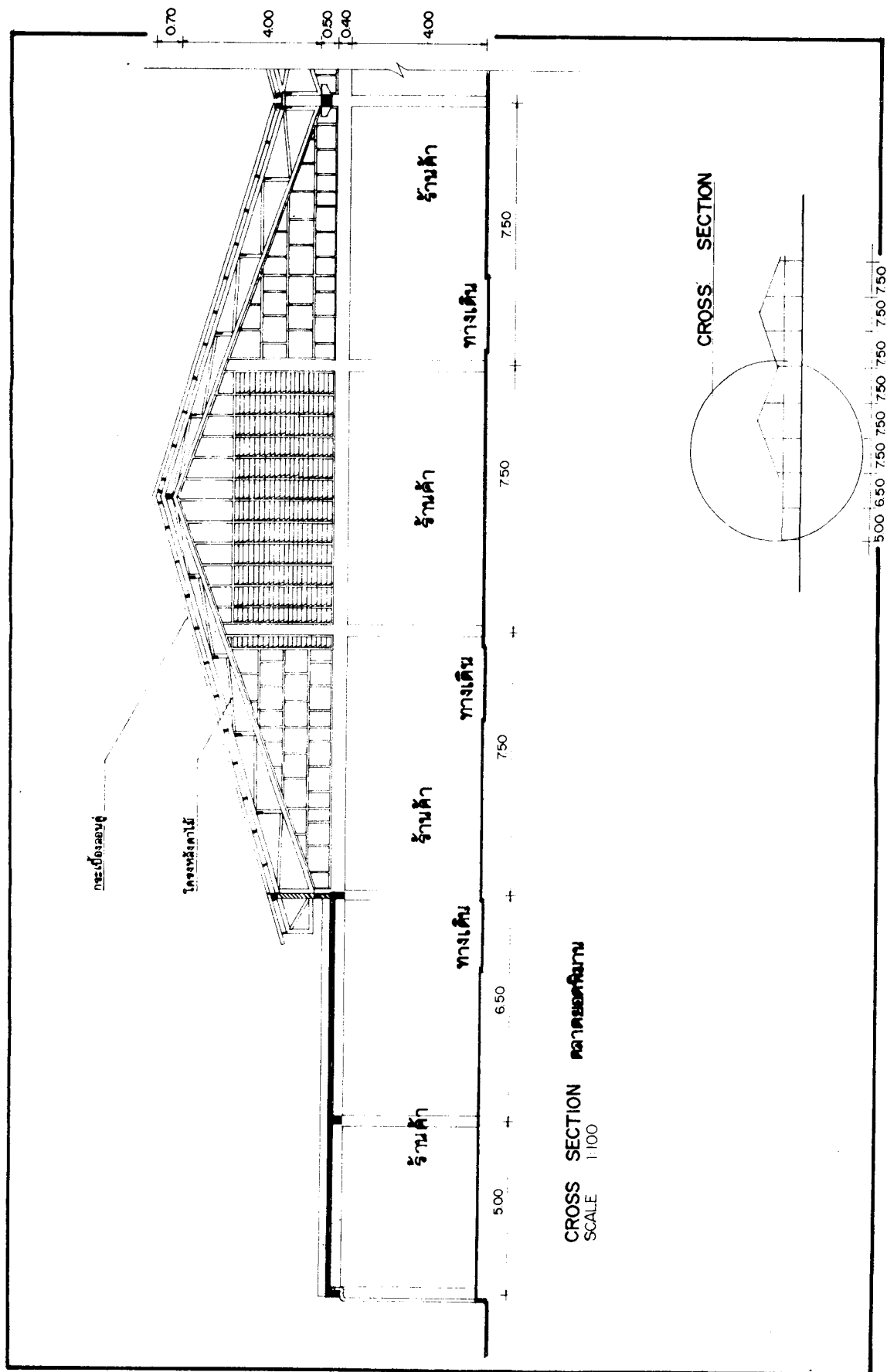

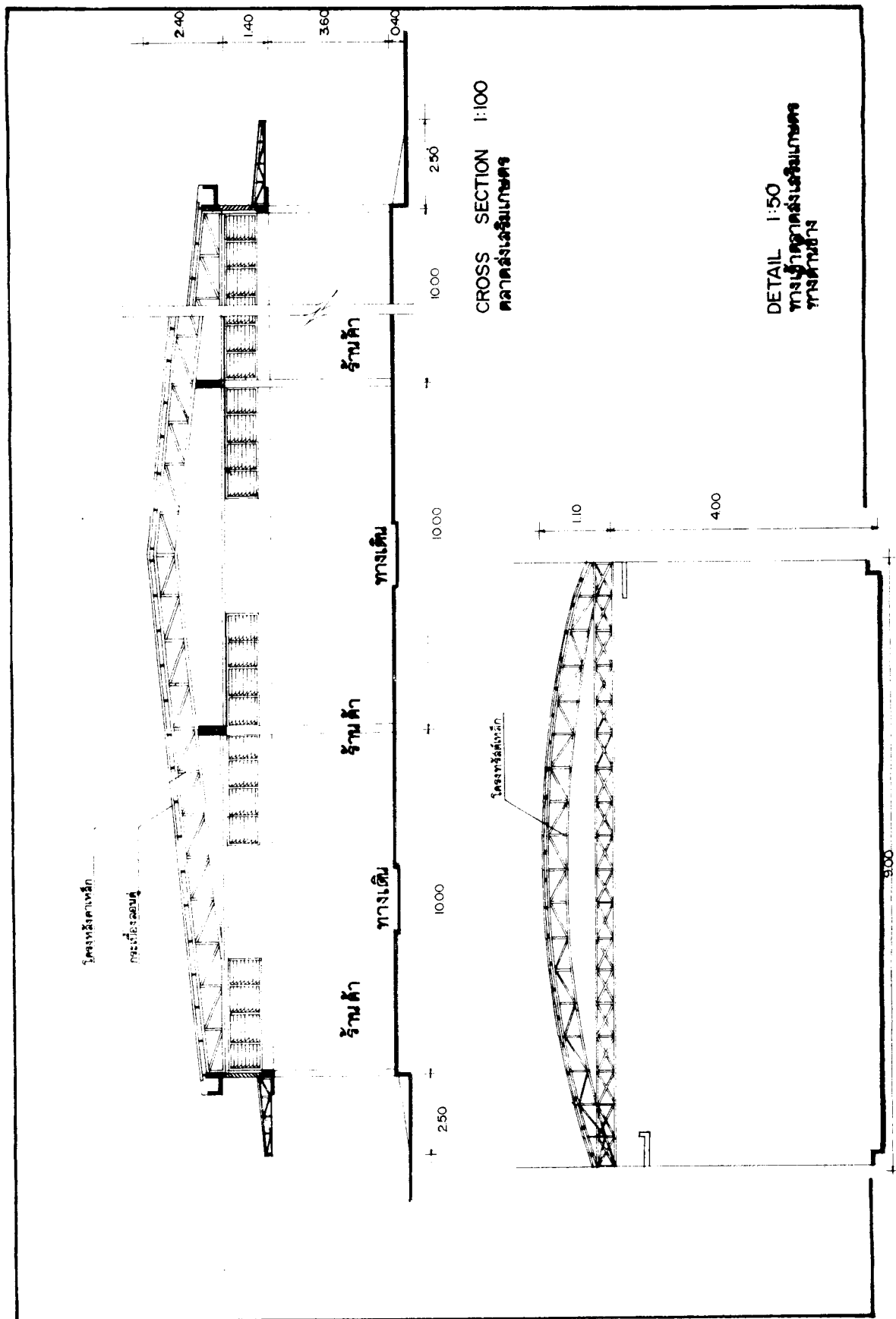
CROSS SECTION
SCALE 1:100
ตลาดสดเมืองเก่าหาดใหญ่

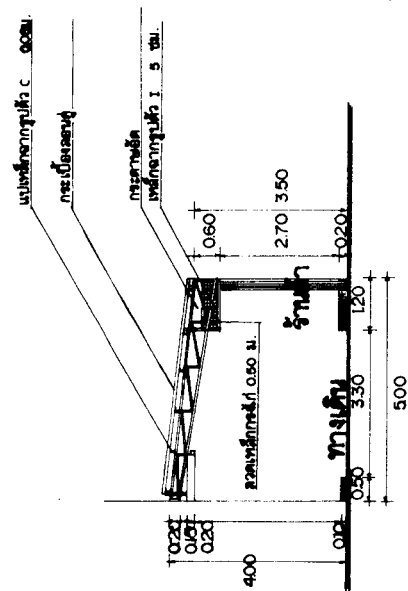

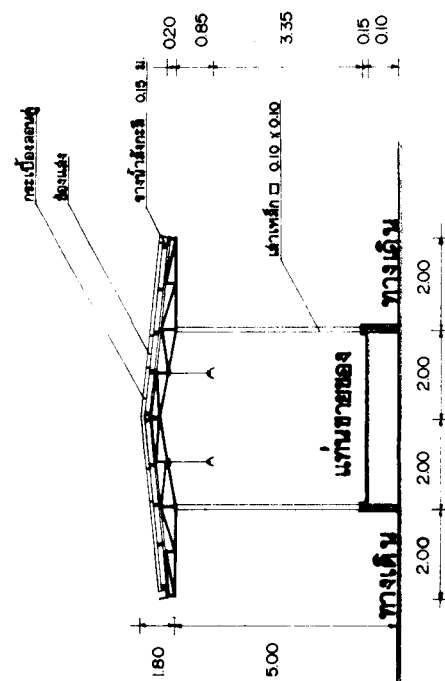

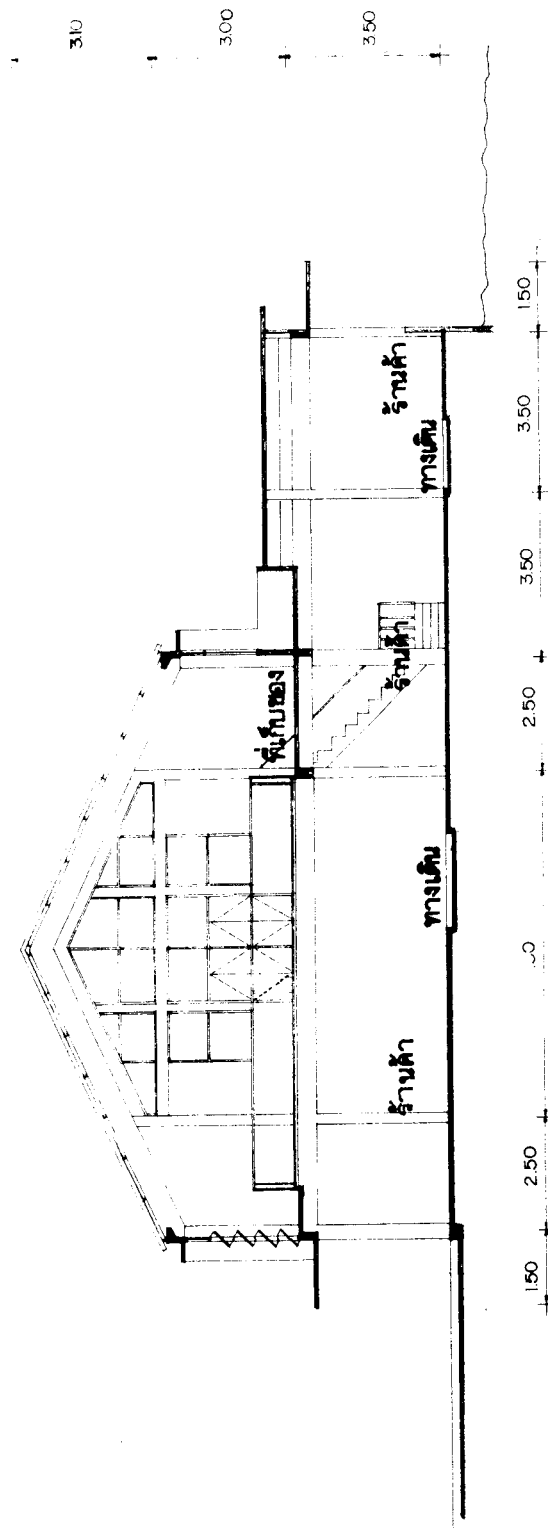

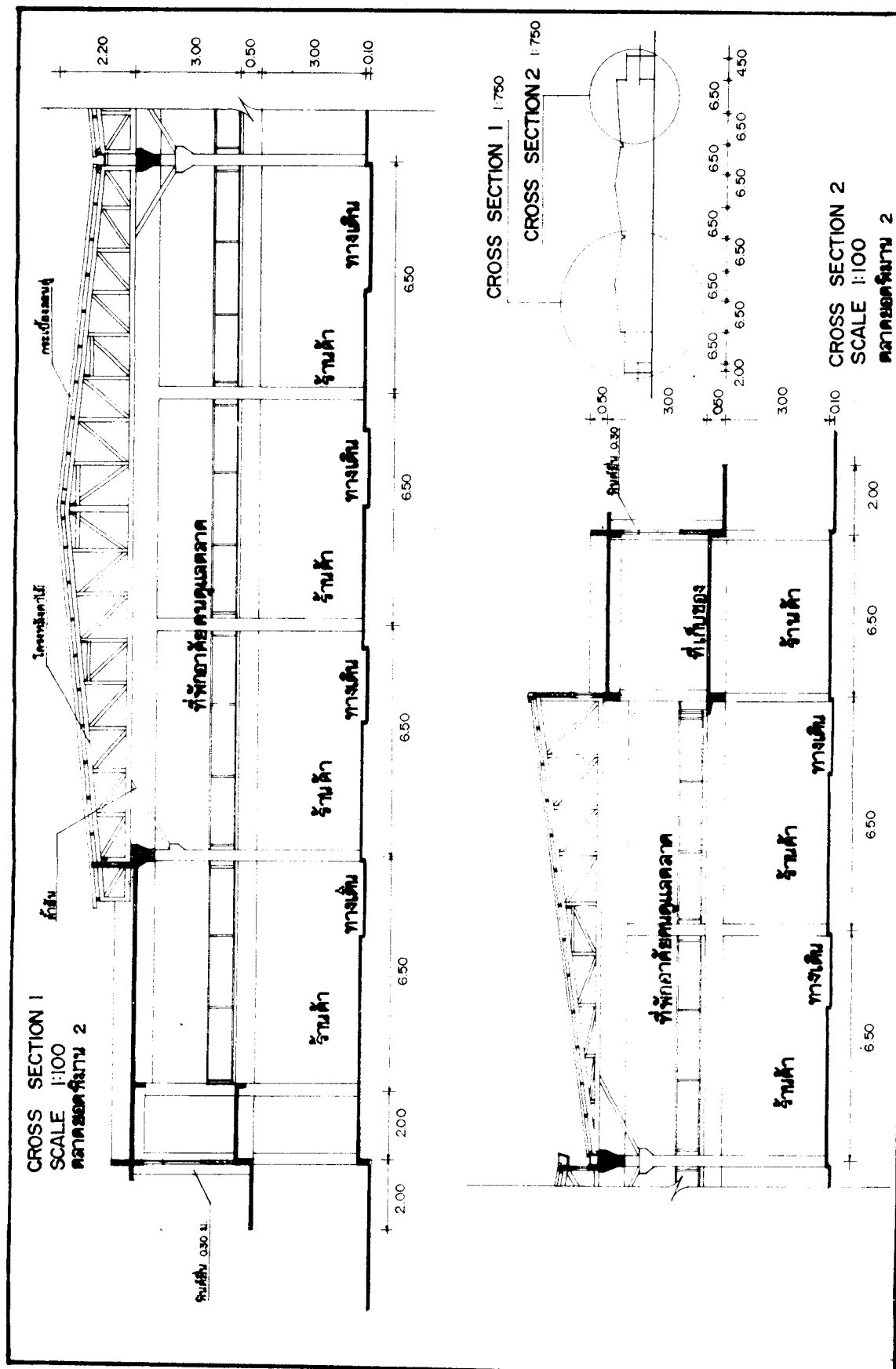
ทางเข้าตลาดจอมเกล้า
SECTION A-A
SCALE 1:100

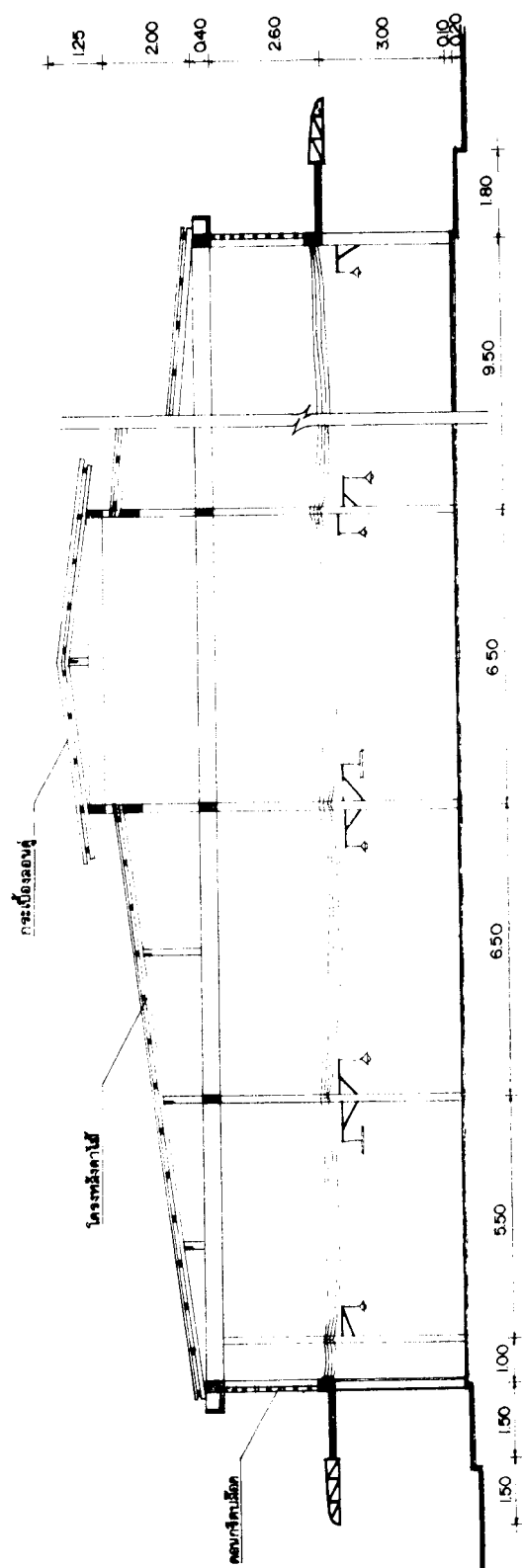
ตลาดจอมเกล้า
SECTION B-B
SCALE 1:100

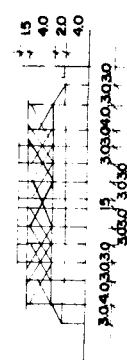
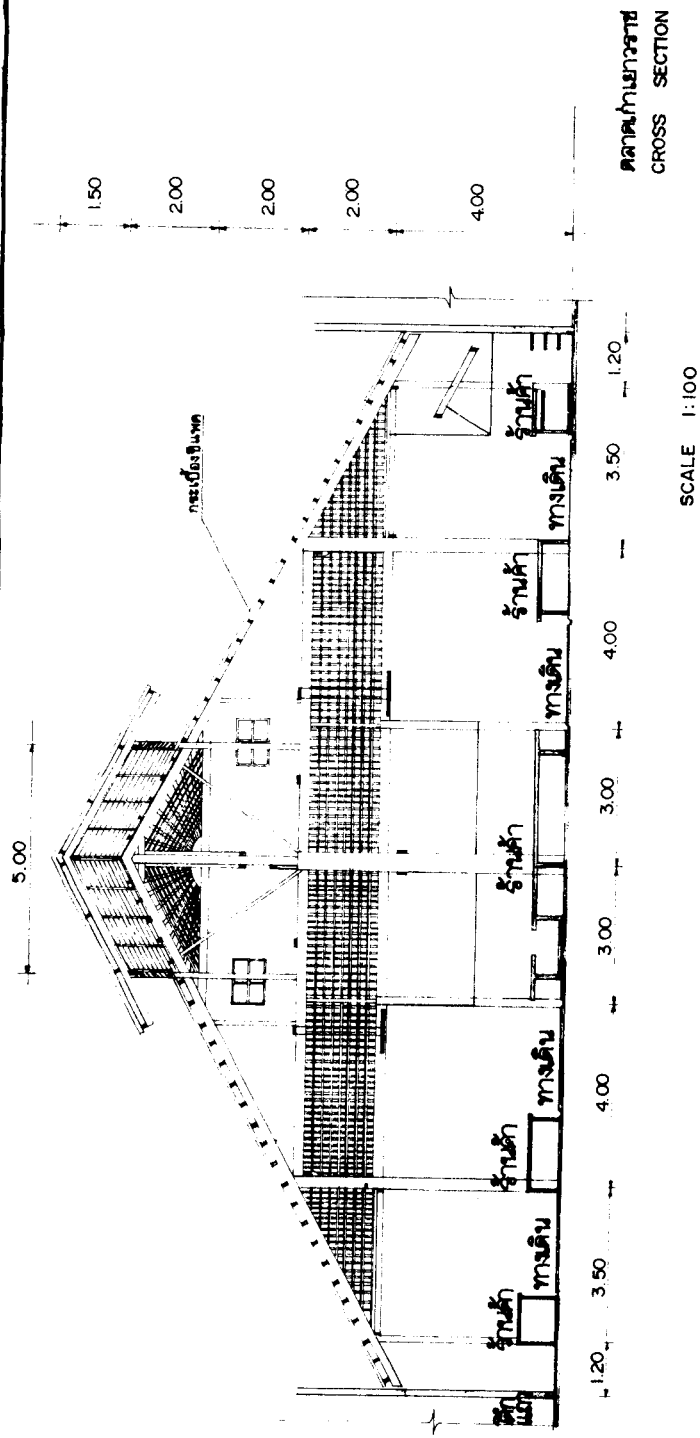

CROSS SECTION
1:100 ทำชั้นของตลาดยอดพิมาน

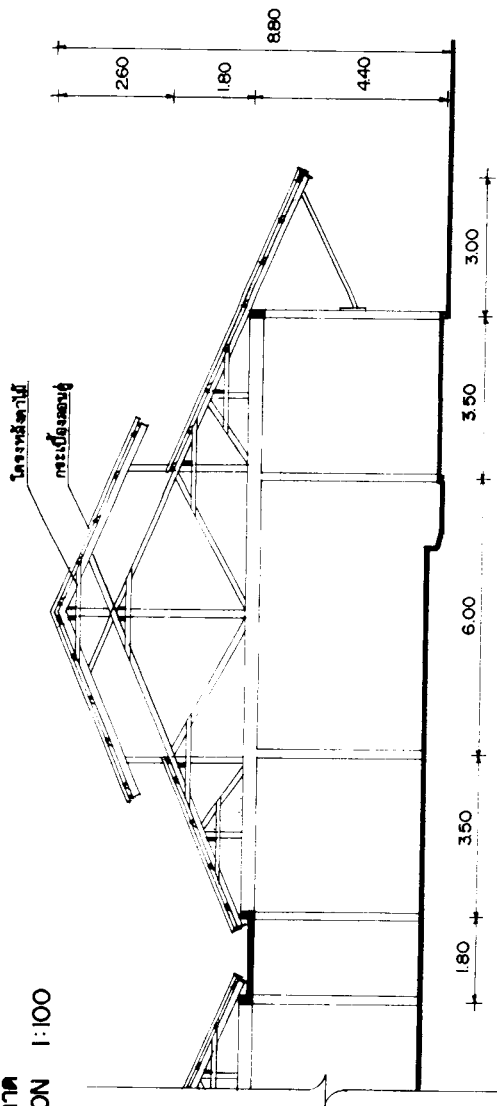
ขนาดเส้นวิสัย 1:100
(ขนาดวงเวียนใหญ่ส่วนหลัง)

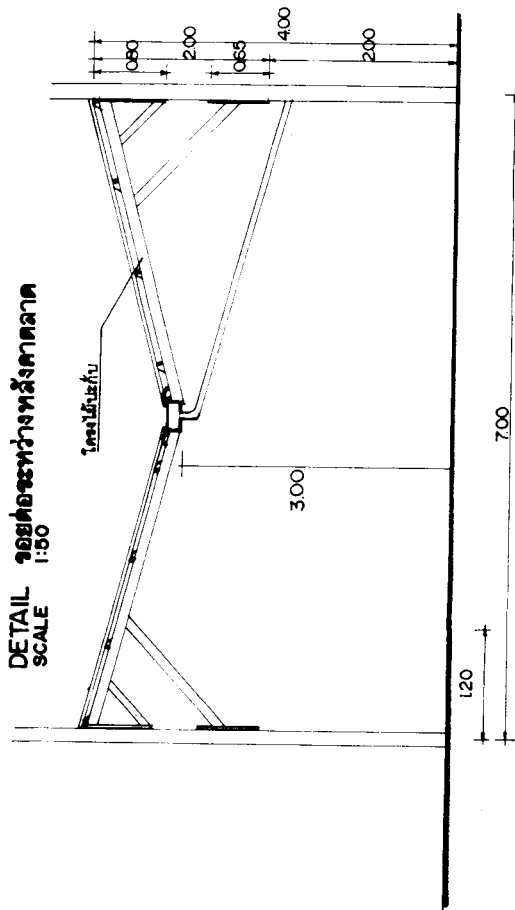

โครงการสร้างอาคารพาณิชย์
SCALE 1:750

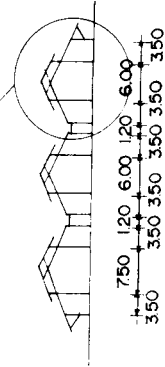
คานาตัดปากคลองตลาด
CROSS SECTION 1:100

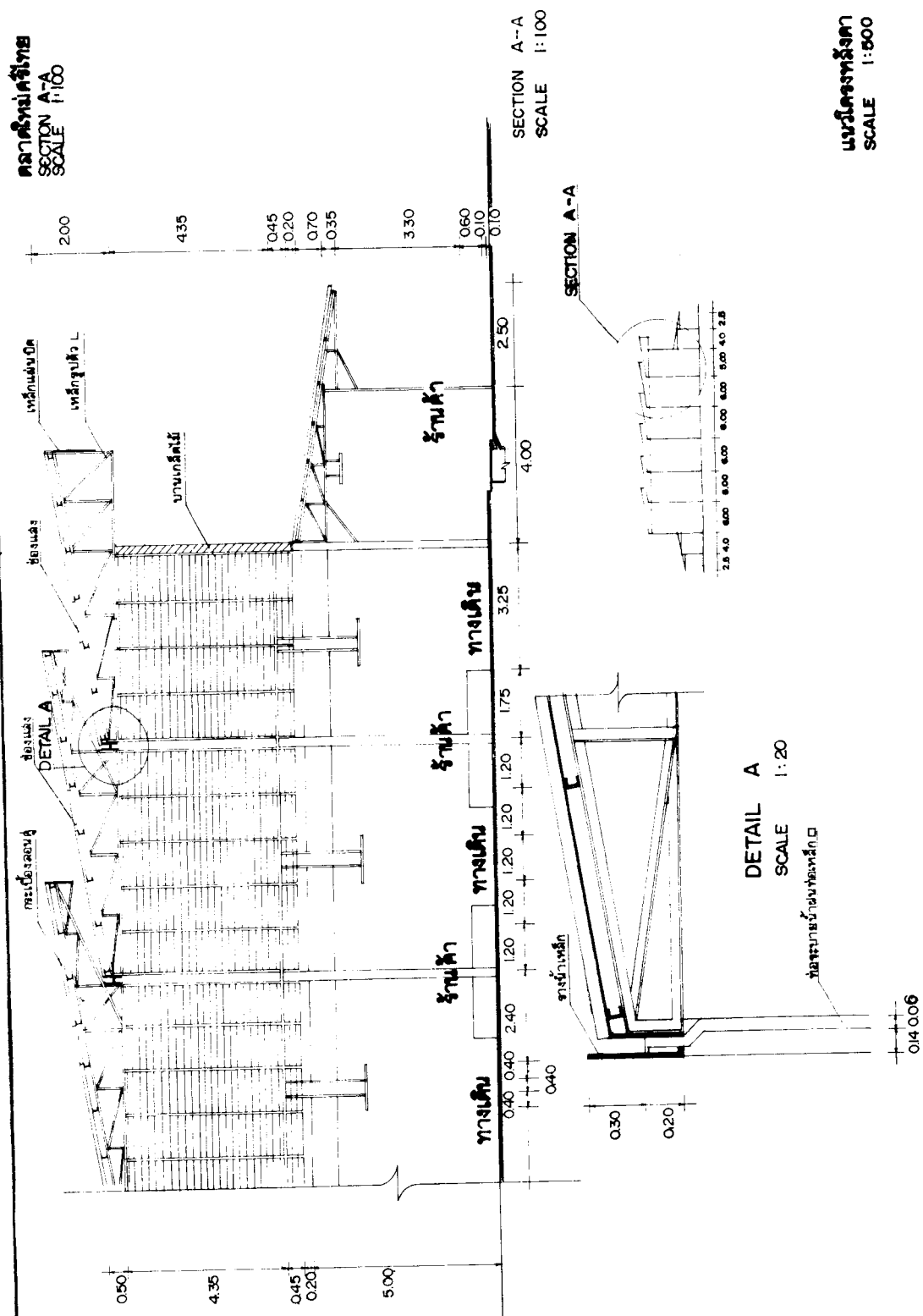

DETAIL
SCALE 1:50
รอยต่อระหว่างหลังคาตลาด

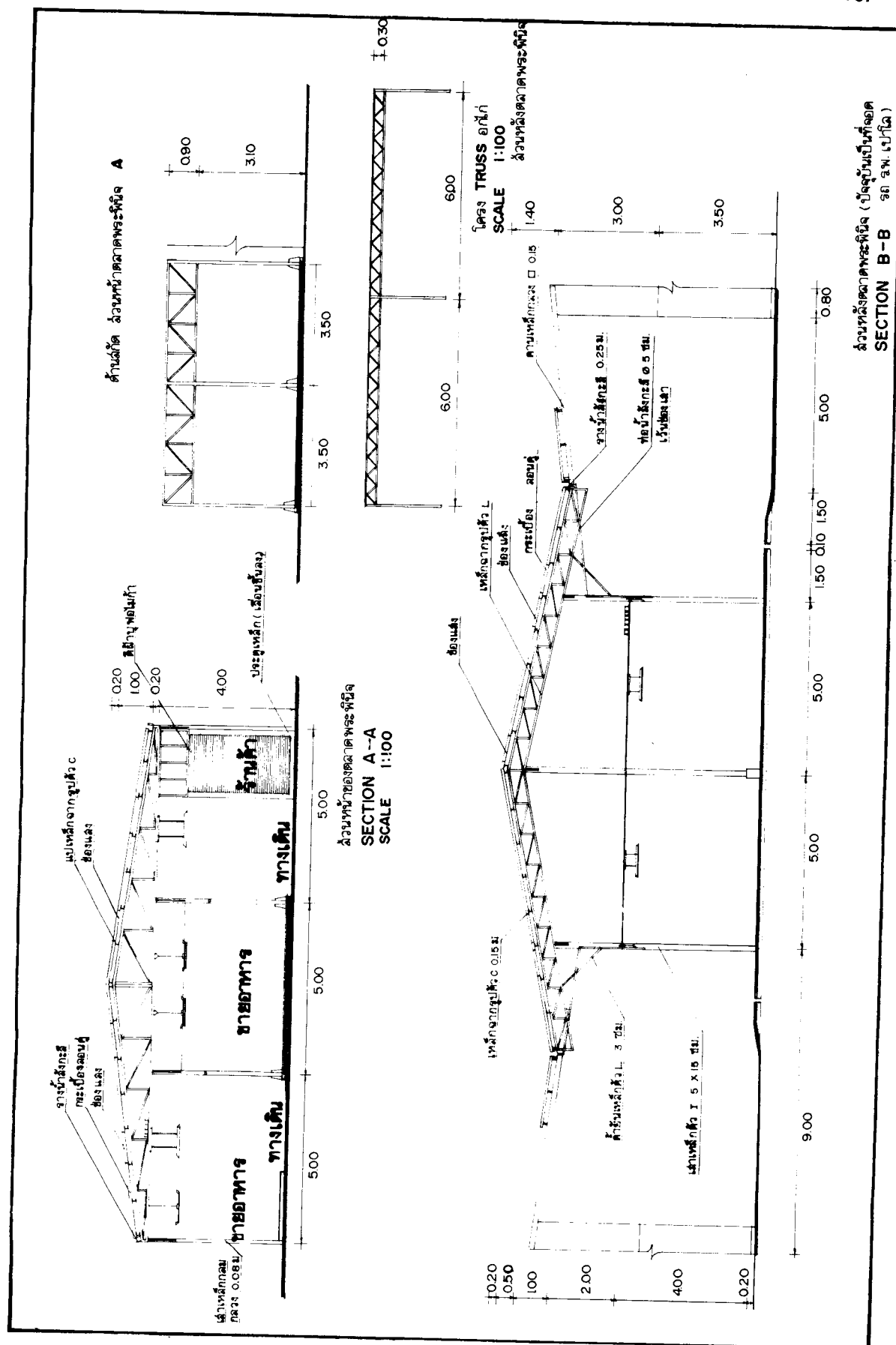

CROSS SECTION 1:750

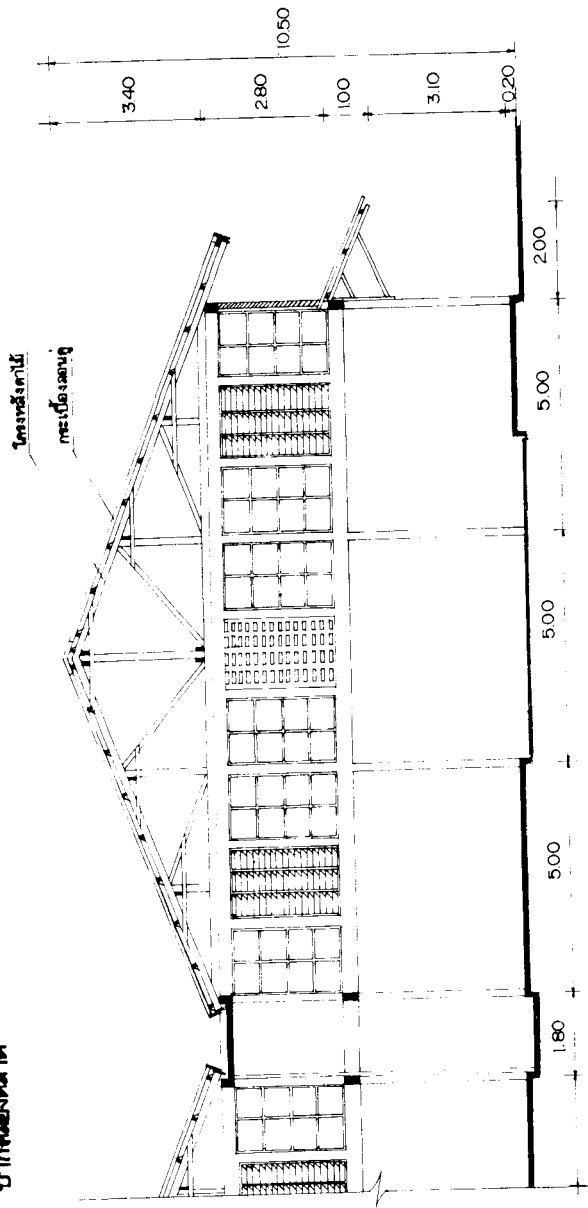

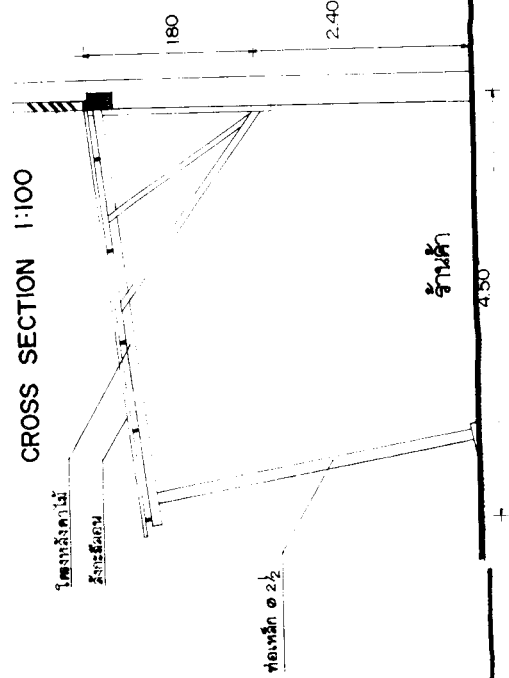
แนวโครงการ
SCALE 1:500

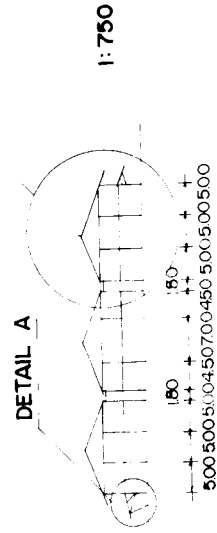
ศาล ปากคลองตลาด

CROSS SECTION 1:100

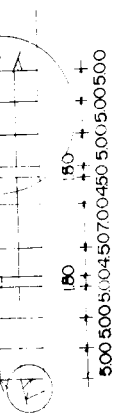

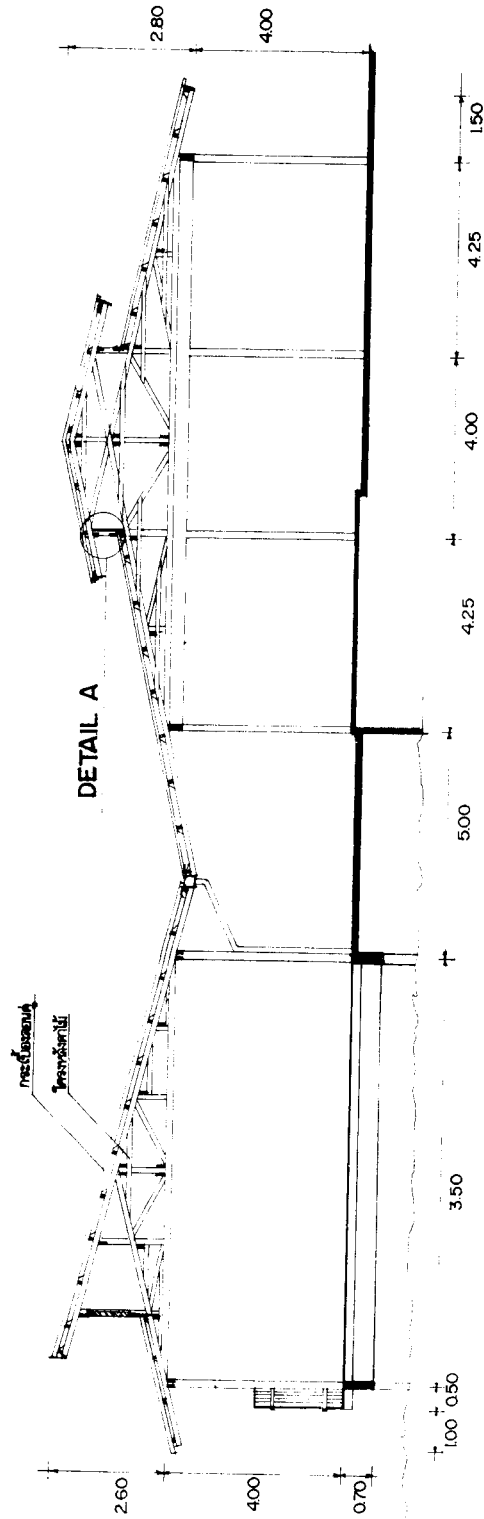
CROSS SECTION

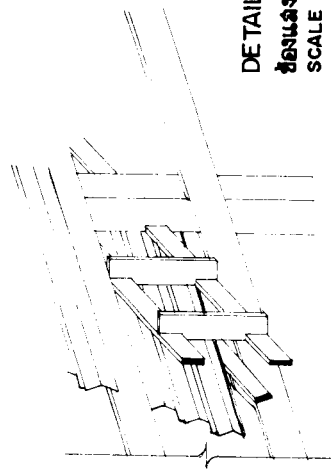
DETAIL A 1:50

1:750

CROSS SECTION
SCALE 1:100
ทำขึ้นของสถาปนิกคณดลจตุราภ

DETAIL A
ข้อต่อ
SCALE 1:20

ภาคผนวก ง. บัญชีรายชื่อตลาด

รายชื่อตลาดเอกชน

ในเขตกรุงเทพมหานคร 22 เขตสำหรับเขตหนองจอกและตลิ่งชันไม่มีตลาดเอกชน รวบรวม
เมษายน 2523 รวมทั้งสิ้น 203 ตลาด

1. พระนคร	10	ตลาด
2. ป้อมปราบฯ	7	"
3. ปทุมวัน	9	"
4. ยานนาวา	16	"
5. บางรัก	4	"
6. พญาไท	14	"
7. สัมพันธวงศ์	7	"
8. บางกะปิ	6	"
9. พระโขนง	28	"
10. บางเขน	15	"
11. ดุสิต	13	"
12. ห้วยขวาง	9	"
13. คลองสาน	9	"
14. ธนบุรี	15	"
15. บางกอกน้อย	14	"
16. บางกอกใหญ่	5	"
17. บางขุนเทียน	7	"
18. ภาษีเจริญ	5	"
19. ราษฎร์บูรณะ	4	"
20. หนองแขม	2	"
21. ลาดกระบัง	2	"
22. มีนบุรี	1	"
23. หนองจอก	-	"
24. ตลิ่งชัน	-	"

เขตพระนคร

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดยอด	150	ถ.จักรพงษ์ ตลาดยอด	พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า- ภาณุพันธุ์ยุคล	นายสมชาย วงศ์พิเศษไพบูลย์	455/16 บำรุงเมือง ป้อมปราบฯ
2	ตลาดยอดพิมาน	1,230	ถ.จักรเพชร วังบูรพา	นายวงศ์ วงศ์ทองศรี	ร.ต.ศิริ อิมสมบุญณ์	โทร. 2239730
3	ตลาดองค์การปกครองตลาด	1,360	ถ.จักรเพชร วังบูรพา	กระทรวงมหาดไทย	นายชิต สุดเสนา	ที่ตลาดฯ โทร. 2213383
4	ตลาดเตเวศร์	49	ถ.กรุงเกษม บางขุนพรหม	วัดนเรนทยสุทธกิริยาราม	นายวิช พิมดี	ที่ตลาดฯ โทร. 2214865
5	ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ	162	ถ.ตะนาว ศาลเจ้าพ่อเสือ	นายอุทัย แสงรุจิ	จัดการเอง	ที่วัดนเรนทยสุทธกิริยาราม 510 ถ.ตะนาว ศาลเจ้าพ่อเสือ
6	ตลาดวันชาติ	37	ถ.พระสุเมรุ บวรนิเวศน์	หลวงไกรฤกษ์ ราชเสวี่	นางสุภี เพ็ญพง	โทร. 2210758
7	ตลาดสำราญราษฎร์	67	ถ.มหาไชย สำราญราษฎร์	หม่อมเจ้าธานีเลิศศักดิ์ ชุมพล	นายผล หมั่นงาม	415 ถ.พระสุเมรุ บวรนิเวศน์ ที่ตลาดฯ
8	ตลาดท่าเตียน	218	ถ.มหาธาตุ พระราชวัง	สำนักงานทรัพย์สินฯ	นายวิศิษฐ์ ศรีบุษย์ดี	สนง. โทร. 2818532
9	ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	372	ถ.จักรเพชร วังบูรพา	นายวิวัฒน์ สุวรรณภาศรี	นายวิชัย สุวรรณภาศรี	บ.ส่งเสริมเกษตรไทย จก. โทร. 2224794
10	ตลาดบ้านหม้อ	108	ถ.บ้านหม้อ วังบูรพา	นายสนั่น วงศ์สินิล	นายสนั่น วงศ์สินิล	109 บ้านหม้อ วังบูรพา โทร. 2214805

เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย

412

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวนแผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดนางเลิ้ง	238	ถ.นครสวรรค์ วัดโสมนัส	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	นายสหัส อุณหันธ์	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
2	ตลาดโรงเล้งเด็ก	150	ถ.บำรุงเมือง แขวงคลอง-มหานาค	นายชัย ตันเจริญ	จัดการเอง	559/14 ถ.บำรุงเมือง แขวงคลอง-มหานาค
3	ตลาดมหานาค	100	ถ.กรุงเกษม แขวงคลอง-มหานาค	ม.ร.ว.พัฒนากร จีระประวัติ	นายบุญส่ง อินทร์เพ็ญ	1092/15 ถ.กรุงเกษม แขวงคลอง-มหานาค
4	ตลาดวังมหานาค	180	ถ.กรุงเกษม แขวงคลอง-มหานาค	หลวงสารนิยประศาสตร์	นายไกรวิทย์ บุญยักษิณี	110 ซ.ยมประยูร ถ.สุขาภิบาล 1 ภาษีเจริญ
5	ตลาดศรีวรจักร	156	ถ.หลวง แขวงป้อมปราบ	นางเพ็ญศรี ชัยพานิช	จัดการเอง	572 ตรังข้ามโรงฟักทุ่งมหาเมฆ ถ.สาทรใต้ ยานนาวา
6	ตลาดดวงจักร	112	ถ.วรจักร แขวงบ้านบาตร	นางปิยะวรรณ ลิ้มปียรรัตน์	จัดการเอง	335 ถ.วรจักร เทพศิรินทร์
7	ตลาดสวนกวางจตุ	81	70 ซ.ประจักษ์ แขวงป้อมปราบ	ท.จ.ก. เจริญวิวัฒน์ก่อสร้าง	นายวิชา ตันตราภรณ์	70 ซ.ประจักษ์ แขวงป้อมปราบ

เขตปทุมวัน

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือผู้แทน	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดสามย่าน	310	จุฬาลงกรณ์ 5 ถ.พระราม 4 แขวงวังใหม่	บริษัทวังใหม่ จำกัด	นางทองดี เพชรเกษม	โทร. 2518609
2	ตลาดสวนหลวง	282	1 จุฬาลงกรณ์ 5 วังใหม่	บริษัทวังใหม่ จำกัด	นายสมบัติ เพชรเกษม	โทร. 2518609
3	ตลาดสะพานเหลือง	160	ถ.พญาไท แขวงวังใหม่	บริษัทวังใหม่ จำกัด	นายชาวลิต วุฒิจลกประพันธ์	โทร. 2518609
4	ตลาดเจริญผล	202	ถ.พระราม 1 แขวงวังใหม่	นายสมจิตต์ พระมณี	จัดการเอง	โทร. 2514305
5	ตลาดสามง่าม	62	ช.สามง่าม รongเมือง	นายเพิ่มพร ดำรงเกียรติ	จัดการเอง	โทร. 2790408
6	ตลาดชุมชน	82	ถ.พระราม 1 รongเมือง	นายสมศรี		
7	ตลาดรรวมา	82	ตรอกธรรมมา รongเมือง	นายชวน หุตะภิญโญ	นายสุทิน ตันตนะรัตน์	โทร. 2232840
8	ตลาดเจริญเมือง	169	ถ.เจริญเมือง รongเมือง	นางเคลือวัลย์	จัดการเอง	โทร. 5141774
9	ตลาดคลองเตย	230	สะพานคำคลองเตย	ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	นายวิศิษฐ์ ศรีบุศย์ดี	โทร. 2812194
			ถ.พระราม 4			

เขตยานนาวา

414

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดสวนพหลุ	71	ช.สวนพหลุ ถ.สาทรใต้	นางเพ็ญศรี ชัยพานิช		
2	ตลาดใหม่วัดพระยาไกร	120	ถ.เจริญกรุง วัดพระยาไกร	นายแสงยม ธรรมศรีษะ		บ้านบางจาก โทร. 3114486
3	ตลาดวันจันทร์	40	ถ.จันทร์ วัดพระยาไกร	นายเยี่ยม สุประพจน์	นายประกอบ มีเอก	
4	ตลาดวัดราชสิงขร	80	ช.วัดราชสิงขร ถ.เจริญกรุง	นางปิยะวรรณ ลิขยารักษ์		235 วรจักร แขวงเทพศิรินทร์
5	ตลาดใหม่บางคอแหลม	58	แขวงวัดพระยาไกร	นางสุวรรณา บุญพันธุ์วรณ		ป้อมปราบฯ
6	ตลาดสุรามา	50	ถ.จันทร์ แขวงทุ่งวัดดอน	นางสุรามา หยกมณี		
7	ตลาดตรอกจันทน์สะพาน 3	42	ถ.จันทร์ แขวงทุ่งวัดดอน	นายมานพ ยุทธเกษมวงศ์		1502 ถ.จันทร์ ทุ่งวัดดอน
8	ตลาดแก่นจันทร์	150	ช.วัดไผ่เงิน ทุ่งวัดดอน	นายสุพัฒน์ จารุศรี		130 เอกมัย ถ.สุขุมวิท พระโขนง
9	ตลาดบางโพธิ์พาง	50	ช.ปรียานนท์ ถ.สาทรประดิษฐ์	นายสุจินต์ วรรณบางกู	จัดการเอง	1024 ถ.จันทร์ ทุ่งวัดดอน
10	ตลาดวัดจอกไม้	90	แขวงบางโพธิ์พาง			
			ช.ประตู 1 ถ.สาทรประดิษฐ์	นายสนธิท ทิมกุล		
			แขวงบางโพธิ์พาง			

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
11	ตลาดสาทรประดิษฐ์	40	ถ.สาทรประดิษฐ์ แขวง ช่องนนทรี	นางกนิษฐา โชติเสถียร	นายกัจกร รุจเร	278 ถ.ลาดพร้าว ลาดยาว โทร. 5112018, 5111221
12	ตลาดนนทรี	90	ถ.นางลิ้นจี่ ช่องนนทรี	นางบุญเต็ม บุญรักษ์	นายธนสิทธิ์ บุญรักษ์	508/1 ซ.55 ถ.สุขุมวิท ทองหล่อ แยก 16 คลองตัน พระโขนง
13	ตลาดนางลิ้นจี่	85	309 นางลิ้นจี่ ช่องนนทรี	นางบุญช่วย ขวัญแพ	จัดการเอง	309 นางลิ้นจี่ ช่องนนทรี โทร. 2567538
14	ตลาดยานนาวา	84	ซ.แสงจันทร์ ถ.เจริญกรุง	น.ส.ถวิล อญรรวงศ์		ตลาดยานนาวา ซ.แสงจันทร์
15	ตลาดเซนต์หลุยส์	45	ซ.เซนต์หลุยส์ 3 ถ.สารวัตร	นายประดิษฐ์ เอื้อบุญสุวรรณ		241 ถ.เยาวราช สัมพันธวงศ์
16	ตลาดศรทิพย์	100	ถ.สาทรประดิษฐ์ แขวงบางโพงพาง	นางศรีอุทัย ปวนะฤทธิ์		15 ถ.สุขุมวิท แขวงคลองตัน พระโขนง

เขตบางรัก

416

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดบางรัก	343	ถนนเจริญกรุง แขวงบางรัก	นางสมศรี เจริญรัชตภาคย์	นายภูซงค์ รักวงษ์	137/4 ถนนเกษร ลุมพินี
2	ตลาดวัดแขก	176	ซอยประชุม ถนนสีลม สุริยวงศ์	นายมานิตย์ ภาควงศ์	นายมาโนช ภาควงศ์	1356 ถนนเจริญกรุง บางรัก
3	ตลาดพระราม 4	100	ซอยจอมสมบูรณ์ ถ.พระราม 4 มหาพฤฒาราม	นายจ๊กเว้ง แซ่ฮ้ง	นางอรุณี กัลยาณสันต์	487/8 ซ.จอมสมบูรณ์ ถ.พระราม 4 มหาพฤฒาราม
4	ตลาดสว่างไพศาล	60	ทองสว่าง ถ.พระราม 4 แขวงมหาพฤฒาราม	นายสง่า ศิริศิลป์	นางสำรอง พุทธรักษา	368 ทองสว่าง ถ.พระราม 4 แขวงมหาพฤฒาราม

6 เขตพญาไท

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดสนามเป้า	107	ถ.พหลโยธิน สามเสนใน	นางเล็ก เปรมปัสสิม	จัดการเอง	71 นิคมตำรวจรถไฟ ถ.พหลโยธิน
2	ตลาดเฉลิมโลก	274	บริเวณย่านประตูน้ำ ถ.ราชปรารภ มักกะสัน	กรมการศาสนา	นายนิทัศน์ รัตนติลก ญ.ภูเก็ต	ลาดพร้าว บางเขน หรือ สนง. สนง. เฉลิมโลก
3	ตลาดเพชรบุรี	192	ช.กิ่งเพชร.ถ.เพชรบุรี	นายจิตต์ ชื่นภักดี	นายดี กุลพัฒน์นันท์	สนง.เพชรบุรี
4	ตลาดศรีวิชัย	63	ช.วัดตะพาน ถ.ดินแดง สามเสนใน	นายนิท โกมลวิชัย	นายณพ บุญอยู่	466 ช.วัดสะพาน ถ.ดินแดง สามเสนใน
5	ตลาดประแจจีน	130	บริเวณย่านโคสีเสี้ยว ถ.พระราม 6 พงพญาไท	นายบุญส่ง พึ่งสุนทร	นายละม่อม	สนง.ประแจจีน
6	ตลาดเฉลิมโลก	112	บริเวณย่านประตูน้ำ ถ.เพชรบุรี	สำนักงานทรัพย์สินฯ	นายจำนงค์ แย้มภักดี	สำนักงานทรัพย์สินฯ
7	ตลาดมิ่งขวัญบ้านนา	144	ถ.สุทธิสาร สามเสนใน	นายออด ชื่นแย้ม	จัดการเอง	4 ถ.สุทธิสาร สามเสนใน

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
8	ตลาดศรีไทย	570	บริเวณย่านสะพานควาย ถ.พหลโยธิน สามเสนใน	นายวิฑูรย์ นิธิกร	นายหวั่น มุ่งสกุล	สนง.ศรีไทย โทร. 3781569
9	ตลาดสายพิณ	81	ถ.สุทธิสาร สามเสนใน	นายชูจิตต์ กัลยานสันติ	จัดการเอง	395 ถ.สุทธิสาร สามเสนใน
10	ตลาดสาส์นวิภาค	64	บริเวณย่านสะพานควาย ถ.พหลโยธิน สามเสนใน	พลโทณรงค์ สาส์นวิภาค	นายจิต มงคลรัฐ	1295 ถ.พหลโยธิน สามเสนใน
11	ตลาดจอมมณี	5	บริเวณย่านสะพานควาย ถ.พหลโยธิน สามเสนใน	นางมาลี กุลวนิช	นายวสุภาพ อริยมณเฑียร	298 ถ.กรุงเทพ-นนทบุรี
12	ตลาดศรีทองคำ	160	ถ.พหลโยธิน สามเสนใน 330 ถ.ดินแดง สามเสนใน	นายมรกต ศรีประทุม	จัดการเอง	181 ถ.ดินแดง สามเสนใน
13	ตลาดอารี	60	ปากซอยอารี ถ.พหลโยธิน สามเสนใน	นายมงคล มังกรนก	นายมังกร	448 ถ.เพชรบุรี แขวงเพชรบุรี
14	ตลาดศรีดินแดง	180	ถ.ดินแดง สามเสนใน	พจก.วิชัยก่อสร้าง	นายเล็ก บุญรัตน์	สนง.ศรีดินแดง

เขตสัมพันธวงศ์
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือผู้ดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดบึงระกา	111	ถ.บริพัตร สัมพันธวงศ์	นายสนอง ตูจินดา	นายไป่ ฟุ้งพวง	160 เวียงศรีเกษม สัมพันธวงศ์
2	ตลาดเดเก่า	165	ถ.เยาวราช จักรวรรดิ	บ.ไพบุณย์สมบัติ จก.	นายดำริห์ บุญนาค	332 ถ.เยาวราช จักรวรรดิ
3	ตลาดกรมขุนวราเส	198	ถ.แปลงนาม สัมพันธวงศ์	ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	นายจอห์น นวมแหลม	สนง.ตลาดนางเลิ้ง
4	ตลาดหัวลำโพง	149	ถ.ตรีมิตร ตลาดน้อย	บ.สหกลยนต์รัษฎ์ จก.	นายอรรถพงษ์ สีนตพงษ์	264 ซ. 2 นางเลิ้ง ป้อมปราบฯ 1322/1 พระราม 6 วังใหม่
5	ตลาดสวัสดี	162	ถ.แจ้งสวัสดิ์ ตลาดน้อย	นายสวัสดิ์ เทระกูล	จัดการเอง	ปทุมวัน 57/1 ถ.สุขุมวิท คลองตัน
6	ตลาดน้อย	90	ถ.เจริญกรุง ตลาดน้อย	นายหล่อ เอี่ยมนามย์	จัดการเอง	พระโขนง 1-874 อุภัยราช ตลาดน้อย
7	ตลาดนางลอย	88	ซ.บพิตรพิมุข ถ.จักรวรรดิ	อยู่ในระหว่างคดี	นายจำรูญ สุขสด	266 (วัดบพิตรพิมุข) ถ.จักร วรรดิ

เขตบางกะปิ
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

420

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดหัวหมาก	168	ปากทางเข้าหมู่บ้านเสรี สุขุมวิท 71 หัวหมาก	นายจุฑพร สีนันทคฤกุล	นายประทีป งามจิตรุ่งเรือง	โทร. 2525081-4 สนง.
2	ตลาดอินทราภิรักษ์	180	77 ถ.สุขาภิบาล 1 คลองกุ่ม	บริษัทอินทราภิรักษ์ จก.	ร.ต.อ.อนุรักษ์ เสริมสุวรรณ	โทร. 3777465, 3777477
3	ตลาดแอปเปิ้ลแลนด์	150	542/1 ถ.สุขาภิบาล 1 คลองจั่น	บริษัทบางกะปิพัฒนา จก.	นายชินวัฒน์ ชินวัฒน์กิจ	โทร. 3776728, 3778309
4	ตลาดคลองจั่น	216	161/177 ถ.ลาดพร้าว คลองจั่น	นายเกรียงศักดิ์ ธนะบริพัทธ์	จัดการเอง	148 ค. ถ.ลาดพร้าว คลองจั่น โทร. 3775027, 3775376
5	ตลาดลาดพร้าวสะพาน 2	269	154/1 ถ.ลาดพร้าว วังทองหลาง	นายอนันต์ กิจเซวณกุล	นายชม กิจเซวณกุล	โทร. 3776892, 3775748 สนง.
6	ตลาดเสนานิเวศน์	80	83 หมู่ 8 ของเสนานิคม 1 ถ.พหลโยธิน จรเขี้ยว	บริษัทสยามกาลโยธาและ และวิศวกรรมจำกัด	นายสุวิทย์ ปิยะเวช และ นายอภิธาน ทัพทิกรณ์	สนง. ในตลาด โทร. 5791363-5

เขตพระโขนง
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ข้อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดแสงทิพย์ 1	70	สุขุมวิท 71 พระโขนง	นางสังเวียน ชูตินันท์	นางชวนพิศ ทองโกล	โทร. 3915948
2	ตลาดบางนาเอก	132	สรวพารุช บางนา	นายแก้ว รัชตสวรรค์	จัดการเอง	„ 3931182-3930461
3	ตลาดบางจาก	146	สุขุมวิท บางจาก	นายจเร วงศ์นาวัฒน์	นายประสงค์ กระจำงักศิริ	„ 2511345
4	ตลาดสายน้ำทิพย์	140	สุขุมวิท 22 คลองตัน	นายเจริญ พรหมศรี	นายเจริญ พรหมศรี	„ 392-1325-7
5	ตลาดรุ่งอรุณ	118	สุขุมวิท-พระโขนง	นางจ่านง เทพหัสดิน	จัดการเอง	„ 392-0101
6	ตลาดท่าเรือคลองเตย	428	สุนทรโกษา คลองเตย	นายวิบูลย์ ดวงตา	นายเจน หิมะทองคำ	„ 286-3742
7	ตลาดท่าเรือคลองเตย	192	สุนทรโกษา คลองเตย	นายวิบูลย์ ดวงตา	นายเจน หิมะทองคำ	„ 286-3742
8	ตลาดอรรณวี่	200	พระราม 4 คลองตัน	นายเหมาะ โชติ อรรณวี่สุนทร	นายธีระศรี	„ 392-5001-3
9	ตลาดอโศก (บ.อโศก สามัคคี จก)	150	465 ซ.อโศก สุขุมวิท คลองเตย	นายมงคล ชาวเมืองบน	จัดการเอง	„ 391-7288
10	ตลาดกลาง ซ.ทองหล่อ	72	ซ.ทองหล่อ สุขุมวิท 55 คลองตัน	นางหนับ พุ่มดอกไม้	จัดการเอง	„ 392-9873
11	ตลาดประกอบ	170	สุขุมวิท พระโขนง	นางเอื้อน เกตทัต หลวงประกอบเวชกิจ	พล ร.ท.จวบ สุนทรสิมะ	„ 468-0074

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
12	ตลาดใหม่พระโขนง	200	1639 สุขุมวิท พระโขนง	นายมานะ เกียรติเจ็ดแสงสุข	จัดการเอง	39 ถ.สุขุมวิท พระโขนง
13	ตลาดอุดมสุขพัฒนา	134	สุขุมวิท บางนา	นายสันติ มหาปิยศิลป์	จัดการเอง	โทร. 393-3243
14	ตลาดเอื้ออารีย์	43	93 ซ.อ่อนนุช 1 สุขุมวิท	นายอรุณ วัฒนจันทร์	นายสมาน หมัดปรี่ม	„ 311-4152
15	ตลาดแสงทิพย์	96	ช.สายทิพย์ สุขุมวิท บางจาก	นายแมน ไพร์ศรี	จัดการเอง	„ 311-2721
16	ตลาดพูลทรัพย์	216	ถ.ริมทางรถไฟสายปากน้ำ คลองตัน	น.ส.จิรภา เรืองกาญจนเศรษฐ์	จัดการเอง	„ ตลาดไม่มีผู้ค้า
17	ตลาดสดคลองตัน (หจก. ปานนพภา)	116	สุขุมวิท 71 คลองตัน	นายเลาะสุวสี ปานนพภา	จัดการเอง	„ 314-4550
18	ตลาดวรมโนไณทย	116	ช.วรมโนไณทย พระราม 4 คลองตัน	นายวรมโนไณทย อมาตยกุล	นายทวี บัวโหนด	„ 392-5722
19	ตลาดสุขุมวิท	83	ช.สายน้ำทิพย์ สุขุมวิท คลองเตย	น.ส.เยาวลักษณ์ สุจิพงษ์สิน	จัดการเอง	„ 391-7288
20	ตลาดเอกมัย	120	632 ซ. เอกมัย สุขุมวิท คลองตัน	นางคอง ชูชบ	จัดการเอง	„ 391-9601

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
21	ตลาดสี่แยกบางนา	250	3 สรรพาวุธ บางนา	นายสุนัด ไทยดารี	จัดการเอง	โทร. 3931719, 3932491
22	ตลาดอุดมสุข	144	4/3 ซ.อุดมสุข สุขุมวิท บางนา	บริษัทตลาดอุดมสุขจำกัด	นายสุรกิจ ปอทองคำกุล	" 2111319
23	ตลาดแสงทิพย์	120	สุขุมวิท พระโขนง	นายยวง ชูตินันท์	นายสุวรรณ แดงบัว	" 3928753
24	ตลาดแสนอุดม	100	67/8 ซ.นภาศัพท์ สุขุมวิท คลองตัน	นายเยี่ยม สุขประพฤติ	จัดการเอง	" 4242449
25	ตลาดท่าเรือคลองเตย	254	อ.สุนทรโกษา คลองเตย	นางอารมย์ หิมะทองคำ	นายเจน หิมะทองคำ	" 2863742, 3112140
26	ตลาด 77	70	ช.อ่อนนุช สุขุมวิท 77 พระโขนง	นางแคทริน บุปผาบุรี	นายประเสริฐ จิตเจริญ	" 3112103, 3112140
27	ตลาดกล้วยน้ำไท	192	ช.กล้วยน้ำไท พระราม 4 พระโขนง	นายสุพัฒน์ พินทโสภณ	จัดการเอง	" 3912265
28	ตลาดสดเพชรรัตน์	124	3279/1 ซ.อุดมสุข สุขุมวิท บางนา	ร.ต.ท.ประเทือง ปฏินันหม่อม	จัดการเอง	3279/1 ซ.อุดมสุข สุขุมวิท

เขตบางเขน

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

424

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดมอญไชย	58	หลัก กม.ที่ 4 ถ.รามอินทรา อนุสาวรีย์	นายสงวน บันทอง	จัดการเอง	30/4 ถ.รามอินทรา อนุสาวรีย์
2	ตลาดใหม่ดอนเมือง	50	171 ถ.วิภาวดีรังสิต แขวงตลาดบางเขน	กองทัพอากาศ	น.อ.สมาน ผดุงเจริญ	171 ถ.วิภาวดีรังสิต แขวง ตลาดบางเขน
3	ตลาดพัฒนานันท์	72	ถ.สรองประภา สี่ก้น	ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล เจริญพร	นายมงคล ศรีศิลป์	774 ถ.กรุงเกษม โสมนัส เขต ป้อมปราบฯ
4	ตลาดศรีเสนา	82	ช.เสนานิคม 2 ถ.พหลโยธิน ลาดยาว	นายเจษฎา เป่าพงษ์ไพบุลย์	นายประสงค์ กระจำพักตร์	230/30 ซ.เสนานิคม 2 ถ.พหลโยธิน ลาดยาว
5	ตลาดบางเขน	182	ถ.พหลโยธิน ลาดยาว	นายสมนึก โค้ววิสุทธิ	นายบัวลอย บุญบางยาง	บ้านพักข้างตลาดบางเขน
6	ตลาดบางบัว	85	16/29 ถ.พหลโยธิน แขวงลาดยาว	น.ส.วรรณ จตุรแสงไพโรจน์	จัดการเอง	บ้านพักข้างตลาดบางบัว
7	ตลาดอมรพันธ์	176	2145 ถ.พหลโยธิน แขวงลาดยาว	นายไชยวัฒน์ เหลืองอมรเลิศ	นางนงเยาว์ เหลืองอมรเลิศ	บ.ช.อมรพันธ์ จก. ถ.งามวงศ์ วาน แขวงลาดยาว

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้หรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
8	ตลาดศูนย์การค้าเกษตร	67	2220/54 ถ.พหลโยธิน แขวงลาดยาว	นายกมล เกิดบัณฑิต	ไม่มีผู้จัดการ ปัจจุบันไม่มี ผู้ค้าในตลาด	หจก.กมลกิจการค้าก่อสร้าง 96/11-13 ถ.งามวงศ์วาน นนทบุรี บ.พงษ์เพชร จก.ถ.งามวงศ์
9	ตลาดพงษ์เพชร	125	299 ถ.งามวงศ์วาน แขวงทุ่งสองห้อง	นางเปลี่ยน รัชตะทรัพย์	นายพงษ์ไพโรจน์ รัชตะทรัพย์	วาน แขวงทุ่งสองห้อง
10	ตลาดลาดพร้าวอุดมลาภ	196	ถ.ลาดพร้าว ลาดยาว	นายมรกต ศรีประทุม	นายและอีก แซ่ตั้ง	15/35 ข้างตลาดลาดพร้าว อุดมลาภ
11	ตลาดปากทางลาดพร้าว	105	ถ.ลาดพร้าว ลาดยาว	นายเทพ	นางฉลวย จันทร์แก	189/5 ข้างตลาดปากทาง ลาดพร้าว
12	ตลาดเกษมสุข	71	ถ.ลาดพร้าว ลาดยาว	นางละออง เคียงศิริ	นางไพฑูรย์	979 ข้างตลาดเกษมสุข
13	ตลาดขององค์การเกษตร เพื่อเกษตรกร	100	ย่านสินค้าพหลโยธิน ลาดยาว	องค์การตลาดเพื่อเกษตรกร	นายโชค ศรีสิทธิ์กรรรม	องค์การตลาด พหลโยธิน
14	ตลาดไทยณรงค์	346	108/331 ถ.พหลโยธิน แขวงคลองถนน	บ.ไทยณรงค์ก่อสร้าง จก.	นายประกิจ เรืองปัญญาพน	สนง.ไทยณรงค์ข้างตลาด
15	ตลาดยิ่งเจริญ	1,061	ถ.พหลโยธิน คลองถนน	นางสุพรี ธรรมวัฒน์	นายห้างทอง ธรรมวัฒน์	สนง.ยิ่งเจริญข้างตลาด
16	ตลาดกรุงสยาม (สะพานใหม่)	40	ถ.พหลโยธิน คลองถนน	นายสุพจน์ วิศิษฐพัฒน์	นายพิศาล ทินกร ณ อยุธยา	สนง.255 อยู่หลังตลาด

เขตดุสิต
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

426

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดจันทน์พรประวัตร	50	ถ.ศรีอยุธยา วัชรวิระ	ม.ล.เหมือนจันทร์ ประวัตร	นายทวี จุลวุฒิ	สำนักงานตลาดจันทน์พรประวัตร
2	ตลาดราชวัตร	240	ถนนนครไชยศรี	บริษัทสหชูจิตร์ จำกัด	นายฉบับ ชูจิตร์มัย	โทร. 2797379
3	ตลาดเอเซีย	79	ถ.วงศ์สว่าง บางซื่อ	นายเทียนชัย ว่องอังคันทน์	จัดการเอง	5/25 ถ.วงศ์สว่าง
4	ตลาดเกียกกายพัฒนา	50	ถ.ประชากรราษฎร์ 1 บางซื่อ	นายรัช ชมจันทร์	นายวิเชียร ธีรเวชกุล	ร้านเย็นใกล้ตลาดโทร. 5853738
5	ตลาดประจวบ	168	ถ.เดชะวณิช บางซื่อ	นางทองขาว นิละเสวี	นายบุญช่วย นันทาพิสิทธิ์	39 ซ.ประจวบที่ 1
6	ตลาดทรัพย์สันบางซื่อ	212	ถ.เดชะวณิช บางซื่อ	บริษัทสหจิตต์ก่อสร้าง จก.	นายเสรี เสรีเจริญสถิตย์	โทร. 5855434 โทร. 5855006 สนง.
7	ตลาดจันทรสโมสร	128	ถ.สามเสน ถนนนครไชยศรี	นายอนันต์ นุชดำรงค์	จัดการเอง	โทร. 5855012 โทร. 5859229 สนง.
8	ตลาดศรีเขมา	50	ช.ชมนนมิตร ประชาราษฎร์	นายอากกร แววมณีวรรณ	จัดการเอง	โทร. 2232810 สนง.
9	ตลาดสดบางโพ	110	ถ.ประชากรราษฎร์ 1 บางซื่อ	ร.อ.วิมล วิมลรัตน์	จัดการเอง	โทร. 5850795 สนง.
10	ตลาดสดมณีนพิมาน	269	ถ.กรุงเทพ-นนทบุรีบางซื่อ	นายทูล ภูมิรัตนวรกุล	จัดการเอง	โทร. 5856665-6 สนง.
11	ตลาดศรียาน	200	ถนนนครไชยศรี	นายกร จาตุรจินดา	จัดการเอง	สนง.ในบริเวณตลาด
12	ตลาดสดเตาปูน	216	ถ.กรุงเทพ-นนทบุรี บางซื่อ	นายฉิม นาคสุวรรณ	นายโฉม นาคสุวรรณ	โทร. 5857735
13	ตลาดถนนนครไชยศรี	60	ถนนนครไชยศรี	คุณหญิงมยุรเวทย์นิลนภาพ	จัดการเอง	ร้านตัดเสื้อผ้าโรยัลคราวน หน้าตลาด

เขตห้วยาง

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดอยู่เจริญ	90	ช.อยู่เจริญ ถ.อโศกดินแดง	นายอุดม รุ่งโรจน์กุล	จัดการเอง	134/6 ถ.จตุรเมื่อง ปทุมวัน
2	ตลาดขวัญพัฒนา	148	ช.ขวัญพัฒนา ถ.อโศก- ดินแดง	นายอานนท์ เก้าไสยพงษ์	จัดการเอง	9/22 ถ.อโศก-ดินแดง
3	ตลาดอยู่ถาวร	50	ถ.ประชาสงเคราะห์	นายอุดม รุ่งโรจน์กุล	จัดการเอง	134/6 ถ.จตุรเมื่อง ปทุมวัน
4	ตลาดพญาไท	165	ถ.ประชาสงเคราะห์	นายวิชัย บัตรสมบุญ	จัดการเอง	147/11 ถ.ประชาสงเคราะห์
5	ตลาดกลางดินแดง	46	ถ.ประชาสงเคราะห์	นายบุญส่ง ศรีมาศเกษม	จัดการเอง	41/27-28 ถ.ราชวิถี บางกอกน้อย
6	ตลาดยอดขวัญ	230	ช.สวัสดิ์ ถ.ประชาสงเคราะห์	นายแก้ว รัชตสวรรค์	จัดการเอง	254 ช.เจ้าคร่ำพ ป้อมปราบ
7	ตลาดรุ่งเรืองฤทธิ์	130	ถ.สุทธิสาร	นายสัมพันธ์ ฤทธิ์อิม	จัดการเอง	171 ถ.สุทธิสาร
8	ตลาดสุทธิสาร	95	ถ.สุทธิสาร	นายวิโรจน์ วัฒนพรกุล	จัดการเอง	208/16 ถ.สุทธิสาร
9	ตลาดลาดพร้าว	102	ถ.ลาดพร้าว	นายชุมพ์ ตั้งโนวิริยะ	จัดการเอง	426/16 ถ.สีพระยา บางรัก

เขตคลองสาน

428

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดเจริญฤทัย	63	647 ถ.เจริญฤทัย	น.ส.มัลลิกา ปัทมานุช	จัดการเอง	โทร. 4680577
2	ตลาดวงเวียนใหญ่ตอนเหนือ	115	วงเวียนใหญ่	นางถนอมจิตต์ ปัทมานุช	จัดการเอง	โทร. 4670783
3	ตลาดวงเวียนใหญ่ตอนใต้	125	วงเวียนใหญ่	ร.ท.จำเริญ ปัทมานุช	จัดการเอง	โทร. 4202216
4	ตลาดท่าดินแดง	130	3053 ถ.ท่าดินแดง แขวงสมเด็จเจ้า	นางสมศรี สิทธิสมบัติ	จัดการเอง	โทร. 4650058
5	ตลาดสมเด็จเจ้าพระยา	112	ซ.สมเด็จเจ้าพระยา ถ.สมเด็จเจ้า	นายสง่า กระจ่างนำ	จัดการเอง	โทร. 233542
6	ตลาดศิรินคร	31	ถ.เจริญนคร คลองตันไน	คุณหญิงสำอางค์ ช่วงเกษตร ศิลปการ	จัดการเอง	โทร. 4667404
7	ตลาดลาดหญ้า	56	ถ.ลาดหญ้า	พ.ต.อำนาจ ยันตระภาพ	จัดการเอง	149 บวรนิเวศ พระนคร โทร. 4653834
8	ตลาดเจริญนคร	110	2231 ถ.เจริญนคร บางลำภูล่าง	นายสุเทพ ทักษเดช	จัดการเอง	โทร. 4657263
9	ตลาดเงินวิจิตร	250	ถ.ตากสิน คลองตันไน	นายเสงี่ยม เงินวิจิตร	จัดการเอง	โทร. 4654698

เขตธนบุรี
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดมะลิทอง	22	ถ.เทอดไท ตลาดพลู	นางบุญเยี่ยม มะลิทอง	จัดการเอง	1072 ถ.เทอดไท ตลาดพลู
2	ตลาดเจริญดี	51	ถ.เทอดไท ตลาดพลู	น.ส.กนกทิพย์ เลหาภัย	จัดการเอง	331 ถ.เทอดไท ตลาดพลู
3	ตลาดวัดกลาง	110	ถ.เทอดไท บางยี่เรือ	นายเผชิญ พึ่งแสงแก้ว	จัดการเอง	1417/29 ถ.ริมทางรถไฟ ตลาดพลู
4	ตลาดบางสะแกนอก	28	ถ.เทอดไท ตลาดพลู	นายพรศักดิ์ จ.โรจน์ประเสริฐ	จัดการเอง	45/17 ซ.บางสะแก ตลาดพลู
5	ตลาดดาวคะนอง	112	ถ.ตากสิน บุคคโล	นายสำเริง ปิยะดิษฐ์	จัดการเอง	1332/62 ถ.ตากสิน บุคคโล
6	ตลาดประทีปสินธุ์	20	ถ.ตากสิน บุคคโล	นายบุญทวี ประทีปสินธุ์	จัดการเอง	17 ถ.เทอดไท บางยี่เรือ
7	ตลาดบุคคโล	30	ถ.เจริญนคร บุคคโล	นางระเบียบ แสงขำ	จัดการเอง	131 ถ.ตากสิน บุคคโล
8	ตลาดเสสะเวช	30	ถ.เทอดไท บางยี่เรือ	นางสุจิตรา เสสะเวช	จัดการเอง	62 ถ.ตากสิน บุคคโล
9	ตลาดสำเหรี (เก่า)	45	ถ.ตากสิน บุคคโล	นางสมิตรา เทียงตรง	จัดการเอง	27/3 ซ.สุทธาราม บุคคโล
10	ตลาดศรีน	10	ถ.เทอดไท บางยี่เรือ	นายชัยศักดิ์ กอประพันธ์	จัดการเอง	53 ถ.จักรวรรดิ จักรวรรดิ สัมพันธวงศ์

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
11	ตลาดสำเหร่ (ใหม่)	35	ถ.ตากสิน บุคคโล	นายจิตร หังสุบุตร	จัดการเอง	224 ถ.อิสรภาพ แขวงกัลยาณ
12	ตลาดสี่แยกบ้านแขก	32	ถ.อิสรภาพ หิรัญจี	นางอนงค์ นฤมิตรเลขการ	จัดการเอง	27 ถ.สุขุมวิท คลองเตย พระโขนง
13	ตลาดหิรัญประดิษฐ์	25	ถ.เทอดไท ตลาดพลู	นางทองอยู่ หิรัญประดิษฐ์	จัดการเอง	92 ถ.กรงเกษม รongเมือง ป้อมปราบฯ
14	ตลาดนกรกระจอก	46	ถ.เทศบาลสาย 1 แขวงกัลยาณ	นายทวี จำปาหอม	จัดการเอง	691-692 ถ.จักรเพชร วังบูรพา พระนคร
15	ตลาดบางยี่เรือ	25	ถ.อินทราพิทักษ์ แขวงบางยี่เรือ	นางสำเนียง บุญนาค	จัดการเอง	190 ถ.อินทราพิทักษ์ แขวงหิรัญจี

เขตบางกอกน้อย
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดกรุงธน	150	308/2 ถ.จรัลฯ สามแยก กรุงธน บางพลัด	นายวิเชียร อินสุข	นายดิเรก ฤทธิมัติ	
2	ตลาดบางเสาธง	43	1/11 ถ.จรัลฯ ริมคลองมอญ บางขุนศรี	นายรงค์ เรืองวิเศษนะพีช	นางกัง แซ่โง้ว	
3	ตลาดเจริญพรผล	111	453/89 ถ.จรัลฯ ซ.วัดบาง พลัด บางพลัด	นายบรรเจิด วิริยะยิ่งยง	นายสมศักดิ์ มหาชานนท์	
4	ตลาดวัดอมรินทร์	300	566 ถ.อรุณฯ เชิงสะพาน อรุณฯ ศิริราช	นายบุญชอบ บุญชนะ	นายจิตต์	
5	ตลาดบ้านหมื่น	90	ใกล้กรมอุ้ว ศิริราช	ม.ล.อัศนี ปราโมทย์	นายสมจิตต์	
6	ตลาดวัดวิเศษการ	48	42 ถ.พราหมณ์ บ้านช่างหล่อ	นายศุภชัย บุญญะการกุล	นายศุภชัย บุญญะการกุล	
7	ตลาดบางกอกน้อย	155	254 ถ.พราหมณ์ บ้านช่างหล่อ	คุณหญิงสุวิทนา สิงห์หลก๊ะ	นายถนอม กุลลานันท์	
8	ตลาดพราหมณ์	220	ถ.พราหมณ์ บ้านช่างหล่อ	น.ส.สุภรณ์ ศรีรัตนโนภาส	นางเพิ่มทรัพย์ ศรีรัตนโนภาส	

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
9	ตลาดบางอ้อ	109	155/58 ถ.จรัลวบางอ้อ	น.ส.ลีหลี่ เสริญสุขสกุล	นายผดุง เสริญสุขสกุล	
10	ตลาดสามแยกไฟฉาย	93	281/30 ถ.จรัลวบางขุนศรี	นายยังเฮียง แซ่เอ็ง	นายทังจิ๋ว แซ่ลื้อ	
11	ตลาดพงษ์ทรัพย์	180	ใกล้อุไทยประดิษฐ์บางยี่ขัน	นายชว แซ่เบ๊	นายอุเทน	
12	ตลาดวัดสุวรรณาราม	100	463/3 บ้านบุ ศิริราช	นายนิติ ลิ้มทวีมงคล	นางอุไร ศิวัดปาน	
13	ตลาดปิ่นมณี	65	107/20 ถ.เจ้าฟ้าตัดใหม่	นายสุรสิทธิ์ สุทัศน์ ณ อยุธยา	นายสุรสิทธิ์ สุทัศน์ ณ อยุธยา	
14	ตลาดนครหลวง	239	261/108 ถ.จรัลวบางขุนศรี	บ.นครหลวงการเคหะและที่ดิน	น.ส.สุวรรณี ตั้งตรงจิตร	

เขตบางกอกใหญ่
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดท่าพระรุ่งเรือง	76	116 ถ.เพชรเกษม แขวงวัดท่าพระ	นางจิวเอง แซ่ซิม	จัดการเอง	116 ถ.เพชรเกษม ท่าพระ
2	ตลาดท่าพระ	91	201/10-11 ถ.เพชรเกษม แขวงวัดท่าพระ	นางมาลินี เทียมหิรัญ	จัดการเอง	201/10-11 ถ.เพชรเกษม
3	ตลาดชาติชาย	83	ถ.จรัล แขวงวัดท่าพระ	นายไพโรจน์ จิรชนานนท์	น.ส.สมใจ พันธุ์วงศ์	44/117 ถ.จรัล วัดท่าพระ
4	ตลาดโพธิ์สามต้น	56	ถ.อิสราภาพ แขวงวัดอรุณฯ	นางบุญยืน จุลชาติ	จัดการเอง	495 ถ.อิสราภาพ แขวงวัดอรุณฯ
5	ตลาดเจริญพาศน์	90	ท.วัดสังข์กระจาย ถ.อิสราภาพ	นายวิเชียร กิจวานิชย์	จัดการเอง	69-71 ถ.พระราม 4 ป้อมปราบฯ

เขตบางขุนเทียน

สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

434

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดนางนอง (นุชเวช)	30	ถ.นางนอง-วุฒิกาศ	พ.ท.ปรีดา อุ่นสุวรรณ	จัดการเอง	
2	ตลาดใหม่จอมทอง	128	ถ.ดาวคนอง-จอมทอง	นายสวัสดิ์ เหล่าดารา	นางกิมไ้ แซ่จง	112/162 ข้างตลาด
3	ตลาดบางขุนเทียน	116	ถ.ดาวคนอง-จอมทอง	นายวิชัย เอี่ยมสกุล	นายเฮงชีว แซ่ชี	108/49 ถ.ดาวคนอง-จอมทอง
4	ตลาดน้ำวัดไทร	300	ถ.เอกชัย บางขุนเทียน	นายสะอาด ปานรอด	จัดการเอง	
5	ตลาดกิดือนสวรรค์	32	ช.สุขสวัสดิ์ 14 ถ.สุขสวัสดิ์ จอมทอง	นางพเยาว์ สุวรรณมาตร	จัดการเอง	
6	ตลาดบางบอน	42	81/23 ถ.เอกชัย บางบอน	นางเกตุลิม แซ่อิง	จัดการเอง	
7	ตลาดโพธิ์ทอง	120	ถ.ธนบุรี ปากท่อ จอมทอง	นายชัยยุทธ รัตนไพรัชจร	จัดการเอง	

เขตภาษีเจริญ
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวนแผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดศูนย์การค้าบางแค	256	ใกล้โรงพยาบาลนครบางแค รามมา แขวงบางแค	หจก.ท.เรืองกิจก่อสร้าง	นายสุพัฒน์ รัตนธารานันท์	โทร. 4130087 เลขที่ 179/45 หมู่ 4 บางแค
2	ตลาดทวีทรัพย์	200	ใกล้สะพานข้ามคลอง ราชมนตรี ถ.เพชรเกษม	นายแพทย์อายุศ ณ สงขลา	นายสุวัฒน์ ณ สงขลา	สนง.
3	ตลาดรางบัว	88	ซอยอนงค์นฤมิตร ถ.เพชรเกษม บางหว้า	นายสุชล สิทธิธรรมวิไล		588 ซ.ไผ่เงิน บางโคก ยานนาวา โทร. 2112474
4	ตลาดทรัพย์	40	ริมถนนเพชรเกษม แขวงปากคลอง	นายแพทย์อายุศ ณ สงขลา		342 ถ.เพชรเกษม ปากคลอง โทร. 4670055
5	ตลาดเจริญศรี	140	ถ.เทอดไท แขวงปากคลอง	คุณหญิงจรัส ยอดมณี 1006 สุขุมวิท พระโขนง โทร. 3920374	คุณปรีชา พันธุ์ลาภ	โทร. 2237850 ศูนย์ฝึกอบรม การประสานครหลวง

เขตรักษาพันธุ์บุรณະ
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

436

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดขุนทองแก้ว	53	360/41 สุขสวัสดิ์ 25 บางปะกอก	นางล้อม ขุนทองแก้ว	จัดการเอง	
2	ตลาดวัดราชบุรีบูรณะ	72	359 ถ.ราชบุรีพัฒนา บางปะกอก	นางมาลี ทองเปรม	จัดการเอง	359 ถ.ราชบุรีพัฒนา บางปะกอก
3	ตลาดสุขสวัสดิ์	125	ถ.สุขสวัสดิ์ (ช.อิมแสง) บางปะกอก	บ.ย่งเตี้ยงจำกัด	นายพจน์	
4	ตลาดศูนย์การค้าบางปะกอก	132	ถ.สุขสวัสดิ์ บางปะกอก	พ.จ.ก. อรรถพรรังษีก่อสร้าง โดยนายภัทรพงศ์ อรรถพรรังษี	นายอรรถพงศ์ อรรถพรรังษี	ถนนสุขสวัสดิ์ บางปะกอก

เขตหนองแขม
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดสุขาภิบาลหนองแขม	43	ในบริเวณวัดหนองแขม	วัดหนองแขม	นายชวน พัฒนาเจริญ	11/5 หมู่ 5 ถ.เลียบคลอง ภาษีเจริญ หนองแขม
2	ตลาดสมพรชัย	58	41/4 ถ.เพชรเกษม หมู่ 8 หนองค้างพลู	นายวิจิตร สมพรชัย	นายวิจิตร สมพรชัย	41/4 ถ.เพชรเกษม หมู่ 8 หนองค้างพลู

เขตลาดกระบัง
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้จัดการหรือดูแล	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดอุดมผล	170	27 ถนนลาดกระบัง แขวงลาดกระบัง	นางทองใบ วงศ์อุไร	นางทองใบ วงศ์อุไร	22 ถนนลาดกระบัง แขวงลาดกระบัง
2	ตลาดศูนย์การค้าลาดกระบัง พัฒนา	180	218/8 ถนนหลวงแพ่ง แขวงทับยาว	นายหงส์ศักดิ์ บรรณวิการ	นายพนงศักดิ์ บรรณวิการ	1217 ซอยวัดทุ่งสราจิต ถนนสุขุมวิท 101/1 บางจาก พระโขนง

เขตมโนบุรี
สถิติเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2523

ลำดับที่	ชื่อตลาด	จำนวน แผง	สถานที่ตั้งตลาด	ชื่อเจ้าของ	ชื่อผู้ดูแลหรือผู้จัดการ	สถานที่ติดต่อผู้จัดการ
1	ตลาดสดมโนบุรี	98	หมู่ 18 อ.สีหบรรณกิจ มโนบุรี	นายเสียง วิฑูรชาติ	จัดการเอง	384-385 หมู่ 1 อ.สีหบรรณกิจ มโนบุรี โทร. 3177076

รายชื่อตลาดสาธารณะในความดูแลของ สำนักงานตลาด กทม.

ลำดับ	ชื่อตลาด	สถานที่ตั้ง	เขต	จำนวนแผง
1	ตลาดเทวราชกุญชร	ปากคลองผดุงฯ ข้างวัดเทวราชฯ	ดุสิต	1,031
2	ตลาดผดุงกรุงเกษม	ปลายถนนลูกหลวง ตรงข้ามกรมประชา- สงเคราะห์	ดุสิต	158
3	ตลาดประชานิเวศน์	บริเวณหมู่บ้านจัดสรรประชานิเวศน์ ถนนประชาชื่น	ดุสิต	112
4	ตลาดริมคลองเปรมประชากร	ริมคลองเปรมประชากร ถนนเดชะวณิชย์	ดุสิต	75
5	ตลาดใหม่บางซื่อ	ศูนย์การค้าตลาดใหม่บางซื่อ ถนนเดชะวณิชย์	ดุสิต	123
6	ตลาดบ้านพานถม	แขวงบ้านพานถม หลังวัดตรีทศเทพ	พระนคร	512
7	ตลาดปากคลองโอ่งอ่าง	ถนนจักรเพชร	พระนคร	114
8	ตลาดปทุมวัน	พระราม 6 ตัดใหม่ ตรงข้ามสน.ปทุมวัน	ปทุมวัน	108
9	ตลาดสดบางขุนเทียน	เชิงสะพานบางขุนเทียน ถนนดาวคนอง- จอมทอง	บางขุนเทียน	35
10	ตลาดคลองถม	ปากซอยพญาไม้ ถนนประชาธิปไตย เชิงสะพานพุทธยอดฟ้า	คลองสาน	197
11	ตลาดคลองสาน	ตรงข้ามวัดสุวรรณ ถนนเจริญนคร	คลองสาน	522
12	ตลาดห้วยขวาง	อยู่หน้าโรงเรียนสามเสนนอก	ห้วยขวาง	579
13	ตลาดหนองจอก	อยู่ใกล้ที่ว่าการเขตหนองจอก	หนองจอก	167
14	ตลาดมีนบุรี	อยู่ใกล้ที่ว่าการเขตมีนบุรี	มีนบุรี	96
15	ตลาดราษฎร์บูรณะ	อยู่ตรงข้ามเขตราษฎร์บูรณะ	ราษฎร์บูรณะ	114
16	ตลาดบางกะปิ 1-2	ถนนลาดพร้าว ใกล้ที่ว่าการเขตบางกะปิ	บางกะปิ	652
17	ตลาดอรุณอมรินทร์	อยู่ใต้สะพานอรุณอมรินทร์	บางกอกน้อย	227